Nun. 1640

EVSEBII
CAESARIENSIS
EVANGELICAE DE-
monstrationis Libri X.

DONATVS VERONENSIS VERTIT.

Cum Indice locupletissimo.

COLONIAE IN AEDIBVS MELCHIORIS NOVESIANI,
Anno a CHRISTO nato M. D. XXXIX.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO PAVLO III. Pontifici Maximo, DONATVS VE- RONENSIS.

QVVM ROMA NVPER REDIiſſet Gibertus epiſcopus Veronenſis patronus quidē meus, tuæ uero ſanctitatis, beatiſſime pater PAVLE III. humillimus cliens, ſeq; domum recepiſſet, poſtq̄ te in iſto altiſſimo inter homines gradu fauſte, feliciterq; collocatum uidit, tantam ex ea re conceptam lætitiam præ ſe ferebat, ut nulla maiore quiſquam ulla de re affici poſſe uideretur. Sic enim homo reipub. Chriſtianæ amantiſſimus perſpiciebat, quemadmodum ipſe palam prædicabat, tandem illud tempus ueniſſe, quo ſummus deus eccleſię ſuæ labefactæ, ac nutanti conſuleret: namq; affirmabat, ex omni numero eorum, qui ad idem faſtigium, atq; imperium facti eſſe uiderentur, neminem plane ad hoc ipſum quod dixi, hoc eſt, ad inſtaurandam eccleſiam, neq; aptiorem, neq; magis idoneum eligi potuiſſe. Quum quidem ob eam rem, quod & probitate, & religione, & prudentia, & magnitudine animi, quas ille clariſſimas uirtutes tuas prædicare antehac nunquam ſatis ſibi uiſus eſt, tu facile omnibus alijs antecellis: tum uero quod neq; ingenio, neque doctrina, neq; genere ipſo ac nobilitate, neq; ullis alijs etiam uerioribus bonis, alium quempiam hoc tempore, uel digniorem, uel æque dignum cernebat, cui tam grauis prouinciā delegaretur. Ad has uero publicas lętitiæ cauſas, priuatas quoq; ſuas idem accedere dicebat, quippe qui initio ſtatim tui iſtius imperij incredibilem quandam eſſet liberalitatem tuam expertus, quum tu nihil ipſum prorſus adhuc de te, tuiſue rebus meritum, uſqueadeo diligenter, atq; amanter tueri et ornare cœpiſti, cōfirmata ipſi omni priſtina authoritate ac dignitate, cum maximo exiſtimationis ipſius ac famæ incremento, ut non ueterem patronum, ac tutorem amiſiſſe, ſed nouum potius parentem, nouumq; omnium rerum ſuarum columen, ſibi inueniſſe uideretur. Verum, ut eſt ille gratiori quodam, generoſiorique animo præditus, quum primum reuerſus eſt domum, nihil ſibi potius, aut faciendum, aut cogitandum exiſtimauit, q̄ ut animi ſui erga tantam benignitatem gratiſſimi, certum aliquod teſtimonium, atque indicium inuenire, palamque efferre poſſet. Cuius quidem uoti ne ſe compotem futurum ſperare auderet, ipſe interim magnitudine fortunę tuę, rerumq; tuarum deterrebatur. Ecce autem clementiſſimus deus, cui pro tantis rebus, ſimul ac domum redijt gratias de more egerat, non diu illum tam

honestæ rei desiderio teneri permisit, sed redegit illi in memoriam, quos Eu sebij Cęsariensis de euangelica demonstratione libros domi habebat, atq; in Latinum cōuertendos mihi tradiderat, eos sub tuæ, sanctitatis nomine publicare posse. Ea forsitan ratione, quod quum ipsa diuina prouidentia te unum hoc tempore elegisset, qui labenti, atque inclinatæ ecclesiæ præsidium ferres, hoc item tam salutari remedio, euangelio laboranti subueniendum putaret. Porro id opus Gibertus, quum diu, multumq; cogitasset, latinum potius quam Gręcum ædi oportere decreuit, quod ex illius latina ęditione multo plures, quam ex Gręca, utilitatem capturos uidebat: quanquam alia quoque de causa sperabat eosdem libros tibi fore non ingratos, quum memoria teneret, te illorum Græcum exemplar, quod unum in Italia penes Io annem Franciscum Mirandulensem principem extaret, uirum cuius in omni genere literarum, omnibusq; magnarum artium disciplinis industria, atque excellentia nunquam satis prædicabitur, omni studio & habendum, & legendum curasse, idemque summopere laudare consueuisse. Quibus de causis, quum me id opus aliquanto maturius cōficere iussisset, idem pro tinus uniuersæ Christianorum reipub. sub tuis felicissimis auspicijs condo nare constituit, ut sic eodem tempore & Eusebius Euangelicam ueritatem, Christiq; diuinitatem hominibus demonstret, & tua sanctitas, eius qui per sonam Christi gerit in terris, integritatem, ac synceritatem muneris probet. Cæterum ego quidem, quod ad me unum attinet, uel maximum meorum laborum fructum mihi percepisse uidebor, si quum huic Giberto patrono meo, tuæq; sanctitatis humillimo cliēti obtemperauero, ipsum opus a me Latinum factum, tibi nō displicuisse cognouero: quum enim sanctitas tua illud propria Græcorum lingua exaratum, diligentissime olim legerit, q̄ ego id recte interpretatus sim, multo facilius iudicare poterit. Quam quidem sanctitatem tuam, quēadmodum summus deus, omni & bonitate, & prudentia, & doctrina exornauit, utinam & diutius in humanis degere, & incolumem, beneq; ualētem superesse, ad suam ipsius maiestatem celebran dam, colendamq; permittat.

DE

DE EVSEBII VITA EX ANTIQVIS SCRIPTORIBVS.

EVſebius uir fuit non modo earum rerum, quæ in diuinis literis continētur, ſed etiam quę apud Græcos in omni genere doctrinæ feruntur, ſtudioſiſſimus. Eaque omnia ita percepta, meditataq; habuit, ut neminem illi in ſuo genere poſſis iure anteponere. Vita autem & moribus ita probatus, ut ab imperatore Conſtantino literas aliquando acceperit, quæ nihil aliud prorſus quam ſuas ipſius laudes cōtinerent: nam quum Euſtathius Antiochenſis Epiſcopus adulterij ob inuidiam inſimulatus, nefarieque condemnatus, uacantem locum reliquiſſet, & ciuitas in nouo epiſcopo creando in partes diuiſa eſſet, & periculum eſſet ne undiq; ad arma concurreretur, alijs Euſtathium reuocare ſtudentibus, alijs Euſebium in locum illius accire, ac ſufficere cupientibus, ipſe Euſebius pertinaciſſime ac potius conſtantiſſime munus recuſauit. Et Imperator quum tumultum ciuitatis per literas cohibuiſſet, tum ad ipſum quoq; Euſebium ſcripſit, ita illius & propoſitum, & conſtantiam commendans, ut & beatum uocaret, & dignum qui non unius ciuitatis, ſed totius orbis epiſcopus crearetur. Moritur uero Euſebius iam ętate prouectus in urbe Paleſtinæ, quæ Cæſarea dicitur, cuius etiam loci epiſcopus fuerat. Cui ſucceſſit Agapius ipſius diſcipulus, qui pręceptorem imitatus, quum alia multa lectu digna conſcripſit, tum etiam de uita præceptoris ſui libellum, qui, (quod ego quidē ſciam,) ad ætatem noſtram incolumis non peruenit. Quod ſi quis etiam illud quærat, qui annus ab ortu Chriſti ageretur quum Euſebius uita deceſſit, is ſciat (quantum ego quidem ex ratione deſcriptioneq; temporum colligere potui) annum V. & L. ſupra CCC. fuiſſe, Conſtantino imperatore iam mortuo.

EVSEBII CAESARIENIS VITA EX diuo Hieronymo de uiris illuſtribus.

EVſebius Cęſareę Palęſtinę Epiſcopus, in ſcripturis diuinis ſtudioſiſſimus, & bibliothecæ diuinæ cum Pamphilo martyre diligentiſſimus perueſtigator, ædidit infinita uolumina, e quibus hęc ſunt: εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως libri XX. εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς libri XV. θεοφανείας libri V. Eccleſiaſticę hiſtorię libri X. χρονικῶν κανόνων omnimoda hiſtoria: horumque ipſorum compendium. De Euangeliorum διαφωνίας in prophetam Eſaiam libri X. contra Porphyrium, qui eodem tempore ſcribebat in Sicilia, ut quidam putant, libri XXX. quibus ad me XX. tātum peruenerunt. τοπικῶν liber I. ἀπολογίας pro Origene libri VI. de martyribus alia opuſcula, de Pamphili uita libri III. & in pſalmos CL. erudiſſimos cōmentarios, & multa alia. Floruit maxime ſub Conſtantino imperatore, & Conſtantio: & ob amicitiam Pamphili martyris, ab eo cognomentū ſortitus. Hæc Hie

ronymus, quæ etiam Græce scripta ad uerbum in commentarijs Græcorum habētur: sed utrum illi ab Hieronymo, qui non multo post ætatem Eusebij floruit, an Hieronymus ab illis acceperit, ego quidem iudicare aut affirmare non ausim. Sed idem multo plura scripsit, q̃ ea sunt, quæ superius enumerantur, quorum nonnulla facile per teipsum inuenies, si totum hoc Euangelicæ demonstrationis opus percurreris. De qua ille quum libros XX. ædidisset, decemque duntaxat ad nostras manus peruenerint omnes incolumes præter primum, quem sine principio, omniq́ʒ inscriptione prorsus offendimus: scire oportet totum opus ab ipso authore diuisum fuisse in duas partes, & priori quidem libros XV. tribuisse, quibus eos qui Euangelicam doctrinam essent percepturi, quasi initijs quibusdam institueret, atque informaret, quos etiam ob talem causam de Euangelica præparatione inscripsit: posteriori autem libros XX. in quibus tum eandem doctrinam Euangelicam confirmat, tum ea, quæ eidem aduersantur, refellit, adeo diligenter, atq́ʒ exquisite, adeo docte, ac sapienter, ut merito mihi quidem uideatur, hanc partem de Euangelica demonstratione inscripsisse, tanquam is qui in hac parte, uera esse necessario demonstret, quæcunq́ʒ ad religionem nostram pertineant. Tanta uero est horum librorum utilitas, ut qui eos sibi familiares effecerint, nihil sint posthac in sacris libris offensuri, ex quo non possint aliquem probabilem sensum elicere. Vt qui hos libros ad hanc usq́ʒ ætatem occultauerint, inuidia quadam impediti id fecisse uideantur, ne tam facilis aditus ad diuinos libros intelligendos, omnibus pateret. Sed utinam aliqando posteriores quoq́ʒ X. libri, e tenebris eruantur, atq́ʒ una cum his, illi quoq́ʒ uel XXX. uel XX. quos aduersus Porphyrium ędiderat, quorum quanta futura esset utilitas, uel ex eo facile conijcere possumus, quod ut diuus Hieronymus testis est, XVIII. XIX. & XX. pro Daniele propheta, aduersus illum scripserat.

Conuentui Christianorum interfuit Eusebius, qui apud Nicæam actus est, atque in eo una cum cæteris patribus, ac potius illorum princeps, Ariana deliramenta condemnauit: & quę in eo conuentu acta essent, fidelissime, ac planissime per literas, quæ etiam nunc extant, omnia suis ciuibus indicauit. Extant porro hæ literæ, libro ecclesiasticæ historiæ tripartitę secundo, quas quidem non alienum uisum est latinas facere, atque huic operi præponere.

EVSEBII EPISTOLA DE CONVENTV APVD NICAEAM ACTO, AD CIVES SVOS.

QVanquam ueri admodum simile esse non ignoramus, ut ea quę in magno apud Nicæam acto conuentu gesta, decretaue sunt, etiam aliunde, uel singulatim perlata ad uos sint, quippe quum talium rerum fama præcurrere consueuerit: tamen quia fieri potest, ut ueritas aliter q̃ ipsa postulat, ad uos ex istiusmodi rumore peruenerit, necessario ad uos misimus, primum quidem quod scripto a nobis de fide propositum est, deinde quod æditum ab ijs, qui nostris uocibus non contenti his ipsis alia quædam adiecerunt.

Scriptum igitur nostrum, quod religiosissimo imperatore nostro audiente, & lectum est, & tanquam id quod bene, recteque habeat comprobatum, ad hunc modum se habet. Hæc est a nobis exposita fides, quemadmodum a prioribus episcopis accepimus, quum primum & sacris præceptis instituti, & baptismi lauacro regenerati sumus: item quemadmodum diuinæ nos literæ docuerunt, nec non ut in ipso seniorum concilio, & in ipso episcopatu, & credidimus ipsi, & docuimus. Et ita nunc quoq; credentes, fidem nostram referimus, & publicamus. Ea porro hæc est.

Credo in unum deum patrem omnipotentem, omnium uisibilium, atq; inuisibilium authorem. Et in unum dominum Iesum Christum, dei uerbum, deum de deo, lumen de lumine, uitam de uita, filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia secula de patre natum, per quem facta sunt omnia qui propter nostram salutem corpus mortale assumpsit et cum hominibns uersatus est, qui & passus est, & resurrexit tertia die, qui ascendit ad patrem, et iterum uenturus est cum gloria, ad iudicandos uiuos & mortuos. Credimus & in unum Spiritum sanctum, & horum unumquodq; esse, atq; cōsistere credentes affirmamus, patrem uere patrem, & filium uere filium, & spiritum sanctum uere spiritum sanctum, quemadmodum et dominus noster mittens ad prędicandum suos discipulos, dixit: Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, quæ ita se habere affirmamus, ac de ijsdem nos ita sentire, & rursus eadem ita se habuisse, & usq; ad mortem pro hac fide consistere, execrabilem enuntiantes omnem a deo alienam opinionem. Hæc corde, animoque sensisse, ex quo nouimus nos ipsos, & nunc & sentire, & dicere in conspectu dei omnipotentis, & domini nostri Iesu Christi testificamur, qui et probatione certa ostendere possumus, & uobis persuadere, quod & omni antehac tempore sic & credidimus, & prædicauimus.

Vbi a nobis hæc exposita est fides, nullus contradictionis se obtulit locus, sed ipse religiosissimus Imperator noster primus rectissime illam se habere testificatus est, & seipsum eadem sentire confessus, & huic omnes assen

tiri, & decretis subscribere, & cum iisdem concordare est hortatus, uno modo addito uerbo, consubstantialis, quod ipsum etiam interpretatus est dicens: Nulla affectione corporea, aut similitudine eiusmodi, consubstantialem dici, nec uero aut diuisione, aut aliqua abscissione de patre extitisse: nanque ne posse quidem omnis materiæ expertem, & intelligibilem, & incorpoream naturam, corporeæ cuipiam affectioni subiici, aut subsistere, sed hæc potius diuinis, & ineffabilibus rationibus intelligere & cogitare æquum esse. Et sapientissimus quidem noster, religiosissimusque Imperator, talia philosophatus edocebat: illi uero ex occasione addendi uerbum, consubstantialis, hæc scriptis prodiderunt.

QVAE IN IPSO CONVENTV PVBLICATA EST FIDES.

CRedimus in unum deum patrem omnipotentem, omnium et uisibilium, & inuisibilium authorem, & in unum dominum Iesum Christum filium dei, natum de patre, unigenitum, hoc est, de substantia patris, deum de deo, & lumen de lumine, deum uerum de deo uero, genitum non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt in cœlo & in terra, qui propter nos homines, & propter nostram salutem, descendit, & mortali corpore assumpto, homo factus est, qui passus est, & resurrexit tertia die, qui ascendit in cœlum, et uenturus est ad iudicandos uiuos & mortuos: & in sanctum spiritum. Eos uero qui dicunt, fuisse aliquando quum haud fuerit, & prius quam nasceretur non fuisse, et ex nihilo esse factum, aut ex alia substantia, uel essentia, qui etiam dicunt & mutabilem, & uariabilem esse filium dei, execratur & publicat sancta catholica, & apostolica ecclesia.

Vbi igitur hæc scripto publicata sunt ab illis, quomodo dictum sit rursus illud: ex substantia patris, & illud: patri consubstantialẽ, haud inexploratum eis relinquimus. Hinc igitur & interrogationes ortæ, & responsa reddita sunt. Quærebatur quomodo intelligenda essent ea, quę dicta erant. Et primum illud: ex substantia, significare concedebant, ut ex patre quidem esset, non tamen ut quasi pars eius existeret. Huic nos quoq; sententiæ assentiri, probe uisum fuit, quippe quum omnis religiosa doctrina denuntiet, ex patre esse filium, non tamen ut partem substantiæ eius existere. Quocirca huic sententiæ & ipsi consensimus, neq; eiusmodi uocẽ recusauimus, quum uidelicet & pax nobis proposita esset, inq; oculis uersaretur, & periculum decidendi a recto sensu. Porro eadem ratione etiam illud, genitum, amplexi sumus, quandoquidẽ illud, factum, cõmune esse uocabulum dicebant aliarum quoq; naturarũ, quę per filium conditæ sunt, quarũ nihil simile habere filium. Quocirca illum neutiq̃ esse opus ijs, quæ per ipsum facta sunt, simile, pręstãtioris uero, q̃ ut ulli rei factę conueniat, esse substantię, quam ex patre ortam diuina docent oracula, cuius tamen ortus, et ratio, & modus ineffabilis, incogitabilisq; omni conditæ naturæ sit. Sic deinde etiam illud, consubstantialem esse patri filium, quum qua ratione dictum esset, quęreretur, inter nos conuenit, ut non more corporum, neque mortalium animalium instar: neq; enim aut diuisione substãtię, aut abscissione, filium ex patre ęditum esse, ac ne ex affectione quidẽ ulla, aut conuersione, aut uariatione potestatis paternæ. Ab his enim omnibus alienam esse ingeniti patris naturam: ex eo autem quod patri consubstantialis diceretur, intelligendum esse, ne unam quidem, uel minimam similitudinem cum rebus ijs, quæ creatæ sunt, gerere filium, sed patri duntaxat qui genuerit, omni prorsus ratione esse similem: neque uero illum esse ex alia quadam aut substantia, aut essentia, sed ex patre. Cui etiam parti ad hunc modum expositę ut consentiremus, bene ha-

ne ha-

ne habere iudicauimus: quoniam ex antiquis quoque doctos quosdam, & illustres episcopos, ac scriptores agnouimus, qui in patris, ac filij theologia nomine consubstantialis usi sunt. Hactenus hęc de exposita fide nobis dicta sint, cui omnes consensimus, non quidem inexplorate, sed secundũ superius expositos sensus, de quibus audiente religiosissimo rege quæsitum est, quique etiam, ubi consideratione, ac ratiocinatione ea quam diximus, claruerunt, concessi facile sunt. Execrationem uero ac publicationem, quæ expositioni fidei addita est, suscipiendam putauimus ut prohiberemus quempiam uti uocibus non scriptis, propter quas omnis ferme confusio, ac perturbatio ecclesiæ facta est. Quum ergo nulla diuinitus inspirata scriptura eo sermone utatur, quod ex nihilo, aut quod olim fuerit, quum haud esset, neque reliquis quę adiungi solent, non uisum est ut cum ratione talia aut pronuntiarentur aut docerentur: quare huic quoq; rei, quæ bene se habere nobis uisa est, consensum nostrum addidimus, propterea quod ne superiori quidem tempore talibus uerbis uti unquam consueuimus. Præterea execrari etiam illos qui dicerent, non fuisse filium anteq̃ genitus esset, non absurdum uisum est, ex eo quod ab omnibus concedatur, esse ipsum dei filium etiam prius quam ratione humani corporis gigneretur. Iam uero ipse pietatis omnis studiosissimus imperator noster ratione cõfirmauit, etiam secundum diuinum ipsius ortum, ante omnia secula ipsum esse.

Hæc uobis necessario misimus dilectissimi, ut quæ certa, explorataque habuimus, quibusq; nostrum cõsensum addidimus, ea plana faceremus.

IN-

INDEX RERVM ATQVE SENTENTIARVM ALIQVOT

celebriorum, quas nos quidem tumultuaria tantum lectione obseruauimus: studiosi autē lectoris erit, hoc genus multo pluribus notandis, colligendisque iustam operam præbere.

A

B

C

Chri-

Q

R

Ver-

FINIS.

EVAN-

EVANGELICAE DE SALVATORE nostro Demonstrationis Libri primi capita quæ extant.

A
LIBER PRIMVS ABSQVE PRINCIPIO.

A Deuteronomio.

Quod Mosaica lex vni Iudaicæ genti accommodari poterat, & huic ipsi propriam terram incolenti dumtaxat: quodque idcirco altero propheta, alteraque lege opus fuerit. CAP. III. absque principio.

famula tua, & qui aduena est in urbibus tuis. Deinde oratione progressus, quod dictum est confirmat, dum sic ait: Veruntamen sancta tua quum fuerint tibi, & quum uota tua susceperis, uenies ad locum, quem elegerit dominus deus tuus sibi. Et rursus: Decimam decimabis uniuersi fœtus seminis tui. Fœtum agri tui quotannis comedes ipsum in cōspectu domini dei tui,
B eo in loco quem elegerit dominus deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi. Deinde ubi reputauit quid facere oporteat, si is locus de quo agitur remotior fuerit, frugum autē prouentus multus, ut uidelicet domo ad locum dei afferre oporteat annuos fructus sacrificationis, de hoc item hanc constituit legem. Si uero longe a te fuerit uia, neque possis ea repræsentare, propterea quod longe a te fuerit locus, quem elegerit dominus deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi: tibiq; benedixerit dominus deus tuus, uendes ea argento, & capies argentum in manus tuas, et dabis argentum pro omni quodcunq; concupierit anima tua, pro bobus, siue ouibus, siue uino, siue sicera, siue omni quodcunq; concupierit anima tua, & comedes ibi in cōspectu domini dei tui. Tum rursus locum quasi signo impresso commendat, his fere uerbis: De primogenitis quæ nata fuerint in bobus atque ouibus, masculina offeres domino deo tuo, non opus facies in uitulo primogenito, & non tondebis primogenitum ouium tuarum, in cōspectu domini dei tui
C comedes illud singulis annis, in loco quem elegerit dominus deus tuus, tu & domus tua. Post hęc rursus inspice, quonam modo ea quæ ad festos dies pertinent distinguit, ut ne alibi terrarum, quam in eo uno loco de quo agitur, festos dies agant. Ait igitur: Obserua mensem nouarum frugum, & facies pascha domino deo tuo, oues et boues, in loco quem elegerit dominus deus tuus. Rursus admonet his uerbis: Non poteris sacrificare pascha in aliqua urbium tuarum, quas dominus deus tuus dederit tibi, sed in loco dumtaxat quem elegerit dominus deus tuus. Illic immolabis pascha a uespere ad solis occasum, in tempore quo egressus es de terra Aegypti: & coques, & comedes in loco quemcunq; elegerit dominus deus tuus. Lex igitur de solenni die, qui pascha dicitur, huiusmodi descripta est. Porro autem de quinquagesima quid dicat, audi: Totas septem hebdomadas numerabis tibiipsi, ex quo falcem in segetem immittere cœperis, & celebrabis diem festum hebdomadarum domino deo tuo, quantum poterit manus tua, ex omnibus quęcunq; dedero tibi, propterea quod tibi benedixerit dominus deus tuus,

& epulaberis coram domino deo tuo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus D
tuus, & ancilla tua, & Leuita, qui fuerit in urbibus tuis, & aduena, & pupillus, & uidua quæ apud uos fuerit, in loco quem elegerit dominus deus tuus sibi ad inuocandum nomen suum ibi. Tertium uero solenne ubi imperet celebrandum, audi: Selenne tabernaculorum celebrabis tibiipsi septem diebus, ubi de area tua, & de torculari tuo collegeris, & epulaberis in solenni tuo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, & uidua, in loco quemcunque elegerit dominus deus tuus sibi. Quum igitur eum locum tam multis signis ostendat, totiesque illuc cum toto genere, totaque domo uenire oportere præcipiat, qui feri potest, ut ea quæ dicit, uel iis conueniant, qui breui interuallo a Iudæa distant, nedum gentibus, quæ in toto orbe terrarum degere intelligantur? eo magis quod ne ueniam quidem ullam tribuit iis, qui transiliant quæcunque præscripta sunt, ac potius execrationem omnibus quicunque non omnino omnia seruauerint, denuntiet, ad uerbum E
sic dicens: Execrabilis quicunque non steterit omnibus, quæ in hac lege scripta sunt, ut faciat ea. Contemplare deinde quam omnes uires humanas superent, fierique nulla ratione possint, quæ in lege Mosis posita sunt. Siquidem ubi distinxit, quæ uoluntaria peccata, quæque difficilia sunt, & pœnas unicuique eorum adiunxit, quæ maximo supplicio digna sunt, tum uero leges ponit, quibus alia quadam ratione eos item qui inuiti peccauerint, conuertat: quarum una quidem sic se habet: Si anima una peccauerit nolens ex populo terræ, dum facit unum ex omnibus præceptis domini, uel dum non facit, & peccat: cognitumque ipsi fuerit peccatum, quod peccauit, & offeret munus suum capram anniculam immaculatam, id offeret pro peccato suo quod peccauit, in loco ubi mactant sacrificia, & accipiet sacerdos de sanguine. Et sane considera quemadmodũ hic quoq; eum qui imprudens peccauerit ad locum uenire oporteat, ubi mactãt sacrificia. Is autem est, de quo multis uerbis iampridem meminit dicens: Quemcunque elegerit dominus F
deus tuus. Quod quidẽ quum ab omnibus quicunq; sunt in terra hominibus, plane effici non posse, ipse quoq; author legis uideret: tum perspicue significauit legem inducens non infinite aduersus omnes, sed adiiciens: Si anima peccauerit nolens, ex populo terræ. Alteram uero legem ponit, quæ sic habet: Quod si anima audierit uocem iurisiurãdi, atq; hic testis aut uiderit, aut conscius fuerit: si non indicauerit, peccatum suscipiet. Quidnam igitur aliud hũc facere oporteat, q̃ sumpta in manus hostia, propere abire ad expiãdum? ubi porro expiabit, nisi in loco, in quo mactãt sacrificia? tertiã quoq; dum scribit, anima, inquit, quæ tetigerit quiduis immundũ, siue quæ occisa fuerint de pecoribus immundis, & sumpserit ex eo, ipse pollutus est, & peccabit, si attigerit immunditiam hoĩs ex omni immũditia eius, quam quis attingẽs pollui solet, & oblitus fuerit, & postea cognouerit, & peccauerit. Ergo quid tandẽ hunc etiam qui sit pollutus facere conueniet, nisi rursus ad locum uenire, & offerre pro peccato suo q̊d peccauit, aut ouem, aut agnã, aut

capram

A capram anniculã rite? eadem uero lex eſt etiã de anima quæ iurauerit, dum ipſis labijs diſtinguit uel male ſe facturam, uel bene, ſecundum oĩa quæcunque enũtiare ſolet homo cum iureiurãdo, & oblitus fuerit, & idem poſt cognouerit, & peccauerit unum aliquid ex ijs, & prodiderit peccatum q̊d peccauit: etiã hic, inquit, eadem ſumpta hoſtia, feſtinet ad locum, & orabit pro ipſo ſacerdos, pro peccato ipſius, & dimittetur ei peccatum. Alia præterea eſt lex ſeorſum ab eis, quæ expoſitæ ſunt, quæ in hunc fere modum præſcribit: Anima quæ obliuione oblita fuerit, & imprudens peccauerit in ijs, quæ ſancta ſunt domini, offeret dño arietem pro peccato ſuo: offeret autem rurſus ad Põtificem, in loco uidelicet de quo dictum eſt. Sextam quoq; legem prioribus adiungit his uerbis: anima ſi peccauerit, & fecerit aduerſus unum ex omnibus præceptis aliquid eorꝝ, quæ non oportet facere, et nõ cognouerit, & deliquerit, & acceperit peccatũ ſuum, rurſus offeret Pontifici arietẽ,
B & orabit pro ipſo ſacerdos, pro ignorantia eius quam ignorauit, & hic ipſe non nouit, & dimittetur ei. Septimã item ſcribit legem hoc modo: Anima ſi peccauerit, & contemnens cõtempſerit præcepta dñi, & mentita fuerit proximo ſuo in depoſito, communicationis aut rapinæ cauſa, uel iniuria aliqua affecerit proximũ ſuum, uel inuenerit rem perditã, ac de ea ipſa mentita fuerit, & iurauerit inique pro uno ex omnibus quæcũq; facit homo, et peccat: et quandocunq; peccauerit ac deliquerit, & reſtituerit rem quã abſtulit, aut iniuriæ a ſe illatæ ſatiſfecerit, aut depoſitum q̊d ſuæ fidei cõmiſſum fuerat, reddiderit, aut rem perditã quam inuenit, ex omni re pro qua inique iurauit ſoluet ipſum totũ, & eius inſuper quintã partem. Cæterꝝ oportebat poſtq̃ prodiderat peccatũ ac ſoluerat, omnibus negotijs poſthabitis propere abire ad locum, quem elegerat dñs deus, & offerre pro delicto arietẽ immaculatum, & ſic orare pro eo ſacerdotẽ apud dñm, & dimitti ei. Hæc ſane Moſes ille admirãdus tam de ijs qui inuiti peccauerint, q̃ de ijs qui per ignoran-
C tiam, diligentiſſime tractauit ſeorſum ab ijs quæ uolũtarie peccant, quibus etiam inexorabiles irrogat pœnas, ut ſuos ita cohibeat, ac refrenet. Qui em̃ ijs qui inuiti peccauerint nõ prius ueniam tribuit, q̃ peccatum enũtiauerint, ac deinde ei qui peccauit quaſi leuem pœnã per indictum illud ſacrificiũ irrogat, & per acceſſionẽ ſine mora ad locum ſanctũ, ſtudium ſimul & religionem eorꝝ intẽdit, qui ſe authore in diuino cultu uti uelint, qui fieri poteſt ut nõ multo prius ab ijs quæ uoluntarie cõmittuntur, cohibuerit appetitus? quid ad hæc igitur argumentari oportet, quãdo, ut dictum eſt, cuncta redigens in ſummã Moſes, ſic imprecat: execrabilis oĩs quicunq; nõ ſteterit omnibus, quæ in lege ſcripta ſunt, ut faciat ea: ergo etiã in extremis terræ finibus habitantes, ſi ritus Moſaicos ſeruare uolebant, ut talem execrationẽ uitarẽt, promiſſamq; Abrahæ benedictionẽ contingerẽt, hæc oĩa facere oportebat? ac ter ſingulis annis Hieroſolyma petere? ex omni præterea natione, quæ tales ſibi ritus ſeruandos propoſuiſſet, fœminas partu modo ac doloribus leuatas tam longum iter ingredi, ut q̊d imperaſſet Moſes ſacrificium,

pro singulis puerperijs offerrent? item qui aut mortuum corpus attigissent, D
aut peierassent, aut inuiti aliquid fecissent, eos ab extremis terræ finibus uenire, ac properantes excurrere ad eam quæ lege sancita esset, purgationem, ut execrationis pœnam effugerent? sed plane perspicis ut uel ipsa Hierosolyma incolentibus, atque in una Iudæa uersantibus ac degentibus, Mosaicum illud uiuendi institutum seruatu difficile esset, nedum tale ut posset a reliquis gentibus obseruari. Proinde saluator ac dominus noster Iesus filius dei post reditum a morte ad uitam, quum ad discipulos suos dixisset: ite ac docete omnes gentes, tum merito adiunxit: docẽtes eos seruare oĩa, quæcunque præcepi uobis. Non enim quæ in Mosis legibus sunt, docere omnes gentes imperabat: sed quæcunque ipse præceperat. Hæc porro sunt, quæ in illius Euãgelijs continentur. Merito igitur & discipuli eiusdem, et apostoli, quum habere gentium rationem uellent, in hoc inter se conuenerunt: ut quæ in Mosi legibus continentur, nequaquam gentibus possent accommodari, quippe E
quæ neque ab ipsis, neque a patribus ipsorum seruari potuisse constaret. Ergo in Actis Petrus ita loquitur: nunc ergo quid tentatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed etiam ipse Moses propter hæc ipsa quæ diximus, merito & alterum præter se surrecturum ait prophetam, & hunc ipsum legum authorem futurum cunctis gentibus nuntiat, Christum eo modo significãs, & eidem ut pareant, suis omnibus imperat: quam rem his ferme uerbis diuinat: Prophetam uobis suscitabit dominus deus ex fratribus uestris tãquam me, illum audietis in omnibus quæ loquetur uobis. Quæcunque uero anima non audierit prophetam illum, delebitur de genere suo. Porro autem prophetam hunc Christum ipsum uidelicet a Iudæis oriũdum, alibi item omnibus gentibus imperaturum enũtiat his uerbis: Quam pulchræ domus tuæ Iacob, tentoria tua Israel, ut saltus umbrosi, ut hortus iuxta fluuium, ut tabernacula, quæ fixit dominus. Prodibit homo ex semine eius, & dominabit F
gentibus multis, & extolletur regnum eius. Quinetiam, quum XII. omnino apud Hebræos essent tribus, ex qua illarum oriturus hic apud gentes legum author, qui canitur a propheta, et quibus temporibus futurus esset, q̃d de tribu Iuda uidelicet, quodque tunc, quum defecerint qui a maioribus sibi traditum Iudaicæ gentis imperium tenere consueuissent, planissime indicat his uerbis: nõ deficiet, inquit, princeps de Iuda, neque dux de fœmoribus eius, donec ueniant quæ reposita sunt ipsi, & ipse expectatio gentium, sed quænã hæc expectatio erat præter eam quæ Abrahæ quondam promissa fuerat? q̃d uidelicet in ipso omnes gentes terræ essent benedicendæ. Itaque etiam ipse Moses uisus est optime intelligere futurum esse aliquando, ut leges quas ipse tulisset, omnibus gentibus accommodari non possent. Ad ea uero oracula comprobãda & cõficienda quæ Abrahæ reddita sunt, altero opus esse propheta, sed hic erat quem de tribu Iuda proditurum, multisque gentibus dominaturum superiori testimonio confirmauerat.

Quanam

A Quanam de causa quum omnium Iudæorum oracula acceperimus, eorundem uiuendi institutum recusarimus. C A P. IIII.

His igitur de causis sacros Hebræorū libros, utpote qui de nobis gentibus oracula contineant, quasi proprios nostros, & accepimus, & amplexi sumus: eoq; magis quod non unus Moses de legum authore apud gētes post seipsum futuro est uaticinatus, sed etiā ipso Mose posteriores prophetæ, ut breuiter dicam, uniuersi eidē illi similia cecinerunt, ut Dauid, qui ait: Constitue dñe legumlatorem super eos, agnoscant gentes, quod hoīes sunt. Vide quæso, ut hic quoq; alterius legumlatoris meminit. Quocirca alibi idem hic gentibus imperat canere non antiquum amplius illud, & Mosaicū canticum, sed aliud quoddam nouū, in hunc modum: Cantate dño canticum nouum, cantate dño omnis terra, annuntiate in gētibus gloriā eius: in omnibus populis mirabilia eius. Quo
B niam magnus dñs et laudabilis ualde: terribilis est supra omnes deos. Quoniam omnes dīj gentium, dæmonia: Dominus autem cœlos fecit. Afferte dño tribus gentium, afferte dño gloriam nomini eius. Et rursus: Dicite in gentibus, quod dñs regnauit. Etenim correxit orbem terræ, qui nō commouebitur. Et alibi: Cantate dño canticum nouum, quia mirabilia fecit. Notū fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiā suam: Viderunt omnes fines terræ salutare dei nostri. Hoc etiam loco considera, quemadmodum nouū canticum non uni Iudaicæ genti, sed omnibus omnino gentibus indicit, quando illud antiquum Mosaicum solis cōueniebat Iudæis. Hoc sane nouum canticum Hieremias alius Hebræorū propheta nouum testamentum appellat his uerbis: Ecce dies ueniunt, dicit dñs, & disponam domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum, q̊d disposui patribus eorū: quo die apprehēdi manum eorū, ut educerem eos de terra Aegypti: eo quod ipsi non māserunt in ījs, quæ erant
C testamenti mei, ego item neglexi eos dicit dñs. Quoniam hoc testamentum quod disponam Israel, dicit dñs, dans leges meas in interiorē sensum eorū, & in cordibus eorū describam, & ero ipsorū deus, & ipsi erunt mihi populus. Cernis item hunc dum duo testamenta distinguit, ut hoc quidem uetus, illud uero nouum appellet: & nouum dicat nō ueteri illi quod patribus cōdidit simile futurum: illud enim lapsis a maiorū pietate Iudæis uitamq; Aegyptiacam ac mores æmulantibus, & ad errorem colendi multos deos, superstitionemq; gentium, quæ simulachra uenerabantur, declinantibus legis loco impositum est, ut & eos qui ceciderant excitaret, & mutuis inter ipsos doctrinis cōfossos, atq; prostratos erigeret. Iustis enī, inquit, lex posita non est, sed iniquis & peruicacibus, & impījs, & peccatoribus, & horū similibus. Nouum autē eos, qui per saluatorē nostrū dei beneficio ac munere cōsurrexerint, ad promissum dei regnū ut eant & properent, quasi manuducit, atq; instruit, omnes æque hoīes uocās in unam, atq; eandem bonorū cōmunitatem. Hoc igitur nouum testamentū, legem nouam uocat alius item

Hebræorum propheta Esaias dicens: Nam de Sion exibit lex, & uerbum D
domini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes, & uenient omnes gentes,
& congregabuntur omnes populi, & dicent: Venite, ascendamus in mon-
tem domini & in domum dei Iacob. Sed quæ tandem lex de Sion profici-
scens, diuersa duntaxat ab ea, quæ in monte Sina per Mosem data est, repe-
rietur: nisi ipsum Euangelicum uerbum, quod per saluatorem nostrum Ie-
sum Christum, perque eiusdem apostolos de Sion profectum est, perque
omnes gentes disseminatum? constat enim de Hierusalem, ac de eo, qui illi
coniunctus est, monte Sion, ubi saluator ac dominus noster, et multum uer
satus est, & plurimum doctrinæ suæ ædidit, noui testamẽti legem ab initio
profectam in cunctos homines suam lucem effudisse, quæ quidem res con-
sentanea ijs uocibus fuit, quibus ille ad suos est usus discipulos, dum dicit:
Ite ac docete omnes gentes, docentes eos seruare omnia quæcunque præce-
pi uobis. Quænam porro hæc erant, nisi noui testamenti instituta ac præce E
pta? quãdo igitur hæc sic se habere ostensum est, nunc iam tempus fuerit in-
spicere, huiusce noui testamenti, eiusque quod prædictum fuerat cantici no
ui, nouæque legis rationem ac modum.

Quisnam modus noui testamenti, cuius Christus est author. CAP. V.

ITa quidem ostensum iam est, quemadmodum uetus illud testa
mentum, lexque Mosaica uni Iudaicæ genti, & huic ipsi pro-
priam terram incolenti accommodari posset, ac neque reliquis
gentibus, quæ toto terrarum orbe tenerentur, neque alienas ter-
ras incolentibus Iudæis conueniret: quodque noui testamenti rationem ita
oporteret institui, ut omnibus gentibus ad uitã prodesse posset, ut ne pror-
sus ullo modo, ullaue ratione, qui hoc uitæ institutũ ingredi uellent, impedi
rent: neque aut regionis, aut generis, aut loci, aut alterius cuiuspiã rei omni
no causa, possent excusari. Talis porro & lex, & uita plane extitit ea, quæ a
Saluatore nostro Iesu Christo instituta est, qua prisca illa, & ipso Mose an F
tiquior instauratur religio, ad cuius normam & Abraham, & eius maiores
uixisse facile demonstrantur. Quod si uelis Christianorum uiuendi ratio-
nem, atque eam quam Christus per omnes gentes disseminauit religionem,
cum eo & religionis & iustitiæ instituto comparare, & contendere, quo &
Abraham & Abrahæ similes usos diuinæ literæ prædicant, facile unum at
que idem agnosces. Siquidem illi a multorum deorum cultu, atque errore
recedentes, & ab ea, quæ simulachris addicta erat, superstitione auertentes
seipsos, mentis oculos supra omnem, quæcunque oculis cerni possit, natu-
ram sustulerunt: neque uero illi aut Solem, aut Lunam, aut aliam quampi-
am uniuersi partem pro deo unq̃ coluere: sed ad unum supremum, ipsum
utiq; altissimum cœli ac terræ opificem, seipsos attollere non dubitarunt.
Quã sane rem ipse etiã Moses in suis antiquitatis historijs cõmendat, dum
ipsum Abraham sic inducit dicentẽ: Extendam manũ meam ad deum altis-
simum, qui cõdidit cœlum ac terram, dumq; ante hũc, Melchisedec, quẽ ait
sacer-

A sacerdotem dei altissimi fuisse, ipsi Abrahæ his ferme uerbis benedicentem: Benedictus Abraham deo altissimo, qui cōdidit cœlum & terram. Inuenies autē & Enoch, & Noe eadem ratione qua Abraham, et euasisse iustos, et deo placuisse. Quinetiam Iob uir & iustus, & uerus, & inculpabilis, & ab omni mala re abstinens ante Mosi ætatem celebratur, qui quum pietatis erga deum uniuersi gratia, per omnium bonorum subitam ademptionem uexatus, cōstanter omnia sustinuerit, maximū ueræ religionis exemplum omni suæ posteritati reliquit, quippe qui uere philosophicum illud uerbum olim acclamauerit: nudus egressus sum de uentre matris meæ, & nudus abibo. Dominus dedit, dominus abstulit: sicut domino placuit, ita factum est: sit nomē domini benedictum. Idem uero communem omnium deum colens, uoces etiam illas pietatis emisit, quas ipse lōgius progressus explanat, dum ait: Sapiens enim est mente, fortisque, & magnus, qui concutit terram a fun-
B damentis, & columnæ eius contremiscunt: qui dicit Soli, & non oritur, & stellas quasi signo impresso claudit: qui cœlum extendit solus. Si igitur eundem illum quem prisci, ac ipso Mose antiquiores, dei amici uiri coluerunt deum, nuper itidem ut illis solum pie colendum esse, Christi doctrina gentibus uniuersis demonstrauit, haud dubium est, quin eiusdem cum illis diuini cultus facti simus participes: communem porro habentes religionem, communem quoque benedictionem sortituros esse, palam est. Sed nec minus dei uerbum, quem Christum appellare nos cōsueuimus, illis cognitum fuisse quam nobis, sacrarum literarum testimonio ostensum est: quippe qui longe excellentius ad illius & manifestum aduentum, & diuinam præsentiam cernendam, idonei habiti sunt. Audi igitur, ut rursus ipse Moses, eum qui amicis dei seipsum ostenderit, quicꝫ ijsdem oracula publicis monumentis cōmendata reddiderit, modo deum, ac dominum, modo dei angelum appellet: sic quidem plane declarans, non hunc fuisse ipsum patrem, sed eius fi-
C lium, qui idem & deus ac dominus amicorum dei, & supremi patris angelus dici consueuerit. Dicit igitur his fere uerbis: Et profectus est Iacob in Charran, uenitque in locum, & dormiuit in eo: occiderat enim sol, et accepit lapides de loco, & supposuit capiti suo, & dormiuit in loco illo, & somniauit: & ecce scala fixa humi, cuius caput attingebat cœlum, & angeli dei ascendebant, ac descendebant per illam, & dominus innixus erat ei, & dixit: Ego dominus deus Abraham patris tui, & deus Isaac, noli timere, terram hanc in qua tu dormis, tibi dabo & semini tuo: & erit semen tuum, ut harena terræ, quibus deinceps adiungit: Et surrexit Iacob mane, & accepit lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erexit illum in titulum. Oratione deinde progressus, hunc ipsum, qui illi se ostenderat, deum ac dominum, dei angelum nominat. Loquitur ergo Iacob, & dixit mihi angelus dei in somnis: Iacob. Ego autē dixi, quid est? Ac deinceps: Vidi, inquit, oīa quæcūcꝫ fecit tibi Laban. Ego sum deus, qui uisus sum tibi in loco dei, ubi unxisti mihi lapidē, uotumque uouisti. Hic sane idem, qui etiā Abrahæ

uiſus eſt, deus ac dñs appellatur, qui per myſteria, hominem dei amicum, D
ſui patris ius, & poteſtatem docet, ac nonnulla interim quaſi de alio quodã
refert, quæ ſane nos ſuo loco cõſiderabimus. Quin etiam eum, qui tum de-
mum ipſi Iob, poſt ſatis longam exercitationẽ reſpondit, alium præter hũc
dicere eſt nefas. Nam qui antea, de turbine, & nubibus illi ſe oſtenderat, deũ
uniuerſi ſe eſſe indicabat. Porro autẽ progreſſus, ita ſeipſum præbet uiden-
dum, ut ipſe Iob tum dicat: Audi me domine, ut etiam ego loquar. Sonitum
quidem uocis tuæ audiui prius, nunc autem oculus meus uidit te. Quod ſi
fieri non poteſt, ut altiſſimus deus inuiſibilis, & ingenitus, & rex uniuerſi a
mortali natura cernatur, quis tãdem hic, qui ſic uiſus eſt, alius fuerit, præter
dei uerbum, quod ſeipſum ad tempus de propria magnitudine demiſerit, ut
alibi quoq; dicendum eſt? Cæterum quid plura de eadem re in hunc locum
congerere opus eſt, quum harum rerum confirmationes e ſacris libris acci-
pere haud difficile ſit? Quas utique etiã nos in materia propoſita per otium E
collecturi ſumus, ut oſtẽdamus nullum alium fuiſſe niſi dei uerbum, qui ab
antiquis dei amicis patribus eſt uiſus. Itaq; poſt rerum omnium opificis no-
tionem, etiam ea quæ ad Chriſtum pertinent, æque nobis, atq; illis, cõmuni
que ratione prodita ſunt. Quam ob rem Chriſtos quoq; eos ipſos qui ante
Moſem amici, familiareſq; dei fuerũt, ſicut nos Chriſtianos, appellatos in-
uenies, ſed audi quæſo quid de illis oraculũ in Pſalmis dicat: Quum eſſent
numero breues, pauciſſimi & incolæ in ea, & tranſierũt de gente in gentem,
& de regno in populũ alterum, nõ dimiſit hominem nocere eis, & increpuit
pro illis reges dicens: nolite tangere Chriſtos meos, & in prophetis meis no
lite malignari: hæc ſane de Abraham, & Iſaac, & Iacob ædita eſſe oracula,
tota compoſitio & continuatio orationis oſtendit. Quocirca Chriſti quo-
que appellationem nobiſcum communem pariter habuere.

Quæ nam ſit ea, quæ in nouo teſtamento omnibus hominibus a Chriſto denuntiata eſt, uita.
CAPVT VI. F

Sed & ea quæ uirtutem ſectatur uitæ ratio, & quæ pietatem am-
plexa eſt ciuilis inſtitutio, ſicut abſque Moſis cõſtitutione, omni
bus gentibus, Chriſto monitore patefacta eſt, ita plane eadem
pietatis ac religionis apud priſcos illos complebatur ratio. Ne-
que igitur ut corpus circunciderẽt, neq; ut ab horũ, aut illorum animalium
carnibus abſtinerent, illi curabant: quoniam ne nos quidem. Etenim proti-
nus Melchiſedec inducit Moſes, ſacerdotẽ dei altiſſimi, qui neque corpore
erat circunciſus, neque unguento comparato ex lege Moſis delibutus, neq;
quid ſabbatum eſſet, ullo modo edoctus, neque præterea quicquam omni-
no eorum, quæ uniuerſæ Iudæorum genti per Moſem deſcripta, impera-
taque ſunt, intelligens, aut ſciens, ſed plane ut Chriſti Euãgelium præcipit,
uiuens. Attamen ipſum hunc, ſacerdotem dei altiſſimi fuiſſe, idem Mo-
ſes affirmat, ipſoq; Abraham præſtantiorem. Proinde inducitur qui Abra
ham benedicat. Talis etiam Noe fuit, homo ætatis ſuæ iuſtiſſimus. Quem
quaſi

A quasi scintillam extincti ignis, & quasi semen quoddam humani generis, in ipsa diluuij grassatione, ijs omnibus reparandis, qui in terra perierant, deus uniuersi cōseruauit. Hic igitur quamuis eorum, quæ ad Iudaicos mores spectant, nihil sciret, neq; in corporis circuncisione, aut alijs quæ authore Mose constituta sunt, degeret: tamē iustus, si quis unq̄ alius, est appellatus. Et ante hūc præterea Enoch, qui & deo dicitur placuisse, & translatus esse, ut nusquam mors illius appareat. Igitur hic quoque quum talis esset, tamen neq; corpus circuncisum habebat, neque in legibus a Mose positis ullo modo uersatus fuerat, sed Christiano prorsus more, non Iudaico uixisse perhibetur. Quinetiam ipse Abraham post eos, qui dicti sunt, natus, & illis ipsis ratione temporū iunior, senex uero, atq; ætate prouectus, propter eos qui orituri ab ipso erant, quasi signum quoddam primus circuncisionem corporis tulit, hocq; ipsum suæ dignoscendæ sobolis signum, ijs qui a se ratio-
B ne sanguinis genus ducturi erant, ferendum tradidit: ante uero quam susciperet liberos, atq; antequam circuncideretur, ipse quoque, propterea quod a simulachrorum cultu secesserat, unumque super omnia deum confessus fuerat, & unam eam, quæ cum uirtute est, uita sectabatur, Christiano more uixisse, non Iudiaico demonstratur. Idcirco illi testimonium exhibetur, quod præcepta & mandata & ceremonias, & quæ in legibus posita sunt dei, ante Mosis constitutionem, seruauerit. Dicit igitur ad Isaac, is qui oracula illa reddebat deus: Et dabo semini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraham pater tuus uoci meæ, & custodierit præcepta & mandata mea, & ceremonias meas, & quæ in legibus meis posita sunt. Erant enim etiam ante Mosis legem mandata dei alia, & ceremoniæ, non similia ijs, quæ a Mose tradita sunt, legesque aliæ, ac præcepta domini, per quæ illi iustitiam adepti sunt. Porro autem quod non eadem essent cum ijs, quæ per Mosem in legibus
C posita sunt, Moses ipse perspicue demonstrat, ubi ait ad populum: Audi Israel iustificationes, & iudicia, quæcunque ego loquor in auribus uestris in die hac, & discetis ea, & seruabitis, ut ea faciatis. Dominus deus uester condidit uobis in Choreb testamentum, neutiquam patribus uestris cōdidit dominus testamentum hoc, sed uobis. Et sane specta, ut plane dicit testamentum hoc, propterea quod non idem illud patribus eorum constituit. Quod si absolute non datum esse patribus eorum testamentum dixisset, in mendacium sane illi recidisset oratio. Datum est igitur Abrahæ testamentum, datum est etiam Noe, sicut sacra testantur oracula. Atque idcirco cum adiunctione dixit Moses, non hoc datum esse patribus eorum, sic sane alterum significans præstantius atque excellentius, per quod amici, dilectique Deo agniti, dictique sunt. Nam protinus ipsi Abrahæ, eo q̄d summo deo crediderit plene seruasse iustitiā, exhibitum est testimoniū ab ipso Mose sic dicente: Credidit Abraham deo, et reputatum est illi ad iustitiam. Quod autem post illam iustitiæ plenam obseruationem, & post illi reddi-

tum

tum de pietate testimoniũ, ipsum circuncisionis signũ acceperit, et nihil hoc D
illum ad pietatẽ ac iustitiam consequendã adiuuerit, perspicue uerba ipsa de
monstrant. Inuenies porro etiam Ioseph ante Mosi tẽpora in regijs ædibus
Aegyptiorũ, sine Iudaicarũ obseruationum solicitudine incuriose uersatũ.
Postremo, si uis, potes ipsum quoq; summum Iudæorũ legislatorem Mo
sem a teneriori adhuc ætate apud regis Aegyptij filiam degentẽ agnoscere,
qui quidẽ Aegyptio plane more absq; Iudaicis obseruationibus apud eandem sit educatus. Sed quid nam de beatissimo Iob, de illo, inquam, uero homine, illo inculpabili, iusto, pio, dicemus? Quæ tandẽ illi summæ illius pietatis & iustitiæ causa extitit? nunquid præcepta Mosaica? minime. Num
diei sabbati, aut alterius cuiuspiã Iudaici ritus obseruatio? unde illi hoc, qui
& ætate ipsum Mosen antecedit, & ante leges ab illo positas est natus? Etenim Moses VII. numeratur ab Abraham, hic autẽ V. ut sic Mose ipso antiquior duabus inueniatur ætatibus. Cõtemplare igitur huiusce uitam, quæ E
de legibus a Mose positis nihil inducit, ab Euãgelica autẽ Saluatoris nostri
doctrina nõ abhorret. Dicit igitur ipse, ubi suamipsius uitam exponit, & ar
guentibus se amicis respondet: Seruaui em̃ inopem de manu potentis, & pu
pillo, cui non erat adiutor, subueni. Os autem uiduæ mihi benedixit, & iustitiam indumenti loco accepi. Adornaui autem me iudicio, quasi duplici
uestimẽto, oculus fui cæcorũ, pes claudorũ: ego fui pater inopum. Ipsa hæc
igitur documenta plane eadẽ sunt cum ijs, quæ omnibus nobis per Euange
licam doctrinã tradi, nuntiariq; solita sunt: quinetiã ueluti is qui bene illud
nosset: flere cum flẽtibus, & illud: beati qui lugent, quoniam ridebunt, & il
lud: Si unum membrum patitur, cum eo simul oĩa membra patiũtur, quæ
in disciplinæ Euãgelicæ documentis continentur, humanum & misericordem erga miseros in uita animũ, demonstrauit dicens: Ego autẽ super omni
inope fleui, & suspiraui cum uirũ uidi in necessitatibus. Deinde rursus quũ
immodestos risus, doctrina Euãgelica respuat, beatus hic uir tanto ante pro F
nũtiat: Si uero ambulaui cum derisoribus, & si festinauit pes meus ad dolũ,
constiti in statera iusta, & nouit dñs simplicitatẽ meam. Quoniã uero Mosi uerba illa legis loco proponunt, nõ adulterium cõmittes, & mortem contra adulteros pœnam cõstituunt: qui autem doctrinæ Euangelicæ legẽ describit, ita ait: dictũ est antiquis nõ mœchaberis, ego uero dico uobis, ne ab
initio quidem cupere: spectemus probe hunc, de quo sermo est, quemadmo
dum secundum Christi Euangelium uiuens, ne cum cupiditate licẽtius aspiceret, cauit, in quo etiam gloriabatur, dicẽs: Si uero oculũ sequutum est cor
meum in muliere alterius uiri, & rationẽ assignat deinceps adiungens: Animus em̃ uiri dissolutus ad inquinandã uiri mulierem, ignis em̃ est ardens in
omnibus partibus: quodcunq; aũt inuaserit, radicitus perdere cõsueuit, sed
etiam incorruptos in iudicijs mores inducit, sic: Si autẽ manibus meis attigi
munera, serã ipse, & alij comedant, et sine stirpe existã in terra. Quomodo
autẽ se erga domesticos gereret ex ijs licet intueri quæ docet, quũ ait: Si con
tem-

A tempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo,& ancilla mea, quum diſceptarent aduerſum me:& deinde rationem aſſignat, quid enim faciam, ſi iudiciū con tra me exercuerit deus? nunquid nō quemadmodum ego factus ſum in car ne, ſic & illi facti ſunt? facti porro ſumus in eodem utero. His adiungit: Vi duę oculum non liqueſcere feci: ſi autem et buccellam meam comedi ſolus, & non cum pupillo communicaui: et ſi uidi nudum pereuntē,& nō ueſtiui. Et deinceps progreſſus ſic dicit: Si uero & in lapide pretioſo fiduciā habui, & lætatus ſum, quum multæ mihi diuitiæ eſſent, et ſi ad innumerabilia po ſui manum meam. Rationemq; item adiungit: An nō uidemus ſolem oriri ac deficere, lunamq; deſinere? Rurſus quum doctrina euangelica dicat: Di ctum eſt antiquis, diliges proximum tuum, et odio habebis inimicū tuum. Ego autem dico uobis, diligite inimicos ueſtros: admirabilis hic uir innata doctrina præueniens, ipſum opus compleuit. Ergo ſic loquitur: Si gauiſus B ſum ſuper ruina inimici mei, & dixit cor meū, euge, audiat ſane auris mea execrationem meam. Tum adiungit: Foris autē non manſit peregrinus, & oſtiū meū omni uenienti patuit, eo q̄d non alienus eſſet, ab eo qui dixit: pere grinus ſum,& collegiſtis me. Qualia porro ſint, quę idem ſentiat de pecca tis, quę præter uoluntatem committunt̄, audi eundem dicentē: Quod ſi no lens ipſe peccauerim,& paccatū meū occultauerim, non enī horrui turbulē tiā multitudinis, ne enuntiarē in conſpectu coꝶ: ſi uero permiſi inopē abire ſinu uacuo,& manum domini ſi non extimui, ſyngrapham autem quam ha bui aduerſus quempiam, ſi non ſciſſam eam reddidi, nihil accipiens a debito re. Hæc igitur atq; huiuſmodi erant in ijs, qui ante Moſem fuerūt, uiris ſan ctis, (de uita enim unius reliquorum item conijcere uitam licet,) pro religi one uidelicet diuinis laudibus celebranda certamina, per quæ & amici dei, & prophetæ ut exiſterent, digni effecti ſunt: tales autem quum eſſent, quid illis præcepta Moſi prodeſſe poterant, quæ uulgaribus atque inſolentibus C uiris deſcripta, & tradita ſunt? ex his igitur omnibus q̄d uetuſtiſſimū pri morum patrum religionis morē, cunctis gentibus Chriſti uerbum denūtia uerit, manifeſtiſſime apparet, ne teſtamentum nouum aliud eſſe putemus, quam antiquiſſimam illam Moſaicorum temporum religioni cōiunctam ciuilem rationē, ut & uetus pariter,& idem nouum poſſimus dicere, uetus quidem propter ea quæ demonſtrata ſunt, nouum autē propterea, quod lō go poſt interuallo quaſi hominibus abſconditū, rurſus per ſaluatoris noſtri doctrinam reuixerit: toto uero hoc medio de quo dictum eſt tempore, quā diu noui teſtamenti mos, ut homines lateret, & quaſi quiete ac ſilentio tene retur, euenit: Moſi interea lex ingreſſa quaſi puerilium imperfectarumque animarum curatrix quædā,& gubernatrix, aut etiam medici cuiuſdam in ſtar, graui Aegyptiacoque morbo laboranti uniuerſæ Iudæorum nationi, ipſis uidelicet Abrahæ nepotibus,& ab eo genus trahentibus, qui non quē admodum primi patres, ita ipſi ſuam, quæ ſubſecuta eſt, imperfectiorem uitam derigere poterant, tradita eſt. Nam quia cum Aegyptijs uerſantes

poſt

post sanctorum patrum mortem Aegyptiacorum morum similitudine al- D lecti erant, & in multorum deorum (ut dixi) superstitionem deciderãt, adeo quidem, ut Aegyptijs amplius nihil habere, & illis in omnibus similes, tum in errore simulachorum, tum in alijs quoque facinoribus euasisse uiderentur: merito quasi ex profundo maloꝝ ipsos hauriens Moses, ab impia deorum multitudine amouit, & ad opificem uniuersi deum reduxit, perfectiorum illorum uitam, quasi in ingressibus & uestibulis, pro primo gradu pietatis obijciens. Deinde non occidere, nõ mœchari, non furari, non peierare, non mares in maribus insanire, non matribus, nõ sororibus, non filiabus misceri: nec alia huiusmodi quæcunqꝫ impune ab illoꝝ temporꝝ hominibus committi poterant, permisit: acceptam uero ex immiti & fera uita, rationi magis coniunctam, bonisque innitentem legibus, per illa tempora ciuilem institutionem primus in terris scripto commẽdauit, qui sane mos omnibus hominibus nondum satis notus erat. Deinde quasi imperfectis illis simula- E chrorum cultu interdicto, per quędam arcana seorsum signa, ut religionem quam ipse probabat complecterentur, edicens, sacrificijs & quibusdam corporalibus ceremonijs, unum supra omnia deũ ut colerent, præcepit: quam sane religionẽ quum admirabiliter diuino monitus spiritu, non in perpetuũ seruari oportere intelligeret: unum dumtaxat circumscripsit locum, addito præcepto, ne usquam alibi eos, qui ab ipso tradebantur ritus, q̃ certo illo in loco perficerent: hic autẽ erat Hierosolymis, extra hunc uero neutiq̃: ex quo adhuc Hebræis nefas est, extra ipsorum euersam metropolim usquam, aut ex lege sacrificare, aut fanum, aramue erigere, aut sacerdotes regesue inungere, aut celebritates, solenniaqꝫ per Mosem instituta perficere: non ab aliqua immunditie purgari, non solui a peccato, non offerre deo munera, non ad propitiandum aliquid facere ex legibus. Quocirca in Mosi execrationem merito relapsi intelliguntur, quippe quum in parte quidem obseruare nonnulla conentur, in uniuerso autem a legibus suis aberrent, ipso plane Mose F pronuntiante atqꝫ affirmante: Quod execrabilis sit omnis quicunque non stet omnibus, quæ scripta sunt in lege, ut ea faciat. Lapsi autem iam sunt in hæc omnia, quũ & ipse Moses diuino spiritu afflatus, prouiderit nouo per Christum instaurato testamento, uniuersisqꝫ gentibus nuntiato, superuacuam futuram esse, quæ ab ipso posita est, legum obseruationem, quam uno dumtaxat loco, merito terminauit, ut si quando ex eo loco pellerẽtur, & patriam libertatem amitterent, nõ amplius illis fas esset, quas ipse posuisset, leges aut ritus seruare: ut iam confitendum sit, alterum testamentũ quod per Christum sit denuntiatum, necessario esse introductũ. Quum itaqꝫ Moses hoc ipsum futurum esse prædixisset, moxqꝫ et Christus uitæ huius peregrinationem expleuisset, & pariter ad omnes gentes noui testamenti doctrina perferretur, tum protinus Romani quum urbem obsidione cinxissent, Hierosolyma ipsa, & quod ibi erat templum euerterunt, solutaqꝫ est confestim omnis Mosi constitutio, & quæcunque de uetere testamento seruabantur,

subla-

A ſublata ſunt. Execratio autem ad illos uenit, quia quum ea quæ a Moſe præcepta ſunt, præter legem facere uellent, in eam ipſam execrationem ui quadam coacti ſunt recidere. E contrario autem ſimul & eodem tempore eius, quæ in nouo, perfectoq; teſtamento continetur doctrinæ, & leges, & ritus introducti ſunt. Quare merito ſaluator & dn̄s, ad eos qui putabant in ſola Hieruſalem, aut in montibus quibuſdam, ſiue certis determinatiſq; locis deum adorari oportere, ſic ait: Venit hora, & nunc eſt, quando ueri adoratores adorabunt patrem, neq; in monte hoc, neq; in Hieruſalem. Spiritus eſt deus, & ipſum adorantes in ſpiritu & ueritate oportet adorare. Quibus rebus ita ab illo prædictis, continuo nec longo poſt tempore, Hieroſolymis obſidione oppreſſis, & eius loci ſanctificatio, & ad eundem uſum conſtructum altare, & adoratio, quæ a Moſe tradita fuerat, ſublata, euerſaq; ſunt. Eodemq; tempore in omnes homines patefacta eſt, & emicuit ea, quæ an-

B te Moſem uiris ſanctis a principio data fuerat, pietas & religio, & quæ per illam omnibus gentibus promiſſa fuerat benedictio, quæ a primo aſcenſus gradu, & a primis illis adorationis Moſaicæ elementis, eos, qui ad ſe accedunt, ad meliorem perfectioremq; uitã adducit. Itaq; protinus quando beatos illos, deoq; amicos uiros, nõ in aliq̃ certo, determinatoq; loco adoraſſe cõſtat, neq; ſub ullis ſignis, aut figuris, ſed quomodo ſaluator noſter, et dn̄s docet, in ſpiritu & ueritate: eadem adorandi ratio per eiuſdem ſaluatoris noſtri aduentum omnibus gentibus inſinuata eſt. Quod quidem futurum, etiam prophetæ ueteres tanto ante cognouerant. Dicit itaq; plane Sophonias: Apparebit dominus ſuper eos, & perdet omnes deos gentium terræ, et adorabunt eum unuſquiſq; de loco ſuo. Malachias autem ſimul, & ad eos qui ex circunciſione ſunt, ſermonem dirigit, & de gentibus talia prædicit: Non eſt uoluntas mea, dicit dominus omnipotens, & ſacrificium non ſuſcipiam de manibus ueſtris, quoniam ab ortu uſq; ad occaſum nomen meum glori-

C ficatum eſt in gentibus, & in omni loco incenſum offertur nomini meo, & ſacrificium mundum. Quod enim in omni loco dicit, incenſum & ſacrificium offerri deo, quid aliud ſignificat, niſi non Hieroſolymis, neq; definite in hoc aut in illo loco id futurũ? ſed in omni regione & in omnibus gentibus, quæ quidem & orationis incenſum & ſacrificium, quod mundum dictum eſt, non per cruores, ſed per pias actiones ſummo deo eſſent oblaturæ? Clamat autem palam, & uociferatur Eſaias uaticinans ſimul, ac dicens: Erit altare domino in terra Aegypti, et cognoſcetur dominus ab Agyptijs, & mittet eis hominem, qui ſaluos faciet eos, & cognoſcent Aegyptij dominum in die illa, & facient ſacrificia, & uouebunt uota domino, & reddent, & conuertentur ad dominum, et exaudiet eos, & ſanabit eos. Ecquid tibi uidemur ueram legis Moſi conuerſionem dicere? an potius finem & ſolutionem enũtiare? & propheticis uocibus uaticinari? Etenim Moſes altare & ſacrificia nuſquam terrarum, niſi in ſola Iudæa & in huius una dumtaxat ciuitate cõſtitui, lege a ſe poſita iubet: prophetia autem in terra Aegypti ait altare do-

mino ſtruendum, dicandumq́ eſſe, & Aegyptios ipſos nō amplius dijs pa D
trijs rem ſacram, ſed ipſi prophetarum deo facturos: & quod uerum deum ſint agnituri, non Moſem illis neq́ alium ex prophetis quempiam authorem fore, ſed nouum quendam diuinitus miſſum hominem. Porro autem tranſlato, commutatoq́ altari præter Moſi conſtitutiones, atq́ decreta, neceſſe eſt penitus etiam legis Moſi fieri mutationem. Quod ſi ſummo deo ſacrificaturi ſunt Aegyptij, prorſus etiam ſacerdotij munus ſunt adepturi. At Aegyptijs ad tale munus aſſumptis, quæ de Leuitis & Aaron ſucceſſoribus a Moſe ſunt conſtituta, nulli plane uſui Aegyptijs amplius eſſe poſſe perſpicuum eſt. Tempus igitur iam tum fuerit, legem nouam ad ea, quæ dicta ſunt confirmanda, ponere opus eſſe. Quid igitur? temere hæc enuntiata ſunt? an exitum inuenit oratio? inſpice igitur ſi non hodie, hoc eſt noſtris interim ipſorum temporibus, ipſis oculis cernuntur non ſolum Aegyptij, uerumetiam omne genus hominum, qui antehac ſimulachris addicti erant, E
quoſq́ Aegyptiorum appellatione prophetica prædictio ſignificat, a multorum deorum ac dæmonum impio cultu liberatum, et uerum prophetarum deum inuocans, & adorans. Vota autem faciunt, non pluribus amplius dominis, ſed uni ſoli domino, quemadmodum ſacrum prædixit oraculum. Et huic quidem altare incruentarum, & rationalium hoſtiarum, ut noua noui teſtamenti myſteria poſtulant, per totum terrarum orbem erectum eſt: & quum in Aegypto, tum in reliquis gentibus, quæ mores Aegyptiorum imitantes, ſuperſtitionis errore tenebātur: hac ipſa ætate noſtra, cognitio ueri dei relucens, fidem ijs, quæ a prophetis prædicta ſunt, indubitatam adiungit. Hæc autem cum reipſa interim perfici uideas, nec amplius, ut quondam audita expectari, ſi tempus quæras unde principium eiuſmodi res acceperit, non aliud inuenies, quam quum ſaluator noſter aduenit. Ipſe hic igitur ille fuit, quem oraculum ſignificabat, quum diceret, deum & dominum uniuerſi, miſſurum Aegyptijs hominem, qui ſaluos faciat eos: quem & Moſi F
uaticinia perhibebant, ubi ait: Egredietur homo de ſemine eius, & dominabitur gentibus multis, in quibus ſane gentibus, & Aegyptios numerari par eſt. Verum de his quidem longior eſſet oratio, & per otium huic ipſi rei dicatum, abſolutius reddenda. Quod autē præſentis loci ſit proprium, illud teneatur: ea quæ prædicta ſunt, non alias quam poſt aduentum Ieſu ſaluatoris noſtri eſſe completa. Ab illo enim ad hunc uſque diem apud Aegyptios, apud Perſas, Syros, Armenios, apud extremas terrarum oras incolentes barbaros, & quum apud has ipſas prius immaniſſimas & feriſſimas nationes, tum uero etiam apud eos, qui inſulas colunt (quādo et de his prophetia non indignum putauit facere mentionem) ipſa illa, quæ authore Abraham comprobatur ciuilis ratio, & omnium antiquiſſimus colendi deum mos, celebratur. Et quis non ipſa rei mirabilitate obſtupeſcat? quum eos qui a condito æuo, lapidibus, & lignis, & dæmonibus, beluiſq́ humana carne uictitantibus, & reptilibus uenenatis, animalibuſq́ omnis generis, & feris informibus,

A bus, ignique, & terrae, & ipsius uniuersi inanimatis elementis, diuinum honorem & cultum tribuebant: altissimum deum, & coeli ac terrae opificem, ipsum utique prophetarum dominum, deumq; Abraham, & auorum eiusdem, post saluatoris nostri aduentum, uideat inuocantes: & eos qui paulo ante a matribus, & filiabus libidinem non abstinebant, seque mutuo inter se corrumpebant, & omnis generis cruentationibus & caedibus inquinabant, qui nihil ab immanibus feris, uictu ipso differebant, nunc per saluatoris nostri diuinam uirtutem mutatos, et quasi ex alijs alios factos, sermones de uirtute, modestiaeque praecepta ut discant, in communes scholas assidue conuenientes: atq; adeo quidem, ut tam foeminae, quam uiri, tam pauperes, quam diuites, tam uulgares, & ignari, quam docti, etiam pueri, & mancipia, non minus in agris, quam in urbibus, in loca certa conueniant, ut supremam illam philosophiam ediscant, quae admonet, ne intueri quidem petulantibus B oculis fas esse, neque uerbum emittere otiosum, neque ea quae communia sunt, & omnibus consueta patrare, & doceãtur uerum illum morem, quem ubique locorum in cultu & obsequio summi dei, seruare conueniat, sicut dixit prophetia: Et adorabunt eum unusquisque de loco suo. Adorant igitur summum deum omnes barbari & Graeci, non Hierosolyma currentes, neque cruoribus, aut sacrificijs placantes, sed domi suae apud seipsos in spiritu & ueritate, incruento, puroq; obsequio illum colentes. Et hoc fuerat ipsum nouum testamentum, quod non instar prioris illius, & ueteris factum est. Vetus autem intelligito non sanctorum hominum qui ante Mosem fuere, sed quod legis loco uniuersae Iudaeorũ nationi ab ipso Mose positum est. Quocirca oraculum ipsum adiũgit ea, quibus planum faciat, quodnam uetus illud dixerit esse: cui quidem nouum nihil simile habiturum ostẽdit, ubi dicit: Condam testamentum nouum, non secundum testamentũ quod condidi patribus in die, quum ego apprehendi illos manu, ut educerem eos de C terra Aegypti. Itaque quum secundum hoc dicit, secundum id quod legis loco a Mose positum est, intelligit. Hoc enim illud est, quod Iudaeis quo tempore de Aegypto egressi sunt, traditum est. Visus igitur esset nouum testamentum introducere, tanquam eius ritus contrarium, quem sancti illi Abrahae similes uiri, in diuino cultu sequebantur, nisi plane ipsis uerbis significasset, ubi dixit: Non secundum testamentum quod condidi patribus eorum, quo tempore eduxi eos de terra Aegypti. Ergo non secundum illud quod legis loco a Mose positum est, quum egressi sunt, & quum in deserto morabantur, nouum hoc futurum respondit, sed secundum illud uidelicet, quod primis temporibus in uita ciuili sectantes, qui ante Mosem floruerunt, tanquam ij, qui plene officio suo functi essent, comprobati sunt, quas quidem ob res, iam tu plane cõfidens posthac, quum sententias & proposita eorum, qui diuinum aliquem cultum profitentur, non in duos, sed in tres diuiseris ordines, unum eorum qui prorsus simulachris addicti, in multorũ deorum errorem deciderũt, alterum eorum, qui de circuncisione per Mosem in pri-

mum pietatis gradum ascenderunt: tertium eorum, qui supremum locum D
per doctrinam Euangelicam obtinuere, & hunc quidem, si medium duorum constitueris, ne putato amplius eos, qui a Iudæis discedant, in Græcos ritus oportere ullo modo recidere, neque qui a Græcis abducantur, Iudæos fieri necessario, sed ubi tertium acceperis, & medio loco constitueris, eminentem supraque alios extantem inuenies, & quasi super celsissima quadam specula sublimem collocatum, reliquos duos inferius utrinque despicere: effugit enim & Græcorum impiam, atque erroribus plenam superstitionem, dissolutasque fornicationes, atque insolentias: & Iudæorum itidem, quæ a Mose perfecta est, imperfectam & quasi paruulis, atque infirmis accommodatam obseruantiam. Domesticam porro, atque ab initio propriam non solum Iudæis, sed & Græcis, & barbaris, & quæcunque sub sole sunt, gentibus inclamans legem, uide quid dicat: O homo, & uniuersum mortalium genus. Mosi quidem lex ab uno genere hominum E
incipiens, omnium primum Iudæorum genus, illius promissionis gratia, quæ ad pios, deique amicos ipsorum patres, facta est, ad unius dei cognitionem, cultumque uocabat, ut dicto audientes, ab intolerabili dæmonum tyrannide liberaret. Ego autem omnibus hominibus, & quæ ubique terrarum sunt, gentibus, sublimius prouectam dei cognitionem, & pietatem apportans, ut ad regulam eorum, qui cum Abraham uixerunt, quique ante Mosi ætatem degentes, ipso quoque Abraham antiquiores extitere, uitæ suæ moderentur adhortor, in quibus ab externis gentibus profecti, qui de laude pietatis gloriam adepti sunt, plures memorantur. Et rursus: Mosi quidem lex, in unum terræ certum ac definitum locum, eos qui religionis propositum complexi essent, ex alijs omnibus locis currere iubebat: ego autem condonata omnibus libertate, non in quodam terræ angulo, neque in montibus, aut quibusdam manu factis templis, deum quærere, sed domi suæ unumquenque illum colere, atque adorare præcipio. Et F
rursus: Vetus quidem lex, sacrificijs & animalium cædibus, thureque & igne, & alijs quibusdam eiusdem generis purgationibus corporis, summum deum colere hortabatur: ego autem sacra animæ tradens, mente purissima, animoque nitidissimo, cum modestia, uirtutumque sectatrice uita, rectisque sententijs, & pietatem præ se ferentibus, diuinitatem uenerari impero. Et rursus: Moses quidem illorum temporum hominibus, quasi ijs qui cædibus inquinari soliti essent, non occidere imperabat: ego autem ijs, qui hoc ipsum antea didicerint, & primo illi præcepto satisfecerint, alterum perfectius impono, atque ut ne iræ quidem perturbatione uincantur, præcipio. Et rursus: Moses quidem adulteris, dissolutisque hominibus legem posuit non mœchari, maribus non misceri, uoluptates præter naturam non sectari, & supplicium mortis ijs, qui non obtemperassent, adiunxit: ego autem meos uolo, ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupiditate. Et rursus: Ille quidem dixit, non peierabis, sed red-

des

A des deo quæ iuratus fueris: ego autem dico uobis, non iurare omnino, sed erit sermo uester: est, est: non, non. Quod autem his abundantius est, a malo est. Et rursus: Ille quidem iniurias ulcisci, & inferentibus easdem referre hortabatur, dicens: Oculum pro oculo, & dentem pro dente: ego autem dico uobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, conuertito ad illum & alteram, & qui uelit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et rursus: Ille quidem docebat amicum diligere, & inimicos insectari odio: ego autem ex abundantia humanitatis & clementiæ, ut inimicos uestros diligatis, & pro persequentibus uos oretis, legem uobis pono, ut sitis filij patris uestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos, & iniustos. Ad hæc: Ille quidem se ad multorum duritiam accommodabat, & ijs apta, qui perturbationibus pleni essent, præ-

B cipiebat, atque immutatum quendam a uetere illo, inferioremque religionis modum tradebat: ego autem ad piam, religiosamque uitam eorum, qui priscis illis temporibus sancte uixerunt, reuoco uniuersos. Denique, ille quidem terram fluentem lac & mel, quasi paruulis promittebat: ego autem ijs qui capere possint, regnum cœleste concilio. Hæc atque eiusmodi alia, noui testamenti ratio, docente Christo, omnibus gentibus nuntiauit. Et hæc ipsa sunt, quæ suos discipulos Christus dei, ut omnibus gentibus nuntiarent, hortabatur dicens: Euntes disciplinam uestram tradite omnibus gentibus, docentes eas seruare omnia, quæcunque præcepi uobis, quæ etiam cunctis hominibus, tam barbaris quam Græcis quum obseruanda traderet, plane quidnam sit Christianismus ostendit, & quinam simus nos, & cuiusmodi talium sermonum, ac disciplinarum magister, ipse utique saluator & dominus noster Iesus, qui Christus est dei, qui nouam hanc & omnes amplexam uirtutes Rempublicam in toto orbe constituit, adeo qui-

C dem, ut talia discere, philosopharique, tam fœminæ quam uiri, tam pauperes quam diuites, tam serui quam dñi possint. Et tamen nouæ huiusce legis introductor, tanquam is qui in omni uita legem Mosi seruauerit, introductus est: quod sane ipsum admirari operæpretium est, qui uidelicet fieri possit, ut nouæ rationis & legis author futurus, noui utique testamenti per Euangelium, non tanquam inimica & contraria ea, quæ a Mose tradita sunt, recusauerit. Si enim hoc fecisset, ipse uicissim Mosi aduersa existimatus esset præcipere, ex quo impijs impiarum sectarum authoribus contra Mosem & prophetas, obtrectationis & maledicentiæ plurimam præbuisset materiam, ijs autem qui ex circuncisione sunt conspirationis contra se iustam & probabilem causam, qui utique ei, quasi qui contra legem faceret, atque ab ea deficeret, insidias ad inferendum necem construxerunt.

Quomodo Christus, postquam ea quæ a Mose tradita sunt, plene obseruauit, nouæ rationis & legis introductor extitit. CAP. VII.

NVnc autem postquam in omni uita, Mosi legem cõprobauit, D
apostolis suis usus est nouæ suę legis administris, in hoc ille qui
dem simul docens ea, quæ a Mose tradita sunt, nec a sua religio-
ne abhorrentia, nec eidem inimica existimare oportere, & simul
authorem se atq; introductorẽ nouæ & cunctis hominibus salutaris legis,
constituens: ut nullo pacto dici possit quidpiam illum aduersus Mosi le-
ges, aut decreta fecisse: quin potius finem illis prius imposuisse, eademque
perfecte obseruasse, & sic ad institutionem Euangelicæ legis transijsse. Et
qui modum quidem hunc ab ipso obseruatum dicat, non alius audiẽdus est
quam ipse. Non ueni, inquit, scindere legem, sed complere. Etenim si cõtem
ptor Mosi legis extitisset, quamuis illam existimatus esset probabiliter scin
dere, contraq; eam facere: improbam tamen quãdam, & a legibus alienam
naturam præ se ferens, Christus esse creditus non esset. Porro autem rescin-
dens ea, quæ a Mose posita sunt, quomodo potuisset existimari is esse, quẽ E
futurum Moses, & prophetæ nuntiassent? quomodo autem nouis legibus
ponendis authoritatem habuisset? merito enim uideri potuisset, derogandæ
legis gratia, ad nouationem rerum uenisse, ut delictorum, quæ cõtra legem
commisisset, supplicium euaderet. Nunc autem nihil de lege omnino dero-
gãs, & plene quæ in ea cõtinentur seruans, atq;, ut sic dicam, ad regulã Mo-
sis perfectus, postquam nõ amplius fieri poterat, ut ea quæ sunt in lege Mo
si reliquis accommodarentur gentibus, propter eas causas, quæ dictæ iam
sunt (& oportebat nimirum bonitate summi dei omnes homines saluos fie-
ri, & ad cognitionem ueritatis uenire) quæ omnibus apta, accommodataq;
essent, legibus suis sanciuit: ac ne illa quidem quæ a Mose præcepta sunt, su
os apostolos denuntiare cunctis hominibus prohibuisset, nisi ea res impedi
mento fuisset, quod fieri illa non possent, quemadmodum Apostolus do-
cet, ubi ait: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur, deus fili-
um suum mittens in similitudinem carnis peccati, & cætera. Impossibile au F
tem erat nimirum, ut omnes gentes ter singulis annis ex lege Mosi Hieroso
lyma conuenirent, et mulier leuata partu ab extremis terræ finibus illuc pro
peraret, ut quæ pro purgatione instituta sunt, ibidem deponeret: & alia in-
numerabilia, quæ per otium unusquisq; potest per seipsum colligere. Quo
niam igitur hæc gentes a Iudæa procul habitantes, etiam si uoluissent, serua
re non poterant: merito nihil horum per seipsum rescindens saluator, & do
minus noster, sed plene seruans, et efficiens ea quæ in ipsa lege continentur,
& spectantibus fidem faciens, quod ipse esset Christus dei, de quo prisci Iu-
dæorum prophetæ testimonium protulissent: tum idem omnibus genti-
bus accommodata præcepta, per discipulos suos proposuit. Idcirco nos
Iudæorum proprios ritus recusauimus, tanquam eos, qui nobis lege po-
siti non sint, & gentibus accommodari non possint. At eorundem prophe
tias libẽtes accepimus, tanquam eas quæ prædictiones de nobis factas com
plectantur. Cæterum ipse saluator & præceptor noster, alia quoque ratio-
ne com-

A ne cōpleuisse legem Mosis, & prophetas, qui post Mosem fuerunt, agnoscitur. Quoniam enim ijs, quæ diuinitus prædicta fuerant, consummationes deerant, & oraculorum euenta desiderabantur: nimirum ipsa quoque hæc ab eodem compleri oportuit. Exempli gratia: apud Mosem est prophetia, quæ sic ait: Prophetā uobis suscitabit dominus deus uester tanquam me, illum audietis in omnibus quæcunque dixerit uobis. Hoc igitur quum deesset, ille compleuit, alter uidelicet post Mosem legum author, qui ueram pietatem in deum uniuersi, hominibus indicauit. Quod enim Moses non simpliciter dicat prophetam surrecturum, sed cum additione, tanquam se (prophetam enim, inquit, uobis suscitabit dominus deus uester, tanquam me, illum audietis) quid aliud intelligi uult, nisi eum, qui prædiceretur, ipsi Mosi adæquatum esse uenturum? Moses autem legem ut summus deus coleretur, posuerat. Ergo prophetam hunc de quo uaticinia feruntur, quod
B Mosi similis futurus esset, legis authorem illi similem extitisse par est. At enim quamuis innumerabiles post Mosem prophetæ extiterint, de nullo tamen tale testimonium prolatum est, quod Mosi similis extiterit. Cuncti enim ad illum ipsos remittebant audientes. Et sane ipsum hoc testificatur scriptura, non surrexisse prophetam Mosi similem. Neque igitur Hieremias, neque Esaias, neque alius quispiam prophetarum illi similis fuerit, propterea quod ne legum quidem author fuit illorū aliquis. Quum ergo ex uaticinio Mosis, propheta, & legislator suscitandus expectaretur, aduenit hic Iesus, qui Christus est dei, legem cunctis gentibus ponens, & quæ superent ipsam legem pertractans. Illud enim dictum est antiquis, non mœchaberis: ego autem dico non concupiscere. Et illud: Dictum est antiquis, non occides: ego autem dico uobis, ne irasci quidem. Et illud: non amplius Hierosolymis, sed in omni loco adorari. Et illud: non thure & sacrificijs, sed in spiritu, & ueritate deum colere; & alia quæcunque his similia
C in illius doctrina feruntur, sapientissimi plane fuerunt, & perfectissimi legum authoris. Ex quo factum est, ut audientes stupescerent, quemadmodum scriptura diuina commemorat, propterea quod docebat eos tanquam potestatem habens, & non ut scribæ illorum & pharisæi. Hoc igitur item compleuit oraculum, quod Mosi prophetiæ deerat: eadem porro ratione cætera item prophetiarum, quæ de ipso & gentium uocatione scripta sunt uaticinia. Constat ergo illum compleuisse & legem & prophetas, quando ea, quæ de ipso prædicta sunt, ad exitum perduxit, & priorem legem usq; ad seipsum stare iussit, dux uero & princeps alterius legis extitit, quæ in nouo testamento, cunctis gentibus denuntiata est, ut simul legis, principatusq; author duorum propositorū, Iudaismi uidelicet Christianismiq; fuerit. Quod quidē ipsum admirari operæpretiū est, ut diuinitus prædictū sit. Ecce, inquit, pono in Sion lapidē electum, angularē, pretiosum, & qui credit in eum, non confundetur. At enim quis tandem fuerit angularis, nisi hic uiuus, et pretiosissimus, qui ex duabus structuris unam factā sua doctri

na sustinet: dum enim Mosaicam, quæ usque ad ipsum protenta est, stare D
iubet, ex altera parte nostram per Euangelium adiunxit. Ex quo angularis merito dictus est, sed in Psalmis quoq; legitur: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: a domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Quod quidem oraculum plane etiam indicauit, quas a Iudæis insidias is, de quo uaticinatur, passus est: quando illum a scribis, & pharisæis, & sacerdotum principibus, & omnibus Iudæorum magistratibus, qui ueterem parietem construebant, repudiatum fuisse, diuinauit. Sed tamen postquam ab illis contemptus sit, et abiectus, futurum illum in caput anguli, & ducem, principemq; noui testamenti cõstituendum non tacuit, cõsentanea ijs proferens, quæ a nobis superius demõstrata sunt. Nos igitur quamuis a Græco ritu recesserimus, nõ recidimus in Iudaicum, neq; delinquimus, licet Mosi legem, & prophetas acceperimus, non Iudaice autem, sed ad morem atq; institutum sanctorum, qui ante Mosem fuerunt ui- E
rorum, uiuamus. In hoc enim & Mosem & prophetas, ueros fuisse uates ostendimus, quum illum Christum accepimus, & illius legibus auscultamus, & per uestigia doctrinæ eiusdem incedere etiam uotis expetimus, quem illi uẽturum prædixerunt. Eodem utiq; proposito ipsi quoq; Mosi rem gratam facientes: qui quum prædixerit, prophetam a domino deo nostro sibi similem suscitandũ, adiungit: Oĩs uero anima, quę nõ audiet prophetam illum, delebitur ex genere suo. Continuo enim Iudęi, postquam illum prophetam non acceperunt, nec sanctis illius uerbis paruerunt, extremum pertulerunt interitum: qui quidem illorum casus ijs oraculis, quæ de illis ædita sunt, consentaneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ nouo testamento continetur, susceperunt: neque Mosi præcepta sine legis contemptu seruare possunt. Quocirca in ipsius Mosi execrationem relapsi sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in legibus illius sunt posita, perficiãt, quippe quum & ipsorum metropolis sublata sit, & Mosaica religio exclusa, quæ illic so- F
lum perfici concedebatur. Nos autem qui illum suscepimus, quem Moses & reliqui prophetæ nuntiauerunt, & ei parere etiam uotis expetimus: edictum Mosi compleuisse inuenimur, quo edixit, illum audiendum esse, omnemque animam, quæ illum non audiret, delendam esse de genere suo. Quæ autem sint, quæ propheta ille instituerit, quibus obedire necesse sit, paulo ante audiuimus, omni uidelicet sapientia referta, & perfecta, & cœlestia documenta. Quæ quidem neque tabulis lapideis, ut Moses, neque atramento & chartis commendari uoluit, sed purgatis animis suorũ, & intelligentem naturam obtinentibus: in quibus leges noui testamenti describens, reipsa compleuit Hieremiæ prophetiam, quæ ait: Instituam testamentum nouum, non instar testamenti quod posui patribus eorum: quoniam hoc testamentum, quod ponam domui Israel, dans leges meas in interiorem sensum eorum, & in corde eorum scribam eas, & ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus.

Quod

A Quod quæ Christianismum amplexa est vita, in duas species diuisa est.

CAPVT VIII.

CAeterum ille quidem in tabulis inanimatis, hic autem in menti-
bus uita præditis, perfecta noui testamenti documēta descripsit:
eius uero discipuli ad magistri sui nutum, auribus multorū do-
ctrinam suam accommodantes, quæcunque quidem ueluti ul-
tra habitum progressis, a perfecto ipsorum magistro præcepta fuerant, ea
ijs qui capere poterant, tradiderunt: quæcunque uero ijs conuenire arbitra-
bantur, qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent, curationisque indi-
gentes: ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittētes, partim literis, par
tim sine literis, quasi iure quodam nō scripto seruanda, cōmendarunt. Quo
circa in ecclesia dei duo etiam uiuendi modi instituti sunt: alter quidem na-
turam nostram, & communem hominum uitæ rationem excedens, non nu
B ptias, non sobolem, non substantiam, non opum facultatem requirens, totus
autem prorsus a communi & consueta cunctorum hominum uita abhor-
rens, & soli diuino cultui, ex immenso rerum cœlestium amore addictus:
qui hunc modum amplexi sunt, quasi ab hac mortali uita seiuncti, ipsumq;
dumtaxat corpus in terra gerentes, cogitatione uero atque animo in ipso cœ
lo degētes, quasi quidam cœlites, reliquorum hominum uitam despiciunt:
quippe qui pro uniuerso genere, supremo omnium deo sacrati sint, idque
non boum mactationibus, non cruoribus, nō libationibus, aut nidore ullo,
neque fumo, aut ignis deuoratione, consumptioneue corporum, sed rectis
ueræ pietatis sententijs, & purgati animi affectione, ad hæc operibus quo-
que ac uerbis, quæ a uirtute proficiscantur, quibus rebus diuinitatem ipsam
placantes, suum & pro seipsis, & pro alijs, qui eiusdem sint generis, admini
strant sacerdotium. Et talis quidem existit in Christianismo perfectus uitæ
modus. Alter uero remissior atque humanior, hic & modesto coniugio,
C & sobolis procuratione implicatur, & rei familiaris curam assumit, & iu-
ste militantibus, quæ sint agenda, describit: agros quoque, & mercaturam,
aliumque magis ciuilem uiuendi morem, adiuncta religione non negligit:
ijs autem qui hunc modum elegerunt, & exercitationum tempora, et discen
di, uerbumque diuinum audiendi, certi dies assignati sunt: & his quidem se-
cundus pietatis attributus est gradus, dum aptam huic ipsi generi uitæ præ
bet utilitatem, ut nullus plane ab aduentu salutari separetur, sed omne genus
hominum tam barbarorum, quam Græcorum, Euangelicæ doctrinæ fru-
ctum percipiat.

Quam ob causam non vt prisci illi, ita nos quoque numerosæ soboli operam damus.

CAPVT IX.

QVum hæc ita se habeāt, merito aliquis quæsierit, si uere dicimus
ab Euangelica saluatoris nostri doctrina, eam diuini cultus ratio
nem doceri, quam prisci illi, qui ante Mosem religiose, & sancte
uixerunt, secuti sunt, unamque esse & nostram, & illorum reli-
gionem,

gionem, eandemque de deo sententiam: quænam causa sit, ut illi quidem in D
nuptijs, & procreatione liberorum, plurimũ studij posuerint, nos uero hãc partem negligamus. Item quum de illis scriptum sit, quod animalium cædibus deum placarent, cur ita nos istud facere, quasi nefarium quidpiam, & sacrilegum, prohibeamur. Hæc em̃ duo dumtaxat, quæ sane haud parui momenti sunt, putauerit quispiam, ijs quæ a nobis dicta sunt, aduersari, nosque non omni ratione eundem cum priscis illis, colendi dei morem, seruare. Igitur etiam aduersus hæc, talem licet ex ipsis Hebræorũ oraculis rationẽ colligere. Quicunq; ante Mosem de laude pietatis nomẽ adepti sunt, hi tunc initium habente, tuncq; primum existente uita, fuisse memorantur: quæ uero ad nos pertinent, tendere ad finem. Quare illos magna cum cura, sobolis incrementum quæsiuisse, quum per illud tempus, & numerus hominum augesceret, & multiplicaretur, atque in dies robur acciperet genus humanum: nobis uero non admodũ curæ esse hoc, utpote quum res iam interire, ac desinere, atq; ad extremum finem tendere credantur: quando plane dicitur, ante uitæ cõsummationẽ, Euangelicã in foribus adesse doctrinã: & renouatio ac gñatio alterius seculi, quod breui instet futurum, denuntiatur. Vna igitur defensio hæc, altera autem erit huiusmodi. Priscis illis qui remissiorem, ac liberiorem uitam agebant, nihil erat impedimento ne domui, liberisque præessent, at pariter diuinæ quoque rei uacarent, quando una cum uxoribus, & liberis, & domo, religioni assiduam dare operam poterant, & nusquam ob ullas res externas, a meliore proposito auellebantur. Res uero nostræ innumerabilia habẽt, quæ extrinsecus premant, & qui in alienas curas undique trahant, & ab earum rerum studio, quæ deo placent, abducant. Hanc igitur causam esse, cur nubendi ratio contrahatur, Euangelicæ doctrinæ uerbum demonstrat, ubi ait: Hoc autem dico fratres, tempus breue est. Reliquum est, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & F
qui emunt, tnaquam non possidentes: & qui utuntur hoc modo, tanquam non abutentes. Præterit enim figura huius mundi, uolo autem uos sine solicitudine esse: qui sine uxore est, solicitus est de ijs quæ domini sunt, quomodo placeat domino. Qui autem cum uxore est, solicitus est de ijs, quæ sunt mũdi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Et mulier innupta, & uirgo cogitat quæ domini sunt, ut placeat domino, ut sit sancta & corpore, & spiritu: quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uiro. Porro hoc ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis inijciã, sed ad id q̃d honestum est, & q̃d facultatem præbeat, sine impedimento dominum obsecrãdi. Palam igitur in his causam cur a nuptijs sit abstinendũ proponit, ubi temporũ, rerumq; extrinsecus ingruẽtium stoliditatẽ reprehẽdit: quorũ nihil priscis illis accidebat. Ad hæc, tertia quoq; ratio adiũgi potest, propter quam ueteres illi dei cultores, in procreatione liberorũ plurimum studij collocarent. Quum reliqui homines in morum peruersitate maius in dies

A dies incremētum accepissent, atq; in immanem, & ab omni humanitate alienam, & plane ferinam uitam relapsi essent, & in impium prorsus, omnique religioni inimicum morem, facile corruissent: ualde pauci, & facile numerabiles, qui supererant, ea sectantes quæ prius a nobis dicta sunt, a multorum consuetudine, & a communi cum reliquis hominibus uictu, se amouebant. Porro autem quum seorsum ab alijs gentibus, singulariq; more uiuerēt, nouam quandam Reipublicæ rationem, uitamq; studiosam sapientiæ, uereq; ipsius dei cultricem, & reliquis hominibus impermiscuam, instituerūt. Vt igitur posteris quoq; illorū propriæ religionis, tanq̄ scintilla quædam reparandi ignis, ita aliquod semen seruaretur, neq; una cum ipsorū decessu ipsorum pietas deficeret, atq; interiret, merito & generandæ, & alendæ sobolis curam introduxere, ut sic doctores atque magistri propriorum liberorum existerent: quippe qui posteris successores pietatis, propriæq; uirtutis hære
B des relinquere, pulchrum, atq; honestum iudicarēt. Hinc sane prophetæ innumerabiles, & uiri iusti: quin ipse quoq; saluator ac dominus noster, eiusque discipuli, atq; apostoli, ab illorum disciplina profecti sunt. Quod si qui etiam uitiosi ab ijsdem prodierunt, quasi paleæ simul cum tritico subnascentes, non ob id tamen culpandi qui genuerint, aut qui enutrierint: quando etiam de discipulis saluatoris aliquos nouimus libertate uoluntatis auersos, a recto aberrasse. Causa igitur ob quam uiri sancti priscis temporibus magno cum studio liberos susciperent, reddita est: quæ nō amplius in nobis locum habere dicenda est: quippe quum, deo fauente, per Euangelicam saluatoris nostri doctrinam, innumerabiles gentes, & populos, in urbibus, & regionibus, & agris liceat nobis oculis intueri, eodem animo festinantes, & ad sancta Euāgelicæ doctrinæ præcepta cōcurrentes, quibus quidem satis superq; sit, si doctores ac prædicatores diuini uerbi omnibus & uitæ uinculis, & solicitudinibus liberati, possint sufficere. His autem ipsis maxime in
C præsentia, ut melioribus studijs uacēt liberius, seiunctus a re uxoria uictus adamatur, ueluti ijs, qui diuina & incorporea sobole propaganda, occupati teneantur: & non unius, neq; duorum liberorum, sed aceruatim innumerabilis multitudinis educationem, sanctamq; disciplinam, ac reliquæ instituendæ uitæ curam susceperint. Postremum omnium, si quis priscorum illorum uitas, de quibus nunc loquimur, diligenter exploret: inueniet eos initio quidem ætatis, soboli augendæ, coniugioq; uacātes, mature autem abstinentes, atq; cessantes. Scriptum est enim, quod placuerit Enoch deo postquam genuit Mathusala. Vbi scriptura plane post genitum filium, deo placuisse illum de quo loquitur memorat, neq; illi posthac alios genitos filios prodit. Noe quoq; uir iustus post susceptionem liberorū, solus cum familia, quum reliqua oīa quæcunq; essent in terra, perijssent, incolumis conseruatus, plurimis posthac superfuisse annis inducitur, neq; tamen usq̄ genuisse alios filios. Dicitur & Isaac postq̄ ex una uxore geminæ prolis pater factus est, desijsse cum illa cōsuescere. Et Ioseph, quū præsertim apud Aegyptios

ptios uersatus sit,non plusq̄ duorum filioꝝ pater extitisse inuenitur,quoꝝ D
matrem unam dumtaxat in matrimonio habuerit. Ipse etiam Moses atque
eius frater Aaron, anteq̄ ipsis deus apparuerit,filios genuisse memorantur:
postq̄ autem diuina oracula acceperint,nō amplius genitos ab illis filios in-
uenias. Quid porro de Melchisedec est dicendum: cuius omnino nō filius,
non genus,non successio refertur: neqꝫ item Iesu,qui in Mosi locum succes-
sit,neqꝫ plurimoꝝ aliorum prophetarum. Quum autē de Abraham, & Ia
cob quæri soleat,qui multiplicem sobolem propagauerunt, alibi nos otio-
sius huiusce rei rationem reddidimus: ubi de sanctoꝝ ueterum uiroꝝ mul-
tiplici coniugio,multiplicíqꝫ sobole disseruimus. Ad quæ scripta nostra in
præsenti studiosos lectores remittimus,hoc unum admonentes,ne noui qui
dem testamēti legibus,quæ ad susceptionem liberoꝝ pertinent,omnino in-
terdici,sed in hoc quoqꝫ ijs consentanea, quæ de priscis illis sanctis uiris me
morantur,instituta haberi. Oportere em̄,dicit sermo diuinus, episcopū uni E
us uxoris uiꝝ esse. Veruntamen eos,qui sacrati sint, atqꝫ in dei ministerio,
cultuqꝫ occupati,cōtinere deinceps seipsos a cōmercio uxoris decet: qui au-
tem non ad tantum assumpti sint sacerdotij munus, ijs idem sermo diuinus
indulget,ac propemodum palam omnibus prædicat,quod utiqꝫ honorabi
le sit coniugium,& torus immaculatus, fornicatores & adulteros iudicatu
rus sit deus. Hæc itaqꝫ nobis ad primam dubitationem dicta sint.

Qua de causa nō ita nobis,quemadmodum priscis incendere, & sacrificare deo terre- stria permissum est. CAP. X.

Sed cur nō summo deo, ipsi quoqꝫ animalia sacrificemus,quum
ueteres illi dei amatores,quoꝝ nos pietatē imitari dicimus, hoc
factitauerint,talis a nobis ratio reddatur. De ipso cultu quem ue
teres & primi homines diuinæ naturæ exhiberent, non idem q̊d
Græcis uisum est,& q̊d in sacris Hebræoꝝ libris inuenitur. Nam illi qui-
dem putauerunt primos homines, nullum prorsus animalis genus,neqꝫ sa- F
crificare, neqꝫ incendere solitos dijs, sed eos soli & reliquis cœli syderibus,
ubi uiride gramen,& quasi quasdam fœcundioris naturæ quisquilias mani
bus sustulissent,herbam cum folijs,& radicibus igni comburere. Posterio-
res autem homines procul a tam recto instituto aberrantes,fœdasse aras ani
malium cædibus. Porro hoc esse impium et iniustum,& nusq̄ deo acceptū
sacrificium. Nam brutoꝝ animam nihil ab hominum rationali anima dif-
ferre. Quapropter cædis accusandos esse eos,qui animalia sacrificarent,di-
cebant: non secus ac si eadem,similisqꝫ,& in homine et in bruto anima ines-
set. Et talis quidem de antiquis hominibus opinio Græcoꝝ extat. Quæ au
tem in scriptis Hebræoꝝ legitur, non talis. Ilico enim factos primos homi
nes,ut primum in uita constiterint, animalium sacrificijs deo honorem exhi
buisse cōmemorat. Dicit itaqꝫ: Et factum est post dies,ut offerret Cain de
fructibus terræ sacrificium domino. Tum Abel ipse quoqꝫ obtulit de pri-
mogenitis ouium suarum. Et respexit deus ad Abel,et ad munera illius. Ad

Cain

A Cain uero, & ad sacrificia eius nõ intendit. Vbi iam illud cõsiderabis quod deo acceptior dictus sit, qui animalia sacrificauerit, q̃ is qui ab agro sacrificium obtulerit. Etiam Noe protinus de cũctis pecoribus mundis, et de cunctis uolucribus mundis, obtulit perfectissima munera super altare: odoratusq; est dominus odorem suauitatis. Abraham quoq; sacrificans describitur: ut, si diuinæ scripturæ testimoniũ sequimur, primum omnium de animalibus sacrificium, priscis deo amicis uiris excogitatum fuisse, nos dicere oporteat. Quam sane excogitationẽ temere extitisse, aut humano more exortam, putandum nõ est, sed diuino potius nutu insinuatam. Etenim quum morꝝ sanctitate præstarẽt, deoq; penitus addicti essent, & ob eam rem quasi diuino spiritu illustrati uiderẽt, magno sibi opus esse obsequio, si sua ipsorum humana delicta diluere uellent: pretium pro salute sua ei, qui uitam, atque animam præbuisset, se debere putabant: sed quum nihil præstãtius, aut
B pretiosius anima sua haberẽt, quod dicarent, pro hac interim brutorꝝ animalium uitam offerebant, ita suæ ipsorum animæ sacrificium illud cõparantes: neq; se in hoc aut delinquere, aut iniuste facere arbitrabãtur: quippe qui hominum rationali, atq; intelligentia præditæ animæ neutiq̃ similem brutorum animã esse didicissent, neq; aliud quicquam q̃ illorum sanguinem, uitalemq; in eo uim esse eam, edocti essent, hocque unum præbere se quasi animã deo pro anima offerentes. Hoc autẽ ipsum Moses quodam loco planissime indicat, ubi ait: Anima omnis carnis sanguis eius est, & ego dedi uobis sanguinem in altari ad expiandũ pro peccatis uestris: sanguis enim corꝝ pro anima expiabit. Idcirco dixi filijs Israel: Oĩs anima ex uobis non comedet sanguinem. Attende igitur diligenter, quomodo in his dictum sit illud: Ego dedi uobis in altari expiare animas uestras, sanguis eñ pro anima piaculum erit. Plane enim pro humana anima, mactatorꝝ animalium sanguinẽ piaculum offerri dicit. Hoc idem etiam lex de sacrificijs admonet intelligen
C dum, si quis modo cõsideratius attenderit. Nam capiti uictimæ unumquenque dum sacrificat manus habere iniectas imperat, & ad sacerdotem animal ipsum adducere capite cõprehensum, atq; detetum, quasi qui pro suo ipsius capite hostiam exhibeat, dicit igitur de unoquoq;: Adducet illud ante dñm, et imponet manus suas in caput muneris. Quod sane in omni uictima obseruatum est, quum aliter nullum sacrificium offeratur. Ex quibus utiq; uerbis sermo diuinus illud intelligi uult, humanarꝝ animarꝝ pretium, quæ sacrificarentur animalia exhiberi solita esse. Porro autẽ qui docet brutorꝝ animalium sanguinem, ipsorum esse animam, is nequaq̃ ea cum rationali, atq; intelligente substantia, sicut homines cõmercium habere significat. Cõstare eñ ea ex materia et corporibus sicut pullulantia omnia plantæq;, constant. Vno itaq; sermone rursus Moses deum usum inducit, quum ait: Germinet terra herbam fœni seminantis semen, ut lignum fructiferum. Et eadem rursus ratione: Producat terra, quadrupedes, & reptilia, & bestias terræ generatim. Vt omnino eiusdem & generis & naturæ & substantiæ bruta esse

dicendum sit, cuius & germinantia omnia, & plantæ sunt. Proinde neutiq̃ D
errare qui animalia sacrificant. Dictum igitur est etiam Noe, ut comederet carnes, quasi holera agri. Proinde dum nulla præstantior, neq; maior, neq; pretiosior, neq; deo conuenientior uictima hominibus aderat: sacrificia interim ex animalibus, pro sua ipsorum uita redimenda, & quoddam quasi naturæ propriæ animatum pretium, ipsi deo reddere illos conuenienter oportebat: sicut etiam dei ueteres amici, & cultores faciebant. Qui uenerabilem quandam, deoq; acceptam, & magnam hostiam, uenturam olim ad homines, diuino indicante spiritu, tanto ante didicerant, quæ totius mundi expiatio existeret: cuius etiam signa quædam, & notas ipsi interea obirent, atque perficerent: quippe qui & prophetæ essent, & eius, quod futurum expectaretur, figuram in se quandam ante gerẽtes. Vbi autem quod perfectum erat aduenit, quemadmodum uaticinia prophetarum prædixerant, priora illa desierunt, et præstãtiore uerioreq; sacrificio illico sublata sunt. Hic autem fuit E
Christus dei, is de quo antiquitus, a primis usq; temporibus dictum est, q̃d ad homines esset uẽturus, atq; instar pecudis pro toto genere humano interficiendus, ut apud Esaiam prophetam scriptum legimus, ubi ait: Sicut ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente obmutuit. Item dicit: Hic peccata nostra fert, & pro nobis in dolore est: & nos reputauimus eum esse in labore, et in plaga, & in afflictione: ipse autẽ uulneratus est propter peccata nostra, & tulit languorem propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostræ super eum: liuore eius nos sanati sumus, & dominus tradidit eum peccatis nostris: ipse enim peccatum non fecit, neq; inuentus est dolus in ore eius. Similia his, item Hieremias alter Hebræorum propheta inducta persona Christi palam enuntiat dicens: Ego sicut agnus innocẽs, qui ducatur ad sacrificandum. Claudit horum prædictiones quasi signum ijs imprimens Ioannes Baptista, in ipsius saluatoris nostri aduentu. Quum enim illum uidisset, & ijs qui aderant, indicasset: ut uidelicet ipse esset, de quo pro- F
phetæ loquerentur, acclamauit: Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi. Quando igitur secundũ testimonia prophetarum inuentum est magnum, magniq; æstimandum pro redimendis, & Iudæis pariter & Græcis pretium, illud uidelicet pro toto mundo piaculum, illud pro anima cunctorum hominum sacrificium, illa pro omni macula, & peccato purissima hostia: ille utique agnus dei, illa deo accepta, & mundissima ouis: ille agnus, de quo prophetæ tam multa dixerunt, per cuius diuinã, ac mysticam doctrinã omnes nos, qui de gentibus assumpti sumus, remissionem priorum peccatorum inuenimus, ex quo etiam Iudæorum quicũq; in illo spem habuerint, a Mosi execratione liberantur, merito sane, quando illius memoriam, corporisq; eiusdem & sanguinis recordationem quotidie celebrant, & ad longe præstantius, & sacrificium, & munus assumpti sunt, q̃ illud antiquius fuerit. Quando igitur omnia hæc ita se habent, non amplius fas esse putamus in prima illa & infirma elementa recidere, quæ utiq; signa quædam, & imagines, nõ ipsam

ueri-

A ueritatem complectuntur. Merito autem ipsorum quoq; Iudæorum quicunq; ad Christum dei confugiunt: si modo non amplius de Mosi præceptis soliciti sint, sed ita uiuãt ut noui testamenti ratio docet: eam, quæ a Mose definita est, execrationẽ euaserint: quippe quum agnus dei non solum peccatum mundi, sed etiam eam execrationem, quæ ijs debetur, qui cõtra Mosi legem aliquid cõmiserint, in seipsum receperit. Factus igitur est dei agnus & peccatum & execratio. Peccatum quidem pro peccatoribus huius mundi: execratio autẽ pro ijs qui nolunt a scripto legis Mosaicæ recedere. Quo circa dicit Apostolus: Christus nos redemit ab execratione legis, factus pro nobis execratio. Item: Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis fecit peccatum. Quid enim nõ futurus fuit is, qui mundi piaculum factus est? is qui pro peccatorũ anima pretium? qui tanq̃ ouis ad occisionem ductus est? qui existimatus est sicut agnus, qui ducatur ad sacrificandum? atq; omnia hæc,
B & pro nobis, & propter nos. Ex quo quidem prisci illi, deoque grati uiri, quum præstantiora nõ haberent, merito signa ipsa attendebant. Nam etiam hoc ipsum saluator noster docet, quum ait: Multi prophetæ & iusti cupierunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderũt: & audire, quæ uos auditis, & non audierunt. At nos, qui ea quæ uera sunt, atq; ipsa imaginum principia per refertam magnis mysterijs dispensationem Christi accepimus, non amplius ea, quæ uetera facta sunt, desideramus. Solus igitur ipse eorũ omnium qui unq̃ fuerint, quum sit dei uerbum, ipso antiquius mundo, pontifexque omnis ratione, atq; intelligentia præditæ creaturæ, eum qui nostris casibus esset obnoxius, quasi ouem aut agnum ab hominibus segregans, & huic nostra omnium adscribens peccata, eidemq; execrationẽ, quæ mulctæ loco in lege Mosi adiuncta est imponens, (siquidem ipso Mose proloquente, execrabilis omnis qui pendet in ligno,) hoc ipsum pertulit, factus propter nos ipse pro nobis execratio: qui seipsum quoque propter nos peccatum facere
C non ueritus est: quandoquidem cum, qui peccatum nõ nouit, pro nobis peccatum effecit, eidemq; propter nos, omnia quæcunq; nobis impendebant, supplicia imposuit, uincula, probra, contumelias, flagella, & cum his, uerbera deformia: postremumq; omnium, ipsum execrationis trophæum. Itaq; post omnia, quasi mirabilem quandam uictimam, sacrificiumq; eximium patri suo operatus pro nostra omnium salute obtulit, eiusq; rei memoriam ut nos ipsi deo pro sacrificio offerremus, instituit. Hoc etiam prophetarum præcipuus Dauid, qui quod futurum erat spiritu diuino prouiderat uaticinatus est, ubi ait: Expectans expectaui dominum, & intendit mihi, & exaudiuit precem meam, & sustulit me de lacu miseriæ & de luto fecis, et statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos, & immisit in os meum canticum nouum, carmen deo nostro. Quod porro sit hoc nouum cãticum declarat deinceps ubi ait: Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi: holocausta & pro peccato non probasti, tunc dixi, ecce uenio, In capite libri scriptum est de me, ut facerem deus uoluntatem tuam, uo

lui, & adiungit: Annuntiaui iustitiã in ecclesia magna. Sic plane docens pro D antiquis sacrificijs, & holocaustis, Christi aduentum per assumptionem humani corporis, eiusq; corpus perfectum, deo oblatum esse: ipsumq; hoc ecclesiæ suæ nuntiat cum gaudio tanq̃ ingẽs mysterium, quod prophetica uoce in capite libri propositum, expressumq; sit. Quum ergo huius sacrificij memoriam signis quibusdam in mensa celebrãdam, corporisq; item illius, salutarisq; sanguinis, ut noui testamenti institutum habet, acceperimus: rursus a propheta Dauid instruimur ad dicendũ: Parasti in cõspectu meo mẽsam, contra eos qui affligunt me. Pingue fecisti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians q̃ præstantissimus. Palam igitur in his mysticã significat unctionem, & horrorem afferentia mensæ Christi sacrificia, quibus operãtes, incruẽtas & rationales, eiq; suaues uictimas, in tota uita supremo deo offerre, per eminẽtissimum omnium ipsius pontificẽ, edocti sumus. Hoc ipsum magnus quoq; propheta Esaias mirabiliter diuino spiritu indicante prouidit, & antequam fieret prædicauit, dicit igitur sic: Domine deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti res mirabiles. Et quęnam hæc sint res mirabiles, plane deinceps ostendit, dicens: Faciet dominus Sabaoth conuiuium omnibus gentibus: bibent lætitiam, bibent uinum: ungentur unguento, trade hæc omnia gentibus. Cõsilium enim hoc in omnes gentes. Huiusmodi sane erant Esaiæ mirabilia, quæ bonæ cuiusdam fragrãtiæ, unguentiq; unctionem, non Israel, sed omnibus gentibus promittebant: ex quo nõ immerito propter unguẽti unctionem Christianorũ appellationem cõsecutæ sunt, sed uini quoq; lætitiam gentibus uaticinatur in eo, noui testamenti, quod a Christo conditum est, mysterium, subobscure significans: q̃d sane apud omnes gentes in præsenti tẽpore perspicue celebratur. Porro has rursus incorporeas, intelligentiaq; præditas hostias, prophetica nuntiãt oracula, sic quodam loco habentia: Immola deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua, & inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & glorificabis me. Et rursus: Eleuatio manuum mearũ sacrificium uespertinum. Item alibi: Sacrificium deo, spiritus cõtritus. Hæc igitur omnia, quæ ab initio diuinitus prædicta sunt, in præsenti tempore per Euangelicam saluatoris nostri doctrinam ab omnibus gentibus celebrantur, propheticæ uoci testimonium afferẽte ueritate, per quam uocem deus, Mosaicis reiectis sacrificijs, quod futurũ erat nostrum ipsorũ institutum, diuinitus nuntiat, dicens: Quoniam ab ortu solis usq; ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia munda. Sacrificamus igitur deo altissimo sacrificiũ laudis: sacrificamus deo plenum, & horrorem afferens, et sacrosanctum sacrificium: sacrificamus nouo more, secundum nouum testamentum, hostiam mundam. At sacrificium deo, spiritus contritus dictus est: cor igitur contritum & humiliatum deus non despiciet: iamq; etiam incendimus propheticum illum odorem in omni loco, & offerimus ei bene olentem fructum omni uirtute abundantis theolo-

giæ,

A giæ hoc ipsum orationibus ad eum directis facientes. Quod sane ipsum, alius quoqꝫ docet propheta, qui ait: Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Igitur & sacrificamus & incendimus, alias quidem memoriam magni illius sacrificij, secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, & gratias deo pro salute nostra agentes, religiososqꝫ hymnos & orationes sanctas illi offerentes: alias nosipsos totos ei consecrantes, eiusqꝫ pontifici, ipsi utiqꝫ uerbo, corpore, animoqꝫ dicantes. Proinde ab omni obscœnitate corpus intactum, atqꝫ immaculatum eidem cōseruare studemus, omniqꝫ affectu, atqꝫ omni fœditate, quę a malitia proficiscatur, purgatam mentem illi reddimus, cogitationibusqꝫ synceris, & affectione non ficta, ueritatisqꝫ decretis illum colimus. Grata enim illi hæc esse, magis quam hostiarum magnum numerū, quarū sanguine & fumo et nidore operemur, edocti sumus.

B

LIBRI PRIMI FINIS.

HAEC INSVNT IN SECVNDO LIbro Euangelicæ de saluatore nostro demonstrationis.

Quod non casu, neque temere propheticos Hebræorum libros omni studio complexi sumus. D

Qvum ueræ pietatis rationẽ, quæ omnibus hominibus per Euangelicam doctrinam proposita est, & uiuendi in Christo institutum, libro priore tractauerim, necnon in medio posuerim, ac ni fallor persuaserim, ut fieri nullo modo potuerit, ut omnes gentes, etiam si uoluissent, ex legibus Iudæorum uiuerent: iam nunc ad propheticarum uocum testimonia reuertor, paulo altius orationis initium sumens, ut sic eos, qui ad circuncisionem pertinentes nos accusant, abundantius, pleniusque refellam. Quoniam igitur dicere solent, earum promissionũ, quæ in suis ipsorum libris aperte descriptæ habentur, nullo modo nos esse participes: suos enim fuisse prophetas, sibijpsis Christum nuntiari, quem libenter & saluatorem & redemptorem uocant: sibijpsis promissiones illas, quas aperte descriptas habent, exhibendas, atque reddendas expectari: nos E autem iusto ipsorum numero superuacaneos accedere, utpote qui genere simus diuerso, & quibus quasi externis, deterrima in omnibus prophetijs responsa sint: iam nunc his obuiam ex ipsorum propheticis libris eamus. Quod igitur apud illos promissum extet, Christum dei, eiusque aduentum redemptionem Israel nuntiare, inficiaturi ne nos quidẽ sumus: quippe quum absque controuersia in omnibus illorum scriptis hoc palam inueniri constet: ut autem gentes ab ijs, quæ in Christo expectantur bonis, excludant: quasi ab ijs quæ uni Israel, non autem etiam gentibus promissa sint, non item æque, iusteque illis est concedendum: utpote quum hoc illi præter diuinorum librorum authoritatem iactent.

QVEMADMODVM meliora de nobis externis gentibus prophetæ illorum ante uenientes nuntiauerunt. CAP. I.

Primum igitur, quoniam pro seipsis meliores, optabilioresq́ uoces colligere solent, & eas assidue, crebroque iactare, hisce oppo F namus eas, quæ in illorum prophetijs extant de gentibus demonstrationes, quæ palam proponunt, innumerabilia esse uaticinia, quibus bona et salutaria cunctis gentibus futura nuntientur: nec aliter dicantur ea, quæ gentibus promissa sunt, exitum esse, q̃ per unum Christi aduentum habitura. Quem quidem locum ubi dicendo absoluerimus, tum illud nobis demonstrandum erit, non illis magis, dicendum esse, expectationem Christi dei conuenire, q̃ nobis. Vbi uero spes promissorum, paris momenti & Iudæis, & Græcis ostẽsa fuerit, quodq́ in hoc, ijs qui ex circuncisione assumendi sint, nihil ij, qui ex gẽtibus salutem expectant, sint cõcessuri: tum in ijs, quæ sequunt̃ uberius, & quasi copia quadã prouecti demõstrabimus, quemadmodũ in aduentu Christi, gentiumq́ uocatione, casurã penitus, totamq́ abijciendã esse Iudæorum nationem, diuina prædicunt oracula: & q̃d paucis dumtaxat ipsorum, & facile numerabilibus, meliora illa promittunt, illorumque urbem significant, una cum templo esse capiendam, cunctaque

A illa seueriorem quendã postulantia cultum, auferenda. Quod quidẽ ipsum iam reipsa uere prædictum fuisse apparet. Quomodo uero una, eademque ratione in ipso Christi aduentu, liberationem a malis ipsi Israel, bonorumque perceptionem, & rursus bonorum ademptionem, ruinamque religionis futuram, libri sancti significent, suo tempore planum faciemus. Nunc autem ad primum reuertemur, si pauca quædam ex innumerabilibus prophetijs, ad demonstrãda ea, quæ dicta sunt, collegerimus. Quoniam igitur eas, quæ meliores habẽtur de seipsis prophetias, nobis solent obijcere, tanquam ij, qui ea, quæ antecesserint beneficia soli susceperint, tempus iam est, contra illos adducere, illisque opponere ea, quæ ipsis quoque gentibus promissa sunt, quæ uidelicet apud prophetas ipsorum feruntur. Hoc autem sic fiet.

I. A Genesi. Quemadmodum benedicentur gentes terræ in modum similem appellationis Abraham.

B Dixitque dominus: Non celabo ego Abraham puerum meum, quę faciam. Est autem Abraham futurus in gentem magnam, & multam. Et benedicentur in eo omnes gentes terræ. Occultum multosque latens mysterium, non se occultaturum ait oraculum, sed amico dei indicaturum. Id autem erat de benedictione omnium gentium, quod olim quidem latebat, eo quod Abrahæ temporibus, omnes gentes infando superstitionis errore tenerentur; nunc autem id in apertum prodijt, quum illæ per Euangelicam saluatoris nostri doctrinam, eundem cum Abraham diuini cultus ritum seruantes, eiusdem cum illo benedictionis participes existunt. Quemadmodum uero fieri nullo modo posset, ut ex legibus a Mose positis, gentes uniuersæ uiuendi normam acciperent, plenissime libro superiore disseruimus, ne quis forte suspicetur de aduenis, qui apud Iudæos degebant, illud fuisse prolatum oraculum. Itaque quum in eodem probauerimus quod ijs solis, qui per Christum de cunctis gentibus assumantur, benedictio omnium gen-
C tium Abrahæ diuinitus reddita, conuenire possit: studiosos lectores ex hoc loco, ad illa remittimus.

II. Ab eadem. Quemadmodũ benedicentur omnes gentes terræ in eo semine, quod progressurum est de sobole Isaac.

Dominus autẽ ad Isaac respondens, post alia etiam hæc dicit: Et confirmabo iusiurandũ meum Abrahæ patri tuo, et multiplicabo semẽ tuum, sicut stellas cœli, & dabo semini tuo omnẽ terram hanc, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Dominus et saluator noster Iesus, qui Christus est dei, ex semine Isaac natus est ratione humani corporis, in quo omnibus gentibus terræ benedicitur, quæ ab illo communem uniuersi deum edoctæ sunt, didicerũtq; item, dei amicis uiris benedicere. Ex quo uicissim ipsis quoque benedicitur, quæ in hoc uidelicet eundem cum ijs, quibus ipsæ benedixerint, benedictionis fructum percipiunt, quemadmodum dei ad Abraham responsum habet, qui tibi benedicunt, eis benedictum est.

III. Ab eadem. De plurimis gentibus, gentiumq; collectionibus, quæ ex Iacob constituentur, quamuis sola Iudaica gens ab eo profecta sit.

Dixit autem illi deus:(constat autem dixisse Iacob)Ego dominus de us,cresce & multiplicare:gentes,& congregationes gentium ex te erunt.Ex eo quidem quod apparet,ac perspicuum est, una dumtaxat Iudaica gens ab Iacob extitit.Quonam modo igitur uerum sit oraculũ, quod numero multitudinis utitur?postquã igitur Christus dei, qui ex semine Iacob natus est, multos gentium conuentus per Euangelicam suam constituit doctrinam, merito in eo,& per eum,quæ ad prophetiam pertinent, iam ante exitum inuenerunt,& posthac item magis inuenient. D

IIII. A Deuteronomio. Declaratio lætitiæ gentium secundum deum.

Lætamini coeli cum eo, et adorent eum omnes filij dei:lætamini gentes cum populo eius, & fortes efficiant eos omnes angeli eius. Pro eo autẽ q̃d est: letamini gẽtes cum populo eius,Aquila,uociferamini,inquit,gẽtes, populus eius.Et Theodotion:Exultate gentes populus eius.

V. A Psalmo XXI. Quod extremorum terræ, & cunctarũ gentium conuersio erit ad deum,generatioq; ventura,& populus qui nascetur,iustitiam eius accipiet. E

Reminiscentur,& conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ,& adorabunt in cõspectu eius uniuersæ familiæ gentium:Quoniam dñi est regnum, & ipse dominabit̃ in gentibus, ac deinceps adiungit:Annuntiabitur dño generatio uẽtura, & annuntiabunt iustitiam eius populo,qui nascetur, quem fecit dñs.Plana sunt hæc,& nullius interpretationis indigentia.

VI. A Psalmo XLVI. Pietatis pariter & lætitiæ promissio gentibus, & dei regnum in gentes.

Omnes gentes plaudite manibus, iubilate deo in uoce exultationis:q̃niam dñs altissimus,terribilis,rex magnus super omnẽ terram, ac deinceps adiungit:Quoniam rex oĩs terræ deus,psallite sapienter. Regnauit deus super gentes. Deus sedet super sede sancta sua. Principes populorum conuenerunt cum deo Abraham.Et hæc item plana,nec interpretationis indigẽtia.

VII. A Psalmo LXXXV. Declaratio pietatis gentium.

Non est similis tibi in dijs dñe, & non est secundũ opera tua.Omnes gentes quascunq; fecisti uenient,& adorabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuum: quoniam magnus es tu,& faciens mirabilia: tu es deus solus. Hæc item non minus perspicua sunt. F

VIII. A Psalmo XCV. Declaratio omnium gentium pietatis, & cantici,& intelligentiæ,& regni dei,& orbis terræ correctio:

Cantate dño canticum nouum,cantate dño omnis terra. Cãtate dño, & benedicite nomini eius, annuntiate de die in diem salutare eius, annuntiate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius:quoniã magnus dñs, & laudabilis ualde:terribilis est super omnes deos, & adiungit: Afferte domino familiæ gentium, afferte domino gloriam nomini eius, ac deinceps:Dicite in gentibus, q̃d dominus regnauit.Etenim correxit orbem terræ,qui non commouebitur.Etiam hæc aperta sunt.

IX. A Zacharia. Cunctarum gentium, & qui omnium superstitiosissimi sunt, Aegyptiorũ, vnius & veri dei,& in spiritu,ex diuina lege,adorationis, & celebritatis solennis agnitio.

Et erit:

A Et erit, quicunque reliqui fuerint ex uniuersis gentibus, quæ uenerunt contra Hierusalem, ascendent quotannis ut adorent regem dominum omnipotentem, & celebrent solenne tabernaculorum. Et erit: Quicunque non ascenderint ex omni tribu terræ in Hierusalem, ut adorẽt regem dominum omnipotentem, & ipsi illis adiicientur, non erit super eos imber. Quod si tribus Aegypti nõ ascenderit, & non uenerit, & super hos erit ruina, qua percutiet dñs omnes gentes, quæcunque nõ ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. Hoc erit peccatũ Aegypti, et peccatum omniũ gentium, quæcunque nõ ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. Plane hæc uocationem omniũ gentium cõtinent, si sensum dumtaxat spectemus eorum, quæ de Hierusalem, & celebritate tabernaculorum dicta sunt, quæ quidem suo tempore aptam interpretationem habitura sunt.

X. Ab Esaia. Declaratio vt electi sint apostoli, & vocatæ gentes.

B Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, & reliqui qui maritimam habitatis trans Iordanem. Galilæa gentium, populus sedens in tenebris. Videte lucem magnam qui habitatis in regione, & umbra mortis, lux splendescet super uos.

XI. Ab eodem. Declaratio Vocationis gentium.

Audite me insulæ, attẽdite gentes. Multo tempore stabit, dicit dominus. Quibus deinceps & de gentibus pariter, & de Christo adiungit: Ecce dedi te in testamentũ generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Cæterum innumerabilia ipse quoque inuenies, quibus ea, quę gentibus promissa sunt continentur, per omnes prophetas dispersa, quibus sane in præsentia, neque colligendis, neque interpretandis tempus adest, tametsi satis multa ad demõstrandum id quod propositum est, in superioribus habentur. Hoc autem fuit ostendere eis, qui quoniam ex circuncisione sunt, seipsis ualde gloriantur & superbiunt, quasi se unos deus reliquis gentibus C præposuerit, seque unos dignos existimauerit, quibus quæ futura erant, diuinitus promitterentur, nihil ipsis seorsum a cæteris omnibus, in diuinis promissionibus esse promissum. Quãdo igitur demonstratum est, gentes quoque diuinorum promissorum beneficium esse consecutas, age iam deinceps quidnam illud sit, ex quo gentes & uocationis dei, & diuinorum promissorum compotes futuræ dicuntur, contemplemur. Pulchrum enim est causam cognoscere, quæ talia bona dicatur esse gentibus conciliatura, quænam porro alia sit hæc, quam Christi aduentus? per quem ii quoque qui ex circuncisione sunt, suam futuram esse redemptionem confitentur? est igitur demonstrandum, expectationẽ uocationis gentium, non aliam quampiam fuisse, quam ipsum Christum dei, qui nõ solum Iudæis, sed etiam omnibus gentibus saluatorem se fuerit exhibiturus. Vtar uero nunc nudis prophetarum testimoniis absque ulla interpretatione, otio post liberiore unũquodque eorum latius interpretaturus: quandoquidẽ fauente deo, ubi omnia quæ de gentibus prædicta sunt in unum coegero, ipsa hæc interpretari constitui.

QVEM

QVEMADMODVM ijdem fore, ut in aduentu Christi, eius dei qui olim a Iudæis solis cognoscebatur, cognitionē & cultum omnes gentes acciperent, vaticinati sunt. D

CAPVT II.

XII. A Psalmo II. Declaratio insidiarū aduersus Christum, vbi ipse filius dei appellatur, & gentes hæreditatem a patre accipit.

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstiterunt reges terræ, et principes conuenerunt in unum, aduersus dominum, & aduersus Christum eius, & quæ sequuntur, quibus adiungit: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.

XIII. A Psalmo LXXI. Declaratio regni Christi, & vocationis gentiū, & omnium tribuum terræ benedictio.

Deus iudicium tuum regi da, & iustitiā tuam filio regis, iudicare populum tuum, & quæ sequuntur, quibus adiungit: Et dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad fines orbis terræ. Et rursus: Omnes gentes seruient ei. Item: Et benedicetur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum. Et in fine psalmi: Et replebitur maiestate eius omnis terra: fiat, fiat. E

XIIII. A Psalmo XCVII. Declaratio cantici noui, & brachij dei, & salutaris eius omnibus gentibus indicatio: salutare autem filij nomen Hebraica voce demonstratur.

Cantate domino canticum nouum, quia mirabilia fecit dominus. Saluum fecit eum dextera ipsius, et brachium sanctum eius. Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam: recordatus est misericordiæ suæ Iacob, & ueritatis suæ domui Israel: uiderunt omnes fines terræ salutare dei nostri, iubilate domino omnis terra. Et adiungit: Cōmoueatur mare & plenitudo eius, orbis terrarum, & omnes qui habitant in eo. Flumina plaudent manu simul, montes exultabunt a facie domini, quoniam uenit iudicare terram: iudicabit orbem terræ in iustitia, & populos in æquitate. F

XV. A Genesi. Quod vbi defecerit regnum Iudæorum, ipse Christus adueniens, gentium erit expectatio.

Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium.

XVI. A Sophonia. Declaratio aduentus Christi, & sublationis cultus simulachrorum, & gentium erga deum pietatis.

Adueniet dominus super eos, & perdet omnes deos gentium, & adorabunt eum, unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium.

XVII. Ab eodem. Declaratio diei resurrectionis Christi, item gentium congregatio, omniumque hominum agnitio dei, & modus unus pietatis: & quod Aethiopes sacrificia illi offerent.

Idcirco expecta me dicit dominus, in diem resurrectionis meæ in testimonium: quia iudicium meum ad congregandas gentes, ut admittam reges, & effundam super eos iram meam, omnem iram furoris mei: quoniam in igne æmulationis meæ cōsumetur omnis terra, quia tunc conuertā in populos linguam in generationem eius, ut inuocent omnes nomen domini, ad

A ni,ad seruiēdum ei sub iugum unum: a finibus fluuiorum Aethiopiæ ferent sacrificia mihi.

XVIII. A Zacharia. Declaratio Christi aduentus, & quod multæ gentes ad eum cōfugient,quodq; erunt dño ex gentibus cōstituendi populi.

Gaude et lætare filia Sion,qa ecce ego uenio,et habitabo in medio tui dicit dñs:& cōfugient gentes multæ ad dñm in die illa,& erūt ei in populū: & habitabūt in medio tui,& cognosces q̄d dñs omnipotēs misit me ad te.

XIX. Ab Esaia. Declaratio ortus Christi,qui sit ex radice Iessæ proditurus, & uocatio per illum omnium gentium.

Egredietur uirga de radice Iessæ,& flos de radice ascendet,& requiescet super eum spiritus dei,& quæ sequūtur,quibus adiungit:Et erit in die illa radix Iessæ,et qui suscitatur ut imperet gētibus,in eo gētes sperabunt.

XX. Ab eodem. Declaratio Christi aduentus,& beneficij quo per illum afficiendę sunt omnes gentes.

B Ecce puer meus,suscipiā eum: electus meus,admisit eum apud se anima mea:dedi spiritū meum super eū,& iudiciū gentibus proferet:nō clamabit,neq; remittet,neq; audiet foris uox eius:calamū collabefactatum nō frāget,& linū fumigans nō extinguet,sed in ueritate proferet iudiciū:resplendebit,& nō frangetur, donec ponat in terra iudiciū:& in noīe eius gentes sperabunt,ac deinceps adiungit:Ego dñs deus uocaui te in iustitia,& apprehendam manū tuam,& cōfirmabo te,& dedi te in testamentū generis,in lucem gētium,ut aperires oculos cæcorū,& de uinculis educeres uinctos,et de domo carceris,sedētes in tenebris:Ego dñs deus,hoc meū est nomen,gloriam meā alteri nō dabo,neq; uirtutes meas sculptilibus,quæ ab initio erant,ecce uenerūt:noua quæ nūc annūtio,anteq̄ annūtiauerim,indicata sunt uobis.

XXI. Ab eodem. Declaratio Christi tum ortus,tum vocationis gentium.

Audite me insulæ,& attendite gentes:per tempus multum consistet, dicit dominus:ab utero matris meæ uocauit nomen meum,& posuit os meum quasi gladium acutum,& sub tegumento manus suæ occultauit me:posuit me quasi sagittam electam, & in pharetra sua protexit me, & adiungit deinceps: Ecce dedi te in testamentum generis,in lucem gentium,ut sis in salutem,usq; ad extremum terræ.

C (marginal letter beside "um quasi gladium acutum")

XXII. Ab eodem. Christi aduentus significatio,& vocationis gentium.

Sic dicit dominus, qui liberauit te deus Israel:sanctificate eum qui negligit animam suam,qui abominabilis est gentibus,seruis principum: reges uidebunt eum,& surgent principes,& adorabunt eum, & quæ sequuntur, quibus adiungit:Tempore accepto audiui te,et in die salutis adiuui te:& dedi te in testamentum gentium,ut constitueres terram,& cōsequereris hæreditates desertas,& diceres ijs qui in uinculis sunt,exite:& ijs qui in tenebris, ut in lucem prodeant: & in omnibus uijs pascentur, & in omnibus semitis pastio eorū:nō esurient neq; sitiēt,neq; percutiet eos æstus,neq; sol, sed qui miseretur, consolabit: & per fontes aquarū ducet eos, & ponā omnem mōtem in uiam, & omnem semitam in pabulum eis:Ecce hi de longinquis uenient.

nient illi ab aquilone & mari, alij uero ex terra Persarum. Lætamini cœli, & exultet terra. Erumpant montes in lætitiam, quoniam misertus est dominus populi sui, & humiles populi sui consolatus est. D

XXIII. ab eodem. Declaratio Christi, & uocatio gentium.

Attendite auribus uestris, & sectamini uias meas, audite me, & uiuet in bonis anima uestra, & condam uobis testamentum sempiternum, sancta Dauid fidelia. Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem & imperantem gentibus. Gentes quæ non nouerunt te, inuocabunt te: & populi qui nesciunt te, ad te confugient propter dominum deum tuum, sanctum tuum Israel, quoniam glorificauit te. Quando ergo ab his quoque didicimus Christi aduentum præparari, ut non solis Iudæis, sed omnibus gentibus salutaris foret: age tertium quoq; illud ostendamus, quemadmodum in aduentu eius, non solum meliora gentibus per prophetas nuntiabantur, sed etiam ijs qui ex circuncisione sunt contraria. Siquidem plane ruinam, & reiectionem Iudaicæ gentis futuram, propter eorum erga Christum incredulitatem, oracula quæ apud ipsos habentur, pronuntiant: ut iam non æquales nos eis, sed etiam longe superiores uideamur. Cæterum nunc quoq; utar nudis prophetarum locis, nec ea ullo modo contemplabor, cum propter eorundem perspicuitatem, tum quod liberiore otio, plenissimã eorum expositionem ædituri sumus. E

QVEMADMODVM in uocatione gentium, quæ per Christum faciẽda erat, Iudæorum gentem a ritu proprio, cultuq; dei cadere oportebat. CAP. III.

XXIIII. Ab Hieremia. Declaratio reiectionis gentis Iudæorum, & adoptionis gentium loco eorum.

Haec dicit dominus: State in uijs, & uidete, et rogate, semitas domini sempiternas, & uidete quænam sit uia bona, & ambulate in ea, & inuenietis purgationem animis uestris. Et dixerunt: nõ ambulabimus. Constitui super uos speculatores, audite uocem tubæ, & dixerunt: non audiemus. Idcirco audierunt gentes, & qui pascunt greges in eis. F

XXV. Ab eodem Pietatis gentium declaratio, & gentis Iudaicæ impietatis accusatio, & prædictio malorum, quæ post Christi aduentum inuasura erant eos.

Domine fortitudo mea, & auxilium meum, & refugiũ meum in die malorum. Ad te gentes uenient, ab extremo terræ, et dicent: Vere falsa possiderunt patres nostri simulachra, & non est in eis utilitas: si faciet sibi homo deos, & hi non sunt dij. Idcirco ego ostendam eis in tempore hoc: notam faciam eis manum meam, & uirtutem meam, & cognoscent, quod nomẽ mihi dominus. Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudine cordis eorum. Quum recordata fuerint nemora eorum in ligno condenso, & in collibus excelsis, & montibus, in agro. Fortitudinem tuam, & thesauros tuos in direptionem dabo, & excelsa tua, propter peccata tua, in omnibus finibus tuis: & relinqueris sola, et humiliaberis ab hæreditate tua, quam dedi tibi, & seruire te faciam inimicis tuis in terra,

quam

A quam non nosti: quoniam ignis incensus est in furore meo, usque in æternum ardebit.

XXVI. Ab Amos. De dispersione gentis Iudaicæ in omnes gentes, & de renouatione aduentus, & regni Christi, & de vocatione omnium gentium, quæ in eo facta est.

Ecce ego mando, & uentilabo in omnibus gentibus domum Israel, quemadmodum uentilatur in uanno, & non cadet cōtritio in terram: gladio morient̄ omnes peccatores populi mei, qui dicunt: nō appropinquabunt, neque uenient super nos mala: in die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & instaurabo quæ ceciderunt ex eo, & quæ diruta sunt eius suscitabo, & instaurabo illud sicut dies seculi, ut exquirant me, qui reliqui sunt ex hominibus, & omnes gentes, super quas inuocatum est nomē meum super eas: dicit dominus, qui facit hæc omnia.

XXVII. A Michæa. Accusatio magistratuum gentis Iudæorꝫ, & significatio desolationis metropolis eorꝫ, aduentusque Christi, & domus dei, B quæ est ecclesia eius, verbiqꝫ, & legis progressio, & gentium cunctarum vocatio.

Audite nunc demum hæc, qui præestis domui Iacob, & qui reliqui estis ex domo Israel, qui abominabimini iudicium, & omnia recta peruertitis, qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Hierusalē in iniustitijs, qui ei præsunt, cum muneribus iudicauerunt, & sacerdotes eius cum mercede responderūt, & prophetę eius cum argento diuinarunt, & super dominū requieuerunt, dicentes: Nonne dominus nobiscum est? non uenient super nos mala. Idcirco propter uos, Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorū custodia erit, & mons domus dei in nemus sylue. Et erit in nouissimo dierum, manifestus mons domini, paratus super uertices montium, & extolletur super colles, & festinabunt ad illum populi, & ibunt gentes multæ & dicent: uenite, ascendamus in montem domini, & in domū dei Iacob, & ostendent nobis uiam eius, & ambulabimus in semitis eius, quoniā de Sion egredietur lex, & uerbum domini de Hierusalem.

C XXVIII. A Zacharia. Declaratio de Christi aduentu, & Iudæorum bellici apparatus pernicies, gentiumqꝫ pax, et regnum domini vsque ad terminos orbis terræ.

Gaude uehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem: ecce rex tuus uenit tibi iustus, & saluator: ipse mansuetus, & sedens super iumento, et pullo adolescente, & perdet currus ex Ephrem, & equum ex Hierusalem: & perdet arcum bellicum, & abundantia pacis ex gentibus: & principatū obtinebit a mari usqꝫ ad mare, & a fluminibus per exporrectiones terræ.

XXIX. A Malachia. Recusatio gentis Iudaicæ, & corporalis ipsorum ex lege Mosi adorationis reiectio, spirituali introducta in omnes gentes adoratione per Christum.

Non est mea uoluntas in uobis dicit dominus omnipotens, & sacrificium non suscipiam de manibus uestris, quoniam ab ortu solis, & usqꝫ ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia munda: quoniam magnum nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens, uos autem profanatis illud.

XXX. Ab Esaia. Iudaicæ gentis ruina, uerbiqꝫ dei, & legis nouæ, eiusqꝫ domus diuulgatio, & pietatis omnium gentium declaratio.

Relinquetur filia Sion ut umbraculum in uinea, et sicut fructuum cu D
stodia in cucumerario, sicut ciuitas in obsidione, ac deinceps adiungit: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion? in qua iustitia somnum cepit in ea, nunc autem interfectores. Et ad hæc: Erunt enim sicut terebinthus abiectis folijs, & sicut hortus aquam non habens. Et erit fortitudo eorum, ut stipula stuppæ, & quæstus eorum, ut scintillæ ignis: & comburentur iniqui, & peccatores simul, & non erit qui extinguat. His omnibus adiungit: Et erit in nouissimis diebus manifestus mons domini, & domus dei in summis montium, & extolletur super colles. Et uenient ad eum omnes gentes: & ibunt gentes multæ & dicent: Venite, ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: & annuntiabit nobis uiam suam, & ambulabimus in ea. Nam de Sion exibit lex, & uerbum domini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes.

XXXI. Ab eodem. Sublatio gloriæ populi Iudæorum, & gentium conuersio a simulachrorum cultu ad deum uniuersi, & de desolatione Iudaicarum vrbium, & de incredulitate eorum erga deum. E

Hæc dicit dominus Sabaoth: Et erit quemadmodum si quis colligat spicam in conualle solida, & relicta in ea sit stipula, aut tanquam si baccæ oliuę duę uel tres in summo sublimium, uel quatuor uel quinque in ramis eorum relictæ fuerint. Hæc dicit dominus deus Israel: Die illa cōfidens erit homo in eo, qui fecit ipsum, oculi autem eius ad sanctum Israel respicient, et non confident in altaribus, neque in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti ipsorum: neque aspicient ligna, et abominationes suas die illa. Erunt ciuitates tuæ relictæ, quemadmodum defecerunt Amorrhæi, & Euæi a facie filiorum Israel, & erunt deserta: quoniam deseruisti deum saluatorem tuum, & domini dei tui non recordatus es. Propterea plantabis plātationem infidelem: quacunque autem die plantaueris, decipieris.

XXXII. Ab eodem. Expositio euersionis Iudaicarum vrbium, & gentium lætitiæ secundum deum. F

Domine deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti res mirabiles, consilium antiquum, uerum. Fiat domine, quoniam posuisti ciuitates in tumulum, ciuitates munitas, ut cadant earum fundamenta. Impiorum ciuitas in æternum non ædificabitur: propterea benedicet tibi populus inops, & ciuitates hominum iniurias ferentium benedicent tibi. Factus enim es omni ciuitati humili adiutor, & mœrore affectis propter indigentiam, protectio: & faciet dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc, bibent lætitiam, bibent uinum, ungentur unguento in monte hoc. Trade hæc omnia gentibus, consilium enim hoc in omnes gentes: deuorauit mors inualescens. Et rursus: Abstulit deus omnem lachrymam ab omni facie, probrum populi abstulit deus ab omni terra. Os enim domini locutum est hæc.

XXXIII. Ab eodem. Bonorum promissio ad olim desertam a gentibus ecclesiam, & Iudaicæ gentis desperatio, et redargutio peccatorum eorum, & omnium gentium vocatio.

Ne

A Ne recordamini prima, & antiqua ne computate: quoniam ecce ego facio noua, quae nunc orientur, & cognoscetis ea: & faciam in deserto uiam, & ubi non est aqua, fluuios: & benedicent mihi bestiae agri, sirenes & filiae passerum: quoniam dedi in deserto aquam, ut potum darem generi meo electo, populo meo, quem acquisiui: uirtutes meas narrate. Non nunc uocaui te Iacob, neque laborare te feci Israel. Non obtulisti mihi pecudes holocausti tui, neq; in sacrificijs tuis glorificasti me, non seruisti mihi in donis, nec labore te affeci in thure, neque comparasti mihi argento incensum, neque adipem uictimarų tuarų concupiui, sed in peccatis tuis, & in iniustitijs tuis prefui tibi. Et in sequētibus ait: Cōuertimini ad me, & salui eritis, qui uenitis ab extremo terrae. Ego sum, & nō est alius, per me ipsum iuro: uere exibit de ore meo iustitia. Verba mea non reuertētur: quoniam mihi omne genu curuabitur, & iurabit omnis lingua deum uerum, dicens: Iustitia & gloria ad
B eum ueniet, & erubescent omnes, qui disiungunt seipsos a domino.

XXXIIII. Ab eodem. Declaratio Christi ad homines aduentus, & redargutio gentis Iudęorum, & cunctis gentibus promissio bonorum.

Sic dicit dominus, quis est hic liber repudij matris uestrae, in quo emisi eam? aut cui debitori uendidi uos? ecce, peccatis uestris uenditi estis, et iniquitatibus uestris emisi matrem uestram: quoniam ueni, & non erat homo: uocaui et non erat qui audiret, & reliqua. Quibus adiungit: Ambulantes in tenebris, & non est eis lux: confidite in nomine domini, & innitimini deo uestro: ecce omnes uos ignem incenditis, corroboratis flammam: ambulate lumine ignis uestri, & flamma quam accendistis. Propter me facta sunt haec uobis, in tristitia dormietis, & quae sequuntur, quibus adiungit: Audite me, audite me: populus meus & reges, ad me aures intendite: quoniam lex a me egredietur, & iudicium meum in lumen gentium: appropinquat cito iustitia mea, & egredietur quasi lux salutare meum, & in brachium meum
C gentes sperabunt.

XXXV. Ab eodem. Redargutio impiarum iniuriarum gentis Iudaicae, & religionis eorų ruina: uocationis autē omnium gentiū patefactio.

Nunquid non robusta est manus domini ad saluandum? aut grauata est auris eius, ut non audiat? sed peccata uestra diuidunt inter uos & deum, & propter peccata uestra, auertit faciem suam a uobis ne misereatur. Manus enim uestrae foedatae sunt sanguine, & digiti uestri in peccatis: Labia autem uestra locuta sunt iniquitatem, & lingua uestra iniustitiam meditatur: nullus loquitur iusta, neque est iudicium uerum: confidunt in uanis, & loquuntur inania: quoniam concipiunt laborem, & pariunt iniquitatem: oua aspidum fregerunt, & telam araneae texunt, & qui uult ex ouis eorum comedere, ubi contriuit, lotium inuenit, & in eo regulum, tela eorum non erit in uestimentum, neque operientur ex operibus suis. Opera enim eorum, opera iniquitatis, pedes autem eorų, ad improbitatem currūt, ueloces ad effundendum sanguinem, & cogitationes eorum, cogitationes insipientium. Contritio & miseria in uijs eorum: semitae eorum distortae,

per quas transeunt, & nesciunt pacem. Idcirco amotum est iudicium ab eis, D
& non comprehendit eos iustitia. Quum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ: expectantes splendorem, in obscuritate noctis ambulauerunt: manu explorabunt, ut cæci parietem, & quasi ipsis oculi non sint, contrectabunt: cadent in meridie, quasi in media nocte: tanquam morientes, ingemiscent, & quasi ursus, & columba simul incedent, & quæ sequuntur, quibus adiungit: Et timebunt qui ab occasu existunt, nomen domini, & qui ab ortu solis, nomen gloriosum. Cæterum, quum plurimæ eiusdem argumenti sint prophetiæ, testimonijs hisce, quę hic apposuimus, contenti erimus: atque ea suo tempore rursus repetentes, explanabimus. Interea uero, quando ad uerbum abunde talibus testimonijs usi sumus, satis nos ostendisse arbitramur, nihil amplius quam reliquas gentes, habere Iudæos. Siue enim illius amici
dei Abrahæ benedictionis, se solos dicunt esse participes, propterea quod E
ab illo sint oriundi: iam deus palam pollicitus est, gentibus quoque parē non modo ipsi Abrahæ, sed & Isaac, & Iacob benedictionem se impertiturum: quippe qui benedicendas esse itidem, ut illos omnes gentes prædixerit, & sub unam, eandemque cum beatis illis, deique amicis uiris lætitiam, reliquas quoque gentes inuitet, iuxta illud: Lætamini gentes cum populo eius. Et illud: Principes populorum congregati sunt cum deo Abraham. Siue de regno dei, quasi illius facti hæredes, gloriantur: iam in reliquis quoque gentibus regnaturum deum, diuina oracula ostendunt: dicite enim, inquit, in gentibus, quod dominus regnauit. Et rursus: Regnauit deus super omnes gentes. Siue ad sacerdotij munus, & ad cultum deo exhibēdum se electos dictitant, demonstrandum erit: quemadmodum gentibus quoque, æquale ministerium sermo diuinus se impertiturum promiserit, ubi ait: Afferte domino familię gentium, afferte domino gloriam & honorem: tollite hostias, & ingredimini in atria eius: quibus etiam illud apud Esaiam oraculum adiungere poteris, quod ita habet: Erit altare domino in terra Aegypti, & cogno- F
scent Aegyptij dominum, & facient sacrificia, & uouebunt uota domino, & reddent. Vbi item illud tibi erit considerādum attentius, quod extra Hierusalem in Aegypto altare domino constituendum, & illic sacrificaturos Aegyptios, uotaque domino & facturos, & reddituros prophetia significet. Non ergo in Aegypto solum, sed in ipsa quoque uera Hierusalem, quæcunque ea intelligatur, omnes gentes, necnon ipsi omnium superstitiosissimi Aegyptij, ad id quod ex sententia, non ex scripto interpretandum sit, tabernaculorum solenne, celebrandum, inuitantur. Quod si olim factus est pars domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel, at in posterum, gentes quoque omnes, domino in sortem esse tribuendas, dictum est: ubi uidelicet illi sic ait pater: Postula a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Etenim dominaturum esse non in Iudæa solum, sed a mari usque ad mare, & fines orbis terræ, prophetia clamat, omnesque illi gentes esse seruituras, benedicendasque esse in eo omnes tribus terræ. Hac

autem

A autem causa hoc factum est, ut deus uniuersi in conspectu omnium gentium, salutare suum notum faceret: nos uero iam ante notauimus nomen Iesus si ex Habraica lingua in Græcam conuertatur, σωτήριον significare, quod Latine dicitur salutare, ut nihil aliud sit salutare dei, quam saluatoris nostri Iesu Christi appellatio: huic rei fidem facit Simeon in Euangelio, qui accepto puero, ipso utique Iesu, intra manus, sic orauit: Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum uerbum tuum in pace: quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium. Hoc ipsum igitur salutare, psalmorum quoque author significauit, quum dixit: Notum fecit dominus salutare suum, in cõspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Similiter apud Esaiam, omnes homines hoc ipsum salutare intuentes, deum uniuersi dicuntur adoraturi, qui salutare suum omnibus abunde sit largiturus: & adoraturi, non in hac
B inferiori Hierusalem, quæ est in Palestina, sed unumquenq; ex loco suo, & omnes quicunque sint in insulis gentium: quo tempore oraculum illud finem accipiet, quod affirmat, omnes homines inuocare non amplius deos patrios, neque simulachra, aut dæmonas, sed nomen domini, & seruire illi sub iugo uno, & illi a terminis fluminum Aethiopiæ rationales, & incruentas hostias per nouum Christi testamentum, non in inferiori Hierusalem, neque in eo quod in illa est altari, sed in eius Aethiopiæ finibus, de qua iam dictum est, oblaturos. Quod si magnum quiddam est, dei populum & esse, & censeri, & unum hoc diuinorum promissorum maximum est, ubi ab ipso deo de ijs, qui seipso digni sint, dicitur: Ero illorum deus, & ipsi erunt populus meus, meritoque antea gloriabatur Israel, quasi qui solus dei populus esset, hoc quoque bonum, tum quum ad populum illum aduenerit dominus, gentibus se largiturum pollicetur, dicens: Ecce ego uenio, & habitabo in medio tui, & confugient gentes multæ ad dominum,
C & erunt ei in populum. De quibus illud item satis apte dicetur: & dicam non populo meo, populus meus es tu: & ipse dicet, dominus deus meus es tu. Si uero non alius, sed ipse est Christus, qui de radice Iessæ oriturus a prophetis prædicitur, & hoc ipsis quoq; Hebræis habetur indubitatum, adeo, ut nullo pacto quispiam de hoc ambigat: considera iam quemadmodum hic surrecturus ad imperandum non ipsi Israel, sed gentibus palam sit dictus, nec ipse Israel, sed gentes in eo spem habituræ dictæ sint, quippe qui esset expectatio gentium: quapropter & gentibus prolaturus iudicium, & futurus lumen gentium uaticinio declaretur. Et rursus, dictum sit, in nomine eius gentes speraturas, eundemque in salutem datum iri non solis Iudæis, sed omnibus hominibus, usque ad extremum terræ. Quocirca & ab illo, qui ipsum misit, patre, dictum est ei: Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut constituas terram, & consequaris hæreditates desertas. Testimonium autem gentibus dicit, ea de causa, ut omnes gentes quæcunque de Christo nihil unquam didicerint, ubi ordinis ratio-

nem, quæ ad illum pertinet, agnouerint: & quænam in eo sit uirtus, inuo D
caturæ sint eum: & qui antea illum populi nunquam uiderint, ad illum con fugituri. Cæterum, quid pluribus opus est uerbis? quum ex ipsis prophe ticis uocibus liceat, tum quas posui, tum quas plus otij nactus exponam, quæ in diuinis libris feruntur, si cui modo placeat colligere dicta propheta rum, facile ijs, qui ex circuncisione sunt silentium imponere, siquando iactent promissa diuina sibi solis exhibita esse, & nos qui de gentibus assumi mur, superuacaneos accedere, atque a diuinis pollicitationibus alienos exi stere. E contrario enim ostensum est, quemadmodum oraculis traditum sit, omnes gentes aduentu Christi fruituras, & Iudæorum ingentem nume rum ab ea promissione, quæ ad maiores ipsorum ædita est, propter ipsorum erga Christum peruicaciam, esse casurum. Paucos uero eorum dum taxat in saluatorem, & dominum nostrum credituros, & hac ipsa re pro- E
missam spiritualem redemptionem consecuturos. De quibus sane diuinus quoque Apostolus quodam loco ita scribit: Esaias autem clamat pro Israel, si fuerit numerus filiorum Israel tanquam harena maris, reliquiæ saluæ fient. Verbum enim perficiens, & contrahens in æquitate: quia uerbum contractius faciet dominus in terra. Et sicut prædixit Esaias: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus: quibus post alia, hæc quoque adiungit: numquid deus repulit populum suum? absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, tribu Beniamin. Non repulit deus populum suum, quem præsciuit: an nescitis in Helia quid dicat scriptura? quemadmodum interpellat deum, dicens de Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam, ut auferant eam: Sed quid dicit responsum diuinum? reliqui mihi ipsi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genu ante Baal. Sic ergo et in hoc tempo re, reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. His enim uerbis Apo F
stolus plane in ipso totius Iudaicæ gentis casu, seipsum & sibi similes saluatoris nostri, cum apostolos, tum euangelistas, omnesque qui ex Iudæis, etiam nunc ad Christum accedant, semen esse illud declarat, quod nominatum est a propheta, ubi ait: nisi dñs Sabaoth reliquisset nobis semen. Hocque ipsum esse quod in reliquis item prophetijs significatur, nomine reliquiarum totius, quas dicit secundũ electionẽ gratiæ seruatas esse. De quibus sane reliquijs, age rursus, quæ dixerint prophetæ, latius exequamur, ut pluribus iam con stet, nõ absolute uniuersæ Iudæorum nationi, Christi aduentum salutarem fu turum pollicitum esse deum, sed paucis eorum, atque admodum raris, ijs uidelicet, qui in saluatorem, et dominum nostrum crediderint: quemadmodum & res ipsa, ipsis prædictionibus consentanea declarauit.

QVOD non in omnem Iudaicam gentem, sed in paucos eorum dumtaxat, diuinorum promissorum euenta peruenerint. CAP. IIII.

XXXVI. Ab Esaia.

Terra

A TErra ueſtra deſerta, ciuitates ueſtræ ſuccenſæ igni: regionem ueſtram, in conſpectu ueſtro alieni deuorant: & deſerta eſt, quum ſubuerſa ſit a populis alienis. Relinquetur filia Sion, ut umbraculum in uinea, & tanquam fructuum cuſtodia in cucumerario, tanquam ciuitas in obſidione. Et niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus. Exordiens magnus, diuinuſq; propheta ſuum opus, primum docet quemadmodum uniuerſum ſuæ prophetiæ propoſitum, nihil aliud continet, quam uiſionem & contemplationem quæ feratur contra Iudæam, & contra Hieruſalem: deinde cunctam Iudæorum nationem redarguit, primum hæc dicens: Agnouit bos poſſeſſorem, & aſinus preſepe domini ſui, Iſrael autem me non agnouit, & populus non intellexit. Deinde uniuerſam
B gentem deplorans, adiungit: Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, ſemini prauo, filijs iniquis. Hiſce initio operis ubi contra illos uſus eſt obiurgationibus, et propoſuit cauſas eius uaticinij, quod contra illos feratur, tum initium facit, dicens: Terra ueſtra deſerta, quæ tamen deſerta non erat, eo ipſo quo prophetiam ædebat tempore. Ciuitates ueſtræ ſuccenſæ igni: quum tamen ne hoc quidem adhuc factum eſſet. Sed neque regionem ipſorum tunc alieni deuorabant, quum tamen ille ſic dicat: regionem ueſtram, in conſpectu ueſtro alieni deuorant, & quæ ſequuntur. At enim ſi ad ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentum tranſieris, & ad ea quæ ſubſecuta ſunt uſq; in hunc diem tempora, facile inueneris ea quę dicta ſunt completa eſſe. Nam & filia Sion (hæc autem erat adoratio quæ in monte celebrabatur, qui uocatur Sion) ex quo aduenit Ieſus ſaluator noſter, relicta eſt ut umbraculum in uinea, & quaſi fructuum cuſtodia in cucumerario, aut ſi his quicquam cogitari poteſt deſertius, regionemque ipſorum, alieni coram ipſis deuorant, nunc quidem uectigalia, ac tributa ab illis exigentes, nunc uero
C proprium ipſorum prædium, eam quæ olim Iudæorum erat, terram facientes. Sed & templum illud admirabile, quod erat in eorum metropoli, in terram cecidit, a populis alienis euerſum: & ciuitates eorum igni ſuccenſæ ſunt: & facta eſt Hieruſalem uere ciuitas in obſidione. At uero quia poſtquam illis hæc euenerunt & chorus apoſtolorum, & qui ex Hebræis in Chriſtum crediderunt, fœcundi inſtar ſeminis ex illis ipſis ſeruati ſunt, & per uniuerſam terram, atque in omne genus hominum penetrantes, omnem ciuitatem, ac locum, & regionem proprio, atq; Iſraelitico ſemine impleuerunt, adeo quidē, ut ex illis quaſi ſpicæ, quæ in nomine ſaluatoris noſtri fundatæ ſunt eccleſiæ, ſint enatæ: merito diuinus propheta, ijs minis, quibus cōtra illos eſt uſus, adiungit: Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus. Quod quidem in apertiorem ſenſum contrahens ſanctus Apoſtolus in epiſtola ad Romanos interpretatus eſt: Eſaias autē clamat pro Iſrael, ſi fuerit numerus filioꝝ Iſrael ſicut harena maris, reliquiæ ſaluę fient. Verbum enī perficiens

& contrahens faciet dominus in terra. Et ſicut prædixit Eſaias: Niſi domi- D
nus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus. Quibus rurſus hæc adiungit: Nunquid, inquit, repulit deus populum ſuum? abſit. Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham, tribu Beniamen. Non repulit deus populum ſuum quem preſciuit: an non noſtis in Helia quid dicat ſcriptura? quemadmodum intercedit apud deum contra Iſrael? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animã meam, ut auferant eam. Cæterum quid dicit ei reſponſum diuinum? reliqui mihi ſeptem millia uirorum, qui non curuauerũt genu ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ ſecũdum electionem gratiæ factæ ſunt. Ne uero in aliud tempus prophetiam euentum ſuum dirigere ſuſpiceris, quam in aduentum ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, uerba quę ſequuntur poſt illud dictum: Niſi do
minus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemẽ, quaſi Sodoma facti eſſemus, et ſicut E
Gomorrha ſimiles fuiſſemus, uniuerſum Iudaicum populum, Gomorrhę populum appellantia, & eorum duces, principes Sodomorum, adiungunt reiectionem Moſaici ritus, et eius teſtamenti modum, quod per ſaluatorem noſtrum omnibus hominibus denuntiatum eſt (quum teſtamenti dico, eius regenerationis, quæ fit per lauacrum intelligo) uerbumq; plane nouum, ac legem introducunt, ubi de talibus prædicunt, ſic igitur habent: Audite uerbum domini principes Sodomorum, attendite legem dei populus Gomorrhæ. Quid mihi multitudo uictimarum ueſtrarum? & cætera: quę ut propria legum a Moſe poſitarum auferens, eorum loco alium remittendi peccata modum introducit, eum uidelicet, qui per lauacrum ſalutis, & per eam quæ cum hoc prædicatur uitam, celebratur ſic dicens: Lauamini, mundi eſtote, auferte prauitates ab animis ueſtris, & quæ ſequuntur. Cur autem principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ eos nominauerit, idem
ilico expoſuit, ſic dicens: Manus enim ueſtræ plenæ ſanguine. Et rurſus ubi F
paulum progreſſus eſt, ait: Iniquitatem ſuam, ut Sodomorum nuntiauerunt, atque indicauerunt. Væ animæ illorum: quoniam cogitauerunt conſilium prauum contra ſeipſos dicentes: Ligabimus iuſtum, quoniam inutilis nobis eſt: ubi quum de quodã ſanguine, & de inſidijs aduerſus iuſtum quendam mentionem fecerit, quem hũc tandem intelligi uult, niſi ſaluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum? propter quem, & poſt quem, omnia in illos quæcunque dicta ſunt, redundarunt.

XXXVII. Ab eodem Eſaia. Quod propter ſaluatorẽ noſtrum Ieſum Chriſtum, & poſt eiuſdem aduentum, omnia quæ dicta ſunt a propheta, illis acciderint.

In die illa, illuceſcet deus in conſilio cum gloria in terra, ut extollat & glorificet id, q̃d reliquum fuerit ex Iſrael, & erit illud reliquum ex Iſrael in Sion, & q̃d relictum fuerit in Hieruſalẽ, ſancti uocabuntur, omnes qui ſcripti ſunt ad uitã in Hieruſalem. Quodnã uero ſit illud reliquũ ex Iſrael, ipſe propheta explanauit, quum dixit: omnes qui ſcripti ſunt in Hieruſalem, &

qui

A qui uocati sancti. Quæ autem sit dies illa, in qua deus glorificaturus, & in sublimi collocaturus dicitur, id quod reliquum fuerit ex Israel, & eos, qui uocandi sunt sancti, & scribendi ad uitam, si totam huius sectiunculæ narrationem percurreris, facile disces. Initio igitur totius libri, quum aduersus Iudæam, ac Hierusalem uisionem uidisset propheta, & pluribus uerbis totius Iudaicæ gentis impia facinora numerasset, quumq; minabundus dixisset de illorum euersione, deq; extrema Hierusalem uastitate, tum finem ei, quæ contra illos uersabatur cõtemplationi imponit, his uerbis: erunt enim ut terebinthus, abiectis folijs, & tanq̃ hortus aquam non habens, & erunt uires eorum, tanq̃ surculus stuppæ, & quæstus eorum, ut scintillæ ignis: & comburentur iniqui & peccatores simul, & non erit qui extinguat. Vbi quum aduersus illos uaticinium circũscripserit, tum reprimit se, et nouo initio facto, alteram B materiã aggreditur, exordioq; etiam (ut dicebam) tali utitur: Verbum q̃d factum est ad Esaiam filium Amos prophetam, de Iudæa & de Hierusalẽ, uel, ut Symmachus interpretatus est, super Iudæa & super Hierusalem. Ex quo forsan illum suspicetur aliquis, de quibus tristia prius sit uaticinatus, de ijsdem nunc cõmutata ratione, meliora quædã prædicere. At uero eorum, quæ sequuntur cõtextus, nequaq̃ istuc dici permiserit: quippe qui super Iudaica gente, & super eo qui uocatur Israel, nihil omnino boni cõtineat, neq; item super Iudæa, neq; super Hierusalem: contra autem innumerabiles aduersus Israel querelas, atq; accusationes, minasq; aduersus Hierusalem tristes recenseat: quodq; uniuersis gentibus salutare contigit, uocationem, atq; agnitionem summi dei futuram diuinet: & ad hæc, noui cuiusdam montis proditionem in lucem, & alterius domus dei, præter eam, quæ est in Hierusalem constructionẽ manifestam proponat, itaq; ubi de Iudæa & de Hierusalem locutus est, tunc sic dicit: quod erit in nouissimis diebus manifestus mons domini, & domus dei in uerticibus montium: & extolletur super colles, & C uenient ad eum omnes gentes, & ibunt gentes multæ & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: ac de gentibus quidem cunctis talia diuinat: de Iudęis uero deinceps cuiusmodi sint ea, quę adiungit, nunc audi: dimisit enim populum suum, domum Iacob: quoniam repleta est, ut ab initio, regio eorum hominibus, sicut regio alienigenarum: & filij multi alieni nati sunt illis. Repleta est enim regio illorum argento, & auro, & non fuit numerus thesauris eorum, & cætera quæ sequuntur, quę multo plura sunt, quibus adiungit: & adorauerunt ea, quæ fecerunt digiti ipsorum. Et declinauit se homo, & humi se abiecit, & non dimittam eos: & nunc ingredimini in petras, & abscondimini in terram a facie timoris domini, & a facie gloriæ eius, quum surrexerit quassare terram. Quibus uerbis plane surrecturum esse dominũ indicat, et uniuersam terram gentis Iudaicæ quassaturum: de Iudęis enim omnis sermo est, quemadmodum etiam in sequentibus, ubi ait: Dies enim domini Sabaoth super omnem petulantem & superbum, & super omnem excelsum & sublimem, quæq;

his

his deinceps cōsentanea dicuntur. In hac igitur die, in qua surrecturus est dominus, postquam uaticinatus est contra eos, qui extolluntur aduersus cognitionem dei, tum in hac ipsa, inquam, die, dominum id facturum propheta significat: Extolletur, inquit, dominus in die illa: & manufacta omnia occultabunt, introferentes ea in speluncas: ubi propemodum indicat auersionem a simulachris, qua auersi sunt & ipsi Iudaei, & omnes reliqui homines, post saluatoris nostri aduentum, quando omnem superstitionem aspernati sunt. Ergo in die illa, inquit, abijciet homo abominationes suas aureas, atque argenteas, quas fecerunt, ut adorarent inania. Vbi haec, ut par est, de omni homine enuntians, propter futuram gentium uocationem, tum separatim rursus sub unam sententiam de Iudaica gente adiungit, et dicit: Ecce dominator dominus Sabaoth, auferet de Iudea et de Hierusalem uirū robustum, & foeminam ualentem, robur panis, & robur aquae, gigantem, & robustum, & hominem bellatorem, & iudicem, & prophetam, & coniectorem, & seniorem, & principem super quinquaginta, & mirabilem consiliarium, & doctum architectum, & prudentē auditorem, & quae sequuntur. Quę quum diligentius attenderis, apponito ijs, quae initio prophetiae dicta sunt, quę sic habēt: Verbum quod factum est a domino, ad Esaiam filium Amos super Iudaea, & super Hierusalem, ut quae sic prolata sunt, magis contra ipsos, q̄ pro ipsis existant, nisi forte in his aliquis latens comprehenditur sensus. Qui enim fieri potest, ut is qui ablaturus sit ab Iudaea, & ab Hierusalem, uirum robustum, & foeminam ualentem, robur panis, & robur aquae, & omnia quaecunq; olim in eis dignitatem habebant, pro Iudaea, & pro Hierusalem futura esse haec ipsa quae diuinabantur praedixerit? q̄modo autem sunt pro ijsdem, ea quae deinceps dicuntur? soluta est Hierusalem, & Iudaea cōcidit, & linguae eorum cum iniquitate, ea quae ad dominum spectant non credentes. Atqui quo tempore montem domini omnibus gentibus nuntiari necesse erat, deiq; in illo monte domum, in quam ubi omnes gentes conuenissent, tum dicturi essent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: in eo, inquam, ipso tempore, ubi sermo diuinus talibus Iudaicae gentis accusationibus est usus, ijsq; minatus extrema: tum his omnibus, ea quae ante exposuimus uerba adiungit, docetq; ex omni Iudaica gente, quae a uero dei cultu casura sit, superfuturos quosdam, qui nō eadem cum omnibus mala sint subituri: quin contra potius, tanq̄ ex prauis atq; iniustis relicti superstites, comprobatamq; ac synceram pietatem amplexi, ea scriptura quae a deo profecta sit, digni sint habendi, ac serui dei sancti uocandi, quibus sane uerbis plane significat saluator noster apostolos ac discipulos, atque euangelistas, reliquosq; omnes, qui de circuncisione assumpti in ipsum crediderint, quo tempore gens eorū uniuersa cecidit. Porro haec ille sermo innuit, qui sic habet: In die illa (in qua uidelicet, ea quae praedicta sunt oīa de uocatione gentiū, & de Iudaeorū ruina futura sunt) illucescet deus in consilio cum gloria in terra, ut extollat & glorificet q̄d relictum fuerit ex Israel,

& erit

A & erit quod relictum fuerit in Sion, et quod relictum fuerit in Hierusalem, sancti uocabuntur: omnes qui scripti sunt ad uitam in Hierusalem, propter quos prodituros de Hierusalem uidelicet ac de Iudæa, merito super Iudea, & super Hierusalem, prophetiã illam dici, procemium ipsum ostendit, aut etiam propter ueram Hierusalem, & propter Iudæam illam, quæ si ex sententia, non ex scripto cõsideretur, huic alteri proportione respondeat. Qua de re quum erit tempus, uidebimus, & quis tandem diuinam apostolorũ saluatoris nostri, & euangelistarũ cernens uirtutem, secundũ quam, in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum, omnesque ex illo ad hoc usq; tempus Christi ecclesias, quæ uerba eorum in ore præceptaq; habent, & noui testamenti per eos publicatas Christi leges, non huic prophetiæ testimonium ueritatis exhibeat? utpote ei quæ manifeste dicat, in consilio & cum gloria, in omnẽ terram deum in sublimi collocaturũ & glo
B rificaturum id quod relictum fuerit ex Israel: item quemadmodũ id q̃d relictum fuerit in Sion, & q̃d relictum fuerit in Hierusalem, sancti uocabũtur, omnes qui scripti ad uitam: pro eo autem quod dicitur apud LXX. in consilio cum gloria: Aquila & Theodotion inter se concordantes, in uirtutẽ & gloriam, interpretati sunt: sic utiq; eam uirtutẽ quę a deo apostolis data est, & quam post talem uirtutem apud Deum habituri erant, gloriam indicantes, iuxta illud: Dominus dabit uerbum Euangelzantibus uirtute multa.

XXXVIII. Item quod re ipsa factum est, auditu audietis, et non intelligetis: & aspicientes aspicietis, & nõ uidebitis. Crassum enim factum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando uideant oculis, & auribus audiant, & conuertantur, & sanem eos. Et dixi: quousque domine? & dixit: Donec uastentur ciuitates, adeo, ut non habitentur, & domus, adeo, ut non sit homo: & terra relinque-
C tur deserta. Et post hæc amouebit procul deus homines, & multiplicabuntur, qui relicti fuerint in terra. Consydera igitur hic quoque, quonam modo, qui relicti sint rursus in terra, quum reliqua uniuersa uastationem passura sit, soli dicantur multiplicandi. Erunt autem hi, ipsi saluatoris nostri discipuli, qui ab Hebræis, ad omnes homines profecti, atque instar seminis relicti, uberem fructum protulerunt, ipsas gentium in toto orbe terrarum ecclesias: & inspice sane quemadmodum eodem tempore hos solos Iudæorum ruinæ superstites multiplicatum iri affirmat, illos autem solitudinem penitus, uastationemque passuros. Terra enim, inquit, eorum relinquetur deserta. Porro hoc ipsum superius quoq; dictum est, ab eodem propheta ad eosdẽ, illo loco: terra uestra deserta, ciuitates uestræ succensæ igni: regionem uestram, in conspectu uestro alieni deuorant. Quãdo autem hæc tandem cõpleta sunt, si non post saluatoris nostri tempora? antequam enim contra illum, tam impia facinora ausi essent, nunquam fuerat eorum terra deserta: neque ciuitates eorum incensæ igni, neque regionem eorum alieni

deuo-

deuorauerant. Ex quo autem diuinam illam uocem ipse saluator & domi- D
nus noster emisit, qua illis, q̃d futurũ erat, indicauit, sic dicens: Relinquitur
domus uestra deserta, ex illo, inquam, neq; ita multo post talem prędictio-
nem, illi obsidione pressi a Romanis, in solitudinem ac uastitatem redacti
sunt. Causam etiã uastationis eorũ sermo propheticus exprobrat, ubi aperte
propemodum interpretatur, & manifestũ proponit, quidnam fuerit illud,
quod illis ruinam attulerit. Postquam eñ saluatorem nostrum apud ipsos
docentem ipsi audientes, auribus mentis non audierunt, neque intellexerunt
quis nam esset, & illum oculis corporis cernentes, animi oculis non perspe-
xerunt, crassumq; suum ipsorũ cor reddiderunt, et pene oculos mentis clau
serunt, atq; aures grauauerũt, ut ait prophetia. Tum propter hanc causam,
ciuitates eorum dicit esse uastandas, adeo, ut non habitentur, ac terram eorũ
fore desertam, paucos uero quosdam ex illis superfuturos, qui ubi instar fœ
cundi ac uiui seminis conseruati fuerint, ad omnes homines penetrãtes, mul E
tiplicandi esse in terra dicuntur. Veruntamen post horum ipsorum profe-
ctionem, apostolorum uidelicet saluatoris nostri, adhuc ait in ipsa regione
Iudæorum decimam partem mansuram, ac deinceps rursus futuros eos in
direptionem, quasi terebinthum, & quasi glandem suo spolio exutam. De-
monstrat autem, ut arbitror, his uerbis oraculum, post primam illam obsi-
dionem, quam apostolorum temporibus, sub Vespasiano Romanorũ im-
peratore perpessi narrantur, rursus sub Adriano altera obsidione afflictos,
de loco illo penitus arcendos fore, adeo, ut ne solo quidẽ urbis Hierusalem
insistere illis sit permittendum. Hoc igitur innuens, sic ait: Et iterum erit in
direptionem, ut terebinthus, & sicut glans, quum excidit de spolio suo.

XXXIX. *Et erit in die illa: Nutriet homo iuuencam boum, & duas
oues, & erit ex eo quod plurimũ faciet lac: comedet butyrum, & mel come
det quicunq; relictus fuerit in terra.* Hic si illam diem quam propheta signi- F
ficat quæsieris, tempus aduentus saluatoris nostri inuenies. Vbi enim dixit
propheta: Ecce uirgo in utero concipiet, & pariet filium: plurima interpo-
nens, diuinat de ijs, quæ per eandem diem, hoc est, saluatoris nostri aduen-
tus tempore, futura sunt. Virtutes enim inuisibiles, et quosdã inimicos, atq;
hostes, muscas & apes allegoriæ legibus nominans, ingressuros esse terram
Iudæorum dicit, atq; ita dominum, hostium ipsorum nouacula, tanquam
magni cuiusdam corporis, ipsius Iudaicæ gentis caput, & pilos pedum, &
barbam, & deniq; omne ornamẽtum eorum abrasurum. Quum uero hæc
in illa die, de qua agitur futura sint; in qua uidelicet ille de quo loquitur na-
scetur de uirgine, tum eum hominem, qui relictus fuerit de totius gentis inte
ritu, hoc est, omnem quicunq; ex illis in Christum dei crediderit, nutriturũ
iuuencam boum, & duas oues prædicit: et ex eo quod plurimum faciet lac,
butyrum & mel comesurum. Porro hæc si mystice contemplaberis, intelli
ges in saluatoris nostri apostolis, suum finem accepisse. Quorum singuli in
ijs ec-

A ijs ecclesijs, in quibus uirtute Christi constiterint, binas oues, hoc est, binos ordines instar ouium, ad gregem Christi conuenientes, alterum quidem in primis adhuc elementis uersantem, alterum uero qui iam per lauacrum sit il lustratus, ac praeterea iuuencam unam, ecclesiasticum utique eorum, qui prae sident principatum, diuinis & rationalibus cibis, nutrientes: foecundum ex illis lac, & mel, eius uidelicet cibi, quem ipsi elaborauerint, fructum perce perunt. Et quod quidem eam multitudinem, quae ex imperfectioribus con stat ouibus, diuinus sermo comparare consueuerit, non est opus ut dicam, quum hoc omnes diuinae literae ostendant. Quod uero eum, qui perfectior sit, & multos, quasi bonus agricola exerceat, ecclesiaeque praesideat, rustico boum labori item conferre soleat, sanctus nobis demõstrat Apostolus, ubi ait: Nunquid de bubus cura est deo? an propter nos omnino dicit? quoniam debet in spe, qui arat, arare: & qui triturat, in spe, ut sit particeps. Quod si
B quis istius modi figuris loquendi offendat, idem poterit & muscas & apes, de quibus dictum est, & nouaculam, & barbam, & pilos pedum, nõ ex sen tentia, sed ex scripto contemplari, atque ita plane in ridicula, & absurda fa bularum deliramenta recidere. Si uero non aliter haec accipere necesse est, quam ad sensum quendam interiorem, haud dubium est, quinetiam ea quae sequuntur, simili ratione.

XL. In die illa extinguentur montes, & colles, & syluae, & deuorabun tur ab anima usque ad carnes: et erit qui fugiet, tanquam fugiens a flamma ar dente: & qui relicti fuerint ex illis, erunt numerus: & puer paruulus scribet eos, & erit in die illa: nõ ultra adijciet quod reliquum fuerit ex Israel, & qui conseruati ex Iacob, non ultra confidentes erunt in eis, qui iniurijs ipsos affe cerint, sed erunt confidentes in deo sancto Israel in ueritate: & conuertetur quod reliquum fuerit ex Israel, ad deum fortem: & si fuerit numerus filio
C rum Israel sicut arena maris, reliquiae eorum saluae fient. Verbum enim qui perficit, & qui contrahit in iustitia: quoniam uerbum contractius faciet de us in orbe terrae uniuerso. Hic quoque attende, dum tristia minitatur, quem admodum erit, inquit, qui fugiet tanquam fugiens a flamma ardente: & qui reliqui fuerint ex illis, numerus erunt: & puer paruulus scribet eos, quibus sane uerbis, paucitatem eorum, qui ex populo circuncisionis, interitum sint euasuri, una cum urbis Hierusalem incendio, nobis ostẽdit. Hi uero, inquit, qui reliqui fuerint, numerus erunt, hoc est, nõ plures quam ut numero com prehendi possint: utpote qui & pauci, & facile numerabiles futuri sint: non plures igitur extiterunt, dumtaxat uniuersae Iudaeorum multitudini com parati, qui in saluatorem & dominum nostrum crediderunt, qui quidem etiam digni habiti sunt, qui ab eo scripturam acciperẽt: quemadmodum uer ba illa demostrant, & puerulus scribet eos: siquidẽ prius ostensum est, quis nam hic esset puerulus, ubi dictum est: Ecce uirgo in utero habebit, & pari et filium: & antequam sciat puer uocare patrem, aut matrem: & quoniam

hoc loco, puer, inquit, scribet eos, merito in superioribus dicebat: Et erit q̃d D reliquum fuerit in Hierusalem, sancti uocabuntur omnes, qui scripti sunt ad uitam. Ergo ut illic reliquum nominatum est, hicq; ipsi erant, qui scripti sunt ad uitam: ita etiam hic, qui reliqui fuerint ex eis, numerus erunt, & puerulus scribet eos. Hoc porro ipsum quod relictum fuerit ex Israel, & qui seruati ex Iacob, non ultra, inquit, in eis qui ipsos iniuria affecerint, sed in deo sancto Israel confidentes erunt: & sane iam specta, utrum ipsa hac confidentia ij, qui ex Iudaica gente profecti sunt, & qui de ruina Israel relicti sunt discipuli & apostoli saluatoris nostri, nihili ęstimauerint principes seculi huius, seu principes populi Iudaici, qui olim iniuria eos afficiebãt, & sic in omnes gentes penetrauerint, Christum uerbum prædicantes, an uero nihil horum ausi sint, atq; utrum eadem erga deum cõfidentia (nam, ut prophetia habet, confidentes erant in deo sancto Israel in ueritate. Non enim subdole aut simulate, sed uere totos seipsos spei dediderant) non solum de sua regione pro fecti sint, uerum id quod ipsis propositum fuerat, abunde perfecerint, an nõ. E Nempe hoc ipsum rursus id fuisse inuenies, quod relictum est quasi semen ruinæ Iacob, in deo forti confidens: atq; item hoc ipsum uniuersæ eius gentis residuum (quæ quidem gens, fuerit quasi arena maris, nõ quasi stellæ cœli) dignum habitum esse, cui salus a deo condonaretur, sicut affirmat Apostolus, ubi ait: Esaias autẽ clamat pro Israel, si fuerit numerus filiorũ Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. Nam quum duo sint quæ Abrahæ deus respondens promisit de ijs, qui ab illo orituri erant, unum quidẽ quod futuri essent sicut stellæ cœli, alterum uero quod tanquam arena maris, dei quidem amici, quales fuerunt illi ueteres, & prophetæ, & saluatoris nostri apostoli, quibus ipse illud testimonium exhibuit, uos estis lux mundi, luminibus cœlestibus ipso splendore comparantur: reliqui uero, terreni scilicet, atq; in humũ spectantes, arenę similes habent̃. Proinde merito ubi tota multitudo filiorũ Israel, quę a dignitate sua et a uirtutis magnificẽtia casura erat, F undecunq; spectans in terram, ut sermo de his propheticus habet, arenæ maris comparata fuerit: tum uidelicet eorum reliquiæ dumtaxat saluę fient, de quibus sane reliquijs plurimum est a nobis elaboratum: atq; hęc futura esse dicit, ubi ipse dominus contrahens, & perficiens, uerbum per totum terrarũ orbem fecerit, sic utiq; Euangelicam prædicationem perspicue significans, in qua omni Mosaico ambitu sublato, qui imaginibus, & signis, & corporalibus adorationibus constabat, breuitate præditum Euangelij uerbum in omnes homines emissum, prophetiæ ueritatem comprobauit.

XLI. Et erit in die illa, radix Iessæ, & qui surget imperare gentibus, in eo gentes sperabunt: & erit requies eius in honore. Et erit in die illa, adijciet dominus demonstrare manum suam ad æmulandum, & quærendum quod remanserit reliquum populi sui, quodcunq; relictum fuerit ab Assyrijs, & ab Aegypto, & a Babylonia, & ab Aethiopia, & ab Elamitis, & a

solis

A solis ortu, & ab insulis maris: & extollet signū in gentes, & dispersos Iuda cōgregabit a quatuor alis terræ. Quum sępe quædā futura dicantur in quodam insigni die, hoc est, ubi manifestū tempus aduenerit, nos ratiocinatione colligentes, earū rerum quæ significentur, exitum in ipsum dei aduentū recidere, demonstrauimus: in quo quum oīs Iudaica gens casura esset, paucos quosdam seruatum iri, qui ex illis relinquendi erant, diuina ostēdunt oracula. Is tamen locus, qui nunc in manibus est, & ipsam diem, & q̊d per eam significatur tempus, & quę in eo euētura essent, planissime demōstrat: quum enim canat ex semine Dauid futurū Christi ortum, cum eo simul Iudæorū item ruinam prædicit, dicit autē sic: Ecce dominator dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum robore, & excelsi humiliabuntur, & cadent excelsi gladio, & Libanus cum excelsis cadet. Porro hic Libanum ipsam Hierusalem intelligi uult, sicut in alījs demōstrauimus: quam cum omnibus suis fa-
B stum, & uenerationem præ se ferentibus, & gloriosis casuram, hic prophetæ locus minatur: qui quidem ubi priora illa explicauit, hæc deinceps adiungit: Et egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet, & cętera. In quibus manifestissime, ex radice Iessæ (pater autē hic fuit Dauid) ortum Christi significat, in quo ortu, uocationem gentium prius per quandam sermonis obscuritatem, more prophetico explicat. Illud enim: Pascetur simul lupus cum agno, & pardus cum hœdo simul quiescet, et quę sunt huiusmodi, nihil aliud q̄ gentium indomitarū, & immanium, & in nulla re a belluis differentium, ad pios & mansuetos, & omni charitate refertos mores, conuersionem futurā indicant. Sed hoc ipsum docet apertius in ījs quæ sequuntur, sic dicens: Repleta est uniuersa terra cognitione dn̄i, sicut aqua multa ad cooperienda maria. Præterea ipse se ipsum interpretans sermo propheticus sequitur: Et erit in die illa, radix Iessæ, & qui surgit ut imperet gentibus, in eo gentes sperabunt: & erit requies eius cum honore. Quoniam igitur supe-
C rius Iudaicę gentis ruinam inuolute significauit, post uero gentium uocationem, nunc quidem inuolutius, nunc autē explicatius: merito rursus eundem repetens sermonem, de ījs, qui ex circuncisione in Christum credituri sunt, mentionem facit, ne omni ratione a Christo spem illorū excludat. Erit em̄, inquit, qui surgit, ut imperet gentibus. Sed quis tandem hic est, qui surgit, nisi radix Iessæ: quem etiam gentibus, non ipsi Israel imperaturum affirmat. Quoniam ergo uarie docuit hanc gentium conuersionem, ad eum qui de radice Iessæ nascetur, & pullulabit, necdum boni quicquam de ījs, qui in circuncisione sunt, protulit: merito quod prædictioni eiusmodi deerat, reddit, dicens: Et erit in die illa, hoc est, in illo tempore in quo adueniet is, qui orturus est de radice Iessæ, adījciet dominus demonstrare manum suam, ut æmuletur, & quærat, quod remanserit reliquum populi, quodcunque relictum fuerit aut ab his, aut ab illis hostibus. Quem quidem locum Aquila ita conuertit: Et erit in die illa, adījciet dominus secundo manum suam ad acquirendum residuū populi sui, quod relinquetur ab Assyrījs, & cætera.

Cæterum hæc quoq; te considerare oportebit: hostes populi dei censendos D
intelligibiles quosdam & spirituales, hoc est, malos dæmones, siue potesta-
tes, quæ uerbo aduersentur. Hi porro sunt illi, qui olim ijs gentibus quę hic
nominatæ sunt, inuisibiliter præerant, & animas Israel uastabant, quum eas
in uarios effectus inducerent, & captiuas facerent, & ad morem uictus, alie
narum gentium uictui similem, attraherent. Quum igitur hic uniuersus,
prope dixerim, populus, animis factus esset captiuus ab ijs, quos diximus
hostibus, qui seruati, relictique sunt sine uulnere, non spoliati suis rebus,
promissum illud, de quo prophetia loquitur, obtinebunt: utpote qui uisuri
sint manum domini, & illius possessio futuri: quemadmodum illud habet
oraculum, q̊d ita ait: Adijciet dominus demõstrare manum suam, ut æmu-
letur ob id quod remanserit reliquum populi. Quid autem adijciet domi-
nus? nempe, ijs quos semel quondam per prophetas ostendit, adiecta est ma E
nus domini, ut his ipsis ueluti de totius populi ruina seruatis, quę prioribus
deerant, adiungerentur. Hæc porro erant noui testamenti mysteria, quę ma
nu domini ostẽsa sunt ei parti, quæ de populo relicta est. Sed etiam ut æmu
letur, inquit, ob id quod remanserit reliquum populi. Pro quo Aquila &
Theodotion concorditer, ad acquirendum, inquiunt, residuum populi sui,
quodcunq; relictum fuerit ab Assyrijs, & a reliquis inimicis gentibus. Hoc
autem, quod relictum fuerit de populo, extollet, inquit, signum in gentes:
per eos enim plane dominus signum suum in cunctis gentibus patefecit, &
per eosdem collegit eos, qui ex Israel perierant, & qui ex Iuda dispersi erãt,
postquam a quatuor alis terræ, ad Christum dei, ex prædicatione aposto-
lorum ipsius, confugerunt: sic sane collectos esse intelligens eos, qui quon-
dam ex Israel, & Iuda, secundum sententiam consideratis atq; acceptis, ab-
ducti procul, separatiq; fuerant. Mos autem huiuscemodi animarũ, uerum
Israel dei demonstrat, sicut e contrario, uitiosa, prauaq; affectio eum Israel,
qui ratione corporis eam appellationem sortitus est, principes Sodomorũ, F
& populum Gomorrhæ appellare in oraculis facit. Reliquiæ igitur secun-
dum electionem gratiæ, & q̊d in prophetia dicitur, relictum residuum po-
puli, signum domini apud cunctas gentes prædicarunt: & iustiusmodi gen
tium animas ab interitu, ad domini cognitionem trahentes, unum deo popu
lum confecerunt, qui a quatuor alis terræ, hodie quoque una Christi uirtu-
te contrahitur. Hi uero ipsi de Iudaicæ gentis interitu conseruati discipuli,
& apostoli saluatoris nostri, ex diuersis tribubus oriundi, una uocatione,
unaque gratia, atque uno sancto spiritu digni effecti, omnem amorem,
quem olim erga ipsos Hebraice tribus habebant, abiecturi erant, ut ait pro-
phetia. Quum igitur eodem intellectu, eademque sententia perfecti essent,
non solum continentem terram, sed & insulas gentium peruagati sunt, &
omnes undique hominum animas deprædati, eas ducentes captiuas, ut im-
perio Christi subijcerentur. Qui quidem in hoc cõsentanea illi oraculo ege-
runt, quod ait: Et uolabunt in nauigijs externum mare simul deprædantes,

& eos,

A & eos, qui ad solis ortum spectant. Reliqua uero eiusdem prophetiæ, his item proportione respondere intueberis, si unamquanque dictionem tecum ipse diligenter perpenderis, & quod quidem ex ea inconstans uel humile uisum fuerit, reieceris, spiritus uero ipsius intelligentiam perceperis, quatenus ipse tibi dei spiritus contemplandum suppeditauerit. Nobis enim tempus non permittit diutius in his locis immorari, qui materiam propositam absoluere festinamus.

XLII. Et mandabo orbi uniuerso mala, et impijs peccata ipsorum: & perdam iniuriam iniquorum, & contumeliam superborum humiliabo. Et erunt, qui remanserint pretiosi magis, quam aurum quod ignem non sentit: & homo pretiosus erit magis, quam lapis in Suphir, ac deinceps adiungit: Et erunt, qui relicti fuerint, quasi capreola fugiens, & quasi ouis errabunda: atque in his quidem paucitatem eorum, qui superfuturi sint tempore interitus impiorum, hic sermo planissime ostendit: ex quo id intelligimus, sine ulla exceptione, carituros esse propria regione omnes omnino, qui ad circuncisionem pertinent, atque omnem Iudaicam gentem, promissa diuina non esse consecuturam.

B

XLIII. Et erit in die illa defectus gloriæ Iacob, & pinguia gloriæ ipsius quassabuntur. Et erit quemadmodum si quis colligat messem stantem, & semen spicarum metat: & erit quemadmodum si quis colligat spicas in conualle solida, & relicta fuerit in ea stipula: aut quasi baccæ oliuæ duæ siue tres in cacumine sublimi, seu quatuor, seu quinque in ramis ipsis relictæ fuerint. Hæc dicit dominus deus Israel: In die illa confidens erit homo in eo, qui fecit ipsum: oculi autem eius ad sanctum Israel respicient, & non erunt confidentes in altaribus, neq; in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti ipsorum. In his quoque euidenter canitur, quemadmodum gloria Israel, & cuncta pinguia eorum auferenda sint, & pauci rursus numeroque comprehensibiles relinquendi: atque hi quidem erunt, qui ex eis in dominum nostrum crediderint. Deinceps autem post ea quæ de illis dicta sunt, de uniuerso genere hominum, quod auersurū se sit ab errore simulacrorum, deumq; Israel agniturum, uaticinium sequitur.

C

XLIIII. Audite insulæ, qui relicti estis & dolore cruciamini: audite quæ audiui a domino Sabaoth: Deus Israel nuntiauit nobis. Specta quemadmodum hic quoque non omnes, qui ad circuncisionem spectant, ad eiusmodi arcana audienda inuitet, sed solos eos, quos dicit relictos esse, ac dolore cruciari: quales erant, qui, ut ait Apostolus, gemebāt ac deplorabant malitiam uitæ hominum.

XLV. Luxerunt excelsi terræ, & terra inique egit propter habitan-

tes eam. Idcirco inopes erunt inhabitantes in terra, & relinquentur homines pauci. In his quoque ubi eos reprehendit, qui ex populo circuncisionis & legem dei, & testamentum contempserint, & eis minatus est ea quæ scripta sunt: tum ex illis paucos homines esse relinquēdos uaticinatur. Hi uero sint sane illæ, quæ nominantur apud Apostolum reliquiæ secundum electionem gratiæ. D

XLVI. Relinquentur ciuitates desertæ, & domus quæ relictæ fuerint, interibunt. Hæc omnia erunt in terra in medio gentium: quemadmodum si quis colligat paucas baccas, quæ in oliua remanserint, sic colligent eos: & si cessauerit uindemia, hi uoce clamabunt: qui autem relicti fuerint in terra, lætabuntur simul cum gloria domini. Hic quoque soli qui relicti fuerint, gauisuri dicuntur, quum reliqui omnes his, quæ in uaticinio continentur, sint tradendi. E

XLVII. Conculcabitur corona contumeliæ, mercenarij Ephraim: & erit flos, qui decidet de spe gloriæ in cacumine montis excelsi, quasi præcox ficus: qui uidit eum priusquam in manus accipiat, uellet eum deuorare. Die illa dominus erit corona spei, contexta gloriæ ei, qui relictus sit de populo ipsius. Relinquentur enim in spiritu iudicij: etiam hic ei, qui relictus sit de populo, non uniuersæ illi genti, solis utique illis, qui reliquiarum nomine significantur, dominum coronam spei, & gloriæ futurum, uaticinatur: alios uero præter populi reliquias, coronam contumeliæ, & mercenarios Ephraim nominat.

XLVIII. *Et erunt, qui relicti fuerint in Iudæa, mittent radicem deorsum, & facient fructum sursum: quoniā ex Hierusalem erunt, qui relicti fuerint, & qui salui futuri sunt ex mōte Sion: æmulatio dñi Sabaoth faciet hæc:* eos, qui secundum electionem gratiæ relicti fuerint ex Iudæorum gente missuros radicem deorsum, & facturos semen sursum uaticinatur. Vbi manifestissime apostolorum & discipulorum saluatoris nostri electionē significat. Siquidem hi, ex ijs qui ad circūcisionem pertinent, relicti, deorsum in terram doctrinæ suæ radices miserunt, adeo quidem, ut illa ipsa eorundem doctrina infixa sit, & radicibus firmata per totum terrarum orbem: sursum autē ferre semen & fructū ad promissa cœlestia exhortati sunt. Hi uero ipsi de gente Iudæorum relicti, cæteris pereuntibus, soli seruari dicunt. Hæc autem oīa, æmulatio dñi fecit. Nam æmulatio dñi, quæ hos ad prouocandum eos impios, qui in circūcisione manserūt elegit, illos prouocauit, ut est illud apud Mosem dictum: Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non est deus: & ego prouocabo eos in ea, quæ non est gens: in gente stulta irritabo eos. F

XLIX. *Sic dicit dominus: Quemadmodum inuenietur acinus in*

race-

A racemo, & dicent, ne dissipaueris eum: quoniam benedictio domini est in eo, sic faciam propter eum, qui seruit mihi: huius causa non perdam omnes: & educam ex Iacob semen, & ex Iuda: & hæreditabit montem sanctum meum, & hæreditabunt electi mei & serui mei, & habitabunt illic. Et erit in sylua stabulum gregum, & uallis Achor in requiem armentorum boum populo meo, qui exquisiuerunt me. Vos autem, qui reliquistis me, & obliuiscimini montem sanctum meum, & paratis fortunę mensam, & impletis dæmoni poculum mixtum: ego tradam uos in gladium. Omnes in occisione cadetis: quoniam uocaui uos, & non auscultastis, & fecistis malum in conspectu meo, & quæ nolebam elegistis. Quum in his diuisione quadam sermo diuinus utatur, tum exiguum quoddam semen Iacob, eà quæ promissa sunt consecuturum affirmat: electos autem
B esse eos, qui habitent in sylua. Nam sic uocationem gentium nominat, in qua electi domini, & semen Iacob sint sane ipsi apostoli & discipuli saluatoris nostri: præter quos qui reliqui sunt, omnes in eas, quæ expositæ sunt, minas reciderunt: quandoquidem ipsa oratio prope apertissime demonstrat, non casu quodam in cunctam Iudæorum gentem promissa diuina esse uentura, sed in id solum quod semen est nominatum, & in eos, qui uocari solent electi dei: multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Quibus etiam nomen nouum imponendum deinceps oraculum canit, sic ad impios dicens: Relinquetur enim nomen uestrum in satietatem electis meis. Vos autem interficiet dominus: ij uero, qui mihi seruient, uocabuntur nomine nouo. Atqui nouum istud nomen, quod antiquis ignotum fuerit, quodnam quæso fuerit, nisi Christianorum? quod a saluatoris nostri Iesu Christi appellatione deductum in toto orbe terrarum laudibus & fauore celebratur?

A Michæa.

C L. Et erit de stilla populi huius, qui congregatur: congregabitur Iacob cum omnibus. Excipiens excipiam reliquos ex Israel: in unum ponam conuersionem eorum. Consentanea ijs, quæ ab Esaia accepta sunt, supraq; a nobis exposita, Michæas quoq; indicat: qui deum nō simpliciter omnes, sed solos eos, qui reliqui fuerint, excepturum narrat: & quemadmodum apud Esaiam semen nominabatur ipsum illorum residuum, ita hic stillam eos nominat, qui ex illis superstites futuri sunt. Significatur autē his uerbis ipse Chorus apostolorum, qui quasi stilla quædam, & semen Iudaicæ gentis extiterunt: de qua stilla omnes quicunque ex toto orbe Christum dei cognouerint, et doctrinam eius acceperint, ea quam oraculum canit congregatione digni effecti sunt, & liberationem ab hostibus nacti.

LI. Et tu Bethleem domus Euphrata, minima es, ut sis in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui præsit, ut sit in principem ipsi Israel, & exitus eius ab initio ex diebus seculi. Propter hoc dabit eos usq; ad tempus pa-

 rientis:

rientis: pariet, & reliqui ex fratribus eorum cōuertentur. Et post pauca ad- D
iungit: Et erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio populo-rum multorum, quasi ros a domino cadens, et tanquam agni super gramē, ut non congregetur aliquis, neq; subsistat in filijs hominum: & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio populorum multorum, tan-quam leo in iumētis syluæ, & quasi catulus leonis in gregibus ouium, quē-admodum quum transierit & dispertiens rapuerit, & nō sit qui eripiat: ex-tolletur manus tua super affligentes te, & omnes inimici tui perdentur: his profecto nihil fieri posset lucidius, quæ et ortum saluatoris in Bethleem, & eiusdem ab æterno propagationem, & uirginis partum, & apostolorum et discipulorum eius uocationem, & prædicationem de Christo, quæ in totū orbem per eos importata est, referunt. Quum enim is princeps de quo pro-phetia loquitur, & cuius exitus ex diebus æternis esse declarat, de Bethleem sit profecturus, huncq; ipsum ea quæ pariens nominatur, sancta uirgo sit E
paritura: non omnes qui ad circuncisionem spectant, sed solos eos qui reli-qui fuerint, saluos futuros affirmat, quos & residuum fore Iacob, & roris instar in omnes datum iri nationes. Erit eñ (inquit) residuum Iacob in gen tibus, ut ros a domino cadens, & quasi agni super gramen, pro quo: quasi stillæ in herbam, Aquila, Theodotion autem, tanquam nix super fœnum, reddidere. Item pro illo, ut non congregetur aliquis, neq; subsistat in filijs hominum, neque offendat filius hominis, Theodotion reposuit, qui non ex-pectabit hominem, & non sperabit in filio hominis. Aquila uero, qui nō ex-pectabit uirum, & nō erga filios hominum: in quibus, omnis apostolorum saluatoris nostri spes, quæ non in homine, sed in saluatore, et domino suo fu tura sit demonstratur, qui uticq; saluator, dei uerbū erat. His uero deinceps adiungit: & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio popu-lorum multorū, quasi leo in iumentis syluæ, & quasi catulus leonis in gre-gibus ouium: quemadmodum quum transierit, & dispertiens rapuerit, F
& non sit qui eripiat: quibus uerbis, ut arbitror, confidentia & intrepi-dum robur prædicationis apostolicæ declaratur. Siquidem instar leonis & catuli, in syluam gentium, & in ouium humanarum greges, illi irruen tes, & dispertientes dignos ab indignis, eos Christi uerbo subiecerunt. Ad quem deinceps proferuntur, quæ ab ipso sint manatura: extolletur manus tua super affligentes te, & omnes inimici tui perdentur: quod ipsum sane etiam oculis intueri licet. Quamuis enim multis, quamuis innumerabili-bus, Christi uerbum antehac affligentibus, & hodie quoque oppugnanti-bus, altius tamen ipsum abijt, & potentius cunctis effectum est. Sed etiam in sublimi collocata est manus Christi, cōtra omnes qui ipsum afflixerint: eiusque inimici uniuersi, uarijs temporibus contra eius ecclesiam insurgen-tes, perdendi esse dicuntur.

A Sophonia.

LII. Quia tunc conuertam in populos linguam, ut in nomine domi-

ni ser-

A ni seruiant ei sub iugo uno. A finibus fluminum Aethiopiæ suscipiam sup-
plicantes mihi: dispersorum ferent hostias mihi. In die illa non erubesces ex
omnibus studijs tuis, quibus impie egisti aduersum me: quia tunc auferam
a te probra contumeliæ tuæ, & non ultra adijcies gloriari super monte san-
cto meo, & relinquam in te populum mansuetum & humilem, & cauebũt
in nomine domini, qui reliqui fuerint ex Israel, & non facient iniustitiam, &
non loquentur uana, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoni-
am ipsi pascentur & cubabunt, & non erit qui exterreat eos. In his item reli-
cturum sibi populum mansuetum & humilem dominus pollicitus est, non
alium utique significans, quam eum, qui de circuncisione in Christum ipsi
us sit crediturus. Et rursus eos, qui reliqui fuerint ex Israel, solos saluos
futuros, cum reliquarum gentium uocatione, quam initio prophetiæ si-
B gnificauit.

A Zacharia.

LIII. Ecce dies uenit in te, & diuidentur spolia tua in te: & cõgrega-
bo omnes gentes in Hierusalem ad bellum, & capietur ciuitas, & deripien-
tur domus, & mulieres inquinabuntur, & exibit dimidium ciuitatis in capti
uitate: reliqui uero ex populo meo non perdentur de ciuitate. Consentanea
sunt hæc ijs, quæ proposita sunt de interitu uniuersæ nationis Iudæorum, qui
ad illas post Christi aduẽtum peruenit. Hæc enim Zacharias post reditum
de Babylone uaticinatur, canens extremam illam populi uastationem, quæ
a Romanis inferenda erat, in qua quum tota Iudaica gens in hostium pote-
statem uentura esset, solos eos dicit, qui de populo reliqui fuerint saluos fo-
re: sic sane apostolos saluatoris nostri apertissime significans.

Ab Hieremia.

LIIII. Cõuertimini filij, qui defecistis, dicit dominus: quoniam ego
dominabor in uobis, & accipiam uos, unum de ciuitate, & duos de familia,
C & adducam uos in Sion, & dabo uobis pastores secũdum cor meum, & pa
scent uos, pascẽtes cum scientia. Et erit, quum multiplicati fueritis & cre-
ueritis, dicit dominus, in diebus illis non dicent amplius: arca testamenti do
mini Israel, non ascendet in cor, neque nominabitur, & non fiet amplius. In
his quoque conuersionem Israel, in aduentu saluatoris nostri Iesu Christi fu
turam canit, in qua, quum unum de ciuitate et duos de familia, & ualde pau
cos, & numero exiguos elegerit, earum quæ in ipsum crediderint gentium
pastores, quumque in terra gentes in sua ipsarum futura uocatione creuerint:
non ultra, inquit, ab eis dicetur: arca testamenti domini, nõ enim amplius ad
Mosi corporales adorationes recurrent, utpote quum eis nouum traden-
dum sit testamentum.

LV. Multiplicauerunt impietates suas, inualuerunt in auersioni-
bus suis. Quanam ex his propitius ero tibi? filij tui dereliquerunt me, & iu-
rauerunt in ijs, qui dij non sunt, & saturaui eos, & mœchati sunt, & in domi
bus

bus scortorum habitauerunt, equi libidine perciti euaserunt, unusquisq; ad uxorem proximi hinnitum emisit: nunquid non super his uisitabo? dicit dominus, an in gente tali non ulciscet anima mea? ascēdite propugnacula eius, & iugulate: consumationem uero ne facite, relinquite fulcimenta eius, quoniam domini sunt. In his simul, & accusatio totius nationis eorū, & quæ eos oppressit obsidio indicatur: & præterea residuum, quod fulcimentum eius nominat: quum ipsius domini sit. Hoc uero residuū fuit, quod ex fide quam in Christum dei habuit, confirmatum, solidatumq; est, ut ne ijs similia pateretur, quæ uniuersa illa gens perpessa est. D

Ab Ezechiele.

LVI. Et cadent uulnerati in medio uestri, & cognoscetis quod ego dn̄s, quum abierint de uobis, qui liberabuntur a gladio ad gentes, & quum uos dispersi eritis per regiones, & recordabuntur mei, qui liberati erunt ex uobis in gentibus, ad quas captiui ducti sint. Videtur sane mihi hic quoque concordare ijs, quæ a reliquis prophetijs accepta sunt: eos enim qui liberati erunt, quos nam alios dixeris, nisi quod in cæteris, residuum, seu reliquum, & stilla, & ros, populi illius nominatur? quibus utiq; denominationibus, apostolorū saluatoris nostri conuentus indicatur. Hi ergo liberati ab interitu uniuersæ illorum nationis, & a dispersione illorum, recordati sunt dei, ut sit confitendum, ea quæ scripta sunt, de his fuisse dicta. E

LVII. Hæc dicit Adonai dominus: Expellam eos ad gentes, & dispergam eos in omnes nationes, & dispergam eos in omnem terram: & ero eis in sanctificationem paruam in regionibus, quocūq; ingressi fuerint illuc. Hic quoq; alio nomine eos uocauit, ubi sanctificationem paruam dixit, eos qui ex illis superstites mansuri sint & incolumes.

LVIII. Et omnēs suscipientes eos dispergam in omnem uentum: & gladium effundam a tergo eorū, & cognoscent quod ego dn̄s, dum dispergam eos inter gentes, & disseminabo eos in regionibus: & relinquam ex eis uiros numero ex gladio & ex fame & ex morte: ut enarrent omnes iniquitates suas in gentibus, quocunq; ingressi fuerint illuc: et cognoscent quod ego dominus. In totius populi dispersione, etiam hic sibi ipsi relicturum ait paucos numero, non alios utiq; significans, quam eos, qui prædicti sunt. F

LIX. Hæc dicit Adonai dominus: Quod si etiam quatuor ultiones meas malas, gladium, & famem, & bestias malas, & mortem emisero super Hierusalem, ad perdendum ex ea hominem & iumentum, ecce qui relicti fuerint in ea, qui conseruati, & cætera. Hęc quoq; nihil plane ab ijs quę prædicta sunt, differunt.

LX. Sic iudicabo uos, dicit dn̄s: & deducā uos sub uirgā meam: & ad-

A & adducã uos in numero testamenti mei: Et eligam ex uobis rebelles et impios, quoniam ex peregrinatione eorum educam eos, & in terram Israel nõ ingredientur. In his quoq; perspicue, exiguos numero sub uirgam dei uenturos affirmat, dum reliqui ex Israel a promissis cadent. At enim quum demonstratũ a nobis sit non fortuito, neq; indiscrete omnibus simpliciter Iudaicæ gentis cum uitiosis atq; impijs, tum etiam ijs qui tales non sint, oracula diuina, illas bonorum promissiones cecinisse, sed paucis eorum dumtaxat & facile numerabilibus, ijs uidelicet, qui in saluatorem & dominum nostrum crediderint, aut ijs qui ante eius aduentũ iusti effecti sint. Abunde nos arbitror declarasse, quemadmodum ea quæ ad promissa diuina pertinent, non indifferenter in omnibus Iudęis, finem acceperint: & quemadmodum non ipsis magis, quam ijs qui de gentibus assumuntur, ubi Christum dei
B susceperunt, prophetarum responsa conueniant. Porro quæ nam fuerit diuinorum promissorum sententia, ubi tempus erit ostendã. Hęc autem prope necessario a me collecta sunt, ut redarguam eos qui ad circuncisionẽ pertinent, quadam inani iactantia elatos, et ad se solos Christum, non ad omnes homines uenturum pertinaciter gloriantes, nec non ut ostendã magna cum ratione esse studium nostrum, quum libros illorũ & oracula uersando tractamus. Constituta est autem a me libro superiore causa, cur in morẽ Iudaicum non recidimus, tametsi propheticis illorũ scriptis gaudemus, nec item minus, cuiusmodi ea sit uita quæ, Christo authore, omnibus gẽtibus nunciata prædicataq; sit, quamq; antiqua sit Euangelicę Reipublicę ratio, in eodẽ explanaui pro uiribus. Quapropter qui hęc aliquãdo tandem absoluimus, iam nunc tempus arbitramur esse, ut de occulta & mystica ratione, quæ ad saluatorẽ & dominum nostrum Iesum Christũ, qui Christus est dei, pertinet, occultiora item quædã attingamus, ut cum hoc pariter illud discamus, quam ob rem nunc, & non antehac ad omnes gentes aduenerit, & quænam
C causa sit, ut non multo ante, sed nuper dumtaxat post magnum numerum seculorum, uocare gentes incœperit: tum alia eiusdem generis, quæ arcanæ illius Theologiæ propria sunt, quæ ad illum spectat tractemus: item, qua ratione ille homo factus sit, quæ sane etiam prima omnium nouo quodam assumpto exordio, quasi ad homines incredulos ipsum dei uerbum inuocantes, ut nos adiuuet, age iam consideremus.

LIBRI SECVNDI FINIS.

HAEC INSVNT IN TERTIO Euangelicæ de ſaluatore noſtro demonſtrationis uolumine. D

QVVM EA QVAE PRAEFATIONIS cuiuſdam locum obtentura erant in Euãgelicam demonſtrationem, abunde tractauerim, modumq; etiam Euangelicæ ſaluatoris noſtri doctrinæ demonſtrauerim, cauſaſq; reddiderim propter quas qui Iudæorũ amplexi ſumus oracula, uitam illorum recuſarimus, ac præterea pla E num fecerim, quemadmodum prophetica illorũ ſcripta, id quod futurum erat ante uenientia, noſtræ per Chriſtum futuræ uocationis mentionem fecerint, ut ſic tanquam propria illa, non tanquam aliena uendicemus, tempus iam admonet, ut ad propoſitam materiam accedam, & eorum quę promiſſa ſunt initium faciam. Porro autem hæc erant, quæ ad rationem humanitatis Ieſu pertinent, qui Chriſtus eſt dei, item eius Theologiæ quæ de illo eſt documenta, quæ apud prophetas Hebræorũ extant, tum quæ illi de aduentu illius ad homines, prædixerint: quæ utiq; illi uni poſſe accommodari, ex euentis certiſſimis iam iam comprobabimus, ſi (quod neceſſarium eſt) prius illud contemplati erimus, quemadmodum prophetæ Euangelij mentionem in Chriſto non prætermiſerint.

Quod prophetæ in ipſo Chriſto Euangelij mentionem aſſumpſerint.

I. Huiuſce ueritatis teſtis ad uerbũ ſit Eſaias, qui ex perſona Chriſti clamat: Spiritus domini ſuper me, propter quod unxit me: euangelizare pauperibus miſit me, prædicare captiuis remiſſionem, & cęcis uiſum: quam ſane prophetiam ſaluator noſter olim, in cõuentu apud multitudinem Iudæorum quum legiſſet, librumq; poſt lectionem plicuiſſet, ſic locutus eſt: hodie impleta eſt ſcriptura hæc in auribus ueſtris, protinuſque hinc ſuam doctrinam exorſus euangelizare cœpit pauperibus, eos in commẽdatione beatorum, qui apud ſe futuri ſint, reliquis anteponẽs: beati, inquit, pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Iis præterea qui a malis ſpiritibus uexarentur, quiq; a dæmonibus, captiuorum inſtar, iam diu tenerentur, dimiſſionem ante nuntiauit, omnes ad libertatem & ſolutionem a malitiæ uinculis inuitans, uerbis illis: uenite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam uos. Cæcis uero, qui corporeos oculos haberent corruptos, integritatem reſtituens, uiſum largitus eſt, ut ſic ſignificaret, ſe ijs qui olim ueritatem parum intuerentur, uirtutem qua lumen ueræ pietatis reſpi F

A respicerent, erogare. Christum ergo in primis authorem et ducem futurum omnis prouinciæ euangelicæ, ea quæ exposita est, prophetia declarat. At post illum eiusdem propositi ministros fore illius discipulos, idem propheta canit dicens. Quam speciosi pedes euangelizantium bona, quam euangelizantium pacem. Vbi ualde accurate speciosos dixit fore pedes euãgelizantium bona Christi, qui enim speciosi futuri non erant, qui in exiguo breuiq; tempore, totum orbem erant percursuri? & omnem locum sancta illa de saluatore mundi doctrina impleturi? Quod autem humanis uerbis nõ uterentur ad persuadendũ audientibus, sed dei uirtus esset quæ cum illis faciebat, dum euangelium prædicarent, alius rursus clamat propheta. Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: & rursus Esaias. Super montẽ excelsum ascende qui euãgelizas Sion, extolle quantũ potes uocẽ tuam qui euãgelizas Hierusalẽ: extollite, ne timete, dic ciuitatibus Iuda, ecce deus ue
B ster, ecce dñs cum robore uenit, & brachiũ cum potestate: ecce merces eius cum eo, & opus eius coram ipso: tanq̃ pastor pascet gregẽ suum, & in brachio suo congregabit agnos, & eas quæ in utero habent, consolabitur. Cæterum hæc quo nam sensu accipienda sint, progressi longius in doctrina euãgelica uidebimus: interim illud constitit, & ipsum euangelium, et nomẽ euangelij propheticis uocibus comprobatum fuisse: habes præterea euidẽtes perspicuasq; demõstrationes, unde initium esset accepturũ euangelium, ab ipso uidelicet Christo, nec non per quos foret prædicãdum, per illius utiq; apostolos: sed etiam qua uirtute esset superaturum, nõ humana scilicet. Quod ipsum sane ex illo constitit, dominus dabit uerbum euãgelizantibus uirtute multa. Reliquum igitur iam est, ut ex multis quæ apud Hebræos antiquius ac remotius de Christo diuinata sunt, pauca anticipemus, ut discas quæ nam illa essent, quæ posterioribus temporibus euãgelium nuntiarent futurum, simulq; miraculum prophetarum, qui quidem tanto ante fu-
C tura cognouerint, itemq; ipsorum oraculorum euenta, quemadmodum ea in saluatore et dño nostro Iesu, qui Christus est dei, completa cõsistant.

Quod de Christo vaticinati sunt prophetæ Hebræorum.

II. Primus prophetarum Moses, alium prophetam sibi similem suscitandum denuntiat. Quum enim leges ab ipso positæ soli Iudaicæ genti conuenirent, idque in terra Iudæa dumtaxat, aut circum eam, non autem ei quoq; genti, quæ longissime in terris remotissimis degeret, quemadmodũ ex ijs, quæ prius a nobis tractata sunt cognosci potuit, & eum qui esset non solum Iudæorum, sed etiam aliarum gentium deus, oporteret ad se cognoscendum & colẽdum uitæ hominum suppeditare ea, quæ cunctis item gentibus utilia forent, merito alterum prophetam, qui nulla in parte suæ ipsius rationi atq; instituto cederet, de Iudaica gente suscitandum, oraculo exposito diuinat, in hunc modum illi ipso deo respondente. Prophetam suscitabo eis de fratribus ipsorum tanquam te, & dabo uerbum meum in os illius, & loquetur eis iuxta omne quodcunque mandauero illi: & homo omnis qui-

cunque non audierit uerba eius quæcunque loquetur propheta in nomine D meo, ego ulciſcar ex eo. Similia uero ipſe quoque Moſes hoc oraculum interpretans ad populum ait: Prophetam de fratribus ueſtris tanquam me ſuſcitabit dominus deus, illum audietis in omnibus quæcunque poſtulaſti a domino deo tuo in Choreb, in die concionis. Num igitur ex ijs, qui poſt Moſem extiterūt prophetę, Eſaias, exempli gratia, aut Hieremias, aut Ezechiel, aut Daniel, aut alius quiſpiam de cæteris XII. legum author Moſi conferendus extitit? nequaquam. Sed ex illis tandem, quis unquam Moſi ſimilia effecit? nuſquam poteris dicere. Sed quiſque illorum a primo ad nouiſſimum quoſcunque inſtituebant ac docebant, ad ipſum Moſem remittebant, atq; in hoc populū reprehendebant, quod Moſi legem non ſeruaſſet, ſed contra illam feciſſet, neque illum ad quicquam aliud hortabantur, niſi ad ea firmiter tenenda, quæ in lege Moſi poſita ſunt. Nullum igitur horum illi ſimilem dixeris: atqui Moſes de uno dumtaxat, certe ac definite loquitur. E Quem nam igitur alium Moſi ſimilem futurum prophetam canit oraculum illud, niſi ſaluatorem & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum? quomodo autē hoc dictum ſit, diligentius cōtemplari neceſſe eſt. Primus Moſes genti Iudaicæ præfuit: quumq; eos deprehendiſſet Aegyptijs ſuperſtitionibus, multorumque deorum cultu implicitos, primus ab ijs illos auertit, ineuitabilibus ſupplicijs cultores ſimulachrorũ deterrens: & primus eis Theologiam oſtendit, eam quæ unius principatum docet, præcepitque ut unum opificem, authoremque rerum omnium colerent: primus etiam religioſæ uitæ illis inſtitutionem quandam diſponens atque aſſignans, pię, ſanctęq; Reipublicę illis author & primus & ſolus apparuit: atqui Ieſus quoque Chriſtus ſicut Moſes ſimiliter, ac multo quidē excellētius: qui primus eius doctrinæ, quæ ueram religionem inſtituit reliquis gentibus, author & magiſter fuit: & primus per totum terrarum orbem ſimulachrorũ cultum euertit, primuſque unius omnium regis dei cognitionem, & reuerentiam F cunctis oſtendit hominibus: nouæque uitę ac pijs hominibus accommodatę, Reipublicę primus introductor, legiſque lator extitit. Ad hęc, ea quę de mundi ortu, & quæ de animæ immortalitate feruntur, aliaque omnia philoſophica præcepta quæcunque eiuſdem ſunt generis, primus Moſes Iudæorum tradidit nationi. Sed hæc multo diuinius, primus cęteris gentibus Ieſus Chriſtus per ſuos diſcipulos demonſtrauit, ut ſane merito Moſem primum, ſolumque pietatis legumlatorem Iudæorum appellare æquum ſit, Ieſum autem Chriſtum gentium uniuerſarũ, ſicut prophetia quæ de illo eſt, canit: Conſtitue domine legiſlatorem ſuper eos, agnoſcant gentes quod homines ſunt. Moſes præterea geſtis mirabilibus & prodigijs, religionem a ſe inſtitutam & traditam confirmauit. Itidem Chriſtus ijs miraculis, quæ etiam ſcriptis tradita eſſe omnes nouimus ad fidelium intuentium uſus, nouis ſuæ doctrinæ Euangelicæ præceptis, ſtabilitatem ac perpetuitatem adiunxit. Rurſus Moſes gentem Iudaicam ab intolerabili ſeruitute, qua ab

A Aegyptijs premebatur, in libertatem uendicauit. Chriſtus quoque, omne
genus humanum, ab impio atque Aegyptiaco ſimulachrorum cultu, quo
ſub malis dæmonibus tenebatur, reuocauit ad libertatem. Denique Moſes
terram ſanctam, & in ea uitam deo gratam & beatam ijs, qui leges ſerua-
rent, promiſit. Simili ratione Ieſus Chriſtus, beati, inquit, mites, quoniam
ipſi poſſidebunt terram, longe utique meliorem terram, uereque ſanctam
ac deo gratam, nõ eam, quæ eſt in Iudæa, quæ plane a reliquis nihil differt,
ſed dei amatricibus in cœlo animis conuenientem, ijs qui uiuendi rationem
a ſe poſitam plene obſeruauerint, pollicitus. Quod quidem apertius indi-
cans ijs, quos apud ſe beatos futuros prædicabat, regnum cœlorum appel-
lauit. Cæterum, alias quoque res a ſaluatore noſtro geſtas inuenies, quę uir
tute longe præſtiterint ijs, quas Moſes ędidit, magnam tamen cum Moſai
cis illis habentes ſimilitudinem. Exempli gratia: Moſes totos quadraginta
B dies ieiunus fuit. Nam ſcriptura hoc illi teſtimonium exhibet, et fuit, inquit,
Moſes illic in cõſpectu domini. Quadraginta dies & quadraginta noctes
panem non edit, & aquam non bibit: itidem etiam Chriſtus. Etenim ſic ſcri
ptum eſt: Et agebatur in deſertum quadraginta dies, & tentabatur a diabo-
lo, & nihil comedit in diebus illis. Rurſus Moſes in deſerto alimenta popu
lo præbuit. Nam ſcriptura ſic habet: Ecce ego do uobis panes de cœlo. Et
poſt paulo: Factum eſt, inquit, quum ſubſediſſet ros circum caſtra, & ecce
ſuper faciem deſerti minutum quaſi coriandrum album, quaſi gelu ſuper
terram. Saluator quoque ac dominus noſter ad diſcipulos ſuos: Quid, in-
quit, cogitatis in uobiſipſis modicæ fidei, quod panes non accepiſtis? non-
dum ſcitis, neque recordamini quinque panes quinque millium? & quot
cophinos recepiſtis? neque ſeptem, quatuor millium? & quot ſportas tuli-
ſtis? Item Moſes per medium mare ingreſſus eſt, populoque itineris dux
fuit. Sic enim habet ſcriptura: Extendit Moſes manum ſuam in mare: &
C ſubduxit dominus mare uento Auſtro uiolento totum diem, & fecit mare
ſiccum, & diuiſa eſt aqua, & tranſierunt filij Iſrael per medium mare in ſic-
co, & aqua eis murus a dextris, & murus a ſiniſtris: ſimili poteſtate, ac deo
etiã conuenientius, Ieſus qui Chriſtus eſt dei, in ſuperficie maris ingrediens
Petrum item ad ſe incedere, ſuper eadem fecit. Nam ſic ſcriptũ eſt: Quarta
autẽ uigilia noctis, uenit Ieſus ad illos ambulans ſupra mare, & quum ui-
diſſent illum ambulantem ſupra mare, conturbati ſunt. Et paulo poſt: Re-
ſpondens autem illi Petrus, dixit: Domine ſi tu es, iube me uenire ad te ſu-
pra aquas: ille autem dixit, ueni: & deſcendens de naui Petrus, ambulabat
ſupra aquas. Rurſus Moſes uento Auſtro uiolento mare ſolidum fecit.
Nam ſcriptura: Extendit, inquit, Moſes manum ſuper mare & ſuſtulit do
minus mare, uento Auſtro uiolento, ac ſubiungit: Steterunt undæ in medio
mari: eadem ratione ac multo quidem præſtantius, ſaluator noſter incre-
puit uentum & mare, & facta eſt tranquillitas magna. Moſi item uultus,
quum de monte deſcenderet cernebatur plenus gloria. Sic enim ſcriptum

est: Descendens autem Moses de monte, ipse nesciebat quod glorificatus D
esset aspectus cutis faciei suæ, dum ad ipsum loqueretur: & uidit Aaron, omnesque seniores filiorum Israel Mosen, & erat glorificatus aspectus cutis faciei eius. Simili ratione et longe quidem excellētius, saluator noster quum duxisset suos discipulos in montem excelsum ualde, transfiguratus est coram eis, & resplenduit facies eius ut sol, uestimenta autem eius facta sunt alba sicut lux. Moses item leprosum mundauit. Siquidem scriptum est: Et ecce Maria lepra candens sicut nix. Et paulo post: Et clamauit Moses ad dominum dicēs: Deus obsecro sana eam. Simili ergo ratione, sed longe maiori potestate Christus dei, quum ad eum leprosus accessisset, dixissetque: Si uis, potes me mundare. Respondit: uolo, mundare, & mundata est eius lepra. Rursus Moses digito dei scriptam esse legem affirmauit. Nempe sic scriptum est: Et dedit Mosi quum desijsset loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei. Et in Exodo: Di E
xerunt igitur incantatores Pharaoni, digitus dei est hic. Itidem Iesus quoque qui Christus est dei, pharisæis dicebat: Si autem in digito dei eijcio dæmonia. Ad hæc omnia Moses denominauit Iesum Naue. Pari ratione etiam saluator Simonem Petrum. Atque item Moses constituit populo, qui præessent septuaginta. Siquidem dicit scriptura: Congrega mihi septuaginta uiros de senioribus Israel, & auferam de spiritu qui in te est, et immittam in eos: & congregauit septuaginta uiros. Sic etiam ipse saluator designauit suos discipulos septuaginta, & misit binos ante faciem suam. Rursus Moses duodecim uiros emisit terram exploraturos. Noster item saluator multoque etiam præstantius duodecim apostolos emisit, ad inspiciēdas omnes gentes. Rursus Moses ponit legem quæ dicit: Non occides, non Mœchaberis, non furaberis, non peierabis. At saluator noster lege proposita, non occidere solum, sed etiam irasci prohibet, & pro eo quod dictum est, non mœchari, ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupidine admonet: F
& pro eo quod est, non furari, res proprias indigentibus elargiri imperat: etiam illud longe transiliens quod est, non peierare, ne iurare quidem ullo modo instituit. Et quid me oratione longius prouehi necesse est, ut demonstrem similia, finitimaque inter se, Mosen ac saluatorem, dominumque nostrum fecisse? quum unicuique uolenti, in otio talia colligere facillimum sit? Etenim quum Mosi mortem nouisse neminē dicant, ac ne sepulchrum quidem eius, neque itidem saluatoris nostri post reditum in uitam, mutationem in speciem diuinam quisquam scire potuit. Si igitur in tam multis rebus alius nemo, sed solus saluator noster, qui cum Mose similitudinē factorum habuerit, proferri potest, superest iam ut in illum unum spectemus. Neque uero ad alium quempiam referamus prophetiam, quæ apud Mosem extat, in qua illi similem suscitaturum se deus respondet, dicens: Prophetam ex fratribus eorum suscitabo eis, tanquam te, & dabo uerbum meum in os illius, & loquetur eis quemadmodum mēdauero illi: & omnis

homo

A homo quicunque non audierit uerba illius, quæcunque loquetur propheta in nomine meo, ego ulciscar ex eo: ipseque Moses dei uocem ad populum interpretans, ait: Prophetam ex fratribus uestris suscitabit dominus deus uester, illum audietis in omnibus, quæcunque postulasti a domino deo tuo in Choreb in die concionis. Quod autem post Mosen ante saluatorem nostrum, nullus prophetarum Mosi similis surrexerit, antiqua scriptura perspicue docet, ubi ait: Et non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moses, quem nouerit dominus facie ad faciem, in omnibus signis atque portentis. Constat igitur diuinum spiritum per Mosem de saluatore nostro cecinisse: siquidem unum ipsum, nec alium quempiam Mosi similem extitisse, qualem ipsius Mosi uerba describunt, iam comprobatum est. Cæterum, specta aliam quoque prophetiam publicæ scripturæ commendatam. Nam quum saluatorem & dominum nostrum, hominem ratione
B humanitatis de semine Israel ortum, innumerabiles conuentus in omnibus gentibus dominum appellent, propter diuinam eius uirtutem hanc ei appellationem tribuentes: Moses quoque qui hoc diuino spiritu afflatus cognouerat, enuntiauit in hunc modum: Exibit homo de semine eius (dicit autem de Israel) et dominabitur gentibus, & extolletur regnum eius. Quod si nullus unquam alius ex ijs principibus & regibus, qui in circuncisione regnauerint, multarum gentium dominus constitutus est (nulla enim historia hoc habet) clamat autem & uociferatur ueritas de uno saluatore nostro: illum utique iam dominum, neque id labijs tantum, sed affectione syncerissima, innumerabiles omnium nationum conuentus confiteri: quid ultra iam impedit ne illum esse dicamus, de quo prophetiæ extant? Quod autem Moses hæc non indefinite prædicat, neque immenso quodam & inconstanti tempore uaticinium adumbret, sed ualde prouidenter euentum rerum quas prædixerit, determinatis temporibus circumscribat, illa planissime
C indicant, quæ de hac quoque re canit: Non deficiet, inquit, princeps de Iuda neque dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est: & ipse expectatio gentium. Quibus uerbis non defuturos deinceps ductores ac principes, qui sibi inter se continuata serie succedant de gente Iudaica, usque ad eius, qui expectatur aduentum, enuntiat. Quod si principes apud Iudæos defecerint, aduenturum eum, qui ex oraculis expectatur. Iudam uero hic non ipsam tribum intelligit, sed quoniam denominatione quadam posterioribus temporibus a regali tribu Iuda, omnis Iudæorum natio dicta est, ita quidem ut hodie quoque Iudæi nominentur: ualde mirabiliter & prophetice omnem Iudaicam gentem Iudam nominauit, sane ut nos quoque Iudæos appellare consueuimus: tum affirmat non prius defuturos de gente ipsorum principes ac duces, quam is adueniat, quem prophetia significat. Porro hic simul atque aduenerit, Iudæorum quidem principatum esse dissoluendum, ipsum uero non Iudæorum amplius, sed gentium fore expectationem; quod quidem ipsum nulli unquam prophetarum accommodare, sed uni

dumtaxat saluatori, dominoq; nostro, poteris. Nam simul atq; ille ad homines uenit, Iudæorum regia sublata est, continuoq; illorum princeps desecit, qui quidem maioribus suis succederet, atque ex legibus proprijs, illis præesset. Tunc enim Augustus Romanorum primus accepit imperium: & Herodes ab externis gentibus accitus, illorum rex constitutus est. Et illi quidem defecerunt, hic autem gentium per totum terrarum orbem expectatio, sicut diuinitus prædictum fuerat, declaratus est: adeo quidem, ut nunc quoq;, omnes quicunq; ex omnibus gentibus in illum credunt, expectationis suæ secundum deum, in illo spem reponant. Et Moses quidem hæc, aliaque his plura de Christo omnibus nobis feliciter nuntiat: ei uero germana Esaias quoq; definite de uno certo rege, qui ex semine ac successione Dauid sit suscitandus, hæc canit: Egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet, & requiescet super eo spiritus dei, spiritus sapientiæ & intellectus, & reliqua. Tum lõgius progressus, more prophetico, externarum; gentium & barbararum, necnõ cum Græcorum, tum asperrimorum ac ferocissimorum hominum, futuram in mites, mansuetosq; mores ex doctrina Christi mutationem, prædicit. Sunt autem eius uerba hæc: Et pascetur simul lupus cum agno, & pardus simul quiescet cum hœdo: & uitulus et taurus & leo simul pascentur, & alia his similia: quæ etiam euestigio planiora efficiens interpretatur, ubi ait: Et erit, qui surgit ad imperãdum gentibus, in eo gentes sperabunt. Plane em̃ irrationalia illa iumẽta, & quas illic prædixit belluas, nullas esse alias quam ipsas gentes, propter earum ferinos mores, declarauit: quibus sane gentibus imperaturũ affirmat eum, qui surgit de semine Iessæ: ex quo semine saluator & dominus noster oriundus prædicatur, in quem gentes, quæ in ipsum credunt etiam nunc sperant, ipsi utiq; uaticinio consentanea facientes, quod ait: & erit, qui surgit imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt. Hoc igitur apponito ijs, quæ apud Mosem feruntur, ac distinguito. Et illud quidem: Erit, qui surgit imperare gentibus, cum illo componito: Egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis. Et illud: In ipso gentes sperabunt, cum illo: Et ipse erit expectatio gentium. Quid enim interest dicasne: in ipso gentes sperabunt, an uero: ipse erit expectatio gentium? Rursus uero idem Esaias oratione progressus, de Christo hęc diuinat: Ecce puer meus, quem elegi: dilectus meus, in quo complacuit sibi anima mea: iudicium gentibus proferet, ac deinceps adiungit: donec ponat in terra iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt: in his propheta iam secundo gentes in Christo speraturas ponit, quum superius illud dixerit: in ipso gentes sperabunt. Hic uero: in nomine eius gentes sperabunt. Etiam ipsi Dauid dictum est, de fructu uentris eius suscitandum esse quendam, de quo deinceps ait deus: Ipse inuocabit me, pater meus es tu, & ego primogenitum ponam eum. Nam de hoc rursus dictum est: Et dominabitur a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad terminos orbis terræ: Et rursus: Omnes gentes seruient ei, & benedicentur in te omnes tribus ter-

A ræ. Præterea autem locus quidam certus a Michæa canitur, in quo is oriturus sit, de quo feruntur tot uaticinia: Et tu, inquit, Bethleem domus Euphrata, minima es ut sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur dux, qui pascet populum meum Israel, & exitus eius ab initio ex diebus seculi, & omnes confitentur, in Bethleem Iesum Christum esse natum. Quinetiam incolæ eius loci speluncam ibidem monstrant ijs, qui ab externis terris uenerint ad spectandum: & locus quidem hic ubi ortus eius futurus fuit, prędictus est. Ipsius uero ortus miraculum, nunc obscure ac figurate, nunc plane & aperte ponit Esaias: obscure quidem, ubi ait: Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium domini cui reuelatum est? annuntiauimus coram eo, quasi puerulus, quasi radix in terra sitienti. Pro quo Aquila quidem sic interpretatus est: Et prædicabitur tanquam quod ubere nutritur in faciem eius, & tanquam radix de terra inuia. Theodotion uero: Et ascendet sicut quod
B lacte alitur coram eo, & sicut radix in terra sitienti. His enim uerbis quum mentionem fecerit propheta de brachio domini, quod erat dei uerbum: Coram eo, inquit, annuntiauimus quasi puerulum lactantem, & qui ubere nutriatur, & quasi radicem de terra inuia: ubi puerulus quidem ille, qui ubere atque lacte nutritur, plane ortum Christi declarat. Terra uero inuia & sitiens, uirginem quæ illum enixa est, quam scilicet nullus uir adijt, de qua quamuis inuia, laudata illa radix prodijt, & qui ubere, lacteque nutriretur puerulus. Verum hęc adumbrate admodum significauit: apertius uero idem propheta sententiam suam interpretatur, ubi ait: Ecce uirgo in utero capiet, & pariet filium, et uocabunt nomen eius, nobiscum deus, hoc enim significat Emanuel. Talia de Christi apud hoĩes origine antiqui Hebræorum prophetæ meditabantur. Nunquid igitur illustrem quendam principem, aut tyrannum, aut alioqui unum eorum, qui plurimum possunt in uita, eum de quo uaticinantur describunt? non potest dici: quoniam ne appa-
C ruit quidem aliquid tale. Sed qualis ipse uisus est uita, talem item eum fore cecinerunt, hac utiq; in re nihil a ueritate aberrantes. Postquam ergo Esaias dixit: Annuntiauimus coram eo, quasi puerulus, quasi radix in terra sitienti, deinceps adiungit, dicens: Non est species ei, neque gloria: & uidimus eum, & non habuit speciem neque pulchritudinem: & fuit species eius sine honore deficiens præ filijs hominum. Homo quum in plaga esset, sciens ferre languorem contemptus est, & non computatus. Quid ad hæc igitur superest? Nam quum illius & tribum, & genus, & modum nascendi, & uirginis miraculum, & uitę morem prædixerint, sequitur deinceps: ut ne mortem quidẽ eius taciti pręterierint. Sed quid tandẽ canit etiam de hac Esaias? Homo, inquit, quum in plaga esset, sciens ferre languorem, contemptus est & non computatus: hic peccata nostra fert, & pro nobis est in dolore, & nos existimauimus eum esse in labore & in plaga & in afflictione: ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Doctrina pacis nostræ super eum, liuore eius nos sanati

 sumus.

ſumus. Omnes tanq̃ oues errauimus,& dominus tradidit eum peccatis no D
ſtris: & ipſe quum uexaretur, non aperiebat os. Quaſi ouis ad occiſionem ductus eſt,& ſicut agnus coram tondẽte non aperuit os:generationem eius quis enarrabit?quoniam tollitur de terra uita eius,& reliqua. Nam his uerbis ſignificat Chriſtum ipſum quidem,quamuis ab omni peccato alienum, tamen peccata hominum pro ipſis hominibus in ſeipſum ſuſcepturꝝ. Quocirca etiam ea patietur, quæ qui peccauerint pati ſolent,& pro nobis dolebit,non autem pro ſeipſo. Quod ſi uulnerabitur & uerbis probroſis ferietur, hoc item noſtrorum peccatorum cauſa fiet: nam infirmus quoque factus eſt propter peccata noſtra,ut nos uidelicet,quum ille delicta noſtra,noſtræq; malitię uulnera aſſumpſerit,eius liuore ſanemur:& eorum quidem quæ ille inſons ab hominibus paſſurus erat,hæ fuerunt cauſę:Iudæos autẽ qui illi mortem attulerũt, nuſquam ueritus propheta mirabilis,hoc ipſum quoq; perſpicue redarguit,plane deplorans,ac dicens: Ex iniquitatibus po E
puli mei ductus eſt ad mortem. Deinde uero,quoniam cito,neq; ita multo poſt nefarios aduerſus Chriſtum auſus,extremus ad illos ex obſidione Romanorꝝ interitus erat uenturus, ne hoc quidem præterit ſilentio,ſed adiungit:Et dabo ſceleratos pro ſepultura eius,et diuites pro morte eius: & poterat quidẽ his prophetiã terminare,ſi nihil amplius futurꝝ poſt Chriſti mortem uidiſſet, ſed quoniã,breui mora interiecta,erat a morte ſiue a ſepultura remigraturus, atq; in uitam reſtituendus,de hac quoq; re deinceps hæc addit,ſic dicens: Et dominus uult purgare eum a plaga ſi traditus ſit pro peccato. Anima ueſtra uidebit ſemen longæuum:& uult dominus auferre a labore animæ eius,ut oſtendat ei lucem. Qui ſuperius dixit: Homo in plaga conſtitutus,& qui nouit ferre languorem,nunc poſt mortem eius & ſepulturam:Dominus,inquit,uult purgare eum a plaga,& qui hoc fiet?ſi traditus, inquit, fuerit pro peccato,anima ueſtra uidebit ſemen longæuum: non enim omnibus conceſſum eſt longeuum Chriſti ſemen intueri,ſed ijs ſolis, F
qui confiteantur, & munera offerant deo pro peccatis.Horum enim dumtaxat anima, uidebit ſemen longæuum Chriſti,hoc eſt, aut æternam uitam eius poſt mortem,aut eiuſdem uerbum per totum terrarꝝ orbem diſſeminatum, quod longæuum futurꝝ eſt, ſemperq; duraturum.Rurſus,qui ſuperius dixerat: Et nos putauimus illum eſſe in labore:nunc poſt cædem,mortemq; eius, ait: Et uult dominus auferre a labore animæ eius,ut oſtendat ei lucem. Quoniã igitur deliberauit dñs, qui deus eſt uniuerſi,purgare illum a plaga, & oſtendere illi lucem: neceſſario utiq;,qui uoluit,id faciet quod uoluit.Nihil enim eſt eorꝝ, quæ uult quod non fiat: uoluit autem purgare illum, & oſtendere illi lucem, fecit igitur hæc:& quum purgauerit illum, oſtendit illi lucem:& quoniam uoluit,& uolẽs abſtulit laborem ab anima illius, & oſtendit illi lucẽ: merito propheta ſequit᷑, & ait:Propter hoc ipſe hæreditabit multos, & fortiũ diuidet ſpolia: ubi(quod reliquum fuit)iam hæreditatis etiam Chriſti mentionẽ facit, illi Pſalmo conſentanea dicens,in

quo

A quo de insidijs aduersus illum constructis nominatim canens oraculũ, ubi ait: Adstiterunt reges terrę, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum & aduersus Christum eius, deinceps adiungit: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Has igitur gentes, etiã propheta intellexit, quum dixit: Propter hoc ipse hæreditabit multos, & adiungit: Et fortium diuidet spolia. Siquidem a potestatibus contrarijs, quæ prius inter gentes dominabantur, ubi subiectas animas liberauit, tum quasi spolia quædam suis diuisit discipulis. Proinde Esaias ait de illis: Et letabuntur coram te, sicut qui diuidunt spolia. Et Psalmorum author: Dominus, inquit, dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: rex uirtutum dilecti, speciei domus diuidere spolia. Merito igit̃ hic quoq; de Christo ait: Propter hoc ipse hæreditabit multos, & fortium diuidet spolia. Quam au

B tem ob rem hoc illi datũ sit, docet deinceps, ubi ait: Pro eo quod tradita est in mortem anima eius, & cum iniquis deputatus est: & ipse peccata multorum tulit, et propter peccata eorũ traditus est. Pro his eñ remunerãs illum pater, eo q̃ dicto audiens fuerit, sustinueritq;, donauit illum ijs, quę exposita sunt. Factus enim est obediens patri usq; ad mortem: quare multorum quoq; hæreditatem consecuturum illum canit, non prius tamen q̃ tradita fuerit anima eius in mortem, & cum iniquis sit deputatus. Propter hæc eñ dictum est, illum hæreditaturum multos, & fortium diuisurũ spolia. Puto autem indubitate reuersionẽ eius a mortuis significari talibus oraculis: qui enim fieri potest, ut aliter de eo intelligamus, qui tanquam ouis ad occisionem sit ductus, & ab iniquitatibus Iudaici populi traditus sit ad mortẽ, & cum iniquis deputatus, sepulturæq; commendatus: deinde purgatus a domino: & lucem penes se uisurus sit, & multorum hæreditatem consecuturus, & suis spolia diuisurus? Sed aliter quoq; de illius reditu in uitam, post

C mortem dicit quodam loco uaticinans Dauid ex persona Christi: Nõ relinques animam meam in inferno, neq; dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Et alibi: Domine eduxisti ab inferno animam meam, saluasti me a descendentibus in lacum. Et alibi: Qui exaltas me de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas. Contra oĩa hæc intendere ullam aciem, ne inimicissimos quidẽ atq; ingratissimos posse arbitror. Veruntamẽ eius prophetiæ conclusio, cuius author Esaias, sterilem illam quondã & desertam a deo animam, aut potius ecclesiã de gentibus collectã, lętis uocibus, bonoq; nuntio prosequitur, cum illis utiq; cõcordans, quæ iam cõtemplati sumus. Nam quum propter eam Christus oĩa pertulerit, merito post ea, quæ de illo prędixit, adiungit: Lętare, inquit, sterilis quæ nõ paris, uociferare & clama, quę non parturis: quoniam multi filij desertæ magis, q̃ eius, quæ habet uirum. Dixit enim dñs: Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum fige, ne parcas: dilata funiculos tuos, & clauos tuos corrobora: amplius ad dexteram & ad sinistram extende, & semen tuum gentes hæ

redi-

reditabit. His autem uerbis ecclesiam de gentibus collectam, & toto orbe D terrarum diffusam, & ab ortu solis ad occasum extentam, oraculum lætari iubet, planissime hoc ipsum significans, ubi ait: Et semen tuum gentes hereditabit. Quum autem longiorem explanationem desiderent ea, quæ ad hunc locum spectant, abunde nobis hæc compendij locum explebunt. Nam tu quoque per otium multa plura colligere poteris, quæ ad idem propositum spectent. Sed ipsum quoque Euangelicæ demonstrationis propositum quod nunc in manibus est, tradet suo tẽpore atque interpretabitur singula. Interim uero quod ad prædictionem, diuinationemque propheticam de saluatore nostro pertinet, quodque item ad id quod ea prędictio omnes homines eorum bonorum aduentu gaudere iubebat quæ expectabãtur, ijs quæ iam dicta sunt contenti esse possumus: quæ quidem plane enuntiant prophetæ cuiusdam aduentum, et legum authoris pietatem qui Mosi similis futurus sit, necnon eiusdem genus & tribum & locum unde exiturus, & tempus quo uẽturus E sit. Vaticinatur præterea & ortum, & mortem, & reditũ in uitam, & principatum in omnibus gẽtibus, quæ sane iam euenere omnia: & magis etiam deinceps ex ijs, quæ dicentur cõstabit, in uno saluatore ac domino nostro ea finem accepisse. Sed hæc quæ de sanctis oraculis accepta uides, ijs qui credunt, exposita sunt: ijs autẽ qui nõ credunt, seorsum obuiã scriptis propheticis ibimus, atque interim tanquam de communi uiro, & qui reliquis fuerit similis inquiremus: ut quum omnibus qui unquam a condito æuo inter homines celebrati sint, multo præstantior & incomparabili quadam eminentia superior apparuerit, cum ea quoque quæ ad diuiniorem eius naturam spectant pertractemus: & quod uirtus quæ in illo erat nulla humana natura constaret, certissimis demonstrationibus comprobemus: ordine deinceps sequetur, ut ea proponamus contemplanda pro uiribus, quæ ad eam theologiam pertinent, quæ illum complexa est. Quoniam igitur maior pars eorum qui nõ credunt, uocant illum præstigiatorem ac seductorem, aliasque innumerabi F les calumnias in illum execrabiliter iactant, ac ne nunc quidẽ desinunt eiusmodi probra confingere, tempus iam uidetur esse ut etiam istis respondeamus, de nostro quidem nihil afferentes, sed de doctrina quam ipse publicauit assumentes, quod hic apponamus.

Aduersus eos, qui Christum dei seductorem fuisse existimant.

III. Interrogãdi igitur sunt, num quis unquam alius huic similis seductor ex historijs ipsorum proferri possit, qui mansuetudinis, probitatis, temperantiæ, omnisque reliquæ uirtutis ijs quos seduxerit magister & author extiterit: & utrum fas sit ijs nominibus uocare eum, qui ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupiditate permittit: & num is seductor, qui summum philosophię fastigiũ tradiderit, discipulosque suos docuerit, quęcunque possideant bona, indigentibus impertiri, & laboris studium ac beneficentiã plurimi facere: & utrum seductor is, qui in multitudine populari & plebeio, turbulentoque grege uersari prohibet, solum autem rerum diuinarum studium

A studium sua doctrina cõmendat. Qui porro fieri potest, ut is merito nomi net seductor, qui & ab omni mẽdacio deterreat, & ad ueritatem prꝫter cun cta alia amplectendã adhortetur? ut ne iure quidẽ iurando uelit nos indige re? quanto autẽ minus periurio? Sit enim sermo uester: est, est: nõ, non: & quid me plura colligere oportet, quum ex ijs, quæ iam dicta sunt plane li ceat discere, quod nam fuerit eius Reipublicæ institutum, quæ ab illo inter homines ad uitæ utilitatem disseminata est? ex qua, non modo non seducto rem, sed uere diuinum quendam, & diuinæ pietatemq; amplexæ philoso phiæ, non communis illius & uulgaris introductorẽ, omnis ueritatis ama tor sit confessurus. Nam quod illud uiuendi institutum, quo Hebræorum antiquissimi, dei amici, uiri utebantur, quodq; iam ex hominibus quodam modo interierat, solus ipse renouauerit, neq; in paucos & modicos, sed in totũ orbem diffuderit, in primo huius operis libro satis a nobis ostensum
B est: per quem utiq; licet hominibus iam turmatim in toto orbe, illius uitæ, religionemque amplexæ Reipublicæ, quam & ipse Abraham & qui per idem tempus uixere sectati sunt, innumerabiles non solum ex Græcis, sed etiam ex barbaris, æmulatores ostendere. Et illius quidem doctrinæ pars quæ ad mores pertinet magis, eiusmodi. Nunc uideamus utrum seducto ris nomen, illi in eo genere præceptorum conueniat, quod maxime domi natur. Nonne igitur de illo palam scriptum est, quemadmodum soli omni um regi deo, & cœli ac terræ, mundiq; uniuersi opifici, & ipse deditus fue rit, & commendare suos discipulos cõsueuerit? sed nonne etiam nunc illius doctrinæ præcepta omnes, & Græcos & barbaros ad supremũ deum sur sum mente, animoq; percipiendum, & omnem uisibilem naturam despici endam extollunt? num igitur hic fuit seductor? an uero quod plures colere deos ex suprema & sola uera Theologia eum, qui re uera in errorem præ ceps sit lapsus non permittit? at hic non recens, neq; illius proprius sermo,
C sed ex multo tempore priscis dei cultoribus Hebræis cõsuetus, quemadmo dum & in præparatione ostensum est, ex qua iam nunc quum recentes phi losophi magnam utilitatem acceperint, ipsum doctrinæ genus comproba runt. Cæterum ipsorꝫ etiam Grꝫcorum doctissimi suorum deorum oracu lis gloriantur, de Hebræis in hunc modum mentionem facientibus.

Solis Chaldæis sapientia contigit atq;
Hebræis, qui ex se genitum, regemq; deumq;
Pura mente colunt, atq; unum numen adorant.

Chaldæos autẽ eosdem propter Abrahã nominauit, qui, ut memoriæ pro ditum est, genere Chaldꝫus fuit. Si igitur etiã ab antiquis usq; temporibus, Hebræi, qui maxime ab oraculis quoq; sapientiæ testimonium acceperũt, in unum omnium rerum opificem deum adorationem dirigebant, cur sedu ctorem amplius, ac non potius mirabilem religionis magistrum, hunc iam fuisse fateamur? qui ea quæ quondam solis dei amicis Hebræis cognita erant, in cunctos homines inuisibili, diuinaq; uirtute protulit ac dilatauit?

ut non

ut non amplius, sicut prius pauci quidã & numerabiles, rectas de deo habe D
ant opiniones, sed conuentus innumerabiles tam hominum barbarorum, qui olim ferissimi erant, quam sapientium & Græcorum, qui antiquorum prophetarum, iustorumque uirorum religionem amplecti, sola illius uirtute edocti sunt? Sed iam tertium illud contemplemur, num uere illum seductorem appellent, quod non sacrificijs boum, neque brutorum animalium mactationibus, neque cruoribus atque igne, neque ijs rebus quę de terra nascunt incensis, diuinitatem colere instituit: nempe humilia hæc & terrena, immortalique naturæ nullo modo conuenientia existimans, iudicansque omni sacrificio gratius, iucundiusque deo munus offerri, quum quis illius pręcepta plene obseruauerit, per quæ ipso corpore, animaque purgatos, menteque nitida ac decretis religiosis imbutos, dum ea imitari docet, quæ similes deo homines efficiãt, suos palam instituit, dicẽs: Estote perfecti, sicut pater uester perfectus est. Quod si quis Græcorum hæc reprehendat, is sciat se etiam præceptoribus suis contraria sentire, qui uidelicet, ut par est, multa a nobis utilia edocti, quippe qui nobis etiam tempore fuerint posteriores, dico autem ea doctrina quæ nobis a saluatore nostro exposita est, audi iam nunc qualia sint, quæ scripto fateantur. E

Quod nihil eorum, quæ de terra prodeunt, oportet summo deo incendere aut sacrificare. Ex Porphyrio de abstinentia ab animatis.

IIII. Deo summo, sicut quidam uir sapiens dixit, nihil eorum quę ad sensus pertinent siue incendentes, siue denominantes (nihil enim est eorum, quæ materia constant, quod non protinus ei sit immundum, qui expers est omnis materiæ. Quare ne uerbum quidem ullum, siue id dicas, quod in uoce consistit, siue id quod intrinsecus concipi solet, quum animi aliquo uitio est contaminatum, illi conueniat) sed silẽtio puro, purisque de ipso cogitationibus illum colamus. Oportet igitur illi coniunctos, similesque factos, hanc uitæ nostræ rationem deo afferre pro sacrificio. Eadem uero & illius laudatio erit, & nostra conseruatio: afferetur enim cum stabilitate & quiete uirtutis animi. Ipsius uero dei contemplatione hoc sacrificium perficitur. F

Item de eodem ex Apollonij Tyanensis Theologia.

V. Ex quo igitur maxime quis naturæ diuinæ cõuenientem curam adhibeat, ex eo maxime illam propitiam, benignamque obtineat. Hoc quidẽ penes quemuis hominum uiget: idque ipsum unusquisque complebit, si eorum quæ sub uisum cadunt, qualia sunt hæc, quæ digito demonstramus, illi quę una est, & ab omnibus rebus separata, secundum quam reliqua omnia cognoscere necesse est, nihil omnino sacrificet, neque ignem incendat, neque prorsus quicquam illa postulet, ne a pręstantioribus quidem quam nos sumus: neque ullum est plãtæ genus quod ab initio terra pareat, neque animalis quod eadem nutriat, cui protinus immundities non adsit, sed utatur erga illam solo meliori uerbo, dico autem non eo quod ore emittitur, sed quod ab optimo eorum quæ sunt proficiscitur, per optimum eorum quæ in nobis sunt bonorum. Mens autem hæc est, quæ instrumento nõ indiget. Si igitur Grę

corum

A corum quoq; illustres, tam philosophi q̃ theologi hæc confitentur, quo nã modo seductor erit is qui non solum uerba, sed facta multo prius q̃ uerba suis discipulis, quibus fungerentur tradiderit? & quibus, ut recta ratio iubet, deum ipsum essent ueneraturi? quo autem modo, & quibus rationibus usi in sacrificijs dicantur prisci Hebræi, in primo huius operis libro disseruimus: atq; ijs quæ illic dicta sunt cõtenti esse debemus. Verum quoniam preter illa quæ iam disputata sunt, nouimus (id quod a Christo didicimus) factum esse mundum, cœlumq; ipsum & solem, & lunam, & stellas opera dei esse: neque hæc oportere, sed horum authorem colere: considerandum esse uidetur num decepti simus, quod in hũc modum de natura rerum sentire ab illo docti sumus: atqui non solum Hebreorum hæc fuit oratio, sed philosophorum quoq;, maxime illustrium: qui cum Hebræis consentientes, ortum habere & cœlum ipsum & solem & lunã et stellas, uniuersumq; mun
B dũ ab authore omnium rerum factum esse affirmauerunt: cæterum idem & cõsummationem & mutationem in melius, uniuersi huius futurã ut expectaremus docuit, in hoc quoq; Hebræorum scripturis consentiens: quid igitur? nonne etiam Plato suapte natura & ipsum cœlum et solem & lunam et reliqua sydera, solutioni corruptioniq; obnoxia esse uidit quamuis ea nõ dissoluenda affirmauerit, propterea quod nolit ille qui ea composuit? Quod si tali natura constare nos, immortalemq; habere animam, nullaq; in parte brutis animalibus similem, uoluit, et uirtutum quæ in deo sunt simulachra in se continere illam arbitrari nos docuit, sicq; habere atq; affici & sapere omnes, & barbaros & uulgares instituit: nonne sapientes magis in toto orbe suos sectatores reddidit, q̃ ij, qui supercilia cõtracta ostentant, si nihil plane ea parte qua est, differre a culice, aut uermiculo, aut musca animã humanam affirmant? aut si ne a serpentis quidẽ aut uiperæ, aut ursi, aut pardalis, aut suis anima, ulla prorsus in parte, suam ipsorum animam, qui sapiẽtissimi
C fuerint, quatenus naturam habet atq; est, diuersam esse? ad hæc, quum fori diuini, iudicijq; futuri assiduam mentionem fecerit, suppliciaq; ac pœnas ineuitabiles impijs descripserit, iustis uero æternam a deo uitam promitti, & regnum cœleste, & felicẽ cum ipso deo uictum, docuerit: quem tandem decipere potuit? nonne potius adhortatus est eorum pr̨emiorum causa, quæ a iustis expectantur in uirtutẽ incumbere? ab omni uero malitia deterruit, propter impendentes impijs pœnas? Porro autem ex illius decretis accepimus esse quasdam post supremum deum potestates natura incorporeas, intelligentes, rationales, omniq; uirtute præditas, quę circum regem uniuersi choros exerceant: quarum plures etiam usq; ad homines ipsius patris nutu, quadam salutari dispositione mittantur, quasq; & cognoscere, & uenerari pro ratione, graduq; dignitatis edocti sumus, ut soli deo, qui rex est uniuersi, adorationis honorem tribuamus. Ab eodem præterea didicimus, hostiles quasdã, inimicasq; humani generis, per hunc, qui circum terram uersatur, aerem, uolare potestates dæmonum, spirituumq; malorum, eorumq;, qui in

G illis

illis principatum tenent, quæ cum malis hominibus uersent, quas ut omni D
conatu fugiamus in preceptis habemus: tametsi uel q̃ maxime deorum appel
lationes & cultus sibiipsis arrogant, multoque etiam magis ab illis esse decli
nãdum, propter hãc ipsam cum deo repugnantiã, hasque aduersus deũ inimi
citias: quẽadmodum latius in præparatione demõstrauimus. Sane huiusce
modi sunt, quę in pręceptis atque institutis saluatoris nostri ferunt, uere pri-
scorum Hebręorum, qui deo grati fuere, tum uirorum, tum prophetarum, pia, san-
ctaque documẽta. Quod si hęc grauitatẽ habent, si utilitatẽ, si studium sapiẽ
tię, si denique omni uirtute referta sunt: q̃ tandem iure, quaue ratione ei, qui ta
lia docuerit, adscribant nomen seductoris? & hęc quidẽ tanq̃ de eo hoĩe, qui
a cęteris natura nõ differat, disputata sint, quę uidelicet et grauẽ, & ipsi uitę
utilẽ illius doctrinã exhibeant: nũc ea quę magis diuina sint, cõsideremus.

De diuinioribus Christi gestis.

VI. Ac primum omnium contemplemur, quo tempore uersatus est E
cum hominibus, quot, qualiaque sint quæ mirabiliter gesserit, nunc quidẽ le
pram de corporibus eiiciẽs, eaque diuinitus purgãs, nunc uero iussu uerbi
dæmonas ex hominibus expellens: alias rursus ægrotantibus, omnique lan
guorum genere laborãtibus, sanitatẽ abunde suppeditãs. Quodam uero tem-
pore etiam paralytico dixit: surgens tolle grabratũ tuum & ambula, atque
ille q̃d imperatum est fecit. Rursus cæcis alio tempore, uidendæ lucis facul
tatem largitus est. Olim uero mulier quæ sanguinis fluxu laborabat, & an
nos plurimos eo genere morbi uexabat, ubi uidit innumerabilem circum il
lum multitudinẽ, quæ nusq̃ permittebat ut ad illum accederet ac supplica-
ret, liberationemque a morbo peteret, extremũ illius uestimentum attinge-
re dumtaxat cogitauit, atque ita subiit: limbumque quum apprehendisset,
una cum eo curationem malorum apprehendit, atque ilico sana euasit, sic qui-
dem diuinæ saluatoris nostri uirtutis maximũ signum reportans. Alius au
tem quidã uir regulus, quum ad Iesu pedes cecidisset, filium qui ęgrotabat, F
e uestigio sanum recepit. Filiam item alius, qui Iudaicę synagogæ princeps
erat, & hic quidẽ iam mortuam. Quid uero dicam, quod alius iam quatriduũ
mortuus, uirtute Iesu excitatus est? uel quod in mari tanq̃ in terra qua publice
itur, olim pedibus ingressus est, ipsius interim discipulis nauigantibus? &
quod iidem quum aduersa tempestate agitarentur, mare, fluctus, uentos incre-
puit, atque oĩa protinus tanq̃ domini uocem formidãtia cõstiterunt. Quum
uero V. millia uirorum, una cum innumerabili fœminarum, puerorumque multi-
tudine V. non amplius panibus abunde quondã saturauerit, adeo, ut quæ
superfuerunt reliquiæ, XII. cophinos implere potuerint, quem nõ stupore
affecerit? aut quem nõ merito ad quærendũ de ipsius arcana, occultaque uir-
tute excitauerit? sed ne mihi nunc in longum nimis ducatur oratio, postre-
ma omnium illius mors exponatur, quæ non cõmuni reliquorum hominum
more extitit. Non enĩ morbo consumptus, ac ne laqueo quidem, aut igne:
neque uero ad morem reliquorum, qui ob scelera sua, crucis supplicio affici so
lent,

A lent, cruribus itidem ferro succisis, neque omnino quicq̃ ab ullo hominum passus, eorꝝ qui alios necare cõsueuerunt, uiolentę mortis genus ullum pertulit. Sed ubi ipsum dumtaxat sponte prębuit inimicis insidiãtibus corpus, tum erectus est a terra ilico. Deinde in ligno magna uoce clamans, & patri spiritum cõmendans, atq; hæc ad uerbũ dicens: Pater in manus tuas cõmendo spiritum meum: ita solutus ac liber, ipse per seipsum a corpore secessit. Deinde quum corpus ipsius familiares accepissent, atq; honestæ sepulturę cõmendassent, tertio die rursus illud ipsum recepit, q̃d uidelicet sponte reliquerat. Et sic rursus, ipse seipsum in carne, in corpore, ipsum illũ qui prius fuerat, suis ostẽdit discipulis, quibus cum paucos dies uersatus, et per aliq̃d tempus suo etiam sermone dignatus, illuc reuersus est, unde oculis illorꝝ se obtulerat, sicq; iter ad cœlum direxit. Iisdem uero, quum pręcepta quoque de rebus agẽdis tradidisset, eosdem apud omnes gentes supremæ religionis

B doctores declarauit. Hæc sane sunt uirtutis, quæ in saluatore nostro erat, apprime celebranda miracula: hæc diuinitatis, quæ in illo erat indicia: hæc ipsi quoque casta æstimatione admirati sumus, exploratoque atque exquisito iudicio recepimus. Exquisita sane hæc a nobis, explorataque sunt, aliꝭs quoq; euidẽtibus rebus, omnemque aperiẽtibus rationem, quibus ipse dñs noster etiam nunc iꝭs, quos dignos putauerit, exigua quędam suæ uirtutis signa ostendere consueuit. Quinetiam subtiliore ac certiore doctrina idem a nobis effectum est: quam quidẽ iꝭs adhibere cõsueuimus, qui ea quæ dicta sunt nõ concedunt, sed nullam prorsus iꝭs fidem habent, neq; omnino quicq̃ tale ab eo factum esse cõfitentur, aut extitisse illa quidẽ non negant, uerꝝ magicis præstigiꝭs, ad errorẽ intuentium tanq̃ a uiro seductore imposita, ꝙ si etiam in præsenti aduersus tales pauca quædã disputare opus sit, nõ deseremus studiũ inceptum: alioqui uero quonam pacto ibimus illis obuiam?

Aduersus eos, qui nõ credũt saluatoris nostri discipulis, admirabiles illius res gestas narrãtibus.

C VII. Nam si dicãt nihil omnino admirabile saluatorẽ nostrum, neq; quicq̃ quod superet cogitationẽ humanam fecisse, qualia sunt quæ illius familiares testificati sunt, uideamus num illis talia dicẽtibus credi ullo modo possit, quippe qui nullã possint assignare causam, propter quam, hi quidẽ illius discipuli, ille uero horꝝ magister extiterit. Nam et q docet, alicuius disciplinæ magistrũ se profitetᷣ: & discipuli talis disciplinæ cupidi magistrũ adeuntes, seipsos illi instruendos cõmittunt. Quam igiᷣ causam isti afferre possunt, quare sui cum Iesu discipuli uersati, freq̃ẽtesq; fuerint? aut quidnã illud quęso erat, q̃d illos tali uiro dare operã cogeret? quarꝝ porro disciplinarꝝ doctorem illũ fuisse dicent? an hoc quidẽ nemini dubiũ esse potest? plane eñ earum rerꝝ doctorem fuisse necesse est, quas qui ab illo didicerũt, ad reliquos hoĩes attulere: atqui pręcepta erãt hęc philosophicę uitę, quã illis describẽs dicebat: nolite possidere aurꝝ, neq; argentũ in zonis uestris, nõ peram in uia, & alia eiusmodi. Seipsos uero iubebat prouidẽtiæ, quæ oĩa gubernat cõmendantes, & ad illam referentes, nusq̃ solicitos esse de rebus ne-

cessarijs. Admonebat etiã eos, ut altius saperent ijs, quæ Iudęis a Mose pręcepta fuerãt: illum enĩ legem illis posuisse nõ occidere, tanq̃ procliuibus ad occidẽdum: item nõ mœchari, tanq̃ ijs qui lasciuissimi, atque ad libidinem propẽsissimi essent. Rursus nõ furari, tanq̃ seruile maxime ingeniũ præ se ferentibus. Ipsos uero oportere arbitrari, has sibijpsis nusq̃ esse accommodatas leges, sed animi liberationẽ ab omni morbo plurimi facere, et ab imis partibus ac de profundo cogitationis, tanq̃ a radicibus malitiã pulluiãtem rescare, iramque, atque omnẽ minus honestam cupiditatẽ uincere conari, ac potius ex summa animi trãquillitate ne irasci quidẽ, neque mulierẽ cum libidine intueri, ac nõ modo nõ furari, sed cõtra, res etiam suas indigentibus erogare. Neque uero in eo gloriari, ꝙ aliena inter se nõ auferrent, sed ꝙ eis, qui se primi spoliassent, omnẽ iniuriam remitterẽt. Et quid opus est me oĩa repetere, quæcunque aut ille docuit, aut illi didicerũt: nam præter cætera, illos ita ueritatẽ amplecti hortabatur, ut ne iure quidẽ iurando indigerent, ac multo quidẽ minus periurio. Ita uero se uita ac moribus cõparare, ut q̊d dicerent, omni iureiurãdo certius haberẽt, progrediẽtes ad id usque sermonis ut pro affirmatione dicerent, etiã: pro negatione, nõ: & cum ueritate huiusmodi uocibus uterẽtur. Interrogemus igiť, quam probabilitatẽ habeat, talium documentorum auditores, ac potius iam magistros effectos, suspicari mẽtitos, quæcũque suum præceptorẽ effecisse testificati sunt: aut q̃ credibiliter faciãt, si putẽt illos omnes sibi inter se cõsensisse in mendacio: XII. quidem de omni numero electos, LXX. aũt reliquos: quos etiã binos misisse dicitur ante faciẽ suam, ad omnẽ locum & regionẽ, quo erat ipse uenturus. sed nulla unq̃ afferetur ratio, quare tãtæ multitudini hoĩm credendum non sit, qui quidẽ religiosam, grauemq; uitã amplexi sint, resq; oẽs suas aspernati, & pro charissimis, uxore, inquam, & liberis & omni genere, inopẽ uictum elegerint, ac de suo præceptore cõcors testimonium, tanq̃ uno ore, in omnes hoĩes protulerint. Princeps igiť hæc & prima & uera sit ratio. Sed contrariã quoq; spectemus: in qua saltẽ primum illud cõstet, nobisq; cum illis cõueniat, hunc quidẽ fuisse præceptorẽ, illos uero discipulos. Deinde singamus illum nõ ea quæ iam dicta sunt, docuisse, sed illis plane cõtraria, facere uidelicet cõtra leges, impie, iniusteque agere, superare, spoliare cæteros, et si quid aliud, q̊d ad malitiã pertineat dici potest: latere aũt in ijs omnibus conari, et eiusmodi mores simulatione doctrinę grauioris, & noua professione pietatis obtegere. Ipsi uero discipuli et his exerceãtur, & q̃ hęc sunt, etiã nequioribus. Propterea uidelicet ꝙ magna est ad malitiã procliuitas, eãque uel nullo præceptore discere facile est: in sublime uero suum præceptorẽ fictis uerbis extollãt, nullique mẽdacio parcant: oĩa uero illi miracula et portẽta, cum simulatione, falsitateque adscribant, ut ipsi quoque in admiratione habeanť, beatique iudicentur, qui eiusmodi pręceptoris discipuli extiterint. Videamus igiť qui potuerit illis tam audax inceptũ consistere, si tales fuere quales descripti sunt. Nam malũ malo, aiunt, amicũ non est: ac

A ne bono quidē. Vnde igitur in tāta uirorum multitudine, cōcordia malitię reperta est? unde in illis omnibus, de ijsdem rebus cōcors testimonium? & eadem usque ad mortē sententia? uiro autē præstigijs utenti & fallacijs, qui talia doceret, ac talia profiterēt, quis ab initio studuisset? dices, quod alij quoque illo pręceptore nō minus præstigiarum cupidi: ergo illi pręceptoris sui exitū nō uiderunt? et quali morte fuerit affectus? cur igitur post illam turpissimā illius nęcē, de eo qui mortuus esset nouā theologiam cōstantissime protulerūt, nec ab incœpto deterreri potuerūt? aut quid ex ea re tandē petebant? num ut eodē supplicio afficerētur? sed quis ullo unquam tempore, nulla spe proposita eiusmodi suppliciū manifestum eligeret? Cæterum, demus illos illū esse ueneratos, quandiu cum ipsis uersatus, cōmoratusque sit, & quandiu fallacijs eos, ut sermone istorum utar, decipere potuerit. Cur igitur post mortē multo magis quam ante, illum admirati sunt? nam in humanis degentē & deseruisse et
B abnegasse olim dicūtur, quum illi uidelicet insidiæ factæ sunt. Postquam uero inter hoīes esse desijt, alacres ipsi mori malebant, quam a uera de illo testificatione amoueri. Si igitur præceptori suo nullius boni cōscij erant, nō uitę, non disciplinæ, nō actionis, nō operis alicuius laudē merentis, neque uero quicquam ab illo emolumēti perceperant, præter unam malitiā & aliorum hoīm deceptionem, quam ob rem tam prōpte moriebantur, dūmodo de illo seuera quædā & insignia prædicarent? quum interim illorum unicuique liceret otiose uiuere, & in propria domo una cum sibi charissimis, securiorē multo, tutioremque uitam agere? fallaces autem hoīes & in fraudibus uersantes, quo modo affectassent mori pro alio, quem ipsi omnium hoīm maxime, certissimeque nouissent? præsertim qui ipsis, ut sermone istorum utar, nullius boni author fuisset, sed contra potius, oīs malitiæ præceptor? uir enim & rationis usum habens, & uirtute pręditus, boni cuiuspiā officij gratia nonnunquam probabiliter mortē cum honestate et gloria subierit. Qui uero moribus peruer
C sis sit, & affectibus, uoluptatibusque totus deditus, solamque hāc temporariā uitam, & quæ ad eam spectāt libidines persequēs, nunquam profecto uitę mortem pręposuerit, ac ne domesticorum quidem, & charissimorum causa supplicium tulerit, nedū pro eo, qui nequitię sit cōdemnatus: quam ergo probabile, ut illius de quo dictū est, discipuli, si modo ille seductor, præstigiatorque fuit, quum illū talem esse nō ignorarēt, atque ipsi etiā improbiore flagitij genere animos haberent implicitos, a suæ gentis uiris oīa probra ferre nō recusauerint, & omne supplicij genus pro testimonio illi reddēdo subierint? nō conuenit hoc cum natura improborum, longissime ab ea refugit. Cęterum hoc quoque diligenter cōsidera. Nam si ipsi & seductores & impostores erant, & pręterea imperiti omninoque uulgares, ut cōstat, quinetiā barbari, & qui nō plus quam Syrorum linguam nossent, quomodo in totum progressi sunt terrarum orbem? uel qua istud solertia excogitarunt, ausiue sunt? quibus porro uiribus id quod ausi sunt perfecerunt? esto enim, uiros rusticos in terra propria uersantes, decipere & uagari, nec otiose aut frustra rem serere. At uero apud oēs

G iij nomen

nomen Iesu prædicare, admirabiliaq; illius gesta, & in urbibus & in agris D
docere: & alios quidem eorum, imperium Romanum, ipsamq; omnium urbium reginam ciuitatem inuadere: alios Persarum regnum, alios Armeniorum, Parthorum alios nationem: item alios Scytharum, quosdã etiam ad ipsos orbis terræ uenisse fines, Indorumq; regionem penetrasse: alios porro trans Oceanum euasisse, ad eas insulas quæ Britannicæ uocantur: hæc sane ego nunq̃ humana ui effecta putauerim, nedum conatu leuium, uulgariumque hominum, ac multo minus seductorum, præstigijsque utentium. Qui uero flagitiosum, uersutumque doctorem experti essent, & eius exitum uitæ talem perspexissent, quibus tandem uerbis assequerentur, ut inter se de illo cõsentanea fingerent: siquidẽ uno ore omnes & leprosorum purgationes, & eiectiones dæmonum, & excitationes mortuorum, & cæcorum sanationes, & innumerabiles alias ægrotantium medelas, quas ille præstiterat, testificabantur. Postremumque omnium, q̃ primis sibi post mortem, reditus illius in E
uitam sit uisus. Hæc itaque, neq; facta, neque audita unq̃ suis temporibus, quomodo uno ore facta fuisse affirmare ausi essent, morte quoque ipsa cõprobantes quod dicerent: nunquid olim cõgressi & cõspiratione ad idem sentiendum facta, fœdus inter se pepigerunt, quo fingerent ementirenturq; ea quæ nusq̃ facta essent: & quibus uerisimile dictu est, illos esse usos uerbis in fœdere: num forsitan talibus: uiri amici, quisnam ille fuerit qui heri ac nuper seducebat, ac deceptionis erat magister, quique in oculis omnium nostris extremum dedit supplicium, ipsi planissime, exquisitissimeq; oĩm nouimus, utpote qui & discipuli, & illius arcanorum conscij fuerimus, dignus ille quidẽ aliqua ueneratione a multis censebatur, sed tamen oĩs illius mens erat, ut omni rerum genere cæteros superaret, ac ne magnum quidem prorsus quicq̃ illi, aut reditu in uitam dignum actum est, nisi quis dolis omnique simulatione refertos illius referat mores, & q̃ ipsos nos usum uersutiarum, inanemque iactantiã per fraudem ac dolum docuerit. Quocirca demus quæso F
inter nos dextras, simulq; omnes fœdus paciscamur, ut de illo in cũctos homines deceptionem consonam proferamus, narremusque uidisse nos illum dum cæcis uisum largiretur, tametsi nullus unq̃ nostrum hoc uidit, & dum surdis auditum præberet, q̃d quidem nullus unq̃ nostrum audiuit, & dum leprosos purgaret, mortuosque ad uitam restitueret. Denique ea quæ neq; facta ab illo nouimus, neque dicta audiuimus, tanq̃ uere gesta cõtendamus. Verum quoniã extremum illius tempus, celebrẽ habuit & perspicuũ interitum, ut nusq̃ ab illo occultari potuerit, nos huic quoque incõmodo recta pergentes occurramus. Testificemurq; plane bene impudẽter, illum postq̃ a morte ad uitam redierit, inter nos esse uersatum, focumq; & cibum cõsuetum nobiscũ usurpasse. Conseruetur aũt ab omnibus nobis impudẽtiæ, immutabilitatisq; tenor, & maneat hæc mentis alienatio usq; ad mortẽ, quid eñi absurdi habet pro nihilo mori: aut quid quempiã offendat, nulla probabili causa, uerbera, tormentaq; in corpore, & si opus sit, uincula quoque &

A carceres, necnon cõtumelias & probra nullius ueræ rei gratia experiri: hoc igitur iam nunc meditemur, mentiamurq́ omnes uno ore, & fingamus ea, quæ neque alicui nostrum utilia futura sint, neque alicui eorũ quos decipiemus, ac ne illi quidẽ qui a nobis mendacio extollitur, & pro deo commendatur. Porro autẽ mendacium intendamus non modo in nostræ gentis hoĩes, sed in omne omnino hoĩm genus, totumq́ orbem terrarũ hoc errore, ijsque quæ de illo inter nos cõposuimus impleamus. Iamque deinceps leges alias cunctis gentibus imponamus, quæ omnes omnium de patrijs ipsorũ dijs opiniones oppugnent atque euertant, quascunque a cõdito æuo habuerint, imperemusque primis omnium Romanis, ne colant quos maiores ipsorũ deos arbitrati sunt. In Græciam quoq́ penetremus, & sapientibus qui illic sunt contraria publice doceamus, ac ne Aegyptios quidem omittamus, sed ipsorũ quoque deos patrios oppugnemus, nõ Mosaica amplius quę olim

B apud illos gesta sunt proferentes, sed nostri præceptoris interitum illis, quasi quoddã insigne terroris obijcientes. Quæ uero opinio & fama ab initio ab illis, ad omnes hoĩes de dijs peruenit, hanc nos nõ uoculis quibusdã aut rationibus, sed præceptoris crucifixi ui diluamus. Progrediamur uero etiã in reliquã barbaram terrã, & quæ apud omnes decreta sunt euertamus: neque uero quisq̃ nostrum animi intentionẽ remittat. Non eñ exiguum aut paruum erit huius audaciæ præmium, siquidẽ non uulgares nos pro tantis certaminibus manent coronæ, sed quæ supplicia uidelicet a legibus omniũ hoĩm, ut par est, cõtradicentibus iniuncta sunt, uincula scilicet, tormẽta, carceres: necnon ignis, & ferrum, & cruces, & beluæ: ad quæ oĩa promptissimo animo est accedendum, ijsque obuiam malis eundum intrepide, quæ præceptorem nostrum nobis pro exemplo ostentant. Quid enim pulchrius, quam nulla ratione & dijs & hominibus fieri inimicos? neque ulla unq̃ prorsus frui iucunditate, neque charissimis rebus oblectari, neque compara

C re pecunias, nec ullius prorsus boni spem sibi reliquam facere: temere autẽ & inaniter errare ac decipere. Hoc eñ præcipuum est q̃d spectemus: ac prę terea omnibus nationibus aduersari, & deos, qui a cõdito æuo apud omnes certissimi habiti sunt oppugnare. Præceptorem uero quem oculis nostris supplicio affici uidimus, pro deo & pro dei filio prædicare. Pro quo & ipsi mori parati simus, tametsi ab illo neque ueri neque utilis aut commodi quicquam didicimus. Hoc enim ipso ille pluris est faciendus, quod nihil nobis profuerit. Omnia uero nobis facienda sunt, ut illius nomen illustre, gloriosumq́ reddamus. Oĩa probra, oĩa supplicia ferẽda, omne genus mortis subeundum pro ea re, quæ nulla in parte uera est. Malum eñ forsitan ueritas, & mali contrariũ in mendacio: quare affirmemus illum et mortuos excitasse, & leprosos purgasse, & dæmonas eiecisse, & alia incredibilia, omnemque fidem superantia fecisse, quarum quidem rerum nullius illi nos conscij sumus, sed arbitratu nostro cuncta fingentes: & decipiamus quidem quos possumus, si cui uero nõ persuaserimus, tum ipsi pro ijs

quæ inter nos composuimus erroris mercedem, aduersus nosipsos eliciamus. Videntur ne tibi credibilia hæc, aut ulli uero similia? ignobiles, uulgaresque hoĩes, postq̃ talia finxerint, atque inter se cõposuerint, Romanum imperium inuasisse? aut humanã naturam, quæ uitę amorem ac studiũ quasi proprium quiddã possidet, potuisse unq̃ ulla mercede uoluntariũ subire interitum, quemadmodum saluatoris nostri discipuli potuere? quos sic quidem eo stuporis uenisse credas, ut quum ab illo nihil dignum admiratione gestum inspexerint, ipsi tamen ex composito cuncta eius generis cõfinxerint? deinde nugis quibusdam de illo corrogatis, pro ijs omne genus mortis subire parati, promptique fuerint? tu uero quid ais, tandem aduersus hæc? nempe illos neque opinatos fuisse, neque sperasse quicq̃ eiusmodi ob commendationẽ Iesu perpessuros. Quare tam intrepide ad prędicãdum de illo prouectos: at istuc quonã pacto cõcedetur? illos nõ sperasse pro illo se oĩa passuros? qui & apud Romanos, & apud Gręcos, & apud barbaros, deorum euersionem essent inuecturi? at enim historia quæ de illis extat, aperte hoc habet, illos post præceptoris interitum, ab insidiatoribus quibusdã captos fuisse, & primum quidẽ in carcerem coniectos, deinde uero dimissos, tum ijs imperatum ne ulli hoĩm in nomine Iesu loquerentur. Postea uero quum illi hos uidissent apud multitudinẽ palam de illo iterũ loquentes, correptos uerberarunt, eosque ob doctrinæ genus increparunt. Quo tempore uidelicet rursus illis respondens Petrus dixit: obedire oportet deo magis q̃ hominibus. Haud ita multo post lapidibus petitus Stephanus interficitur, quum apud Iudæorũ multitudinem intrepide concionaretur, atque insectatio non mediocris orta est aduersus eos, qui nomen Iesu publice commendabant. Alio rursus tempore Herodes, qui Iudæorũ rex erat, Iacobum fratrem Ioannis occidit gladio. Petrum uero in uincula coniecit, ut in Actis Apostolorum scriptum est. Et quum hi talia pertulissent, reliqui discipuli constantissime Iesu suo adhærentes, longe etiam magis quam ante perseuerarunt in proposito, apud uniuersos ubique & illum & miracula illius prędicantes. Postea Iacobus frater domini, qui ab ijs qui olim Hierosolyma incolebant, ob uirtutis excellentiam iustus uocabatur, a pontificibus & Iudaicæ gentis magistris interrogatus, quidnam de IESV sentiret, quum plane illum esse filium dei respondisset, ipse quoque lapidibus ab illis petitur atque interficitur. Petrus autem Romæ capite in terram uersso cruci affigitur. Paulo uero caput abscinditur, & Ioannes in insulam relegatur. Hicq; quum talia passi essent, nullus reliquorum ab incœpto destitit. Quinetiam uotis unusquisque expetebat, pietatis, diuinique cultus gratia, sibi quoque aliquid tale contingere. Quo etiam constãtius atque ardentius & ipsi Iesu, & admirabilibus eiusdẽ gestis testimoniũ afferebant. Quod si mẽdacia hęc erant quæ illi ex cõposito finxissent, operæpretiũ erit admirari, quonam pacto tantus numerus, consensum illum inter se in rebus fictis, uel usq; ad mortẽ seruauerit, neq; ullus unq̃, earum rerum formidine quæ illis,

A illis, qui prius sublati erant accidissent, a societate desciuerit, neque reliquis publice cōtradixerit, prodēs ea quę inter ipsos cōposuissent. Quin & unus eorꝛ, qui uiuum præceptorē prodere ausus est, ilico manū sibijpsi consciscens, debitū supplicium inuenit. Illud porro qui fieri potest, ut nō omnem habeat stuporem, hoīes seductores atq; illiteratos, qui neq; loqui neq; audire quicq̄, præter unam patriā linguam cōsueuissent, non solum excogitasse audaciā peragrandi orbem oīm nationum, sed quum peragrauerint, perfecisse q̄d cogitauerant? contemplare præterea quantū & cuiusmodi sit, illos de rebus gestis Iesu, nullum usq̄ discrepans uerbum protulisse. Si enim in omnibus rebus, de quibus ambigit̄, atq; in iudicijs quæ ex legibus exercentur, cōmunibusq; controuersijs, cōsensus testium certum, ratumq; id efficit de quo ambigit̄ (in ore enim duorꝛ uel trium testium cōsistit omne uerbū) cur in his q̄q; ueritas nō cōsistat? quum & XII. apostoli fuerint, & LXX.
B discipuli, & innumerabilis extra hunc numerꝛ multitudo, qui admirabilē in omnibus cōsensum seruauerint, & rebus ab Iesu gestis testimoniū dederint, non illud quidē sine sudore, sed cum tormentorꝛ, omnisque iniuriæ ac denique mortis perpessione, & q̄s postremo etiam deus uicissim suo testimonio cōprobauerit, qui uerbum q̄d ab illis proditum, uulgatumq; est, ad hunc usq; diem, & in omne æuum cōtinuat atque propagat. Hæc igit̄ satis ex cōcessione tam absurdi principij, nobis meditata sint. Cōtraria enim ijs, quæ scripta sunt opinari, & Iesum dicere nō honestatis aut sobrietatis præceptorem fuisse, sed iniustitiæ & superbiæ omnisq; intemperātiæ, & illius discipulos ab illo talia edoctos, omni cupiditate ac scelere oēs, qui unq̄ fuerint hoīes superasse, quum oīm quæ absurda sunt, absurdissimum sit, nos illud tamen disputandi gratia cōcedi posse existimauimus. Quod quidē est simile, ut si quis, quū Moses in suis legibus dicat: Nō occides, nō mœchaberis, nō furaberis, nō falsum testimonium dices: hæc in priorē sensum tra-
C hens et calūnians, dicat: illum cum irrisione ac simulatione talia pręcepisse. Velle em̄ eos, quibus imperet, & occidere & mœchari, & ijs oīa contraria facere, quę ipse in legibus posuerit, sed interim fingere habitū, se & personā uitæ grauioris induere. Cæterꝛ eadem ratione Gręcorꝛ quoq; philosophorum præcepta, & tolerantiam uitæ, planeque eorꝛ omnium scripta unusquisq; poterit calūniari, & dicere: Illos quidē ijs quæ scripserint, contraria in animo habuisse, cōtrariamq; orationi uitam uixisse, simulasse autē quasi alia induta persona, philosophicū sibi uitæ genus placuisse. Sic autē omnes quoq;, ut in summa dicā, ueterꝛ historias calūniari sit facile, & ueritati quæ in illis est detrahere, eamq; nullā esse cōtendere, & deniq; in contrariū quęcūq; narrata sunt, uertere. Sed queādmodum nullus mentis cōpos eum, qui talia dicat, insanū atque amentē affirmare uereatur, ita etiā in saluatoris nostri sermonibus atq; pręceptis, si quis ueritatē contorquēs atq; peruertēs, contrariū ijs quę docuit illi sententiā conetur imponere, huic q̄que a nobis, id quod falsum est, illustrādę ueritatis gratia, ut in disputationibus fieri solet,

let, cōcessum esto. Vt quum dederimus id q̄d dictu absurdum est, cōtrariæ D
rationis incōstantia cernatur. Quum ergo eum, qui sic calumniet̃ satis abū
de reprehēderimus, tempus iam est, ut ad sacrorꝫ librorꝫ ueritatem recurramus, & in illis discipulorꝫ Iesu mores contēplemur. Quis igitur mentis sanitate præditus, nō ab illis ipsis protinus argumētans, omni fide dignos illos iudicauerit? uiros quidē absq; cōtrouersia ignobiles, literarꝫq; ignaros loquendiq; imperitos, at in sanctæ ac philosophicæ doctrinæ amorē progressos, & strenuā, laboriosamq; uitam amplexos; quam quidē inedia, & abstinētia tum a uino, tum a carnibus, plurimis item aliis afflictiōibus corporis, atq; orationibus, supplicationibusq; ad deū, ac multo prius, summa temperātia & castitate corporis, pariter atq; animæ correxerint atq; perfecerint? quis nō igitur illorꝫ philosophiam supra modū admiretur, qui & a legitimis uxoribus se abduxerint, neque a uoluptate saltem naturali deliniti sint, neq; filiorꝫ ac nepotū desiderio fracti & subacti? quod quidē illis ideo E
contigit, q̄ non mortales nepotes, sed immortales sibi expetiuerint. Mores autē eorundem a cupiditate oīs generis pecuniæ alienos, quis nō obstupescat? qui hoc q̄q; coniecerit ex eo, q̄ non fugerint, sed secuti sint preceptorē, qui ipsos a possidendo auro atq; argento deterruerit, legemq; fixerit, ut ne usq; ad duas quidē tunicas rem suam augerent: q̄d quidem uel auditu intolerabile alii cuipiā uideatur, ob grauitatē imperii: at illos etiā reipsa cōpleuisse q̄d dictum est cōstat: ergo quodā tempore, quum quidā claudus a Petro, et ab iis qui circum Petrū erant aliquid postularet (hic porro unus erat eorꝫ, qui ob extremā inopiam uictum mendicabāt) nō habens Petrus quid daret, cōfessus est, ab omni se possessione auri atq; argēti abhorrere, his quidem uerbis: Argentum et aurꝫ non est mihi, q̄d autem habeo hoc tibi do, in noīe Iesu Christi surge & ambula. Quum uero illi a suo preceptore tristia auditu perciperēt, si modo attēdebant quæ ad ipsos diceret, in mundo afflictionem habebitis. Et rursus: Lugebitis & plorabitis uos, mundus aūt gau F
debit, nōne de animi sui moribus plane indicabāt? q̄ uidelicet solidiori quadam, altioriq; natura cōstarent, quum animi labores nō fugerent, neq; uoluptatem persequerentur, quodque ipsorꝫ magister non fraudulente eos demulcens, aut res suas eis ostentans sibiipsi illos adiungeret, sed ingenua, ueraque oratione quæ euentura erant canens, suæ Reipublicæ rationem atq; propositum, in animis illorꝫ infigeret? Talia item erāt quæ propter nomen suum passuros illos prædicabat, significans, q̄ ad præsides ducendi essent, quod ante reges sistendi, quod omnis generis pœnas subituri, nō ob leuem rem aliquā, neq; ob ullam probabilē causam, sed id totum propter unum suum nomen. Quod interim quum reipsa ad hunc usque diem cōpleri cernamus, cur non huiusce euenti prædictionem obstupescimus? una enim cōfessio nominis Iesu, animos cōsueuit accendere principum. Nam & si nihil reprehensione dignum admiserit, qui Christum cōfessus est, eum tamen puniunt plectentes noīs illius causa, omnibus scelestis asperius. Quod si quis

A eam appellationem abiurauerit, negaueritque se Christi esse discipulum, dimittitur ilico ac liberatur, etiamsi innumerabilibus peccatis obnoxius teneatur: & quid me saluatoris nostri apostolorum mores describere conãtem, plura in unum cogere oportet? quum ijs quę dicta sunt, abunde cõtenti esse possimus, ad id demõstrandum, quod a nobis propositũ est? quibus quum pauca quæ sequuntur addidero, ad aliud calumniantium genus me conuertam. Matthæus apostolus uitæ genus, quod prius sectatus est, nullo grauiore studio aut consuetudine refertum sibi delegit, sed inter publicanos, & eos, qui pecuniæ colligendæ uacarent. Hoc quidem, nullus euangelistarum indicauit, non coapostolus eius Ioannes, non Lucas, non Marcus, sed ipse Matthæus suam ipsius uitam non dissimulans, planeque ipse seipsum accusans. Audi igitur quomodo palam sui nominis meminit, in eo, q̃d ipse scripsit Euangelio, & mores proprios notauit: Et præteriens illinc Iesus, uidit
B hominem sedẽtem in telonio, Matthæum nomine, & dixit ei: Sequere me, & surgens secutus est eum, & factũ est, discumbente illo in domo, ecce multi publicani & peccatores simul discumbebãt cum Iesu, & discipulis eius. Deinceps sermone progressus, ac discipulorꝝ nomina enumerans, ipse sibijpsi publicani nomen adiungit, dicit igitur: Duodecim uero apostolorꝝ nomina sunt hæc, primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius. Philippus & Bartholomæus. Thomas & Matthæus publicanus. Itaque Matthæus abundãtia quadam modestię, studium præ se ferens ueritatis in suis moribus indicandis, publicanum se appellauit, neq; priorem suam uitam occultare uoluit. Et secũdo loco post æqualem suum se nominauit. Quum enim singuli singulis cõparentur, ipse Matthæus Thomæ, Petrus Andreæ, Iacobus Ioanni, Philippus Bartholomęo, Thomam sibijpsi pręponit, priorem illi locum, quamuis coapostolo, tanq̃ honoratiori tribuens, tametsi reliqui euangelistæ con-
C trarium faciunt. Audi itaq; Lucam, ut Matthæi mentionem faciens, non publicanum dicit, neq; post Thomam collocat, sed præstãtiorem illum cognoscens, priorem quoque nominat, Thomam illi secundo loco subiungens, q̃d ipsum Marcus quoque seruauit. Verba igitur illius sic se habent: Et quum dies factus esset, uocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex eis, quos & apostolos nominauit: Simonem, quem etiam Petrum uocauit, & Andream fratrem eius. Iacobum & Ioannem. Philippum & Bartholomęum. Matthæum & Thomam. Sic Matthæum Lucas anteponit: quemadmodum ipsi tradiderant, qui ab initio ipsi uiderant, & ministri fuerant sermonis. Ioannem quoq; similẽ Matthæo inuenies. Nam in suis epistolis ne meminit quidẽ suæ appellationis, aut seniorẽ se nominat, nusq̃ uero apostolum aut euangelistam. In Euangelio autem, quum significasset illum quem diligebat Iesus, nomen suum non posuit. Petrus uero ex nimia quadã reuerentia, ne dignum quidẽ se scriptione Euangelij existimauit. Sed eius familiaris ac discipulus Marcus, in cõmentarium retulisse eiusdem de

rebus

rebus gestis Iesu, narrationes memoratur. Qui quum ad illum historiæ D
locum uenisset, ubi Iesus interrogauit quem se esse hoīes dicerent, ipsiq; sui discipuli quam de se opinionem haberent, subiunxissetque Petrus, tanq̄ de Christo, nihil illi respondentē Iesum aut dicentem describit, sed illis cōminantem dumtaxat, ut nemini de ipso dicāt. Non enim interfuit Marcus ijs, quæ a Christo dicta sunt: ac ne Petrus quidē, quę ad ipsum ac de ipso dicta sunt ab Iesu, proprio testimonio proferre æquum putauit. Quę autem illa sint, quæ uidelicet ad ipsum Petrū dicta sunt, Mattheus his indicat uerbis: Vos autem quem me dicitis esse? & respōdens Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius dei uiui. Respōdens Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quoniā caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis, & ego tibi dico: Tu es petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiā meam, & portæ inferi nō pręualebunt aduersus eam, & dabo tibi claues regni cœlorū: & quęcunq; ligaueris super terram, erūt ligata & in cœlis: & quę E
cunq; solueris super terram, erunt soluta & in cœlis. Quum hæc tam multa dicta sint Petro ab Iesu, Marcus nihil horū commemorans, propterea q̄ ne Petrus quidē, ut uerisimile est, talia in suis narrationibus enuntiauit, audi quid dicat, post Iesu interrogationem: respōdens, inquit, Petrus dicit: tu es Christus, & comminatus est eis, ut nemini dicerent de ipso. Hæc sane Petrus merito tacenda iudicauit: quare etiam Marcus ea præterijt. Quę autē ad negationē suam pertinebant, in omnes hoīes protulit ac publicauit: quoniam post illam fleuit amare. Inuenies itaq; de eo narrantem Marcum: Et quum esset Petrus in atrio, uenit ad eum una ex ancillis summi sacerdotis, & quum uidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras, at ille negauit dicens: neq; noui, neq; scio quid dicas, & exiuit foras ante atrium, et gallus cātauit. Rursus autē quum uidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus: Hic ex illis est, at ille iterū negauit: Et post pusillum, rursus qui astabant dicebant Petro: Vere ex illis es, nam & F
Galilæus es: ille autē cœpit anathematizare, & iurare, q̄ nescio hominem istum, quem dicitis: & statim gallus iterū cantauit. Marcus quidē hæc scribit, ac Petrus hæc de seipso testificatur: omnia em̄ quæ apud Marcum leguntur, narrationū, sermonumq; Petri dicuntur esse cōmentaria. Qui igitur ea, quæ poterant ipsis afferre bonam famam, recusant, criminationes uero contra seipsos, sempiternæ memoriæ in scriptis suis cōmendant, & eorū quæ ab ipsis peccata sunt accusationes, quas posteriorū nullus unq̄ cognouisset, nisi de ipsorū scriptis didicisset, publice ab omnibus legendas proponunt, cur nō ab omni de seipsis opinione, omniq; mendacio merito abhorrere credantur? studijq; erga ueritatem argumēta certissima præbere? Qui uero tales uiros fictionibus usos, ac mentitos putant, & tanquam impostores infamia, probrisq; notare conantur, cur non ipsi potius & ridiculi sunt, & odio, inuidiaq; digni, tanq̄ omnis ueritatis inimici habētur? qui quidem uiros tam ab omni malitia alienos, tamq; sine fuco, uereque syncerum animum

A mum in suis scriptis præ se ferẽtes, malitiosos quosdam & callidos audent fingere sophistas, tanq̃ eos qui quicquid scripserint cõmenti sint, & suo præceptori, quæ ille nunq̃ fecerit, ad gratiam tribuerint? Sane cõmode mihi dictum uidetur: aut prorsus credere oportet Iesu discipulis, si reliquis quoque scriptoribus: aut si non his, ne reliquis quidem. Cur enim si solis his uiris detrahenda sit fides, non etiam reliquis omnibus, quicunque unq̃ aut apud Græcos, aut apud barbaros, uitas, aut orationes, aut commentaria conscripserunt, eorum qui uarijs temporibus in aliquo genere uirtutis atque officij, præstiterint? aut si dicis alijs quidem credere æquum esse, at his solis non credere: cur non hoc plane ad inuidiam referatur? Quod si demus illos de præceptore fuisse mentitos, & quæ ille nunq̃ fecerit scriptis suis complexos, num etiam de ijs mentitos, quæ idem passus est, dare possumus? dico autem de unius ex discipulis proditione, de calumnijs criminantium, de ludibrijs &
B irrisionibus iudicum, de contumelijs, de ictibus in facie, flagellisque in tergo: de corona spinea, quæ illi ad ignominiam imposita est: de purpureo uestimento, quod instar chlamydis illi circundatum est: de illo ipso denique crucem quasi trophæum aliquod humeris gestãte, & in ea infixo, manibus, pedibusque traiectis: de aceto, quod illi potus loco porrexerunt: de arundine, qua illius tempora percussere: de conuitijs, quæ in illum a spectantibus iactata sunt? at enim & hæc, & quæcunque alia de illo his similia feruntur, aut ficta esse oportet ab illius discipulis, aut in his quidem tanq̃ uerissimis, illis credendum est, in reliquis uero, quæ clariorem illum, uenerabilioremque reddunt, non credendum. Sed hæc de ijsdem sibijpsi contraria opinio, unde confirmabitur? dicere enim eosdem de eodem, & uera prodere et mentiri, nihil aliud est, nisi contraria in eodem de ijsdem rebus dicere. Quomodo hæc refellentur? si enim hoc illis fingendi propositum fuit, ut mendacijs suum præceptorem ornarent, cur illi ea, quæ modo diximus adscripserunt?
C aut cur posteris indicarunt, quod & tristis fuerit, & tædio affectus, & animo turbatus? aut quod ipsi illum deseruerint, atque abierint? aut quod qui omnibus ipsis præpositus fuerat apostolus illius, & discipulus Petrus, nullis neque tormentis, neque tyrannicis minis, ter illum abiurauerit? hæc enim & si alij dixissent, neganda ab ijs tamen fuere, qui nihil aliud sibi in scribendo proposuissent, nisi ut reuerentiam præceptori cõpararent. Quod si ueridici in tristioribus de illo narrationibus uidentur, cur non in ijs item, quæ lætitiam, gloriamque habent, multo magis, q̃ sibijpsis cõtrarij? nam quibus unum propositum fuerit mentiendi, ab ijs si qua offendunt, ea in primis, aut præteriri oportebat silentio, aut si id non poterat, negatione refelli. Quis enim apud posteros ea quæ tacuissent, reprehendere unq̃ potuisset? sed si mentiri decreuerant, cur non illud quoque mentiti sunt, Iudam qui osculo illum tradidit, simul ac proditionis signum ostẽdere ausus est, in lapidem esse cõuersum? & qui alapam illi inferre ausus est, eius ilico dextram aruisse? & Caipham pontificem, propterea quod falsis contra illum criminibus consenserit, ocu

lis captum fuisse: cur uero nō omnes mentiti sunt, significantes, nihil plane D
illi q̄d possit offendere euenisse: sed ipsum quidē euanuisse, forumq; et iudi
cia illorum risisse: qui uero illū comprehēdere uisi fuerant, diuinitus illusos,
cōtra illum se agere quę egerūt, tametsi ille nō aderat, credidisse: q̄d porro:
nōne grauius digniusq; scripsissent, nullū plane humanum aut mortalē ca
sum, illum subijsse: uerum ubi ui diuina res oēs suas confirmasset, tum in cœ
lum gloriosius diuiniusq; reuertisse: certe hoc multo maiorem uenerationē
comparasset, quam fingere, ab illo ea miracula facta quæ nouimus: neq; e-
nim his credituri non fuerant, qui cæteris eorundem narrationibus fidem
habuere. Qui igitur in ijs quæ dedecus habent atq; tristitiā, ueritatem cor-
rūpere ausi non sunt, cur non in reliquis quoq; quæ de illo protulerunt di-
gni habētur, quibus absq; suspitione falsitatis credatur, etiā si miracula nar
rauerint: ergo licet talium hominum de saluatore nostro testimonium, no-
bis abunde satisfacere debeat, tamen nihil me præter propositum facturum E
arbitor, si quasi ex abundātia quadam, Hebræi quoq; Iosepi testimonio u-
tar: qui in decimooctauo Iudaicæ antiquitatis libro, Pilati tempora in hi-
storiam suam referens, de saluatore nostro mentionem facit his uerbis.

Iosepi de Christo.

Existit per idem tempus Iesus sapiens uir, si modo uirum eum dicere
oportet, quippe qui earum rerum author fuerit, quæ humanam fidem supe
rant. Docebat porro hic homines, si quos ueritatis studiosos reperiebat: er-
go multos sibi Iudaicæ, multos etiam Grecæ factionis adiunxit. Christus
plane hic fuit: siquidē quum magistratibus nostris accusantibus, illum cru-
cis supplicio affecisset Pilatus, non destiterunt, qui ab initio complexi fue-
rant: apparuit em̄ illis tertio die iterum uiuens, quemadmodum diuini pro
phetæ & hæc, & alia innumerabilia de illo prædixerāt, ex quo ad hunc us-
q; diem Christianorum non defecit genus. Si ergo historicus quoq; testifi-
catur, non solos duodecim Apostolos, septuagintaq; discipulos, ab illo si- F
bi adiunctos, sed multos quoq; tum Iudaicæ, tum Grecæ factionis assum-
tos, palam est illum in se aliquid excellentius cæteris hominibus habuisse:
qua enim alia ratione, et Iudaici et Græci generis multos sibi adiungere po
tuisset, nisi admirabilibus fidemq; superātibus gestis, & inaudita quadam
doctrina usus esset: fidem etiam facit liber qui acta Apostolorum inscribi-
tur, multa milia hominum Iudæorum credidisse, illum esse Christum dei,
quem prophetæ uenturum nunciassent. Historia quoq; illud habet: gran-
dem Christi ecclesiam Hierosolymis fuisse, quam Iudæi comparassent, du
rasseq; usq; ad obsidionem, quæ Adriani tempore facta est: ergo qui primi
episcopi ex successione illic præfuerunt, Iudæi fuisse dicuntur, quorum nomi
na ab eius loci incolis etiam nunc memorantur, ut ex his quoq; oīs contra
discipulos illius calumnia diluatur, quādo & illis testificantibus, & cōtra,
illis nō testificantibus, ipse Iesus, qui Christus est dei, cōprobatur: innume-
rabilem multitudinē, tum Iudęorum tum Grecorum sibi ipsi subiecisse. Cęterum

quum

A quum hæc a nobis dicta sint aduersus primũ non credentium genus, nunc ad alterꝝ conuertamur, idq; refellamus. Id autẽ est eoꝝ, qui fatentur quidẽ Iesum res gessisse admirabiles, sed pręstigijs oculos intuentiũ delusisse, atque ut solent incãtatores & uenefici, in admirationẽ sui traxisse pręsentes.

Contra eos, qui præstigiatorem putant Christum dei fuisse.

VI. Ac primum quidem isti interrogandi sunt, quid ad ea quæ antecesserunt respondeant? nunquid ullus hominum usquam excogitari potuit, omni grauitate ac uirtute refertæ Reipublicæ institutor, synceræq; ac ueræ doctrinæ, qualis ea est quam ante exposuimus, præceptor: qui mores præstigiatoris habuerit? quod si & magus, & ueneficus, & impostor, & præstigiator fuit: quonam modo talis doctrinę apud omnes gentes author extitit, qualem ad hunc usque diem & oculis intuemur, & auribus percipimus? deinde quis tam sibijpsi confidens, ut aggrediatur ea in unum cogere, B quæ cogi nullo modo possunt? qui enim uere præstigiator est, quum & sceleratis sit & nefarijs moribus, & eas res aggrediatur, quæ desperatis, nefarijsq; hominibus cõueniant, omnia agere solet turpis ac sordidi lucri gratia. Nunquid igit̃ saluator quoque, ac dominus noster Iesus, qui Christus est dei, talibus rebus obnoxius sit? at enim unde tenebitur reus, aut quomodo? qui suis discipulis, ut ex ipsorum testimonio apparet: pręcepit, ne possiderent aurum, aut argentum in zonis suis, neque peram in uia, neque calceamenta? deinde cur dicto illius audientes fuissent? & ea quæ acceperant in cõmentarios referenda, literisque commendanda putassent, si pecuniæ studiosum suum præceptorem uidissent? & ijs contraria quæ alios docebat tractantem? non diu profecto se continuissent, quin illum habuissent derisui, uerbaq; eius aspernati essent, atq; a disciplina recessissent: & merito quidẽ, si uidissent illum sibi quidem ipsis seuerissimas leges imponentem, ipsum autem legum authorem, nullo modo uerba suarum legum sequẽtem. Dein C de qui uere præstigiator est ac seductor, desperatis, nefarijsque hominibus seipsum permittit, ut possit liberius scelestas, atq; infandas uoluptates persequi, & præstigijs atq; incantationibus subigere mulierculas, & sub suam malitiam trahere. At uero de saluatoris ac domini nostri temperantia, ne dici quidem satis abunde unquam posset. Rursus enim discipuli illum testificantur præcepisse, ut ne intuerẽtur quidem mulierem cum libidine, his uerbis: Dictum est antiquis, non mœchaberis, ego autẽ dico uobis, q; quicunque intuebitur mulierem ad cõcupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quum uero olim ex causa necessaria, ut multis utiq; prodesset, cum Samaritana muliere loquentem illum uidissent, admirati sunt q; cum muliere loqueretur, inopinatum quiddã hoc, atq; insolitum se intueri arbitrantes, tanq̃ ij qui nunq̃ antehac idem uidissent. Commẽdabat enim saluatoris nostri sermo nihil aliud, nisi in moribus grauitatem atque austeritatem. Cæterum temperantiæ eiusdem, illa quoq; doctrina magno argumento esse potest: qua turbulentos appetitus ex ipso cogitationis profundo re-

ſecare ac purgare iubebat dicẽs: Sunt eunuchi, qui ſic nati ſunt: & ſunt eunu D
chi, qui facti ſunt ab hominibus, et ſunt eunuchi, qui caſtrauerũt ſeipſos pro
pter regnum cœlorum. Deinde qui præſtigiator eſt & uere populi deceptor, omnia aggreditur atq; agit cum iactatione ſui plerunq;, & ad ſpeciem non ad ueritatẽ, atq; amplius quiddã præter cæteros noſſe ſe atq; habere, cum oſtentatione profitetur. Saluatorem uero dominumq; noſtrum, non gloriæ cupiditate aut arrogantia laboraſſe, neq; ad ſpeciem egiſſe quæ egit, uel ex ijs cõſtare poteſt, quos a ſe ſanitati reſtitutos, iubebat nemini dicere, neq; ſe ipſum in uulgus prodere, etiam ex eo quod in montibus plerunq; degeret, & ſolitudines in ijs locis ſectaretur, fugeretq; urbanas uulgi, quæ nocere ſæpenumero ſolent, conſuetudines. Si igitur, neq; gloriæ, neq; pecuniarum, neq; uoluptatis cauſa docuiſſe illum conſtat: quis preterea ſupereſt calũniæ locus, qua ut deceptor ac preſtigiator accuſet? Sed hæc quoq; uideamus quæ
ſo. Item preſtigiator ubi alios ſua malitia imbuit, quos tandẽ uiros illos red E
dit? nonne præſtigiatores? ſeductores? ueneficos? ſibiipſi in omnibus quę agant ſimiles? quis igitur unquã omne Chriſtianorum genus quod ab illius doctrina profectum eſt, aut præſtigijs utens, aut ueneficijs deprehẽdit? nemo quidem hoc dixerit: at contra, incumbens in ſermones præceptaq; ſapientiæ, ſane deprehendet qui uolet, ut demonſtratum eſt: qui igitur alijs ſeueræ caſtæq; uitæ, ac ſummæ pietatis author extitit, quiſnam merito cenſebitur, niſi philoſophorum primus, & pietatis religioniſq; magiſter? ſiquidem is qui docet, abſq; controuerſia præſtantior q̃ ij qui docentur. Philoſophus ergo uereq; pius, nuſq̃ uero ſeductor, aut præſtigiator dici poterit ſaluator ac dominus noſter: ſi igitur talis fuit qualem oſtendimus, qua tandem alia ratione miracula edidiſſe credi poteſt, niſi diuina quadã nobiſq; ignota uirtute? ſupremaq; erga deum uniuerſi pietate? quem quod ut patrẽ uenerararetur & coleret, apparet ex ijs in primis quæ de illo locutus eſt: tantum ergo abeſt, ut qui illi ab initio adheſerunt diſcipuli, & qui poſthac illi
us diſcipulis ſucceſſere, ab illorum conſuetudine informati, prauæ alicui aut F
pernicioſæ ſuſpicioni obnoxij habendi ſint, ut ne ægrotantibus quidem permittãt, ſicuti multa multi efficere conantur, aut foliorum inſcriptionibus, colligationibusue uti, aut eos qui ſe incantaturos profitentur attendere, aut radicũ herbarumq; ſuffumigationibus, alijſue eiuſdem generis nõnullis, medelas ſibi morborum ſufficere: hæc nanq; omnia a Chriſti doctrina excluſa ſunt: neq; unquam intueri licuit Chriſtianũ qui colligatione uteretur, neq; magicis nugationibus, neq; foliorum quorũdam laborioſis inſcriptionibus, neq; cæteris ſimilibus, quorum uſum indifferentem pleriq; arbitrantur: quæ igitur unquam ratio conuincet, ut qui talis præceptoris diſcipuli fuerint, præſtigiatoris aut impoſtoris diſcipuli fuiſſe iudicentur? atqui qualis ſit omnis quicunq; aliquid profiteatur, nulla res euidentius probauerit, quam diſcipulorum conſuetudo: nam ſi uiri ſint artibus & ſcientijs præditi, profecto qui ipſis eiuſmodi artium & ſcientiarum author fuerit, eum longe ſe

ipſis

A ipsis præstantiorem fuisse demonstrabunt. Exempli gratia, qui medicinam ab aliquo didicerunt, excellentiæ preceptoris in tali disciplina testes idonei habendi sunt: qui uero Geometriam, nullum alium se habuisse talis discipli næ magistrum, quam Geometram probabunt: nec uero Arithmetici aliũ quam Arithmeticum: eadem ratione, aliquem fuisse impostorem optimi sa ne testes habendi sunt qui ab illo didicerint, & qui eandem cum suo præce ptore artem exarceant. Sed nullus adhuc in tam multis annis, discipulus Iesu præstigiator apparuit, tametsi in diuersis temporibus, & reges & præsides per tormenta quidquid ad nos pertinet, diligentissime exquisiuerint: ita porro nullus præstigiator fuit, ut liber dimitteretur, atq; extra omne periculum constitueretur, qui modo ab ipsis coactus esset ipsorum ritu sacrificare: quod si nullus unquam nostrorum, tam illorum quos ipsi uidere potuimus, quam illorum qui quondam ipsius Iesu discipuli fuerunt, ueneficij

B aut præstigiarum damnatus est; ergo ne præceptor quidem talis fuit. Cæterũ ne omnis nostra oratio, ex rebus non scriptis proficiscatur, uideamus item quid probationis ab historia quæ literis continetur, elici possit. Primi igitur ipsius Iesu discipuli, in libro qui acta ipsorum continet, memorantur, quoscunq; ex gentibus in suam disciplinam acciperent, quum eorum pleriq; crimine præstigiarum infames essent, in diuersos mores adeo commutasse, ut ausi sint quos libros illis interdixissent, in medium proferre, & in conspectu omnium cõburere: audiamus itaq; quid scriprura illa contineat. Multi autem eorum qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt eos coram omnibus, & computatis pretijs illorum, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium: tales sane erant saluatoris nostri discipuli, tantaq; orationis eorum uis erat, quum suos auditores alloquerentur, ut intimas animi partes penetrarent, tangerentq; ac uulnerarent uniuscuiusq; cõscientiam adeo, ut nemo amplius occultare posset, sed

C unusquisq; in apertum proferret, si cuius arcani conscius sibi esset, indiceq; suorum quæ prius commisisset flagitiorũ, seipsum præstaret: tales item qui ab illis instituti sunt, puris utiq;, synceris q; animis præditi, ut nihil in illis simulati, aut fraudulenti lateret: sed contra potius ipsi mutatione a deteriore uita ad meliorem, gloriarentur atq; confiderent: qui igitur magicos libros incenderunt, et externam illorum perditiouem publico iudicio suo cõprobarunt, cur non de seipsis apud omnes certissimũm posthac præbeant argumentum, nullo se prorsus magicarum rerum studio teneri? sed contra potius, ex illo iam puros se esse, & ab omni eiusmodi suspitione remotos? Si ergo iam constat saluatoris nostri discipulos tales extitisse, cur non ipse præceptor fuit multo ante? quod si de discipulis qualem præceptorem habuerint uis cognoscere, habes hodie quoque innumerabiles uerborum Iesu discipulos, ex quibus plurimi uirorum conuentus existunt, qui tum contra naturales corporis uoluptates quasi in acie cõsistant, tum mentem ab omni minus honesta perturbatione inuulneratam conseruent, qui quum omnem

suam uitam usque ad senectutem continentissime egerint, institutionis quæ D
de uerbis illius haberi soleat, certissima argumenta præstare possunt: neque
uiri solum sub illo duce ad hunc modum philosophantur, sed fœminarum
quoque tot millia per totum orbem, ut quam multa sint non dicendum esse uideatur, quæ quasi quædam sacerdotes deum uniuersi colentes, supremamque
philosophiã amplexæ, atque amore cœlestis sapientiæ captæ, prolis quidẽ
ac liberorum, utpote qui ad corpus pertineãt, nullam habent rationem, animã
uero omni diligentia curantes, totas seipsas ipso corpore atque animo, regi
omnium uniuersique deo dedicarunt, ut sic integra perpetuaque castitate, ac
uirginitate fungantur: & Græci quidem eum qui olim iactatione philosophiæ, regionem suam ab hostibus depopulatam atque uastatã reliquit, uerbis huc atque illuc circunferũt atque extollunt. Democritus hic est apud illos
& Crates unus apud eosdem admiratione dignus putatur, quod re sua familiari ciuibus suis relicta, ipse seipsum Crates Cratetem in libertatem uin E
dicasse iactauerit: at enim uerborum Iesu ęmulatores innumerabiles, nõ autẽ
unus dũtaxat alterue, diuenditas possessiones pauperibus atque indigẽtibus
impertiuerunt, quibus etiã nos testes adsumus, qui uersati sumus cum talibus, quique factis nedum uerbis eorum officiorum facti cõscij, quæ illi in Iesu disciplina præstiterint. Cæterum quid me oportet dicere, quam multa millia etiam
hominum barbarorum non modo Græcorum, ex pręceptis Iesu omnem colendi multos deos errorẽ transilierint atque despexerint, et huius uniuersi parentem atque opificem deum unum se agnoscere affirmauerint: quem antiquorum philosophorum uix unus Plato quum cognouisset, nõ audere se efferre in omnes palam professus est, plane affirmans, parentem quidem atque
opificem uniuersi huius, & inuenire difficile esse, & quum inueneris, prodi in uulgus nõ posse. Verum illi quidem & inuenire difficilis uisa est res,
& re uera ingens negotium est. At uero idem publicare in omnes, enunciareque non potuit, propterea quod non tanta illi pietatis erga deum uis aderat, quanta Iesu discipulis, quibus ope, auxilioque præceptoris, parentem, F
opificemque uniuersi, & inuenire, & agnoscere, illaboratum ac facile contigit: & postquam inuenerunt, etiam efferre in omne genus hominum, prodereque & complere, & publice enuntiare omnibus quod cognouerant, adeo
quidem, ut ex illorum disciplina usque in pręsens tempus, per omnes quæ sunt
in orbe terrarum gentes, conuentus innumerabiles, non uirorum solum, sed
etiam fœminarum, & puerorum, & seruorum, & agrestium hominũ, tantum absit, ut Platoni obtemperent aut credant, ut authorem, opificemque uniuersi huius, solum deum agnoscant, solum colant, de solo per Christum, ut
de deo loquantur. Hi sunt noui huius, ac recentis præstigiatoris successus:
talia eius, qui existimatur seductor incantamenta, talesque ipsius Iesu discipuli, de quibus præceptor qualis fuerit cognosci debeat. Cæterum alia quoque
ratione, id de quo quęritur uideamus. Pręstigiatorẽ sane illum dicis fuisse:
quinetiam ueneficum, callidissimum, deceptoremque uocas. Nũquid igitur
primus

A primus ille & solus, huiusce rei inuentor extitit? an uero de more, ad ipsos praeceptores initia referre oportet? nam si nullo docẽte ipse primus, solusq́; inuentor huius fuit incoepti, ita ut nihil prorsus ab alijs usquam didicerit, neque ab antiquis compilauerit, cur non diuinam illi naturam tribuere oporteat? qui nullis libris, nullis praeceptis, seu praeceptoribus, sua sponte edoctus per seipsum, omnis disciplinae capax, talium rerum inuentor extiterit? atqui neq; sordidae alicuius artis, neq; rationalis cuiuspiam scientiae, ac ne primorum quidem elementorum disciplinam ut percipias, sine duce ac praeceptore aliquo fieri potest, nedum ea, quae naturam communem superant. Nullus certe unq̃ per se doctus grammaticae praeceptor nobis occurrit, neque rhetor, qui nõ ab aliquo didicerit, neq; qui suopte ingenio medicus euaserit, neq; architectus, neq; alterius cuiuspiam rei artifex: & haec quidẽ exigua omnia, atq; humana. Verae autem pietatis inter homines doctorem, di

B cere prestigijs quibusdam talia introduxisse, eo quo uixit tempore, & eiusmodi prodigiosa, admirabiliaq; facta aedidisse, cuiusmodi nuper ipsi exposuimus, talemq; illum suapte natura, suaq; sponte extitisse, neq; ab antiquis compilasse, neq; a nouis magistris adiutum fuisse, qui paria ac similia ante ipsum exercuerint, quid aliud quęso est, nisi testificari & fateri, diuinum plane quiddam fuisse, omnemq; hominũ naturam superasse illum de quo quęrimus? At enim magistros illum dicis habuisse impostores, nec ab Aegyptiorum sapientia abhorruisse, nec quae illorum antiquitas habuit arcana ignorasse, a quibus quum collegisset, qualem fama fert, talem euasisse. Cur igitur alij nulli illo prestantiores magistri, qui & illum aetate antecesserint, & sua doctrina instituerint, aut in Aegypto, aut usquam alibi, uisi sunt? cur igitur non de illis quoq; ante huius accusationem, in omnes homines fama peruenit? cur nõ item illorum sicut nostri huius, etiam nunc gloria canitur? quis uero unquam praestigiator eorum qui fuerint, ex quo res humanae coe

C pere, aut apud barbaros, aut apud Graecos, tales instituit discipulos? aut talium legum, taliumq; praeceptorum author fuit, qualium fuisse saluatoris nostri uirtus ostenditur? aut quis unquam tam multis medelis, tam mirabilibus beneficentijs, quam hic noster functus memoratur? cuius autem familiares ignis, ferriq; probatione earum rerum, quas testificarentur ueritatem ita confirmarunt, ut nostri saluatoris discipuli, qui omnia quidem probra pertulerunt, omnia uero tormentorum genera tolerarunt, & deniq; proprium sanguinem effuderunt, ut quae ipsi testificati essent confirmarent? praeterea quicunq; huic nostrae rationi aduersatur, dicat quęso, quis unquam pręstigiator saltem in animum induxit, de proprio nomine se nouae cuiusdam gentis factionem comparaturũ? hoc autem ipsum quempiam non modo cogitasse, sed etiam perfecisse suo arbitratu, cur non totam hoĩs naturam effugiat? decretis uero et regum, & eorum qui leges priscas condiderint, & philosophorum, & poetarum, & theologorum contrarias leges ponere, quae simulachrorum cultum oppugnent, quaeque quod uolunt obtineant, eas

demq; inexpugnabiles, & inuictas in perpetuum constituere, quis ex omnibus qui unq̃ fuerint prestigiator, cogitauit? at enim saluator ac dominus noster, non sic quidem cogitauit hoc, ut postea aggredi non sit ausus, neq; uero sic aggressus est, ut postea non perfecerit, sed uno uerbo, unaq; uoce quum dixisset ad suos discipulos: Ite, instituite omnes gentes in nomine meo, docentes eas seruare quecunq; mandaui uobis: uerbo rem atq; efficaciam adiecit: atq; e uestigio in disciplinam uenit breui tempore omne genus & Grecorum & barbarorum: & leges in cunctas nationes disseminatæ sunt, antiquæ superstitioni aduersantes: leges demonum oppugnatrices, & omnis in multorum deorum cultu erroris inimicæ: leges Scytharum & Persarum, & aliorum barbarorum moderatrices, & que damnauerint omnẽ ab omni iure alienum ac ferinum uictum: leges quæ euerterint quæcunque instituta habuerint Greci ab initio humani generis, & nouam, ueramq; pietatem induxerint. Cur igitur antiquis prestigiatoribus ante Iesu tempora, aut etiam post, nihil tale aut simile incœptũ est, ut probabiliter affirmare possimus, illum ab alijs in ijs, quæ ad præstigias pertinent adiutum fuisse? Quod si nemo illi similem quempiam proferre possit (nullus enim illi tantæ author uirtutis) iam ergo fatendum sit, inusitatam quandam, diuinamque naturam inter homines esse uersatam, quæ sola & prima ea, quæ nunquam humanis auribus audita sint, perfecerit: & hæc quidem hactenus. Nunc rursus contradicenti aduersario obuiam eundum, isque interrogandus: ecquando suis oculis uiderit, auribusue perceperit, præstigiatores, ac ueneficos homines, sine libationibus & sacrificijs, dæmonumque inuocatione ac præsentia, quicquam operatos? nunquid igitur aut contra saluatorem nostrum, aut contra illius præcepta, aut etiam contra eos, qui hodie quoque illius uitam imitantur, possit aliquis talem iactare calumniam? nonne uel cæcutienti perspicuum nos quicunque IESVM sectamur, istis plane contraria omnia operari atq; amplecti? & citius pati ut morti animam, quam ut dæmonibus sacrificium offeramus? citius uero sustinere de uita excedere, quam prauis dæmonibus in seruitutem dari? Quis autem ignorat nostræ esse consuetudinis, ipso IESV nomine, & purissimis precibus, omnem dæmonum uexationem abigere? sic ipsius Iesu uerbum, eiusdemq; doctrina, isto potestatis inuisibili genere, ut omnes nos longe potentiores essemus, effecit, dæmonum utiq; hostes atq; inimicos, non autem amicos aut familiares nos reddens. Quanto ergo minus eorum dicto audientes, aut subiectos comparauit? Qui igitur nos tales produxit, qui fieri potest ut ipse dæmonibus fuerit addictus? quam porro credibile sit illum, aut improbis spiritibus sacra fecisse, aut dæmonas ad auxilium uocasse dum miracula æderet, quando hodie quoq; omnis dæmon, omnisq; impurus spiritus, ita Iesu nomen exhorret, ut unum aliquid eorum, quæ ipsius naturam castigandi ac torquendi uim habeant? aufertq; se ilico, & cõcedit: tantam sentit illius nominis uim. Sic sane olim quoq;, quum inter homines degeret, non ferentes

A rentes illius præsentiam, alius aliunde, clamabant: Age, quid nobis & tibi Iesu fili dei? uenisti ante tempus torquere nos? uir autem prestigijs prorsus intentus, & plane desperatis rebus omne suum studium impendens, nonne uel imprudens ipse de seipso indicio sit, quod infandis moribus? quod scelestus? quod obscœnus, quod religioni inimicus? quod iniustus? quod impius? Qui uero talis sit, unde aut quomodo ea, quæ ad religionem pertinent alios doceat? quo modo item quæ ad temperantiam? quæ ad dei cognitionem? quæ ad diuinum forum ac iudicium summi dei? nōne his omnibus cōtraria potius commendet, ac preferat, suæ ipsius nequitiæ consentanea perpetrans? nonne deum, deiq; prouidentiam, ac dei iudicium neget? nonne omnia de uirtute, omnia de immortalitate animæ uerba irrideat? Quod si quid tale etiam in ijs, quę ad saluatorem dominumq; nostrum pertinēt, intueri licuisset, nihil sane fuisset dicendum. At uero quum in singulis rebus B & uerbis, uniuersi opificem deum patrem inuocare solitum constet, talesq; quos in disciplinam acciperet, comparasse: quum & ipse temperans fuerit, & uerborum quæ ad temperantiā pertinent præceptor: quum author, prædicatorq; iustitię, ueritatis, humanitatis, uirtutis uniuersæ: quum religionis dux & magister, quæ omnium regem deum colit: cur non his consentaneū sit putare, nihil eorũ quæ in illo admiramur, ab illo per dolum prestigiarũ, aut per fallaciam gestum? cur non potius arcana quadam ui, uereq; diuina confiteri? quod si eo uecordiæ proueheris, ut neq; rationes incorruptas, neque uerborũ necessitatem uelis attendere, neq; uero probabilibus argumentis auscultare, quia fortasse nos quasi causam dicentes habes suspectos, at tu tuis saltē dæmonibus, ipsis, inquam, oracula reddentibus dijs ausculta, qui saluatori nostro, non ut tu præstigiarum fallaciam, sed pietatem & sapientiam, & ascēsum in cœlum suo testimonio tribuunt. Quorũ quidem, quod nam tibi dignius cui fidem habeas testimonium uis dari, quam inimici no- C stri confessionem? quam in tertio uolumine posuit eorum, quæ inscripsit, de philosophia selectorum, ubi hæc ad uerbum refert.

Quòd efficacia ipsa atque euidentia, illius diuinæ virtutis vim perspicue ostendit amatoribus veritatis.

Oracula de Christo.

VII. Mirum forsitan nōnullis uidebitur, q̃d dicturi sumus. Siquidē Christū dij summe religiosum, immortalemq; fuisse prodiderūt, deq; illo cum laude mentionē faciunt, & sermone progressus adiungit: Igit̃ de Christo interrogantibus, utrum sit deus, respōdit: Immortali quidē anima post corpus incedere, agnoscereq; illam sapientiæ gratia honore affectam, & uicissim: uiri pietate præstātissimi esse illam animā. Summe ergo religiosum illū dixit, & animā illius sicuti aliorũ, post mortē immortalē factam, camque colere, ignorātes Christianos: deinde interrogātibus cur supplicio affectus esset, respōdit: corpus quidē imbecillioribus tormētis semper obiectū fuisse, animā uero piorũ in campo cœlesti collocatā esse: & post oraculum adiun-

adiungit deinceps: Ipse igitur pius, et in cœlũ, ut pij solent, subuectus. Qua re hunc quidem non execraberis, miseraberis uero hominum ignorantiam: hæc etiam nunc Porphyrius. Quæso igitur, nunquid impostor ille: at saltem tuorum amicorum uerba tibi blandientia, te flectant. Habes igitur nostrum saluatorem Iesum, qui Christus est dei, etiam tuorum testimonio cõprobatum, non ut præstigiatorem, aut ueneficum, sed ut pium, & iustissimum, & sapientem, orbiumque cœlestium incolam. Qui igitur talis fuit, quanam alia ratione admirabiliũ factorũ author esse potuit, nisi uirtute diuina: quam etiam sacra oracula testimonijs suis illi tribuunt, quæ quidem dei uerbum, deiq; uirtutem supremam, in hominis forma atq; habitu, ac potius in ipsa carne, ipsoq; corpore habitasse, omnemq; humanam dispositionem, gubernationemq; absoluisse, testificantur. Tu quoq; facile discas diuinitatem uirtutis quæ de illo fertur, si cogites qua ille natura, & cuiusmodi præditus, uiros ignobiles de piscatorio atq; humili uictu acceperit, sibique adiunxerit. Deinde ijs usus sit administris ad illud incœptum perficiendũ, quod omnẽ effugiat rationem. Quum em̃ cogitasset, id quod nullus unq̃ cogitauit: proprias leges, nouamq; doctrinam in omnes disseminare nationes, omneq; hominum genus eam docere pietatem, quæ unum supremum deum ueneraretur, huiusq; rei se magistrum exhibere, omniũ maxime agrestibus, maximeq; ignobilibus putauit sibi utẽdum esse huiusce cõsilij ministris: utpote quum uerisimile sit illum censuisse, pręter omnẽ rationem hęc se facturum. Quo enim pacto qui ne diducere quidem os idonei erant, saltem unius cuiuspiam hominis præceptores fieri potuerũt, nedum uirorum conuentus: quomodo autem multitudinem alloqui aut instruere, qui ab omni eruditione abhorrebant: at hoc quidem fuit, quod & diuinum consilium, & uim diuinam quę in illis & cum illis ipsum opus obibat, declararet. Ergo quum illos uocasset, tum primum dixit: Venite, sequimini me: & faciam uos piscatores hominum. Quum uero iam illos sectatores esset adeptus, diuinaq; sua ui afflasset, roboreq; atq; animi confidentia complesset, iamq; ueluti quoddam uere dei uerbum, ipseq; deus tantorum author miraculorum, intelligentiam, rationaliumq; animarum uenatores illos constituisset: remq; ipsam atq; efficaciam adiunxisset uoci illi, qua dixerat: Venite, sequimini mę, & faciam uos piscatores hominum, simulq; & operarios & magistros pietatis illos fecisset, tum in omnes gentes dimisit, suæq; doctrinæ præcones declarauit. Quis autẽ non obstupescat, quis nõ incredibile merito existimet id, q̃d omnem fidẽ superat miraculũ: nullus certe eorũ, qui unq̃ alicuius claritatis inter homines fuerunt, non rex, non legum inuentor, non philosophus, non Græcus, nõ barbarus, huiusmodi quicq̃ cogitasse narratur, ac ne somniasse quidem aliquid, quod ad hoc proxime accedat. Satis enim superq; unusquisq; talium semper habuit, dummodo in sua regione institutum suum, propositumq; compleret, & quæ bonæ utilesq; uisæ essent leges, eas in una saltem sua ipsius gẽte, sancire ac tueri posset: at hic

noster,

A noster, nihil mortale aut humanum molitus, considera quæso num rursus tanq̃ uere deus uocem emiserit, ubi suis illis adeo ignobilibus ad uerbum dixit discipulis: euntes, docete omnes gentes. Quid? si discipuli (ut fit) suo præceptori respondissent? ac dixissent: quo tandem modo istud a nobis fieri poterit? quomodo Romanos, exempli gratia, publice docebimus? quomodo autẽ Aegyptios alloquemur? qua uero lingua, homines unam Syriacam uocem audire soliti, apud Græcos utemur? qua apud Persas? Armenios? Chaldæos? Scythas? Indos? ac deniq; omnes quascunq; offendemus barbaricas gentes? quomodo illis persuadebimus, ut deos quidẽ patrios deserant, unum uero omnium quæcunque sunt opificẽ deum colant? qua porro dicendi ui freti, tantũ facinus aggrediemur? Quæ autem perficiendi spes aderit hominibus qui leges figere audeant, contrarias legibus quascunque omnes gentes de patrijs dijs a condito æuo seruauerint? quibus tandem co-

B pijs, aut qua ui nobis liceat isti audaciæ superesse? hæc ne dicerent, quemadmodum dicturos fuisse credibile est, aut etiam cogitarẽt Iesu discipuli, una uerbi adiectione ipse præceptor illos omni difficultate liberauit, quum dixit, illos in nomine suo uoti compotes futuros. Non enim simpliciter, aut indefinite, ut docerẽt omnes gentes imperauit, sed cum adiunctione necessaria: in nomine, inquit, meo. Quum enim uis illius nominis tãta sit, ut Apostolus dixerit: quod donauerit illi deus nomẽ, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: merito excellentiam uirtutis nominis sui, quæ multos latet indicaturus, ad suos dixit discipulos: Ite, docete omnes gentes in nomine meo. Deinde canit bene admodum certe atque exquisite quod futurum erat dicens: Oportet enim prędicari Euangelium hoc in toto orbe, in testimonium cunctis gentibus. Porro quum uerba quidem hæc, tunc in angulo terræ dicta sint, & qui tunc aderant soli audierint: qui fieri potest ut hoc dicenti illi cre

C derent, nisi ex alijs eiusdem diuinis gestis, ueracem illum in uerbis experti essent? quod enim uerbis illius crederent, ratiocinanti tibi confiteri necesse est. Imperanti enim illi nullus non paruit. Sed protinus auscultantes illius nutui quemadmodum ipsis præceptum fuerat, ac de patrijs sedibus ad omnes gentes profecti, omne hominum genus docuerunt, breuique tempore intueri licuit respondentia uerbis facta. Prædicatum itaq; est in exiguo temporis spacio in toto orbe Euangelium, in testimonium cunctis gentibus, & barbari & Græci quæ de Iesu scripta erãt, patrijs literis patriaq; uoce exceperunt. Cæterũ, quis non merito ambigat, quæ nam fuerit Iesu discipulorũ docendi ratio, quis modus? nunquid in mediã progressi ciuitatem, deinde stantes in foro, uocemq; attollentes, conuocabant eos qui accedebãt? & quę tandem illis concionandi ratio, cui quidẽ uerisimile sit auscultasse audientes? quomodo autem concionabantur uiri sermonis imperiti, & omnis expertes eruditionis? atqui non multitudinem, sed singulos adeuntes alloquebant. Qua igitur & cuiusmodi oratione utebant, ut audientibus persuaderent?

rent? non em̄ paruum illis propositum erat certamen, non inficiantibus pro D
brosam eius mortem, quem ut deum commendabant. Nam si hanc dissimu
lassent, necꝫ qualia, quantacꝫ passus sit a Iudęis, apud omnes cōfessi essent,
sed quæ reuerentiam homini, gloriamcꝫ adderent, ea sola protulissent: dico
autem prodigia & miracula ab illo ędita, necnon philosophica eiusdem do
cumenta: ne sic quidem illis exitum celerem inuenisset oratio, ut facile con-
sensum audientium elicerent, qui quidem audientes aliena lingua utebãtur,
ac tunc primum ab hominibus nihil fide dignum afferentibus, inaudita sibi
prius uerba percipiebant, ad ea quæ illi dicerent cōprobanda. Veruntamen
si talia dixissent, aliquanto probabilius dicere uisi essent. Nunc autē cum di
cerent illum quem ut deum cōmendabant, modo in corpore humano uersa
tum, nihilcꝫ aliud natura, q̄ dei uerbum esse, quo circa etiam talia miracula
tanq̄ deum edere potuisse, modo his contraria, iniurias illum, cōtumeliascꝫ
tulisse, & denicꝫ probrosissimum, & omnium hoīm sceleratissimis iniun- E
gi solitum crucis supplicium: quis nō merito illos ut contraria sibiȷ̄psis di-
centes delusisset? quis autē uscꝫ adeo fatuus fuisset, ut facile crederet dicenti
bus atcꝫ affirmãtibus, uidisse se post mortē illum a mortuis rediȷ̄sse ac reui
xisse? qui ne tunc quidem, quum apud uiuos esset seipsum tutari potuisset?
quis uero imperitis illis, atcꝫ ignobilibus unq̄ paruisset dicentibus, oporte
re deos quidē patrios contemnere, & stultitiam omnium, qui unq̄ ab initio
humani generis fuissent, dãnare: solis uero sibi parere, & ȷ̄js quę crucifixus
præcepisset? hunc em̄ esse solius supremi dei, solum dilectū atcꝫ unicum fi
lium. Sane dum ego mecū studio ueritatis huiusce rei rationē exploro, nul-
lam plane in ea uim ad probandum idoneam, necꝫ graue quicq̄, aut fide di
gnum inuenio, ac ne probabile quidē usqueadeo, ut fatuum saltem quempi
am, illi in suam sententiã trahere possent. At rursus, dum ad ipsius uerbi po
tentiam respicio, ut innumerabilibus hoīm conuentibus persuaserit, atcꝫ ut
ab ipsis illis ignobilissimis & agrestibus Iesu discipulis, numerosissimæ ec F
clesiæ cōstitutę sint, nō in quibusdam ignotis atcꝫ obscuris locis, sed in cla-
rissimis ciuitatibus erectæ, in ipsa, inquam, aliaꝝ urbium regina Romana
urbe, in Alexãdrina, in Antiochensi, per totam Aegyptum ac Lyciam, per
Europã atcꝫ Asiam, in uicis & regionibus, omnicꝫ modo uariȷ̄s gentibus:
retro cogor necessitate quadã, ad ipsius rei causam inquirendã recurrere, fa
tericꝫ nō aliter ipsos facinus tam audax obtinuisse, q̄ diuiniori quadam, lon
gecꝫ humanã superante potentia, opecꝫ atcꝫ auxilio illius, qui dixerat: Do
cete omnes gentes in noīe meo. Siquidem quum hoc dixisset adiunxit pro-
missum, quo essent accepturi confidentiam, & prōpte tradituri seipsos ȷ̄s,
quæ denuntiata ipsis fuerant, dixit igitur ad illos: Et ecce ego uobiscū sum
omnes dies, uscꝫ ad consummationē sęculi. Quinetiam afflasse illos diuino
spiritu dicitur, necnō diuinam quandã, & qua res admirabiles efficerēt po-
tentiam illis ingenerasse, nunc quidē illud dicēs: accipite spiritum sanctū,
nunc uero illud: Infirmos curate, leprosos mundate, dęmonas eȷ̄cite: gratis
acce-

A accepiſtis, gratis date. Vides igitur iam tu quoq;, quonam modo ſuperauerit illorū ratio: quando etiam liber, qui acta illorū continet, conueniens his & cõſentaneum profert teſtimonium: ubi ipſi quoq; memorantur ipſa rerū admirabilium efficientia, quam beneficio nominis Ieſu obtinebant, eos qui intererant atq; ſpectabant attonitos reddidiſſe. Primum eñ uериſimile eſt, eos qui cernebant, rebus ipſis & factis in ſtuporem ab illis eſſe cõuerſos, ita deinde eoſdem alacres cõparatos ad interrogãdum, quiſnam ille eſſet, cuius uirtute & noīe miraculum effectum eſſet. Deinde docẽdo ĳdem ab ĳſdem deprehendebantur fide, ipſorū doctrinam anteueniſſe. Non eñ uerbis perſuaſi, ſed rebus & factis pręuenti, ad id quod uerbis ipſis obtinendum erat, faciles cõparabantur. Iam idcirco dicũtur nõnulli ipſis Ieſu diſcipulis tanq̃ ĳs, qui dĳ eſſent uictimas & libationes obtuliſſe, & alium quidem ex illis Mercurium, alium uero Iouem exiſtimaſſe, uſqueadeo illorū mentes ſtu-
B pore affecerat ipſa miraculorū euidentia, ac protinus ita affectis auditoribus, quæcunq; illi de Ieſu nuntiabant, merito uera eſſe poſthac cenſebãtur, illiuſq; poſt mortẽ reditum in uitam, nõ ſimplicibus atq; indemonſtrabilibus uerbis teſtificabãtur, ſed ipſa factorū euidentia comprobabant, quippe cum uiuentis illius facta demonſtrarent, q; ſi & deum illum, & dei filiũ ante aſcenſum in cœlum degentẽ apud patrem nuntiaſſent, cur nõ huic orationi facilius aſſenſi eſſent, qui eius rei contrarium, tum incredibile, tum preter naturã merito arbitrarẽtur? ipſaq; ratione colligerent, nõ poſſe putari mortalis naturę illa opera eſſe quæ fiebant, ſed dei alicuius, etiã ſi nemo diceret? hoc igitur erat, neque quicq̃ aliud, ipſum utiq; illud quod quærebatur, quanam ui diſcipuli Ieſu, eorū qui ab initio audiebant uictores fuerint, & quomodo tam Græcos q̃ barbaros, ut de illo tãquam de deo ſentirent adduxerint, & quomodo in medĳs urbibus, ac per omnes regiones, religionis qua unus ſupremus deus colitur, ſcholas atq; auditoria conſtituerint. Cæterū,
C quis nõ obſtupeſcat, ſecum cogitans atq; animo uerſans, nõ humanum hoc fuiſſe opus, uel ex eo quod nunq̃ alias ſub uno Romanorū imperio plurimæ orbis gentes eſſe potuerunt, niſi ſecundum Ieſu tempora? nam ſimul ac ille admirabiliter ad homines uenit, atq; inter homines uerſatus eſt, etiã res Romanas ad ſummum perueniſſe contigit, quo primum tempore uidelicet Auguſtus, plurimarum gentium dominus euaſit. Id uero fuit quum & Cleopatra capta eſt, & Ptolemæorū ſucceſſio in Aegypto diſſoluta, atque ex illo in hunc uſq; diem, quod ab initio orbis, & ab ipſa, ut ita dicam, hominum origine, ſteterat Aegypti regnum, euerſum eſt. Ex illo Iudęorū quoq; natio, a Romanis in ſeruitutem redacta, Syrorū item, & Cappadocum, & Macedonum, & Bithynorū, & Gręcorū, ac deniq; reliquorū omnium qui Romano imperio ceſſerunt. Hoc autem nõ ſine deo una cum doctrina, quę de ſaluatore noſtro ferretur, introĳſſe in orbem, quis non fateatur? reputans non facilem Ieſu diſcipulis externarum regionum peragrationem futuram fuiſſe, ſi gentes inter ſe diuiſæ, diſcordeſque fuiſſent, neq; ullum prorſus ob

multiplices principatus, inter illas commercium, quibus sane sublatis prin D
cipatibus, intrepide iam atque impune negotiũ propositum compleuerunt, quum supremus deus, & iter illis expeditum ac facile compararet, & super stitiosorum in ciuitatibus animos, terrore maioris imperij cohiberet: reputa enim tecum parumper, si nulla res impedimento fuisset ijs, qui errore colendi multos deos tenebantur, ne doctrinam Christi oppugnarẽt, quam multas antehac ciuiles seditiones, & in urbibus & in agris uidisses: quot uexationes, quot bella non mediocria illa quidem, si superstitiosi illi suæ ipsorum potestatis fuissent, ac penes se ius imperij habuissent: nũc autem hoc quoque supremi dei fuit opus, maiori quodam terrore supremæ alicuius potentiæ, proprij uerbi inimicos habere iam domitos: id enim proficere in dies, & apud cunctos homines crescere uolebat: rursus autem ne putaretur ex concessione ac uenia dominantium perseuerare, si quãdo horum ipsorum quispiam malignitate quadam correptus, aduersus Christi uerbũ pugnare deliberatum in a- E
nimo habebat, etiã hoc suoipsius arbitratu illum facere permittebat, simul ut eorum uirtutem ostenderet qui pro pietate pugnabant, simul etiam ut cunctis hominibus planum faceret, quod non humano consilio, sed dei uirtute niteretur ipsa uerbi propugnatio: etenim quis non continuo obstupescat ea, quæ illis temporibus accidere passim cernebantur? nam ipsi pietatis defensores, primum apud cunctos homines clari illustresque fiebant, & certaminum præmia apud deum consequebantur: pietatis uero hostes diuinitus cæsi atque agitati, ac toto corpore grauibus molestisque doloribus impliciti atque consumpti, debita supplicia pendebant, adeo quidem ut profanam contra Christum uoluntatem confiteri, iam tum cogerentur: at cæteri omnes qui appellatione sacrosancta digni inuenti fuerant, & se in partibus Christi esse gloriabantur, quum ad breue tempus exercitati essent molestijs, atque ingenuitatem synceritatemque animi præ se tulissent, propriã rursus recipiebant libertatem, ac salutare interea uerbum maiore in dies claritate nitebat, atque F
in ipsis medijs hostibus dominabatur, ac non modo in ijs qui sub uisum nostrum cadentes aduersabantur, sed in ijs quoque qui uisum mortalem effugiunt, si qui forte erant in hoc qui terram complexus est nebuloso aere dæmones, qui alteris illis imperarent. Nanque etiam hos ipsos ueri Christi discipuli, & uitæ puritate, & ad deum directis precibus, & sacrosancta illius appellatione fugabant, in hoc quoque admirabilium signorum quæ ab illo ædita esse memorantur, ac diuinæ quæ in illo erat uirtutis argumenta certissima præ se ferentes. Cæterum, quum in his pro tempore ipsi nosipsos antehac exercuerimus, ordo ipse iam postulat, ut occultiorem de illo theologiam attingamus. Deumque ipsum uerbum, quodnam fuerit, quod per illum hominem, qui uidebatur, prodigia & miracula efficiebat, contemplemur.

LIBRI TERTII
FINIS.

HAEC

HAEC INSVNT IN QVARTO EVAN

A gelicæ de saluatore nostro demon-
strationis uolumine.

C QVVM LIBRO priore, qui Euangelicæ demõstrationis tertius est, de assumpta a saluatore nostro humana natura, satis abunde a nobis sit disputatum, tempus iam est, de ea quæ ad eundem pertinet abditiore Theologia, minus uulgarem quandam attingere doctrinam. De primo igitur ac sempiterno, soloq́ʒ non genito, ac supremo authore uniuersi, omniaq́ʒ & gubernante & regente deo, communis est cunctis hominibus ratio: peculiaris uero ac rursus cõmunis & Hebræorũ & nostra de Christo, quem illi nunc quidẽ, ut nos, sua ipsorũ scripta sequentes adhuc cõfitentur: nunc autẽ ab eodem procul labuntur, quippe qui & diuinam illius naturã ignorent, neq́ʒ causas aduentus perspiciant, neq́ʒ item quibus temporibus uenturum illum prophetæ prædixerint, comprehendant. Nam illi quidem illum etiam nunc uenturum expectant: nos autem iam semel dumtaxat uenisse contendimus, necnon alterum eiusdem cum maiestate aduentum, & oraculis & præceptis prophetarũ, qui diuinitus afflati fuerunt auscultãtes, intueri exoptamus. Quum autem de illo duplex sit ratio,

altera quidem recentior fuerit, quippe quę heri ac nuper ad homines intro- D
ducta sit:altera uero omni tempore, omnibusque seculis antiquior. Nam
quum deus uellet,utpote qui solus sit bonus, omnisq; boni & principiũ &
fons, diuitiarũ suarum thesauros pluribus impertiri,essetq; iamiam omnẽ
rationalem creaturã in lucem producturus,incorporeas uidelicet quasdam
atq; intelligentes & diuinas potestates, angelosq; atq; archangelos, mate-
riæq; expertes & ab omni parte puros spiritus, animas præterea hominũ,
quæ solutã ac liberam uoluntatis atq; arbitrij, tam ad bonum q̃ ad boni cõ
trarium, naturã acciperent:& quæcunq; hisipsis conuenientia corporũ in-
strumenta,uarias uiuendi formas educerent,sedesq; his omnibus, locosque
tribuere proprios(nam ijs qui boni permãserint,meliores:contra autẽ,alio
qui cõuenientes, in quibus uidelicet procliuitatis ad cõtraria pœnas darẽt)
quumq; id quod futurũ erat, tanq̃ deus cognitione præciperet, sentiretque
hæc uniuersa anteq̃ fierent, tanq̃ in magno corpore aliquod caput postula- E
tura,unum oĩs opificij dispensatorem, eundemq; & ducem & regem uni-
uersi præficiendũ putauit:cuiusmodi oraculorũ quoq; diuinorũ,quę ab an
tiquis apud Hebræos,& theologis & prophetis reddita sunt,institutio est:
a quibus quidẽ discere potest qui uult, unum esse oĩm rerũ principium, ac
potius principio superius et prius,primoq; antiquius,et gignẽdis rebus ipsa
unitate uetustius,omniq; appellatione præstãtius,q̃d neq; dici, neq; enun-
tiari, neque excogitari potest:bonum q̊d causa est omnium rerum, q̊d uim
efficiendi, iuuandi, prouidendi, seruandi, in se habet:qui unus ipse ac solus
est deus, ex quo omnia,per quem omnia sunt:in illo enim uiuimus & mo-
uemur & sumus. Itaq; quodcunque uult,id etiam est continuo,ex qua sola
causa,oĩa quæ genita sunt,id acceperunt ut essent,utque existerent, ac dura-
rent, sunt enim illo uolente. Vult autem idcirco q; suapte natura bonus est.
bono uero nihil natura cõiunctum,adnexumq; est,nisi ut ea quæ bona sunt
uelit. At enim quum hæc uelit, idem etiam potest: quare quum uelit simul F
idem & possit,nulla re neq; prohibẽte,neq; impediente, quicquid pulchrũ
& utile est, tam in ijs quæ sub aspectum cadunt, quam in ijs quæ non ca-
dunt,ipse sibiipsi confecit:quippe qui quasi materiam quandam,atq; essen-
tiam generationis constitutionisq; uniuersi,suum consilium,suamq; poten
tiam prætulerit,ut nulla iam ratione dici possit, de nihilo esse quicq̃ eorum
quæ sunt,neq; enim esse quidpiam potest ex eo,quod ipsum non sit. Quo-
modo enim id quod non est, alteri ut sit causa erit? omne autem quodcunq;
est, ex uno qui solus est,& ante omnia est,quiq; olim etiam illud respõdit,
ego sum qui sum,ut esset & accepit & habet:quippe quum qui solus est,&
semper est, is omnibus quæcunq; ex ipso id quod sunt acceperũt, ut essent,
author extiterit:atq; ex eo q; & uelit & possit,rebus uniuersis et essentiam,
& potestates,& formas,luculente & copiose de seipso largitus sit.

II. Itaq; omnium quæcunq; sunt,fœtum suum primũ subministrat,

A primo genitam uidelicet ſapientiam, totam uſquequaq; intelligentem & rationalem & penitus ſapientem, ac potius ipſam intelligentiam, ipſam rationem, ipſam ſapientiam: necnon ſi quid ipſum pulchrum, ipſumq; bonum excogitare in ijs quę genita ſunt fas eſt, id primum ipſe ex ſeipſo eorum quę poſthac futura erant fundamentũ præfert, perfectum perfecti opificium, ſapientis ſapientem fabricationem, boni parentis bonam ſobolem, & quidnã aliud fuerit prælaturus, quam illumipſum eorum quæ poſthac per ipſum id quod ſunt acceperint, præfectum, curatorem, conſeruatorem, medicum, gubernatorem? eum uidelicet qui creationis uniuerſi gubernacula comprehenſa teneret? itaq; non immerito oracula theologice loquentia, deum genitum illum enunciant, tanqum eum qui elocutionem omnem, omnemq; cogitationem effugientis diuinæ naturæ ſolus in ſeipſo ferat imaginem, propter q̃ deum quoq; & eſſe illum & dici, eius uidelicet, quæ quod primum B eſt refert, expreſſæ ſimilitudinis gratia. Quocirca illum bonũ aiunt adminiſtrum a patre ſuffectum eſſe, ut quaſi per unum penitus ſapiens, uiuenſq; inſtrumentum, artificialemq; ac omnis ſcientiæ uim in ſe habentẽ regulam, uniuerſa ab ipſo regerentur, tam corpora ipſa, quam quę corporis expertia ſunt, tam animantia quam inanima, tam rationalia quam bruta, tam mortalia quam immortalia, ac ſi quid aliud una cum his exijt in naturam, unaque quaſi contextum eſt: necnon ut uni rerum omnium poteſtati, uniq; uiuenti atq; animatæ legi, ac rationi quę in omnibus eſſet, perq; omnia penetraret, omnia conuenirent, ſub unum utiq; perfecte ſapiens uinculum, ipſum ſcilicet dei uerbum, ipſamq; legem coacta & colligata.

III. Cæterum, quum unus ſit pater, filium quoque unum, non plures eſſe oportet, unumq; perfectum ſolum genitũ deum de deo, non autẽ plures. In pluribus enĩ diuerſitas erit ac differentia, deteriorîſque introductio. C Quare unus deus, unius filij perfecti atq; unici, non plurium deorum neq; filiorum pater: quoniam quum luminis quoq; una ſit eſſentia, ipſam item quę ex eo generetur, perfectam unam ponere, omnis cogit neceſſitas: quam enĩ aliam præterea ſobolem luminis cogitare poſſumus, niſi unum ipſum, qui ex ipſo proficiſcitur, omniaq; complet atq; illuſtrat, radium? quicquid enim ab hoc alienum fuerit, tenebræ erunt non lumen. Idcirco etiam ſupremi omnium parentis quum lumen ſit, quod nullis uerbis comprehendi poteſt, ne ſimile quidẽ ullum, propriumue exemplar fuerit, præter ipſum hoc ſolum, quod quidem ipſum dicere, item de filio, fas eſt. Splẽdor enim eſt luminis ſempiterni, ſpeculumq; immaculatum diuinæ euidentiæ, & imago bonitatis eius. Ex quo illud dictum eſt: qui quum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius. Cęterum a ſenſibili quidem lumine ſplendor ſeparari non poteſt: filius autẽ ſeorſum a patre per ſeipſum ſubſiſtit, & luminis quidem ſplendor locum efficiẽtiæ obtinet, at filius alius quiddam quam ſecundum efficientiam eſt, non per ſeipſum utique eſſentiam nactus, ſed a patre.

Rursus splendor simul existit cum lumine, illudq́ quodammodo complet D (nam sine splendore non consistit lumen) simulq́ cum illo, & secundum illud subsistit: at a patre filius procedit, & illum generat, at ipse non genitus est: & ille quidē per seipsum perfectus ac primus tanq̄ pater, & qui author sit ut filius consistat, nihil a filio accipiens, quo suam naturam qua deus est compleat: hic autem tanq̄ ex causa profectus filius, alius ab illo cuius est filius existit, quippe qui a patre ut & sit, & talis sit acceperit. Rursus splēdor quidem non ex proposito & uoluntate luminis splendet, sed secūdum quid dam quod ad essentiam illius inseparabiliter accidit: filius uero ex sententia & proposito imago patris existit. Volens enim deus filij pater existit, & alterum lumen in omnibus sibijpsi simile substituit: quum ergo nō genitum, sempiternumq́ lumen unum sit, qui fieri potest, ut hoc diuersum sit ab illo ueluti imago quædā? ac non potius splendor quoq́, quod æque lumen sit, in omnibus similitudem primi exemplaris cōseruās? quomodo uero illius E item quod unum est imago fuerit, si nō una ipsa quoq́ sit? ut uidelicet nō solum essentiæ eius quod primū est, sed etiam eius qui ad quantitatē pertinet numeri similitudinem inducat? ita quidē ut unius sempiterni luminis unum sit perfectum lumen, non autem diuersa & plura, id quod primum & unicum genitum, æditumque est, ipsum utiq́ illud perfectum bonum, de quo uno nos quoque, post eam quæ & principio, & ortu caret essentiam, ut de deo loquimur. Vnius ergo patris, unum esse filium oportet. Nam si fragrātiæ genus unum ex aliqua subiecta re proficiscatur, unum quoq́ & eundē, qui in omnes diffundatur suauem odorem, nō diuersos & plures fateri par est. Quum igitur primum illud, solumq́ bonum, qui est omniū regnator deus, diuinam, uitalemq́ fragrantiā, quæ animo & cogitatione dumtaxat comprehendi potest, produxerit, unam hanc fas est intelligere, plures nefas. Quid enim esse potest, quod quidem ab hac diuersum sit, quæ in omnibus patri similis est, quod nō submissius sit, ac deterius? quod neutiq̄ nobis in fi F lij theologia introducendum, uapor enim est uirtutis dei, ac defluētia mera gloriæ omnipotentis. Nam ex bene olenti corpore, uerbi gratia, ex unguento aliquo, aut etiam ex floribus atq́ odoramentis, quæ de terra nascuntur, bene olens quidam flatus, præter illud primum subiectū corpus, in omne q̄d extrinsecus ambit, profunditur: ac dum latius refunditur, ipsum quoq́ aerem cōplet, non sane priuatione aliqua, aut diminutione, aut sectione, aut diuisione eius, quod primū subiectum est, corporis. Sed illo manēte in propria sede, & eandem penes se conseruante naturā, fragrantiamq́ illam procreante: nihilo deterius priore, ipsum quoq́ quod procreatur bene olens & fragrans genus, quum propriam habeat sedem atq́ naturā, hac ipsa, q̄ maxime fieri potest, id quod simillimum sit naturę procreātis, imitatur. Verum hæc quidem terrena & mortalia, & inferioris naturæ quæ corrūpendi uim habet, ac terrena est, particulæ quædam. Quæ autē ad propositam a nobis theologiam pertinent, quum omnem exempli comparationem exuperent,

nihil

A nihil tale quale ex corporibus manat, præ se ferunt: sed cogitationi solertissimæ intuendum, quasi in speculo præbent, docentque esse filium, qui genitus sit, non illum quidem, qui certis temporibus non fuerit, posterius autem sit natus, sed qui sit ante tempora æterna, atque anteeat, & tanquam filius una cum patre semper degat, neque uero qui non sit genitus, sed ex patre non genito, genitus: qui unicus sit, qui uerbũ, qui deus de deo, nõ diremptione aliqua, aut sectione, aut diuisione de substantia patris productus, sed qui de patris consilio ac uirtute, omnem elocutionem, omnemque cogitationem superante ab æuo, ac potius ante omne æuum essentiam sit nactus, modo quodam, qui neque uerbis comprehendi, neque ratione colligi a nobis possit. Siquidem generationem eius, inquit, quis enarrabit? & quemadmodum nemo nouit patrem nisi filius, sic filium quoque nemo nouit, nisi unus, qui genuit illum, pater.

B

IIII. Veruntamen optimus pater, unum iudicauit unicũ, ac dilectum filium, omnium rerum quę creandæ essent, opificio præfici oportere: quippe qui unum quoque mundum, quasi unum quoddam atque ingens corpus, ex pluribus, diuersisque membris ac partibus, iamiam esset producturus, caputque hoc non præesse ipsum quidem, de superiori aliquo, tanquam de altero maiori capite, diuinitate ipsa patris suspensum (caput enim Christi pater) sed quod anteiret, anteque omnia post ipsum genita esset: attamen idem præsto esset tum ad imperium patris, tum ad opificium earum rerum quæ posthac faciendæ erant. Quare iam diximus, illum omnium primum a patre, quasi quoddam singulare instrumentum omnis essentiæ & naturæ productum esse, instrumentum, inquam, animatum & uiuens, ac potius diuinum, uitalemque uim in se habens, & sapientissimum: quod bona omnia gigneret, quod lumen præberet, quod cœlum moliretur, quod mundum con-C struеret, quod angelos efficeret, quod spiritibus imperaret: instrumentum quod animas conseruaret, quod corpora augeret, quod omnia prouideret, gubernaret, curaret, quod uim haberet regnandi, quod iudicandi, quod patris cultum & reuerentiam denunciandi.

V. Quare in uniuersum supra omne opificium, unam opus est diuinam potestatem admirari, non plures existimare: una enim omnino mundi effectrix potestas, & unum uniuersitatis opifex uerbum in principio apud deum. Siquidem in principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum: quod quidem oportet re uera nõ ignorare, colere autem & honore prosequi pro dignitate: quandoquidem omnia per illud, non modo ab initio rerum omnium extitere, uerumetiam in perpetuum semper & facta sunt, & fiunt: & sine illo factum est nihil. Siue enim uita quædam est in ijs quæ sunt: quod factum est, in illo uita erat. Ex illo enim ac per illud, uniuersa & uitam & animã accipiunt. Siue numerus, siue pulchritudo, siue

conuenientia, siue ordo, siue temperatura, siue essentia, siue qualitas, siue magnitudo: cuncta unum rerum omnium cõtinet, ac disponit uerbum: & una dei mundi effectrix uirtus, omnibus præest. Sicut enim in nostro corpore, plures sunt & uariæ partium differentiæ, una autem uniuersi opifex uis. Non enim alia quidem dei ui, capitis extitit natura, alia uero oculorum, & alia aurium, pedum item alia. Ita quoq; quum uniuerso mundo, una omnino diuina uirtus præsit, eadem erit & cœli, & astrorum, & animalium quæcunq;, aut in aere, aut in terra, aut in mari degunt, & elementorũ tam omniũ simul, quam singulorum seorsum: præterea naturarum omnimodo uariarum, tam quæ genere aliquo continentur, quam quæ specie distinguuntur, opifex: neq; uero alia est ignis, & alia aquæ, terræq; rursus alia, atque aeris item alia effectrix uirtus, sed una atq; eadem rerum uniuersarũ artifex sapientia, quodq; mundum effecit, hoc ipsum, de quo nos ut de deo loquimur, uniuersi opifex dei uerbum. Fidem his facit elementorũ inter se amicitia, quæ ex eo quod certis temperamentis commixta sunt, cognatum ac germanum, & tanquam unius architecti opus, rerum naturam ostendit. Nam & terra quæ graue est elementum quum aquis innatet, neq; soliditate naturę in profundum trahatur, sed feratur semper sublimis, neq; submergatur: dei uerbo, deiq; consilio fidem facit. Humidæ item naturæ cum arida communicatio, quæ nihil corruptionis præ se fert, neq; cõfertim uniuersa restagnat, sed dei nutu occultissimo colligata tenetur: unum rursus atq; idem dei uerbũ esse, demonstrat. Quid porro ignis? qui licet comburentis, corrumpentisq; naturæ sit, tamen quum in lignis lateat, & omnis generis animalium corporibus certa temperatura connexus sit, terræq;, atq; aquæ, atq; aeri consociatus, deinde ratione ac mensura quantum unicuiq; opus sit, quantumq; utilitas postulet, omnibus sufficiens, propriarũ uirium obliuiscatur: nonne tibi rursus dei uerbo, ac potestati inseruire uidetur? Diei præterea, noctisq; uicissitudines, quæ terminatis motibus cõstant, horarumq; ac tempestatum, nunc quidẽ augmenta, nunc autẽ diminutiones, orbes item annuos, ac circuitus temporũ, astrorũq; in orbem motus, tum solis cursus, lunæq; cõuersiones, tum consensus inter se omnium ac repugnãtias, unumq; ex ijs omnibus mundum, quum intueris, nunquid tibi esse fas putas, imprudentiam, siue temeritatem, siue fortuitam aliquam causam, authorẽ uniuersi enũtiare? an dei uerbũ re uera, & dei sapientiam, & dei uirtutem, & hãc ipsam unam non plures, efferre laudibus? nempe etiam in homine, anima una, unaq; uis rationalis, plurimarũ pariter rerum potest esse opifex. Nam & agrum colere eadem, & naues cõstruere, & gubernare, & ędificare audebit, postq̃ talia multa didicit. Sic una mens in homine, unaq; rationis uersatio innumerabilium rerũ scientias percipiet, atq; idem homo & geometriã, & astronomiam exercebit, disputationesq; & de grãmatica & de medicina proferet, nec non in disciplinis & in ijs, quæ manuũ ministerio conficiuntur excellet: nec unq̃ tamen quisquam adhuc plures in uno corpore esse animas cẽsuit, neq; uero

A uero plures admiratus est, ob multarum disciplinarum perceptionem hominis facultates. Quod si quis ubi informem limi materiam nactus est, ac deinde manibus molliuit, tum animalis formam adiungat, ut alio quidem habitu caput, manusq́;, & pedes alio, et alio rursus oculos, tum genas itidẽ, auresq́; et os, & nares, pectusq́; atq; humeros informet suo illo fingendi artificio: num propterea ꝙ multos habitus, & membra, & partes sub uno corpore fabricauit, totidem oportet fabricatores arbitrari? an potius uniuersi artificem ilico & cõfertim, qui uno cõsilio, unaq́; facultate totum est architectatus, extollere? cur igitur in hoc uniuerso q̃d unum est, q̃uis multis partibus constet, multos oportet confingere opifices, & multos deos nominare, ac non potius unam fateri re uera dei uirtutem, & dei sapientiã, quæ una facultate, unaq́; solertia, cunctis rebus & naturam qua sunt & uitam largitur? necnon omnibus uarium de seipsa ubertatis fontem subministrat? Sic
B etiam solaris luminis una & eadẽ accessio, simul, eodemq́; tempore aerem quidem irradiat, illuminat uero oculos, atq; afficit tactum calore, terramq́; fertilem reddit, plantas auget, tempus producit, præest syderibus, cœlũ ambit, mundum exhilarat, dei uim manifestã quæ in uniuerso inest, cõmendat: & omnia hæc uno momẽto naturæ administrat, ac perficit. Ignis quoq; natura, & aurum purgat, & plumbum liquefacit: & quum ceram dissoluat, limum tamẽ exiccat, & materiam adurit: & hæc tam multa, una dũtaxat ui comburendi efficit. Eadem ratione cœleste dei uerbum, q̃d et solem ipsum, & cœlum, & mundum uniuersum fabricauit, quum efficaci ui sua cunctis rebus intersit, & per omnia penetret, soli quidem ac lunæ atq; astris, de propria semper affluenti facultate, instar pluuiæ lumen infundit: cœlum autem, quum suæ magnitudinis ab initio appositissimam imaginem protulerit, in omne æuum sufficit, continetq́;: quæ autẽ supra cœlum, supraq́; mũdum degunt potestates, angeloꝝ utiq; ac spirituum intelligentes rationa-
C lesq́; naturæ, eas & uita simul & lumine, & sapientia, & uniuersæ probitatis atq; honestatis uniuersa uirtute, de suis implet thesauris, idq́; uno eodemque artis opificio. Elementis uero naturas quibus sint, præbere nunq̃ desistit. Misturas autẽ & temperamenta, & species, & formas, & habitus, qualitatesq́; innumerabiles: tam in animalibus, q̃ in plantis: tam in animis, q̃ in corporibus: tam in rationalibus, quam in brutis: alias aliter uarians, & cũctis simul omnia una ui subministrãs, & super omnia mentem hominibus, suæ ipsius cognitricem, contemplatricemq́; sapientiæ donans, perspicueq́; atq; euidenter cunctis assistens, unum mundum ostendit unius artificis uerbi opus. Talem igitur unicũ filium, sui consilij effectorem ac magistrũ, & cunctaꝝ rerum opificem, supremus atq; ipsius opificis deus & parens primum oĩm genuit, per illũ & in illo eoꝝ, quæ futura erãt opifices rationes sufficiens, seminaq́; cõstitutionis, gubernationisq́; uniuersi, in illo coniecta habens: nonne oculis intueris mundũ uniuersum, quem cœlum unum complectitur? innumerabiliaq́; circum hunc tripudia, & astroꝝ conuersiones?

Sol

Sol item unus duntaxat non plures, abundantia luminis omnium occultat D
splendores. Sic sane quum unus sit pater, unum etiam filium esse oportet. Quod si quis id reprehendat quod plures nō genuerit, hic iam illud quoq; accusare poterit, quod non plures soles, & lunas, & mundos, & alia innumerabilia condiderit, & more insanientis cuiuspiam, quæ recta sunt, beneq; in natura se habent, peruertere moliri.

VI. Hac igitur ratione, quemadmodum in rebus quæ sub aspectum cadunt, sol unus uniuersum illustrat hunc sensibilem mundū, ita in ijs quæ intelligentia sola capiuntur, immortales & incorporeas potestates, & intelligentes ac rationales naturas, quasi innumerabiles stellas lucisq; fontes, unum dei perfectum illuminat uerbum: siquidem oportuit unam quoq; super omnia esse omnino legem, atq; in omnibus & per omnia penetrans dei uerbum, ut etiā in hoc imaginis similitudo cum patre usquequaq; seruetur, E
tam in eo quod ad uirtutem, quodq; ad potestatem atq; essentiam pertinet, quam in eo quod ad unitatis singularitatisq; numerum: quum autē alioqui multiformis ac multimoda gignendarū rerum natura, innumerabilibusq; ac uarijs alias alijs mutationibus, ob suam ipsius imbecillitatē obnoxia futura esset, nec non a supremi patris uirtute declinatura, ob illius naturæ superlationē quæ nec dici potest, & omnino infinitæ magnitudinis est, neq; unquam ad id facultatis peruentura ut ipsa ortum habens, aut illius diuinitatis particeps fieret, quæ nec ortum habet, nec capi comprehendiue potest, aut intueretur sursum, intēderetq; aciem contra illos luminis sempiterni radios, qui nullis uerbis exprimi possunt, nimirum necesse fuit, nec iniuria, ut optimus parens & uniuersi conseruator, ne omnino rerū protinus gignendarū natura, si cum ipso nihil prorsus communicaret, maximis bonis priuaretur, mediam quandam unice sui primoq; geniti filij diuinam, & omnipotentem, & omnibus uirtutibus exuberantem uim interponere, quæ certissi- F
me et q̄ proxime & q̄ familiarissime cum ipso patre uersaretur et colloqueretur, æqualiterq; cum eodem arcanis frueretur, benignissime uero demitteret se, & quoquomodo fieri posset, conformaret ad eos qui a summo deficiunt, quiq; propter suam impotētiam quasi alteram manum desiderant, & profectu atq; adiumēto indigent, quo solis splendorē sensim ac benigne se ad nos demittentem intueri queant: alioqui puræ meræq; lucis ui, propter infirmitatem corporis frui non possint: fingamus enim inueniēdę ueritatis gratia, nitidissimum illum solem ipsum, seipsum de cœlo demittere, et cum hominibus in terra uersari: num liberum sit atq; indifferens earū rerū quæ ad terram pertinent, cuipiam permanere? minime id quidem: nam correpta omnia animata simul cum inanimis, assidua nimiaq; lucis immissio corrumperet, citiusque oculos intuentium cæcaret, longeque magis noxiæ & corruptionis author omnibus fieret, quam iuuaret quempiam, qui ipse quidem natura talis non est, ueruntamen erga eos qui propter imbecillitatē

ipso-

A ipsorum, propriam minus idonei essent ad ferendum, atque ob id nimij superantisque splendoris minime capaces, talis euaderet. Cur ergo similia de deo audiens admiraris, cuius quidem & sol est opus, & coelum uniuersum, & mundus? siquidem illius uirtutis atque essentiæ, quæ nullis uerbis, nullaque elocutione exprimi potest, nihil eorum quæ sunt, in partem aut cõmunicationem uenit, præter unum dumtaxat, quem ipse pater cunctis rebus prouidens, ante alia cuncta constituit, ne omnium quæcunque facta essent penitus natura corrueret, quæ propter infirmitatem atque impotentiam propriam, longe recedit ab illa patris essentia, quæ neque genita est, neque capi, cõprehendive potest, sed ut maneret, cresceret, nutriretur media illa fruens largitione, quam unicum genitum dei uerbum, nunq̃ uniuersis sufficere desinit, ad omnia uero penetrans & undique omnia peragrans, salutem omnium æqualiter prouidet, & rationalium & brutorum, & mortalium & immortalium, B & coelestium & terrestrium, diuinarũ quoque potestatum, atque earum quæ aspectus nostros effugiunt, denique omnium quæcunque per illum id quod sunt accepere, longe tamen amplius atque excellentius intelligentis, rationalisque naturæ, propter quam ne humanum quidem aspernatus est genus, sed honore potius & cura ingenti prosecutus, ob appositam peculiariter ad seipsum rationis & uerbi necessitudinem & coniunctionem, in qua etiam ad ipsius imaginem, formã accepisse in sacris oraculis dictum est. Sed ille quidem suamipsius imaginem, tanq̃ dei uerbum cunctam intelligentiæ & rationis capacẽ naturam, ab initio fabricationis uniuersi substituit, atque idcirco principem, regemque omnium quæcunque in terra sunt animalium, constituit hominem, eumque liberum & suæipsius potestatis dimisit, qua & ad bonum, & ad boni contrarium ferri posset. Hic uero non bene suaipsius potestate usus, & a recto itinere abiens diuersus, in contrarium delatus est, nõ reputans quid deus & dominus, non quid ius & fas, non quid pietas postularet, sed instar beluarum, quę rationis expertes sunt, omnes inhumanas atque im- C modestas actiones aggrediẽs. Optimus igitur atque omnium regnator, ipse altissimus, deus uniuersi, qui semper ea quæ seipsum deceant facit, ne absque certis principibus ac præfectis, instar iumentorum irrationalium essent, qui in terra uersabãtur homines, tutores illis & curatores quasi quosdã armentorum duces atque pastores, diuinos angelos dedit, pincipe omniũ declarato, omnibusque præfecto unico, primoque genito suo ipsius uerbo. Huicque ipsi sortem præcipuam, angelos ipsos atque archãgelos, diuinasque potestates, materiæque omnis expertes, ac ipso coelo superiores spiritus, necnon ex ijs quæ in terra uersantur, religiosas hominum animas seorsum attribuit, quę etiam appellationibus Hebræorum, Iacob atque Israel nominantur.

VII. Hoc sane mysteriorum omniũ maximo, primus theologorum Moses in arcanis, Hebræos ueteres initiauit, sic dicens: Interroga patrem tuum & annuntiabit tibi, maiores tuos & dicent tibi: quãdo diuidebat altissimus gentes,

gentes, ut disseminauit filios Adam, constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum dei, & facta est portio domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. His quidē uerbis altissimū eum, q pater est, quiq; supra omnia, deum uniuersi nominat: dominū uero huiusce uerbum, id sane quod nos a patre genitum, appellatione domini ueneramur. Cæterum præfectis quidem ac tutoribus gentium, uisum nostrum effugientibus, ipsis utiq; Angelis, cunctas gentes & filios hominum quos filios Adã uocat, ipsius altissimi dei iudicio, & nobis occultissimis rationibus, ait distributos fuisse: omnium uero eminentissimo præsidi ac regi uniuersi, ipsi utique Christo, tanquam unico filio, ex ipsis hominibus Iacob atq; Israel, hoc est omne quodcunq; et uisu percipi potest, et cultum dei amplexum est, traditum fuisse genus: nam qui ad uirtutem proposito certamine exercetur, atq; adhuc pugnat & luctatur in gymnasijs pietatis, hic Hebræorum uocabulo dicitur Iacob: qui uero iam uictoriæ ac præmiorum apud deum, cōpos est factus, Israel appellatur, qualis uidelicet fuit illeipse notissimus totius Hebraicæ gentis author, eiusq; ueri ac legitimi filij, atq; horum nepotes: ueteres item prophetæ omnes, & qui deo grati fuerunt uiri: noli mihi quæso putare Iudæorum conuentum hac appellatione significari, & eos solos q apud priores olim uirtute ac pietate perfecti extiterūt: hos itaq; assumptos ductor oīm ac princeps dei uerbū, ad unius patris, ipsius altissimi scilicet cultum reuocabat, supra oīa quæ sub uisum cadunt, atq; ultra cœlū, ultraq; omnem quæcunq; facta sit naturã, eos qui sibi iubenti paruissent sensim benigneq; inuitans, solumq; illis eum, qui genitus non est, uniuersi conditorem deum altissimum colendum tradens. D E

VIII. Aliarū uero gentium præfecti Angeli atq; pastores, eos qui mente, illum qui uisu mortali cerni nequit, intueri non poterant neq; tam alte ob domesticam imbecillitatem ascendere, ea quæ in cœlo spectantur contemplari suadebant, solem, & lunam, & stellas, quæ quidem quum uel incadente sub uisum nostrum uniuersi natura præniteant, sursum atque oppido quam propter tanquam in ipsis omnium regis uestibulis, ipsos intuentium aspectus alliciunt, atque ex earum rerum magnitudine ac specie, quæ quum factæ sint cernuntur oculis, proportione quadam, authoris parentisq; omnium cognitionem, contemplationemq; præ se ferunt: inuisibilia enim ipsius (ut ait diuinus Apostolus) a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiternaq; eius uirtus, & diuinitas. Hoc quoq; magnus Moses rursus ut arcanum & sacrum inducit, nam domini sortem adhortans, ut mente lucida animoq; purgato ea quæ sola intelligentia capiuntur, & corporis expertia sunt, concupiscat: prohibet ea quæ in cœlo spectantur admirari, supra a se dictis adiungens, quod hæc distribuit dominus deus tuus cunctis gentibus: cur autē distributa fuisse dixerit, cognoscere operæpretiū est. Quum multiplici errore uageī, et nobis haud cernen F

A tibus circum hunc aerem qui terrā ambit, terrestris quædam uolitet ac dæmonica natura, quam homines neq; cognoscere, neq; discernere idonei sunt quumq; bonorum item spirituum ac potestatum, & ipsorum deniq; diuinorum angelorum natura, ab ea quæ in deterius lapsa est continenter dissideat, non aliter ijs qui a supremi omnium regis cultu declinassent, res bene poterat cedere, quam si eorum quę in cœlo spectantur, quæ prestantissima sunt, elegissent: periculum em̄ non mediocre erat, necubi deum quærentes, & curiosius quæ ad aspectum nō ueniunt indagantes, difficultate car℞ rer℞ quæ latent obscuræque sunt, ad contrarias dæmonicasq; potestates uerterētur: ex ijs igitur quæ cernuntur oculis omnia dei opera, ualde conueniebat ijs, qui nihil præstantius concupiscerent, quauis ratione commendata esse, quippe quum ex ijs ille, qui oculis cerni non potest, quasi in quodam speculo contemplandus appareat.

B

IX. Et hæc quidem sic se habebant: aduersantis uero ac rebellis potestatis factio, siue dæmonum ea sit, siue aliorum etiam deprauatiorum spirituum, qui & plus & minus de malitia reportant: grauis præterea cuiusdā magniq; dæmonis, qui omnium principatum inter eos obtinet, qui primi in diuino cultu nutauerunt, atq; ob id proprium uocabulum amisere, saluti hominum inuidens, in contrariam partem trahebat, omnisque generis malitiæ machinis, cunctis gentibus, ipsiq; etiam sorti domini, ex inuidia bonorum, insidiabatur: proinde deo aduersam impiamque magni illius dæmonis cogitationem, propheticus spiritus in Esaia sic propemodum reprehendit, dicens: Dixit enim, in fortitudine faciam, & in sapientia intellectus auferam terminos gentium, & robur earum deprædabor, & quatiam ciuitates quæ habitantur, & orbem terrarum totum comprehendam manu quasi nidum, & quasi oua derelicta tollam, & non erit qui effugiat me, aut cōtradi-
C cat mihi. Hæ sane illius impij & contra deum pugnantis uoces, qui in robore malitiæ gloriatur, & angelis ab altissimo traditos gentium terminos, direpturum se & confusurum minatur, orbemq; deprædaturum, & omne genus hominum excussurum, eiusq; priorem ordinem mutaturum iactat. Si uero quo animo talia de seipso mentiretur, scire uis, audi eandem prophetiam, sic rursus de illo dicentem: Quomodo cecidit de cœlo lucifer, qui mane oriebatur: contritus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu uero dixisti in mente tua: In cœlum ascendam, super astra cœli ponam sedem meam. Ascendam supra nubes, ero similis altissimo. Nunc autem ad infernum descendes, & ad fundamenta terræ. Sane plurima simul, his uerbis declarat oraculum: nam & illius de quo loquitur amentiam, & eiusdem a meliori statu ad deterius ruinam, & ipsius ruinæ exitum. Qui quidem quum grauia atq; odiosa cunctis gentibus minatus esset, alia ratione capi posse homines, in ipsis machinādi exordijs deprehendit: quippe qui facilem atq; ex sua ipsorum sententia lapsum ad malum, propter libertatem arbitrij, possi-

 derent.

derent. Quatere igitur a meliori statu ciuitates, uoluptatisq; blāditijs mul- D
torum animas trahere in omne genus nequitiæ, omnesq; adhibere machinas, turpesq; de dijs fabulas atq; obscœnas narrationes cōminisci, et iucunda omnia ac uoluptatem afferentia ijs quos caperet, artibus ac fallacijs dæmonum inijcere: atq; his rationibus, orbem uniuersum captū ac subactum continere, atq; ita delere & confundere terminos gentium, quod etiam se facturum minatus fuerat uerbis illis. Auferam terminos gentium, & robur earum deprædabor, & quatiam ciuitates quæ habitantur, & orbem totum comprehendam manu quasi nidum. Inde iam ille posthac per errorem, in omnes homines imperiū obtinuit: ac mali dæmones in omni loco, & ciuitate, et regione, sub certo principe dispositi instructiq; sunt: itaq; terrestribus potestatibus ac spiritibus malis, proprioribus dei ministris omnis uita hominum addicta est, omnibus certatim ac procliui alacritate in lubrico uolu
ptatis proficientibus, adeo quidem, ut iam naturæ terminos transilirent, & E
modo se mutuo ardore corrumperent, modo quæ dicenda non sunt, patrarent, & quæ ne cogitatione quidem concipere fas est, ea non solum facerent, uerum etiam opinionibus, quas de dijs suis habebant consecrarent, hocque etiam amplius tanquam dijs grata & iucunda, lasciua omnia cum delicijs plurimis perficerent. Inde iam (quemadmodū scribit sacer Apostolus) non contenti ijs dei operibus quæ in cœlo illustria sunt, euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudine imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedum, & serpentium. Quod autem antiquissimis temporibus, sola cœlestia lumina mortales attenderent, neq; ulla simulachra cognita haberēt, neq; in errore ac fallacia dæmonum uersarentur, abunde satis demonstrauerit testimonium eorum, qui ab hac ratione nostra alieni sunt: q̃d in primo præparationis, ante
hoc ipsum opus exposui, ubi plane demōstraui non manu elaboratis signis, F
quæ ex inanima aliqua materia ipsi fabricassent, ac ne dæmonibus quidem uisum nostrum effugientibus, antiquissimos homines seruire solitos, sed illis solis, q̃s gentibus distributos fuisse diuinæ literæ affirmant. Quare iam tempus est, ut Græci quoq; ipsi, quorum uoces illic exposui, fateantur recentiorem ac peregrinam, alienamq; a religione antiquorum, introductam esse ab ipsis simulachrorum superstitionem, & uisum nostrum effugientium spirituum superfluam obseruantiam. Id autē omne ille, de quo dictum est, dei inimicus, dum omnibus, qui in terra sunt, insidias facit, molitus est. Adiuuabat autem illum omne impurorum dæmonum genus. At uero ipse malitiæ princeps hæc faciebat, amentia immensi fastus adductus, ut quæ cunctis hominibus minatus fuerat re ipsa compleret, ac nefariam illam uocem, ero similis altissimo, uehementius intenderet, atq; impurorum, malorumque dæmonum ministerijs, oracula & cultus & alia eiusmodi, præstigijs ac fallacijs hominum obijceret.

Quem-

A Quemadmodum necessario unicus dei filius ad homines transijt.

X. Quum igitur in tanto malitiæ prouentu, qui prius angeli præfecti gentibus fuerant, nihil suis quisque auxilij ferre possent, ac reliquum quidem opus conditoris dei curarent, certisque mundi partibus præessent, atque omnium opifici deo, de more ad nutum præsto essent, mortalium uero ruinam neutiquam apprehenderent, propter ipsorum hominum in malis eligendis liberam potestatem, diuturnus quidam atque immedicabilis omnes, qui terram incolerent possidebat morbus, gentesque stimulis alias alijs, mali spiritus in furias agebant, quibus illæ agitatæ in profundum insanabilis malitiæ uoluebantur. Iam enim quidam more beluarum, quæ & crudas & humanas carnes deuorare consueuerunt, uesci charissimorum sibi carnibus pulchrum existimabant, omnique pudore abiecto, & matribus & sororibus & filiabus cõmisceri, atque eos qui consenuissent strangulare, & mortuos canibus, uolu-
B cribusque proijcere. Iam uero quid tibi commemorem, et maxime deorum, ipsorum utique malorum dæmonum, omni crudelitate atque immanitate refertas humanas uictimas, in quas humanum genus insanire coegerant? hæc igitur in ijs, quæ opus hoc antecesserunt quod nũc in manibus est, ipse præparaui. Etenim quum tot mala a perniciosis & prauis spiritibus, necnon ab eo, qui in ijs totius orbis tyrannidem occuparat, proposita essent, nullusque eorum angelorum qui præfecti fuerant, malis subuenire esset idoneus, merito illud dei uerbũ, ille saluator uniuersi, salutari nutu patris qui humani generis est amantissimus, ne hoc ipsum illi tam charum genus, in impietatis profundo uersaretur, antea quidem exiguos quosdam, atque obscuros propriæ lucis radios, per prophetam Mosem, perque eos dei amicos uiros, qui & ante illum, & post illum floruerunt, emisit, sic utique hominum malis remedium, in sacrosanctis legibus afferens. Proinde sic plane ipsum dei uerbum, ad Hebraicam gentem dicit, ubi per Mosem leges illi dat, secundũ in-
C stituta terræ Aegypti in qua habitastis, non facietis: & secundum instituta terræ Chanaam, ad quam ego introducam uos, non facietis: & in legibus illorum non ambulabitis. Iudicia mea facietis, & præcepta mea seruabitis: ego sum dominus deus uester. Deinde ubi omnia interdixit, & infandas nuptias, & omne impudicum facinus, ne fœminę cum fœminis, maresve cum maribus miscerẽtur, adiungit: ne polluamini in omnibus his. Nam in omnibus his pollutæ sunt gentes, quas ego expellam a facie uestra: & polluta est terra, & retribui iniustitiã illi: & abominata est terra sedentes in ipsa. Et alibi rursus dicit: Quum uero ingressus fueris in terram quam dominus deus tuus dat tibi, nõ disces facere secundum abominationes gentium illarum: non inuenietur in te, qui lustret filium suum, aut filiam suam in igne, diuinãs diuinationes, aut hariolus, aut augur, ueneficus, incantator, pythonica mulier, prodigiorum inspector, aut qui percõtetur mortuos: est enim abominatio domino deo tuo oĩs qui facit hæc. Nam propter istas abominationes, dñs deus tuus delebit illos a facie tua: perfectus eris in conspectu domini dei tui.

Hæc quidem,aliaq; innumerabilia religionis documenta,& præcepta,per D
Mosem illis deus uerbum,antea in legibus dabat,atq; ut in rudimentis fie-
ri solet, religiosę illis uitæ elementa,per signa & umbratilem quandam cor
poralemq; adorationem in corporis circuncisione,perq; alia quædam eius
modi quæ in terra conficiuntur,tradebat : quum uero procedente tempore
nullus tam potens,ne prophetarũ quidem qui post illum extiterint, ut reme
dium malis uitæ afferret,ob nimis abundantem malitiam, esset: ac dæmo-
nica efficatia quotidie in maius impelleret,usq; adeo ut ipsa quoq; Hebrai-
ca gens, eadem cum impijs perditione raperetur : tum deniq; Saluator ac
medicus uniuersi, descendit ad homines, ut uel angelis suis pro hominum
salute opem ferret,quum hoc illi se largiturũ pater antea promisisset, & qui
dem quemadmodum ipse in spalmis docet, ubi ait: Dominus dixit ad me,
filius meus es tu,ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hære
ditatem tuam,& possessionem tuam terminos terrę. Non igitur ille ampli E
us ut eum solum Israel qui iustus quidem esset, sed idem uisu comprehen-
di posset,neq; ut solam propriam sortem,sed ut omnes in terris gentes, quę
antea pluribus angelis attributæ erãt,& in oĩs generis impietatibus uersatę
atq; implicitæ,sub suam potestatẽ redigeret,atq; omnibus notitiã & amici
tiam cum suo patre denunciaret, solutionẽq; ac remissionẽ ignorantiarum
ac peccatorum se exhibiturum promitteret,uenit,quod quidem uel ipsemet
perspicue docuit dicens : Non indigent bene ualentes medico, sed male ha-
bentes:non ueni ut uocarem iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Quum
itaq; præsens a proprijs angelis, illis inquam, qui prius gentibus præfecti
fuerant,uisus esset,illi continuo suum adiutorem suumq; dominum, oppi-
do quam certe atq; explorate agnoscentes, maxima cum lætitia accesserunt
eiq; ministrare cœperunt,queadmodum uel sacra euangelij docet scriptura
ubi ait:Angelos accessisse,eiq; ministrasse:item ubi commemorat multitu
dinem militię cœlestis,laudantium deum ac dicẽtium: Gloria in altissimis F
deo,& in terra pax,in hominibus bona uoluntas. Hos igitur tamquam pro
prios angelos,suspsius indigentes auxilij sic sane recepit : qui uero iam diu
in medijs hominibus uersabantur & uolitabant, quiq; & obscure et euiden
ter in terra,potentiam atq; imperium obtinebant,eos ingenti diuinaq; pote
state fugatos subegit, dæmones utiq; perniciosos, ac spirituum agrestium
atq; immitium genera,una cum eo qui inter hos malitię principatum obti-
net,callidissimo uidelicet illo,atq; impurissimo dęmone, sicut eorũ nonnul
li sentientes dixerunt. Quid nobis & tibi fili dei?uenisti ante tempus torque
re nos?& hos quidẽ per ea quæ & fecit & docuit ualidissime cęcidit: omne
autẽ humanũ genus allocutionũ mansuetis ac placidis,quasi medicamẽtis,
suisq; ipsius blandis exhortationibus ac documẽtis sanauit,& ab oĩs gene-
ris morbis ac perturbationibus,nõ minus corporũ q̃ animorum liberauit:
quumq; ab antiqua superstitione, ac terroribus q̃s error multitudinis deo-
rum afferebat,atq; a turpi,petulantiq; uictu,omnes se adeuntes solutos di-
mitte-

A mitteret, traduceretq; ac mutaret eos, qui seipsum obseruarẽt, a luxu ad mo destiam, ab impietate ad pietatem, ab iniustitia ad iustitiam, ac præterea a crudelium dęmonũ potestate, ad diuinam ueræ pietatis cõprehensionem, postremo cœlestes uitę, doctrinæq; pietatis portas, gentibus per totum or bem apertas ostenderet, usqueadeo seipsum demittebat, ut nõ solum laborã tibus, grauiterq; animo ægrotantibus salutarẽ dextram porrigeret, uerum etiam de ipsis iam portis mortis semimortuos, uel eos quoque qui penitus interijssent, iamq; diu sepulti essent, a mortis uinculis solueret, propter quã maxime causam, illi fuit opus ad illa usq; loca efficaciam agendi propaga re, ut uidelicet non solum in uiuis, uerumetiã in mortuis dominaretᷣ. Dum igitur cum patre est, atq; uniuersi prouidẽtiam diuina uirtute administrat, cœlum ipsum una cum terra, & naturas quę in illis continentᷣ, atq; eas quæ supra cœlum intelliguntᷣ diuinas & incorporeas tuetur & curat, dei uerbũ,
B & dei sapientia, & dei uirtus, & princeps, & dux, & rex. Quinetiã & deus & dñs, in diuinis oraculis cum laude & gloria nominatᷣ, & illuminator qui dem incorporeaꝝ, intelligentiumq; naturarum. Sol uero iustitiæ ac lumen ueritatis est dictus, qui subseruit atq; operã suam immiscet paternis dispo sitionibus, ex quo & patris minister, & opifex nuncupatᷣ. Solus uero certo ordine nouit deo obtemperare, qui etiam medius intercedit, inter deum qui genitus nõ est, & eas res quæ post ipsum genitæ sunt, qui uniuersi curatio nem assumpsit, & patri pro omnibus qui illi parent est consecratus solusq; illum omnibus mitẽ, propitiumq; reddit, qui pontifex æternus, ac pręterea Christus patris uocatᷣ. Sic enim apud Hebræos olim appellabantᷣ, qui ima ginem primi per quędam signa referebant, ac dum angeloꝝ quidem ordini bus imperat, atq; ijs præest, magni cõsilij angelus esse dicitur, & militię cœ lestis dux, ac maximus copiarum dñi imperator. Dum uero ad hæc nostra descendit, nostramq; ipsorum rationalem naturam, & suæ imaginis causa,
C & bonitate patris assumit, ex quo sane paruulis atq; insipientibus, ac prope modum pecoribus imperare uidetur, pastor ouium dictus est. Quatenus uero animarum ægrotantiam medelam pollicetur, merito saluator ac medi cus dicitur. Hoc enim apud Hebræos Iesu appellatio significat. Cæterum, quum ipsi humano quoq; instrumento opus esset, quo etiam hominibus se ipsum ostenderet, patrisq; sui agnoscendi & colendi ueram rationem doce ret, ne hunc quidem recusauit modum, sed strenuissime naturã nostram in gressus, ad homines accessit, ac deum hominis specie, ingens miraculũ ostẽ dit, ut non solum obscure ac latenter, sine carne & sine corpore præesset, ue rum ipsis quoq; corporeis obtutibus patens, hominumq; oculis miracula quæ supra hominẽ sunt exhibens intuenda, sic quidẽ ad corporis etiã aures, linguæ, uocisq; articulatæ fungens officio, documenta hominibus præbe ret, diuinumq; re uera atq; admirabile spectaculũ, quale nullum aliud ad huc uisum esse memoratᷣ, quippe q̃d et salutare, & idem beneficiũ omnibus sentiretur, ipse seipsum ostẽderet. Sicq; etiã deus uerbum, filius hominis di

cebatur, & quatenus ad homines uenerat, ut animis humanis medicinam, sanitatemq; afferret, Iesus nominabatur. Nam ipsius Iesu apud Hebræos appellatio, saluatorem plane significat. Itaq; communi more ne uersari quidē nobiscum, haud indignum sua maiestate iudicauit, interim tamen nusquam desinens esse quod erat, sed in homine pariter deum cōseruans. Itaq; statim in primo ad homines descensu, cum deo diuinam cōmiscet nostri ortus admirabilitatem: quippe, qui more nostro sit æditus, & mortalis instar, hominem indutus, sed non tanquam homo, uerum ut deus de purissima, nullasq; experta nuptias uirgine, nequaquam uero ex concubitu, aut corruptione ortum eius, qui ipse apparebat, acceperit. D

XI. Deinceps uero reliquam uitam omnem eadem ratione peregit, nunc quidem similem naturæ nostræ infirmitatem, nunc uero ipsum deum uerbum præ se ferens, dum ingentia quædā atq; admirabilia tanq̄ deus efficit, ac quæ futura essent tanto ante prędicit, & qui a multis nō cernitur deus uerbum, cum ipsum factis planissime demonstrat. E

XII. Vitæ etiam finem extremum quum ab hominibus discessit, initio eiusdem parem ac similem pręstitit. Etenim usque ad mortem, atque usque ad ipsos mortuos leges erga homines charitatis ipsum uocabant, ut eorum quoque, qui antea mortui erant, animas reuocaret: quandoquidem omnium quicunque a condito æuo fuissent, salutem ipse curabat: necnon, ut sua morte deleret eum, qui imperium mortis habebat, quemadmodum diuina docent oracula. Atque in hoc quoque promiscue rursus dispensationem obiuit: quippe, qui tanquam homo corpus de more sepeliendum reliquerit, ab eodem uero corpore tanquam deus discesserit. Quum enim altius uocem emisisset, & patri dixisset, commendo spiritum, solutus a corpore abijt: neutiquam expectans dum mors ad ipsum accederet, sed illam cunctantem ac ueluti cessantem, ac potius conijcientem se in pedes & fugitantem, ipse a tergo insequens atque impellens, æternasque abditiorum tenebrarum portas refringens, & mortuis qui illic catenis mortis impliciti erant, remeandi ad uitam iter retrorsum aperiens. Hac sane ratione ipsius etiam corpus mortuum excitatum est, & multa corpora eorum, qui dormierant sanctorum, surrexerunt: unaque cum ipso in sanctam ac uere cœlestem ciuitatem ingressa sunt, ut merito ex hoc in sacris literis dictum sit: Absorpsit mors quæ inualuerat. Et rursus: Abstulit deus omnem lachrymam ab omni facie. Ipse uero uniuersi saluator ac dn̄s noster, qui Christus est dei, uictoriæq; reportator dicitur, in propheticis uaticinijs mortē obiurgans inducitur, & animas soluēs, quæ illic uinctæ detinebant, ubi uictoriæ hymnum pronūtiat, ipsa hęc plane dicēs: De manu inferni eripiā eos, & a morte liberabo eorum animas: ubi tua mors, uictoria? ubi tuus mors, stimulus? stimulus autem mortis est peccatum, potestas autem peccati, lex. Talis sane il- F

lius

A lius uel usq; ad mortem fuit dispensatio, cuius non unam causam qui uoluerit quærere, sed plures inueniet: primam nanq; illam ipsum uerbum docet, ut tam in mortuis quam in uiuis dominaretur: alteram ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus, & pro nobis execratio factus sit: tertiam ut tanquam dei uictima atq; ingens sacrificium, ipsi supremo deo afferretur pro uniuerso mundo: quartam ut sic fallaciosæ ac dæmonicæ efficaciæ euersionem moliretur: quintam ad hæc, ut suis familiaribus ac discipulis uitæ, quæ post mortem apud deum futura est spem, non oratione neq; uerbis aut uocibus, sed factis ac re ipsa repræsentans, & quod uerbis pollicitus fuerat, oculis ipsis intuendum subijciens, confidentiores eos atq; alacriores præstaret, ad eam quæ ab ipso instituta fuerat religiosæ uitę rationem, omnibus simul & Græcis, & Barbaris nunciandam: protinus itaq; hos ipsos familiares ac sodales, quos ipse sibi de optimis lectos asciuerat, apostolosq; suos ac discipulos declarauerat, sua ipsius diuina uirtute cōpleuit, ut quam ipse nunciauerat dei cognitionē, illi omne hominū genus docerent, unā interim omnibus, tam Græcis q̄ Barbaris, religionis instituens rationem: ea porro erat, ut a dæmonibus procul recederent, eosq; fugerent, deorumque multitudinis fallaciā declinarent, atq; unum solum supremum deum uere cognoscerent: præterea liberationem ab ijs, quæ prius ignoranter commiserant, dummodo ne in ijsdem perseuerarent, & unam omnibus salutis spem, per illud quod ipse posuerat sapientissime, ac cum omni uirtute uiuendi institutum, pollicebatur.

XIII. Quum igitur hæc ita se habeant, non oportet te animo perturbari, tametsi & ortum, & corpus, & dolores, & mortem, de materiæ experti atque incorporeo dei uerbo audis: ut enim solaris luminis radij licet omnia compleant, & corpora mortua sordentiaque attingant, ipsi tamen nihil patiuntur, sic etiam, multoque magis dei uis incorporea, naturæ suæ nullum neq; incommodum, neq; nocumentum accipiet, neq; unquam seipsa deterior fiet, q̄uis incorporea quadam ratione corpus attingat: quid enī? an nō absq; eo in q̄ homo factus est corpore, semper atq; usquequaq; per totā elementorū, ipsorumq; plane corporū materiam penetrans, tanq̄ is qui dei sit ratio quædam opifex sapientię, quæ ab ipso proficiscitur, in ea ipsa rationes & claudit & signat? dum uidelicet inanimis uitam, informibus uero & nullam naturæ speciem habentibus, formā, figuramq; imprimit? quasq; in se habet pulchritudines, incorporeasq; species, corporū qualitatibus immiscet, mouetq; ea quę sua ipsorū ratiōe inanima, immotaq; sunt, terrā, aquā, aerem, ignem, sapientissimo quodam omniq; concinnitate referto motu? atque ordinat omnia quæcunque inordinata sunt, eademq; auget ac perficit? ac sua ipsius diuina, rationaliq; uirtute accedit ad omnia, ac per omnia penetrat, omniaque attingit? neq; tamen nocumenti quicquam ex earum rerum aliqua trahit, neq; suam ipsius naturam coinquinat? eadem itaque est ratio,

dum etiam inter homines degit, illos quidem antea paucos & numerabiles, D
solos utiq; eos, de quibus scriptum est, prophetas iustosque uiros, ijsque a-
lias aliter se ostendit: nouissime uero iam omnibus malis impijsq; et Hebrę
is simul & Gręcis, ex abundāti optimi patris bonitate amoreq; erga hoīes,
beneficium seipsum salutareq; exhibet, plane hoc ipsum ac publice denunci
ans. Non indigent (inquit) bene ualentes medico, sed male habentes: non ue-
ni ut uocarem iustos, sed peccatores ad pœnitentiam: uocabat ergo saluator
omnium dicens. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego
reficiam uos: uocabat ac sanabat liberaliter, per illud humanum instrumen
tum quod præ se ferebat, ueluti quidam musicus uir, qui per lyrā quam sit
doctus ostendit, nec non ægrotantibus animis ijs, quæ in corporibus dege-
bāt ueluti optimus quidam medicus, dum cognata congruētiq; ope ipsum
hominem curat, ipse seipsum exemplar omni sapientia, omniq; uirtute refer
tæ uitæ præbebat, docebatq; interim ueritatem, non quam ab alijs compi- E
lasset, sed eam quæ et a seipso & a patre, priscis illis, qui tam multis ante se-
culis a nostra ætate procul uixerāt, dei amicis, qui ante Mosem floruerunt
Hebręis, ueluti lex quædam exposita esset: & corpora ipsa non minus cura
bat q̄ animas: nam corporeis quidem hominum oculis, quæ per corpus ab
ipso fiebant, intuenda comparabat, rursusq; corporeis auribus doctrinam,
per corpoream itidem linguam insonabat, nec non omnia perficiebat per
eum quem assumpserat hominem, ijs qui non aliter q̄ sic duntaxat ipsius di
uinitatem sentire poterant: hæc nanq; omnia ad usum atq; utilitatem omni
um nostram, humanum genus omni prosequens amore dei uerbum, pater-
nis cōsilijs administrabat, ipse interim rursus et materiæ expers, & incorpo
reus manens, cuiusmodi etiam pridem apud patrē erat, neq; mutans essenti
am, neq; perdens quod suæ ipsius naturæ proprium erat, neq; uero aut cor
poris uinculis impeditus, aut a sua diuinitate deiectus, ac ne domesticā qui-
dem uerbi potestatem amittens, sed neq; ijs, qui illic quidem ubi ipsi huma- F
num uas aderat degeret tantum, in alijs uero uniuersi partibus esse prohibe-
retur: etenim tūc quoq; quum inter homines uersabat̄, nihilo minus omnia
complebat, interim & cum patre & in patre idem erat, & omnium rerum pa-
riter in eodem tempore, tam cœlestium q̄ terrestrium curam gerebat, nusq̄
ab illa præsentia, qua cunctis rebus adest nostro more exclusus, neq; diui-
na ne ageret more suo, impeditus, sed illa quidē a seipso cōmunicans homi-
ni, hæc uero a mortali ipse nō accipiens. Item mortali quidem uim diuinam
suppeditans, a mortali uero ipse non contra in partem, aut communitatem
adductus. Neq; igitur in partu a corpore ipse incorporeus inquinabat̄, ne-
que item qui patibilis naturæ expers erat, aliquid a mortali secundum essen
tiam patiebatur. Nam neq;, uerbi gratia, dum lyra pulsatur, aut nerui cōuel
luntur, pati uerisimile est eum, qui ita præludit, neq; dum cuiuspiā uiri sapi
entis corpus torquet̄, illius sapientiā, aut quam in corpore gerit animā cæ-
di, aut puniri merito dicere possumus: eadem ratione neutiq̄, multoq; etiā
minus

A minus,quod uerbi aut natura,aut uis,detrimenti quidpiã ex corporis affe- ctionibus trahat,affirmare par est. Nam supra ne luminis quidem illud ap- positum exemplum,pollui solares radios dum cœlitus in terram demittun tur,& lutum ac cœnum atq; omnis generis sordes attingunt,cõcedebat. Il- luminari quidem etiam hæc ab ipsius luminis radijs, nihil sane nos affirma re prohibeat. Solem uero ipsum fœdari, aut lutosum fieri,dum eius lumen corporibus immiscetur, nequaq̃. At ista tamen nõ sunt a natura corporum aliena. Illud uero omnis expers materię,incorporeumq; dei uerbum, quod ipsa uita est,& ipsum lumen intelligibile, & alia quæcunq; prius enumera ta sunt,quicquid diuina atq; incorporea sua ui attigerit,uiuere id, degereq; cum lumine rationali necesse est. Hac sane ipsa ratione,quodcũq; etiam cor pus attigerit,sanctificatũ protinus id,illuminatumq; est,ab eodemq; ægri- tudo oĩs, omnisq; infirmitas,aliaq; eiusdẽ generis uniuersa refugiũt. Priua
B tio aũt illius plenitudinẽ adipiscitur. Sic sane etiã mortuum illud uerbi cor pus, ubi exiguũ quiddã, uirtutem illã uerbi attigit,tum excitatũ est ilico ac reuixit, & mors uitã effugit, & ipso lumine obscuritas dissoluta est, & q̊d corruptibile erat,induit incorruptionẽ: quod mortale,immortalitatem.

XIIII. Cæterum,quidnam aliud tãdem? quam quod totus homo ab ipsius dei natura absorptus est? & rursus deus fuit, deus uerbum,cuiusmo- di fuerat etiam antequam homo fieret? & secum deum hominem fecit, spei nostræ primitias? hunc ipsum interim ad illius uitæ æternæ quam penes se habet,atque ad dignitatis in diuinitate, ac beatitudine communitatem assu- mens? nobisq; itidem omnibus,futuræ apud ipsum & cum ipso immorta- litatis ac regni,maximum hoc præbens indicium.

XV. Hoc sane fuit illius ad homines accessionis extremum, ut sic
C eum qui ab ipsius patris cognitione aberrauerat, ad eam ipsam reduceret, & cognatum atq; amicum, suaq; ipsius donatũ,ornatumq; imagine, pro- priæ uitæ gaudijs ac possessione donaret,amicumq; illum ipsum patris ac familiarẽ efficeret, cuius causa idem dei uerbum, se fieri hominem passum est. Sic sane,ut paucis absoluam,hæc saluatoris ac domini nostri Iesu Chri- sti consideratio & materia,uariam habẽs dispositionem,ex propheticis He bræorum oraculis cõfirmabitur, sane quemadmodum paulo post accepta ab illis testimonia demonstrabunt, recentioribus literis uetera cõprobanti- bus, & angelicis testimonijs prophetica quasi certa impressa nota commen dantibus. Cæterum: quando hæc ita se habent, tempus est deinceps de appel latione eiusdem differere,quatenus & Iesus & Christus dictus est, necnon per quas prophetias nominatim ante sit denuntiatus. Primumq; illud con- templemur,quidnam ipsum Christi nomen significet,antequam propheti- ca de proposita inspectione oracula colligere incipiamus. Par autem esse arbitror,de ipsa primum Christi appellatione tractare,illiusq; intellectum distin-

distinguere, ut nihil prorsus nos lateat eorum, quæ hoc loco quæri solent. D
Alius igitur ab ijs, quæ propiora sunt, & quæ ad nos magis spectant initio sumpto, dixisset Mosem primum omnium in legibus posuisse, eos qui deo consecrati essent unguento comparato ungi solitos, fragrantia scilicet quadam opus esse corporibus, eaque bene olere oportere ratus: quandoquidem omne quodcunque male oleat, sceleratis atque immūdis potestatibus est amicum, sicut contra studiosis bonitatis, quodcunque fragrantiam amet: ex quo etiam, ut incensis & fumigationibus composite ad abundantem fragrantiam, singulis diebus uterentur sacerdotes in templo legibus sanxisse, ut dum sic aer miscetur, & quidquid male olet repellit, defluentia quædam diuina precantibus immisceatur: nam propter hanc ipsam causam etiam unguentum odoratissimum, ad unguendi usum unguentaria arte componi solitum, ut eo ungerentur, qui cōmunibus rebus publice præficiendi fuissent: et Christi nomen primum Mosem ijs, qui ita ungerentur imposuisse: id aūt E
unctionis genus, non solum pontificibus fuisse traditū, sed & prophetis & regibus qui postea fuerint, quibus etiam ipsis solis hoc unguēto ungi fas esset: hæc igitur dictu quidem faciliora fuissent, longe tamē remota a diuina & sublimi prophetæ ipsius intelligentia: siquidem admirabilis ille, atque ingens re uera sacrorum administrator, qui omnem terrenam & corpoream naturam, in solis nouerat qualitatibus discretam, nullo modo aliā alia honore, aut pretio digniorē iudicauit, utpote quum omnia nosset ex eadem orta materia, quæ neque unq̄ sistit, neque stabile quidq̄ in natura habet, semper autem fluit, & ad propriā corruptionem festinat: non igitur quod suaue esset in corporibus elegit, neque ipsum per se q̄d sensus ipsos demulceret prætulit hoc namque animæ uitium fuisset, quæ in humum & ad corporum uoluptatem declinaret: etenim innumerabiles effœminata corpora habētes, & alioqui uitijs obnoxij, & intēperantes, qui unguentorum operosa uarietate uti solēt, animas interim omni fœditate omnibusque sordibus male olētes circūfe F
runt: sicut ecōtrario qui dei amici sunt, ipsam uirtutē olentes, & multo præstantiorē a modestia atque a iustitia & ab omni pietate halantē fragrantiam, q̄ de terræ odoramentis trahentes, odorem corporum quæ de materia cōstant, nihili prorsus faciūt: hæc igitur quum egregie admodum percepta, & cognita haberet propheta, unguentorum atque incensorum nullam præcipuā gerebat curam: meliorum uero ac diuinarum rerum imagines, quātum poterat per corpora ijs, qui sic dumtaxat, neque usq̄ aliter diuinas res doceri poterāt, exhibebat. Nam quod ipsum hoc diuinum quoque oraculum respōderit, palam descriptum habetur, his uerbis: Vide ut facias oīa ad exemplar quod tibi monstratū est in monte. Igitur aliarum rerum quum perficeret hæc quæ exēplaria nominare cōsueuit, illum unguenti usum, illamque unctionem sanciuit. Sublimior tamen earum rerum, & quæ de arcanis proferri solet ratio, pro mea dicēdi facultate, talē habebat sensum, q̄d solum est bonū, solumque re uera fragrans & pretiosum, atque oīs quidem uitæ principium & fons, omnibus

A bus autem una cum eo ut sint, etiam id, ut bene sint, largiēs, unum sane illud Hebræorum ratio nouerat, qui quidem uniuersi primus est author, ipsum uti que altissimum ac totius regem, omniumque rerum opificem deum. Huius itaque supremæ atque ingenitę diuinæ essentię uirtutem illam, quæ omnia ualet, omne bonum præstat, omnem pulchritudinē subministrat, diuinus spiritus, proprio & cōuenienti exemplo cōferens atque accōmodans, dei oleum appellat. Quare & Christum & unctū eum, qui illius particeps sit, uocat. Oleum uero in his noli miseratione accipere, neque in rebus aduersis mœrorem, sed id quod certæ plantæ fructus emittit, quod ex humida materia nihil habet admixtum, quod lumen auget, quod fessos subleuat, quod labores aufert, quod eos, qui ipso unguntur hilares facit, quod instar luminis de seipso uibrat splendores, nitidumque ac micātem eorum, qui ipso utuntur cōparat uultum: quod utique ipsum etiam diuinæ literæ produnt illis uerbis: Vt exhilaret fa

B ciem in oleo. Huic igitur exemplo supremā eius dei, qui oīm est princeps, oīmque rex, uirtutem cōparans oratio, eum qui solus hoc toto unctus est, quique diuinæ atque eius quæ cum nullis alijs cōmunicatur paternæ fragrantiæ particeps factus, & qui solus ex illo genitus deus uerbum, cōmunicatione gignentis ingeniti, deus de deo est declaratus, Christū atque unctum uocauit. Quocirca in psalmis ad hūc ipsum, qui a patre unctus est, sic quoddam oraculū dicit: Sedes tua deus in seculū seculi, uirga directionis, uirga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus oleo lætitiæ, præ participibus tuis. At uero una quidē est olei natura, sed unguenti quę est, ea multarum in idem cōcursum significat. Proinde etiam prima illa & ingenita omniū regis dei uirtus, quatenus quidē simplex atque incomposita, nullique alij naturæ cōmixta intelligitur, simplici olei locutioni collata est: quatenus autē plurimas in eodem cōsiderationes cōprehendendi uim habet, ut quod facere potest, quod regnare, quod prouidere, quod iu

C dicare, quod amore prosequi homines, quod salutem afferre, aliaque innumerabilia quæ intelligentia considerantur: unguento rursus hæc ipsa quæ & multa & bona cōprehendere potest uis, merito cōparata est, quo unguento eum, qui dei & uerus & solus est pontifex, unctum esse diuina nos docent oracula. Et primus quidē ipse Moses, qui in arcanis diuinarum rerum inspectione ac mysteriorum, quę ab ipso in ijs uisionibus, quibus deum pręsentem agnoscebat, de primo & solo uncto, & pōtifice dei perfecta sunt, dignus habitus est, imagines iubetur in terra & notas conficere eorum, quæ in illis dei uisionibus intellexerat, ut qui talibus notis, ac signis digni habiti erant, ea possent tantisper meditari, ijsque se exercere, dum quæ uera essent inspicere non dabatur. Is igitur selectum interim ex ijs hominibus, qui in terra uersantur, uirum ad sacra deo faciēda idoneum, primus Christum nominauit, appellationem ad ea referens, quæ sola intelligentia considerantur, qui sane quum hunc quadam fragranti unctione præstantiorem cæteris hominibus declarasset, uerissime & planissime denuntiauit, omnem naturā, quę creata

est,

est,multoq; etiam magis humanam per se,dum a uirtute increata relinqui- D
tur,præstantioris cuiuspiam fragrantiæ indigere,sed quæ patris quidem il
lius & ingeniti est, eam attingere nemini fas est. Vni eñ dumtaxat unico,
primoq; genito,hoc reseruatum est donum. Qui autẽ post illum existunt,
ij non aliter q̃ per eiusdem unigeniti communicationem,bonorum compotes
fieri poterant: spiritus ergo diuini id quod apud Mosem fertur,nota quæ-
dam erat. Diuisiones porro donorum sunt, sed idem est spiritus,cuius maxi-
me ut fieri participes studerent, & sacerdotes & prophetæ & reges, opus
esse arbitrabatur,utpote qui nõ pro seipsis solum,uerumetiam pro tota gen
te deo sacrati essent. Quod autem rerum magis diuinarum, Mosaica illa no-
tæ quædam essent, & q̃ fieri posset,ut etiam sine terrestri unguento,qui di-
uino spiritu afflati essent Christi nominarentur,age dum aliquanto diligen-
tius consideremus iam nunc. Dauid igitur in Psalmo CIIII. dum quæ ad
Abraham,& Isaac,& Iacob pertinent,historias repetit,ipsos plane illos ue E
teres patres, & qui ante Mosis ætatem fuerunt, Christos uocat,nullam ob
aliam causam,q̃ propter diuini spiritus,cuius participes erant,influentiam.
In expositione igitur historiarum, quemadmodum hospitio ab externis su
scepti,& quemadmodum insidijs circumuenti,salutem a deo cõsecuti sunt,
sicut Mosaica narratione proditũ est,prophetas illos simul & Christos no
minat, tametsi nondum Moses in hominibus degebat, neq; unguentum ex
lege eiusdem comparatum adhuc fuerat. Audi igitur quid dicat psalmus:
Memento mirabilium eius quæ fecit:prodigia eius,& iudicia oris eius. Se
men Abraham, serui eius:filij Iacob electi eius. Ipse dominus deus noster,
in uniuersa terra iudicia eius. Memor fuit in seculum testamenti sui, uerbi
quod mandauit in mille generationes,quod disposuit ad Abraham:& iura
menti sui ad Isaac,& statuit illud ad Iacob in præceptum,& ad Israel in te-
stamentum æternum, dicens: Tibi dabo terram Chanaam,funiculum hære
ditatis uestræ:& trãsierunt de gente in gentem,& de regno ad populum al- F
terum: non permisit hominem nocere eis, & corripuit pro eis reges:nolite
tangere Christos meos,et in prophetis meis nolite malignari. Hactenus qui
dem Dauid. Moses uero,etiam quos reges corripuerit,narrat,dicẽs: Et ca-
stigauit dominus Pharaonẽ plagis maximis,& domum illius, propter Sa
ram uxorem Abraham. Et rursus de eo rege, qui regnabat in Geraris,scri-
bit: Et uenit deus ad Abimelech in somnis noctu, & dixit: En morieris tu,
propter mulierem quam tulisti, (hæc autem erat uxor Abraham.) Porro
deinceps sermone progressus, de eodem ait: Nunc autẽ redde uiro suo uxo
rem,quoniã propheta est, & orabit pro te. Vides ut hoc in loco ueteres dei
amicos & prophetas Dauid,ac potius per illum diuinus spiritus,Christos
appellauerit nullo terrestri unguento unctos? qui enim, quum Moses po-
sterioribus temporibus id instituerit? Cæterum,audi nunc Esaiam quoq; ita
de Christo manifestissime canentem,tanq̃ de eo qui & redemptor & salua-
tor a deo sit mittẽdus ad homines,quiq; uenturus ut captiuas animas geren

tibus,

A tibus, liberationem, mentes uero obcæcatas, uisus recuperationem nunciet. Hunc enim rursus propheta non comparato unguēto, sed eo quod paternæ diuinitatis sit proprium, & sola intelligentia capiatur, deumq; ipsum maxime deceat, Christum extitisse docet, qui nō ab hominibus, sed ab ipso patre unctus sit. Dicit ergo ex illius persona: Spiritus domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum. Primum igitur hoc teneatur: Esaiam sicut Dauid, quem uenturum dixerit ad hoīes, & prædicaturū captiuis remissionem, ac cæcis uisum, hunc non cōparato unguento, sed eo quod ingenitæ, paternęq;, atq; omni bonitate refertę uirtutis sit proprium, Christum extitisse, uaticinari. Ex quadam uero prophetica cōsuetudine, q̊d futurū est, propheta quasi præteritum enuntiat, & tanq̄ de seipso uaticinante significat. Hactenus igitur, eos qui ab ipso deo & non ab hominibus, &
B spiritu diuino, non confecto oleo ungerentur, re uera Christos nominari dicimus. Sed iam tempus est, ut uideamus, quemadmodū diuina quadam uirtute, & præstantiore q̄ natura hominis fert, uerum dei Christum existere, Hebraica ratio doceat. Audi ergo rursus Dauid, qui æternum quendam sacerdotem uidisse se ait, atq; hunc dominum suum appellat, & sedere eundem cum deo patre confitetur in psalmo IX. & C. ubi sic ait: Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virgam uirtutis emittet tibi dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorum tuorum: tecum principium in die uirtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum: ex utero ante luciferum genui te: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æterum, secundum ordinem Melchisedec. Et sane inspice quemadmodum in his uerbis Dauid, qui totius Hebraicæ gentis rex erat, & præter regalē dignitatē, etiam diuino spiritu ornatus, agnouerit quendam ita magnum, atq; ita supra
C modum admirabilem, eum utique de quo ipse loquitur, & quem in spiritu uiderat, ut dominum illum suum appellet. Dixit enim, inquit, dominus domino meo. Quinetiam pontificem æternum eundem intelligit, & sacerdotem dei altissimi, & confessorē dei patris, & prolem eiusdem: atqui sine unctione fieri sacerdos dei apud Hebræos nemo prorsus poterat. Quocirca illos omnes nominare Christos, ijdem libenter consueuerunt. Christus ergo etiam is utique de quo loquitur psalmus, sacerdos erit. Quomodo enim testimonio prophetę sacerdos esse diceretur, nisi idem prius Christus extitisset? sed etiam in æternum sacerdos esse dicitur. Porro hoc amplius naturæ humanæ accommodari non potest, neque enim hominis æternum durare: quoniam mortale & fragile plane nostrū est genus. Excellentior ergo quispiam quam ut intra hominis naturam consistat is, qui in his uerbis significatur, dei sacerdos erit, qui cum iurisiurandi affirmatione, perpetuo duraturū atq; infinitum sacerdotium a deo acceperit. Iurauit enim, inquit, dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

chisidec: quoniam enim Melchisedec Moses sacerdotem dei altissimi fuisse D
conscribit, nullo artificioso unguento inunctum, & multo ante leges ab ipso scriptas eo munere functum, ac uirtute longe præstantiorem illo tam decantato Abraham (sic enim ait, & Melchisedec rex Salem, sacerdos dei altissimi benedixit Abraham: planeque sine omni controuersia, Apostolus ait, quod inferius sit a superiore benedici:) quoniam igitur hic Melchisedec, quicunque ille fuerit, ita inductus est, ut nullo artificioso unguento unctus intelligatur, sed altissimo deo consecratus, merito etiam is de quo uaticinatur Dauid, secūdum ordinem Melchisedec, magnus quidam esse, et natura omnibus superior dicitur, utpote qui & supremi dei sacerdos, & increatæ potestatis consessor, & ipsius prophetæ ac regis dominus, & sacerdos, non simpliciter, sed in æternum sit patris. Dicit autem diuinus quoque Apostolus, explorās ea quæ ad hos locos pertinent. In quo (inquit) abundantius uolens deus ostēdere hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit ius- E
iurādum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri deum fortissimum solatium habeamus: & rursus. Alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt, hic autē cum iureiurando, per eum qui dixit ad illum Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisidec: & alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium: unde & saluare imperpetuū potest accedentes per ipsum ad deum, semper uiuens ad interpellandum pro nobis: sane per hæc commendatur quædam quæ est in ijs, quæ sunt, & quæ consistit in ijs quæ sola intelligentia capiuntur, diuina uirtus, quæ deo uniuersi (ut in oraculis Hebræorum legimus) consecrata est: neque uero terreno atque humano unguēto, sed alterius generis quod deum deceat, diuinaque uirtute ac potestate ad munus sacerdotis obeundum, deoque patri prestandum,
confirmata consistit: eum igitur, de quo psalmus uaticinatur, apparet pror- F
sus sacerdotem quendam esse sempiternum, altissimique dei filium, tanquam ab ipso altissimo deo genitum, & illius regni consessorem: est etiam ostensum, ut qui per Esaiam significat Christus, non ab hominibus factus sit, sed ab ipso patre per spiritum diuinum sit unctus, & ad homines qui captiui tenerentur redimendos, missus. Hunc igitur diuino spiritu intuitus Moses, dum imagines ac notas ipsius, ut in hominibus, constituit: comparato unguento interim diuini spiritus loco, quem in hominibus prætulerat sacerdotem inunxit, Christumque eum & unctum, relatione ad eum qui uerus est, appellauit. Quod autem hæc ita se habeant, quis, cui fides habeatur, testis ipso Mose dignior, in ijs enim quæ ab ipso scripta sunt respondentem sibi deum ac dominum, palam sibi imperasse docet, ut secūdum exhibitam sibi intelligibilem ac cœlestē illius uisionem, corporea specie adorationem in terra constitueret, quæ rerum intelligibilium atque incorporearum imaginem complecteretur. Itaque cœlestium angelorum, diuinarumque pote-

statum

A statum ordines, adumbratione ac figura quadam dicitur descripsisse, quum ipsi utique oraculum dixisset. Facies omnia ad exemplar, quod tibi demonstratum est in monte: ergo quemadmodum reliqua, ita & pontificem induxit, quem terrestri unguento ungeret: itaque umbratilem quendam ac simulatum, non autem uerum Christum & pontificem, illius tamen coelestis Christi & pontificis instar expressit. Cæterum, ut proprie quidem Christus non homo fuerit, uerum dei filius, qui dextra paternæ diuinitatis sit decoratus, & multo prestantior, non solum mortali humanaque natura, sed etiam omni intelligibili in rebus creatis essentia intelligatur, plane me arbitror demõstrasse, præter unum illud quod ad ea quæ antehac dicta sunt, addendum esse arbitror, ab eodem utique Dauid in quadragesimo quarto psalmo inscriptione preposita, illa que est, pro dilecto, & ijs qui immutabuntur, deum simul & regem & Christũ unum & eundem quendã appellari, his quidẽ uerbis. Eru

B ctauit cor meũ uerbum bonum, dico ego opera mea regi: lingua mea calamus scribæ uelociter scribentis: speciosus forma præ filijs hominum, quibus deinceps adiungit. Sedes tua deus in seculum seculi: uirga directionis uirga regni tui: dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis, pre participibus tuis: cõsidera ergo diligẽtius, quemadmodum secundum psalmi inscriptionem, tum pro dilecto se uerba facere initio statim ostendat, tum etiam ut ad intelligentiam eorum quæ dicenda sint, auditorem commoueat, significat præterea quænam sit huius orationis ita disponendæ causa, quum ait: in finem pro ijs qui immutabuntur, ad intelligentiam, pro dilecto: porro quosnam alios dixeris immutandos, pro quibus hic psalmus sit dictus, nisi eos qui mutandi sint a priore uita ac moribus, transferendique, & ex alijs alij futuri per eum, de quo idem psalmus uaticinatur: hic autem est dilectus dei, pro quo in ipsa prophetia, intelligentia esse opus, psalmus ipse initio nobis præscribit. Quod

C si dubites quis hic tandem sit dilectus, de quo in hoc psalmo tale habeatur uaticinium, euestigio tibi ipsa oratio declarabit, quæ initio statim ita ait: Eructauit cor meum uerbũ bonum. Dixerit autẽ quispiam ipsum illud significari in principio apud deum uerbum. De quo theologice scribens magnus euãgelista Ioannes, sic loquitur: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Illud uero: Eructauit cor meum uerbum bonum, si quidẽ ex persona patris & dei uniuersi dicatur, unicum genitum dei uerbum significauerit, tanquam filium qui de patre extiterit, non proiectione aliqua, aut diuisione, aut sectione, aut diminutione, aut alia quapiam eius modi ratione, cuiusmodi in corporibus agnoscere cõsueuimus. Impia enim illa & omnino procul abducta, longeque semota, ab illa generatione ineffabili. Cæterum, secũdum ea que prius a nobis excogitata sunt, etiam hæc oportet assumere, quod quemadmodum quidem, ubi de utero dei, & ante luciferum genitus dicitur, figurate nos talia intelligere oportet, & secundum considerationem illam dumtaxat quæ de ijs rebus habetur,

quæ ſola intelligentia capiuntur, ita etiam illud accipere debemus: eructauit cor meum uerbum bonum: quod quidem diuinus ſpiritus ſecundum ſolam intelligentiam enarrat: quibus ſane nos uerbum illud, pro clauſula addere poſſumus ſatis cõmode, quod & conſueuimus in omnibus dicere quę de illo theologice feruntur, & omni pietate refertum eſt. Generationem eius quis enarrabit? quamuis mortalibus humaniſq; uocibus cõſueuerint nobis literæ diuinæ, etiam illius ortum exponere, & uteri uocabulum in eo uſurpare: hæc enim ſola contemplatione ſecundum intelligentiã capiuntur, nec aliter quidem quam ſi legibus allegoriæ, quæ permutatio dicitur, ſubiecta fuerint, qua quidẽ ratione etiã illud: Eructauit cor meum uerbum bonum, de primi uerbi conſtitutione, illiuſq; propagatione dictum eſſe, quiſpiam affirmauerit, quando non aliter cor, ſecundum illud cor duntaxat quod apud nos intelligitur, in deo patre accipere fas eſt: & ſic quidem alius quiſpiam, uerbum quod erat in principio apud deum, id dixerit habẽdum de quo pſalmus loquitur, quod etiam bono merito dictum ſit, tanq̃ de patre optimo genitum: nos autem in pſalmo ſi longius paulo progrediemur, hunc de quo tale uaticinium fertur, hunc inquam ipſum dilectum dei, unctum fuiſſe rurſus, non ſicuti a Moſe aut ab alio quopiam homine, ſed ab ipſo ingenito & omnia infra ſeipſum habente deo, atq; eius ipſius patre, inueniemus: progreſſus igitur deinceps ſic ait. Propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis prę participibus tuis: eum igitur qui huius quoq; pſalmi teſtimonio unctus eſſe dicitur, quo nam alio nomine quis appellauerit, q̃ Chriſtum? habemus igitur iam nunc in his uerbis, duas huius qui tali uaticinio prædicatur denominatiões, Chriſti & dilecti, quum ipſe unctionis author, unus & idem ſit dictus: quocirca unctus eſſe dicitur is de quo ſermo eſt, oleo exultationis, ut ea cauſa intelligatur, quæ percurrenti tibi pauca, uel potius, omnem talium uerborum ſenſum diſpicienti, conſtabit: profert igitur pſalmus ipſum plane de quo interim uaticinatur, ipſum inquam dei dilectum, alloquens, ea uerba quæ pauloante expoſita ſunt, in quibus dictum eſt: Sedes tua deus in ſeculum ſeculi, uirga directionis, uirga regni tui, dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. Inſpice igitur, deum ne in his alloquatur planiſſime, an non: nempe tu, inquit deus, pro eo quod eſt, o deus, ſedes tua in ſeculum ſeculi extat, & uirga directionis, uirga regni tui: & quoniã tu ipſe deus dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus, & Chriſtum te præ omnibus conſtituit. Sed longe his clarius ſcriptura Hebręorum idem demõſtrat, quam Aquila accuratiſſime interpretans, his uerbis ædidit: Sedes tua o deus in ſeculum & ultra: ſceptrum directionis, ſceptrum regni tui: dilexiſti quod iuſtum eſt, & odiſti impietatem: ſuper hoc, unxit te o deus, deus tuus oleo lætitiæ ab amicis tuis. Pro eo igitur quod eſt, deus deus tuus, Hebraicus ipſe contextus habet, o deus, deus tuus, ut totum ſit: Dilexiſti o deus quod iuſtum eſt, & odiſti impietatem: pro-

pterea

A pterea ob hanc ipsam causam, unxit te o deus ille, qui tuus quoque est deus, ut sit et qui ungitur deus, & qui ungit: qui quidem sit omnium deus, hoc autem ei, qui Hebraicam linguam diligentius attenderit, plane admodum constabit. Nam in prima denominatione, ubi Aquila, sedes tua o deus, interpretatus est: qui plane pro eo quod est deus, o deus, enũtiauit: ipsum Hebraicũ habet eloim. Porro hic itidẽ in illo, propterea unxit te o deus, ipsum eloim intelligitur, quod uocatiuum casum, o deus, significat. Pro recto uero nominis casu, ubi dictum est: propterea unxit te deus tuus, ipsum Hebraicum habet eloach, admodum accurate atque exquisite: ut sit, ipsum quidem eloim, uocatiuo casu, significans, o deus: ipsum uero eloach, deus tuus, recto casu: ut hæc sit exquisitissima interpretatio, quæ habet: propterea unxit te, o deus, deus tuus. Clarissime igitur in his deum alloquens, oraculum ait ipsum unctum esse a deo, oleo exultationis prę omnibus, qui unquam eius-
B dem cum ipso participes fuerint appellationis. Habes igitur in his planissime, deum qui ungitur, & Christus efficitur, non unguento composito, neque ab hominibus ad id dignitatis prouectum, ac ne eadem quidem cum cęteris hominibus ratione. Porro hic idem est et dilectus dei, & eiusdem proles, & sacerdos æternus, & confessor patris dictus. Sed quis hic tandem erit, nisi primum genitum dei uerbum, qui in principio apud deum deus erat? qui per totam diuinam scripturam prædicatur ut deus, quẽadmodum deinceps oratione longius progressus, pluribus uerbis ostendam. Quum hęc igitur a nobis hactenus considerata sint de Christi propagatione, deque eiusdem appellatione, agedum propositum argumentum repetamus, & q̃ multis propheticis prædictionibus Christus nominatim sit antea nuntiatus contemplemur.

A Psalmo II. Quam multis scripturis Christus nominatim, qui a regibus & principibus & gentibus & populis circumuenitur, & ab ipso deo gignitur, & filius hominis appellatur, gentiumque & finium terræ sortem accipit a patre, antea
C sit enuntiatus.

XVI. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum, & aduersus Christum eius: quibus deinceps adiungit. Ego autem cõstitutus sum rex ab eo super Sion monte sancto eius, nuncians pręceptũ domini, dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: planissime etiam in his diuinus spiritus Christum appellat, deique eundem filium uocat, sicut nos docuerũt ea, quę superius dicta sunt, simulq; & circumuentionem quandam futuram contra illum significat, & gentiũ per eundem futuram uocationem ante denũciat, quæ quidem re ipsa palam in saluatore nostro Iesu Christo, ipse rerum euentus declarauit: nec dum igitur gentes, & populi, & reges, & principes desistunt, tum aduersus illum, tum aduersus eiusdem doctrinam conuenire: quod si hęc Iudęi ad futurum referant tempus, iam illos fateri oporteat, eum quem ipsi expectant Chri-

ſtum, rurſus circumueniēdum, ſicut præſens habet oraculum, quod ait: Ad- D
ſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, aduerſus domi-
num et aduerſus Chriſtum eius: quod ſane daturi nuſquam ſint, quippe qui
magnum quendam principem, regemque æternum, redemptoremque ſu-
um fore eum, qui uenturus ſit Chriſtum, expectent: nam ſi & ille quum ue-
nerit eadem patiatur, quæ iam paſſus eſt qui uenit, quid cauſæ ſit cur illi po
tius quam huic credendum, aut non credēdum? quod ſi inde excluſi, ad Da
uid, ſiue ad quempiā ex illius nepotibus Iudaicæ gentis regem, oraculum re
ferant, iam erit demonſtrandum, quod neque Dauid, neque alius quiſpiam
eorum qui unquam apud Hebræos illuſtres fuerint memoratur, qui aut fi
lius dei ſit aliquo oraculo dictus, aut ab ipſo deo genitus, ſicut ille de quo
pſalmus uaticinatur, neque imperans cunctis gentibus & regibus & princi
pibus & populis, qui ſit inſidijs circunuentus: ſin autem illorum nullus ta-
lis oſtenditur, & re ipſa cuncta hæc confirmantur, tum quidem quod olim E
illa ſuſtinuerit, tum uero quod adhuc atque hodie quoque, a regibus et prin
cipibus & gentibus & populis Chriſtus dei oppugnetur, quid iam impedi
at, ne ipſe ſit de quo oraculum illud uaticinatur, quod ait: Adſtiterunt reges
terræ & principes conuenerunt in unum, aduerſus dominum, & aduerſus
Chriſtum eius? uni etiam eidem quæ in eodem pſalmo ſequuntur conueni-
ant, in quibus dictū eſt: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie
genui te, poſtula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſio-
nem tuam terminos terræ: etenim hæc quoque indubitatum in uno illo e-
uentum prophetiæ nacta ſunt, quando illius diſcipulorum in omnem ter-
ram exiuit ſonus, & in fines orbis terræ uerba eorum: plane autem Chri-
ſtum nominat quæ antecedit oratio, tanquam ex ipſius perſona docens, il-
lum eſſe filiū dei, ubi ait: Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie
genui te: cui adiunges etiam illud, quod in prouerbijs ex perſona eiuſdem
prolatum eſt, ad hunc modum ſe habens: Antequam montes firmarentur, et F
ante omnes colles gignit me, & quod in IX. ac C. pſalmo a patre ad illum
dictum eſt, hoc modo: Ex utero ante luciferum genui te. Sed attende quem-
admodum unum & eūdem nominatim Chriſtum ſimul, & filium dei, qui
ab hominibus ſit circumueniendus, et ſortem gentes accepturus, & fines ter
ræ poſſeſſurus, ſacræ literæ futuræ canant, duobus ſignis illius inter homi-
nes diſpenſationem ſignificantes, & conſpiratione aduerſus illum futura, et
gentium ſub eundem ſubiectione.

A Pſalmo XIX. Chriſtus nominatim quæcunque poſtulet a patre impetrans.

Impleat dominus omnes petitiones tuas: nunc cognoui quod ſaluum fe
cit dominus Chriſtum ſuum, exaudiet illum de cœlo ſancto ſuo: quoniam
nunc propoſitum eſt demonſtrare, in quam multis locis nominatim Chri-
ſtus apud prophetas ſit dictus, merito adiungam hæc quoque, in quibus pla
niſſime Chriſtus nuntiatur. Cæteræ totus pſalmus ex perſona ſanctorum
uirorum preces emittit in ipſius Chriſti perſonam. Quum enim propter nos

& pro

A & pro nobis factus homo, omnes acceperit contumelias, una cum illo supplicante & patrem pro nobis deprecante, ipsi quoque docemur orare, tanquam cum eo, qui bella aduersum nos siue uisibilia illa sint, siue etiam inuisibilia propulset. Quare a psalmo uerba illa accipiẽtes ad illum dicere solemus, quæ sic habent: Exaudiat te dominus in die tribulationis tuæ. Protegat te nomen dei Iacob: mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion suscipiat te. Deinde quoniam illi proprium est, tanquam ei qui magnus sit pontifex, spiritualia in glorificationibus ac prædicationibus de deo, sacrificia pro nobis conficere, quoniamq; ut sacerdos & semetipsum ipse, & quem assumpsit de terra hominem, pro nobis perfectum atq; integrum sacrificium deo & patri obtulit, idcirco ad illum dicimus: Memor sit omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pinguefaciat. Et quia omnia quæcunque deliberat, salutaria sunt, atque utilia mundo, iure & merito sic illum alloquimur: tri-
B buat tibi dominus secundum cor tuum, & omne consilium tuum impleat. Ad hæc deinceps eius a morte reditum ad uitam confitentes, dicimus: Exultabimus in salutari tuo. Etenim Christi salutare quodnam aliud intelligatur tandem, nisi illius a mortuis ad uiuos reditio? per quam omnes qui ceciderant, in pristinum statum restituit? ex quo etiam illud dicimus, & in nomine dei nostri magnificabimur: & impleat dominus omnes petitiones tuas. Post hæc omnia, docemur illud quoque dicere: Nunc cognoui quod saluum fecit dominus Christum suum: quippe, qui non prius hoc intellexerimus, quam ubi salutare eius agnouimus, & resurrectionis illius uirtutem perspeximus.

A Psalmo XXVII. *Christus nominatim dominum patrem, et protectorem adeptus.*

Dominus confirmatio populi sui, & protector saluationum Christi sui est. Hic quoque psalmus, qui nunc est in manibus, ad Christum referri solet: quippe, qui eam precem contineat, quam Christus quo tempore passurus erat, precatus est. Proinde initio psalmus hæc habet: Ad te,
C domine, clamaui: Deus meus ne sileas a me, & similis fiam descendentibus in lacum. In fine uero, illius resurrectionem a mortuis canit, dicens: Benedictus dominus, quoniam exaudiuit uocem deprecationis meæ. Dominus adiutor meus & protector meus: in illo sperauit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea: & ex uoluntate mea confitebor ei. Quibus diuinus & propheticus spiritus, adiungit: Dominus cõfirmatio populi sui, protector saluationum Christi sui est, qui nos instruit quemadmodum omnia quæ in diuinis literis habent admirationem, & Christi nomine inscripta sunt, & ad salutem hominum gesta, siue præcepta, siue negotia, siue ad resurrectionem illius a mortuis pertinentia mysteria, cuiusmodi ea sunt de quibus nunc agitur, nutu ac uirtute patris gesta sunt, qui in cunctis admirabilibus ac salutaribus, & uerbis & factis suum Christum protegit.

A Psalmo LXXXIII. *Christus nominatim tutorem sibi deum adscribens.*

 D

Protector noster aspice deus, & respice in faciem Christi tui. Quia melior est dies una in atrijs tuis super millia: elegi abiectum esse in domo dei mei magis, q̃ habitare me in tabernaculis peccatorum: qui norunt Christum dei esse uerbum, & sapientiam, & lucem ueram, & uitam, deinde eundem factum esse hominẽ intelligunt, admirantur hoc q̃d omnem fidem superat propositum, adeo quidem, ut in uerba illa prorumpant. Et uidimus illum, & non habuit speciem, neq; pulchritudinem: sed fuit species eius sine honore, et deficiens præ filijs hominum: homo quum in plaga esset & sciret ferre languorem, quoniam auertit faciem suam, contemptus est: itaq; merito deum precantur, ut respiciat in faciẽ Christi, quę propter nos & ignominias & contumelias passa est, et propter illum nobis fiat propitius, quando is peccata nostra tulit, et pro nobis in dolore est: hęc autem supplices petunt propemodum cupientes, atq; in uotis habentes, faciem gloriæ Christi uidere, & diem lucis illius contemplari: porro hic fuit quum a morte ad uitam reuersus est, quem sane, quum is unus sit & solus re uera proprius ac dominicus, meliorẽ esse aiunt, alijs innumerabilibus diebus, siue qui cõmuniter intelligant, siue qui a Mose in solẽnibus & nouilunijs et sabbatis lege sanciti sint, q̃s utiq; nõ dies, sed dierꝫ umbras esse diuinus Apostolus docet. Hic autem solus & unus dominicus saluatoris nostri dies, non in omni loco lucere, sed in solis atrijs domini dictus est. Hæc uero atria erunt per totum orbem terrarum Christi ecclesiæ, quæ unius domus dei locum obtinent. In quibus optat atque eligit se potius abiectum esse, qui talia nouit, longeq; meliorem in ijs habitationem enuntiat, quam in peccatorum tabernaculis: nisi forte Iudæorum, qui Christum dei negant, aut aliorum diuersa opinantium, nullumque deum colentium, reliquarumque a fide abhorrentium nationum conuentus, multo meliores esse, quam Christi ecclesias, quicunque hasce eligit, profitetur.

(E and F margin letters appear beside lines.)

A Psalmo LXXXVIII.

Christus nominatim despectus, atq; omnia probra passurus: commutatioque eius, populus eiusdem, qui ab inimicis exprobratur.

Tu uero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum: euertisti testamentum serui tui. Profanasti in terra sanctuarium eius, & quæ sequuntur, quibus adiungit: Memor esto domine opprobrij seruorum tuorum, quod cõtinui in sinu meo multarum gentium, quod exprobrauerunt inimici tui domine, quod exprobrauerunt, cõmutationem Christi tui. Perspicue uero etiam in his Christi nominatim mentio fit, & futura in passione eiusdẽ afflictio memoratur. Vbi uero plus otij nacti erimus, totum psalmum explorantes demonstrabimus, nulli prorsus alij nisi saluatori ac domino nostro accõmodari posse, quæ in eo proposita sunt. Sed eñ ubi Christus iterꝫ nominatur, quis tandem alius significetur nisi ille ipse, cuius commutationem, hoc est, ecclesiã et exprobrauerunt & adhuc exprobrant, qui dicuntur

Chri-

A Christi inimici: siquidē saluatoris nostri cruciatus, quos ipse pro nobis suscepit, ac præcipue mortem & crucem, quicunq; Christi doctrinam oppugnat, exprobrare nobis consueuit.

A Psalmo CXXXI. Christus nominatim de semine Dauid surgēs, qui cornu Dauid nominatur, qui Iudæos inimicos confundit, qui sanctificationem patris renouat.

Iurauit dominus ipsi Dauid ueritatem, & irritam non faciet eam, de fructu uentris tui, ponam super sedem tuam. Tum progressus inferius sic ait: Illic producam cornu ipsi Dauid, paraui lucernam Christo meo, inimicos eius induam cōfusione: super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea. Hic quoque de eo, qui ex semine Dauid oriatur iurat dominus, quod quidem semē eiusdem, cornu nominat: et quum iterum nominatim Christum appellet, lucernam dicit se illi parauisse, propheticum utique, ut uerisimile est, uerbum, quod ipsum Christum antecessit, qui solus instar solaris lumi-
B nis, omnibus qui totum orbem terrarum incolunt hominibus, exortus est. Sic ipse quoque Dauid, ut Christi lucerna paratus ante illum fuit, utpote qui soli, perfectoque lumini comparatus, lucernæ locum obtineat. Illic uero, inquit, producam cornu, locum uidelicet indicans, ubi significat Christum oriturum. Quum enim precatus esset Dauid, ut sibi spiritu liceret ante contemplari illius natalem locum, dixissetque uerba illa: Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum domino, tabernaculum deo Iacob, diuinus spiritus ei locum, qui est in Bethleem occultum detegit. Itaque subiungit, dicens: Ecce audiuimus eam in Ephrata (porro hæc est ipsa Bethleem) inuenimus eam in campis syluæ, introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. Quare merito postquam hæc aperuit atque indicauit, adiungit: Illic producam cornu ipsi Dauid, paraui lu-
C cernam Christo meo. Fortasse etiam ipsum in Bethleem a Christo assumptum corpus, alio quodam intellectu his uerbis significans: quando per corpus tanquam per testaceum uas, inhabitans in illo diuina uirtus, quasi per lucernam, diuini illius & rationalis luminis radios, in omnes emisit homines.

Ab Amos. Christus nominatim a deo denuntiatur, & ab omnibus hominibus agnoscitur, Iudæorum uero gentem repudiat.

Parare ad inuocandum deum Israel, quoniam ecce consolidans tonitru, & creans spiritum, & denuntians hominibus Christum suum, faciens mane & nebulam, & ascendens super celsa terræ. Dominus deus omnipotens nomen ei: audite uerbum dn̄i, quod ego capio super uos: lamentationem. Domus Israel cecidit: nō ultra adijciet ut resurgat. Virgo Israel lapsa est in terra sua: nō est qui erigat eam. Iam septimo loco Christū nominatim denuntians hominibus deus, cōsolidare tonitru, & creare spiritū euangelicæ prædicationis dicitur, quæ tonitru nomine propterea quod exaudienda sit ab omnibus hominibus, appellatur. Nam simili modo etiam spiritus quo

Chri-

Christus apostolos suos afflauit, significatur: quod quidē perspicue in saluatoris nostri aduentu completum est, in quo facturus deus mane simul & nebulam canitur, ijs quidē qui salutare lumē susceperint mane, ijs uero Iudæis, qui in ipsum non crediderint, contra. Nam ad illos extremam quoq; denuntiationem oraculum apportat, dum lamentationem Iudaicæ gentis adiungit, quæ ad ipsos statim peruenit, post nefarium aduersus saluatorem nostrum Iesum Christum scelus. Ex illo em̄, uel ad hunc usq; diem domus Israel cecidit, & uisionem semel deus ac denuntiationem protulit, de casura illorum domo in Hierusalem, aduersus omnem illorum multitudinem, ueluti eorum qui non amplius erigendi sint, eo quod non adsit, qui illos erigat: non est, inquit, qui erigat eam. Postquam enim Christum qui ad illos uenerat, non susceperunt, merito illos & deseruit, & in omnes transtulit nationes, qui etiam tum prius ruinę causam illos edocuit, ubi prope cum lamentatione se excusauit, dicens: Hierusalem, Hierusalē, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt: sæpe uolui cōgregare filios tuos quomodo gallina pullos suos sub alas, et noluistis: ecce relinquitur domus uestra deserta. D E

Ab Ambacum. Christus nominatim a dn̄o patre seruatur, & Christos suos seruat.

Egressus es in salutem populi tui, ut seruares Christos tuos: iecisti in capita iniquorꝝ mortem. Aquila: Egressus es in salutē populi tui, in salutē tuam cum Christo tuo. Quoniā Aquila in plurali ædidit singulare, quippe, qui cum Christo dixerit salutem populo fecisse deum uniuersi, iure ipsa uerba apposuimus, quæ perspicue q̄d hic propositū est, tuentur. Erunt autē ex interpretatione ipsorꝝ LXX. plures ab illo & per illum, qui Christi appellentur, de quibus dictū est: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari: qui quidem & in illum crediderunt, & sancta regenerationis in Christo unctione digni habiti sunt, & una cum sancto Apostolo dicere possunt, participes Christi facti sumus. F

Ab Hieremiæ Lamentationibus. Christus nominatim ab Iudæis circumuenitur, & a gentibus agnoscitur.

Spiritus uultus nostri Christus dominus comprehensus est in corruptionibus eorꝝ, de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus. Admirabiles illi dei prophetę, quum diuino spiritu intuerentur quod futurum erat, uicturos quidem seipsos, uerba autem sua, quasi ipsorꝝ uiuentium, nō futura otiosa, non apud Israel, sed apud gentes, canebant: Christum autem rursus nominatim, quasi illum Christum a quo propheticus ipsis suppeditaretur spiritus, comprehendendum dicebant in corruptionibus ipsorum. Quorum? nempe Iudæorꝝ, qui illum insidijs circumuenerunt. Attende uero hic quoq;, ut oraculum Christum prædicit cōprehendendum, quod sane Christi secundo aduentui accommodari non possit, quem gloriosum & cum regno diuino futurum, prophetica oracula enuntiant. Quapropter necesse est Iudæos aberrare, qui ea quę ad secundū illius aduentum pertinent,

quasi

A quasi de primo solent accipere, quum id nusq̃ ratio concedat, quippe quum fieri nullo modo possit, ut & pariter & secũdum idem, illum & gloriosum & abiectum fingamus: præterea cum honore & regno, & contra, non habentem neq; speciem neq; decus, sed contemptum præ filijs hominum: rursus saluatorem & redemptorem Israel, & contra circumuentum ab illis, & quasi ouem ductum ad occisionem, & ab iniquis, qui inter eosdem sint, traditum ad mortem. Quum autẽ satis commode ex nostris rationibus, quẽadmodum ipsa rerum inspectio declarat, uaticinia de Christo in duo genera diuidantur, ea quidem quæ ad humanam illius naturam spectant, tristioraq; sunt, in priore illius aduentu completa esse confitemur: quę uero maiorem gloriam habent, ac diuiniora sunt, adhuc usq; ad secundum illius aduẽtum expectantur. Prioris autem demonstratio euidentissima, dei utique per illum in omnes gentes progressa, & reipsa declarata cognitio, quam uarijs,
B diuersisq; modis innumerabiles canunt propheticę uoces, sicut uel ea quam proxime citauimus, in qua uerba illa continebantur, de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus.

A I. Regum Christus nominatim a domino patre exaltatur.

Dominus ascendit in cœlos & tonuit, ipse iudicabit extrema terræ, qui dat fortitudinem regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui: restitutionem in cœlum rursus nominatim Christi aut etiam dei, oraculum intelligit, eiusdemq; doctrinã, quæ instar tonitru ab omnibus exaudiẽda sit, item quod postea futurum est eiusdem, contra omnes iudicium. Post hæc autem ipse dominus daturus robur dicitur regibus nostris. Hi uero erunt apostoli Christi, de quibus habes in LXVII. psalmo illud: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. In hoc quoq; nominatim de Christo mentionem facit, qui ut homo, saluator noster intelligatur, cuius ait cornu extollẽdum esse, dum uirtutẽ in illo inuisibilem, & regnum illius significat.
C Consueuerunt ergo diuinæ literæ, ipsum regnum cornu appellare. Idem uero positum est etiam in LXXXVIII. psalmo: Et in nomine, inquit, meo exaltabitur cornu eius.

A I. Regum. Christus nominatim domum fidelem a patre accipit ecclesiam suam, & sacerdotem fidelem in omne tempus, qui ecclesiæ suæ cum dei cognitione præsit.

Ecce dies ueniunt, & perdã semen tuum, & semen domus patris tui: & non erit senex in domo tua. Hæc postquam ad Heli dixit oraculum, præter alia nonnulla, hæc etiam adiungit, dicens: Et suscitabo mihi ipsi sacerdotem fidelem, qui omnia iuxta cor meum & animam meam faciet, & ędificabo illi domũ fidelem, & ingredietur corã Christo meo omnes dies. Quum mutationem ac reiectionem ijs, qui non recta ratione operentur, diuinum minetur oraculum, alium ex alio genere constituturum se sacerdotem polliceretur, quem etiã dicit ingressurum in conspectu Christi sui, uel inambulaturum in faciem uncti sui: quemadmodũ Aquila interpretatus est, uel ut Symmachus, uersaturum ante Christum suum. Sed quis tandem hic erit? omnis nimirum

mirum quicunque ad sacerdotium Christi dei, cum pietate accesserit, cui qui D
dem ecclesiæ domum, tanquam sapiens architectus atque ædificator ipse uni
uersi deus, se ædificaturum pollicetur, non aliam utique domum significans,
quam eam, quæ nominatim Christo per totum orbem terrarum erecta est, ec-
clesiam, ubi sane omnis quicunque per Christũ dei consecratus est, secundum
spiritualia ministeria, quæ placita sint & ex animo ac sentẽtia dei dicitur fa
cturus: quando ij qui per sanguinem taurorum atque hircorum, iuxta ueterem in
figura ritum, sacra perficiebant, in odium dei incidisse, per Esaiam prophe-
tam, sine controuersia dicũtur. Hactenus ea in quibus nominatim Christus
prædictus fuerat. Veruntamen quia pluribus uerbis quæ Christo aduersa
ac tristia contigerunt, illius appellationi adnexa sunt, necesse est, quæ antea
dicta sunt de illius diuinitate repetere, de qua in XLIIII. psalmo, qui inscri
ptus pro dilecto, tractari supra demonstrauimus, ubi oraculum in primis
de illo tanquam de rege tractans, post alia nõnulla hæc de Christi diuinitate ad- E
iungit: Sedes tua deus in seculum seculi: uirga directionis, uirga regni tui:
dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus
oleo exultationis, præ participibus tuis. Plane enim in his, ut iam antea de-
mõstrauimus, quum unus ipse quoque sit is de quo agitur, deus esse dicitur,
qui iustitiã dilexerit, oderitque iniquitatem, atque huius rei gratia, ab ipso deo
ac patre suo unctus sit oleo præstantiori atque excellentiori, quam esset illud figu
ratum, eo, inquam, oleo, quod exultationis uocatur. At enim quicunque huius-
cemodi oleo, non ab hominibus neque per homines, sed ab ipso deo patre sit
unctus, quid aliud merito quam Christus sit nominandus? ergo eundem etiam
deum simul nominari iam cõstat, quemadmodum quidem suis locis antea
demonstratum est. Verum quæ apud Esaiam scripta olim citauimus, hic quo
que repetenda sunt, ubi ille ait: Spiritus domini super me, cuius causa un-
xit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædica-
re captiuis remissionem, & cæcis uisum. In his quoque demonstrauimus, quod F
qui quondam sacerdotes ex hominibus, ad rei diuinæ cultum accedebãt, hi
unguento artificiose comparato ungebantur. At quem prophetia significat,
is uirtute diuina unctus esse dicitur, & hoc totum ad saluatorẽ nostrum Ie-
sum, qui solus uerus Christus est dei, referebatur: qui quidẽ saluator in con
uentu Iudæorum quondam, quum prophetiam accepisset, & locum expo
situm legendo percurrisset, in seipso completum esse quod lectum erat, edo
cuit. Scriptum est enim, ut quum legisset librum ac plicuisset, ministroque
reddidisset, deinde sederit, utque omnium oculi in cõuentu in illum essent in-
tenti, atque ut deinde cœperit dicere ad illos, quod hodie completa est scriptu
ra hæc in auribus uestris. Hisce omnibus ad extremũ illa rursus quæ apud
Mosem legimus addenda censemus, qui quum ad exemplar sibi demon-
stratum, Aaron fratrem suum pontificem constituisset, sicut oraculum ipsi
præceperat, quod dixit, facies omnia ad exemplar demonstratũ tibi in mon
te, plane significauit, quod mentis oculis, diuinoque spiritu magnum uniuer-

si pon-

A si põtificem uiderit, uerum utiq; Christũ dei, cuius dum imaginẽ cum alia corporali, figurataq; adoratione describit eum, qui sibi sit demonstratus, alterius ueri Christi appellatione adornauit. Ipsum hoc diuinus quoq; Apostolus comprobat, ubi de Mosi legibus dicit illud: Qui exemplari atq; umbræ deseruiunt supercœlestium. Et rursus: Vmbram enim habens lex futurorum bonorum. Et rursus: Nemo igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorũ, quæ sunt umbra futurorũ. Nam si quæ ad ciborũ indifferentiam pertinent, & quæ de diebus festis & sabbatis lege sancita sunt, quasi umbram habentia, picturam aliarum & uerarum & occultarum rerum conseruabant, non immerito sis dicturus, pontificem quoq; alterius pontificis instar assumptum fuisse, eundemq; Christum denominatum, ad alterius & solius & ueri Christi imaginem. Qui tamen a uero tantisper relinquitur, dum uerus quidem Christus, ab uniuersi

B deo audit: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Et illud: Ex utero ante luciferum genui te. Et illud: Iurauit dñs & nõ pœnitebit eum. Tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedec. Per quæ plane quum soboles dei ac filius ante luciferum, atq; ante omne opificium extiterit, pontifex æternus est declaratus. Mosi uero Christus tanquam in scenica actione, ad breue adornatus, simulatusq; tempus, inter mortales positus, computatusq; est alteri, qui solus est uerus, tradita ueritate: & uerus quidem Christus, neq; Mosaicæ unctionis, neque olei artificiose confecti, terrestrisue alicuius materiæ indigens, tamẽ uirtute, appellationeq; sua, totum terrarũ orbem impleuit: quippe, qui denominatum a seipso in omnibus gentibus Christianorum instituerit genus. Mosi uero Christus, ne in hominibus quidem, quod unquam nomen habuerit, perspicuum fuit, nisi quatenus ipsius Mosi scripta prodiderint. Et hic quidem sero tandem post exitum de Aegypto, uasis quibusdam puris, cruẽtisq; sacrificijs purgatus,

C oleo unctus est comparato, ipsum Mosem sortitus unctorem. Ille uero omnis formæ princeps & uerus, ab initio in infinitum usq; æuum, totus per totum, ipseq; sibi in omnibus similis, nusquam quicquam mutationis accipiens, Christus semper fuit, etiam prius quam ad homines uenerit, atque itidem postea, non ille quidem ab homine, neq; ulla materia, quæ inter homines reperiatur, sed a supremo deo ingenita diuinitate unctus: & quoniã de illius appellatione in præsentia disserimus, omnibus quę dicta sunt quasi signum imprimatur, illud quod apud sapientissimũ Solomonem extat oraculum, sic se habẽs in cantico canticorũ: unguentum euacuatũ, nomen tuum nam hic quoq; diuina sapientia donatus, & dignus habitus, qui quę secretiora sunt de Christo, et de eius ecclesia contẽplaretur, idemq; quum unius quidem tanq̃ sponsi supercœlestis, alterius tanquam illius sponsæ mentionem fecisset, & quęreretur quodnam ipsi sponso nomẽ esset, uocem emittit quasi ad illum dicens: nomen tuum, sponse, unguentum est, & unguentum non simpliciter, uerum euacuatum: porro autem quod nam tandem aliud sit no

men, unguentum euacuatum significans, nisi ipsum Christi nomen: nam ali D
oqui neq; fieri neq; nominari possit Christus, si unguentum infusum non sit: quale uero hoc esset unguentum quo unctus is, de quo agitur, Christus est declaratus, in ijs quæ superius habes, a nobis ostensum est: quum igitur de Christi appellatione hactenus tam multa locuti sumus, agedum de Iesu quoque disseramus.

Quod etiam Iesu nomen apud priscos dei familiares in pretio fuit.

XVII. Primus rursum Moses quum ad suum successorem alia uteretur appellatione, Iesum eum denominauit: Scriptū est enim, hæc sunt nomina uirorum, quos misit Moses ad inspiciendam terram, & denominauit Moses, Nausem filium Naue, Iesum, & misit eos. Considera quæso parumper, ut propheta qui nō parum doctus naturam nominum erat, sed plurimum, hac quoque in parte philosophatus, ut ex ijs sanctis uiris constat, quos ipse denominauit, & ex causis propter quas denominauit, quippe qui E
inducat Abraham, qui præmium uirtutis a deo accipit, suam ipsius Abraham integram appellationem: quod sane quid nam sibi uelit, nō est nunc demonstrandi locus, & eadem ratione Saram denominet Sarram, & Isaac, eum qui antequam nasceretur, risus dictus fuerat, & Iacob eum qui præmio luctę, ex cognomine Israel decoratus: quumque idem alia innumerabilia de ui & natura nominum, diuiniore quam ut ea homini conueniat, spirituque dei afflata sapientia ac scientia percepta & cognita haberet, nec alius quisq̃ ab initio ante ipsum, Iesu nomine usus esset, primus diuino spiritu moderante, quem sibi in populi principatu successorem erat declaraturus, alio prius nomine uocatum, ipse immutans, Iesum nominauerit, utpote qui appellationem illi a maioribus dum nasceretur adiūctam, non satis idoneam fore cēsuerit: siquidem Nausem illum parentes uocauerant: at uero ipse dei propheta, immutato natali nomine, uirum illum diuino spiritu annuente, Iesum uocat, non aliter illum post mortem suam, omni populo præesse o- F
portere ratus, quum utique futurum uideret, quas leges ipse posuisset ut eæ aliquando mutarentur, finemq; acciperent, & eadem cum ipso Mose ratione quodammodo interirent, neq; alium quempiam quam unum Iesum ipsius dei Christum, alteri Reipublicæ, quæ priore longe melior, longeq; præstantior foret, præfuturum. Itaque Moses quidem omnium prophetarum maxime admirandus, quum utranq; saluatoris nostri Iesu Christi appellationem, diuino spiritu instruente distinctam, cognitamque haberet, utraque quasi duobus regijs diadematis eos, qui apud se omnium essent principum præstantissimi, decorauit. Itaq; quum duobus principibus, duobusq; ducibus populi, pontifici ipsi, ac suo ipsius successori, Christum & Iesum appellationes pro meritis tribuisset: ipsum quidem Aaron, Christum, Nausem uero, quasi eum, qui post mortē suam sibi esset successurus, Iesum nominauit. Hoc igit̃ modo ipsius Mosi scriptura, saluatoris nostri IESV CHRISTI nominibus insignita est.

Ab

A Ab Exodo. Quemadmodum Mosi successor Iesus, qui angelus est vocatus, & populi dux futurus erat, reddentis oraculum Christi nomen ferre dictus est.

Ecce ego mitto angelū meum ante faciem tuam, ut custodiat te in uia ut introducat in terram, quam preparaui tibi: obserua eum, & ausculta illi, ne fueris aduersus illum contumax, non enim uerebitur te, nomen enim meum est in ipso: meo (inquit ipse dominus) qui hæc tibi respondeo, nomine inscriptus est, qui populum introducturus est in terrā promissionis: quod si Iesus hic fuit, nō alius, constat iam tum dominum hic dicere, nomen suum illi esse impositum: non igitur mirum est, si angelum quoque ipsum uocat, quando etiam de Ioanne, qui homo fuit, plane dictum est illud: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.

A Zacharia. Quod etiam Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, imaginē ac figuram gessit saluatoris nostri, qui veterem, quæ iam tum inualuerat, humanarum animarum seruitutem, ad deum conuertit.

Et ostendit mihi dominus Iesum sacerdotem magnum, stantem ante B faciem angeli domini: & diabolus stabat a dextris eius, ut aduersaretur ei, et dixit dominus ad diabolum, increpet dominus in te diabole, & increpet dominus in te, qui elegit Hierusalem: nonne ecce hoc, quasi torris erutus ex igne? & erat Iesus indutus uestibus sordidis, & stabat ante faciem angeli domini, & respondit, et ait ad stātes ante faciem, dicens: auferte uestimenta sordida ab eo, & dixit ad eum: ecce abstuli a te iniquitates tuas, & induite eum tunica talari, & imponite cidarim mundam super caput eius, & induerunt illum uestimenta: ac deinde adiungit: audi iam nunc Iesu sacerdos magne, tu et proximi tui sedentes ante faciem tuam, quoniam uiri prodigiorum inspectores sunt: quoniam ego adduco seruum meum, orientem: & post paulum his quæ dicta sunt adiungit, dicens: Et factum est uerbum domini ad me dicens: sume ea quæ sunt ex transmigratione a principibus & oraculis eius, & ab ijs qui cognouerunt eam, & ingredieris in die illa in domum Sophonię uenientis de Babylone, & accipies argentum atque aurum, & facies C coronas, & impones super caput Iesu filij Iosedec sacerdotis magni, et dices ad eum: hæc dicit dominus omnipotens, ecce uir, oriens nomen ei, & subter eum orietur, & ædificabit domum domini, & ipse accipiet uirtutem, & sedebit, & principatum obtinebit in sede sua: & erit sacerdos a dextris eius, et consilium pacificum erit inter utrunque: hoc quoque in loco propheta magnus sacerdos, qui dicitur Iesus, apertissimam imaginem, & notam euidentissimam seruare mihi uidetur saluatoris nostri Iesu Christi, quando & illius nomine decoratur, & populi de Babylone redeuntis, qui captiuus illic fuerat, ductor existit, nam saluator quoque noster Iesus Christus, per Esaiam prophetam dicitur missus, ut nunciet captiuis remissionem, & cæcis uisum, consoleturque omnes qui in luctu sint, detque lugentibus Sion, gloriam pro cinere, atq; unctionem lęticiæ: habes igitur iam duos magnos pōtifices. Christum quidem apud Mosem, Iesum autem eum de quo nunc agitur, qui ueritatis circum saluatorē ac dominum nostrum Iesum Christum notas et signa, in se ipsis pertulerint: sed enim Aaron qui apud Mosen Chri

ſtus eſt,quum Aegyptiaca ſeruitute populum liberauerit, & ad libertatem D
& curam profectionis ab Aegypto illorum dux fuerit: probe ſeruabit ima
ginem eius,qui uerus eſt dominus. Nam hic plane nos omnes,qui de genti
bus aſſumpti ſumus, ab Aegyptiaco ſimulachrorum cultu liberauit:at uero
qui apud prophetam eſt Ieſus ſacerdos magnus, redeuntibus de Babylone
in Hieruſalem præfuit, ſignum ipſe quoque ferens, Ieſu ſaluatoris noſtri,
quem habemus ſacerdotem magnum,qui quidem cœlos ipſos penetrauerit
a quo nos etiam ipſi quaſi de Babylone, hoc eſt de confuſione ac ſeruitute ui
tæ præſentis liberati,ad cœleſtem ueramque Hieruſalem contendere inſtru
cti ſumus: porro autem merito qui ueritatis imaginem in ſeipſo ferebat Ie-
ſus, ſordidis indutus ueſtibus fuerat,diaboluſque a dextris illius ſtetiſſe,ei-
demque aduerſatus eſſe dicitur:nam uerus item ſaluator ac dominus noſter
Ieſus,quum ad noſtrā uſque deſcenderit ſeruitutē, peccata noſtra ſuſtulit,at-
que humanas ſordes abſterſit,& quę illi in paſſiōe probra illata ſunt,ex mā E
ſuetudine charitateque erga nos ſua ſuſtinuit,quapropter Eſaias ſic ait: Hic
peccata noſtra fert, & pro nobis eſt in dolore, & nos exiſtimauimus eum
eſſe in labore et in plaga & in afflictione:ipſe aūt uulneratus eſt propter pec
cata noſtra,& infirmatus eſt propter iniquitates noſtras: quin etiam Ioan-
nes Baptiſta, quum dominū uidiſſet, ait: Ecce agnus dei,qui tollit peccata
mundi. Paulus quoque his ſimilia ſcribens de illo inquit: Eum qui pecca-
tum non nouit,pro nobis peccatū fecit, ut nos efficeremur iuſtitia dei in ip-
ſo,item: Chriſtus nos redemit de maledicto legis,factus pro nobis maledi-
ctum. Hæc igitur uniuerſa dum canit prophetia, apertius ea ipſa ſignificat
ubi ait: Et Ieſus erat indutus ueſtibus ſordidis: uerumtamen, ĳs depoſitis
quo tempore in cœlum aſcendit, ac de ſeruitute noſtra ad ea quæ ipſius pro
pria ſunt, reuerſus eſt, tum uero paternæ diuinitatis diademate eſt corona-
tus, & paterni luminis ſplendidiſſimum ueſtimentum indutus, Cidarique
diuina,atque alĳs pontificĳs ornamentis decoratus: non eſt autem difficile F
etiam ea quę ad diabolum ſpectant interpretari, qui quidē etiam nunc dum
Chriſti doctrinæ aduerſatur, atque illi eccleſiæ, quæ a Chriſto per totum
terrarum orbem erecta eſt, ipſi ſaluatori noſtro aduerſatur, utpote qui antea
quoque cōtra illum ſteterit, dum is adeſt nos a ſeruitute quam ſub hoc fereba
mus, liberaturus:nempe illum hic tentauit & ſemel prius, et iterum poſtea,
quum ſub ipſam paſſionē illi inſidias cōparauit, ad extremum ille quum et
ipſum diabolum,& eos qui ſub ipſo degunt,uniuerſos, & inimicos & ho-
ſtes,uiſum noſtrum effugientes, in fugam uertiſſet, nos qui captiui teneba-
mur,ſuos effecit domeſticos,atque de nobis ipſis, tanquam de uiuis lapidi-
bus,domum dei,ipſamque pietatis rempublicam ſtruxit, ut iure ac merito
illi oraculum ſit accommodandum, quod ait. Ecce oriens nomen ei,& ſub
ter ipſum orietur,& ædificabit domum domini, & ipſe accipiet uirtutem,
& ſedebit, & principatū tenebit in ſede ſua. Attende igitur diligenter,quem
admodum hic quidem ſpirituali quodam more de antiquo loquens Ieſu,
qui

A qui imaginem ueri ferebat, sic dicat: Ecce oriens nomen ei. Paululum uero progressus, quasi de alio qui sit oriens, ipsi illi qui tunc aderat, Iesu dixerit: Audi iam nunc o Iesu, sacerdos magne, & tu, & proximi tui. Quoniam uiri prodigiorum inspectores sunt: Ecce ego adduco seruum meum, orientẽ. Si igitur sermo erat de alio qui uenturus esset, ac uerius quam ille, qui tunc aderat, oriens nominãdus, certe imago uenturi orientis ille erat: utpote, qui in imagine non solum Iesus, sed etiam oriens diceretur, siquidem tanquam ad ipsum presentẽ, uerba illa: Ecce uir, oriens nomen ei, ad illum dicta sunt. Merito igitur imaginis gratia, hic quoque saluatoris nostri appellatione dignus habitus est, nimirum quemadmodum etiam orientis. Nam ipsum Iesu nomen in nostram linguam conuersum, salutare dei significat. Etenim Iosua, apud Hebræos salus. Filius autem Nun apud eosdem, Iosue nominatur. Iosue uero est, Iao salus, hoc est, dei salutare. Itaq; merito sicubi dei salu
B tare in nostris codicibus lectum fuerit, nihil aliud prorsus quam Iesum Hebraica lingua significari pro comperto habeas. Quum hæc hactenus de saluatoris nostri appellatione a nobis dicta sint, ab alio rursus principio orationem renouantes, ad perfectiores de eodem propheticas demonstrationes transeamus.

EVANGELICAE DEMONstrationis Libri Quarti
FINIS.

HAEC INSVNT IN QVINTO EVANgelicæ de saluatore nostro demonstrationis uolumine.

C

Quisnam modus fuerit, quo apud Hebræos prophetæ futura prouidentes canebant, & ueram theologiam illuminabant. Item quam multæ propheticæ uoces, de diuina & omnia quæ facta sint antecedente saluatoris nostri natura, mentionem fecerint.

1	a	Prouerbijs.		16	ab	eadem	
2	a	Psalmo	44	17	ab	eadem.	
3	a	Psalmo	109	18	a	Numeris.	
4	ab	Esaia		19	ab	Esaia.	
5	a	Psalmo	32	20	ab	Iob.	
6	ab	Esaia		21	a	Psalmo	98
7	a	Genesi		22	ab	Osee.	
8	ab	eadem		23	ab	Amos.	
9	ab	eadem		24	ab	Abdia.	
10	ab	eadem		25	a	Zacharia.	
11	ab	eadem		26	ab	eodem.	
12	ab	eadem		27	ab	eodem.	
13	ab	Exodo		28	a	Malachia.	
14	ab	eadem		29	ab	eodem.	
15	ab	eadem		30	ab	Hieremia,	

QVVM quibus modis de saluatore nostro Iesu Christo D
tractemus, ij duo nobis in proximo Euangelicæ demonstrationis uolumine ostensi sint, unus quidem eorum, natura nostra superior est, ultraq; illam excurrit. Hoc sane modo affirmamus illum esse unicum dei filium, siue dei essentiam referens uerbum, uniuersiq; huius authorem, siue essentiam intelligentem, ac dei primogenitam uirtutem atque naturam, uimq; diuinam, quæ omnem habeat uirtutem, & oĩa quę facta sint, antecedat, siue ingenitę naturæ intelligentem imaginem. Alter uero modus nobis magis cognatus, magisque familiaris agnoscitur. Hoc enim definimus illum esse dei uerbum, quod in homine paternam pietatem denuntiet: quo quidem modo quondam ille apud priora secula in hominis habitu, ijs qui cum Abraham, ijs, inquam, qui cum ipso illo principe gentium apud dei amicos tantopere celebrato uixere, apparuit. Qui tum rursus apud homi- E
nes uisendus expectabat̃, & qui iam ante per hominis ortum, & nostro corpori simile corpus, omnia probra passurus dicebatur. Itaque nobis de illo prophetica expositurис testimonia, recta uia, rectoq; ordine procedet oratio, si iam nunc in primis quemadmodum quæ promissa sunt postulant, id quod primum est exploremus, & quæ in Euangelijs de illo extat theologia, hanc a ueterum prophetarum testimonio comprobemus. Sed ante necesse est considerare, quisnam fuerit modus, quo prophetæ apud Hebręos dei spiritu implerentur, a quibus utique etiam quæ prædicta sunt, antehac edocti sumus.

Quisnam modus, quo apud Hebræos prophetæ, simul & quæ futura essent canebant, & solam veram theologiam illustrabant.

Loca in quibus & uaticinia & oracula acciperent, in orbe terrarum passim instituta fuisse, tam Græci quam barbari profitentur. Porro hæc aiunt prouidentia ipsius opificis, ad usum atque utilitatem hominum prodita es- F
se & concessa. Itaque prophetis Hebræorum nihil excellentius contigisse, quam reliquarum gentium oraculis. Vt enim Hebræis per eiusmodi prophetas, sic reliquis gentibus per diuersorum locoꝝ oracula, supremum deum respondere, & conducibilia monere solitum. Non enim tantummodo Iudæorum esse, sed reliquorum quoque omnium hominum deum, neque hos magis quam illos curare, sed omnibus æque prouidere. Sic enim ne solem quidem suum inuidere cuiquam, sed omnibus abunde largiri, non Hebræis solis, annuosque rerum necessariarum prouentus suppeditare, atque omnibus simile corpus construere, unumque nascendi modum omnibus, unam omnibus animæ rationalis naturam. Itaque eadem ratione prouidendi quoq; cognoscendiq; futura scientiam, omnibus hominibus abunde sufficere, alijs quidẽ per uiros prophetas, alijs uero per oraculoꝝ responsa, & alijs per auium uolatus, aut per extorum in sacrificijs inspectionem, aut per somniorum immissiones, aut per ea quæ dicuntur, omnia, aut per

con-

A concussiones ac tremores, aut per alia quædam eius generis signa: hęc enim aiunt prouidentia diuina cunctis hominibus esse donata, itaque nihil amplius habere uideri Hebræorum prophetas: hæc sane illorum est ratio: nos uero illis sic obuiam ituri sumus. Si ulla quidem ratio conuincit, re uera deos, seu diuinas potestates, siue bonos aliquos dæmones præesse eorum, de quibus dictum est oraculis, uel augurijs, uel cæteris quæ antea diximus, possumus sane aliquem locum illis tribuere, tanquam illa quoque supremus deus ijs, qui talia usurpent largitus sit: si uero perfectis demonstrationibus, & ipsorum Græcorum confessionibus, iam antea, dęmones esse non illos quidem bonos, sed omnis pernicici nequitiæque authores conuicimus, qui fieri potest ut dei prophetæ habeantur? etenim illos esse malos, per euangelicam præparationem ratio depræhendit, ex eo sane quod priscis temporibus in omni loco, & ciuitate ac regione, humanæ illis uictimæ sacrificarentur: item ex eo quod rerum futurarum ignoratione sciscitantes deciperent, & quod in mendatio millies ac millies deprehensi sint, modo quidem aperte ac palam, modo uero ipsorum oraculorum ambiguo sermone, per quem eos qui ad se confugissent, plurimis sæpissime malis atque incommodis inuoluisse conuicti sunt, nec non quod iam antea demonstratum sit, illorum genus fœdum immundumque esse, ex eo quod obscœnis ac lasciuis, quę de ipsis ferantur, canticis gaudere consueuerint, item hymnis ac fabulosis narrationibus historijsque inhonestis ac perniciosis, quas quod contra seipsos ratas habuerint, & tanquam ueras comprobauerint, iam plane redarguti sunt. Denique illorum inertis imbecillæque naturæ maximum argumentum, quod extincta sint oracula, neque amplius ut olim respondeant: & extincta non alias quam sub aduentum saluatoris nostri Iesu Christi, ex quo enim illius in omnes gentes euãgelicæ doctrinæ penetrauit uerbum, ex illo item oracula defecerunt, & dæmonum mortes memorantur: omnia igitur

B

C hæc, & innumerabilia alia his similia fuerunt, ex quibus illos, de quibus nunc agimus, malos esse dæmones euangelica præparatio demonstrauit, quod si tales illos esse iam constat, quæ ratio unquam obtinebit, ut supremi dei illas fuisse diuinationes censeamus, quæ dæmonum sortes perhibentur? aut quæ de illis feruntur, dei prophetarum uaticinijs esse cõparanda? cæterum quanti tandem illorum prædictiones faciendæ, quas, quum stare uidebantur, sciscitantibus respondebant? nonne de inhonestis atque humilibus, & nullius pretij uiris, pugilibus exempli gratia, aut alijs talibus reddi solitas nouimus? quos quidem homines sacrificijs honestari iubebant? qualia porro quæ de humanis uictimis feruntur, censenda? caput enim hoc omnium eorum quę dicta sunt: num igitur ulla re praua locum nouę absurditati reliquerunt? quod si isti hominũ conseruatores, & dij & boni dęmones, qui ad se suppliciter & cum pietate cõfugiebant, eos quęcunq; charissima haberent, quasi reliquis similia pecora mactare imperabãt, plane q̃d humani sanguinis supra omnẽ ferinam naturã sitibundi, neq; quicq̃ aliud quam poto

res sanguinis, & deuoratores hominum, perditionisque amici essent, ipsimet declarabāt, aut dicat mihi sane quiuis, num de illis possit honesti quidpiam, aut quod cum uirtute coniunctum sit, ostendere: aut diuinationes, ac prædictiones, quæ ad omne hominū genus spectauerint: aut leges, institutionesque ciuiles, quę quo modo omnes hoīes uiuere oporteat, præceperint: aut philosophiæ decreta ac disciplinas, quę philosophię amatoribus ab ipsis dijs unquam proposita fuerint: atqui nemo est qui possit affirmare, tale unquam quidquam uel celeberrimorum oraculorum beneficio, uitæ hominum contigisse, nam si talia fuissent, nunquam homines, quibus a dijs leges traditæ sunt, diuersis usi essent, atque inter se pugnantibus legibus: nam qui dij essent & dij boni, qui fieri posset ut non æquis institutionibus uterentur, quare autem non modestissimis ac iustissimis legibus? quis ergo aut Solonis, aut Draconis, aut aliorum qui uel Gręcis uel barbaris leges descripserint, usus fuisset, quum in proximo adessent dij, qui oraculis possent, quæ honesta & necessaria uiderent, præcipere? quod si quis dicat, plane illos ipsos non alios fuisse, qui per singulas gentes hominibus leges dederint: dicat etiam quæso ecquis ille, aut cuiusmodi fuerit deus, qui Scythas, exempli gratia, deuorare homines docuerit, aut qui nonnullis alijs leges dederit, ut matribus ac filiabus miscerentur, aut qui eos qui consenuissent canibus proijcere, quasi rem bonam imperauerit, aut qui sorores habere in matrimonio permiserit, aut mares maribus commisceri. Et quid me oportet, narrationes a legibus & omni iure alienas de ijs, quæ aut apud Græcos, aut apud barbaros fierent, numerare, ut authores illos oraculorum mirabiles, apud utrosque non deos, sed prauos ac sceleratos dæmonas fuisse demōstrem? quippe qui infelicissimum mortalium genus, in absurditates ab omni natura alienas coniecerint: quando ne dij quidem illi & uates, qui apud Græcos fama celebrantur, ut conducibile quidquam & suo pretio ęstimandum, ad animæ utilitatem ijs tradiderint, qui ad oracula accederent, demonstrari possint? cur enim unquam Græci homines, relicto illorum usu, barbaram terram petere soliti sunt, ut mercatorum instar, disciplinas extrinsecus alicunde conquirerent, quum in proximo essent dij, quibus magistris uterentur? si enim dij aut etiam boni dæmones respondissent, & alias quidem diuinationibus, alijsque miraculis ostendissent uim suam, alias uero ex constanti & necessaria disciplinarum ueritate, ueram docuissent sapientiam, quid tandem impedimēto fuisset, ne ab illis philosophorum filij instituerentur? ut ita illis institutis, nusquam aliæ ab alijs opiniones, aliæ sententiæ, alia decreta traderentur, neque uero ex longa diuersitate, uarię philosophorum sectæ nascerentur? quod si illos popularis turba non attendebat, at saltē pijs religiosisque hominibus, qui illos consulerent, constantē quandam doctrinam, beneficio illorum suppeditari oportebat, sed qui sunt hi tandē? nam quoscunque dixeris tales, eos ut errantes redarguunt, quicunque diuersa aut contraria sentiunt, cæterum ut par est, dæmonum erant oracula, quæ usque ad furis compilationem, aut suppellectilis inte-

A interitum,aut aliud quidpiam eiusdem generis uim suam porrigerent,quarum sane rerũ haud incredibile est illos : utpote, qui in hoc aere, qui terram ambit uagari consueuerint, habuisse scientiam. Honestæ autem & cum sapientia coniunctę rei,siue sententiæ atque artis inuentores fuisse,nunq̃ ostendes,non Reipublicæ, non legis a recta ratione profectæ, nõ instituti cuiuspiam laudabilis,imo uero si aliquãto liberius dicere oportet,illos omnium malorum authores & principes extitisse affirmare necesse est:qui de seipsis adulteria,& impudicos marium abusus,& cum matribus, et sororibus nuptias, concubitusque nefarios,& alia innumerabilia quæ deorum naturę aduersantur, inimicitiasque & bella deorum aduersus deos,in ipsorum hoĩm canticis atque hymnis & narrationibus & sacrorum arcanis ritibus, ferri non recusarent, ac potius libentissime audirent. Certe nunq̃ eorum quisquam se, contra homines indignatione correptum ostẽdit,quod qualia dicta a nobis B sunt,talia ipsis,aut cogitando, aut dicendo,quasi nequitia plena, neque ulla modestia referta tribuerẽt. Et quid me oportet oratione progredi longius? quum plane de uno omnium exemplorum maximo,liceat & crudelitatem & immanitatem & tetrum re uera institutum illorum intueri? dico autem de mactandorum hominum ritu. Quod enim non solum brutorum animalium sacrificijs gauderẽt,uerumetiam hominum ipsorum interitu, cuius tandem crudelitatis excessum non superauerit?hæc enim erant,ut dixi, quæ in pręparatione & philosophi & historici apud Gręcos memorię prodiderint: ex quibus maxime q̃ perniciosi sint dæmones,quamque multiplicibus machinis, modo quidem oraculorum,modo uero auspiciorum,aut signorum,aut hostiarum,aut aliorum similium,hominum peruertant atque implicent genus,demonstrabantur. Quare affirmandum,illorum oraculum nequaq̃ supremum deum authorem habuisse. Neque igitur illa prophetis Hebræorum comparare fas est, quorum primus initiator ac theologus extitit Moses. Qui quidem C quantorum, qualiumque bonorum in uita author fuerit, iam hinc facile contemplari potes. Primum sententias,opinionesque Euangelicas ac ueras protulit,de omnium rerum authore atque opifice deo:tum de eiusdem filio rationalium,intelligẽtiumque naturarum authore,earum utique,quæ post ipsum existere intelliguntur: item de mundi, atque hominis creatione,scripturam sacram exarauit atque ædidit. Pręterea quum historias religiosorum hominum, & qui olim deo grati apud Hebræos uixerint,quasi quędã uirtutum exemplaria expresserit,eos qui sibi dictanti parerẽt,ad imitationẽ uirorum bonorum excitauit. Legi uero diuinæ, atque ijs qui tunc uterentur accommodatæ,primus orationis splendorem adhibuit, adorationemque religiosam ac uerã introduxit. Postremo ijs,qui post se multis seculis futuri erant prædictiones enuntiauit, sicut paulopost a nobis cõmemorabitur: & hic quidẽ talis. Ad eundẽ uero modũ, etiam prophetæ qui post illum extiterunt. Cæterum extra propositũ existimetur,sicubi eorum quidpiã quæ in diẽ quæri solent,ipsi respondissent sciscitantibus. Summa autem oĩs illorum prophetiæ,in rebus

magnis

magnis cōsumebatur. Non em̄ in diuinatione rerꝫ quæ in diem, aut in præ D
sens tempus quærerentur, neqꝫ paruis aut humilibus negotijs suum quod a deo acceperant munus dignum putabāt. Sed super omni genere hominum diuini in illis spiritus illustratio, ingens amplexa erat argumentum, non illa quidē ut de ægrotantis hoīs corpore, neqꝫ de temporaria hac, & omnibus morbis obnoxia uita, diuinationem profiteretur: nec alioqui de quibusdam medijs atqꝫ indifferentibus, quæ neqꝫ si adsint ad profectum animæ conducibilia sint, neqꝫ si nō adsint, damnum aliquod aut perniciem afferant, tametsi nonnunquam hæc quoqꝫ prædicebant, non primaria quadam ratione, sed quod rerum grauiorum perceptionem comitarentur, eisqꝫ essent adiuncta. At uero quę in causis diuini ab illis accipiendi spiritus, ad uaticinādum principem locum obtinerent, ea maius quoddam cōtinebant argumentum, quam ut ad ea quæ dicta sunt, pertinere possent. Quod si quis totum quasi corpus eorum, quæ a Mose & alijs post Mosem prophetis scripta sunt, di E
ligentissime exploret: profecto ea nihil aliud complexa inueniat, quam adhortationem atqꝫ doctrinam diuini cultus, qui deo uniuersi, ipsi utiqꝫ opifici rerum omnium sit exhibēdus, cognitionemqꝫ ac theologiam supremam de filio, qui una cum patre ipse quoqꝫ rerum sit author: præterea dehortationem atqꝫ euersionem a fallaci multorum deorum cultu, ad hæc ueterum sanctorum uirorum, qui primi talem religionem obseruauerint, memoriā, prædictionesqꝫ & respōsa de ijs, qui multis post seculis ad illorum uitæ regulam, suam ipsi uitam directuri erant, per aduentum dei ad homines atqꝫ præsentiam, ipsius, inquam, filij & ipse eiusdem docendæ pietatis munere functurus, & ad salutem uitæ hominum afferendam uenturus, in responsis dicebatur, cuius beneficio illi cunctis gentibus & Græcis simul & barbaris, eundem diuini cultus morem, quem ueteres Hebræorꝫ religionis amatores seruauerant, prodendum esse canebant. Hæc Moses, hæc reliqui item prophetæ, qui omnes uno ore quod erat futurum nuntiabant: atqꝫ hæc erat F
causa, cur diuinus spiritus afflaret homines & corriperet, ut uidelicet dei cognitionem ipsos, supremamqꝫ de patre ac filio theologiam doceret, ijsdemque traderet uerę illius pietatis morem, & ad memoriam redigeret eos, qui quondam omnes honestatis partes compleuissent, necnon eos, qui posterioribus temporibus, a pietate, rituqꝫ maiorum suorum excidissent, eosqꝫ longa oratione reprehenderet: item caneret aduentū saluatoris, ac doctoris uniuersi humani generis, & per illum in cunctas gentes, antiquæ Hebræorum religionis propagationem futuram, nuntiaret. Hæc sunt quæ ab initio & titulis & libris sacris prophetarum, concordi uoce enuntiata fuerunt, ipsa, inquam, hæc, quæ etiam nos post longissimum tempus, hodierno ipso die cōpleri oculis nostris intuemur. Hi uero omnes uno ore diuino spiritu afflati, cunctis hominibus lumen ueræ pietatis aperiebant, atqꝫ animę & corporis castitatē, perfectamqꝫ mētis purgationem cōmendabant. Quam quum ipsi prius exercuissent, ijs, qui sibi auscultarent, proponebant, & ab omni

minus

A minus honesta actione eos, qui ad se accederet prohibebant, deterrebantque, ne studia illa nefaria imitarentur, quæ ab errore colendi multos deos profecta fuerant: tum præcipiti quodam cursu docebant, ut fugerent omnem dæmonicam traditionem, priscasque illas omni studio celebratas hominum mactationes, obscœnasque de dijs & nefandas narrationes: a quibus quum homines prohiberent, unum uniuersi opificem deum, quasi præsidem ac iudicem omnium quæ ab hominibus agantur, ut attederent, hortabantur: atque interim ne ignorarent eum, qui uenturus erat ad homines, Christum utique dei, saluatorem uniuersi humani generis, ac doctorem non minus barbaris, quam Græcis ueræ pietatis destinatum. Hæc sane erat differentia inter eos, qui spiritum dei receperant, & eos, qui dæmonico instinctu diuinationem profitebātur. Deinde prauum quidem unumquodque dæmonium tanquam tenebrarum amicum, animam tenebris & caligine inuoluens, accessu suo
B quemcunque sibi subiecerat, naturali usu rationis deturbatum, quasi mortuum distendebat. Itaque ille tanquam omni sensu spoliatus, factusque amens, quid a se uel diceretur uel ageretur, neutiquam intelligentia consequebatur. Ex qua re merito istiusmodi alienationi nomen imposuerunt, quod quum diuinationem significet, a furore uidetur esse deductum. Verus autem, diuinusque spiritus quum lucidissimus, ac potius ipsa lux sit, ad quamcunque animam accesserat, in ea continuo nouum ac splendidissimū lucis diem cōparabat, eandemque & nitidam & ad contemplandum idoneam, multo amplius nunc, quam prius esse consueuisset, reddebat. Itaque cum maxime et sobrij erant, & uigilabant, & præ alijs omnibus quæ canebant, ipsi intuebantur & comparabant. Ex quo mihi bene, uereque uidemur eos, qui tales extiterint, uocare prophetas: quod diuinus in eis spiritus ante ostendere, & lumine suo anticipare, non præsentium modo, uerumetiam futurorum ueram, certamque cognitionem consueuerit. Cæterum, contemplamini quæso lon-
C ge ne melior hæc & uerior oratio, quæ ait diuinum spiritum in animas expurgatas, & ad suscipiendam diuinitatem intelligentia & ratione nitida cōparatas, ingredi solitum, an eorum, qui in materia inanima & tenebricosis secessibus, diuinum quod sit, includunt: atque in fœminarum, uirorumque impuris animis, necnon in coruis atque accipitribus, auibusque ceteris: præterea in capris, & reliquis animalibus: quinetiam in aquarum collectionibus, in extispicijs, in cruoribus odiosarum ac deformium beluarum, in uenenatarum serpentiū corporibus, ut draconum & mustelarum & aliorum eiusdem generis, per quæ futurarum rerum cognitionem a supremo deo indicari & prodi, admirabiles isti & egregij authores, cōtra quos dicimus, putauerūt. Porro istuc hominum fuit nullam diuinę naturę rationem habentium, neque uero quæ nam sit diuini spiritus uis, considerantium, quæ nullo modo inanima brutaque animalia incolere gaudet, ac ne rationalia quidem cūcta, sed ea tantum, in quorum animis uirtus insit perfecta, quales paulo ante prophetas Hebræorum oratio nostra descripsit, quos diximus magnarum rerum causa,

diui-

diuino ſpiritu dignos eſſe habitos, utpote qui orbis uniuerſi hominibus ea D
proderent, quæ ad ipſorum in uirtute profectũ conducerent: quod ſi quando illos inſtar umbræ, etiam rerũ præſentium ac mediarum atq; indifferentium cognitio comitata eſt, uſqueadeo ut ſciſcitãtibus quę ignorarent, ad tẽpus quoq; prædicerent, etiam hoc ipſum neceſſario illis, qui ad ipſos accederent, præbebant: nimirum ne iſti curioſi ac perquã auidi diuinationum, iure ad externa aliarũ nationum oracula, penuria domeſticorum prophetarum ſecedere uiderentur: ſed hęc hactenus dicta ſint, ad illam uim diuinam demonſtrandam, quæ in prophetis Hebręorũ inerat: tempus igitur iam eſt ut illi tanquam ij qui uiri diuini ſapienteſq;, non humano more, extiterint, ſed afflati diuino ſpiritu quæ credenda eſſent docuerint, ſua ipſorũ decreta, & cum pietate coniunctas incorruptaſq; theologias, ſine omni prorſus ambiguitate nos doceant, ut uideamus num uſq̃ quidquam a uirtute ac ueritate alienũ importent: agedum igitur iam deinceps, nouo quodã dicẽdi initio E
aſſumpto, quę in euangelijs de ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto theologia cõtinetur, eam propheticis quoq; teſtimonijs comprobemus: euangelica igitur teſtificatio talem de Chriſto profert theologiam. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum: omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil: uocat porro illum lucem intelligentem, uocat etiam dominum, ſicut interim deum quoque. Diuinus autem Paulus tanquam Chriſti diſcipulus & apoſtolus, eidem theologiæ concordat, ubi de illo hæc narrat. Qui eſt imago dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt uniuerſa, in cœlo & in terra, uiſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnia, & omnia per ipſum conſtant. Vocatur autem & dei uirtus & dei ſapientia. Hæc ipſa igitur hoc tempore de propheticis Hebræorum monumẽtis, quaſi de uarijs floribus colligenda nobis propoſita ſunt, ut per utriuſq; partis cõſenſionem, demon F
ſtratio conſtet ueritatis. Cæterũ, ignorare neutiq̃ oportet, quemadmodum diuina oracula quum multum, quod tum in uerbis tum in ſententijs mirifice excellat, Hebraica lingua contineant: uariam, diuerſamq; in Græca lingua interpretationẽ, ob difficultatem contemplandi, ſortita ſint. Sed quum olim uiri Hebræi multi ſimul cõuenerint, & una, eademq; uoce illa omnia conuerterint, eos maxime ſequemur, quãdoquidem Chriſti quoq; eccleſię, ijſdem uti placuit. Sicubi autem uſu uenerit, ne iuniorum quidem interpretum nouas æditiones, quas etiã nunc Iudęi libenter uſurpant, recuſabimus: ut ea quæ ad noſtram hanc demonſtrationem pertinent, ex omni parte ſtabilius, firmiuſq; cõſiſtant. Quum hæc hactenus pręfati ſimus, reliquum iam eſt, ut in ipſas diuinas uoces inſiſtamus.

Quemadmodum apud Hebræos ſapientiſſimus Salomon, in Prouerbijs nouit quandam primogenitam dei virtutem, quam & ſapientiam dei, & eiuſdem ſobolem appellat: ſicut interim nos quoque eandem glorificamus.

I. Ego ſapientia habitaui conſilium, & cognitionem, et cogitationem

ego

A ego inuocaui: timor domini odit iniuſtitiam, cõtumeliamq; & ſuperbiam
& uias prauorum: odi uero ego peruerſas uias malorum: meum eſt conſili
um & ſtabilitas: mea eſt prudentia, mea autem fortitudo: per me reges re⸗
gnant, & potentes ſcribunt iuſtitiam: per me magni uiri magnificantur, &
tyranni per me obtinent terram: ego amantes me diligo, & qui quærunt me
inuenient gratiam, diuitiæ & gloria mihi adſunt, & poſſeſſio multorꝝ &
iuſtitia. Melius eſt frui me, quam auro & lapide pretioſo multo, mei uero
fœtus, meliores argento electo. In uijs iuſtitiæ ambulo, & inter uias ueritа⸗
tis uerſor, ut diuidam diligentibus me ſubſtantiam, & theſauros eorꝝ im⸗
pleam bonis: ſi annunciauero uobis quæ quotidie fiunt, memorauero quæ
a ſeculo ſunt ad numerandum. Dominus creauit me initium uiarꝝ ſuarum
in opera ſua: ante ſeculum fundauit me, in principio anteq̃ terram faceret, &
antequam abyſſos faceret, antequam prodirent fontes aquarum, antequam
B mentes ſuis ſedibus firmarentur, ante omnes colles gignit me: Dominus fe
cit regiones, & eas quæ non habitantur, & uertices qui habitantur, eius quę
ſub cœlo eſt: quando parabat cœlũ ſimul cum eo aderam, quando ſegrega⸗
bat ſedem ſuam ſuper uentos, quando fortes faciebat ſuperiores nubes, & ut
ſtabiles ponebat fontes eius, quæ ſub cœlo eſt, dum poneret mari conſum⸗
mationem ſuam, & aquæ non præteribunt os eius, quando fortia faciebat
fundamenta terræ, eram apud illum componens: ego eram apud quam gau
debat, quotidie uero lætabar in uultu illius in omni tempore: quando læta⸗
batur quod orbem terrarum perfeciſſet, & lætabatur in filijs hominum: di
uinam & omnem in ſe habens uirtutem, quæ cunctis rebus genitis antiqui⸗
or eſt eſſentia, quæ intelligens & primogenita ingenitæ naturæ imago eſt,
legitimus atque unicus maximi dei filius, qui multis nominibus dicitur, de
quo ut de deo pluribus appellationibus loquimur, hoc in loco ſapientiæ di
gnitatem atque appellationem, honoris & amplitudinis gratia accepit, uer⸗
C bum autem dei eundem, & lucem, & uitam, & ueritatem, & poſtremo
Chriſtum dei uirtutem, & dei ſapientiam appellare iam didicimus: iam igi
tur in his quę nunc in manibus ſunt, ipſe de ſeipſo, tanquam dei uiuẽs ſapien
tia, & quę per ſeipſam conſiſtat, per ſapientiſſimũ Solomonem uerba facit,
dum dicit. Ego ſapientia habitaui conſilium, & cognitionem & cogitatio⸗
nem ego inuocaui, & quæ his adiuncta ſunt. Sed etiam quaſi is qui ipſius
uniuerſi adminiſtrationem & prouidentiam acceperit, adiungit, per me re⸗
ges regnant, & potentes ſcribunt iuſtitiam, per me magni uiri magnifican⸗
tur, deinde ubi dixit ſe memoraturum quæ a ſeculo ſunt, adiungit dicens.
Dominus creauit me initium uiarum ſuarũ in opera ſua, ante ſeculum fun
dauit me. quibus uerbis interim ſeipſum genitum, neque eundem cum inge⸗
nito docet eſſe, eum ſane qui ante omne æuum eſſentiam acceperit, & in mo
dum fundamenti cunctis genitis rebus præmiſſus ſit, ex quo diuinũ Apo⸗
ſtolum argumentum accepiſſe credibile eſt, ut de illo diceret, qui eſt imago
dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt

uniuersa, in cœlo & in terra. Siquidem primogenitus omnis creaturæ di- D
ctus est in illo: Dominus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. Iu-
re autem imago dei intelligetur: utpote, qui genitura sit ingenitæ naturæ.
Hoc igitur in his quæ in manibus sunt confitetur, ubi ait: Antequam mon-
tes suis sedibus firmarentur, & ante omnes colles gignit me. Inde illum fi-
lium unicum, & primum genitum dei uerbum appellamus, qui quidem
idem sit cum ea sapientia, de qua dictum est: Quomodo autem genituram
illum esse dei dicamus, alius erit & proprius indagandi locus: quoniam ne
que secundum proiectionem, neque secundum diductionem, aut diuisio-
nem, aut diminutionem, aut sectionem, aut omnino secundum aliquid eorum
quæ in genitura mortali exigi solent, ineffabilem illius procreationem cogi
tamus: neque fas est ullis genitis rebus illius, aut genituram, aut propagatio
nem, quæ quidem nullis neque uerbis, neque nominibus comprehendi po-
test, similem arbitrari, neque uero aliquam illi eorum quæ temporaria et mor- E
talia sunt, comparare imaginem: quoniam neque secundum eas animalium
procreationes quæ apud nos uisuntur, essentiam de essentia, eamque diuisi-
bilem aut separabilem, filium de patre, patiendo aut diuidendo, prodiisse,
pie dicere possumus: partes enim nullas habet, insecabileque est quod diui-
num est, non secatur, non diuiditur, non extenditur, non corripitur, non di-
minuitur, non maius, non peius, non melius fit; non habet in seipso aliquid
quod a seipso sit aliud, ut illud possit abiicere: quidquid enim in aliquo est,
aut est tanquam accidens, ut album in corpore, aut tanquam aliud in alio, ut
in pregnante fœtus quem in utero gestat, aut tanquam pars in toto, ut in cor
pore manus, uel pes, uel digitus, quæ totius sunt partes, quarum si absciss io
nem, aut sectionē aliquam, aut diuisionem patiantur corpora, imperfectum
ac mutilum ipsum totum, ueluti summa parte amputata relinquitur: at enim
in ingenita maximi dei natura, inque unici eiusdem primoque geniti filii pro
creatione, talem usurpare imaginem aut similitudinem, omnium quę impia F
sunt maxime impium sit: non igitur tanquam aliud in alio, ex infinitis &
principio carentibus seculis erat filius ingenitus in patre, qui pars illius quę
dam esset, quæ quidē posterius commutata & eiecta extra illum secesserit:
iam enim istud cōuersionis propriū foret, & sic sane duo essent ingenita, unū
id quod proiecisset, alterum quod proiectum esset: & qui nam quæso sta-
tus melior? num is qui ante conuersionem fuit, quo per proiectionem didu-
ctio facta est? ergo quasi pars uel mēbrum antea semper ingenite adhærens,
deinde diductum & seorsum abiens a toto, sic filius a patre cogitari poterit
sed enim infanda & prorsus impia hæc, quæ materiæ quidem corporum
conueniunt & adherent ut propria, ab incorporea uero & materiæ experte
natura, abhorrent alienaque sunt: quocirca merito quispiam hoc in loco &
opportune, rursus illud proferet: Generationem eius quis enarrabit? siqui-
dem in contrariam abire partem, & simpliciter sic enunciare, ex nihilo geni
tum esse filium eadem ratione qua reliqua quæ facta sunt, non absque peri-
culo

A culo sit: alia est enim filij generatio, & alia per filium aliarũ rerum creatio, quare quum diuina scriptura modo quidẽ primogenitũ omnis creaturæ filium appellet, ex ipsius persona sic dicẽs: Dominus creauit me initiũ uiarũ suarum, modo autem genituram patris dicat, ubi ait: Et ante omnes colles gignit me: hanc item nos sequi sani iudicij sit, confiteriq; ante omnia secula esse uerbum dei creationis administrum, esseq; una cum patre, & unicum esse maximi dei filium, qui patri det operam, eiusq; sit socius, dum omnia quæ sunt, facit ut sint, eademq; disponit: etenim si itẽ aliud quidpiam quod neq; dici, neq; comprehendi a nobis possit, in natura uniuersi remãsit: (sunt autẽ innumerabilia huiuscemodi) quale utiq; habetur quod dei amicis promissum est: q̃d oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit (ut sanctus ait Apostolus) multo prius supra omnem cogitationem ferantũ ac neq; dici, neq; denominari, neq; intelligi, nec animo concipi possint,
B quæ ad primam unici dei filij generationem pertinent, de quo sane nihil habemus amplius quod dicamus, aut cogitemus, q̃ illud: Generationem eius qs enarrabit? q̃d si quis hoc ulterius progrediẽs eo prouehatur audaciæ, ut quæ nulla prorsus intelligẽtia comprehendi possunt, ea uisibilibus & corporeis exemplis assimilet, forsitan dicat, ingeniti patris naturæ atque ineffabilis essentiæ, quasi fragrantiam quandam, ac lucis splendorem, ipsum filium ex infinitis seculis, ac potius ante omnia secula extitisse, dumq; existit simul esse, neque patrem unquam relinquere, sicut nec unguentum bonus odor, nec lucem splendor relinquit: uerum exempla hæc non omnimodo integram præstant similitudinem, sed quomodo iam antea dictum est: nam corpora inanimata, ipsum accidens in qualitatibus retinent: splendor enim quum ipsam lucis naturam comitetur, nec ipsam unquam lucis essentiam relinquat, extra id ipsum, in quo est, stare non potest: at uero ipsum dei uerbum per seipsum & essentiam obtinet & cõsistit, nec absque gignendi ratio
C ne cum patre existit simul, sed tanquam unicus filius, qui solus ante omnia secula ex patre sit genitus: bonus item odor, quum subiecti corporis emanantia quædam sit, ipsa quoque corporea, neque seorsum a prima causa per seipsum impleat id, quod ipsi proximum est, nihilo minus etiam ipse a natura corporea nõ recedit: non sic igitur a nobis ea quæ ad primã saluatoris nostri propagationem pertinent, intelligenda sunt: neque enim ex natura eius qui ingenitus est, partiendo aliquid aut diuidẽdo naturam est nactus: neq; uero absq; principio cum patre simul existit, quando ille quidem ingenitus, hic uero genitus est, & ille pater, hic filius: at uero patrem existere, & naturam suam obtinere non a filio, unusquisq; facile confitebitur, eadẽ porro ratione imago dei erit, ita quidem, ut rursus nullis neq; uerbis, neq; rationibus quomodo sit cõprehendere possimus, quippe quum uiuẽtis dei uiuens ipsa sit & per seipsam cõsistens, sine materia, sine corpore, nihil prorsus habens admixtũ contrarij, neq; uero cuiusmodi ulla sit apud nos imago, quæ & aliud essentiæ subiectum habeat, & aliam speciem, sed quæ tota ipsa sit

ſpecies,& ipſa eſſentia, ſimilitudinem referens patris: ſic autem patris quo- D
que fragrantia erit, quæ efficaciſſimam largiendæ uitæ uim habeat, ſed ita rurſus ut neque dici a nobis, neq; rationibus colligi poſſit: ſiquidem omnia quæcunque de illo uera ſunt, ineffabilia ſunt hominum uocibus, & mortalium cogitationibus, ſecundum exquiſitam rationem incogitabilia, ſed eñ quoquo modo audire nos iuuat, itidem ſacra nos erudiunt oracula: an non Chriſti bonum odorem ipſe ſeipſum & ſui ſimiles ſanctus Apoſtolus, propterea quod ſpiritus Chriſti particeps eſſet, appellauit? nonne unguentum euacuatum ipſe cœleſtis ſponſus in canticis dictus eſt, idcirco quod quum illam ipſius euacuationem, cum omnibus tam uiſibilibus quam inuiſibilibus, tam corporibus quam incorporeis, tam rationalibus quam brutis cõmunicauerit, tum ea ſecundum proportionem digna effecta ſunt, quę in partem acciperentur, & diuini uerbi liberalitate quadam fruerentur? huius quidem diuini afflatus ſuſceptionem, ĳs qui rationales ſenſus diminutos nõ ha- E
bent, uniuerſus impertit mundus, uſqueadeo ut quæ terrena & corruptioni obnoxia ſunt corpora, omnis materiæ expertem incorruptamque fragrantiam redoleant, dum quidem ſuperne, inſtar fontis manat deus uniuerſi, qui quum unici uerbi ſui ſit pater, idem ſit primum re uera bonum, quod boni gignendi uim habeat, dumque genituram obtinet, & quaſi a primo & ingenito patre ſufficitur filius, qui etiam ſolus paternæ eſſentiæ fragrantia quędam dictus eſt a nobis, qui oraculo obſequimur talem de illo doctrinam tradenti: Vapor eſt (inquit) uirtutis dei, & emanatio gloriæ omnipotentis ſyncera, & ſplẽdor lucis ęternæ, & ſpeculum ſine macula dei efficaciæ, & imago bonitatis eius. Verumtamen hæc quo loco quis uelit, ibi utique ponat: nobis autem ſatis ſuperque ſit, uerum illud ac pium rurſus uerbum repetere, quo etiam eorum de quibus quæſitum fuerit, difficultates diſſoluemus, ipſum inquam illud, quod antea ſæpius effati ſumus: Generationem eius quis enarrabit? Re uera enim non ſolum a nullis hominibus, ſed ne ab F
ullis quidem poteſtatibus, quæ ultra omnem naturam euaſerint, unici dei filĳ generatio poteſt comprehendi, ſane non aliter quam ipſe ſaluator ac dominus noſter, hiſce ipſis rebus ſuos initians diſcipulos: Nemo (inquit) nouit patrem niſi filius. Et adiungit protinus: Et nemo nouit filium, niſi pater. Quum ergo theologia de patre & filio æque omnibus, præter unos ipſos, incognita ſit, quaſi in arcanis in illis Solomonis uerbis quæ ſuperius appoſuimus, ſapientiã audire oportet dicentem: Antequam montes ſuis ſedibus firmarentur, & informaretur terra, & ante omnes colles, gignit me. Ait pręterea ſe una cum patre fuiſſe, quum cœlum inſtrueret: Quando (inquit) parabat cœlum, una cum eo aderam. Deinde æternam ab infinitis ſeculis cum patre manſionẽ ſignificat, ubi adiungit: Eram cum illo cõponens, ego eram apud quam gaudebat, quotidie uero lætabar in uultu eius. Porro aũt abyſſos & fontes aquarꝫ, & montes & colles, & alia quęcunq; cõmunibus uerbis hoc in loco denominata ſunt, aut de mundi conſtitutione, ita accipere opor-

A oportet, ut a parte totum intelligatur, aut alio genere figuræ interpretari, transferendo significata eorum ad intelligibiles essentias, potestatesque diuinas: quas omnes ortu suo antecedit sapientia, quibusque omnibus antiquius extitit unicum, primoque genitum dei uerbum, quem nos Christum appellare cõsueuimus, edocti a magistro Apostolo dicente: Christus dei uirtus & dei sapientia. Sed hic appellatione sapientiæ merito uocatus est.

Errore librarij, qui exemplar Græcum à quo hæc accepta sunt, descripsit, hoc in loco multa desunt. Deest autem in primis, non solum capitis sequentis inscriptio, sed etiam principium. Ipsius enim libri initio descriptio capitum ita habet: Primum à prouerbijs, secundum à XLIIII. Psalmo, tertium à psalmo CIX. atque ita deinceps. Apponemus ergo nos talem inscriptionem.

Secundum caput absque principio. A Psalmo XLIIII.

In secundo autem sceptri regalis honore donat: in tertio uero perfectæ B uirtutis illi dat testimonium: postea ipsum hunc & deum & regem, a supremo deo unctum esse docet, & ea ratione Christum extitisse: quid enim aliud quispiam nominet eum, qui non ab hominibus, sed ab ipso supremo deo sit unctus? de hoc igitur ait: O deus, (ad eum qui unctus est sermonem dirigens,) dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te, deus, deus tuus. Vt si diceret: deus pater unxit te oleo exultatiõis, præ participibus tuis: ita neque commune & terrenum est hoc de quo agitur unguentum, neque illi simile q̃d apud Mosem lege sancitũ est, & ex corruptioni obnoxia materia comparatum, quo sane moris fuerat ueteres Hebræos & sacerdotes & reges inungere: inde nobis merito, & deus simul & Christus appellatus est, tanq̃ is qui solus non per homines neque ab hominibus, ab ipso uero uniuersi authore diuinæ lætitiæ atque exultationis, incorporeo & dei maiestate digno unguento sit unctus: quapropter iuste solus, sine malitia solus bene & proprie, præ ijs qui ipsius participes nominãtur, Christus apelletur. Parti-C cipes uero eius qui nam quæso sint, nisi ij, qui dicere possunt: Participes eñi facti sumus Christi. De quibus dictum est: Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Iam igitur quum in his plane Christus apparuerit, & dilectus, & deus, & rex, tempus est de illo ut quæramus, quomodo, qui tam grandis sit, inimicos habere dicatur, & quos nam istos, & propter quam causam, aduersus quos suas sagittas, suumque gladium exacuit, & quo pacto nullis armis instructa acie, sed propter ueritatẽ & mansuetudinem & iustitiam, innumerabiles sibi ipsi subegerit populos. Qui igitur hæc diligentius quærit, hunc oportet ea trãsferre ad saluatorem ac dominum nostrum Iesum, qui est Christus dei, & ad ea recurrere, quæ de illius ad homines aduentu a nobis exposita sunt: ubi quum hostiles & uisum nostrũ effugientes flagitiosorum ac noxiorum dæmonum, prauorumque atque impurorum spirituum potestates dare terga coegerit, per quam innumerabiles sibi ipsi ex omnibus nationibus populos cõparauit: quem inde etiam uerũ dei Christum appellare conueniat, quippe qui non communi oleo, ut prisci con

 sueue-

ſueuerant, ſit unctus, (neq; etiam tale quidquam de illo memoriæ proditum est,) ſed præſtantiori quodam diuinoq; unguento, ex quo utique etiam per Eſaiam, ſic ait: Spiritus domini ſuper me, propter quod unxit me. Quo circa inter omnes potiſſimum, quicunq; unq̃ apud Hebræos corporalius uncti ſunt, ſolus in toto orbe terrarum apud uniuerſos Chriſti nomine celebratur, & Chriſtianorũ ab ipſo deducta appellatione, totam quæ habitatur terram impleuit: quomodo autem illum unctum eſſe dicamus, & quid hoc ſit unguentum, & quis nam unctionis modus, abunde ſatis libro priore tractauimus. Porro in huius labijs atq; doctrina tanta effuſa eſt gratia, ut breui tẽpore ea quæ ab ipſo denunciata eſt, ſanctimonia & pietate, omnem locum impleuerit. Itaq; iam nũc in omnibus gentibus apud eos qui doctrinam ipſius accipiunt, comprobata eius prophetiæ, quę nunc in manibus eſt ueritate, & regis & dei gloriam adeptus eſt, & apud omne hominum genus Chriſtus appellatur. Sunt autem eius quoq; inimici manifeſti, non modo qui prius extiterãt, ſed etiam qui ſemper ipſius uerbo aduerſantur, ſiue illi in hominibus, ſiue in effugiẽtibus uiſum noſtrum poteſtatibus ſint, quos ille inuiſibili occultaq; uirtute ex omnibus gentibus auferens & ſubuertens omnis generis populos ſibiipſi auſcultantes effecit. Quæ uero in eodẽ pſalmo ſequuntur: Myrrha, & gutta, & caſſia a ueſtimentis tuis, & cętera deinceps, quæ dicuntur quaſi de regina & filia, quæ paternam domum reliquerit, quæq; ei Chriſto & regi & deo de quo dictum eſt, deſponſata ſit, dominumq; illum appellet: ad eam quę de gẽtibus collecta eſt eccleſiam, a patrio dæmonicoq; errore auerſam expurgatamq;, ac diuini uerbi cõmunicatione connexam & compoſitam, referri poterunt, ubi per ocium accommodatam ſibi interpretationem nacta fuerint. D E

Quod idem propheta etiam in CIX. pſalmo, bis dominum euidenter confitetur, ſemel quum de eo loquitur qui & deus & pater eſt. Iterum quum de eo quem ipſe ſuum nuncupat dominum Et quod hunc dominum ipſe quoq; nouit genitum eſſe ante mundi conſtitutionem, & quod æternum patris ſacerdotem, & ſupremi dei conſeſſorem, ſimilem utiq; opinionem in hoc noſtræ fidei de Chriſto præ ſe ferens. F

CAP. III.

Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum: uirgam uirtutis emittet tibi dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorũ tuorũ: tecum principium in die uirtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorum tuorum: ex utero ante luciferum genui te: iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec: dominus a dextris tuis. Saluatorem ac dominum noſtrum, ipſum primogenitum omnis creaturæ dei uerbum, ſapientiam quę eſt ante æuum, initium uiarum dei, primogenitum & unicũ patris germen, eum qui Chriſti appellatione honorat̃, præſens quoq; pſalmus dominum uocat, docetq; eum eſſe conſeſſorem ſimul & filium ſupremi dei, rerumq; omniũ domini, æternumq; patris ſacerdotẽ. Attẽde igitur quemadmodum hic unum & eundem ſupremus & omnia ſub ſe habẽs dominus, uoce illa donat: ſede a dextris meis. Et illa: ante luciferũ genui te.

Dein-

A Deinde cum iurisiurandi cõfirmatione, inconcussum atq; immutabilem in infinitum æuum permansuri sacerdotij honorem, ei largitur: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum. At enim quis hic tandem intelligatur? nempe non uir mortalis ullus, ac ne angelicæ quidẽ naturæ quispiam, qui a deo quidẽ sit factus, in æternum uero sacerdos constitutus, sed solus ille, qui in ijs, quæ antea citauimus oraculis, dixit: Creauit me initium uiarum suarum in opera sua. Ante seculum fundauit me, in principio antequam montes stabilirentur, et ante omnes colles gignit me. Adhibe uero animum diligenter, & cogitationem intende tum ad præsentem psalmum, tum ad eas quæ antehac expositæ sunt uoces. In hoc enim ingenitus deus eum qui ab ipso est, & noster dominus est, sedere secum una iubet, dicens: Sede a dextris meis. In altero uero quem ante hũc ipsum exposuimus, sedem in seculum seculi manere oraculum affirmabat, deum interim illum B appellans in illis uerbis, ubi ait: Sedes tua deus, in seculum seculi. Rursus in eo qui nunc inter manus uersatur, uirgam, inquit, uirtutis emittet tibi dominus ex Sion: in illo autẽ, uirga directionis, uirga regni tui. Et rursus hic quidem ait: Sede a dextris meis, donec ponã inimicos tuos, scabellum pedum tuorum, & dominaberis in medio inimicorum tuorum. Ille uero, sagittæ tuæ acutæ, o potens, in corde inimicorum regis. Ergo etiam ea quæ ad eius de quo agimus inimicos pertinent, in utroq; sibiipsa cõsentiunt. Quis ergo modo suis oculis cernens in medijs urbibus, in uicis ac regionibus, in toto orbe florentes saluatoris nostri ecclesias, & eos in quibus dominatur populos, & innumerabili uirorum multitudine refertos conuentus, qui illi consecrati sunt, quiq; undiq; tum ab ijs, qui inter homines cernuntur, tum ab effugientibus uisum nostrum, & occultis inimicis atq; hostibus eius doctrinæ quæ a Christo tradita est, circunsessi, non admiretur præsens oraculũ quod ad eius personam enuntiatum est, de quo hic canitur? illud utiq;: Dominare in medio inimicorũ tuorum? Deinde quoniam in eo qui antecessit, dictũ C est illum unctum esse oleo exultationis præ participibus suis, & sacerdotum id erat proprium apud Hebræos ut ungerẽtur: merito in eo quem nũc tractamus, iam clarius & certius illum consecrat sacerdotẽ, plura etiam de illius doctrina proponens, per quam ipsum solum præ omnibus qui unq̃ aut fuerint aut futuri sint, æternum sacerdotem esse demonstrat, quod sane nusquam ut ulli naturę hominis accommodetur, fieri poterit: secundum ordinem Melchisedec sacerdotem constitui illum ait, ut ab eo differat, qui secundum Mosi constitutionem erat sacerdos, qui quidem aut Aaron sit accipiendus, aut alius quispiam ex ijs, qui ab illo oriundi sint: quorum quisque quum prius sacerdos nõ esset, posterius aliquãdo per hoĩes unguento quodam artificiose cõfecto ungebatur, & sic figurate, ut ita dicam, & per signa quædam, adumbratus quidam & imaginarius Christus efficiebatur. Pręterea tanq̃ is, qui mortalis esset, haud ita multo post sacerdotiũ deponebat. Adde quod apud unum Iudæorum populum sacerdotio fungebatur, non

autem apud alias item nationes. Neq; uero cum iureiurando dei, ad talem D
functionem accedebat, sed iudicio hominum electus. Itaque nonnunquam etiam aliquis ex illis inuentus est tali ministerio non dignus, qualis Heli plane descriptus est. Ad hæc, uetus ille sacerdos, qui a Mose institutus fuerat, ex sola tribu Leui eligi poterat: & oportebat omnino illum, genus quoq; trahere de successione ipsius Aaron, sacrificijsque brutorum animalium & cruoribus, corporaliq; adoratione rei diuinæ inseruire. At uero, qui Melchisedec est nominatus, quod nomen in nostram linguam cõuersum, regem iustitiæ significat, & qui fuit rex Salem, quod ipsum item sit, rex pacis, sine patre, sine matre, sine generis serie, nõ habens in historia, neq; initium dierum, neq; uitæ finem, ac ne referens quidem cum Aaron sacerdotij ritu cõmune quicq̃ inuenitur. Nam neq; ab hominibus electus fuerat, neq; oleo cõposito unctus, neq; de genere illorum æditus, qui nondum extiterant: & quod omnium maxime admirabile est, ne corpore quidẽ erat circuncisus, et tamen E
ipsi Abraham benedicit, tanq̃ is qui illo sit longe præstantior. Adde quod neque sacrificijs neq; libationibus, altissimo deo operabatur, neque uero in templo quod Hierosolymis esset, suum munus obibat. Qui eñ in eo, quod nondum erat? & merito sane: quando ne nostro quidem saluatori Christo, euenturum quicquam erat ipsi Aaron simile. Nam neq; qui prius non fuisset, posterius est aliquando sacerdos declaratus, neque is qui extitisset sacerdos, sed qui est. Diligenter enim attendendum est illud: Tu es sacerdos in æternum. Non enim, eris, ait, qui olim non fueris, ac ne fuisti quidem antea, nunc autem non es, sed ab eo qui dixit, ego sum qui sum, tu es, & sacerdos in æternum permanes. Quoniam igitur neq; a tempore, sacerdotij initium accepit, neq; de tribu sacerdotum exortus est Christus, neque artificiose instructo corporaliq; oleo inunctus, ne finem quidem ullum sacerdotij est habiturus, neq; item solis Iudæis, sed omnibus gentibus constituendus. Propter hæc omnia, merito illum a ministerio Aaron liberat, quod figuram ge F
rebat, & secũdum ordinem Melchisedec sacerdotem futurum affirmat. Et sane oraculi exitus admirabilis ei qui contempletur, quemadmodum saluator noster Iesus, qui est Christus dei, ipsius Melchisedec ritu, ea quæ ad sacerdotium in hominibus gerendum spectant, per suos ministros perficiat. Nam quemadmodum ille qui sacerdos gentium erat, nusquam uidetur sacrificijs corporalibus functus, sed uino solo & pane, dum ipsi Abraham benedicit, ita sane primus ipse saluator ac dominus noster, deinde qui ab ipso profecti sunt, sacerdotes in omnibus gentibus, spirituale secundum ecclesiasticas sanctiones sacerdotij munus obeuntes, uino ac pane, et corporis illius & salutaris sanguinis mysteria repræsentant, quæ sane mysteria, Melchisedec tanto ante spiritu diuino cognouerat, & rerum futurarum imaginibus usus fuerat, sicut etiam Mosi scriptura testificatur, ubi ait: Et Melchisedec rex Salem, protulit panes & uinum. Erat autem sacerdos dei altissimi, & benedixit Abraham. Merito igitur et cum iurisiurandi adiectione, uni ei de quo

hic

A hic agimus talia promissa sunt. Iurauit, inquit, dominus deus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Audi uero qualia sint, quæ de ijsdem rebus etiam Apostolus dicat: In quo abūdantius uolens deus ostendere hæredibus regni, immutabilitatem consilij sui, interposuit iusiurandū, ut per duas res immutabiles, in quibus impossibile est mentiri deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad obtinēdam propositam spem, & adiungit: Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberent̄ permanere: hic autem eo quod ipse maneat, sempiternum habet sacerdotium. Ex quo etiam seruare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad deum, semper uiuens ad intercedendum pro illis. Talis enim decebat nos pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cœlis factus. Deinde adiungit: Caput autem super ijs quæ dicta sunt. Talem habemus pontificem, qui sedet in dextera maiestatis in excelsis, sanctorum minister, & tabernaculi ueri, quod fixit deus & non homo. Hæc quidem Apostolus. Psalmus uero inferius progressus, etiam ea quæ passurus erat is, de quo uaticinatur, aperte significat, dicens: De torrente in uia bibet, propterea exaltabit caput. Torrentem porro, tentationum tempus intelligendum, alius indicat psalmus, dicens: Torrentem pertransiuit anima nostra. Forsitan pertrāsijt anima nostra aquam intolerabilem. In torrente igitur bibet, inquit, calicem uidelicet, quem ipse sub ipsum passionis tempus significauit, dicens: Pater, si possibile est, transeat calix iste a me. Et rursus: Si non possibile est illum transire, nisi illum bibam, fiat uoluntas tua. Quum igitur hunc calicem bibisset, tum exaltauit caput. Et sicut ait Apostolus, quoniā factus est obediēs patri usque ad mortem, mortem autē crucis, idcirco, inquit, exaltauit illum deus, suscitans illum a mortuis, & sedere illum fecit in dextera sua, supra omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominetur non solum in hoc seculo, sed etiā in futuro. Et omnia subiecit, inquit, sub pedibus eius, secundum eam quæ ad ipsum facta est, promissionem, quam in psalmo declarat, dicens: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Dominare in medio inimicorum tuorum. Constat uero planissime, quemadmodum hodie quoque saluatoris nostri uirtus, ac doctrinæ illius uerbum, in medio inimicorum & hostium suorum, omnibus quicunque in ipsum credunt, dominatur.

B

C

Quod etiā Esaias prophetarum maximus, plane nouit deum esse in deo, idque affirmat, sicut etiam nos qui patrem in filio, & filium in patre glorificamus. CAP. IIII.

Ego dominus feci terram, & hominem super ea, ego manu mea consolidaui cœlum, ego omnibus astris mandaui, ego suscitaui regem cum iustitia, & omnes uiæ eius rectæ, hic ædificauit ciuitatē meam, & captiuitatem populi conuertet, non pretio, neque muneribus, dixit dominus Sabaoth. Interim quidem hæc uniuersi conditor deus, de quodam rege ac saluatore, qui ædificaturus sit Rempublicam pietatis, & conditionem qua homines a

dæmonico errore captiui tenebantur, dissoluturus, per prophetam respon- D
det. In ijs uero quæ sequuntur, externarum quoque nationum obsequiū, quo ei sunt obsecuturæ, qui uenturus canitur, propheticus significat spiritus: necnō quemadmodū illum tanquam deum adorabunt illi, qui ita ad obsequium uenerint, & quod deum orabunt in ipso: propterea quod in eo ipse habitet deus, supremus uidelicet pater, uniuersique deus. Locus autē sic se habet ad uerbum, sic dicit dominus: Laborauit Aegyptus, et negotiatio Aethiopum, & Sabaim uiri excelsi ad te transibunt, & tui erunt serui, & a tergo te sequentur uincti manicis, & adorabunt iuuenes, & in te orabunt: quoniam in te deus est, & non est deus præter te: tu enim es deus, & non noueramus, deus Israel saluator. Erubescent & confundentur omnes qui aduersantur ei, & ambulabunt in pudore. Hactenus ipsa prophetia. Cæterum, neutiquam arbitror quempiam contra id, quod tam aperte & perspicue dicatur, uel oculos directurum, quamnis admodum sit ingratus, ubi ita euidenter & plane inducitur, E
deus Israel saluator, & in illo deus: Adorabunt te, inquit, iusti, & in te orabunt, quoniam in te est deus, & non est deus præter te: tu enim es deus, & nesciebamus, deus Israel saluator. Porro illud, nesciebamus, quod ex persona eorum, qui prius illum non agnouerunt, apud solos LXX. dictum est, in Hebraico aliter habet: quod sane Aquila conuertens, sic ait: Deus ergo fortis occultus, deus Israel qui saluos facit. Theodotion uero: Propterea fortis absconditus deus seruans. Vbi sane ualde mirabiliter absconditum deum Christum nominat: necnon causam quoque planissime docet, propter quam unum ipsum, quatenus inter ea quæ genita sunt, nominatur, deum uocat, ob patris uidelicet in ipso habitationem. In ipso enim, ut diuinus docet Apostolus, complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare. Hoc ipsum uerba ipsa declarant, quæ sic se habent: quoniam in te deus est, & non est deus præter te. Pro illo uero quod est, prçter te, Theodotion, prçter ipsum, interpretatus est, ut hoc modo uerba se habeant: non est deus F
præter ipsum, eum uidelicet a quo es, per quem tu quoque id habes, ut filius sis. Sed Aquila ita interpretatus est: Veruntamen in te fortis, & non est amplius apud te. Deus ergo fortis & latens, deus saluos faciens. Symmachus uero solus sic: In te deus, & non est amplius, neque adest deus: uere tu deus absconditus, deus Israel seruans. Vbi quod deus sit Christus dei, uerba ipsa plane declarant. Nam propterea quod in te, inquit, est deus, tu sane deus fortis & absconditus. Ergo ex his, deus unus erit, qui huius appellationis est dn̄s. Filius autem qm̄ pater ei seipsum cōicat, de communicatione ueritatis illius dignitatem accepit: quippe, qui neque a seipso sit, neque ab eo, qui ipsum genuit, patre deseratur, sed hoc ipsum totum, quod est, quod uiuit, quod subsistit, ab eo a quo est patre, obtineat, qui neque patrem deserit, & ab illo gignitur, & tum ut sit, tum ut filius sit, non a seipso, sed a patre habet. Quocirca, honore hunc quoque ut deum prosequi edocti sumus, quemadmodum quæ nunc tractantur, prophetiæ declarant,

ut enim

A ut enim alicuius regis imago ueneratione affici solet, propter illum cuius li neamenta expressa & similitudinem fert (cæterum, q̄uis & imago regis, & ipse rex honore afficiatur, unus tamen erit qui honoretur, nō duo. Non eĩ duo reges, unus, primus & uerus: alter, qui ipsa imagine sit expressus, sed unus in utroq; non modo intelligitur, uerumetiam nominatur atq; honora tur) sic sane unigenitus quoque filius, quum solus sit imago dei inuisibilis, merito propter eum cuius fert similitudinem, & imago appellatur dei inui sibilis, & ab ipso patre efficit̄: quippe, qui tali existat & natura & essentia, indeq; ex quo primum extitit non acquisititiam, sed naturalē patris imagi nem referat. Quare idem natura deus, & idem unigenitus filius existit, non autem ut illi, qui extrinsecus adsumuntur, adoptatus, quiq; aduentitium di uinæ appellationis honorē possident. At enim etsi natura unigenitus filius, deusq; noster celebratur, non tamen a seipso deus, sed ex deo patre unigeni

B tus filius, & idcirco deus. Totumque hoc sane causa erit, cur ipse quoq; sit deus, quod solus sit natura dei filius, & unigenitus appelletur, & q; usque quaq; cōseruet eius qui solus est deus, animatā & uiuam et intelligentē ima ginem, & in omnibus ipsi patri assimilatā, & eam qui dei ipsius substantię similitudinem prę se ferat. Hac ergo de causa ipsum quoq;, tanq̄ eum qui so lus filius, & solus dei imago sit, & ingeniti ac principio carentis patris essen tiæ, uirtutes secundū exemplum assimilationis indutus, et ab oĩm artificio sissimo & scientissimo uitę designatore & authore patre, adamussim & ad certam, exquisitamq; assimilationem expressus: Deum merito diuina ap pellant oracula, ut una cum cæteris ad hāc quoq; appellationis dignitatem, a patre prouectus sit, eamq; acceperit, non autē ex proprio iure possidendā habuerit. Nanq; ille quidem dat, hic uero accipit: itaq; suo iure unus ille est deus, qui non ab altero accepit. Hic autem a patre habet ut deus sit, tanq̄ dei imago: utpote, quum una in ambobus, iuxta exemplum, diuinitas intelliga

C tur, & unus sit deus, qui per seipsum sine principio, & sine generatione exi stat: per filium autem, tanquam per speculum & imaginem consideretur. Hoc est, scilicet quod spirituale docet oraculum, quod non alias dicit eum, de quo sermo est, deum esse adorandum, propter inhabitantem in ipso pa trem. In te enim, inquit, orabunt: quoniam in te deus est. Sed tu quoque ipse quum deus sis, saluator Israel existis. Proinde fortis & absconditus deus es: quoniam in te deus, & non est amplius præter ipsum. Pro eo uero quod est, laborauit Aegyptus, Hebraicum habet, & reliqui omnes inter pretes reddiderunt, labor Aegypti, ut id quod dicitur tale sit: Te adorabūt, & tui erunt serui, labor Agypti, & negotiatio Aethiopum, & Seboim: qui bus uerbis barbaras ego arbitror, & ignotas quasdā nationes significari, & omnes quæcunq; antea quondā dæmonica superstitione uexabātur. Nam propterea q; Aegyptij uisi sunt omniū nationū superstitiosissimi esse, pri miq; errori, quo simulachra colerētur, portas aperuisse: merito eos primos collocat, qui Christo sint subijciendi: deinde per eos, quæ ad reliquos si mula

mulachrorum cultores pertinent, ut aperta sint, efficit. Hęc uero iam in salua- D
tore ac dño nostro expectatum exitum nacta sunt. Iam enim innumerabiles
per orbem terrarum, nationum conuentus, in omnibus gentibus illum ado
rant, illiq; seruiunt. Aethiopas uero ac Seboim eos, qui hic adoraturi Chri-
stum canuntur, I. quoq; ac LXX. psalmo significari puto, ubi dictum est:
coram illo procidēt Aethiopes, & reges Arabum, & Saba dona adducēt:
& adorabunt eum. Constat uero ex ipso contextu, Christum esse adoratu-
ros eum, qui in illis quoq;, ut uenturus canitur a prophetis.

Quod dei verbū suam habens essentiam iussu patris, Dauid æque ac nos opificem vniuersi no-
uit, & quod idem dei verbum, idem propheta ad hominum medelam esse missum a patre
testificatur, & quod breui tempore vniuersam terram, sua doctrina impleturum canit.

A Psalmo XXXII. CAP. V.

Verbo dñi cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum.
In VI. uero ac C. psalmo sic dictū est: Misit uerbū suum & sanauit eos, &
eripuit eos de interitionibus eorum. Et rursus CXLVII. Qui emittit elo- E
quiū suum terrę, uelociter currit sermo eius. At enim ei, qui nūc in manibus
est psalmo dicenti: Verbo domini cœli firmati sunt, cōcordat sacrum quo-
que Euangelium palam, dicens: In principio erat uerbum, & uerbum erat
apud deum, & deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deum, omnia
per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sane merito Euangelium
deum illum nominat: quando etiam per ea quæ prius dicta sunt, idem hoc,
quod nunc ut deus celebratur uerbum, & sapientia, & germen dei, & sacer
dos, & Christus rex, & dominus, & deus, & imago dei, appellatū est. Por
ro, ut qui et alius sit quam pater, & eiusdem administer fuerit, adeo ut iussu
illius ipse omnia cōdiderit, in præsenti deinceps psalmo adiungit: Timeat,
inquit, dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur omnes inhabi-
tantes orbem: Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata
sunt. Constat enim quod qui dicit, ad alterum dicit: & qui mandat, alteri præ
ter se mandat. Perspicue uero post ipsam saluatoris nostri humanæ naturæ F
assumptionem, conuentus ex omni terra, hoc est, ex omnibus, quæ terram
incolūt, nationibus, innumerabiles, non itidem ut antea ullos dæmones, sed
ipsum dominum Iesum timuerunt, & omnes habitantes orbem commoti
sunt, in ipso Christi nomine, sicut præsens oraculum canit: Timeat, inquit,
dominum omnis terra, ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes or
bem. Hactenus quæ de II. & XXX. psalmo accepta sunt. Consimilia uero
his & consona in C. quoq; XLVIII. psalmo inuenies, qui docet nō ea mo
do, quæ ad terram dumtaxat, sed etiam ea quæ ad cœlum, & breuiter ad
uniuersam creaturam pertinēt, ipso deo uniuersi iubente extitisse. Dicit igi-
tur: Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Laudate eum oēs
angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol & luna, lau-
date eum omnes stellæ & lumen: quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mā
dauit, & creata sunt. Quod si ipse mādauit, quisnam quæso, usqueadeo ma
gnus, ut mandatum de tantis rebus susciperet, præter dei uerbum? quod ua-
rie

A ric in presenti opere a nobis, tanquam deus celebratur, & uerbum dei appellatur, merito illud quidem, propterea quod omnium rerum artificiosas atque efficaces rationes, omnipotens in ipsum coniecerit: quippe, qui ratione atque ordine uniuersa illi, & dispensanda & gubernanda tradiderit. Nemo igitur putet humanæ, quæ ex syllabis constat, & ex nominibus & uerbis componitur, articulatæ, atque enuntiabili orationi, dei uerbum simile esse: quoniam nostra hæc oratio in uocibus & syllabis, & ijs quæ per hæc significantur, quicquid ipsa est, obtinet: utpote, quæ per linguam, & arterias, & fauces, & os, proferatur: sempiternæ uero atque incorporeæ naturæ uerbum omni omnino ratione, quæ a nobis proferri solent uerba prætergressum, nihil humanæ rationis præ se ferat, sed solam cum humano uerbo cõmunem appellationem possideat: quando neque uocem, quæ ex aeris pulsu constet, neque dictiones ullas, neque syllabas, neque linguam, neq; os, ne
B que omnino quidpiam humani siue mortalis, in deo uniuersi accipere, siue intelligere, fas est. Id enim uerbum animę esset, q̃d nullo modo per seipsum ab anima seorsum posset esse, aut consistere. Tale enim humanum est uerbum, quod priuatim quidem nullam, neq; essentiam, neq; substantiam habet, sed totum libera quædam motio est, & efficientia cogitationis. Cęterę, ipsum dei uerbum non tale, sed per seipsum habens propriam substantiam, usquequaq; diuinam atq; intelligentem, quę priuatim quidem subsistit, priuatimq; item efficit, quicquid efficit, uerum materiæ omnis est expers, & incorporea, & omni ratione primi & ingeniti, & solius dei naturæ assimilata, earum omnium rerum quæ factæ sunt, rationes, & earum quæ sub uisum cadunt incorporeas & inuisibiles species, in seipsa ferens. Quare illam & sapientiam & dei uerbum, diuina oracula appellant.

Quod Esaias similiter vt Dauid, duos, patrem & filium confitetur, & eorum alterum vniuersi opificem, quemadmodum ipsi quoque credimus. CAP. VI.

C Audi me Iacob, & Israel quem ego uoco, ego sum primus, & ego sum in æternum, & manus mea fundauit terram, & dextera mea consolidauit cœlos. Vocabo eos, & stabunt simul & congregabuntur omnes, & audient, quis eis annuntiauit hæc. Dominus qui diligit te, fecit uoluntatem tuam in Babylone, ut tolleret semen Chaldæorum: ego locutus sum, & ego uocaui: duxi eum, & direxi uiam eius: adducite ad me, & audite hæc. Non ab initio in occulto locutus sum: quãdo fiebat, illic eram: & nunc dominus dominus misit me, & spiritus eius. Considera quæso hic, quonam modo qui dixit: Ego sum primus, & ego sum in æternum, qui & terram, & cœlum condidit, ita plane se missum esse fatetur a domino domino. Sic enim patrem consueuit bis dominum appellare. Itaq; habes hoc quoq; indubitatum, de eo de quo quęritur, testimonium. Primum uero illum hic dicit esse propheta, quem in ijs quę genita sunt pie colit: Nam quæ sine principio est, quæq; genita non est, essentia, eam attribuit patri. Primum enim in aliquo maiore numero antecedit, & honore atq; ordine præponi solet: quod qui-

dem neutiquam patri conueniat: non enim eorum quæ genita sunt, primus D
est supremus deus, quoniam ne principium quidem illius ullum excogitari potest, sed est ultra primum, utpote qui primum ipse genuerit, atque ut esset, fecerit: quandoquidem solum diuinum uerbum, omnium eorum quæ genita sunt, primum iure nuncupatur. Quum ergo quæreretur in illo: Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt: cui nam creandarum rerum mandauerit opificium, nunc perspicue demonstratum est, quod uidelicet ei qui dixit: Manus mea fundauit terram, & dextra mea consolidauit cœlum: qui etiam se a patre missum esse confitetur ubi ait: Nunc dominus dominus misit me, & spiritus eius. Erit autem deus uerbum qui hæc dicat, quando uerbo domini cœli firmati sunt, ex eo psalmi loco quem supra apposuimus: sed enim quum ipsum quoque dei uerbum, domini appellatione ut deus celebretur, tamen ipsius patrem dominum, maxima cum reuerentia ac pietate bis dominum appellat, ut in eo diuersitate nominis utatur. Nunc enim, in- E
quit, dominus dominus misit me, utpote quum pater & deus sit, & tam sui unigeniti uerbi, quam eorum omnium, quæ illo posterius facta sunt, quorum quum potestatem ac dominium a patre ipsum dei uerbum acceperit, tanquam is, qui & legitimus, & unicus filius sit, merito etiam ipse ab ijs, qui & pie & religiose colere deum uolunt, appellabitur dominus.

A Genesi — Quod etiam maximus dei seruus Moses, in mundi frabricatione, cognouit patrem deumque uniuersi, cum altero communicantem de hominis opificio, hoc porro diuinum esse verbum ante didicimus. CAP. VII.

Et dixit deus, faciamus hominem ad imaginem ac similitudinem nostram, & rursus: Et dixit deus, nõ est bonum esse hoĩem solum, faciamus illi adiutorium secundum ipsum. Ac ne quispiam suspicetur hæc ad angelos dicta fuisse, continuo declarat eum cui imperatum sit, non esse angelum dei, dicens: Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit illum.

Ab Eadem. — Quod idem Moses bis planissime dominum, sine ullis inuolucris, theologice commendat. CAP. VIII.

Sol ortus est super terram, & Lot ingressus est in Segor, & pluit dominus super Sodoma sulfur & ignem a domino. Plane bis dominum nominat, & huic docet ab illo mandatum esse, ut impios debito supplicio afficiat: etenim licet non semel dominum aperte dicamus, non tamen simili ubique utimur theologia, sed pia quadam, ac religiosa distinctione utentes, illum quidem & deum & dominum, huius etiam patrem esse edocti sumus, hunc uero ipsum, quem & uerbi, & domini appellatione significare consueuimus, eorum quidem qui post ipsum, & sub ipso sunt, esse dominum, eius autem qui unum cum ipso est, neutiquam similiter: neque enim patris dominus, neque patris deus, is qui est deus uerbum, sed illius quidem imago, & uerbum, & sapientia, & uirtus, eorum uero quę post ipsum collocantur dominium habens, & dominus & deus: ille uero quum & dominus, & deus sit, etiam pater est huius, sicut hic illius est filius: quare quum hi duo unum sint, merito ea quæ ad religiosam theologiam pertinent, in unum principium nobis recidunt, & in uno deo consistunt. F

Ab

A Ab Eadem. Quod idem deum uerbum, significat deum ac dominũ prius nominatum & quod in hominis forma, & figura, & uisum esse, & antiquis respõsa dedisse conscribit. CAP. IX.

Apparuit autem dominus Abrahæ, & dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Et rursus: Erat Abraham annorꝫ nonaginta nouem, & apparuit dominus Abrahæ, & dixit ei: Ego sum deus: bene placitus sis coram me, & esto inculpabilis, & ponam testamentum meum inter te & me, & multiplicabo te ualde. Et rursus: Apparuit autem deus ei apud quercum Mambre, dum sederet in ostio tabernaculi sui, ipso meridie: quum uero oculis suis respexisset, uidit, & ecce tres uiri steterant supra eum: & quum uidisset accurrit obuiam illis, ab ostio tabernaculi, & adorauit. Ac deinceps post uisionem adiungit: Dominus autem dixit, non celabo ego Abraham puerum meum quæ facio. Abraham uero quum sit, erit in gentem magnam & multam: & benedicentur in eo omnes gentes terræ. Atque his
B rursus adiungit tanquam de altero: Noui enim quod constituet filijs suis, & domui suæ, & custodient uias domini, facere iustitiam & iudicium, ut inducat dominus super Abraham, quæ locutus est ad illum. Hic plane scriptum est, eum dominum qui Abrahæ respondebat, hæc dicere, ubi uidelicet dominum confitetur patrem suum, & conditorem uniuersi: ipse tamen Abraham, ueluti propheta, exploratam & certam eius qui respondebat cognitionem habens, deinceps cum ueneratione eos, qui ante expositi sunt, orat, dicens: Ne perdas iustum simul cum impio, & erit iustus quasi impius. Si sint quinquaginta iusti in ciuitate, perdes eos? nonne dimittes omnem locum, propter quinquaginta iustos? nequaquam tu facies uerbum hoc, ut interficias iustum cum impio, & erit iustus quasi impius: nequaquam qui iudicas uniuersam terram, non facies iudicium. Porro hæc ad angelos, aut ad quempiam ex dei ministris dicta esse, consentanee dici non arbitror: non enim cuiuslibet sit iudicare terram uniuersam: sed
C nec angelus quidem est nominatus, quem superior scriptura significat, uerum alius quispiam angelo præstantior, deus utique ac dominus, qui cum duobus angelis in forma hoīs, ad suprascriptam quercum est uisus. Præterea ne patrem quidem deum hunc fuisse putandum est, qui huiuscemodi uerbis indicatur: dicere enim, id mutari quod diuinum est, & figurari in speciem ac formam hominis, neutiquam pium est. Superest igitur ut confiteamur illum fuisse dei uerbum, quod a nobis in ijs quę antehac scripta habes, dei nomine celebratum est: qua de causa hodie quoque a uicinis, & in proximo habitantibus, quasi diuinus colitur, atque obseruatur is locus, honoris illorum gratia, qui Abrahæ in illo uisi sunt: atque etiam nunc ibidem permanens Terebinthus conspicitur: qui enim ab Abraham hospitio suscepti sunt, ut habet scriptura, recumbentes erant duo quidem utrinque, medius autem excellentior, & qui reliquos honore anteiret. Hic uero sit plane is, de quo diximus, ipse utique dominus ac saluator noster, quem etiam pertinaces & increduli, diuina oracula confirmantes uenerantur: hic

ipse igitur ex illo, pietatis iaciens ad homines semina, humanam speciem ac D
figuram indutus, dei amico, atque antiquo patri Abrahae, seipsum quisnam
esset, ostendit: patrisque sui tradidit sententiam.

Ab eadem. Quod idem propheta in Iacob, manifestius eum de quo agitur, indicat dominum: quem sane & deum & angelum supremū dei vocat. CAP. X.

Et profectus est in Charran, & uenit in locum, & dormiuit illic, occiderat enim sol, & accepit lapides, & posuit sub capite suo, & dormiuit in loco illo, & somniauit, & ecce scala terrę infixa, cuius caput perueniebat usque ad coelum, & angeli dei ascendebant, & descendebant per eam, & dominus innitebatur ei, & dixit: Ego dominus deus Abraham patris tui, et deus Isaac, ne timeas: terra in qua tu dormis in ipsa, tibi dabo eam, & semini tuo: & erit semen tuum sicut arena maris, & dilatabitur ad mare, & Orientem, & ad Boream, & Africum. Et benedicentur in te omnes tribus terrae, & in semine tuo: et ecce ego sum tecum custodiens te in omni uia, quacunque iter E
feceris, & conuertam te in terram hanc: quoniam non te relinquam, donec faciam omnia, quęcunque locutus sum tibi. Et experrectus est Iacob a somno, & ait: Dominus est in loco hoc, ego aūt nesciebam, & timuit, et ait: Quam terribilis est locus hic: non est hoc aliud, nisi domus dei, & haec porta coeli. Et surrexit Iacob mane, & accepit lapidem, quem supposuit capiti suo, & erexit illum pro titulo, & effudit oleum in summum illius, & uocauit Iacob nomen loci illius, domum dei. Eum, qui hoc loco tam multis uerbis respondet dominum, & deum, angelum quoque dei deinceps progressus inuenies: ubi ad mulieres ait ipse Iacob: Et dixit mihi angelus dei in somnis, Iacob, ego autem dixi: quid est. Et deinceps: Vidi, inquit, omnia quaecunque Laban tibi facit. Ego deus, qui apparui tibi in loco, ubi unxisti mihi titulū, & uouisti mihi uotum. Ergo qui supra dixerat: Ego dominus deus Abraham patris tui, & deus Isaac, cui & titulum erigit dei amicus, deus quidem erat & dominus, (ipsi enim dicenti credendum) non tamen is qui pater est, F
& a nullo est, sed qui ea, quae ad patrem pertinent, hominibus subministrat & nuntiat. Quocirca etiam angelū ipsum in praesenti uocat Iacob, ubi ait, dixit mihi angelus dei in somnis uerba hęc: Ego sum deus, q apparui tibi in loco. Ergo idem & angelus domini, & deus, & dominus, plane in his appellatus est. Et apud Esaiam prophetam magni consilij angelus, interimque & deus, & princeps, & potestatem habens nominatur, ubi ortus illius inter homines canitur, a dicente: quod puerulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius principatus super humerum eius, & uocatur nomen eius magni consilij angelus, princeps pacis, deus fortis, potentiam habens, pater futuri seculi.

Quod etiam Iacob eum, de quo proxime dictum est, & deum & dominum, praeterea angelum similiter, vt Abraham in hominis forma contemplatur, in ea historia, quae sic se habet. CAP. XI.

Surgens autem nocte illa, accepit duas uxores, ac duas famulas, & undecim puerulos suos, & transiuit uadum Iaboc, & accepit eos, & traduxit omnia

A omnia sua, & relictus est ipse Iacob solus, & luctabatur cum eo homo usque mane: uidit autem quod non posset aduersus illum, & attigit latitudinem fœmoris eius, & torpuit latitudo fœmoris Iacob, dum luctaretur hic cum illo. Et dixit ei: dimitte me, ascendit enim aurora. Hic uero dixit: non te dimittam, nisi mihi benedixeris. Dixit autem ei: quod est nomen tuum? At hic dixit: Iacob. Et dixit ei: non amplius Iacob uocabitur nomen tuum, sed Israel erit nomẽ tuum: quoniam inualuisti cum deo, etiam cum hominibus potens eris. Interrogauit uero Iacob & ait: indica mihi nomen tuum. Et ait: quid ita quęris nomen meũ? Et benedixit ei in illo loco, et uocauit Iacob nomen loci illius, speciem dei. Aspexi em̃ deum facie ad faciem: & seruata est anima mea. Ortus est autem illi sol, quum transisset speciem dei: & Mosi quidem dictum est, nullus uidebit faciem meam & uiuet. Hic autẽ Iacob uidit deum non simpliciter, sed facie ad faciẽ: & quum seruatus esset, non corB pore sed animo, ad appellationis Israel dignitatem assumptus est, quæ sane appellatio animarũ cognominis est: siquidem ipsum Israel nomen si interpreteris, uidentem deum significat. Non igitur patrẽ deum uidit, sed deum filium, cuius etiam curiosius appallationem quærenti Iacob, nondum erat enunciandi tempus: q̃d si quempiam ex angelis, aut ex ĳs, qui cœlum incolunt, diuinis spiritibus, eum qui sanctis oracula ministrabat aliquis suspicetur esse, plane decipitur: hoc ex ipso probatur, quod hic ipse de quo loquimur, & domini & dei appellatione nũcupatur: etenim & deum ipsum diuina scriptura plane uocitat, & dominum item appellat, eius nominis honorem illi tribuens, quod apud Hebræos quatuor literis notatur, quod sane in una ineffabili atque inenunciabili dei appellatione ponere, pueri Hebræorum consueuerunt: probatur etiam ex eo, quod ubicunque scriptura angelos appellare uult, aperte hoc facit, angelosque distincte significat. Sicut eos qui in Sodomis erant, quum impĳ essent, is qui Abrahæ responderat deus C ac dominus, suo aduentu neutiquam dignos efficit, quemadmodum rursus dicit scriptura diuina. Dominus quidem abĳt, postquam desĳt loqui cum Abraham. Duo uero angeli Sodoma abierũt uesperi. Item ipsi Iacob obuiam uenerunt angeli dei. Et quum uidisset dixit: Castra dei hæc, & uocauit nomen loci illius, castra. Sic sane dei amicus uisiones discernebat: proinde nunc quidem nomen loci castra appellat, ex eo quod illic angelorum castra uiderit. Vbi autem cum ipso deo loquitur, uocat nomen loci, speciem dei, his uerbis: Vidi enim deum facie ad faciem. Quin & Mosi quoties apparet angelus, hoc ipsum diuina scriptura significat, dicens: Apparuit uero illi angelus domini in flamma ignis rubi. Quoties uero is qui ius & potestatem habet, ipse utique oraculorum & responsorum author, ita hoc planum facit, ut illum & dominum & deum, nusquam uero angelum nominet. Simili ratione etiam in mari rubro plane angelum dominumque distinguit, ubi ait: sustulitque se angelus dei qui ambulabat ante castra filiorum Israel, & abĳt post eos. Sustulit autem se etiam columna nubis a

facie eorum. Quemadmodum in superioribus dominus forma hominis D respondens antiquis inducitur, sic hoc loco per nubem: itaque deinceps uerba sic habent. Factum est autem in uigilia matutina, & respexit dominus in castra Aegyptiorum in columna nubis, & per totam deserti regionem in columna per nubem, deus Mosi respõdet. Plane igitur quoties angeli naturam oratio significare uult, neque deum, neque dominum, sed absque ulla obscuritate angelum nominat. Quoties uero dominum & deum, eum qui apparet intelligit, his ipsis palam utitur locutionibus: quod uero dominum deumque non eum significet qui pater est, ipsæ scripturæ diuinæ locutionis in superioribus euidentissime ostendunt, ubi angelum dei appellant eum, qui quum de Iacob sermo esset, dominus & deus est nominatus. Superest igitur ut quæramus, quisnam sit, in ijs quæ sunt, deus & dominus, præter patrem omnium, & regem deumque uniuersi: erit autem hic uerbum dei quod est ante secula, superior quidem omni angelica na E tura, profectus autem ab eo, qui pater est.

Quod rursus in Iacob genitum deum, plane ipsa oratio prę se fert. CAP. XII.

Dixit autem deus ad Iacob: Surge & ascende in locum Bæthel & habita illic, & fac altare deo, qui tibi apparuit, quum fugeres a facie Esau fratris tui. Et dixit Iacob domui suæ, & omnibus qui cum ipso erant: tollite deos alienos de medio uestri, & purgamini, & mutate habitus uestros, & surgamus, ascendamusque in Bæthel: & faciamus illic altare domino, qui exaudiuit me in die tribulationis, qui fuit mecum, & seruauit me, in uia qua profectus sum. Hoc loco deus ipse uniuersi, qui solus, neque factus, neque genitus, & supremus omnium est, non uisus, sed inuisibiliter dans responsa ipsi Iacob, & uirtute ineffabili seipsum mouens, de filio uerba facit planissime. Dixit ergo illi deus: Fac altare deo qui apparuit tibi. Quis autem hic sit, qui scriptus est supra illi apparuisse, paulo ante exposuimus, ubi deum uerbum esse demonstrauimus, F

Ab Exodo. Quod deus pater quum Mosi responderit per angelum, se patribus apparuisse, non amplius per angelum, sed per filium docet. CAP. XIII.

Et Moses erat pascẽs oues Iothor soceri sui: & uenit ad montem dei in Choreb: & apparuit ei angelus domini in flamma ignis rubi. Et post alia: & ut uidit quod accederet ad uidendum: uocauit illum de medio rubi dicens: Moses, Moses, ne propius huc accesseris. Solue calceamentum pedum tuorum, locus enim in quo stas, terra sancta est. Et post pauca, & dixit dominus ad illum: Ego sum qui sum. Et rursus: Locutus est dominus ad Mosem, & dixit ad illum: Ego dominus uisus sum ab Abraham & Isaac, & Iacob, quum eorum sim deus, & nomen meum non indicaui illis, & constitui testamentum meum ad illos, quemadmodum apud prophetas in hominibus uersantes, uerbi gratia: Esaiam, & Hieremiam, & similes, homo quidem erat, id quod uidebatur, deus autem qui per id quod apparebat, tanquam per instrumentum loquebatur, & modo Christi persona, modo sancti spiritus, modo supremi dei erat, quæ per prophetam

respon-

A responsa dabat, sic utique etiam nunc Mosi, qui introducitur, supremus & omnia sub se habens deus, per eum qui apparet angelum, ea quæ proposita sunt, canit. Quorum hæc sententia sit sane: Tibi quidem o propheta, tanquam ei qui adhuc eruditur, & qui nihil uisione angelica amplius capit, interim angelum meum exhiberi uidendum uolui. Sed meum nomen tibi soli notum facio, dum doceo te, me eum esse qui sum, et nomen meum esse dominum. Tuis uero patribus non hoc solum indicaui, sed etiam hoc ipso amplius largitus sum: nam ab illis sum uisus. Quis uero sit qui patribus uisus sit, & quod non pater deus, antea demõstratum est, ubi deum & dominum angelum dei nominatum esse demonstrauimus. Cæterum, quonam modo hic, ille qui pater sit deus, & omnia sub se habeat, dicat se a patribus uisum, merito aliquis quærat. Explicabitur porro id, de quo quæritur, si diuinæ scripturæ diligentiam attendamus. Nam quum apud septuaginta ita di-
B ctum sit: Et uisus sum ab Abraham, & Isaac, & Iacob, quum eorum sim deus, Aquila quidẽ sic ait: Et uisus sum ab Abraham, & ab Isaac, & ab Iacob in deo satis multo, quibus uerbis planissime indicat, non ipsum illum, qui pater est, per seipsum apparuisse. Neque uero sicut Mosi, ita etiam patribus per angelum, aut per rubum, aut ignem, sed in deo satis multo oracula præbuisse. Quare etiam patribus per filium uisus est pater, quemadmodum in Euãgelijs ab ipso dictum habetur: Qui uidit me, uidit patrem: in ipso enim & per ipsum patris cognitio prodebatur. Sed quum hominibus salutaris appareret, tum per filij humanam formam uidebatur a dei amicis, atque inter homines futuram ipsius salutem, omnibus præsentem, ex illo quasi arram & pignus exhibebat. Quum uero impiorum ultor, & Aegyptiorum castigator futurus esset, non amplius in deo satis multo, sed in angelo supplicij ministro, & in specie ignis, & flammæ, quæ cito instar agrestis ac senticosæ materiæ illos erat deuoratura, apparebat. Dicunt igi-
C tur per rubum quidem significari Aegyptiorum agrestem, & immitem, & feram prauitatem, per ignem uero uim illam ulciscentem & castigantẽ quę illos inuasit.

Quod quemadmodum patribus humana forma, sic in specie nubis Mosi & cuncto populo deus verbum apparuit. CAP. XIIII.

Dixit autem dominus ad Mosem: Ecce ego uenio ad te in columna nubis, ut audiat populus me loquentem ad te, & tibi credant, & quæ sequuntur. Deus autem antecedebat eos die in columna nubis in uia, noctu uero in columna ignis ut luceret eis. Et rursus: Descendit dominus in columna nubis. Et rursus: Quum autem ingressus esset Moses in tabernaculum, descendit columna nubis, & stetit in foribus tabernaculi, & loquebatur cum Mose, & cernebat omnis populus columnam nubis stantem in foribus tabernaculi, et stantẽ omnis populus adorauerunt, unusquisque a foribus sui tabernaculi. Populus quidem cernebat columnam nubis hoc loco, cum Mose uero loquebatur. Quis porro loquebatur? colu-

mna nubis uidelicet, quum idem deus antea patribus in hominis forma ap= D
paruiſſet. Supra uero iam demonſtratum eſt, quod non pater deus hic eſſet, ſed alter, quem nos, quum dei ſit uerbum, Chriſtum nuncupamus, qui tunc propter multitudinem uulgarem, & ipſi Moſi, & populo in columna nubis cernebatur, propterea quod non itidem ut patres, uidere illum in forma hominis, idonei eſſent. Perfectorum enim hoc erat, poſſe illius aduentum prouidere, quod olim in hominibus corpore humano aſſumpto, futurus erat, quem ſane, quum ne tunc quidem uniuerſus populus poſſet capere, merito alias quidem eis per ignem, terrendi, cohibendique cauſa, alias per nubem, quaſi adumbrate atque inuolute dans illis leges, cernebatur, eademque ratione Moſi quoque propter illos.

Quod angelica non fuerit natura, quæ Moſi dabat reſponſa, ſed præſtantior quam ut ad angelum referri poſſit. CAP. XV.

Dixit dominus: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut E
cuſtodiat te in uia, ut introducat te in terram, quam paraui tibi, obſerua eum, & audi eum, nec ſis aduerſus illum contumax, non enim dimittet te, nomen enim meum eſt in illo. Et in alio loco, dixit autem dominus ad Moſem: Vade & dux eſto huius populi ad locum quem dixi tibi, ecce angelus meus antecedit te. Et rurſus, & dixit dominus ad Moſem: Abi & aſcende hinc tu & populus, & cætera. Et una mittam ante faciem tuam angelum meum. Hæ ſane uoces, quod non angeli ſed ſolius dei ſint, unicuique facile conſtare poteſt. Cuius porro dei? niſi eius qui priſcis patribus ſit uiſus? quem angelum dei plane appellauit Iacob. Hoc autem nobis dei uerbum fuit, utpote quum & dei filius, & deus, & dominus ipſe ſit nominatus.

Quod idem dominus de alio docet, ſcilicet filio.
A X. præceptis legis. CAP. XVI.

Ego ſum dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis, non erunt tibi dij alij præter me, & cætera. Ego enim ſum dominus deus tuus æmulator, & adiungit: Non ſumes nomen domini dei tui in uanum. Hoc etiam loco ipſe dominus ea quæ expoſita ſunt de alio docet. Siquidem quum dixerit, ego ſum dominus deus tuus, adiungit: Non ſumes nomen domini dei tui: quippe quum de patre & deo uniuerſi, is qui ab illo eſt dominus, ſuum ſeruum ſacris initiet. Alia præterea innumerabilia inuenies per totam ſcripturam ſacram, quæ eadem ratione, qua hæc enuntiata ſunt, ubi pater tanquam de alia perſona, & ipſe dominus tanquam de alio quodam oracula reddebat. F

Quod is rurſus dominus, qui Moſi reſponſa dabat, alium a quo erat agnoſcens, patrem utique hunc ipſum ſuum deum uocabat. CAP. XVII.

Et dixit dominus ad Moſem, & hoc tibi uerbum quod dixiſti faciam. Inueniſti enim gratiam coram me, & noui te præter omnes, & dixit Moſes, oſtende mihi tuam gloriam, & dixit: Ego anteibo prior te gloria mea, & uocabo in nomine meo dominum coram te, & miſerebor cuiuſcunque miſereor, & clemens ero erga quemcunque ſum clemens. Et poſt alia adiungit, atque ait:

Et de-

A Et descendit dominus in nube, & astitit ei illic, & uocauit in nomine domini: & transiuit dominus in nomine ipsius, & uocauit, domine domine deus clemens & misericors, longanimis, & multæ miserationis, & uerax, & iustitiam seruans, faciens misericordiam in millia, auferens iniquitates, & iniustitias & peccata: & purgatione non purgabit reum: inducens peccata patrum in filios, & filios filiorum, in tertiam, & quartam generationem: & quum festinasset Moses, curuatus in terram adorauit. Contemplamini quæso, quo nam modo etiam nunc ipse dominus, qui in nube descendit, & Mosi adstitit in nomine domini, uocauerit alium præter seipsum, qui solitus sit ex conduplicatione bis dominus appellari, tanquam eum, a quo ipse sit, reliquorum omnium ius potestatemque habens dei nomine celebretur, suum utique patrem, atque ut in his non Moses, sicut forsitan quispiam suspicetur, sed ipse dominus alium suum patrẽ uocat: ante enim is qui Mo
B si respondit ait: Ego transibo prior te, gloria mea, & uocabo in nomine domini. Vbi igitur hoc dixit, scriptura deinceps instar narrationis adiungit: Et descendit dominus in nube, & adstitit ei illic, & uocauit in nomine domini. Igitur ipse dominus dum est, quod promiserat, præstaturus, descendit, & quemadmodum uerba ipsa significãt, progreditur ante faciem Mosi, ipse autem dominus uocat dicens: Domine deus, clemens, & misericors, & quæ sequuntur. Quibus uerbis plane ipse dominus, suum seruum & seipsum quis nam esset, & ingeniti domini notitiam, quasi sacris initians docet: hoc uero ipsum tibi planissime demonstrabit ipse Moses, ubi orans pro populo, supra expositas domini uoces cõmemorat: illic em̃ intelliges, dominum hæc dixisse, non ipsum Mosem quum dicit: Et nunc extollatur manus tua domine, quemadmodum dixisti, dicens: Dominus longanimis, & multæ misericordiæ, & uerax, auferens iniquitates & iniustitias & peccata, & purgatione non purgabit reum, qui reddis peccata patrum
C in filios, usque in tertiam & quartam generationem. Obserua autem quo nam modo in his, ipse dominus ubi patrem longanimem, & multæ misericordiæ appellauit, tum adiungit, ipsum esse uaracem, quod sane cum eo cõcordat, quod in euangelijs dictum est ab uno et eodem saluatore nostro: ut cognoscant te solum uerum deum: solum igitur uerum deum admodum pie ac religiose patrem uocat, ut sic naturæ ingenitæ conuenientem honorem & cultum attribuat, cuius naturæ et ipsum imaginẽ esse & sobolem, diuina docent oracula.

A Numeris. Quod deum ipsi Israel uisibilem esse diuina docet scriptura, quæ ipsum dei uerbum significat. CAP. XVIII.

In Numeris Moses orans ait: Quoniã tu es dominus in populo hoc qui oculis ad oculos uideris tu domine: pro quo sane Aquila reddidit, quoniã tu es dominus in uisceribus populi huius, qui oculum in oculis uideris tu domine. Symmachus autem, quoniam tu es domine. Et in Exodo dictum est: Et ascẽdit Moses et Aaron, et Nadab & Abiud, et septuaginta ex senio

ſenioribus Iſrael, & uiderunt locum, ubi ſteterat deus Iſrael. Pro quo Aquila, & uiderunt, inquit, deum Iſrael. Symmachus autem, & uiderunt uiſione deum Iſrael. Cæterum, propter illud: Deum nemo uidit unquam, forſtaſſe uerba quæ hoc loco poſita ſunt, ſalutari uerbo contraria eſſe quiſpiam ſuſpicetur: utpote, quum uiſibilem illum faciant, qui natura inuiſibilis eſt. Sed ſi hæc de uerbo dei acceperis, qui multifariam multiſq; modis a patribus eſt uiſus, ſicut nos in ijs quæ ſupra oſtenſa ſunt accepimus, neutiquam in cõtraria uideberis tibi recidere. Qui enim hic deus Iſrael cernitur, ipſum illum eſſe docent, qui & ab Iſrael uiſus eſt, quando homo luctatus eſt cum ipſo: quinetiam primus illius nomẽ mutauit, ex Iacob in Iſrael, dicens: quoniam inualuiſti cum deo, quo tempore diuinam illius uirtutem ſentiens Iacob, uocauit locum illum, ſpeciem dei, quum dixit: Vidi enim deum facie ad faciem, & ſeruata eſt anima mea: quem ſane deum non alium eſſe quam dei uerbum, ſuo tempore demonſtrauimus. D E

A Ieſu Naue. Quod dei verbum, quod Moſi non ſecus atque antiquis patribus dabat reſponſa, etiam Ieſu Moſi ſucceſſori in hominis forma, viſus eſt.

CAPVT XIX.

Et factum eſt, ubi fuit Ieſus in Ie richo, & reſpiciens uidet hominem ſtantem coram ſe, & gladius uagina exutus in manu eius, & accedens Ieſus dixit: Noſter es, an aduerſariorum? & dixit ei: Ego princeps imperatorum exercitus domini, nunc ueni: & Ieſus cecidit facie in terram, & dixit ei: Domine, quid imperas ſeruo tuo? & ait princeps imperatorum domini: Ieſu ſolue calceamentum pedum tuorum, locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt. Eadem ſane hæc Moſi quoque initio uiſionis in rubo, ab ipſo domino dicta ſunt, ſicut ſcriptura indicat: Vt uero uidit dominus, quod accederet ad uidendum, uocauit eum dominus de medio rubi, dicens: Moſes, Moſes, ne propius acceſſeris huc: ſolue calceamentum pedum tuorum, locus enim in quo tu ſtas in ipſo, terra ſancta eſt. Vnus ergo atque idem fuit deus, qui ambobus reſpondit, quemadmodum ex ipſo præcepto conſtat. Sed nunc quidem per principem imperatorum exercitus eius: Moſi uero per eum angelum qui uiſus fuerat, oraculum exhibet. Militiæ uero cœlum ſub ſe habentis, & exercitus ipſo mundo ſuperioris, & ſpirituum inuiſibilium, diuinorumq; angelorũ atque archangelorum regi, præfectoque uniuerſi deo inſeruientium (ſicuti apud Danielem dictum eſt: Mille millia miniſtrabant ei, & centies mille millia adſiſtebant coram eo) omnium, inquam, talium ſupremus, quis tandem ſit alius, quam dei uerbum, & primogenita ſapientia, & ſoboles diuina? merito ergo princeps imperatorum exercitus domini hoc in loco dictus eſt, utpote qui alibi, & magni conſilij angelus, & cõſeſſor patris, & æternus ac magnus ſacerdos eſſe, ſit demonſtratus. Sed illud quoq; oſtẽſum eſt, quod idem & dominus, & deus & Chriſtus ſit, qui a patre oleo exultationis eſt unctus. Abrahæ igitur apud quercum uiſus in hoĩs forma quieta, habituq; pacifico, ſeipſum oſtendit, quum ex illo uſq; tempore ſalutarẽ ſuum ad homines F

A mines aduentum exordiretur. Ipsi uero Iacob tanquam exercitabundo ac certatori, qui aduersus hostes, & luctaturus, & præliaturus esset, ueluti homo. Sed Mosem & populum in specie nubis atque ignis ducebat, terribilem interim atque adumbratum seipsum ostendens. At quoniam Mosi successor Iesus, contra hostes erat instruendus, qui antehac terram Palæstinam incoluerant, externas utique, maximeque impias nationes, merito cum gladio uagina exuto, & contra hostes acumen præ se ferente demonstratur, tali propemodum uisione significans, quemadmodum ipse diuina uirtute, tanquam inuisibili gladio, cum suis interim simul militans, eisque opem assidue ferens, erat impios ulturus. Quare etiam opportune, seipsum principem imperatorum domini appellauit.

Ab Iob. Quod similiter ipsi Iob, quemadmodũ patribus, ipse opifex vniuersi deus verbum, & respondisse, & oculis visus esse dicitur. CAP. XX.

B Dixit autẽ dominus ad Iob de turbine & nubibus, ubi eras dum ego fundarem terram? responde iam mihi, utrum noueris intellectum, quis posuerit mẽsuras eius si nosti, & cętera quum facta sunt, inquit, astra, laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei. Obstruxi autẽ mare portis, ac deinceps quod sequitur: Num eras tu quando constitui lumen matutinum? lucifer autem despexit suum ordinem. Et rursus: Num tu accepto terræ luto, fecisti animal? & ad loquendum idoneum ipsum posuisti in terra? abstulisti uero ab impijs lumen: brachium autem superborum contriuisti? uenisti autem ad fontem maris? & in uestigijs abyssi deambulasti? aperiunturq; tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi sunt? Deinde in fine totius oraculi, respondet Iob domino, dicens: Audi iam me domine, ut etiam ego loquar, & interrogabo te, & tu me doceto. Auditu quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus uidit te. Quocirca uilem habui meipsum, & liquefactus sum, & putaui meipsum terram & cinerem.

C Domini igitur rerum opificis expositas modo esse uoces, non solum ex ijs, quæ proposita sunt, uerumetiam ex ijs, quæ tibi ipsi uideantur, dignoscere facile est: illud uero, uenisti ad fontem maris, & in uestigijs abyssi deambulasti? & illud: Aperiũtur uero tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi sunt: Saluatoris nostri descensum ad inferos significare, suo tempore demonstrabimus, si modo hoc loco id unum notauerimus: deo uerbo magis quam deo patri, quæ ad hunc locum pertinent, esse tribuẽda. Iob igitur sicut etiam reliqui patres, ipsum hunc ab initio de turbine & nubibus respondentem sibi dominum, coram se intuitum esse testificatur, dicens: Audi uero me domine, ut etiam ego loquar, & interrogabo te, & tu me doceto: auditu quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus uidit te. Quocirca uilẽ habui meipsum, & liquefactus sum, & putaui meipsum terram & cinerem. Qui autem fieri potest, ut supremum deum, & eum qui est ultra oĩa, immutabilem utiq; et ingenitam essentiam, anima indutæ corpore, & oculi mortaliũ intuiti sint, nisi plane hoc etiã loco, egredi de pro-

de propria magnitudine dei uerbum, ipsum qui dominus esse, uarijs demon D
stratur modis, eoque modo exhibere se uidendum dixerimus: quemadmodum licet uel ex ipsis oraculis discere, in quibus rursus ipse dominus ad Iob ea quę ad diabolum pertinēt, tanquam de dracone enarrans instabat: Non times quoniam paratus est mihi: cui enim domino, draconem paratum esse arbitrari conuenit, nisi deo uerbo et saluatori nostro, quem principem huius seculi, iampridem genus hominum depopulantem sustulit, dissolutis mortis doloribus, quod quidem ipsum, ipse quoque dicat dicens: Venisti uero ad fontem maris, & in uestigijs abyssi deambulasti: aperiuntur autem tibi timore portæ mortis: & ianitores inferorum uidentes te territi sunt: Hæc sane merito ad Iob loquitur, post magnam tentationem, postque magnum certamen quod sustinuit, docens eum, quod pro parte certauerit, quum interim maius fortiusque bellum & certamen, ipsi domino reseruetur, sub tempus sui ad mortem aduentus. E

A XC. Psal. Quod duas personas etiā propositus agnoscit psalmus. CAP. XXI.

Quoniam tu domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum: non accedent ad te mala, & flagellum nō appropinquabit tabernaculo tuo: quoniam angelis suis mandauit de te, in manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum: super aspidem & regulum ascendes, & conculcabis leonem et draconē. His sane utit͛ uocibus diabolus, in tētatione aduersus saluatorem nostrum. Contemplare hic igitur, quo nam modo psalmus ad ipsum dominum ait: Quoniam tu domine spes mea, altissimum posuisti refugiū tuum: tu em̄ ipse (inquit) mea spes, o domine, illum a quo ipse es, deum ipsum altissimum & supremum & tuum patrem, refugium posuisti, propter quod non accedent ad te mala, ad te inquam meum dominum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Nam etsi nefarij homines conabuntur te hominem factum flagellis cędere, etsi morti tradere, neutiquam tamen flagellum, quod a deo est, tuo appropinquabit tabernaculo, F
hoc est, tuo corpori, quo uidelicet propter nos homo factus, indutus es. Ad eundem modum accommodabis ei, quæ in toto psalmo dicuntur, quę sane nos quoque suo tempore disquiremus, & contemplabimur.

Ab Osee. De deo verbo & patre, sicut de domino. CAP. XXII.

Non derelinquam ut deleam Iacob, quoniam deus ego sum, & non homo in te sanctus, & non ingrediar in ciuitatem: post dominum ambulabo. Hæc et alia his similia, deus uerbū homo factus, ad eos dicit, qui uirum quidem ipsum sanctum, non autem deum esse confitentur. Deus ego sum, inquit, & nō homo in te sanctus: deinde ubi deum seipsum dixit, dominum ac deum & patrem suum indicat, adiungens: Post dominum ambulabo: illud autem: non ingrediar in ciuitatem, abnegantis sane fuerit communem, ac popularem hominum Rempublicam, a qua etiam suos discipulos auertens, ait: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatē Samaritanorum ne intraueritis.

A Ab Amos. De saluatore nostro, sicut de domino, & de patre, sicut de deo: & de Iudæorum gentis euersione. CAP. XXIII.

Euerti uos, sicut euertit deus Sodoma & Gomorrha: & facti estis quasi torris ereptus ex igne. Et ne sic quidem conuersi estis ad me, dicit dñs. Etiam hoc loco ipse dñs, deum quendam ait Sodomorꝝ euersionis authorẽ fuisse, quum alius sit ipse filius, quam is de quo ipse loquitur. Porro in ipsa Sodomorum euersiõe duo apparent, quãdo pluit dñs ignem a dño super Sodoma & Gomorrha. Qualẽ igitur, inquit, Sodoma ob turpes atq; absurdas impietates, euersionẽ perpessa sunt, talia uos quoque patiemini, ac ne sic quidẽ conuersi estis ad me. Consueuit autẽ scriptura, tempus futurꝝ quasi præteritũ ponere. Quare præsentia quoq; eadem ratione oportet accipere, ut uidelicet pro eo, q̃d euertam, futuri tẽporis dictum sit, euerti preteriti, & pro eo q̃d est, cõuertemini, conuersi estis. Hęc uero sunt ad Iudæorꝝ gentem directe prolata, quę quidẽ non alias, q̃ post factas aduersus saluatorem B nostrum insidias, in ipsos cõpleta sunt. Etenim sacer ipsorꝝ & prius sanctus locus, ad id redactus est, ut nulla in parte a Sodomorꝝ euersione discrepet. Veruntamen & si ea passi sunt, quæ in uaticinio sibi prædicta aperte perspiciunt, necdum in hunc usq; diem ad Christũ dei, propter quem talia pertulere, seipsos cõuerterunt. Itaq; merito ab ea quæ nunc in manibus est prophetia, id diuinitus dictũ est, & ne sic quidẽ conuersi estis ad me, dicit dñs.

Ab Abdia. De duobus, patre scilicet & filio, & gentiũ uocatione. CAP. XXIIII.

Visio Abdiæ, hæc dicit dominus ad Idumæam: Auditum audiui a domino, & munitionem in nationes emisit. Dominus deus auditum audiuit a domino. Is uero auditus fuit de gentium uocatione.

A Zacharia. Quemadmodum deus uerbum, quum sit dominus, missum se esse a patre confitetur. CAP. XXV.

Hęc dicit dominus omnipotens: Post gloriã misit me ad gentes, quę depredatæ sunt uos. Deinde adiungit post pauca, dicens: Et cognoscetis, ꝙ dominus omnipotens misit me, ꝙ si is dominus qui mittit, dñs est omnipo C tens, & qui dicit se missum esse itidem, duo igitur. Siquidem plane qui missus est, dominus omnipotens, inquit, ad gentes misit me.

Idem, iterum de uocatione gentium. CAP. XXVI.

Gaude & letare filia Sion, quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui dicit dñs, & cõfugient gentes multę ad dominũ in die illa, & erunt illi in populum, & habitabo in medio tui, & cognosces ꝙ dominus omnipotens misit me ad te, &c. Quibus post alia adiungit: Et corroborabo eos in dño deo ipsorꝝ, & in nomine eius gloriabuntur dicit dñs. Hęc quoq; prioribus similia sunt, quæ Christi ad hoĩes aduentum, & salutarẽ futuram gentibus per ipsum uocationẽ, palam enuntiant. Ego igitur ipse dñs ueniam, inquit, & in meo aduentu non amplius ille antiquus Israel, ac ne una quidẽ in terra gens, sed multæ gentes cõfugient, ad præstãtiorem & magnum dominum, qui et meus ipsius, & uniuersi est deus, ad quem cõfugientes nationes tantũ consequentur beneficium, ut & appellentur & sint populus dei, & habitent in medio eius quę uocatur filia Sion. (Sic enim dei in terra ecclesiam, quasi

filiam quandam eius, quæ in cœlo est, sacræ literæ uocare consueuerunt.) D
Hanc etiã ueluti bono nuncio gaudere iubet oraculũ, dicens: Gaude & lęta re filia Sion, ecce ego uenio, & habitabo in medio tui. In medio em̃ ecclesiæ deum uerbũ habitare credimus: quẽadmodum ipse pollicitus est, quum dixit: Ecce ego uobiscũ sum omnes dies, usq; ad consummationem seculi, & ubi duo aut tres cõgregati sunt in noĩe meo, illic sum in medio eorum. Quum autẽ ego, inquit, ipse dñs uenero, & habitabo in medio tui, maiorẽ tum cognitionem de deo omnipotente accipies: dum ego dñs causam, cur ad hoĩes missus sim, patri qui misit me attribuam. Cognosces autem quod dominus omnipotens misit me ad te. Ac deinceps in hunc sane modum ipse dñs loquitur: Et corroborabo eos in dño deo ipsorum, & in nomine ipsius gloriabunt̃ dicit dominus. Sed qui tandem sunt qui in domino gloriantur?

Quod rursus dñs de alio quodam, constat autem quod de patre suo loquitur. CAP. XXVII.

Et ostendit mihi dñs Iesum sacerdotem magnum, stantem ante faciem E angeli domini, & diabolus stabat a dextris eius, ut aduersaretur ei. Et dixit dominus ad diabolum: Increpet dominus in te diabole, et increpet dñs in te, qui elegit Hierusalem. Rursus hoc loco dominus alium quẽdam obiurgaturum ait ipsum diabolum, ubi sane non ipse, qui loquitur dominus, increpat: sed alterum memorat, quibus uerbis plane constare arbitror, demõstrationem de duabus personis, uno patre altero eo, qui a patre omnium, quę facta sunt, potestatem ac dominationem acceperit.

A Malachia. Quod angelum testamẽti Christum, & eundem dominum omnipotens deus uocat. CAP. XXVIII.

Ecce ego mitto angelum meum, & prospiciet uiam ante faciẽ meam, & repente ueniet ad templum dominus, quem uos quæritis, & angelus testamenti quem uos uultis, ecce uenit dicit dominus omnipotens, & quis sustinebit diem ingressus eius? etiam hæc prioribus similia sunt. Ipse enim dominus deus omnipotens, dominũ uenturum ait in templũ suum, interim de alio loquens: significat porro deum uerbũ, quem postea angelum testamenti nominat, quemq; etiam ipse dñs omnipotens docet se mittere ante faciem suam, dicẽs: Ecce ego mitto angelum meum ante faciẽ meam. Atqui eundẽ hunc quem angelum meum uocauit, rursus deinceps dominũ appellat, ubi adiungit illud: Et repente ueniet dominus, & angelus testamenti. Vnum uero et eundẽ quum produxerit, tum addit: Ecce uenit, et quis sustinebit diem ingressus eius? quibus uerbis secundum & gloriosum illius aduẽtum significat, sed qui omnia hæc canit, dominus est omnipotens uniuersi deus. F

Quod solem iustitiæ Christum, ipse vniuersi deus nominat. CAP. XXIX.

Et orietur timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanatio erit in alis eius, qui sæpe nominatus est & dominus, & deus, & angelus, & princeps imperatorum, & Christus, & sacerdos, & uerbũ, & sapientia dei, & imago: nunc idem sol iustitiæ dicitur. Hunc ipsum igitur, is qui genuit pater, non omnibus oriturum promittit, sed solis nomen suum timẽtibus, ut sic illis timoris erga se præmium, solis iustitię det lumen. Erit autẽ hic deus uerbũ, a quo

A quo illud dictum est: Ego sum lux mundi, quę erat lux illuminans omnem hominem uenientem in hunc mūdum. Hanc itaque lucem, non autem illum sensibilem & manifestum, & rationalibus & brutis solem, sed diuinum atque intelligentem, & omnis uirtutis ac iustitię authorem, solis ipsum timentibus oriturum, in præsenti ait deus, illum ijs interim occultans, qui illo indigni sint, de quibus etiam alibi dicit: Et occidet sol super prophetas, qui decipiunt populum meum.

Ab Hieremia. Quemadmodum deus verbum, ad patrem deprecationem emittit, gentium conuersionem futuram significans. CAP. XXX.

Domine fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum, in die tribulationis, ad te gentes uenient ab extremo terræ, & dicent: Vere falsa possederunt patres nostri simulachra, & non est in eis utilitas. Si faciet sibi homo deos, & hi non sunt dij. Idcirco ecce ego ostendam eis in tempore hoc, & notam faciam eis manum meam, & uirtutem meam, & cognoscent B quod ego dominus. In his uerbis dominus alium precatur, patrem uidelicet ac deum uniuersi, illic sane ubi incipiens ait: Domine, fortitudo mea, & cætera. Perspicue uero gentium ab errabundo simulachrorum cultu, ad pietatem, religionemq; erga deum commutationem futuram, significat, & hæc interim prophetia, post saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentū, euidētissime cōpleta monstratur. At enim postq̄ hactenus ex totis XXX. propheticis capitibus, deum, saluatorem, ac dominū nostrum, dei uerbum, esse didicimus, ad alterum eius, quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum, deinceps transeamus, & hunc ipsum deum ad homines uenturum fuisse, ex ijsdem sacris Hebræorum libris comprobemus.

LIBRI QVINTI FINIS.

C

HAEC INSVNT IN SEXTO EVANgelicæ de saluatore nostro demonstrationis uolumine.

De eius commoratione inter homines, & cum ijs consuetudine, ab ijs scripturę diuinę locis, quę inferius notata sunt.

QVOD DE PATRE AC FILIO DI D
cendum fuit, id plane iam in quinto euãgelicę demonstra
tionis uolumine, definitum est: & patrem quidem deum
unum esse constituit, alteram autē pręter illum & cum illo
personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedat, de-
monstratum est: quam & sapientiam dei primogenitam
& unicum filium, deumque de deo, & magni consilij angelum, & cœlestis
militiæ principem, & patris administrū, ad hæc & dominum uniuersi, &
dei uerbum, & dei uirtutem, diuina prius appellabant oracula. Si ergo hoc
tempore, prophetica etiam testimonia deum ad homines fuisse uenturū, prę
dixisse ostēderimus: tum unicuiq; planum fuerit, ad quem referre oporteat
id quod significauimus, quū per ea maxime quæ antehac dicta sunt, demō
strauimus, deum uerbum, habitu quidem formaque hominis, nomine uero
domini ac dei, & ipsi Abrahæ, & cæteris dei amicis uiris, qui Abrahæ tem E
pestate floruerint, seipsum uidēdum præbuisse. Iam nunc igitur tempus est
ut uideamus qua ratione, nunc dn̄m, nunc deum ad hoīes descensurū, & rur
sum ascensurū, tam euidēter Hebręorū oracula prius denūtiauerint, & quę
nam huiusce descensus causę fuerint: tametsi illud tibi notādum est, alia qui-
dem obscurius, alia autē apertius dicta inueniri. Atq; ego quidem arbitror,
occultiora illa propter Iudæos, ita inuolute atque implicite reddita esse, q̊d
uidelicet tristia quædam in illis contra ipsos canerentur, ob quæ uerisimi-
le fuit, ipsos abolituros perditurosq; fuisse scripturam, si aperte extremum
ipsorum interitum significasset. Sic sane etiam prophetis infestos fuisse, me-
moriæ proditum est, propterea quod ab illis reprehenderentur, quæ uero
apertius loquuntur prophetiæ, ab ijs utique gentium uocatio, nullis inuolu
ta obscuritatibus, continetur: eędemque bonorum quę a pietate proficiscun
tur promissiones, non uni Iudaicæ genti, sed omnibus per totum terrarum
orbem hominibus, denunciant: quæ quum sic se res habeant, iam nunc ora- F
cula quoque diuina audire, tempus fuerit.

De dei verbi ad homines accessu.

A Psalmo. XVII. Dei ad homines aduentus ostenditur, item vocatio gentium. CAP. I.

Et inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius: & ascen
dit super Cherubim, et uolauit, uolauit super pennas uentorū: & posuit tene
bras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculū eius. Arbitror ex his pla-
nissime dei de cœlo descensum ostendi: postquam enim multas theologias
enunciauit, tum ea quę exposita sunt adiungit. Porro dum dicit inclinasse il
lum cœlos, & sic descendisse, contractionē diuinæ glorię significat, quam
diuinus Apostolus declarans ait: Qui quū in forma dei esset, non rapinam
arbitratus est esse se æqualem deo: sed seipsum exinaniuit, formam serui ac-
cipiens. Illud autem: ascendit super Cherubim, & uolauit, significare mihi
uidetur, q̊d gloriæ dei esset restituēdus, atq; interim angelicis diuinisq; co-
pijs cōstipandus: quod item mihi declarare illud uidetur, uolauit super pen

nas

A nas uentorum: quod autem tenebras latibulum suum posuerit, et caliginem sub eius pedibus dixerit, nimirum hoc sit, occultam & ineffabilem dispensationem indicantis: secundum quam, uniuersa hæc ab ipso perfecta sunt: quod autem in circuitu eius, tabernaculum eius dictum sit, nihilo ego aliud intelligi oportere arbitror, q̃ sanctã ipsius et catholicã ecclesiam, siue eam quæ in terris, siue eam quæ in cœlo uersatur accipias. Deinceps uero in eodem psalmo ubi oratio terminatur, simul & reiectionem prioris populi, & uocationem gentium prædiuinat, his uerbis: Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi: filij alieni mẽtiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt a semitis suis. Hæc autem quo nam sensu accipienda sint, suo tempore inquirendum a nobis erit.

B A Psalmo. XLVI. Ascensus dei qui prius descenderat: ac deinceps uocatio cũctarum gentium, quæ vnum & solum deum erant cogniturę. CAP. II.

Omnes gentes plaudite manibus, iubilate deo in uoce exultationis, quoniam dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris: elegit nobis hæreditatem sibi, speciem Iacob quam dilexit. Ascendit deus in iubilo, dominus in uoce tubæ. Psallite deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite, quoniam rex omnis terræ deus, psallite sapienter: regnauit deus super gentes, deus sedet super sedem sanctam suam. Principes populorum congregati sunt cum deo Abraham, quoniam ipsius dei fortes a terra, uehementer eleuati sunt. Quid tandem aliud præ se ferre uult is domini ac dei ascensus, qui hisce uerbis expositus est, quam antea descendisse eum, qui nunc ascendat? post quem sane ascensum, protinus gentium cunctarum uocatio canitur, hilaritatisque ac lætitiæ signa, post eam quę expectatur dei cognitionem, nationibus uniuersis nunciatur? quando quidem ipsum dominum altissimum C quem solum deum ac regem uniuersæ terræ confessus est, subiecturum nobis populos dicit: nobis autem, quibus? his sane, qui hæc ipsa uaticinati sunt: quod ipsum quidem iam nunc completum plane intueri licet, quando gentes, quæ in Christi fidem uenerunt, omnes oraculis prophetarum addictæ sunt. Hæc tamen eadem, etiam ex apostolorum saluatoris nostri persona dici possunt, qui quidem id ita enuntient, elegit nobis hæreditatem suam: cæterum quam tandem hæreditatem accipere oportet, nisi uocationem gentium uniuersarum? quam ipse Christus dei quum significare uellet, ita ait: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quæ igitur ipsi a patre data est hæreditas, hanc apostolis suis atque prophetis subiecit, dum quicunque ipsi credunt, horum præceptis ac legibus parent, quemadmodum exposita uaticinia præscribunt: hęc uero cuncta, quum deus uerbum sub aduentum suum ad homines, compleuerit, ac perfecerit, de quo deo uerbo iam plura tractauimus, tum ascen

dit in iubilo, quod quidem quum Apostolus interpretaretur, ita ait: Quod autem ascenderit, quid est, nisi quod & descenderit, primum in infimas partes terræ? qui descendit, ipse est & qui ascendit supra omnes cœlos: in iubilo autem illum dicit ascendisse, ob diuinas & sacras erga ipsum uoces, ipsum dum ascenderet constipantium angelorum, qui etiam illud dicebant: Tollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternæ, & introibit rex gloriæ. Vocem autem tubæ non admodum aberraueris, si prędicationem dixeris euãgelicam, quę in totum exaudita est terrarum orbem: quum enim tuba omni alio instrumento musico uocalior sit, satis accommodata conuenientique figura dictum fuerit illud, ad demonstrandum quod omnibus alijs, quæ a condito ęuo extiterint, robustior & uocalior cunctis hominibus denunciata sit Christi doctrina, per quam ueluti per tubam, usque adeo sanctus clamat, & uociferatur spiritus, ut ab omnibus exaudiri possit hominibus, clamat uero ea quæ in eodem psalmo sequuntur, in quibus dicitur: Psallite deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite, quoniam rex nõ amplius unius Iudaicæ gentis, sed omnis (inquit) terræ deus, psallite sapienter. Non enim amplius (inquit) illi qui prius dæmones, neque circum terram uersantes fallacesque spiritus, sed ipse deus regnauit super omnes gentes, ipse inquam deus, qui sedet super sede sancta sua: cęterum iam antea dei uerbi sedem super qua pater ipsum sedere iusserat, illis uerbis: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum: eo qui hunc antecedit libro, pro uiribus declarauimus. Illud autem: principes populorum congregati sunt cum deo Abraham, adhuc apertius demonstrat, commutatos esse in sortem ueterum religiosorum dei prophetarum, assumptos de gentibus ecclesiæ Christi principes, qui etiam uirtute saluatoris nostri corroborati, in sublime admodum euecti sunt, quippe quos nemo ex omnibus hominibus deijcere, aut prosternere potuerit, ob eam, quæ ipsos extollit, fortesque facit, summi dei dextram. Cæterũ hæc maius ocium nacti, absolutius aliquando enarrabimus.

A Psalmo XLIX. Quod manifeste ad homines venturus dicitur deus, & omne genus hominum ad seipsum reuocaturus. CAP. III.

Deus deorum dominus loquutus est, & uocauit terram a solis ortu usque ad occasum. Ex Sion species decoris eius: deus manifeste ueniet, deus noster, & non silebit. Et post nonnulla alia: Audi (inquit) populus meus, & loquar tibi, Israel, & testificabor tibi, deus deus tuus sum ego. Non in sacrificijs tuis arguam te: holocausta autem tua, in cõspectu meo sunt semper Non accipiam de domo tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos, quoniam meę sunt oẽs ferę syluarum, iumẽta in montibus, & boues: cognoui omnia uolatilia cœli, et pulchritudo agri mecum est. Si esuriero nõ dicã tibi, meus est eñ orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid mãducabo carnes taurorũ? aut sanguinem hircorũ potabo? immola deo sacrificiũ laudis, et redde altissimo uota tua, & inuoca me in die tribulationis. Etiam hoc loco diuina prędictio

A ctio plane, deum manifeste uenturum canit, quæ quidem non alium, quam ipsum dei uerbum significat. Illius uero aduentus causam manifestissime indicat, ac gentium rursus, quæ in tota terra continentur, uocationem futuram denuntiat. Itaque uocauit, inquit, terram, ab ortu solis usque ad occasum. Miro autem quodam ordine, post aduentum illius, & post gentium uocationem, reijciendam esse ueterem illam corpori magis inseruientem, quam spiritui, ex lege Mosi adorationem docet, quæ ipsa quoque suum contigit finem, post dei uerbi ad homines aduentum. Ex illo enim ad hunc usque diem, uocati iam sunt omnes de toto orbe terrarum homines, omnesque ab ortu solis usque ad occasum gentes. Cessauit autem, sublatusque est Iudæorum ritus, ubi ex nouo Euangelicæ prædicationis testamento, non autem ex lege Mosi, omnes homines deum colere, & cum pietate uiuere, admoniti, edoctique sunt. Attamen eadem hæc ad secundum, gloriosumque salB uatoris aduentum, referri item possunt.

A Psalmo LXXXIII. Quod uidendus esse in terra diceretur deus, per Christi ad homines aduentum. CAP. IIII.

Videbitur deus deorum in Sion. Domine deus uirtutum exaudi orationem meam, auribus percipe deus Iacob. Protector noster aspice deus, et respice in faciem Christi tui. Postquam deum deorum uidendum prædixit, tum orat aduentum eius quam celerrime adesse, modum quo uidendus sit interim docens illis uerbis: Respice in faciem Christi tui, non aliter quam si planius dixisset: Per faciem Christi tui præbe teipsum uidendum. Propterea enim, quod qui uidit filium, uidit patrem qui misit illum: merito per faciem Christi, eum qui in Christo habitat deum deorum, uidendum denuntiat.

A Psalmo XCV. Aduentus domini in terram, regnumque eius inter gentes, & nouum canticum non ipsi Israel, sed gentibus exhibendum. CAP. V.

Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra, cantate domino, benedicite nomini eius, annuntiate de die in diem salutare eius, C annuntiate inter gentes gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius: quoniam magnus dominus est laudabilis nimis, terribilis & super omnes deos. Et rursus: Afferte domino patriæ gentium. Et rursus: Dicite in gentibus quod dominus regnauit. Ad extremum uero adiungit: Tunc exultabunt omnia ligna syluarum a facie domini, quoniam uenit: quoniam uenit iudicare terram, iudicabit orbem terræ in iustitia, & populos in ueritate sua. Hoc item loco uenturus ad homines promittitur dominus, nouumque in aduentu eius canendum esse canticum, nouum uidelicet testamentum, non ab una Iudaica gente, sed ab omni terra, Euangelioque illustrandum non amplius ipsum Israel, sed omnes gentes: quandoquidem fore ipsorum regem ait eum, qui uenturus sit dominus. Quis porro hic sit alius, quam deus uerbum? qui iustitia orbem terræ, & ueritate humanitatem iudicaturus, ex æquo omnibus qui in orbe terræ essent hominibus, uocationem suam, & post uocationem, salutem a deo, impertiendam esse putauit.

A Psalmo XCVII. Canticum nouum, gentiumque cognitio iustitiæ, uenturusque ipse iudex uniuersi. CAP. VI.

Cantate domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit, & cætera. Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Et rursus: Viderunt omnes termini terræ salutare dei nostri, iubilate domino omnis terra. Et ad extremum: Montes exultabunt a conspectu domini quoniam uenit, quoniam uenit iudicare terram, iudicabit orbem terræ in iustitia, & populos in æquitate, multorum bonorum effectorem domini aduentum gentibus contigisse, hæc uerba prædicunt: quæ quidem bona, per eundem saluatoris nostri aduentum, exitum accepisse monstrantur. Non prius enim, sed ex illo dumtaxat, nouum noui testamenti canticum apud omnes homines canitur, & mirabilia eius per scripturam Euangeliorum nota fiunt, & exaudiũtur ab omnibus. Quinetiam salutare, quod secundum reditum illius in uitam percipitur, omnibus patefactum est gentibus, & cum eo uera iustitia, per quam euidenter ostensum est, quod nõ Iudæorum solum sit deus, sed aliarum quoque gentium: quandoquidẽ, unus deus, ut sanctus ait Apostolus, qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Illud autem, quoniam uenit iudicare terram, etiam alterum illius aduentum significare poterit. D E

A Psalmo CVI. Verbum dei ad homines missum ad medelam & salutem animarum, quæ quondã uexatæ, oppressæque erant in malis. CAP. VII.

Confiteãtur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum, quia contriuit portas æreas, & uectes ferreos cõfregit, suscepit eos de uia iniquitatis eorum, nam propter iniustitias suas humiliati sunt, omnẽ escã abominata est anima eorum, et appropinquauerunt usque ad portas mortis, & clamauerunt ad dominum quum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos, misit uerbum suum et sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. Et post alia: Exaltẽt eum in ecclesia populi, & in cathedris seniorum laudent eum, posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem, a malitia inhabitãtium in ea, posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum, & collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis. Plane hæc quoque nominatim dei uerbi de coelo descensum annuntiant, prosperosque eiusdem aduẽtus successus: Misit, inquit, uerbum suum, & sanauit eos, uerbum autem dei nos plane hoc dicimus, quod salutis causa ad omnes homines missum est: quodque ex sacris Euangelijs celebrare ut deum, edocti sumus. Significat præterea illius usque ad mortem descensum quo propter eos qui ad hanc ante ipsum uenerant, usus est: etiam aduentus ipsius causam docet, utique ut eos liberaret, qui per ipsum seruandi erant. Nam eos qui ante ipsum, usque ad portas mortis peruenerant, ipse solus seruauit, atque eosdem sanitati restituẽs, de interitionibus ipsorum eripuit, neque hoc aliter perfecit, q̃ eas mortis portas conterens, quæ æreæ dicuntur, & uectes confringens, qui ferrei: ac deinceps post hæc certo ordine diuinat, eos esse in solitudinem redigendos, qui ipsum uenientem nõ susceperint: Posuit enim, inquit, F

A flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem a malitia inhabitantium in ea. Quæ quidem plane cognita habebis, si percurreris illam Iudaicæ gentis antiquitus celebratam Hierusalem, eiusque gloriam, ac diuinę frugis prouentum, eorum utique sanctorum hominum, deiq; amicorum, qui in ea uixerint, quam utique in præsenti omnibus his rebus priuatam, spoliatamque inuenies. Nam post Christi aduentum, facta est uere infructuosa et sine aqua, & omnino deserta, &, ut ait prophetia, in salsuginem a malitia inhabitantium in ea. His adnectit deinceps, atque admodum certo ordine, & prophetico more proponit, eius quæ olim deserta & siticulosa erat, siue hanc uniuscuiusque hominis animam, siue de gentibus collectam ecclesiam dixeris, eius, inquam, commutationem in sanctos mores, necnon in diuinis sermonibus prouentum, quæ etiam planius innuit dicens: Posuit desertum in stagna aquarum, &c. quæ utiq; intelligen
B tia consequi eius unius esse potest, qui apud deum sit sapiens, sicut ea inductio habet, quæ in fine Psalmi ait: Quis sapiens & custodiet hæc? &c.

A Psalmo CXVI. & CXVII. Gentium vocatio, deusq; manifeste apparens & benedictus qui venit in nomine domini. CAP. VIII.

Laudate dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi: quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & cætera. O domine saluum fac iam nunc, o domine da profectum iam nunc, benedictus qui uenit in nomine domini. Deus dominus et illuxit nobis. Enimuero de hac ipsa re, quemadmodum suum finem contigerit, etiam sacra Euangelij scriptura mentionem facit, quo tempore saluator ac dn̄s noster, ipse Christus Hierosolyma ingressus est, atq; ingens multitudo uirorum & puerorum, ipsum antecedebat, cum lætitia clamantium: Os anna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini, os anna in excelsis. Pro eo em̄ quod in psalmo positum est: O domine saluum fac iam nunc, illud: Os anna, Hebraico more
C acclamabant, id autem in nostra lingua, saluum fac dum, reddi solet. Illud uero: Benedictus qui uenit in nomine domini, ipsum declarat oraculū, quod deinceps ita ait: Deus dominus & illuxit nobis. Vnus igitur, idemque fuit, qui seipsum nobis ostendit deus ac dominus, dei uidelicet uerbum. Quod etiam idcirco est benedictum, quod in nomine domini, qui ipsum misit patris, suum ad homines aduentum exhibuit. Itaq; eos arguens, qui ipsi de circuncisione uenienti nõ credebant, dicebat ad eos: Ego ueni in nomine patris mei, & non accipitis me. Alius si ueniet in nomine proprio, illum accipietis. Merito ergo spiritus sanctus, non amplius ad Iudaicum populum, sed ad omnes gentes, ea quæ in principio psalmi leguuntur, enunciat.

A Psalmo CXLIII. Dominus de cœlo descendens salutis hominum gratia, canticumq; nouum super hac re canendum, noui uidelicet testamenti. CAP. IX.

Domine quid est homo, quod innotuisti ei? aut filius hominis, quod reputas eum? Domine inclina cœlos, & descende: tange montes, & fumigabunt. Et progressus, adiungit: Deus canticū nouum cātabo tibi. Hęc quoq;

cum

cum proposito argumento esse coniuncta, sane ego putauerim. Cognitionem enim hominibus traditam dei uerbi admirans, ipsam clementiam obstupescit, propter quam infra diuinam suam naturam descēdens, seq; ipsum naturali sua magnitudine minorem efficiens, propria ipsius cognitione humanum genus dignum existimauit. Itaq; hoc loco orat dicens: Domine inclina cœlos & descende. At enim in decimo septimo psalmo dictum est: Et inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius: & ascendit super Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorum. In quibus uerbis, ea quæ ad ascensum spectant, quo de terra ad cœlum se sustulit, diuinat: quod autem descensum atque ascensum dei uerbi, non quosdam eius per locum transitus accipere oporteat, quando quidem in hunc modum scriptura diuina, tales eius dispensationes appellare cōsueuit, suo loco ociosius demōstrabimus. Oportet autem in his etiam noui testamenti mētionem facere, quod hominibus erat Christi aduentus conciliaturus: hoc sane nouum testamentum illud est, quod a Christo post uetus alterū omnibus gentibus traditum est. Proinde oraculum quod nunc in manibus est, sic ait: Deus canticum nouum cantabo tibi. Illud autem: tange montes & fumigabunt, arbitror significare, quod omnium simulachrorum cultus, sit incendendus ac delendus, qui apud antiquos in montibus maxime frequentabatur: denique etiam ipsi Iudæi reprehendebantur, quod in omni monte excelso, ad imitationem externarum gentium, simulachra colerent.

D

E

A Psalmo. CXLVII. Dei verbum in terram missum, & breui tempore percurrēs vniuersos homines. CAP. X.

Lauda Hierusalem dominum, lauda deum tuum Sion. Deinde paululum progressus ait: Qui emittit eloquium suum terræ, uelociter curret sermo eius: constat autem eum qui mittit, ab eo qui mittitur esse diuersum. Habes igitur etiam hoc loco, eum quidem qui mittit, supremum deum, eum uero qui mittitur, sermonem: qui quum multa habeat nomina, nunc sapientia, nunc sermo, & interdum deus, & alias dominus in diuinis oraculis nuncupatur: quod si attēderis quēadmodum breuissimo tempore, omnem terrarum orbem sermo doctrinę illius impleuerit, profecto uaticinij obstupesces euentum dicentis, uelociter curret sermo eius.

F

A II. Regnorum. Dominus de cœlo descendens qui gentium, quæ prius illum non cognoscebant dux existit, & a Iudaica gente seipsum est auersurus. CAP. XI.

Et locutus est Dauid dn̄o uerba carminis huius. Deinde progressus, ita ait: Et inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius, & ascendit super Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorū, & posuit tenebras latibulum suum, tum in fine eiusdem carminis: Libera me, inquit, de cōtradictionibus populi, cōstitues me in caput gentium, populus quem nō cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, filij alieni reijcientur. Qui inclinauit cœlos, & descendit deus, qui assumptum sibi hominem inscendit: (quem sane hominem, nunc oraculum Cherubim nominat) uolauit cum eo sursum comitantibus, stipantibusque ipsum diuinis spiritibus, qui

A nunc ipsi quoque uentorum pennæ appellãtur: obscure uero hæc, & in abscondito facta esse, per quædam arcana & latentia uerba significat, ubi ait: Et posuit tenebras latibulũ suum. Quæ uero sequũtur deinceps, assumptæ a Christro hominis naturæ consentanea sunt, & contradictionem quæ aduersus illum facta est Iudaici populi præcinunt, necnon doctrinæ Christi gentes esse auscultaturas: ijsdem porro uerbis similia inuenies in psalmo decimo septimo: in quæ quod nobis uisum est, ante iam diximus.

A III. Regnorum. Deus de cœlo descendens, & cum hominibus in terra habitans. CAP. XII.

Et nunc domine deus Israel, confirmetur iam uerbum tuum, q̃d locutus es puero tuo Dauid patri meo. Quoniam si uere habitabit deus cum hominibus in terra, si cœlum, & cœlum cœli non capient te. Posita sunt eadem hæc ad uerbum item in Paralipomenis: siquidem ipsi Dauid pollici-
B tus fuerat deus, excitaturum se de uentre ipsius regem, cuius patrem fore se, ipse deus dixerat, usqueadeo ut is qui nasceretur de semine Dauid, esset filius dei nominandus, & solium regni æternum habiturus. Etenim hæc in secundo regnorũ, per Nathan prophetam responsa sunt ipsi Dauid, in hunc modum: Et erit quum completi fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit ex uentre tuo, & parabo regnũ eius. Ipse ædificabit mihi domum in nomine meo, & erigam sedem eius usque in sempiternũ. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Eadem uero etiã in Paralipomenis, simili modo dicta sunt. In psalmo autem octogesimo octauo dictum est: Ipse inuocabit me, pater meus es tu, deus meus, & susceptor salutis meæ, & ego primogenitũ ponam illum, excelsum præ regibus terrę: in ęternũ seruabo illi misericordiã meam, & testamẽtum meum, fidele ipsi: & ponam in seculum seculi semen eius, & sedẽ eius sicut dies cœli. Et rursus: Iuraui Dauid seruo meo, usq; in seculum pręparabo se-
C men tuum, & ędificabo in generationẽ & generationẽ sedem tuam. Et rursus: Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar: semen tuũ in seculũ manet, & sedes eius sicut sol in cõspectu meo, & sicut luna perfecta in seculum Porro quum eadẽ hæc etiam centesimus tricesimus primus psalmus cõmemoret, ad Christum refert ea quę dictat. Audi igiť hunc quoq;: Memento domine Dauid, & oĩs mansuetudinis eius, sicut iurauit domino, uotum uouit deo Iacob. Quibus post alia deinceps adiũgit: Iurauit dominus Dauid ueritatem, & non frustrabiť eam, de fructu uentris tui, ponam super sedem tuam. Et paulũ progressus deinceps, eum qui sit de fructu uentis Dauid suscitãdus, planius nominat dicens: Illic producã cornu Dauid, paraui lucernam Christo meo, inimicos eius induã confusione. Super ipsum autẽ efflorebit sanctificatio mea. Itaq; hæc Solomon sapiẽtissimus, quę patri suo responsa fuerãt, quum intellexisset nõ ita parua esse, sed maiora q̃ ut naturæ hominis conuenire possent, deoq; potius accõmodanda q̃ sibi, uidissetq; eum qui a deo primo genitus nominareť, quique plane filius dei dicereť futurus,

ualde talibus promissis gauisus est: & simul exoptauit confirmari ea, quæ D
ad hoc uaticinium pertinerent, nec nō uenturum illum de quo prophetia lo-
queretur, primogenitum ac dei filium interim illū appellans. Quo circa sic
ait: Et nunc domine deus Israel confirmetur uerbum tuum, quod locutus es
puero tuo Dauid patri meo, quoniam si uere habitabit deus cum homini-
bus, si cœlum & cœlum cœli non capient te.

A Michea. De descēsu de cœlo ad homines, ac de futura in aduentu eius Iudaicæ gētis reiectione, & reliquarū omniū gentium adoptione. CAP. XIII.

Audite populi omnes, & attendat terra, & omnes qui in ea sunt, & erit dominus deus uester in testimoniū, dominus de domo sancta sua: quoniam ecce dominus dominus egreditur ex loco suo, & descendet super altitudines terræ, & commouebuntur montes subter eo, & ualles liquescent ut cera a facie ignis, & sicut aqua quæ defertur in descensum: propter impietatem Iacob omnia hæc, & proter peccatum domus Israel. Nunc quoque E aperte dominus deus de cœlo descendens, deq; loco suo egrediēs, in ijs quæ proposita sunt nunciatur: erit autem hoc dei uerbum, quod in ijs, quæ prius dicta sunt, quum genitum sit, eum esse deum ac dominum, & omnia sub se habentem demonstrauimus. Locum autem eius non aberres, si cœleste regnum esse dicas, gloriosamq; diuinitatis eius sedem, quam theologice extollēs propheta psallebat, ac dicebat: Sedes tua deus in seculū seculi: super qua ipsum sedere tanquam unicum filium iussit pater illis uerbis: Sede a dextris meis. Nam hæc plane iam antea, ad unum saluatorem nostrum deum uerbum referenda esse planum fecimus: hunc igitur ipsum præsens oraculum canit egredientem de loco suo, descensurumque super altitudines terrę. Porro autem quæ nam hæ sint, nisi, id quod ipsa uerba sonant, montes Israel & colles, de quibus innumerabiles prophetiæ uaticinantur: ipsaque Hierusalem, & cum ea mons Sion, in quo plurimum diuersatus est saluator ac dominus noster: nam fore talium altitudinum perditionem atq; interitum, ca- F nit in ipso Christi descensu: & sane constat, post saluatoris nostri aduentum postque ea quæ Iudæi aduersus illum sunt ausi, uniuersa illa, quæ nuper dicta sunt, depopulata fuisse, et ad extremam solitudinem redacta esse: uerum tamen Iudaicę quoque gentis principes, & quod prius penes ipsos regnum stabat, nec non sacerdotium, & prima docentum sedes, qui nunc montes figurate nominantur, commouenda esse dici possunt in ipso domini de cœlo aduentu: & hoc ipsum quidem finem suum contigisse, quis non tandem fateatur, post saluatoris nostri Iesu Christi tempora: quum omnia illa uidere possit, non solum commota, sed etiam sublata de medio: ualles autem adhuc liquescentes, erunt qui pro Hierusalem proque monte Sion, per omnē urbem constituti sunt eorum conuentus, plorantes ac lugentes, & quasi cera a facie ignis liquescentes, propter mœroris ac luctus excessum, & propter loci patrij solitudinem, et longam atque annosam seruitutem. Alio prę terea intellectu diuini uerbi, super altitudines descensus accipi potest: quod

A utique non in hiatibus & conuallibus, neque in abiectis atq; in humum spectantibus animis & cogitationibus, sed in altius sublatis & sursum erectis uersari uellet. Tali igitur figura dictum est, ipsum dominum super altitudines terræ descensurum. Qui uero concutiãtur subter eo montes, ipsi illi utique erunt, ad quos adductus est a spiritu, ut tentaretur a diabolo: quo tempore assumpsit illum diabolus in montem excelsum ualde, & erat cum feris. Rursus etiam figuratius montes accipiemus, illum simulachrorum cultum, qui prius in montibus frequentabatur, & in ijs efficaciam suam ostendentes, inuisibiles principatus ac potestates, quas non leuiter saluatoris nostri concussit, cõmouitque doctrina. Talium enim longam & ueterem contra homines potentiam, latenter deleuit diuinum illius uerbum, & mirifica, & omnem in efficiendo fidem superãs uis. Eadem uero ratione etiam liquescentes, ut cera a facie ignis ualles, dæmones erunt inferni & circum terram
B uersantes: aduersum quos ignem, qui nequitiam ipsorum combureret, dimisit dicens: Ignem ueni mittere in terram, & quid uolo, si iam accẽsus est? quo igne correpti illi, quum inuisibilis flammę tormenta ferre non possent, de humanis corporibus recedebant, illudque ipsum quo interim cohibebantur atque impellebantur, præ se ferebant magna uoce clamantes: Eia, quid nobis & tibi fili dei, uenisti ante tempus torquere nos? nouimus te, quis sis, sanctus dei. Hos igitur maxime uerberabat, horumq; principes auferebat: quoniam nõ satis habentes quod reliquas nationes corrupissent, corruptasque in errorem compulissent, quo deos plures colerẽt, antiquo etiam illi dei populo, qui circuncisionis usum seruabat, insidiari cœperant, huncq; auertentes a deo, omnis generis impietatibus implicauerant. Quare etiam maxime de cœlo descendit dominus, ex quo ait deinceps: Propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Israel. Ad hęc, uerbi etiam de cœlo descensus causam deinceps exponit, ubi ipsius Iudaici populi impieta
C tes connumerat, & ubi post impietates eum, qui ipsos inuaserat, interitum, ac gentium per totum orbem uocationem enuntiat. Propterea enim de cœlo in terrã dei uerbum profectum est, sed uerba audi: Propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Israel. Quæ impietas Iacob? nonne Samaria? & quod peccatum Iuda? nonne Hierusalem? & ponam Samariam in pomorum custodiam in agro, & in plantationem uineę, & detraham in profundum lapides eius, & fundamẽta eius aperiam. Et adiungit: Descenderunt mala a domino super portas Hierusalem, sonitus curruum & equitantium. Et rursus: Gloria filiæ Hierusalem, rade & tonde super filios delicatos tuos, dilata uiduitatem tuam sicut aquila, quoniam captiui ducti sunt ex te. Ad hæc: Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorũ custodia erit, & mons domus in lucum syluæ. Porro hæc, Sion, & Hierusalem, & quod uocatur mõs domus, illa ipsa sunt, quę prius significata sunt illis uerbis: Et commouebuntur montes subter eo, et ualles liquescent sicut cera a facie ignis, propter impietatem Iacob, & cætera. Nam pro

pter impietates quas contra ipſum gefferunt, illico neque ſane multo poſt, D
& montes, & qui in illis habitabant, depopulati ſunt, incendiumque atque extremã ſolitudinem mons Sion pertulit: & factus eſt mons domus dei in lucum ſyluæ. Hæc enim in domini de cœlo deſcenſu ad illos uentura, præſens quoque prophetia ſignificat, quæ etiam euidentem exitum conſecuta ſunt poſt ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentum: q̃d ſi quidquam noſtra quoque hiſtoria ualet, noſtris ipſorum temporibus, illam antiquitus celebratam Sion iunctis bubus a Romanis uiris arari, oculis noſtris inſpeximus, & ipſam Hieruſalem, (quemadmodum ipſum hoc ait oraculum,) inſtar pomorum cuſtodiæ deſertæ, ad extremam redactam ſolitudinem, quæ quidem ob nihil aliud eis, quam propter impietates ipſorum euenere, propter quas etiam cœleſte uerbum, de ſuo loco progreſſum eſt. Ob alias uero cauſas, dei uerbum de cœlo & deſcendiſſe, & ſuper altitudines terræ perueniſſe, prius iam dictum eſt, utiq; ut qui olim extollebãtur, & in ſublime erigebantur aduerſus cognitionem dei montes, commouerentur ſubter E
eo contrariæ uidelicet poteſtates, quę ante eius aduentum, una cum reliquis hominibus, etiam gentem Hebraicam, & impietatis & ſimulachorum cultus operationibus addixerant, utque praui dæmones, qui ualles appellantur, propterea quod in hiatibus tenebricoſis, et corporum cauis diuerſantur quaſi cera a facie ignis liqueſcentes, ob uerbi diuini uim, de hominibus fugerẽt: & alia uero præter eas eſſe poteſt cauſa, illa quidẽ non uulgaris, cur dominus de cœlo deſcenderit, quam oraculum iuxta ſignificat, ut omnes in orbe terrarum gentes, dæmonibus pulſis, & ſpiritibus qui principatum habebant concuſſis, ab antiqua ſub illis & aſpera, & immobili tyrannide reſpirantes, agnitionem ſupremi dei reciperent. Quin etiam ipſa hæc in hunc modum eiuſdem prophetiæ uoces deinceps eadem ratione ſub unam ſenſus copulationem enunciant: Et erit in nouiſſimis diebus manifeſtus mons domini, paratus in ſummitatibus montium: & extolletur ſuper colles, & feſtinabunt ad eum populi. Et ibunt gentes multę, et dicent: Venite aſcendamus F
in montem domini, & in domum dei Iacob, & oſtendent nobis uiam eius, & ambulabimus in ſemitis eius. De Sion enim exibit lex, & uerbum domini de Hieruſalem, et iudicabit inter gentes. Talia ſane de uocatione gentium dicta ſunt: quæ quidem quo ſenſu accipienda ſint, & quo pacto ipſa quoque poſt ſaluatoris noſtri aduentum finem acceperint, per ocium quis liberius diſcere poterit: cum ijs tamen concordans quæ iam expoſita ſunt, in ipſo prophetiæ exordio idem oraculũ, non ſecus ac ſi ad ſalutem non Iudaicæ gentis ſolum, ſed uniuerſarum gentium, domini ad homines deſcenſus futurus eſſet, ad omnes populos, ad omnia quæ ſunt in terra clamat dicens: Audite populi omnes, & attendat terra, & omnes qui in ea ſunt. Teſtimonium uero quod contra ipſum dominum dictum eſt, quum eſſet paſſurus, ita ſignificat, & erit dominus deus ueſter in teſtimonium, tum deinceps idem propheta oratione progreſſus, tanquam is qui ante iam docuiſſet

ea,

A ea, quæ ad ſubſtantiam dei uerbi, eiuſq; de cœlo deſcenſum pertinerent, & tanquam ſi eius ad homines aduentus cauſas prędixiſſet: ordine deinceps futurum eiuſdem inter homines ortum, planeq; etiam ipſum locum in quo futurum erat ut naſceretur, indicat dicens: Et tu Bethleem domus Ephrata, minima es, ut ſis in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui pręſit, ut ſit in principē in Iſrael, & exitus eius ab initio, ex diebus ſeculi. Attende uero diligenter, quemadmodum eius qui in Bethleem ſit conſpiciendus (eſt autem Bethleem Iudęæ locus) exitus dicat deſuper & a ſeculo exiſtere: utpote, qui principis de Bethleem progreſſuri, diuinam indicare uelit ſubſtantiæ anteceſſionem, propagationemque perſonæ. Si quis igitur eſt, qui oraculum referre poſſit ad alium quempiam, ne cunctetur. Prodat ſane hunc, quiſnam ſit, ſed ſi alius præter ſaluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum inueniri non poteſt, qui ſolus poſt talem prophetiam inde profectus celebratur, quid tādem im
B pedimenti ſupereſt, ne una cum ipſa prophetia ueritatem fateamur, quæ in unum illum ſuam dirigit prædictionem? nam ſolus ille omnium, qui unquam extiterint, ex eo Bethleem loco, de quo iam dictū eſt, manifeſte poſt eius prophetię tempora, humanam ſubiens formam, progreſſus eſt, atq; ilico una cum eius aduentu ea, quæ iam prædicta fuerant, completa ſunt, itaque eueſtigio ſine mora, quæcunq; triſtia & infeſta Iudaicæ genti prędicta fuerant, euenerunt: ac rurſus cęteris gentibus, oraculis conſentanea, atq; ipſe hic ſaluator & dominus noſter de Bethleem progreſſus, eius Iſrael princeps, qui ad intelligentiam refertur, declaratus eſt: quippe quum eo nomine populus omnis, quicunq; deum & uidere & pie colere aſſuetus ſit, appelletur. Et ſane inſpice quemadmodum ſuæ diuinæ antecedentiſq; ſubſtantię exitus, ab initio et ex diebus ſeculi habere dicatur, quod quidem neutiquam hominis naturæ conueniat. Poſt hæc paululum progreſſa prophetica oratio, etiam nunc rurſus ueteris legalis ritus circumſcriptionem atque aboli
C tionem ſuboſtendit ex perſona populi, dicens: In quo comprehendam dominum? tenebo deum meum altiſſimum? num comprehendam eum in integris ſacrificijs, in uitulis anniculis? num dabo primogenita uentris mei, pro peccato animæ meæ? ex perſona autem dei ſic eis reſpondens, ait: Si indicauerit tibi, o homo, quid ſit bonum, & quid dn̄s requirat a te, nonne ut facias iudiciū, & diligas miſericordiam? & paratus ſis ambulare poſt dominum deum tuum? habes igitur hic quoq; in eo, de quo prophetæ loquūtur, dn̄i de cœlo ad homines deſcenſu, plurima quę ſimul in eodem ſignificant: Iudæorꝛ reiectionem, exprobrationes ſcelerum eorꝛ, interitum regiæ ipſorum ciuitatis: rituſq; Moſaici, qui apud eos olim prius ſeruabatur, abrogationem, & econtrario ad gentes, pollicitationes bonas, agnitionem dei, nouum cultus diuini ritum, nouamq; legem, ac uerbū quod de regione Iudęorum ſit progreſſurum, & in omnes gentes diſſeminandum, quæ quidem cuiuſmodi finem, & cuiuſmodi orationis exitum, poſt ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentum oſtenderint, tibi contemplandum relinquo.

Ab Ambacum. Quod ueniens dei uerbum, uenturum neque moraturum caneretur a prophetis. CAP. XIIII. D

Et respondit mihi dominus, & dixit: Scribe uisionem manifeste in tabella, ut persequatur qui legit ea: quoniam adhuc uisio ad tempus, & orietur ad uesperam, & non in uanum. Si tardius ueniet, expecta illum: quoniam ueniens ueniet, & non morabitur. Si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo, iustus autẽ ex fide mea uiuet. Etiam hoc loco palam eum, qui uenit, de quo prophetæ loquuntur, uenturum canit. Sed quis tandem hic sit, nisi qui supra innotuit, in illis uerbis: Benedictus qui uenit in nomine domini, deus dominus & illuxit nobis: hunc uero tãquam eum, qui ipsum lumen sit, ad uesperam oriturum ait, in cõsummatione uidelicet seculorum. Cui concordat etiam Zacharias, dicens: Ecce uir, Oriens nomen ei, & subter eum orietur. Idem uero propheta etiam tempus significat, dum adiungit illud: Ad uesperam erit lumen, si tardius ueniet, expecta illum: pro quo E Aquila sic reddidit: Si uero cunctabitur, accipe illum: quoniam ueniens ueniet, & non tardabit. De hoc autem meminit etiam ad Hebræos epistola, ubi ait: Nolite igitur abijcere confidentiam uestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim uobis necessaria est, ut uoluntatem dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque, qui uẽturus est ueniet, & non tardabit, iustus autem ex fide mea uiuet, quod si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Et sane specta, quemadmodum quod a propheta obscurius positum est, propterea quod per traiectionem prolatum sit, epistola in sensum planiorem transtulerit, uerba enim prophetiæ sic habent: Veniens ueniet, & non morabitur. Et adiungit: Si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Quod quidem dum ita coniungitur, facile referendum esse uideatur ad eum, qui uenturus est, & non morabitur, at id quidem perquam absurdum. Qui enim fieri potest, ut illi accommodetur quod dicitur, non placere sibi in eo animam suam, si de F deo sit sermo: sed distinctio quę apposita est, quum uerborum structuram mutauerit, sensum conseruauit. Nam post illud: Adhuc modicum aliquantulumque, qui uenturus est ueniet, & non tardabit, continuo adiunxit illud: Iustus autem ex fide uiuet. Deinde illud quod in prophetia primum positum est, secundo loco subiecit, ubi ait: Quod si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Quum enim semel oraculum per ipsam prophetiam cecinerit, lucem omnibus promissam gentibus per Christi aduentum, aliquando tandem et ad uesperum orituram, & non frustraturam (sic enim pro eo quod est, & non in uanum, Aquila est interpretatus.) Deinde quod sero & ad uesperum futurus esset eius, de quo prophetia loquitur, aduentus, ideo illis uerbis: Si tardius ueniet, expecta illum, uel, si cunctabitur, accipe illum, quoniam ueniens ueniet, & non tardabit, ad patientiam uocans auditorem, ut uaticinio fidem adhibeat, hortatur, dicens, eum qui his rebus crediderit, ubi ex sua ipsius fide iustus declaratus fuerit, uitam quæ deo placeat,

A ceat, uicturum, sicut econtrario, qui non crediderit, ubi subtraxerit se, non confidens neque credens his quæ dicta sunt, futurum ut non bene sibi placeat anima in eo. Ergo nos quoque ipsa hæc sequentes, si commutauerimus ista ut quod prius est, posterius, quod uero posterius est, translatum prius faciamus, sensum uerborum integrum conseruabimus: sic eñ post illud quoniam ueniens ueniet & non morabitur, statim subiungemus illud, iustus autem meus ex fide uiuet, & huic ipsi connectemus illud: si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Cum hoc uero sensu etiam Aquila concordat dicens: Si cunctabitur accipe illum, quoniam ueniens ueniet & non tardabit: ecce si tardus sit, non recta anima mea in eo, & iustus ex fide ipsius uiuet.

Ab Eodem. Quod terribilis sit auditu descensus domini de cœlo, & facta illius cum admiratione, quodq; quũ ipse venerit, vniuersa terra ipsius laude complebitur, & noui ipsius testamenti uerbum, ad omnes homines penetrabit. CAP. XV.

B Domine audiui auditionẽ tuam, & timui. Intellexi opera tua, & obstupui: in medio duarum uitarum cognosceris, dum anni appropinquabunt, notus fies, dum aderit tempus declaraberis. Dum perturbata fuerit anima mea in ira, misericordiæ memor eris. Deus de Thama ueniet, & sanctus de monte umbroso denso: cooperuit cœlos uirtus eius, & laude eius plena est terra, & splendor eius ut lumen erit. Cornua in manibus eius, & posuit dilectionem fortem roboris sui: ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. Quum enim ipse seipsum audisset propheta sanctus, ac potius diuinum qui ipsum afflabat, quique in ipso canebat spiritum, de eo de quo ipsa prophetia loquitur, dicentem: Quod ueniens ueniet & non morabitur, iustus autem ex fide mea uiuet, quumque credidisset illum esse iustum oraculo, in his uerbis quæ nunc in manibus sunt, ita ait: Domine audiui auditionem tuam & timui, & quæ sequuntur: in quibus manifestissime deum ad homines uenturum denunciat. Quis uero alius hic sit qui
C olim cognosceretur, & post aliquando dum anni appropinquabunt, esset agnoscendus, et per id tempus de quo prophetia loquitur declarãdus: quis, inquam, hic sit, nisi ille ipse qui antea dictus est uniuersi dominus? qui etiam hoc comprobato uaticinio, in consummatione seculorum ita nunciatus est ac prædicatus, ut omnes homines exaudierint. Huiusce igitur ea, quæ palam in sacris Euãgelijs descripta sunt facta, corporis uidelicet, quod assumpsit de uirgine generationem, item quemadmodum quum esset in forma dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed seipsum exinaniuit formam serui accipiens: præterea quæ miracula in hominibus degens ediderit, nec non quæcunque contra ipsum ausa est Iudaica gens, omnia inquam hæc, & alia similia his, quum animæ oculis prouidisset, quæque euentura in posterum expectabantur, diuino spiritu docente, purgatissima intelligentia percepisset, ex ijs quæ hoc modo audierat, se obstupuisse ac timuisse fatetur propheta, dicens: Domine audiui auditionem tuam, & timui: domine intellexi opera tua, & obstupui. Saluator autem ac dominus

noster, ipsum utique hoc dei uerbum, in medio duarum uitarum cognitus D
est. Non enim duorum animalium est legendum, sed duarũ uitarum. Duarum ergo uitarum, inquit, medius cognosceris. Quum enim una secundum deum sit uita, & altera secundum hominem, & illa quidem mortalis, hæc uero sempiterna: merito quum utranque expertus esset dominus, atque eo modo uenisset, in medio duarum uitarum esse cognitus dicitur, ex interpretatione quam septuaginta ædiderunt. Nam ex ea quam Aquila ædidit, non item, sed sic: Dum appropinquant anni, uiuifica illud. Sed quidnam est illud, nisi quod ait: opus tuum? Theodotion uero ita ait: In medio annorum uiuifica ipsum. Et Symmachus: Intra annos reuiuiscere fac ipsum, interpretatus est. Quum igitur omnes, uiuifica ipsum, dixerint, plane nõ de quibusdam ueluti brutis, aut etiam ratione præditis animalibus, sermonem esse declararunt. Quapropter quum apud Septuaginta sit dictum, in medio duarum uitarum cognosceris, nõ ex sententia eorum, qui nos antecesserunt, hoc E
accepimus, sed duas eius, de quo prophetia loquitur, uitas significari diximus, unam quidem diuinam, alteram uero humanam. His quæ dicta sunt, propheta deinceps adiungit: Dum perturbata fuerit anima mea in ira, misericordię memor eris: Sic interim docens, ꝙ quum spiritu tempus illud pro uidisset, quo passurus erat is de quo ipsa prophetia texitur, perturbatus sit. Verutamen in hoc ipso tempore, inquit, in quo animo pertubatus sum propterea ꝙ alias nusq̃ talis hominibus ira impenderit, propter facinora, quæ aduersus dominum perpetrata fuerint, misericordiæ ipse clemẽtissimus dominus non iræ recordatus est, utpote qui boni patris sit filius. Proinde extremum illius supplicium salutis secundum deum, & misericordiæ toti mundo causa extitit. Sequitur illud: Deus de Thęman ueniet. Dictio autem illa Thæman, si in nostrã linguam cõuertatur, consummationẽ significat. Nam in cõsummatione seculi, & in hisce extremis diebus per saluatorẽ nostrum, summi dei nobis illuxit beneficẽtia. Fortasse etiam secundũ eiusdem, glorio F
sumq; in his uerbis aduentũ canit, ut altero initio facto, legẽda sint uerba ab illo loco: Deus de Thæman ueniet, tanq̃ si in cõsummatione seculi ipse uenturus sit ab ijs, qui ad australes cœli partes spectãt. Accipitur em̃ Thęman, pro eo q̃d est auster. Quocirca Theodotion ad hũc interpretatus est modũ: Deus ab austro ueniet. Quod autẽ sequitur: Et sanctus de monte umbroso denso: poteris intelligere, si quæ in Zacharia sic se habẽt, apposueris uoces: Vidi per noctẽ, & ecce uir ascendens super equũ rufum, & hic stabat inter montes umbrosos. Hunc igit̃ qui ascẽdit super equũ rufum, & insistit inter mõtes umbrosos, ipsum illũ puto esse, qui in præsenti prophetia significat̃, quę ait: sanctũ uenturũ de monte umbroso denso. Certe utrobiq; mõtes umbrosi habent̃. Et arbitror esse eos in paradiso dei, quẽ plantauit in Edem ad orientẽ: aut etiã apud cœlestẽ Hierusalẽ, montes em̃ in circuitu eius, et dñs in circuitu populi sui. Hi ergo montes, eo ꝙ diuinis potestatibus & sanctis spiritibus referti sint, quasi cõsiti et large his exuberãtes, umbrosi dicuntur.

A Et in Zacharia quidem plane uir cernitur, qui equo rufo inuehitur, quum sic interim saluatoris nostri, & humana assumpta natura, & corpus quo quasi uehiculo utebatur, declaretur: at hic deus & sanctus, nominatus est. Tanquam enim is qui a deo ad homines descensurus esset, & tanquam de diuinioribus locis profecturus, dicitur deus de Thæman uenturus, & sanctus de monte umbroso denso. Deinceps adiungit: Cooperuit cœlos uirtus eius, & laudis eius plena est terra, & splendor eius ut lumen erit. Quibus utique uerbis, simul & gloriosum eius in cœlo regnum ostenditur, & quæ posthac futura est, longiusque duratura, atque in omnem terram penetratura, doctrinæ, quæ de illo fertur, laudatio. Illud autem: cornua in manibus eius, regni eius insignia & notas significat, quibus cornibus, inuisibiles atque aduersantes potestates repellens, & uictas obtinens abigit. Ordine his deinceps adiungit: Et posuit dilectionem fortem roboris sui. Et sane uehe-
B mentis affectionis eius ac dilectionis erga homines, indicium maximum fuerit, quod ante faciem eius incesserit uerbum illud, uidelicet salutare atque euangelicum, quod etiam egressum percurrerit campos, adeo ut breui tempore totum orbem terrarum eius, quę per ipsum omnibus hominibus conciliata sit, salutis impleuerit, comprobata eius prophetiæ ueritate, quæ ait: Ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. In secundo autem eiusdem aduentu, amplius quoq; ac magis proprie uerbum eius, & his quæ dicta sunt, & ijs quæ deinceps sequuntur finem imponet, quibus nunc explorandis atq; indagandis tempus non adest.

A Zacharia. Quemadmodum dominus omnipotens confitetur se missum, vt auferat ea, quæ vitiosa sint. CAP. XVI.

Hæc dicit dominus omnipotens, post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt uos, quoniam qui tangit uos, quasi is qui tangit pupillam oculi eius: quia ecce ego affero manũ meam super ipsos: et erunt spolia
C ijs qui seruierint sibi, & cognoscetis quod dominus omnipotens misit me. Ipse dominus omnipotẽs in his seipsum missum esse ait, & quis nam is sit, qui miserit docet, ubi ait: Et cognoscetis quod dominus omnipotens misit me. Igitur etiam hoc loco, duos perspicue habes, qui eadem utantur appellatione, unum eum qui misit dominum omnipotentem, alterum eum qui mittitur, eiusdem cum eo qui misit nominis. Quem porro alium dixeris eum qui mittitur, nisi eum quem ante nos pluribus appellauimus deum uerbum, qui a patre missum se confitetur: & qui manifeste dixit: post gloriam misit me, illud interim significans, quod qui antea fuerit in gloria apud patrem, postea missus sit ad gentes, quæ spoliauerint uos. Quum enim ad eas gentes quæ prius populo dei aduersæ inimicæque erant, missum sit dei uerbum, has ipsas sibijpsi subiecit, easdem per suos discipulos deprędatus, qui portio quædam erant illius populi, qui ad circuncisionem pertinet, quem quõdam in seruitutem redegerunt gentes, quę ipsum illum suo simulachrorum cultu deprædatæ fuerunt. Hæc igitur passuras dicit gentes

quas dispo∫uit. Sicut enim illæ populum dei a patria pietate ac religione D
auertentes, ∫polia proprijs dæmonibus factæ ∫unt, ita quandoque etiam ip∫æ patrio ∫imulachrorum cultu ab ijs, qui ip∫is antea ∫eruierint, ∫poliabuntur, & ∫ub iugum Hebraicæ religionis traducentur. Hoc autem futurum ait dominus per ∫eip∫um, qui ad tale munus præ∫tandum, a patre mittendus ∫it. Cæterum, dixerit aliquis, etiam intelligibiles qua∫dam & inui∫ibiles pote∫tates, gentes nunc nominari, quæ ∫poliauerint, captiua∫que hominum animas egerint, quarum animarum, talem ∫e curam gerere ait clementi∫∫imum dei uerbum, qualem unu∫qui∫que oculi ∫ui pupillæ gerit, cuius ∫edulitatis atque amoris erga hominum genus, ∫ignum illud erit, quod quum dei uerbum e∫∫et, & ∫ua gloria apud patrem frueretur, non piguerit ip∫um ueniendi ad homines, atque inter eos uer∫andi curam, di∫pen∫ationemque ∫u∫cipere.

Ab Eodem. Quod ip∫e dominus venturum ∫e de cœlo, & inter homines habitaturum, gente∫que ad ip∫um confugituras, canit: & quod mi∫∫um ∫e e∫∫e a domino omnipotente confitetur. CAP. XVII. E

Gaude & lætare filia Sion, quoniam ecce ego uenio, & habitabo in medio tui dicit dominus, & confugient gentes multæ ad dominum in die illa, & erunt ei in populum, & habitabunt in medio tui, & cogno∫ces quod dominus omnipotens mi∫it me ad te. Quia nunc propo∫itum e∫t filium, authorem rerum apud homines in terra uer∫aturum ex prophetis o∫tendere, arbitror huiu∫ce rei demon∫trandæ efficaciam habere præ∫entem prophetiam, adeo quidem ut ob ip∫ius rei per∫picuitatem, nulla ampliore explanatione ∫it opus: etiam illud ob∫eruabis, quod cau∫am rur∫us ∫ui aduentus ∫ignificat, ubi ait: Et confugient gentes multæ ad dominum die illa, & erunt ip∫i in populum. Hæc autem ip∫i filiæ Sion nunciat oraculum, ∫ic interim dei eccle∫iam appellans, propterea quod cœle∫tis Hieru∫alem filia e∫∫e uideatur, quæ, ut ∫anctus ait Apo∫tolus, mater ∫anctorum e∫t. Aut etiam aliter filia Sion Chri∫ti eccle∫ia dici pote∫t, tanquam ea quæ ex priore eorum, F
qui ad circunci∫ionem pertinent conuentu, per Apo∫tolos, atque euangeli∫tas id quod e∫t, acceperit, qui etiam filij erant eius matris, quæ ob ∫celera ∫ua abiecta e∫t, quæque uidua facta e∫t, eo quod expulerit uirum, qui per prophetas de ip∫a conque∫tus e∫t, atque ait: non tanquam uirum me uoca∫ti, & patrem & ducem uirginitatis tuæ, qui etiam ijs, qui de ip∫a nati ∫unt, mores matris exprobrans ac uituperans ait: Quis e∫t hic liber repudij matris ue∫træ, in quo emi∫i eam? & rur∫us: Iudicamini aduer∫us matrem ue∫tram, iudicamini: quoniam hæc non uxor mea, & ego non uir eius. Merito ∫ane tanquam ijs, qui matrem abnegauerint filiam domini, ip∫ius domini aduentum præ∫ens prophetia nunciat. Erit autem hæc eccle∫ia de gentibus, quæ loco prioris filiæ per no∫tri ∫aluatoris apo∫tolos, habita e∫t.

Ab Eodem. De domini aduentu, & de ijs, quæ in pa∫∫ione eius euentura erant. CAPVT XVIII.

Ecce dies ueniunt domini, & diuidentur ∫polia tua in te, & congregabo omnes gentes in Hieru∫alem ad bellum, & capietur ciuitas, & diripientur domus,

A mus,& mulieres fœdabuntur, & egredietur dimidium ciuitatis in captiui-
tatẽ: reliqui uero de populo meo non peribunt, & egredietur dominus, &
parabitur ad prælium in gentibus illis, sicut dies prælij eius in die belli: &
stabunt pedes eius in die illa super monte oliuarum, qui est contra Hieru-
salem ab oriente, & scindetur mons oliuarũ, dimidium eius ad orientẽ, et di
midium eius ad mare: profunditas magna uehemẽter, & inclinabit dimidi-
um montis ad boream, & dimidium eius ad austrum: & obturabitur uallis
montium meorũ, & conglutinabitur conuallis mõtium usque Asael: & ob-
turabitur, quemadmodum obturata est a facie terremotus, in diebus Oziæ
regis Iuda. Et adueniet dñs deus meus, & omnes sancti cum eo: et erit in die
illa, non erit lumen, sed frigus & glacies erit die uno: & dies ille notus domi
no, et nõ dies neque nox, ad uesperam erit lux. Et erit in die illa, egrediet̃ aqua
uiua de Hierusalem, dimidium eius ad mare primum, & dimidium eius ad
B mare ultimũ, in æstate & in uere erit sic: & erit dominus in regem in omnẽ
terram. In die illa erit dominus unus, et nomẽ eius unũ, circundans omnem
terram, & omnem solitudinem. Post primam obsidionem Hierusalem, ex-
tremamque illius ruinam & solitudinem, quæ sub Babylonijs accidit, postque
reditum ab hostili terra ad patriam, qui sub Cyro Persarum rege contigit,
quum paulo ante Hierusalẽ instaurata esset, renouatumque sanctuarium, &
q̃d apud illud erat altare, sub Dario Persa præsens canit propheta, et post-
hac alteram obsidionẽ Hierusalem futuram significat, quam passa est a Ro
manis non alias, quam post scelera, quæ eius habitatores contra saluatorem
nostrum Iesum Christum ausi sunt. Manifestissime igitur etiam hoc in lo-
co, saluatoris nostri qui dei uerbum est, aduentus, & quæ illius tempore ac
ciderint, significantur: sunt uero hæc, partim quæ quo tempore ille passus
est, gesta sunt, partim quæ ilico Hebraicam nationem oppressit obsidio,
& ipsius Hierusalem expugnatio, & post ipsa hæc, uocatio gentium, uni-
C usque ac solius dei apud omne genus hominum cognitio. Cæterum diuino
spiritu afflatus propheta, cum quadam cõmiseratione, tanquam is qui suos
ad circuncisionem pertinentes deploret, ab exclamatione contra illos suæ
prophetiæ initium facit: dies igitur domini, sicut in alijs locis, hoc quoque
in loco nominat, ut sic tempus Christi, ad homines aduentus significet: pla
neque in eodem ostendit, quemadmodum ipse dominus, tanquam lumen
uerum, propriorum aliquando author fiet dierum, & omnibus qui in ter-
ra sunt, hominibus illucescet, quo tempore & ipsum & luminis ipsius ra-
dios, uniuersæ gentes suscipient, quæ quidem dum illuminabuntur, iuxta
illud: Posui te in lumen gentium, in testamentum generis, interea Iudaica
gens, propter infidelitatẽ aduersus illum, in extrema incidet infortunia. Ta-
le igitur est illud: Ecce dies ueniunt domini, & diuidentur spolia tua in te,
& congregabo omnes gentes in Hierusalem ad bellum, & capietur ciuitas,
& diripientur domus, & mulieres fœdabuntur, & egrediet̃ dimidiũ ciuita
tis in captiuitatẽ. Post uero ipsius Hierusalẽ obsidionẽ, & eam quæ ilico se-
cuta

cuta est Iudaicæ gentis seruitutem, deinceps bona omnibus adiungit cōmu D
nia, sic canens: Et erit dominus in regem in omnem terram. Et rursus: Erit
dominus unus, & nomen illius unum, ambiens omnem terram & solitudi=
nem. Sed enim quum uaticinium enuntiet, Iudaicam gentem esse talia per=
pessuram in diebus domini, quis nō exitum uaticinij admiretur? nam simul
ac Iesus saluator ac dominus noster aduenit, quicquid ad circuncisionem perti=
nent, nefaria aduersus illum facinora perpetrarunt, omnia illis quæ prædi=
cta fuerant, L. ab ipsa prædictione anno, aceruatim euenerunt, finemque sor=
tita sunt: quum uidelicet ab ipso Pilato, usque ad Neronē, & Titum, ac Ve=
spasianum qui ciuitatem obsederūt, nusquam illos omnis generis, & aliæ su
per alias ingruentes calamitates defecerint, quemadmodū facile est ex ea hi=
storia, quam Flauius Iosepus scripsit, colligere: tunc sane credibile est, di=
midium ciuitatis perijsse obsidione, ut ait prophetia. Haud uero ita mul=
to post, quum Adrianus imperaret, Iudaico rursus exorto tumultu, quę re E
liqua fuerat pars dimidia ciuitatis, rursus obsessa expellitur, adeo quidem,
ut ab illo tempore usque in hodiernum diem, penitus instabilis omnis illis fa=
ctus sit locus. Quod si quis dicat sub Antiocho Epiphane hęc completa fu
isse, etiam atque etiam consideret, utrum possit reliqua item, quę ex hac pro=
phetia supersunt, ad Antiochi tempora referre, cuiusmodi illud est, q̃d popu
lus seruitutem sit passus, quod pedes domini in monte oliuarum steterint, &
utrum dominus in die illa, in regem fuerit in omnem terram, & utrum no=
men domini ambierit omnem terram & solitudinem, quo tēpore Syriam
Antiochus obtinuit: & quę reliqua sunt de eodem oraculo, quem finem sor
tita sint, aliquo modo conetur ostendere. At si quis nostram rationem sequa=
tur, uel ad uerbum hæc euenisse demonstrabit, atque in alium item sensum e=
adem accipere poterit: nam post saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, ci
uitas illorum ipsaque Hierusalem atque omnis conuentus, institutioque ciuilis,
quæ ad ritum religionemque Mosaicæ legis pertinet, euersa sublataque sunt: F
e uestigioque eam, quæ ad intelligentiam spectat, seruitutem, adiuncta etiam
ea quæ corporum est, perpessi sunt, quippe qui Saluatorem ac liberatorem
humanarum animarum non susceperint, eum qui uenerat ut ijs qui malorum
dæmonum serui facti essent, liberationem nunciaret, ijs uero, qui mentis o=
culis capti, uisus recuperationem: hęc itaque quum illi ob incredulitatē suam
pertulissent, alij omnes quicunque suum liberatorem agnouerunt, domesti=
cique illius ac familiares effecti sunt, discipuli utique & Apostoli, & Euāgeli
stæ compluresque alij, qui de circūcisione profecti in ipsum crediderunt, de
quibus ait Apostolus: Sic etiā nunc reliquię secundum electionem gratię fa
ctę sunt. Et illud: Nisi dn̄s Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma
facti essemus, et quasi Gomorrha similes fuissemus, illius obsidionis, quam
nos ad intelligentiā referimus, immunes expertesque sunt seruati, neque huius
solū, sed etiā illius, quę ad uerbū intelligitur: nam ipsi apostoli ac discipuli sal
uatoris nostri, et oēs qui ex Iudęis ad ipsum credētes accesserāt, quū procul
ab Iu=

A ab Iudæa terra abessent, & reliquis essent immixti gentibus: omnem eorum, qui ciuitatem incolebāt, perditionem atque interitum effugere, per illud tem pus facile potuerunt. Quod ipsum sane etiam prophetia anticipans cecinerat, illis uerbis: Qui autem reliqui fuerint de populo meo, nō peribunt, qui bus deinceps adiungit: Et egredietur dominus, & comparabitur ad prælium in gentibus illis, quemadmodum dies prælij eius in die belli. At uero in quibus tandem gentibus dominus præliabitur, si non in ijs quæ Hierusalē obsidebunt? indicat uero ipsum oraculum, quemadmodum ipse dominus auxilium feret obsidentibus, eritque interim in illis, & cum illis ad prælium comparabitur, quasi quidam imperator, propugnatorque illorum et aduersus Hierusalem militabit. Non enim dicit oratio, dominum contra gentes præliaturum. Quibus ergo & cōtra quos? nempe contra Hierusalem, & contra eius habitatores, de quibus sermo erat. Illud autem: Et stabunt pedes eius in
B die illa super monte oliuarum, qui est contra Hierusalem ad orientem, quid nam aliud significet, quam domini dei, ipsius, inquam, dei uerbi, in sua eccle sia stationem & confirmationem? quam in præsenti monte oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? ut enim uinea extitit dilecto, & fuit uinea domini Sabaoth figurate domus Israel, et uitis Iuda nouella di lecta, sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit domino, colle cta de gentibus ecclesia ipsius, quæ sane ecclesia quum antea esset oliua quę dam agrestis, plātata fuit a domino, qui eam post insucuit in apostolicis bo næ oliuę radicibus, post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet: Et plantauit (inquit) eam dominus sibijpsi, propemodum per prophetiam dicens: Oliuam speciosam umbrosam uocauit domi nus nomen tuum. Postquam enim prior uinea, quum deberet facere uuam, fecit spinas, neque iustitiam sed clamorem, merito tanquam eius quæ infru ctuosa esset, sepem auferens ac parietem deus, tradensque eam inimicis ad
C diripiendum & conculcandum, sicut in Esaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum constituit in pręsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericodiam a deo sit consecutus, & a Christo plantis semper uirentibus consitus, hoc est, sanctis lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere: ego autem sicut oliua fuctifera in domo dei. Hic uero oliuarum mons contra Hierusalem esse dicitur, quoniam in locum ueteris ac terrenæ Hierusalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit, & a deo consti tutus est, post ruinam Hierusalem: quum supra igitur oraculum dixerit de Hierusalem, quod ciuitas capietur, quodque hostiles atque inimicæ gentes conuenient aduersus eam, & spolia eius diuidentur, merito non in Hierusalem pedes domini staturos dicit: qui enim id fieri potuisset, quum ea semel sublata esset? sed migrantibus ab ea, in montem qui est contra Hierusalē, qui oliuarum uocatur, ibi staturos docet, q̃d etiam propheta Iezeciel, diui no ante spiritu edoctus, contemplatur, dicit em̄: Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ, quæ eis adhærebant, & gloria dei Israel erat super eis, &

ascen-

ascendit gloria domini de medio ciuitatis, & stetit in monte, qui est contra D
ciuitatem. Quod quidem aliter quoq; licet intueri completum ad uerbum
quando hodie quoque omnes, quicunq; Christi religionem cum fide susceperint, ex omnibus terræ partibus cōcurrunt, non ut quondam festæ cuiusdam lætitiæ gratia, quæ in Hierusalem celebretur, neque ut adorent in eo, quod olim in Hierusalem constitutum fuerat sanctuario, sed ut diuersentur quum ad sciscitandum de expugnatione & solitudine Hierusalē, quam prophetia prædixerat, tum ut in monte oliuarum, qui est contra Hierusalem, adorent, ubi gloria domini commutata est, postquam deleuit priorem ciuitatem: uere autem & secundum expositam, atq; ad uerbum acceptam enarrationem, pedes domini & saluatoris nostri, ipsius utiq; dei uerbi, per id quod assumpsit humanum corpus, in monte oliuarum steterunt ad speluncam quæ ibi ostendi solet, & quo tempore orauit, & quum suis discipulis in eius mōtis cacumine, mysteria de consumatione tradidit: ex eodem præterea monte E
in cœlum ascendit, quemadmodū Lucas in Actis apostolorum docet, quum ait, illum in monte oliuarum apostolis suis & pręsentibus & intuētibus, sublimem abijsse, nubeq; ab oculis eorum sublatum fuisse, ipsosq; intentis oculis illo in cœlum abeunte mansisse. Et ecce, inquit, duo uiri adstiterūt eis in uestibus albis, qui etiam dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? hic Iesus qui assumptus est a uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. Quibus etiā adiungit uerba hęc: Tūc reuersi sunt in Hierusalem a monte qui uocatur olíueti, qui est contra Hierusalem. Est igitur, etiam si quis ad uerbum scripturam uelit accipere, contra Hierusalem & ab illa ad orientem spectans mons is de quo dictum est, oliuarum: uerumtamen si sententiam nō uerba sequi uolumus, sancta Christi ecclesia, & mons in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: Non potest abscondi ciuitas supra montem posita, pro ea quę cecidit, neq; amplius surrexit Hierusalem, structa atq; erecta, dignaq; habita in qua pedes do F
mini insistant, non solum est contra Hierusalē, sed etiam ab ea ad orientem uergens, quippe quæ eius luminis, quo deū pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Hierusalem anterior facta sit, ipsiq; iustitiæ soli propinquior, de quo dictum est, timentibus autem me, orietur sol iustitiæ: quia uero dicit deinceps, quod scindetur mons oliuarum: dimidium eius ad orientem & mare: profunditas magna uehementer, & inclinabit dimidium eius ad boream, & dimidium eius ad austrum: potest hoc quidē ecclesiæ per totum orbem qui ab hominibus incolit, dilatationem significare: quæ partes ad orientem solē spectantes, ipsasq; aurorę orientisq; gentes ac nationes complexuit. Porrigitur uero etiam usq; ad mare quod est ad occidentem, & ad insulas, quæ in ipso sunt. Porro ad austrum quoq;, ad meridiem peruenit, item ad aquilonem & septentriones: ad omnes em̄ partes & ubiq; gentium, quod figurate significatur domini oliuetum, quæ est eius ecclesia, plantatum est. Potest etiam alio sensu, quæ antehac factæ sint, quæq; etiā nunc fiunt in ec

clesia

A clesia Christi, scissiones & sectas, moralesque in uita, ubi scissa diuisaq; est, lapsus significare: dicit enim montem esse dilapsurum, dimidium eius ad orientem, & dimidium eius ad mare: profunditatem magnam uehemẽter, & inclinabit dimidium montis ad aquilonẽ, & dimidium eius ad austrum, ut sic in quatuor partes scindi uideatur, duas quidem grauiores ac præstantiores, duas autem contrarias: & sane uide ne forte in his uerbis, illud quod dicitur ad orientem et austrum, duos ordines significet, eorum qui successu ac profectu in diuino cultu instincti sunt, unum quidẽ eorum qui in cognitione ac uerbo, & reliquis diuini spiritus donis proficiunt, alterum eorum qui in moribus quidem & uita probe recteque degunt, sed tamen in suis seligendis rationibus detinentur. Reliquæ uero duæ partes, quę a prioribus diuisę sunt, ad mare & aquilonem, ambæ erunt quę iam ad malitiam pertinent: A facie enim (inquit) aquilonis, accendentur mala super omnes habitantes terram,

B & draco in mari diuersari dicitur. Quapropter merito hic quoq; duo rursus genera intelliguntur eorum, qui ab ecclesia declinant, unum eorum qui in uita & moribus peccant, alterum eorum, qui a sana & recta sententia labuntur, ut iam oliueti huius montis, de quo sermo est, hę duę sint, quę a prophetia significãtur, separationes. His deinde adiungit: Et obturabitur uallis montium meorum, & conglutinabitur conuallis montium, usq; ad Asael: & obturabitur quemadmodum obturata est a facie terræmotus, in diebus Oziæ regis Iuda. At enĩ in his uerbis, quæ tandem esse potest uallis montium dei, nisi quæ olim antea celebrabatur ex lege Mosi in Hierusalẽ, corporalis & Iudaica adoratio? quam quidẽ occlusum iri, quasi obturatione quadam, præsens oraculum canit, dicens: Et obturabitur uallis montiũ meorum, & conglutinabitur conuallis montium, usq; ad Asael, & obturabitur. Pro quibus uerbis Symmachus reddidit hęc: Et obturabitᷓ uallis montium meorum, et pręterea appropinquabit cõuallis montiũ, ad id quod appositum est

C & obturabitur, ubi sane ille causam indicat, cur obturata sit conuallis. Quę porro hæc alia, q̃ eam appropinquare & uicinam fieri ei, quod ipsi appositum est? hic autem est mons domini, qui oliuarum antea est appellatus, quiq; Asael dictus ab ipsis septuaginta. Significat uero apud Hebræos ea uox, opus dei: sic uero (inquit) uetus conuallis monti appropinquans & Christi ecclesiæ, atq; operi dei, obturabitur & occludetur, quemadmodum obturata est a facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda. Quum uero diu apud meipsum quæsierim, & diuinas scripturas percurrerim, ut inuenirem, si quando ea cõuallis, de qua hic sermo est, in diebus Ozię obturata sit a facie terræmotus, in regnorum historijs nihil sane inueni: nam neq; terręmotum illis temporibus ullum ex ijs, qui terris & regionibus solent accidere, neque aliud quippiam tale de cõualle aliqua factum esse, in illis scriptum est: narratur autem quẽadmodum Ozias initio iustus fuerit, deinde aĩo sublatus, per seipsum deo sacrificare ausus sit: quare de illius facie lepram effloruisse, hoc quidẽ in regnorum libris continetur. At Iosephus, pręter ea quæ in sacris

libris scripta sunt, etiam ea quæ extrinsecus, quasi secūdo loco, apud Iudęos D habentur, summa diligentia est persecutus, utpote qui Hebręus ab Hebræis existeret, quæ illius regis temporibus euenisse cōmemoret, iam audire potes. Narrat em̄ quemadmodum urgētibus Oziam sacerdotibus, ut de templo exiret, neq; aduersus deū peccaret, ille iratus sit, illisq; mortē minatus, nisi quiescerent: interea uero motus quidam terram concusserit, discissoque templo, splēdor ingens illuxerit, qui etiam regis faciē inuaserit, & sic e uestigio illum in lepram incidisse. Ante urbem uero ad locum, qui dicitur Eroge, abscissam esse de monte dimidiā partem, quæ ad occidentem uersa erat: conuolutamq; per quatuor stadia, ad montē stetisse, qui orientē spectabat, itaq; & aditus & hortos regios obturasse. Hęc sane ego in libris Iudaicę antiquitatis posita, apud Iosephū deprehēdi. Apud prophetā uero Amos, initio illius prophetię inueni, quemadmodū ipse uaticinari cœperit in diebus Ozię regis Iuda, duobus ante terręmotū annis: quem uero terręmotū intel E ligat nusq̄ perspicue subiungit. Sed arbitror eundem prophetam longius progressum, hunc terræmotum describere, ubi ait: Vidi dominum stātem super altare, & dixit. Percute super altare, & commouebuntur uestibula, & cęde in capita omnium, & qui reliqui fuerint ex ea, in gladio interficiam. Quibus illum uerbis cēseo canere terræmotū, rerumq; Iudaicæ gentis gloriæq; nec non ritus, qui ab illis in Hierusalē celebrabatur, euersionem, pręterea interitum, qui illos post saluatoris nostri aduentū inuaserit, quo uidelicet tempore, recusantibus illis Christum dei, eum qui uerus est sacerdos, lepra animis illo℞ oborta est, sicut etiam Oziæ temporibus, quando ui quadam inuisibili dominus altare insistens illorum, potestatem fecit percutienti dicens: percute altare. Certe sua ipsius potestate hoc ipsum declarauit, dicēs Relinquitur uobis domus uestra deserta. Protinus namq; dum ille pateretur, uelum templi scissum est, a summo usq; ad imum, quemadmodū Iosephus narrat cōtigisse Oziæ regis temporibus: tum primum quidem com- F mota sunt uestibula, quum terra mota est passionis illius tempore. Deinde haud multo post, extremū quoq; pertulit casum, acceptaq; potestate percutiens cæcidit in capita omnium: hoc igit̄ tempore uallis montium dei obturata est, quēadmodum Ozię temporibus euenit. Quod si dictum quidem ac uerba sequimur, factum sane id fuerit in ipsa obsidione Romano℞, secundum quam puto quædam talia accidisse: si uero sententiā, quo tempore corporalis illa & humū spectans Mosaicę legis adoratio exclusa est, ut nō amplius celebret̄, propter terręmotum qui ex illo prophetice prędictum, Iudaicam gentē inuasit, ac propter cętera, quæ palā memorię prodita sunt. Post hæc ad domini aduentū reuertens oraculum, id ipsum planius denunciat, dicens: Et adueniet dominus deus meus, & oēs sancti cum eo, ubi dum sanctos nominat, uel apostolos eius intelligit ac discipulos, uel potestates quasdam inuisibiles & spiritus administros, de quibus dictum est: Et accesserunt angeli ac ministrabant ei. Deinde: In aduentu domini (inquit) erit di-

es &

A es et non erit lux, sed frigus & glacies erit uno die. Pro quo Symmachus interpretatus est: Et in die illa non erit lux, sed frigus & glacies erit uno die, qui cognitus est domino, non dies neque nox, sed erit ad uesperam lux. Et sane uides quemadmodum in his uerbis planissime diem, quo Saluator noster supplicio est affectus, significet, in quo die illud quidem, non erit lux, completum est, quando a sexta hora tenebræ factæ sunt in uniuersam terram, usque ad horam nonam. Illud autem: sed frigus, & glacies, quo tempore, ut Lucas scribit, comprehendentes Iesum, duxerunt ad domum principis sacerdotū. Petrus autem sequebatur eum a longe: accēso autē igne in medio atrij, sedebat, ut ait Marcus, cum reliquis, calefaciēs se. Ioānes uero plane etiam frigus comemorauit, ubi ait: Stabant serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Cognitus autem, inquit, est hic dies domino, & non erit dies, neque erit nox, non quidem dies: propterea q̄d dictum
B est ante, non erit lux, quod sane etiam completum est, quando a sexta hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram, usque ad horam nonam: neque item nox: propterea quod additum est, ad uesperam erit lux, quod etiam ipsum exitum inuenit, quando post nonam horam, rursus consuetum lumen recepit dies. Præterea sententiam quoque si sequimur, hæc completa erunt, in uniuerso quidē super Iudaica gente, postquam aduersus Christum illud immane facinus ausa est, & tenebrę, & glacies, & frigus facta sunt, quippe quū illorum mens obtenebrata sit, adeo ut euangelij lumen radios in corda illorum immittere nequierit, et charitas erga deum sit refrigerata. Econtrario autem ad uesperā lumen cognitionis Christi ortum est, adeo ut ij qui olim in tenebris & umbra mortis sedebant, lumen uiderint, sicut apud Esaiam prophetam scriptū est: In ipso igitur domini huiuscemodi die, egredietur, inquit, aqua uiuens de Hierusalem. Hæc autem est rationalis & ad bibendū suauis, et uitam suppeditans, & salutaris Christi doctrinæ potio, de qua ipse in eu-
C angelio q̄d Ioannes scripsit, Samaritanam illam mulierem instruens loquebatur, dicens: Si scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam. Ipsa igit̄ hæc salutaris potio de Hierusalem profluxit: inde illius profectum est euangelium, & illius nūcij & præcones totum terrarum orbem impleuerunt, q̄d quidem declaratur per id q̄d dicitur, in mare primum, & in mare ultimū, uiuentem aquam exituram, quibus uerbis uniuersę terrę fines significant̄, & ij uidelicet qui ad oceanum oriētis spectant, qui primū mare nominantur, & qui ad occidentem solem, qui per ultimum mare significant̄, quos utique fines, salutaris euāgelicęque doctrinæ aqua uiuens impleuit, de qua rursus dabat pręcepta, quū dicebat: Quicunque biberit ex aqua quam ego illi dabo, non sitiet in ęternū. Et rursus: Flumina, inquit, de uentre eius fluent aquæ uiuæ salientis in uitam ęternā. Et rursus: Siquis sitit, ueniat ad me & bibat. Post hanc igit̄ de Hierusalem irrigantem influentemque super omne genus hominū, salutarem, rationalemque aquam, quę quidem planius alio quodā in loco indicat̄ illis uerbis: Ex Sion em̄ exi

bit lex, et uerbum domini de Hierusalem,& iudicabit inter gentes: Erit, in- D
quit, dominus in regem. Non erit autē in Hierusalem, neq; super gente Iu-
dæorum, sed in omnem terram in die illa. Et erit dominus unus, & nomen eius
unum, ambiens omnem terram. Quæ ipsa quoq; concordant cum illis quę
a psalmis accepta sunt, & hic apposita, ubi dicebatur: Regnauit dominus su
per gentes. Et rursus: Dicite in gentibus, dominus regnauit. Hæc autē uno
tempore omnia in diebus domini futura esse, prophetia significat. Nam to-
tius prophetiæ initio: Ecce dies, inquit, ueniunt domini, & erunt hæc. Quæ
porro hæc alia, nisi obsidio Hierusalem? & ipsius domini translatio super
montem oliuarum? iuxta illud, adueniet dominus: & quę acciderunt eo die
quo ipse passus est? & aqua uiuens, quę in totum terrarum orbem effluxit?
& deniq; regnum domini omniū gentium obtinens principatum, nomen-
que eius unum, complens uniuersam terram? quę omnia, quem quidem exi
tum sortita sint, iam ut in cōpendio exposuimus. Constat uero etiam illud, E
quemadmodum ab appellatione Christi dei, deriuatum Christianorum no
men, totum terrarum orbem impleuerit, quod ipsum sane, oraculum quo-
que declarat, quum dicit: Et nomen eius unum, ambiens omnem terram &
solitudinem. Tibi uero per ocium licebit, quum singula uerba exploraue-
ris, latius quæ intellexeris contemplari.

A Baruch. Quemadmodum ipse prophetarum deus, cum omnem viam scietiæ per eam legem, quæ a Mose data est, ijs qui ad circuncisionem pertinent, ordinasset, posterioribus temporibus in terra olim conspiciendus, atque inter homines versaturus canitur. CAP. XIX.

Quis ascendit in cœlum & accepit eam? (dicit autem sapientiam) &
deduxit eam de nubibus? quis trāsfretauit mare & inuenit eam, & feret eam
super aurum electum? non est qui cognoscat uiam eius, neq; qui excogitet
semitam eius. Sed qui scit uniuersa nouit eam, repperit eam prudentia sua,
qui instruxit terram in sempiternum tempus, impleuit eam iumentis qua-
drupedibus, qui emittit lumen & uadit, uocauit illud & obediuit ei cum tre F
more: & stellæ splenduerunt in custodijs suis & lætatæ sunt, uocauit eas, et
dixerunt, adsumus: splenduerunt cum lætitia ei qui fecit ipsas. Hic est deus
noster, non reputabitur alius ad ipsum: repperit omnem uiam scientiæ, &
dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Posthæc in terra uisus est,
& cum hominibus uersatus est. Nihil adiungere oportet diuinis uocibus,
quæ euidentissime propositum nostrum confirmant.

Ab Esaia. Quemadmodum Christus in Aegyptum iturus canebatur, & quæcunque in aduentu eius futura fuerunt. CAP. XX.

VISIO AEGYPTI.

Ecce dn̄s sedet super nube leui, et ueniet in Agyptum, & cōmouebun
tur manu facta Aegypti a facie eius, & cor eorum superabitur in eis, & excita
buntur Aegyptij contra Aegyptios, & bellum geret homo contra fratrem
suum, & homo cōtra proximum suum. Ciuitas aduersus ciuitatem, & lex
aduersus legem, & cōturbabitur spiritus Aegyptiorum in eis, & cōsilium eo-
rum dissipabo, & interrogabunt deos suos, & simulachra sua, et eos qui de
terra

A terra uocem emittunt,& Pythones,& tradam Aegyptum in manus homi num dominorum asperorum,& reges asperi dominabuntur eis,& quæ sequuntur. Etiam nunc deum & dominum, ipsum utique dei uerbum, iturum in Aegyptum præsens prophetia significat,& iturum non obscure neque inuisibiliter,neque sine corporali aliquo indumento,sed leui nube uectum,ac potius super crassitudine leui. Sic enim habere aiunt Hebraicam uocem. Dicant ergo Hebræi, quando post Esaiæ tempora, dominus apud Aegyptios sit uersatus, & quis dñs, unus est enim supremus deus, & quonam pacto super crassitudine leui hic inuectus esse dicatur, & particularem aliquem locum terræ ascendisse. Interpretentur præterea crassitudinem leuem, quid tandem ea sit. Et quam ob rem non sine hac,dicatur dominus uersari in Aegypto. Et quando memoriæ proditum sit ea,quę in hac prophetia continentur,finem contigisse:commota esse,inquam,simulachra manu facta Aegy-
B pti,& Aegyptios cum Aegyptijs pugnasse,propter domini ad hoïes aduẽtum,& deos illorum,dæmones uidelicet,qui multum prius ualebant, nihil amplius posse,neque respondere sciscitantibus,propter domini timorem,& in quorum dominorum manus, qui asperi extiterint, quorumve regum,post eum qui hic canitur domini aduentũ,tradita sit Aegyptus. Et quam ob rem domino præsente, principibus asperis tradantur: & reliqua eadem ratione cum ijs quæ dicta sunt,qui uelit interpretetur. Nos enim non alias hæc dicimus extitisse,quam sub unum dũtaxat saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum. Hic enim quum dei uerbum sit,& dei uirtus, tam si ad sensum quam si ad uerbum accipias, uersatus in regione Aegyptiorum per nubem leuem,compleuit ea,quæ prædicta fuerant. Nubem uero leuem figurate nominat commorationem eius inter homines,qua per corpus quod de uirgine & spiritu sancto assumpsit, usus est:nimirum quemadmodum Hebræorum habet scriptura,& Aquila planius significauit,quum dixit: Ecce
C dominus ascendit super crassitudinem leuem, & uenit in Aegyptum, crassitudinem leuem,corpus de spiritu sancto cõceptum appellans. Igitur etiam ipsa hæc prophetiæ particula, ad uerbum exitum sortita est, quo tempore angelus domini in somnis uisus ipsi Ioseph dixit: Surgens accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi,donec dicam tibi. Tunc igitur ipse dominus deus uerbum, puerilem ætatem ingressus, & suo corpori, quod ex sancta uirgine acceperat coniunctus(quod sane corpus,crassum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam. At rursus leue, eo quod præstantius esset, quam ea, quæ ad nos pertinent, ex quo etiam leuis nubes nominatur, propterea quod non ex uoluptaria corruptione, sed de spiritu sancto constabat)in terra Aegyptiorum diuersatur. Causa autem cur illuc accesserit, rationem hanc habet. Quoniam enim in Aegypto initium accepisse ea, quæ ad errorem colendi simulachra pertinent, memorantur,& uidebantur omnium hominum superstitiosissimi esse Aegyptij,inimicique atque hostes populi dei, longissimeque a prophetis abesse:merito

primum apud illos dei uirtus commorata est: quapropter plus apud Aegyptios, quam apud omnes alios hoĩes, euangelicæ illius doctrinæ uerbum inualuit: ex quo ipsum dominum ad illos accessurum, & cum illis moraturum præsens prophetia diuinat. At non Aegyptios in terram Iudæorũ uenturos, neque Hierosolyma ut ibi illum adorent, neque uero ibidem inter Iudæos ex ijs, quæ a Mose instituta sunt peregrinaturos, neque sacrificaturos in eo, quod est in Hierusalem, altari: sed horum quidem nihil prorsus ait futurum, at ipsum dominum aditurum Aegyptios, & suo aduentu homines dignaturum, magnorumque bonorum ipsis authorem futurum. Directuram siquidem perfecturamque illius inter illos cõmorationem, ea quæ iam re ipsa post saluatoris nostri Iesu Christi aduentũ, completa cernuntur: quę porro hæc sint inspiciamus. Ii qui prius incolebant Ægyptum, uitiosi prauique dæmones, per multa secula in simulachris latitantes, animasque Aegyptiorum omni superstitionis errori addicentes, ac subijcientes, quum sensissent nouam quandam diuinamq; uirtutem ad se accessisse, ilico commoti sunt, & fluctuationem ac perturbationem in seipsis pertulerunt, corque ipsorum & uis intelligendi, intrinsecus in ipsis conuicta sunt, cesserunt que ac fugata sunt ab ea uirtute, quæ uisum effugiens illos compellebat, & ignis instar ineffabili quadam ratione adurebat. Et tũc quidem inuisibiliter dæmones talia passi sunt, quũ Saluator noster Iesus Christus in Aegyptũ, cum uisibili corpore peruenit. At uero postquam plane iam ipsius Euangelium ad Aegyptios, sicut ad reliquas gentes perlatum est, & inuisibilis eius uirtus, una cum suis Apostolis adfuit, quæ latenter illos adiuuaret, & una cum illis rem negociumque gereret, ac per eos religiosam piamque ipsius doctrinam denunciaret, unumque ac solum uerum deum colere adhortaretur, & eos a dæmonibus auerteret, qui prius decepti fuerant: hic iam tum Aegyptijs sicut etiam reliquis gentibus, seditio bellumque intestinum exortum est, quum alij quidem ab errore colendi plures deos recederent, & ad Christi uerbum cõcurrerent, alij uero econtrario hos ipsos oppugnarẽt, atque ad huiusmodi facinus a domesticis dęmonibus furore quodam concitarentur, adeo ut fratres a fratribus disiungerentur, & doctrinæ Christi causa, etiam charissimos sibi, gladijs transfigerent. Ait enim oraculum: & excitabuntur Aegyptij contra Aegyptios, & bellum geret homo cõtra fratrem suum, & homo cõtra proximum suum. Cõfirmat autem propheticam prędictionem etiam ipse Saluator noster in euãgelijs, dicens: Tradet frater fratrem in mortem, & pater filiũ, & cõsurgent filij aduersus parentes, & interficient eos. Et rursus: Nolite putare quod uenerim pacem mittere in terram non dico uobis, sed separationem: erunt enim ex hoc, quinque in domo una, tres diuisi aduersus duos, & duo aduersus tres. Separabuntur, pater contra filium, & filius contra patrem, mater contra filiam, & filia contra matrem, socrus contra nurum, & nurus contra socrum. Hæc enim in quo tandem a uoce prophetica differunt, quæ quo tempore dominus in Aegyptum adueniet,

A niet, ait surrecturos Aegyptios contra Aegyptios; & bellum gesturum hominem contra fratrem suum; tunc uero noui testamenti lex, cuius Christus author, contra legem superstitionis, in qua plures dij colebantur, surrexit, quum uidelicet gentium simulachra adorātium lex, Christi doctrinam oppugnans, & ciuitas ac respublica eius ecclesiæ quæ in Christo consistit, aduersus ritus atque instituta non credentium nationum suscitata est. Ex quo illud dictum est: Ciuitas aduersus ciuitatem, & lex aduersus legem. Deinde licet plane Aegyptios & omnes simulachrorum cultores, eumque qui in ipsis uim suam exercet superstitionis spiritum, intueri etiam nunc perturbatos, & multum quidem consultantes, & comminiscentes contra Christi doctrinam ut eam extinguant, atque ex hominibus deleant: dispergi autem ac dissipari a deo qui ait in ipsa prophetia, & cōturbabitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eorum dissipabo. Quumque innumerabilia sint quæ interB rogent ac sciscitentur in oraculis ac diuinationibus, aduersum nos, quoties deos suos, & latitantes in simulachris dæmonas, & eos qui prius in ipsis multum poterant, Pythonas, adeunt: nihil tamen amplius ex illis habent. Quapropter oraculū ait: Et interrogabunt deos suos, & simulachra sua, et Pythonas: Sed enim, inquit, nullum plane obtinebunt auxilium, quicunque ad eos qui ipsorum dij esse uideantur, quique ipsos antea deceperint, confugient, tunc utique maxime eos ipsos dominis ac regibus asperis tradente domino, quum dæmonibus suis auscultantes, & ab illis instincti, insectationes aduersus dei ecclesiam concitabunt. Hic mihi animum aduertas diligenter uelim, quonam pacto usque ad saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, suis regibus seorsum ac per se tota Aegyptus uteretur, & in suo ipsorum iure ac libertate degerent Aegyptij, potestasque illorum ab initio q̃ longa & q̃ multa fama feratur fuisse, & quemadmodum ex illo, quum primus Romanorum Augustus (cuius temporibus dominus noster natus est) Aegyptum C subegisset, & nouissima Ptolemæorum Cleopatra capta esset, in Romanorum potestatem deuenerint, & sub illorum leges atque edicta missi sint, suoque ipsorum proprio iure, suaque libertate priuati, ut propheticum oraculum etiam in hoc plane ueritatem suam demonstret, quod quidem de ijs qui ad loca, procurandi gratia mittendi essent, deque prætoribus, ac reliquis per singulas partes magistratibus, ita loquitur: Et tradam Aegyptum in manus hominum, dominorum asperorum. De ijs uero qui totum imperium obirēt, summumque ius obtinerēt, id quod sequitur, pro quo Aquila ait: Et rex corroboratus, potestatem obtinebit in eis. Symmachus autem: Et rex fortis ius in illos habebit. Sic autē ipse regnum Romanorum arbitror uocatū esse, quo tanq̃ freno ac uinculo impediti, non solum Aegyptij omnium hominū superstitiosissimi, sed reliqui quoque uniuersi homines, nihil possunt iam audentve contra saluatoris nostri ecclesiam oblatrare. Post hæc, in eadem prophetia ordine sequuntur obscuriora quædam, & nodis ac difficultatibus implicita, quæ longioris atque altioris, ob figuram qua enunciata sunt,

interpretationis indigeant, quibus quidē nos per ocium, quum tempus ade D
rit, aptam expositionis lucem adhibere non grauabimur, ubi deo fauente diuinarum promissionum rationem absoluerimus.

Ab Eodem. Bonorum promissio ad eam, quæ prius deserta erat, ex gentibus collectā ecclesiam, & ad afflictas, vexatasq; animas manifestus dei aduentus, & salutares miraculorum, prodigiorumq; ostentationes. CAP. XXI.

Lætare deserta sitiens, exultet deserta, & floreat ut lilium: & efflorebunt, & exultabunt deserta Iordanis. Et gloria libani data est ei, & honor Carmeli: & populus meus uidebit gloriam domini, & altitudinem dei. Cōualescite manus remissæ, & genua dissoluta: consolamini pusillanimes intellectu, conualescite, ne timete. Ecce deus noster iudicium reddit, & reddet: ipse ueniet, & saluos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient: tunc saliet ut ceruus, claudus, & plana erit lingua mutorum. Quoniam erupit in deserto aqua, & conuallis in terra sitienti: & erit quæ caret aqua in stagna, & in terram sitientem fons aquæ erit. Hoc etiam E
in loco palam salutaris dei canitur aduentus, qui multa bona sit allaturus: surdis enim auditum, & cæcis uisum, præterea claudis, & linguam impeditam habentibus, medelam pŗdicitur redditurus: quŗ omnia non alias exitum inuenerunt, nisi postquā Saluator noster Iesus Christus aduenit, a quo & cæcorum oculi aperti sunt, & surdi auditum receperunt, quid uero dicere opus est quam multi, per illius discipulos, & soluta membra habentes, & muti & claudi, naturales sanationes recuperauerint? quamque alij innumerabiles, qui uarijs ægritudinum languorumque generibus uexarentur, ab illo & curatione & salute digni iudicati, utrunq; consecuti sint bonum? cui rei & diuina prophetiæ pŗdictio, & ab omni mendacio alienissimū sacrorum euangeliorum testimonium, indubitatam fidem facit. Desertam uero in his uerbis oraculum significat eam, quæ de gentibus collecta est, ecclesiam, quæ quum antea sine deo esset, per eos de quibus nunc agitur, euangelium accipit: præterea idem oraculum ait, huic desertæ dandam esse glo- F
riam libani. Libanum autem figurate Hierusalem appellari consuetum est, sicut suo tempore per eas demonstrationes, quas de diuina scriptura conficiam, probaturus sum: itaque in ipsius dei ad homines aduentu, illi desertæ, de qua dictum est, ecclesiŗ, inquam, quæ de gentibus collecta est, gloriam Libani dandam esse, propositum docet oraculum. Pro eo autem quod dictum est, & honor Carmeli, Aquila quidem conuertit, splendor Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam domini. Symmachus uero, decor Carmeli & campi, ipsi uidebūt gloriam domini. Theodotion autem, species, inquit, Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam domini. Quibus uerbis significare arbitror prophetiam, non ipsam Hierusalem neque Iudŗam, sed ipsarum gentium terram, cui diuina cognitio exhibenda sit. Carmelus enim, & qui uocatur Saron, externarum gentium loca erant: & hŗc quidem ad uerbum, ad sensum uero interpretantibus, dicendum erit, q̊d ij qui prius animis excæcati erāt, adeo ut & ligna & lapides & reliquā animæ expertē materiam, nec

non

A non dęmonas circum terrā uersantes, aliosq; spiritus deprauatos, loco summi dei colerent, quiq; auribus intelligentiæ obsurduerant, & claudicantes solutiq; omni uita erant, his omnibus malis alijsq; & perturbationum, & ęgritudinum generibus, per saluatoris nostri Iesu Christi doctrinam etiam nunc liberentur, & multo præstantiorem q̄ ea est, quæ ad corpus pertinet, salutem opemq; recipiūt, & dei uerbi ad homines aduentus diuinā & plus quam humanam uirtutem detegunt ac demonstrant.

Ab Eodem. Quemadmodum primum sempiternumq; dei verbum, ipse uniuersi opifex, a dn̄o patre etiam nunc se missum esse confitetur. CAP. XXII.

Audi me Iacob, & Israel quem ego uoco: ego sum primus, & ego sum in sempiternum, & manus mea fundauit terram, dextera mea firmauit cœlum. Et adiūgit paulo post: Et nunc dominus dominus misit me & spiritus eius. Habes igitur hic quoq; dominum, qui mittitur & qui mittit, patrem uidelicet ac deum uniuersi, qui cōsueuit bis dominus nominari.

B Ab Eodem. Quemadmodum ipse dominus, Iudęorum gentē redarguit, eo quod uenturū ipsum suscepturi non sint, neq; uocāti sibi auscultaturi, & quę passurus sit ab eis. CAP. XXIII.

Sic dicit dominus, qui est hic liber repudij matris uestræ, quo dimisi eam? aut cui debitori uendidi uos? ecce peccatis uestris uenditi estis, & iniquitatibus uestris emisi matrem uestram, quoniam ueni, & non erat homo, uocaui et non erat, qui audiret. Nunquid nō potest manus mea liberare? aut nūquid nō possum eripere? Deinde in eadē prophetia paululū progressus: Ego uero, inquit, nō cōtumax sum, neq; contradico, tergum meum dedi in flagella, & maxillas meas in alapas: faciem uero meam nō auerti a probro sputorum. Ipse dominus quum in his uerbis, suum ad homines aduentum fateatur, redarguit populum Iudęorū, quod uenietem se suscepturi non sint, neq; uocanti auscultaturi, & hanc, quasi seipsum defendēs, causam illorum ipsorum reiectionis docet fuisse: nam quoniam ueni, inquit, & non erat in uobis homo, uocauiq; & nullus erat, qui audiret, idcirco, inquit, peccatis ue

C stris uenditi estis, tanquam ipsi per uos ipsos meæ uocationis repudiatores extiteritis, neq; uero ipse uobis libellum repudij dederim. Hæc autem euidentissime ad eum populum, qui ad circuncisionem pertinet, directa sunt, & simul ea, quę illi contra ipsum in passione ausi sunt, significat, dicēs: Tergum meum dedi in flagella, & maxillas meas in alapas, & quæ sequuntur. Hæc quoq; per ocium a nobis iusta interpetratione explanabuntur.

Ab Eodem. Quemadmodum ipse qui in prophetis olim canebat dominus, vēturus ad homines, & ipsis oculis inspiciendus, & a gentibus cognoscendus expectaretur. CAP. XXIIII.

Hęc dicit dominus: propter uos nomen meum blasphematur in gentibus: idcirco cognoscet populus meus in die illa, quod ego sum, ipse qui loquor, adsum, ut formositas in montibus, ut pedes euangelizantis auditū pacis, ut qui nunciat bona, quoniā auditam faciam salutem tuam dicens: Sion, rex tuus erit deus. Vox custodientiū te exaltata est, & cum uoce simul lætabuntur, qm̄ oculis ad oculos uidebunt quando miserebitur dn̄s Sion: erumpant lætitiam simul deserta Hierusalem, quoniam miseratus est dn̄s ipsam,

& li-

& liberauit Hierusalem, & reuelabit brachium sanctũ suum, in conspectu D
omnium gentiũ, & uidebunt omnia extrema terrę, salutẽ a deo nostro. His ipsis deinceps adnexa est sub uno et eodem cõtextu, de passione Christi prophetia, quam item per ocium expositurus sum. Quum uero unus & idem sit dñs, qui ait in particula ante hanc proxime exposita, ad ipsum Iudaicum populum: Peccatis uestris uenditi estis, & iniquitatibus uestris dimisi matrem uestram, quoniã ueni & nõ erat homo, uocaui et nõ erat qui audiret, in his de quibus nunc agitur uerbis, ad eosdem ait: propter uos nomen meum blasphemat̃ in gentibus. Deinde quasi habens alium præter illos populum, adiungit: Idcirco cognoscet populus meus nomen meum. Deinde docet ꝙ nõ alius, sed ipse qui in prophetis loquebatur dñs, uersabitur olim in hac uita, his uerbis: Ego sum, ipse qui loq̃r adsum. Illud aũt: Vt formositas in mõtibus, ut pedes euãgelizantis auditũ pacis, ut qui nũciat bona, auditã faciam salutẽ tuam, dicens: Sion, rex tuus erit deus, manifestius reliqui cõuerterunt E
interpretes. Aquila quidẽ in hunc modũ: Quid speciosi facti sunt super mõtes, pedes euãgelizantis? eius qui audire facit pacẽ? eius qui nunciat bonum, qui audire facit salutẽ, dicentis ipsi Sion: regnauit deus tuus? Symmachus uero: Cur decẽtes in montibus pedes euangelizãtis? auditam faciẽtis pacẽ, euangelizantis bona, auditam facientis salutem? dicentis ipsi Sion: regnauit deus tuus? pro eo uero q̃d est: uox custodientiũ te exaltata est, & cum uoce simul lętabũtur, quoniam oculis ad oculos uidebũt, Symmachus quidẽ sic interpretatus est: Vox speculatorꝝ tuorꝝ, extulerũt uocem, in id ipsum laudabunt, palam enim oculis uidebũt. Dici porro in his speculatores uidẽtur, sacrosancti saluatoris nostri apostoli, qui palam oculis intuiti eum de quo prophetæ loquebantur, extulerunt uocem suam in totum terrarꝝ orbem, illum ipsum prædicantes. Ipsam uero Sion ac Hierusalem quę in locis euangelizatur, in cœlo agnouit ipse apostolus illis uerbis: Superior autẽ Hierusalem libera est, quæ est mater nostra, & accessistis ad Sion montẽ, & ad F
ciuitatem dei uiuentis Hierusalẽ cœlestem, & multorꝝ millium angelorꝝ frequentiam. Dici uero Sion poterit etiam ea, quæ in omnem terræ locum, per Christum cõstituta est ecclesia, quẽadmodum Hierusalẽ omne pium ac religiosum ciuile institutum, q̃d quum apud solos ueteres Iudæos olim existeret, in solitudinẽ propter ipsorꝝ impietates conuersum est, deinde rursus renouationem in melius cõsecutum est, per Christi saluatoris nostri aduentum. Quapropter ait prophetia: Erumpãt lætitiã simul deserta Hierusalẽ: quoniã miseratus est dñs ipsam, & liberauit Hierusalẽ. Cæterꝝ, nusq̃ sane aberres, si uniuscuiusq; uiri sancti, deoq; amici animam, quatenus quidẽ supra hanc uitã elata est, quippe quum in cœlo suũ ius ciuitatis habeat, cõtempletur q; ea, quę ipso mũdo sunt superiora, Sion nomines (nam ex interpretatione speculatoriũ significat) quatenus aũt in bono statu & quiete perturbationum cõstituta est, Hierusalẽ eandem appelles. Illud eñ nomen cõuersum, uisionẽ pacis significat. Ordine posthac dei ad uerã religionẽ uocatio

gentium,

A gentium, euidentissime declarat illis uerbis: Et reuelabit dominus deus brachium sanctum suum, in conspectu omnium gentium, & uidebunt omnes fines terræ salutem a deo nostro. Porro brachium dei neutiq̃ aliud esse arbitreris, q̃ uerbum & sapiẽtiam, & ipsum dominũ, qui est Christus dei. Hoc eñ ex multis ostendere facile est. Habes præterea in Exodo, Israel ab Aegyptiaca seruitute liberatum brachio dei. Ipsum igitur illud brachium dei, q̃d ueteri populo salutẽ manifestissime attulit, omnibus gentibus aperiẽdum, ac detegendum, tanquam id quod prius occultum esset, præsens prophetia significat. Salutem uero quam dicit uisuros omnes terræ fines, & quam superius indicauit quum dixit: Auditam faciam salutẽ tuam, scito apud Hebræos ipso Iesu nomine appellari.

Ab Eodem. Quod rursus dominus, ipsum plane dei verbum, venturus & gentes congregaturus caneretur. CAP. XXV.

B Ecce dominus ut ignis ueniet, atq; ut tẽpestas currus eius, & quæ sequuntur. Dixit dominus: Et ego opera eorũ & cogitationem eorũ scio, & ego uenio congregare omnes gentes & linguas, & uenient & uidebunt gloriam meam, & relinquam in eis signum, & emittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in Tharsis, & Phud, & Lud, & Mosoch, & Thobel, & in Grçciã, & ad insulas remotas, ad eos qui nõ audierunt nomen meum, neq; uiderunt meam gloriam, & nunciabunt mea opera in gentibus. Planissime etiam in his, domini aduentus ad hoĩes indicatur, & quoniã hic dictum est illum ut ignem uenturũ, merito saluator noster ait: Ignẽ ueni mittere in terram, & quid uolo si iam accensus est: currus uero eius, stipantes ipsum diuinas potestates, inseruientesque ipsi sanctos angelos, cõmode dixeris, de quibus illud dictũ est: Et accesserũt angeli & ministrabãt ei, sanctos item eiusdem apostolos ac discipulos, quibus inuectũ diuina atque inuisibili uirtute dei uerbum, omnẽ permeauit terrarũ orbem. Potest etiam aliter dici ad uer-
C bum: Ignem & currus una cum eius aduentu denunciari, propter eam, quę Hierusalem oppressit, obsidionem post saluatoris nostri aduentum: post quem haud multo, templum quidẽ ipsum igne incensum est, & extremam pertulit uastationem. Vrbs uero circundata est curribus & exercitibus bellicis: post quem casum etiam ea, quæ de cunctis gentibus prædicta fuerant, huic prophetiæ consentaneum finem sortita sunt. Cæterũ, quis non admiretur audiens dominum per prophetam dicentem: Venio cõgregare omnes gentes & linguas, quum uideat in omni quæcunq; ab hominibus habitatur terra, per saluatoris nostri Iesu Christi aduentũ ac uocationem, conuentus gentium in Christi noĩe celebrari: linguasq; omniũ nationum omni genere sermonis unum deum, ac dñm inuocantes: deniq; post oĩa hæc quis inspiciens omnes, quicunq; in Christi fidem uenerunt, salutari signo pro annuli nota utentes, non merito obstupescat, si audiat tanto ante ipsum dñm dixisse: Et uenięt et uidebunt gloriã meam, & relinquã in eis signum: iam inde igit saltem in parte, secundũ priorem saluatoris nostri ad hoĩes aduentum, ipsis ocu-

oculis intuemur diuinorum oraculorum euenta. Cæterum eadem hæc ple- D
nius absoluentur, in secundo & glorioso eiusdem aduentu, quando omnes gentes uidebunt gloriam eius, uenie͞temq; ipsum de cœlo cum potestate & gloria multa. Referri uero ad illud tempus etiam reliqua poterunt, quæ in ipso oraculo prædicta sunt, quemadmodum quidẽ nos proprio, atq; huic rei dicato opere ostensuri sumus. Quum igitur ad hunc usq; locū hæc tam multa collegerimus, de eo, qui olim canebatur futurus, dei ad homines aduentu, sequitur ut his adiungamus, quisnam modus in ijsdem oraculis prędiceretur, futurus prioris eiusdem ad humanam uitam accessus.

LIBRI SEXTI FINIS.

HAEC INSVNT IN SEPTIMO EVANgelicæ de saluatore nostro demonstrationis uolumine. E

Euangelicæ demonstrationis Liber Septimus.

QVVM PROXIMO LIBRO DEVM ad homines uenturum, & cum hominibus in terra uersaturum, duoq; hæc maxima signa illius aduentus futura, gentium per totum orbem ad accipiendam ueram dei notitiam, uocationem, & Iudaicæ gentis propter incredulitatem in illum, ruinam ac solitudinem, ex propheticis uo- F
cibus didicerimus, ibidemq; inspexerimus, quem tãdem exitum inuenerint ea quæ prædicta fuerant, ipso deinceps ordine, in hoc septimo Euangelicæ demonstrationis uolumine, modum contemplari conabimur, secundum quem ait se ad homines commigrasse. Iam inde igitur uideamus, quisnam modus dei ad homines migrationis caneretur futurus, & ubinam gentium oriturus prædiceretur, & de quo genere profecturus sanctorum hominum uocibus ferretur.

Ab Esaia I. Quisnam modus accessus domini ad homines. CAP. I.

Quemadmodum diuinus Euangelista Ioannes, plus quam humana uoce de saluatore ac domino nostro, de ipso, inquam, dei uerbo disserens, sacramq; illius scripturam, narrationemq; aggrediens, una cum ipsa illa theologia eiusdem ad homines accessum, per assumptum corpus exponit, sic dicens: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt: atque

his

A his deinceps adiungẽs: Et uerbum caro factũ eſt, et habitauit in nobis. Ita diuino ſpiritu afflatus propheta, quum deum de uirgine genitum, eſſet nũciaturus, uiſionem antea quandam illius gloriæ cõtemplatur, talemq; theologiam deſcribit: Vidi dominum Sabaoth ſedentẽ ſuper ſolio excelſo et ſublimi, & plena erat domus gloria eius, & Seraphim ſtabant circum eum, ſex alæ uni, & ſex alæ alteri, & duabus quidem tegebant faciem, duabus autem uelabant pedes, & duabus uolabãt, & clamabant alter ad alterũ, & dicebãt: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dñs Sabaoth, plena eſt omnis terra gloria eius. Et deinceps adiungit: Et audiui uocem domini dicentis, quem mittam, & quis ibit ad populum hunc, & dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit ad me: Vade, & dic populo huic: Auditu audietis, et non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non uidebitis. Craſſum enim factum eſt cor populi huius, & auribus ſuis grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt, ne quãdo uideant oculis,
B & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos, & dixi: Quouſque domine? Et dixit: Donec deſertę ſint ciuitates, eo quod non ſit qui inhabitet: & domus, eo q non ſint homines. At enim quem tandem dominum fas eſt dicere uiſum fuiſſe a propheta præter eum, quẽ & Abrahæ, & reliquis Abrahæ ſimilibus priſcis patribus uiſum fuiſſe, & cum ijſdem locutum eſſe, in prioribus libris oſtendimus? Hunc enim pariter & deum & dominum, & item angelum eſſe, & primum imperatorem copiarum domini, antea didicimus. Quum ergo præſens oraculum eſſet illius ad homines cõmigrationem prædicturũ, diuinum antea illius regnum cõtemplatur, ubi ait ſe uidiſſe illum ſedentẽ in ſolio excelſo, et ſublimi. Hoc autẽ illius ſolium illud eſſe exiſtimãdum eſt, quod in pſalmo de dilecto oſtenſum eſt, in illis uerbis: Sedes tua deus in ſeculũ ſeculi, ſuper quam ſupremus & uniuerſi conditor deus, & ipſius pater, ipſum tanq̃ unicum ac dilectũ ſedere iubebat, dicens: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorũ. Cõ
C firmat uero hanc noſtram in hos locos interpretationem, Ioannes euangeliſta, qui poſtq̃ citauit proxime expoſitas Eſaiæ uoces, in quibus dictum eſt: Craſſum enim factum eſt cor populi huius, & auribus ſuis grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt. Adiungit de Chriſto, & dicit: Hæc dixit Eſaias quãdo uidit gloriã eius, & teſtificatus eſt de eo. Quum ergo uidiſſet propheta ſaluatoris noſtri, ſuper paterna diuinę maieſtatis ac regni ſede collocationem, diuinoq; ipſe eſſet ſpiritu inſtinctus, eſſetq; deinceps eiuſdẽ ad hoĩes acceſſum, ortumq; de uirgine deſcripturus, prius teſtificatã eam, quæ in omnẽ terram peruentura erat, cognitionẽ, & glorię prædicationem, ipſa Seraphim inducens quæ circum illum ſtarent, ac dicerẽt: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus Sabaoth, plena eſt omnis terra gloria eius. Sed quænam exiſtimanda ſunt hæc Seraphim Chriſtum dei ſtipantia? num forſitan angelorum ac diuinarum poteſtatum chori? an uero prophetarum atq; apoſtolorum? nam Seraphim ſi interpreteris, initium oris ipſorum audias. Tales uero & prophetæ & apoſtoli, per quorum os, inſtar primitiarum, initium

salutaris prędicationis factum est, ex quo appellationem hanc sortiti sunt, si D
cut etiam sancti spiritus potestates, quæ alę nominatę sunt, primas quidem atq; extremas de deo uerbo notitiæ partes occultant, tanquam eas quę suapte natura neq; dici, neq; cōprehendi possint, quæ uero ipsius de illo dispensationis mediæ sunt, eas ostendunt, propterea quod sola hæc naturæ hominum cognoscibilia, quum ea quæ supra hæc & post hæc reliqua sunt, in arcanis habita sileantur. Præterea diuinę ac cœlestes potestates, poterunt item uocabulo Seraphim intelligi, quatenus alia quadam ratione, Seraphim ex interpretatione incendia significāt, ex quo illud dictum est: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam. Clamant porro hi, & uociferātur alter ad alterum pro suis quisq; uiribus, sanctitatē eius, de quo ut de deo loquitur Propheta, commendantes, & quod omnium admiratione dignissimum est, theologice declarātes, quod non modo cœlum, & quæ in cœlo sunt, uniuersa plena sunt maiestate & gloria eius, sed etiam omnis E
terra eiusdem facultatis ac uirtutis est particeps, propter eius qui canitur de cœlo ad homines descensum, de quo deinceps longius progressum oraculum uaticinatur, nec non & ortum de uirgine, & per hunc latius in omnem terram disseminatam gloriæ eius celebrationem, denunciat. Dominus autem Sabaoth ex interpretatione, est dominus exercituum: is aūt erit primus imperator exercituum domini, quem in tertio ac uigesimo psalmo dominum Sabaoth, diuinæ rursus potestates appellant, ubi eiusdē de terra ad cœlum ascensum diuinant, & canunt uerbis illis: Tollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternæ, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus exercituum, ipse est rex glorię. Hebraicus em̄ contextus hoc loco rursus dominū Sabaoth illum uocat: & quoniam ipse est rex gloriæ, & propter eius aduentū, futurum erat ut omnis terra impleretur gloria eius, merito q̊d futurum erat, & in propheta, et in psalmo dictum est, in propheta quidē illis uerbis: Plena est omnis terra gloria eius, in psalmo autem F
initio statim ubi ait: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarū, & omnes qui habitant in eo. His autem uaticinio comprehensis, deinceps progressus propheta testificatur, q̊d licet omnis terra futura sit plena gloria eius attamen illum Iudaica gens acceptura non sit: Itaq; ait, & dixit dominus, (ille uidelicet qui uisus fuerat dominus Sabaoth,) quem mittam, & quis uadet ad populum hunc? Et dixi, ecce ego sum, mitte me. Et dixit, uade & dic populo huic, auditu audietis & non intelligetis, & intuentes intuebimini, & non uidebitis. Crassum em̄ factum est cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne quādo uideant oculis suis, & auribus suis audiant, & corde intelligant, & cōuertantur & sanem eos, quibus uerbis manifestissime canit futurā, aduersum se accusationem Iudęorū, & q intuebuntur quidem ipsum, nō tamen animaduertent, quis sit, quodq; loquentem inter ipsos & docentē audient, non tamen etiam intelligent quilnam is sit, qui cum ipsis loquatur, neq; item quæ nam ea sint nouę doctrinę

prę-

A præcepta, quæ ipse illis tradet. Comprobat uero huius oraculi euentũ euangelista Ioannes, qui de saluatore nostro sic ait: Quum autem tam multa signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum, ut sermo Esaię prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui reuelatum est? propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcauit oculos eorũ, & indurauit cor eorũ, ne uideant oculis, & corde intelligant, & cõuertantur, & sanem eos. Hęc dixit Esaias quando uidit gloriam eius, & testificatus est de eo. Ergo absq; cõtrouersia uisionem illam dei, ad Christum retulit euangelista Ioannes, & ad Iudaicũ populum, qui uisum a propheta dominum, quemadmodum ab illo ipso prædictum est, non suscepit. Nam quum dominũ Sabaoth propheta uidisset, refert oraculum, quemadmodum ipsi præceperit, ut ad Iudæos diceret: quod ipsi illum quidem aliquãdo uidebunt, sed nõ intelligent quis sit, & audient illum
B loquentem inter ipsos & docentem, sed non percipient, propterea quod induratum erit cor eorum. Quum hęc igitur Esaias his quę apposuimus, uerbis canat, in historiæ modum hostium aduersus Achaz impetum, qui tunc Iudaici populi regnum obtinuerat, describit, & a uisibilibus quidem hostibus ruinam breui, neq; haud multo post futuram significat. Quorum uero signa quædam dumtaxat attulit, (hi porro sunt intelligibiles atque inuisibiles quidam hostes, dæmones utiq; ac sub uisum non cadentes potestates, de quibus initio totius operis disseruimus, quod nõ solam Iudaicam gentem, sed omne prorsus humanum genus, in omne malitiæ genus, ac denique in ipsum omni religioni contrarium simulachrorum cultum cõpulerint,) hos non aliter uinci posse demonstrat, quam per unum, qui canitur dei uerbi ad homines accessum, quod quidẽ dei uerbum esset ex innupta uirgine humanum corpus assumpturum. Sed huius illi quisnam usus fuerit, iam tempus esse uidetur, ut latius inquiramus. Quia per hominem mors intrauit in mũ
C dum, ait Apostolus, idcirco aduersus mortem uictoriam obtineri per eundem hominem oportuit, & quod mortis fuerat corpus, uitæ corpus declarari, & peccati regnum, quod prius in corpore mortali uim suã exercebat, deleri usqueadeo ut non amplius illi peccatum, sed iustitia dominaretur, & quoniã ex peccatis corporis, antea cunctis hominibus ruina facta est, merito rursus per oĩs peccati expers corpus, omniq; prorsus malitia intactum, trophęa aduersus hostes erigẽda fuerunt. Sed quos tandẽ hostes, nisi eos qui olim per corporeas uoluptates humanum genus prosternebant? præterea quum dei uerbum esset cum hominibus collocuturũ, & corporeis auribus præcepta de pietate traditurum, prodigiaq; & miracula oculis hominum, deiq; uirtutem euidenter atq; aperte demonstraturum, non aliter q̃ per consuetum, nobisq; familiare instrumentum, hoc facere ipsum oportuit, quoniam nihil quidem amplius, q̃ quæ corpora sunt, mortalibus oculis ut cerneremus, fieri poterat, neque ut auribus perciperemus, quam sonũ, qui lingua proferri consueuit. Vt igitur corporeis quoque sensibus intelligibilium in-

corporearumque rerum notiones caperemus, eum qui nobis & cognatus & familiaris esset, ipse deus uerbum assumpsit, omniaque per illum quaecunque salutaria essent, iis, qui ipsi audiebant, ipsique fidebant, tam quae in diuinis ipsius uerbis, quam quae in factis cõsisterent, exposuit. Atque haec omnia administrauit, nusquam ut nos simili ratione corporis necessitatibus illigatus neque ipse quidquam aut deterius, aut amplius sua ipsius diuinitate perpetiens, neque uero ut anima hominis, ita ipse tali corpore impeditus, ut diuina interim munera obire non posset, aut ubique adesse, qui dei uerbũ est, omniaque implet, per omnia penetrat, neque item aut sordibus ullis, aut corruptione, aut foeditate, ex eo corpore q̃d assumpsit inquinatus, propterea quod quum ipse natura sit expers & corporis, & carnis, & omnis materiae, tanq̃ dei uerbum, diuina quadam uirtute rationibusque ineffabilibus, omnem sustinuit dispensationem, quę sua essent impertiens, non autem contra sibi uendicans, aut usurpans quae aliena. Ergo cur ita hanc illius in corpore dispensationem formidare opus est? quando neque foedatus est is, qui foedari non potest, neque ex carne assumpta inquinatus, qui non potest inquinari, neque uero propria corporis natura corruptus, quum ipsum sit dei uerbum, ab omni patiendi natura prorsus alienum? quando ne solis quidem radii dum cadauera, & omnis generis corpora attingũt, quidquam omnino pati dicuntur? ab ipso autem diuino uerbo etiã contra, quod corruptibile erat in melius cõmutatũ est, sanctumque atque immortale, quemadmodũ ipsius uoluntas fuit, effectũ est: quinetiam diuinis sui patris consiliis, atque actionibus, ipse interim inseruiebat. Totum igitur hoc hoĩm amantissimus deus, deique uerbum pro cunctorum hoĩm medela & salute, uocibus interim prophetarum consentanea gerens effecit, qui quidem prophetae tanto ante a priscis usque temporibus, admirabilẽ ipsius de uirgine ortum testificati fuerant. Porro autem admodum necessario huic Christi ortui de uirgine, Propheta anteponit id quod reddat attentum, inclamans ad eos qui ipsa haec audiant, illud: Si non credideritis, nõ intelligetis, cui deinceps adiungit ea, quae in hunc modum se habent: Si non credideritis, non intelligetis. Et adiecit Dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum a domino deo tuo in profundum aut in excelsum. Et dixit Achaz: Non petam, neque tentabo dominum. Et dixit: Audite iam domus Dauid: num parum uobis est, hominibus exhibere certamen? & cur domino exibetis certamen? propter hoc dabit dominus ipse uobis signum, ecce uirgo in utero capiet, & pariet filium, & uocabis nomen eius Emmanuel, butyrum & mel comedet prius quam cognoscat ipse, aut eligat mala, ut seligat bonum: quia prius quam cognoscat puer bonum aut malum, non est obediens malitae, ut seligat bonum. Et comprehendetur terra, quã tu times a facie duorum regum. Et quę quidem ad prophetiam pertinent, in hunc modum se habent, diligentius uero attendere par est ipsius oraculi exordium, quod legentes admonet, si non crediderint, ne intellecturos quidem esse: & sane adnotare necesse fuit, atque ostendere, quod non solum

intel-

A intellectu sed etiam fide ijs qui lecturi sunt, opus sit, & uicissim, non solum fide sed etiam intellectu. Ex quo Iudæi qui in Christum dei non crediderũt etiam nunc hæc audientes, nondum tamen quis sit, de quo Propheta loquitur intellexerunt, ut in ipsis primis ueritatem suam probauerit uaticinium: auditu enim tota die prophetias de Christo audientes, auribus intelligentiæ non audiunt. Atque ipsorum ignorantiæ alia nulla est causa quam incredulitas, quum ipsum hoc absque mendacio & de ipsis, et ad ipsos uaticinium, plane enunciauerit: Si enim non credideritis, inquit, ne intelligetis quidem Quod si dixerint non uirginem, sed puellam apud scripturam nominatam esse, (sic enim aiunt apud ipsos haberi,) cuiusmodi tandem signum hoc futurum dicemus, quod diuina promissione sit dignum, si usitate quemadmodum cæteræ omnes mulieres, ubi ex uiri cõiunctione prægnans euaserit, puella quæpiam fuit paritura? quomodo præterea deus erit qui ex illa nascatur, neque simpliciter deus, sed nobiscum deus? hoc enim significat uox Emmanuel, quo nomine ait esse uocandum illum qui nascetur: Ecce enim, inquit, uirgo in utero capiet, & pariet filium, & uocabis nomen eius Emmanuel, quod est, si quis interpretetur, nobiscum deus. Cuiusmodi autem certamen deo, aut quis tandem labor, quæue difficultas obiecta, si de more paritura fuit mulier? In nostris enim exemplaribus, quæ quicunque interpretati sunt, ij & genere ab Hebræis oriundi fuerunt, & patriæ ipsorum linguæ peritissimi, & in ea eruditione probatissimi, sic habetur: Num parum uobis est, certamen exhibere hominibus? & cur domino exhibetis certamen? propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum. Ecce uirgo in utero capiet, & pariet filium, qui uocatur nobiscum deus. Hoc enim sibi uult, quemadmodum dixi, ipsa uox Emmanuel. In ipsis autem Iudæorum exemplaribus; quæ secundum Aquilæ conuersionem feruntur, (aduentitius autem Aquila fuit, non natura Iudæus,) sed tamen etiam secundum hunc, hoc sane scriptum est modo: Nunquid parum est a uobis fatigari uiros? quod laborem exhibetis etiam deo meo? Propter hoc dabit ipse uobis signum: Ecce puella in utero concipit, & parit filium, & uocabis nomen eius Emmanuel. Apud Symmachum uero hæc ita se habent, (porro Symmachus dicitur Ebionæus fuisse: secta autem hæc fuit Iudæorum, qui eo nomine uocabantur, & in Christum credere dicebantur, ex quibus Symmachus fuit,) apud ipsum hunc igitur hæc ita se habent: Audite domus Dauid, nunquid non satis uobis est fatigare homines, quod fatigatis deum meum? propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum: Ecce puella cõcipit & parit filium, & uocabis nomen eius Emmanuel. Quoniam enim Iudaicæ gentis mores asperrimi, & a pietate admodum abhorrentes, sudorem laboremque, ac fatigationem non uulgarem, atque certamen, antiquis illis deo amicis prophetis exhibebant, idcirco, non satis est, inquit, uobis, dei prophetas affligere, hominibusque exhibere certamẽ, nisi iam etiam deum meum fatigetis, eique exhibeatis certamen? nec deo simpliciter, sed deo meo? Sic enim Theodotion quo-

que conuertit. Propheta igitur suum peculiariter deum, & non eorum ad quos sermo dirigebatur, eum qui uexaretur, & in certamen daretur, appellauit, qui quidem nunquam deum meum dixisset eum, qui apud Iudæos supremus habetur, apud quos quem a patribus rerum omnium cōditoris dei cultum ipsi acceperant, is diligentissime seruabatur, sed quod tandem esse potest certamen, quis labor, quæ fatigatio eius dei, de quo Propheta loquitur, nisi ipsum ad hominum generationem accedere? & tum secundum nos, tum secundum septuaginta interpretationem de uirgine nasci? secundum uero eam quæ apud iuniores fertur Iudæos, de puella? Cæterum apud Mosem quoque inuenies eam quæ absque controuersia sit uirgo, puellam appellari: siquidem eam quę alij desponsata sit, ab alio uero repudiata, hac appellatione uocauit. Is præterea qui de tali fœmina sit edendus nomine Emmanuel, maiore fertur potentia, q̃ omnium aliorum est hominum, quippe qui eligat bonum prius q̃ cognouerit mala, & malitiæ nō obtemperet boni eligendi gratia, eo magis quod hæc præstet non in uirili iam, sed in puerili adhuc ætate constitutus: ex quo illud dictum est: Prius q̃ nouerit puer bonum aut malum, non parit malitiæ, ut eligat bonum, quibus uerbis prorsus quod ille de quo agitur nullam malitiam attigerit, demonstratur. Sed excellentiorem quoque denominationem, q̃ hominis ulla esse possit appellatio, nanciscit is, qui nobiscum est deus: quare signum item quod de illo datur, profunditatem simul habere dicitur, et simul altitudinem: profunditatem quidem propter descensum ad homines, aut etiam usque ad mortem accessum: altitudinem uero propter diuinitatis a profunditate restitutionem, aut etiam propter diuinæ eius substantiæ, quæ omni natura prior est, theologiam. Quis uero alius sit nobiscum deus, quam is quem superioribus libris deum dominumque ostendimus? quique item Abrahæ quondam non alia quam hominis forma uisus est? quod si Iudæi hæc ad Ezeciam referant filium Achaz, & dicant hunc esse qui patri suo futurus oraculo promittatur, uideant quomodo nobiscum deus fuerit Ezecias, aut q̃d nam signum sua maiestate dignum, deus in illo ostenderit: sed neque certamen ullum, neque labor in illius ortu deo exhibitus est: præterea plane a prophetia excluditur, ratione temporum Ezecias. Hæc enim ipso iam tum patre Achaz regnāte, futura canebantur. Ezeciam uero antequam regnum acceperit Achaz, genitum esse constat. Quod si ad hunc ea quę ad propositum oraculum pertinēt minime referri possunt, multo minus ad alium quempiā eorum, qui apud Iudæos post prophetiæ tempora extiterint, præterquam ad ortum eius qui uerus est Emmanuel, hoc est eius qui extiterit uere nobiscum deus, & ad unum saluatoris nostri dei uerbi ad homines accessum: duobus enim sublatis regibus, deserta & sola relicta est Iudæorum terra, sicut oraculum ait futurum, dicens: Relinquetur terra a facie duorum regum, quod quidem ipsum etiam plane ad uerbum sic demōstrabitur. Temporibus eñ regis Achaz & Esaię filij Amos, quibus prophetia illa edita est, rex Syrię qui Damasci, et rex Israel, nō is qui in Hieru-

A Hierusalem, sed is qui Samariæ regnabat, & multitudini Iudæorum qui a diuina lege defecerãt, imperabat, fœdere inter se icto, eos quibus Dauid successores imperabãt, obsidere cœperunt. Hosce igitur ambos quum prophetia tollendos atq; euertendos canat, ipsos quidẽ illius temporis Iudæos & externos, qui aduersus populum dei sibi dextras inter se dederant, euestigio dissoluendos, & discessuros a bello prędicit: regnum tamen illud ac successionem prorsus dissolutum, extinctumq; iri, sub illius de quo prophetia loquitur, nobiscum dei, ortum. Attende igitur diligẽter, quo tempore Damascenorum simul ac Iudæorum dissolutum est regnum, & quando tandem relicta est terra Iudæorũ sine rege, necnon ipsa quæ prius multum poterat, magna manu quondam Syriæ uniuersæ imperitans, Damascenorũ regio. Nanq; sub horũ euersionem atq; interitum, ipsum Emmanuel prorsus oriturum fuisse par est, & eum de quo prophetia loquitur uenturum. Si igitur
B horum ipsorum, de quibus dictum est, regna, adhuc stare intueri liceret, nihil amplius quærere opus esset, sed etiã nũc in futurũ tempus spem omnem intendere. Sin autem reipsa constat ea, de quibus dictum est, euersa, sublataque esse, usqueadeo ut neq; in Damasco, neq; in Iudea, nostris temporibus regem intueri liceat: quid amplius dubitandum est, oraculũ suum finem accepisse, quod ait: Et relinquetur terra a facie duorũ regum, quos tu times a facie ipsorũ: quibus in uerbis reges pro regnis nominati sunt. Siquidẽ Symmachus ita ait: Relinquetur terra a qua tu mala pateris, a facie duorum regum ipsius. Aquila uero: Relinquetur terra quam tu fastidis, a facie duorũ regum ipsius. Theodotion quoq; eodem interpretatus est modo: Relinquetur, inquit, terra quam tu abominaris a facie duorum regum ipsius. Cernis ut uaticinetur terram relinquẽdam esse sine rege? sed quam tandem terram, nisi Damascenorum atq; Israel? horum enim duo reges erãt, de quibus hic sermo est. Quorum terram Achaz fastidiebat siue abominabatur laborãs,
C siue mala patiens ab ea. Quando igitur quæso hoc factum est? his enim confectis, necesse est prorsus eam prophetiæ partem, de qua hic dictum est, ad exitum peruenisse, hoc est, uirginem, nobiscum deum, peperisse. Et sane constat apud eos, qui non indiligenter historias explorauerint, quemadmodum usq; ad tempora saluatoris nostri Iesu Christi, reges Damasci a maioribus suis acceptum imperium tenuerint. Nam sanctus quoq; Apostolus Aretæ Damascenorum regis meminit, & Iudaicæ gentis ad illud usque tempus, quamuis inordinatum & præter leges, regnum manebat. Non enĩ a genere Dauid aut Herodes, aut qui post Herodẽ saluatoris nostri tẽporibus extiterunt, regni successionem ferebant. At uero post eius aduentũ, postq; de uirgine nati Euangelicam in omnes homines prædicationem, terra continuo a facie duorum regum relicta est. Nam ex illo quum Romani omnium gentium imperium obtinuissent, solutus quidem est omnis per singula loca, tam gentium quam ciuitatum principatus, finemque una cum multis alijs, etiam ea quæ ad præsentem prophetiam pertinent, sortita sunt. Et hæc quidem

dem ad uerbũ interpretantibus dicta sint. Ad sensum uero in hunc modum D
dicatur: huius propheti ę uerba omnis animę quæ deum hũc natum, ipsum,
inquam, Emmanuel susceperit, stabiles, trãquillos, pacificos significare mo
res. Vno enim Christo, & eo quod ab ipso nunciatum est uerbo, humanæ
animæ imperium obtinente, priores eius hostes, duo impietatis modi fuga-
ti sunt: unus is, qui & simulachrorum cultum, & in multimodis opinioni-
bus diuersitatem hominibus suggerebat: alter is, qui in moribus peruersita-
tem propagabat. Nam ij, qui dicti sunt corporales reges, horum notas & si
gna gestabant, e quibus unus Damascenis imperans, erroris quo in simula
chris colendis gentes tenebantur, erat imago: alter uero eorum, qui ab Hie-
rusalem defecerant, qui uidelicet a dei legitima adoratione deciderant, figu-
rate personam gerere uidebatur. Quod uero hæc ad sensum ex figura acci-
pere oporteat, poterit quispiam etiam ex ijs, quę sequuntur addiscere, ubi in
diebus Emmanuel muscas quasdam atque apes, Iudaicam gentem inuasu- E
ras oraculum canit, alias quidem ab Aegypto, alias autem ab Assyrijs, ca-
putque ac pedes & barbam dominum abrasurũ, hominem uero iuuencam
boum & duas oues nutriturũ, & alia quędam sub unum atq; idem tempus
futura, quę nullo modo ad uerbum intelligi possunt, sed ad sensum dũtaxat
accipienda sunt, & hæc quidẽ in hunc modum se habent: Quod autẽ ea quę
sic scripta sunt, saluatoris nostri Iesu Christi modũ nascendi significauerint,
ipse euangelista hoc pacto testificabitur scribens, Iesu Christi autem genera
tio sic erat: Quum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam cõ
uenirent, inuenta est in utero habẽs de spiritu sancto. Ioseph autem uir eius,
quum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam.
Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini in somnis apparet ei dicens:
Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod
enim in ea genitum est, de spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uocabis
nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis ipso- F
rum. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est a domi-
no per prophetã dicentem: Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium, &
uocabis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatũ, nobiscum deus. Sic
sane secundum nos ea, quæ ad diuinam prædictionem pertinent, ex ipso re-
rum euentu comprobantur: quippe, quum alia ratione, nunquam præ se ue
ritatem prophetia latura esse uideatur. Post hæc autem, quęnam & quot fu
tura esse dicant, uel bona, uel mala in die illa, hoc est, quo tempore adueniet
Emmanuel, hinc iam consideremus: Sibilabit, inquit, dominus muscis quę
dominantur in parte fluminis Aegypti, & api quę est in terra Assyriorum,
& uenient, & quiescent in conuallibus regionis, & in foraminibus petrarũ,
& in speluncis, & in omni scissura, & in omni ligno. In die illa radet domi-
nus in nouacula magna, quæ mercede cõducta est, ultra fluuium regis As-
syriorum, caput & pilos pedum, & barbam auferet, & erit in die illa, nu-
triet homo iuuencam boum & duas oues, & erit ex eo q; plurimum faciet

A lac, comedet butyrum: quoniam butyrum & mel comedet, omnis qui relictus fuerit in terra, & erit in die illa, omnis locus ubicunque fuerint mille uites pro mille siclis, in terram incultam erunt, & in spinam, cum sagitta & arcu ingredientur illuc, quoniam terra inculta & spina erit omnis terra, & omnis mons qui aratur, arabitur. Non accedet illuc terror, erit enim a terra inculta & spina in pascua ouis, & in conculcationem bouis. Hæc tam multa futura in die Emmauel, præsens prophetia complexa est, quæ quasi contemplatione scrutanda sint, iam experiri tempus est, ipsam interim sententiam diuidentes: Sibilabit, inquit, dominus muscis in die illa, quę dominantur in parte fluminis Aegypti, & api quæ est in terra Assyriorum, ubi uirorum prius simulachra adorantium animas, aut etiam quasdam & immundas & infestas potestates, muscas arbitror nominari, & muscas Aegyptiacas, quæ sacrificijs & cruoribus simulachrorum gaudent. Apis uero, est ani
B mal aculeo armatum, & quod regnandi, ac sub rege degendi, bellandiqꝫ scientiam habet, & ulcisci ac uulnerare aduersantes idoneum est. Hasce igitur in locum unum conuenientes, alias quidē de regione eorum qui simulachra adorant, alias uero de terra gubernantium (Assyrij enim ex interpretatione nominis gubernantes intelliguntur) iussu et quasi sibilatione domini & dei rerum omnium, Iudææ uniuersæ imperaturas, propter ipsius in Christum incredulitatem ait, in die Emmanuel. His autē uerbis significat gentes externas & militares, habitaturas Hierusalem & Iudæam terram. Quod quidē ipsum euidentioribus uerbis saluator noster cecinit, ubi ait: Et Hierusalem conculcabitur a gentibus, quod oraculum haud ita multo post illas saluatoris nostri uoces exitum inuenit, Romanis ipsam urbem expugnantibus, ilicque diuersi generis uiros collocantibus, & in loco statuentibus. Rursus idem dominus abrasurus dicitur in regis Assyriorum nouacula, hoc est, castigatoria ui principis seculi huius, caput & pedes & barbam, non alterius
C cuiuspiam quam rursus Iudaicæ gentis, hoc est, ornamentum & gloriam ablaturus per eorum, qui uniuerso imperant, principatum. Hos autem non alios quam Romanos esse innuit. Nomine enim Assyriorum, quodcunqꝫ per singula tempora gentibus impositum est regnum, significari arbitror, propterea quod ex Hebraica lingua interpretantibus Assyrij gubernantes significant. Itaque nunc gubernantes Romani sunt. Nam re uera deus uniuersi, Romanorum nouacula, hoc est, ciuili ac bellica ui omnem Iudaicæ gentis gloriam, in qua prius superbiebat, omnemqꝫ ipsorum fortitudinem, quæ per barbam & pilos pedum significatur, abstulit. Neque enim alio unquam tempore prius, quam post saluatoris nostri, hoc est, post ipsius Emmanuel ortum, omne illis ornamentum abstulit deus per principatum Romanorum. Sed pro rege Assyriorum, Aquila quidem, in regno Assyriorum, Theodotion autem, in rege Assyriorum conuertit, itemqꝫ Symmachus: qui quidem sic ostendunt, quod non regis Assyriorum caput abradēdum esse minetur oraculū, sed regis eius nouacula, atqꝫ in eo ipso rege Assyriorum, ijs quæ in hac

in hac prophetia continentur afficiendam esse Iudaicã gentem. Hæc autem D etiam ipso euentu comprobantur. Per ocium uero unusquisq; alia complura, si obseruauerit, apud prophetas inueniet, quasi de persona Assyriorum dicta, quę nullo modo accommodari Assyrijs possunt, sed regno quod per singula tempora uniuersis gentibus dominetur. Etenim iam etiam Persas apud Hebręos inuenimus Assyrios nominari. Quocirca nunc quoq; putauimus principatum Romanorum hoc oraculo significari. Gubernare em̃ ipsum hunc, & eundẽ gubernari a deo, post saluatoris nostri aduentum cernimus. Nemo tamen suspicetur oĩa nos dicere, quæcunq; in diuinis libris de Assyrijs leguntur, ad Romanos esse referenda. Fatuum em̃ id atq; impudentię obnoxium. Sed quasdam esse propheticas uoces, testimonijs, quæ de Christo feruntur, implicitas, quas dicimus de Romanis per Assyrioꝝ appellationem accipiendas ex nominis interpretatione, quod semper regnum illud, q̃d per singula tempora gentibus impositum est, repræsentat, quemad- E modum suo tempore demonstrabimus. Atq; ego quidem, dum huius expositionis rationẽ mecum inquiro, arbitror ob nihil aliud oracula prophetica non commemorare nominatim Romanos, q̃ quod Romanis regnantibus, saluatoris nostri doctrina in omnes homines suum lumẽ erat missura, & scripturæ propheticæ in ipsa Romanorum urbe et in omnibus gentibus Romano imperio subiectis publicandę: ne igitur ijs qui imperium obtinebant ulla oboriretur offensio, si de ipsis apertissime scriptum esset, sermonis adhibita est in oraculis obscuritas, quum quidem in alijs pluribus, tum uero in Danielis uisionibus: quemadmodum in hac quoq;, quæ nunc in manibus est, prophetia, quæ cum Assyrios appellet, gubernãtes intelligit. Horꝝ ergo nouacula, uniuersum Iudaicæ gentis ornamentum, post ipsius Emmanuel ortum abradendum, hoc est, abolendum canit. Pręterea in ea die de qua dictum est, ipsius inquam Emmanuel, quæ est dies aduentus Christi, nutriet, inquit, homo iuuencã boum, & duas oues, & erit ex eo quod plurimum F faciet lac, butyrum & mel comedet, omnis qui relictus fuerit in terra. In quibus uerbis sane dixerit aliquis, Iudaici populi famẽ paupertatemq; immensam significari, quippe qui neque triticeo naturaliq; cibo sit abundaturus, ex eo quod neque terram arabit, neq; seminabit, neque metet, neque greges ouium, neq; boum armenta possessurus, sed habiturus duas oues & iuuencã unam, quibus lac sibijpsi suppeditet: aut aliter, figurate loquens, eum qui in terra relictus sit, significare dixerit ex Iudæis qui in saluatorem ac dominum nostrum crediderint, apostolorum atque euangelistarum chorum, e quibus unusquisque, quum secũdum electionem gratię relictus sit, & ob id, relictus in terra nominatus, iuuencam boum & duas oues dicitur nutriturus, ternos uidelicet per singulas ecclesias ordines, unum quidem eorum qui pręsint, duos autem eorum qui subiecti sint, quum ecclesiæ Christi populus in duos ordines sit diuisus, in eoꝝ qui credunt, & eoꝝ qui nondum ad lauacri regenerationẽ assumpti sint, ad quos etiã diuinus Apostolus ait:

Lac

A Lac uobis potum dedi nõ escam. Eos uero qui iam tum in habitu perfectio re constiterint, iuuencam boum merito appellat, quippe qui perfectiorum boum fœtus sint, cuiusmodi ipse fuit Apostolus, qui de seipso atque ijs, qui simili modo ut ipse laborãt, ita ait: Nunquid de bubus cura est deo? an propter uos omnino dicit? erit autem omnis quoque ordo eorum, qui ecclesiæ pręsunt, quibusque arandi & colendi animas hominũ cura mandata est, iuuencę boum nomine significatus, quippe qui apostolicorum rituum ac præceptorum fœtus existat, quique etiam in uirtute usqueadeo incrementũ accepturus dicitur, ut ex fœtus multiplicitate, tantũ genitalis, rationalisque lactis introductorijs doctrinis sit suffecturus, ut ex eo innumerabiles alij nutriendi sint. Porro quum hæc ijs, qui in terra relicti fuerint, futura tum essent, aliud quiddã in die illa, tempore uidelicet aduentus Emmanuel, euentuRum pręedicit. Quid autem hoc? omnis, inquit, locus Iudaici populi, in quo erant mille uites pro

B mille siclis, in terram incultam erit, & in spinam. Nam cum sagitta & arcu ingredientur illuc (constat uero hoc dici de hostibus) quoniam terra inculta & spina erit omnis terra. Et sane specta q̃ multa in die Emmanuel, dico autem quo tempore rationale lumen est oriturum, quod per saluatorem nostrum in omnes homines emicabit, Iudaicæ genti euentura oraculum canat. Immundas enim atque hostiles potestates, quæ quondam inter gentes efficaciam suam exercebant & in Aegypto, & in regione Assyriorum, domino sibilante & quasi impellente atque adhortante eas, regionem ipsorum inuasuras ait, propterea quod talibus digna euaserit, easdẽque potestates quieturas in conuallibus, & foraminibus petrarum, & in speluncis, & in omni scissura ipsorum, ad sensum quidẽ in animis ipsorum, & in ipsis corporis sensibus, & cogitationibus, & discissis ipsorum mentibus: ad uerbum autẽ (quod quidem in promptu est) per totam ipsorum regionem, quod ipsum sane quis non admiretur, quum oculis cernat inimicos ipsorum omnem Iu

C dææ locum occupasse, & externos, simulachrorumque cultores homines, in cunctis ipsorum ciuitatibus & regionibus quieuisse? nõ igitur his solis eos esse afficiendos ait oraculum, sed etiam nouacula eius Assyriorum regis, quem nos intelligimus, & caput eorum, & pilos pedum, & barbam, omnem uidelicet, quo ipsi quondam affecti erant, ornatum abradendum. Sub eandem uero diem hãc, & sub idem tempus ad extremam ipsos diuitiarum dei penuriam minatur esse redigendos, usqueadeo ut & pane rationali, & solido, spiritualique cibo sint carituri, satisque habituri si lacte, hoc est, puerili introductorioque sermone nutriantur. Ad hæc, uites ipsorum in terram incultam fore. Postq̃ enim (ut ipse propheta ait) agricola idem & eorum dñs expectauit, dum uinea uuam ferret, eaque protulit spinas, & uociferationẽ quandam, non autẽ iustitiam (quocirca etiã sepem eius auferens, & parietẽ euertens, ad terram incultam uineam redacturum se affirmat, & eam inimicis traditurum, quos cum sagitta et arcu illuc ait ingressuros, ubi a deo, qui eos nõ iniuria, sed iure optimo tradiderit, acceperint potestatem, eo quod terra

inculta & spina omnis ipsorum terra facta sit, propterea, inquam, quod ad terram incultam & spinam ipsi seipsos redegerunt,) ingrediuntur, inquit, illuc cum sagitta & arcu qui cōtra ipsos potestatē acceperint. Cęterum noli quęso mirari, si hæc quoque adumbrate, & per figuras obscurissimas reddita sunt. Iam enim prius dispensationis huiusmodi causa dicta est, q̃d utiq; oraculum uoluerit extremum Iudaicæ gentis occultare interitum, ut apud eam scriptura ad nostrum ipsarum gentium profectum, utilitatemq; seruaretur. Nam si ipsis quidem palam interitum, gentibus autem bona prophetię pollicitæ essent, ac prædixissent, nemo apud Iudæos earum studiosus fuisset, sed eas tanq̃ ipsis contrarias atq; inimicas deleuissent, atq; ita nobis qui de gentibus profecti sumus, neutiquā licuisset prophetarum de saluatore nostro, ac de nobis ipsis testimonijs uti. Cæterum cum tam multa in die Emmanuel Iudaicę genti secundam alteram interpretationem euentura essent, eorum qui ex ipsis relinquendi sint paucitas quædam futura dicitur, de qua ait Apostolus: reliquiæ secundum electionem gratiæ factę sunt: ex hac autem paucitate qui fuerit, nutriet, inquit, iuuencam boum, & duas oues, & ex eo q̃d plurimum faciet lac, butyrum & mel comedet. Talis autem a nobis in secunda expositione omnis apostolicus discipulorum saluatoris nostri Iesu Christi chorus demonstratus est: sed quemadmodum hic qui relictus sit, talis futurus ex prophetia declaratur, ita postquam uniuersa Iudaicæ gentis regio, & uinea eiusdem, in terrā incultam & spinam commutata fuerit, & propterea hostibus tradita, rursus ex altera parte omnis mons qui aratur, arandus esse ab eadem prophetia prædicitur. Arbitror autem saluatoris nostri Iesu Christi ecclesiam eo modo significari, de qua ipse ait: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita: quod em̄ in ecclesia publicis actionibus clarum & sublime & ad superna tendens sit, montem arbitror his uerbis appellari: hunc igitur mōtem qui aratur, aratum iri ait, ita quidem ut illuc terror accessurus non sit, quin potius usqueadeo a priore solitudine, & terra inculta & spina commutandum, ut idoneus futurus sit qui euadat in pascua ouis & conculcationē bouis. Et sane ratione colligere possumus, quēadmodum Christi ecclesia quę olim erat terra inculta & spina, ad tantam commutationem per ipsius gratiam peruenerit, ut herbam rationalis fertilitatis & pabulum oportunum usqueadeo protulerit, ut & ouibus similes & simpliciores ea frui possint, & qui ad habitum perfectiorem peruenerint, qui boues appellantur, eādem arare et colere, eo sane modo quo diuinum Apostolum docentem ostendimus, ubi ait: Nunquid de bubus cura est deo? an propter uos omnino dicit, propter uos enim scripta sunt, quoniam debet qui arat, in spe arare, & qui triturat, in spe participare. Ita quæ olim deserta incultaque erat terra, post Christi aduentum cōmutata est, ut quos eo modo boues intelleximus, ijs conuenientis aptęque agricolationis usum idoneum prębeat. Attende uero quo nam modo sub uno eodemque sensu ortus de uirgine canitur: & pariter, inquit oraculum, quę olim fertilis terra & quę prius mille

Siclo-

A Siclorum erat in teram incultam erit, & in spinam, omnisque eorum terra propterea quod futura sit in spinam & terram incultam, tradetur ijs qui cum sagitta & arcu accedent. Contrariū uero patietur omnis mōs: nam a priore inculta terra & spina mutabitur in pascua ouis, & conculcationem bouis: itaque ipse qui aratur arabitur, neque illuc terror adueniet. Quibus uerbis plane arbitror significari saluatoris nostri ortum de uirgine, & quę posthac simul atque aceruatim & Iudæis & reliquis gentibus euentura erant: siquidem utriusque ordinis mutationem in contrarium prophetia demonstrat, Iudaicæ quidem gentis a meliore in peius, collectę autem de gentibus ecclesiæ, a priore sterilitate ac solitudine, in fertilitatem secundū deum, quæ quidem dum sub unum et idem tempus quo Emmanuel adueniet absoluenda canūtur, oraculi ueritatem euentus comprobauit. Non enī alias quam post saluatoris nostri aduentum, finem accepisse demonstrantur, tum ex ijs rebus quæ plane de Iudæis dictę sunt, tum ex ipsa quæ de gentibus collecta est ecclesia: nā

B si post aduentum saluatoris nostri, ipsius inquam Iesu Christi, regnum ac principatus apud Iudæos & apud Damascenos esse nō desijsset, & nisi ante oculos nostres, nobis ipsis intueri liceret relictam ab illis terram, et ab externis ac simulachrorum cultricibus nationibus habitatam, præterea, si non in terram incultam & spinam omne quodcunque olim uenerabilissimum sacri apud illos sanctuarij decus habebatur, cōmutatum esset, & nisi cultores simulachrorum, impurissimi homines, illorumque hostes cum sagitta & arcu inuadentes, & ab ipso domino impulsi ab externis regionibus uenissent, & in ipsorum terris quieuissent, omnemque locū omnemque ciuitatem ipsorum occupassent. Et rursus, nisi a terra inculta & spina & ab ea quę prius erat colendi negligentia, per saluatoris nostri doctrinam commutatæ omnes, quæcunque in ipsum crediderunt gentes, religiosam & secundum deum rationalem fertilitatem cultumque accepissent. Ad hæc, nisi oculis Christum intuiti,

C nō credidissent, & nisi docentem audiuissent, auditumque respuissent, & nisi reliqua quę in eadem prophetia cōtinentur, post tempora Iesu saluatoris nostri exitum sortita esse ostenderētur, sane non ipse esset habendus, quem prophetæ intelligunt. Sed si cuiuis uel cæco, ut aiunt, perspicua oraculorum euenta existunt, quæ quidem non alias quam post tempora aduentus illius completa sunt: quid amplius opus est de illius ortu ex uirgine dubitare? ac non potius benigna quadam ratiocinatione, ex ijs quæ adhuc cernuntur, rerum quoque ipsarum initio fidem facere? hæc uero ipsa quæ adhuc cernuntur quæ tandem sunt, nisi Iudæorum in illum incredulitas? (quę planissime secundum ipsum oraculum completur, quod ait: Auditu audietis & non intelligetis, & intuentes intuebimini, & non uidebitis: crassum enī factum est cor populi huius,) & ipsius Hierusalem obsidio? & prisci illius sanctuarij extrema solitudo? & externarum gentium, quæ stimulis, hoc est asperioribus imperijs ipsos in seruitutem redigunt, in ipsorum terra habitatio? (hoc enim significabāt muscarum atque apum exempla:) & denique ipsarum gen-

tium a priore solitudine ad culturam secundum deum commutatio? hęc igi D
tur quæ oculis cernuntur, quis non admiretur atque obstupescat? quis porro non uere diuinum fateatur uaticinium? quum audiat ante totos mille annos apud maiores hæc in libris ipsorum contineri & uersari? quę tamen non alias ad finem peruenerint, quam post saluatoris nostri aduentum? quod si admirabilis est prędictio, itemque admirabilior & supra omnem rationem ipsius prędictionis euētus, quid amplius dubitare opus est, utrum primus eius de quo prophetæ loquuntur accessus, admirabilem & supra omnem hominis naturam sui ortus constitutionem sortitus sit, quando reliquorum quoque miraculorum euidentia, quæ illius ortu haudquaquam minor est, cogit etiam aliorum quæ circa illum gesta sunt accipere testimonium? Cæterum, ordine deinceps his quæ dicta sunt post illud: In pascua ouis, & conculcationem bouis, adnexa est altera quædam prædictio cognata eius quæ exposita est, quæ quidem ab eo loco incipit, & dixit dominus ad me: Sume tibi librum, quam E
etiam ipsam tempus iam est ut exponamus & contemplemur.

Ab eodem II.

Et dixit dominus ad me: Accipe tibi ipsi librum nouum grādem, & scribe in eo stilo hominis, ut celeriter direptionem facias spoliorum, adest enim, & testes mihi facito fideles homines, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad prophetissam, & in utero accepit, & peperit filium, & dixit dominus ad me, uoca nomen eius: Accelera, spolia detrahere, cito prædare, quia antequam sciat puer uocare patrem aut matrem, accipiet potestatem Damasci, & spolia Samarię coram rege Assyriorum. Cōtinuatur cum superiore, prophetia hæc: Quæ enim illic uirgo, nobiscum deum, parere dicitur, prophetissa in præsenti nominata est. Sed quum quæstio oritur, unde nam esset conceptura quæ uirum experta non esset, ipsum hoc de quo quæritur, nunc oraculum docet: Et accessi, inquit, ad prophetissam, & in utero accepit, & peperit filium. Est autem intelligēdum, de spiritu san F
cto, a quo afflatus propheta diuinabat. Ipse enim sanctus spiritus se accessisse ad prophetissam fatetur, quod quidem ipsum plane cōpletum est in saluatoris nostri Iesu Christi ortu, quo tempore missus est angelus Grabriel a deo in ciuitatem Galilęæ cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen Ioseph, de domo & familia Dauid, ad quam dixit: Aue gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Et rursus: Ne timeas, inuenisti enim gratiam apud deum, & ecce cōcipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum, & quum dixisset Maria: Quomodo erit istud? quoniam uirum non cognosco? respondit: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod gignitur, sanctum uocabitur, filius dei, & in superiore quidem prophetia in ortu ipsius Emmanuel, priusquam sciret puer bonum aut malum, dicebatur, relinquendam esse terram ab obsidentibus eam duobus regibus, uno quidem Samarię, altero autem Damasci: in præsenti uero, priusquam sciat uocare patrem,

A trem,aut matrem,puerum accepturum potestatem Damasci,& spolia Samariæ, quarum prius abolendos esse reges in ortu ipsius Emmanuel cecinit. Et ad uerbum quidem in diebus Achaz regis Iuda,& ipsius prophetę Esaiæ,duo reges ex composito,eos qui successoribus Dauid parebant,obsederunt, sicut etiam prius ostensum est, alter quidem Damasci gentium simulacra adorantium rex, alter uero Iudaicæ multitudinis in ea Palestinæ ciuitate quæ tunc quidem uocabatur Samaria,nunc autem a nostris Sebaste nominatur, de quibus Deus per prophetam ad Achaz dixit: Ne timeas, neque anima tua langueat a duobus lignis,a torribus his fumigātibus,et quum interitum uirorum cōtinuo neque multo post futurum dixisset, deinceps canit quēadmodum in nobiscū futuri dei ortu,penitus amborum extinguetur et dissoluetur regnum. Ostēdimns autē ab historia quemadmodū usque ad tempora aduentus saluatoris nostri Iesu Christi, utrunque & Iudęorum & Damascenorum permanserit regnum. Postq̄ uero ille ad omnes hoīes aduenit, sicut oraculum ipsum prædixerat,defecerunt, quo tempore imperium Romanorum una cum saluatoris nostri publicatione inualuit: & hæc ad uerbū cum cecinisset oraculum, transiuit ad sensum & intelligentiam, & ad uniuersalem maioris spiritus in cōtemplando expositionem,& quum duos ordines hostium atque inimicorum inuisibilium, hoc est, malorum dæmonum instituisset, qui omne hominum genus uarijs modis oppugnant, unum quidem eorum qui & undique et semper inter homines cultus simulachrorum, & in opinionibus falsas sententias generant atque efficiunt, alterum uero eorum qui in moribus, animarum perditionem atque interitum moliuntur, quumque erroris in simulachris colēdis imaginem ferre ostendisset eum qui Damasci imperaret, eius uero per quem homines a temperāti sanoque uictu deducuntur, figuram esse, eum qui Samariæ: non prius ait terram ab hisce liberandam (sic utique uocans homines in terra habitantes) quam in terra C conspiciatur Emmanuel deus:ubi autē hic illuxerit,& in hominis anima regnauerit, neminem posthac superfuturum eorum qui antea ipsam possidebant. Sic sane etiam hoc in loco dictum esse illud, accipiet potestatem Damasci, & spolia Samariæ, utpote quum saluatoris nostri Iesu Christi uis aceruatim euersura esset cunctos inuisibiles nobis hostes, qui iampridē his, quæ superius dictę sunt,a deo alienis & noxijs operationibus,uniuersos homines obsidebant: nec non rursus si ad uerbum interpreteris, uideas protinus in ortu atque aduentu saluatoris nostri, Damasci potentiam euersam, & spolia Samariæ sublata, hoc est, earum regna, quæ usque ad tempora de quibus dictum est, durauerint, ex illo ad hunc usque diem ut ab oraculis prædictum est,defecerunt. Quidam uero etiam aliter dicunt, magos qui ab oriente uenerunt, & Christum qui puer adhuc erat, adorauerunt, hos ipsos esse, potestatem Damasci: potes etiam magis in uniuersum dicere,oēs quicunque alienam a deo multitudinique deorum addictam simulachrorum culturam aspernati sunt,& Christi uerbo seipsos addixerunt,prętertim si in uerbo et sa-

pientia seculi huius potentes sint, eos ipsos esse qui Damasci potentia nomi D
nētur: eodem sensu etiam spolia Samariæ accipies, de Iudaica gente assumptos saluatoris nostri discipulos et apostolos, quos quasi de hostibus ad circuncisionem spectantibus qui aduersum se militauerint, prædæ instar sibiipsi subijciens, contra Assyriorum regem armauit, quandoquidem sic rursus per figuram, seculi huius princeps significatur. At uero quoniam illud ante regem Assyriorꝝ, manifestius Aquila reddidit, ubi sic ait, in faciem regis Assyriorum: uide ne forte in his uerbis Romanorum imperium significet, siquidem ex ijs quę pauloante a nobis exposita sunt, Assyrij sermone nostro, & qui dirigunt, & qui diriguntur intelligi solent: quoniam igitur oraculo quod nunc de saluatore nostro redditur, etiam rex Assyriorum implicitus est, merito hic quoque a nobis Romanorum imperium acceptum est, quippe quod ad subijciēdas gentes ab ipso deo dirigatur. Ergo qui nascitur puer, accepturus potētiam Damasci, & spolia Samariæ, & traditurus in fa E
ciem Assyriorꝝ & in oculis eorum qui a deo diriguntur canitur: atq; hæc ipsa in ortu suo facturus ui quadā diuina atq; ineffabili, qui quidem adhuc in puerili corpore cōstitutus tanta inter hoīes dispensatione fungetˉ. Omnia uero hæc Propheta in nouo & grandi libro stylo & scripturæ hominis tradere iubetur: hoc eīm sermone nouum significatur testamētum. Assumit autem eorꝝ, quæ dicta sunt testes sacerdotem & prophetam, oraculo docente, fore opus in demōstrationibus de Christo tum a sacerdotio q̊d in lege continetur, tum a prophetis qui postea fuerunt, accipere testimonia: & alioqui fideles uult esse testes, eos qui pueri de quo agitur, inspecturi sint ortum, ut ea quæ in ipsa prophetia cōtinentur, intelligere possint. Supra enim dicebatur, si non credideritis, non intelligetis, & alterum quidem lumen dei habere: id eīm Vrias ex interpretatione significat: alterum uero, qui benedictionis sit filius, dei in seipso memoriam ferre. Id eīm sibi uult Barachiæ Zacharias: hæc igitur nos in figuras coniecimus. Si quis autem ex Iudæis hæc no F
lit sic se habere, is quæso nobis ostendat, quis unq̄ apud ipsos Emmanuel fuerit, & quomodo Propheta ad prophetissam accesserit, & quę tādem ea sit, & q̊modo euestigio conceperit, et quisnā iste ex prophetissa natus filius, cui nomē ipse dominus imposuerit, celeriter detrahe spolia, cito prędare, et quęnam sit causa huiusce, eius qui natus sit, appellationis. Ostendant præterea illud quid sit, prius quam sciat puer uocare patrem aut matrem, potestatem accepisse Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Nos enim ista & ad uerbum & figurate accipientes, iam nunc completa esse demōstramus in ortu saluatoris nostri, quippe qui illud item ostederimus alias quidem ad uerbum, & secundum eam sententiam quæ in promptu sit, alias uero figurate oportere in ipsas prophetias incumbere: continuo namque post eas quæ antea dictæ sunt uoces, per obscuriores quasdam figuras adiungitur: Et adiecit dominus loqui ad me adhuc, eo q̊d nolit populus iste aquam Siloam, quæ uadit cum silentio, sed uelit habere Rhaasim, & filium Rhomeliæ,

A meliæ, idcirco ecce dominus adducet super uos aquam fluminis fortem & multam, regem Assyriorum, & gloriam eius: & ascendet super omnem conuallem uestram, & ambulabit super omnem murum uestrum, & auferet de Iudæa hominem, qui possit caput tollere, aut qui idoneus sit consummare aliquid, & erũt castra eius ita ut impleant latitudinẽ regionis tuæ: nobiscum deus. Cognoscite gentes & uincimini, exaudite usq; ad extremum terræ. Planissime enim hæc nulla alia ratione, quam ex figura, & immutatione, conuersioneq; sermonis, sententiam seruant: significant namq; per aquam Siloam quæ uadit cum silentio, euangelicam salutaris uerbi doctrinam: nam ex interpretatione, Siloam dicit̃ missus. Porro hic q̃s nam alius sit, nisi qui a patre ad nos missus est deus uerbum? de quo etiam Moses ait: Non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Pro illo enim, cui reposi-
B tum est, in Hebraico habetur Siloam, eum uidelicet qui hic habetur Siloam hoc est, missum, etiam illic significante oraculo. Porro Rhaasim rex fuit earum gentium, quæ simulachra Damasci colebant, sicut Romelię filius eius Iudaicæ gentis, quæ in Samaria patriam religionem deseruerat. Minatur ergo deus ijs qui Siloam, hoc est, missum Emmanuel, & eum qui ex muliere prophetica natus sit, filium, potabileque ac fœcundum eius uerbum non susceperint, sed illud quamuis mãsuete & cum silentio feratur, recusauerint, & contra seipsos aut gentiũ simulachra colentium, aut populi dei defectionis principem optauerint, se inducturum aquam fluminis fortem & multam, quam sane aquam, ipsum prophetiæ oraculum interpretatur dicens, ipsam esse, regem Assyriorum. Sic enim rursus secundum sentẽtiam, aut significat principem seculi huius, aut, quod nunc rerum potitur, Romanorum imperium, cui imperio traditi sunt qui eam, de qua dictum est, aquam Siloam, quæ cum silentio uadit, recusauerunt, aduersarijs autem atque hosti-
C bus rectæ rationis sententijs atque opinionibus, seipsos subiecerunt: e uestigio enim, neq; ita post multum tempus, in eos qui saluatoris nostri euangelium non susceperant, sed potum Siloam qui labitur cum silentio recusauerant, Romanorum ab ipso deo directus exercitus, facto impetu, penetrauit in omnem conuellem ipsorum, & ambulauit super omnem murum ipsorum, & abstulit de Iudæa hominem, qui posset caput tollere, aut qui idoneus esset consummare aliquid: & facta sunt eius crastra adeo magna, ut uniuersæ Iudæę latitudinem impleuerint. Et hoc quidem cur ita ad uerbum contra illos completum sit, si uis discere, audi iam. Nempe quoniam ille deus Emmanuel qui de uirgine natus est, nobiscum fuit non cum illis: nam si illum habuissent, nunq̃ talia passi essent. Quapropter iam deinceps oraculum ad gentes inclamat ipsum Emmanuel dicens: Nobiscum deus, cognoscite gentes & uincimini. Et hæc quidem nos hoc modo interpretati sumus, ut ostenderemus, quemadmodum nunc quidem ad uerbum, nunc autẽ per obscuriores figuras maximam prophetiarum partem intelligere oportet: cæterum iam

inde abeuntes, conuenit etiam id quod de eadem prophetia superest, simili D
ratione contemplari. Quod si etiam nunc Iudæi, hæc alio quodam tempore futura esse dicant, utpote quum ea ex scripto duntaxat, atque ad uerbum, de eo qui ab ipsis adhuc expectatur Christo accipere soleant, interrogandi sunt protinus, quomodo qui uenturus est, ut ipsi aiunt, potestatem Damasci, & spolia Samariæ accipiet coram rege Assyriorum, quum in præsenti tempore Samaria sublata sit, neque amplius existat, & ea, quæ potestas Damasci nominatur, nusquam appareat, neque item potentia Assyriorum, quam quidem quum Medi ac Persæ euertissent, in eius locum iam pridem successerunt: quæ simul omnia quum sui ipsorum, hoc ipso tempore uix exiguum quoddam uestigium demonstrent, quo possimus ea fuisse aliquando conijcere, qui tandem fieri potest ut in futurum tempus eorum expectetur euersio? atqui ne antea quidem ullo unquam tempore facta esse ea, quæ in huiusmodi prophetia continetur, dicere ullo modo possunt. Nullus certe unquam apud Hebræos, ex E
prophetica matre & Esaia propheta natus, spolia Samariæ & potestatem Damasci, exercitu contra regem Assyriorum comparato, (ut eam sententiam sequamur quæ a uerbis non recedit,) accepisse memoratur. Omni itaque ratione fateri cogimur, ea tantummodo secundum superius redditam a nobis sententiam completa esse, hoc est, nusquam alias quam post aduentum Iesu saluatoris nostri, quo tempore demonstrauimus ea quæ hoc modo prædicta sunt, finem accepisse. Ergo in huius aduentu, sicut in ipsa prophetia continetur, scriptus est nouus liber, noui utique testamenti uerba complectens, & in his ortus propheticæ mulieris filij, qui secundum uerba prophetiæ, & Damasci & Syriæ uniuersæ regalem potentiam, & quæ nos interpretati sumus, spolia Samariæ, ineffabili quadam diuinaque uirtute in manus regum Romanorum tradidit: uerumtamen sententiam quoque sequentibus, suos idem de Iudæis discipulos, quasi spolia quædam adeptus, intelligibilibus rationalibusque armis munitos, in faciem eius de quo dictum est regis Assyriorum, constituit, atque hos tanquam suos proprios scutatos milites comparauit. Attamen eos qui fœcundam uitalemque doctrinæ suæ aquam, quæ F
cum silentio labitur recusauerint, & hostiles deoque inimicas partes elegerint, regi Assyriorum tradidit, cui quidem etiam nunc addicti seruiunt. Ascendit igitur hic super omnem conuallem ipsorum, & super omnem murum ipsorum, & abstulit de Iudæa omnem principem ac regem, qui hoc in loco caput nominatur, & omnem potentem, qui aliquid conficeret: itaque ex illo in hunc usque diem illi, neque ullum caput habent, neque aliquem in diuinis potentem, qualis quondam erat, qui illis ornamentum decusque addebat, siue propheta, siue alioqui iustus deoque amicus uir. Constat autem illud quoque, quemadmodum omnis ipsorum regio inimicis hostibusque ipsorum subiecta, in hunc usque diem uexetur, & hæc uniuersa, in ipsius Emmanuel aduentu suum finem sortita sint. Hoc ipsum sane Hebræorum scripta continent, quæ propemodum significant, ipsum Emmanuel, cui credere noluerunt Iudæi, authorem

A thorem illis tantarum calamitatum extitisse, nobis autem gentibus, quæ illi credidimus, & salutem & dei notitiam, ut iam demonstratũ est, attulisse. Quare deinceps adiungitur, nobiscũ deus, cognoscite gentes & uincimini. Siquidem nos ex gentibus uicti sumus re uera, qui ipsi ueritati, et stantis nobiscum dei uirtuti cedẽtes, in illum credidimus, cedentesq; eidem paruimus omnes pariter, quicunq; usq; ad extrema terræ habitamus, ut in prophetia scriptum est, quæ ait: Exaudite usq; ad extremum terræ, & nos quidem, & uicti sumus, & uocanti obtẽperauimus. Ad eos uero qui de ipsis gentibus nõ crediderint, ea dirigit quę sequũtur, dicens: Qui fortes fuistis, uincimini. Si enim rursus fortes fueritis, rursus uincemini, & quamcunq; rationẽ inieritis non manebit in uobis, quoniam nobiscum deus. Sic dicit dominus forti manui non credentibus: quibus uerbis oraculum ad eos, qui iugum detrectant, & doctrinæ Christi resistunt, & potenti ipsius manui non credunt,
B planissime uaticinatur, quod futurum sit ut ne ualeant quidem oppugnare nobiscum deum, quamuis experiãtur, et quod omne quodcunq; aduersum nos comminiscentur, ipsis non constaturum sit, propterea quod nobiscum sit Emmanuel, & hanc quidem sentẽtiam facile est, ut ij attendant, etq; assentiantur, qui minas aduersum nos et principum per singula tempora insolentias atq; impetus animaduerterint, atq; ut in cassum eis omnium minarum euenta propter nobiscum deum euaserint.

Ab eodem III.

Hoc primum, bibe, cito fac, regio Zabulon, & terra Nephthalim, & reliqui qui maritimam habitant trans Iordanem, Galilæa gentium, populus sedens in tenebris, uidete lucem magnam, sedentibus in regione & umbra mortis, lux exorta est eis, & quæ sequũtur, quibus adiungit, quẽadmodum omnem uestem congregatam dolo, & indumentum, cum cõciliatione soluturi sunt, & uolent si fuerint igne combusti: quoniam puerulus natus est no
C bis, & filius datus est nobis, cuius imperium super humerum ipsius, & uocatur nomen eius magni consilij angelus, admirabilis consiliarius, deus fortis, potentiam habens, princeps pacis, pater futuri seculi. Adducam enim pacem super principes, & sanitatem ei, magnum imperium eius, & pacis eius non est finis, super solium Dauid & regnum eius ut dirigat illud, & suscipiat in iudicio & iustitia ex hoc tempore & usq; in seculum, zelus domini Sabaoth faciet hęc. Iam nunc tertio puerum hunc prophetia commemorat, quæ eandem rem uarijs modis significat. Quoniã igitur nunc propositum nobis est, aduentus dei ad homines modum ostendere, uide quęso hic quam multis modis demonstretur. Primo quidem dictus est Emmanuel deus, qui de uirgine nasceretur. Secundo, ex prophetica muliere & spiritu sancto puerulus, qui non alius est quam is de quo iam diximus. Tertio is, de quo nunc agimus, qui cum prioribus unus est atq; idem. Huic igitur esse nomẽ dicitur, ut legitur apud Septuaginta, magni consilij angelus: &, ut quidam codices habent, admirabilis consiliarius, deus fortis, potentiam habens,

princeps pacis, pater futuri seculi. Vt uero est in Hebraico, sicut Aquila te- D
stificatur: Quoniam puerulus natus est nobis, filius datus est nobis, et facta
est mensura super humerum eius, & uocatum est nomen eius, admirabilis
consiliarius, fortis, potens, pater, etiam princeps pacis, & pacis eius non est
finis. Sicut autẽ Symmachus: Adolescẽtulus enim datus est nobis, filius da
tus est nobis, & erit disciplina eius super humerꝝ eius, & uocabitur nomen
eius admirabilitas, consiliarius, fortis, potens, pater seculi, princeps pacis, et
pacis eius non est finis. Ergo non simpliciter angelus secundũ ipsos LXX.
sed magni consilij angelus, & admirabilis consiliarius, & deus fortis, & po
tentiam habens, & princeps pacis, & pater futuri seculi oriturus aliquãdo,
et puerulus futurus, ijs uerbis canebatur. Habes etiam in ijs, quę prius dicta
sunt, dei uerbum, & deum et dominum diuersis modis appellatum, & pari
ter eundem angelum patris nominatum, & primum imperatorem copiarꝝ
domini, sed quis tandem hic sit? secundum Aquilam quidem & secundum E
ea, quæ etiam nunc apud Hebræos feruntur testimonia, qui inter hoĩes na-
scetur, & puerulus existet, admirabilisq; cõsiliarius, & fortis, & potens, &
pater etiam, & princeps pacis, cuius pacis nunq̃ ait futurꝝ finem. Secũdum
Symmachum autẽ, admirabilitas, cõsiliarius, fortis, potẽs, pater seculi, prin
ceps pacis, & pacis infinitæ atq; interminatæ. At, sicut Theodotion uoluit,
admirabiliter cõsulens, fortis, potens, pater, princeps pacis, ad multiplican-
dam disciplinam, cuius pacis nõ est finis. Cæterꝝ, quæ sequuntur tibi ipsi cõ
templãda relinquo, hoc unum dumtaxat adnotasse cõtentus, q̃ ipse hic, qui
dicitur pater seculi, & infinitæ pacis princeps, magniq; consilij angelus, ori
turus aliquando & puerulus futurus prophetia declaratur, & in ortu suo
inter homines uolet olim esse igne combustos eos, qui in ea salute gentium
cuius ipse author erit, odiosi futuri sunt, siue ij mali quidam dæmones, siue
etiam impij homines intelligãtur, de quibus ait: Quod omnem uestem col-
lectam dolo, & uestimentum, cum conciliatione soluent. Sed qui tandem hi F
fuerint, nisi de quibus alibi ex ipsius saluatoris nostri persona dictum est?
Partiti sunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserũt sortem? &
quicunq; eiusdem impietatis ac sceleris participes fuerũt? Qui quidẽ dum
seipsos ad extremum condemnatos uidebunt, optabunt se ante talem impie
tatem igne fuisse combustos, potius quam magni consilij angelum a seipsis
uiolatum fuisse. Tu uero tecum ipse considera, num omnem humanam na-
turam trãsiliat, quod illius pax nullum finem habitura esse dicatur, et quod
pater seculi nominetur: præterea quod non simpliciter angelus uocetur,
sed magni consilij angelus, & deus fortis, & quæcunq; una cum his adnu-
merata sunt. Item ait per illum regnum Dauid esse dirigẽdum, quod ipsum
sane hoc intelliges modo. Plurima quidem ea sunt quæ ipsi Dauid promi-
sit deus, in quibus etiam illa: Et ponam in mari manum eius, & in flumini-
bus dexteram eius, ipse inuocabit me, pater meus es tu, deus meus, & susce-
ptor salutis meæ, & ego primogenitũ ponam illum, excelsum præ regibus
terræ,

A terræ, in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentū meum fidele ipsi, & ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. Et rursus: Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. Quum in psalmis deus ipsi Dauid tam multa promiserit, contraria tamen ijs quæ promissa sunt, illius successoribus euenisse constat propter ipsorum impietates. Etenim quum ex semine Dauid reges usque ad Iechoniam & usque ad Babylonicam templi obsidionem permanserint, ubi hoc ipsum accidit, tum uero dissolutū est regnum, adeo quidem, ut ex illo tempore, non amplius sedes Dauid, neque de semine eius quisquam apud Iudaicam gentem regnauerit, & hanc quidem earum rerum, quæ (ut proxime posita psalmi particula demonstrat) ipsi Dauid promissæ sunt, iacturam, spiritus diuinus in hunc modum canit: Tu uero repulisti
B & despexisti, distulisti Christum tuum, euertisti testamētum serui tui, profanasti in terra sanctuarium eius, destruxisti omnes sepes eius. Et post pauca: Sedem eius in terram collisisti, minuisti dies temporis eius, perfudisti eum confusione. Quæ omnia quum iam perfici incœperint, ab eo tempore quo populus in Babylonem captiuus ductus est, usq; ad Romanorum & Tiberij imperium prolata, prouectaq; sunt. Nullus enim ex genere Dauid hoc toto intermedio tempore in Hebraicæ gentis regia sede uidetur sedisse, usq; ad Christi aduentum. Vbi uero dominus et saluator noster Iesus Christus, qui de semine Dauid ortus est, in totum orbem rex denunciatus est, tanquam ea quæ de terra & ruina instaurata sit ipsa illa sedes Dauid, per diuinum saluatoris nostri regnum erecta est, & permanebit in æternum, ueluti sol in conspectu dei, illius lucis radijs quam doctrina illius præ se fert, totum orbem terrarum illustrans, quod quidem & psalmi proximo testimonio consentaneum est, & huic prophetæ de quo nunc agimus, qui de puero
C orituro ait, ipsum in sede Dauid, æterna uidelicet ac permanente, quę etiam ipsi Dauid promissa est, sessurum in regno ipsius, ut dirigat illud & suscipiat in iudicio et iustitia ab hoc ipso tempore usq; in seculum. Porro autem quomodo hęc ipsa cōpleta sint, satis abunde docere nos potest angelus Gabriel, in ea allocutione qua ad uirginē usus est sic dicens: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud deum, ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum, hic erit magnus & filius altissimi uocabitur, & dabit ei dominus deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis, ipsum hunc in psalmo superiore etiam propheta expectans Christi ortum, & moram eius, dilationemque quasi ruinæ sedis Dauid causam inspiciens, tædio ingenti afficit, & ait: Tu uero repulisti & despexisti, distulisti Christū tuum. Deinde quasi timēs ac suspicans, deum ipsum orat, ut q̄ celerrime ea, quę promissa sunt exhibeant, dicens: Vbi sunt misericordię tuę antiquę dn̄e, quas iurasti Dauid in ueritate tua? quæ quidem ipsa, ipsa, inquam, hæc planissime cōplenda esse in ortu

magni

magni consilij angeli uaticinatur: in quo uolent, inquit, ij de quibus antea di D
ctum est, si fuissent igne combusti. Quoniam puerulus natus est nobis & fi
lius datus est nobis, magni consilij angelus. Quibus autem nobis? nisi ijs,
qui in ipsum credidimus? qui in Galilæa gentium sumus? quibus author fa
ctus est luminis & lætitiæ, & recentis, nouiq; potus, noui testamenti myste
rij, ut ipsa quoq; prophetia ait: Primum bibe, cito fac regio Zabulon, &
terra Nephthalim, & reliqui maritimam incolentes ultra Iordanem. Gali-
læa gentium, populus sedens in tenebris, uidete lucem magnam, & sedenti-
bus in tenebris & umbra mortis lux orta est eis. Sunt uero ij, qui in his uer-
bis significantur & quicunq; ex gentibus in Christum dei crediderunt, &
saluatoris nostri discipuli atq; apostoli, quos de terra Zabulon & Neph-
thalim euocatos, præcones Euangelij sui elegit. Hisce enim magni consilij
angelus filius datus est author salutis. Iis uero, qui in ipsum nõ crediderint,
ignis uidelicet atq; incendij. Vniuersæ autem huiusce dispẽsationis causam E
fuisse ait zelum domini, sic dicens: Zelus domini Sabaoth faciet hæc. Sed
quis tandem hic sit zelus nisi is cuius meminit Moses, ubi ait: Ipsi mihi ze-
lum iniecerunt in eo, qui nõ erat deus, & irritauerũt me in simulachris suis:
& ego zelum inijciam eis in ea quæ non est gens, in gente stulta irritabo il-
los. Sed quoniam fauente deo iam nunc ea quæ ad eius aduentum ad homi-
nes pertinent de quo apud prophetas agitur, necnon eiusdem aduentus mo-
dus, ex propheticis testimonijs demonstrata sunt, tempus iam esse uidetur
ut inspiciamus, ubi terrarum oriturus, & ex quo genere uenturus, item ex
qua Hebræorum tribu profecturus nunciaretur, quæ quidem ipsa si placet
obsecro scrutemur.

A Michæa IIII. De loco vbi esset oriturus is Deus, quem prophetæ nunciarunt.
CAPVT XI.

Et tu Bethleem domus Ephrata, minima es ut sis in millibus Iuda, ex
te mihi egredietur qui præsit, ut sit princeps in Israel, & exitus eius ab initio F
ex diebus seculi. Idcirco dabit eos usq; ad tempus pariẽtis, pariet, & reliqui
fratrum ipsorum conuertentur ad filios Israel, & consistet & uidebit & pa
scet gregem suum in robore dominus, et in gloria nominis domini dei ipso
rum existent, quoniam nunc magnificabuntur usque ad extrema terræ, &
erit hæc pax. Quod quidem ipse Emmanuel, qui ex interpretatione est no-
biscum deus, de uirgine nascatur, & quod puer fiat, magni consilij angelus,
planissime ex ijs quæ ante proposita sunt demonstratum est. Cæterum, o-
portebat etiam locum in quo ille oriturus esset, significari. Diuinitus ergo
prędicitur de Bethleem quidam egressurus princeps in Israel, exitus ab ini-
tio ex diebus seculi habens. Hoc autem ipsum nunquam humanæ naturæ
accommodari poterit, sed soli Emmanuel, & magni consilij angelo. Quod
enim ab ęterno existat cui tandem sit accommodandum nisi soli deo? igitur
de Bethleem (est autem hic Iudææ locus, non procul ab ipsa Hierusalem si-
tus) dicitur quidã ab æterno existẽs progressurus. Nullum uero nisi unum
Dauid

A David inuenimus gloria preditũ ac celebrem, qui inde sit exortus, & post ipsum David, alterũ dũtaxat, nostrum utiq; saluatorẽ Iesum, qui Christus est dei: præter hos autem nullum alium prorsus. At uero ipse quidem David huiusce prophetiæ tempora antecessit, & plurimis ante hoc oraculum annis, mortuus est: præterea ne a diebus quidem seculi exitus suos fecit David. Superest igitur ut in eo qui posthac de Bethleem proficiscitur, re uera Emmanuel, quique omnia quæ creata sunt antecedit, & deus uerbum, & nobiscum deus appellatur, quę hic scripta sunt compleantur: quoniam ipse quoque illius in Bethleem ortus, planissime dei aduentum significauit, ex ijs admirabilibus rebus quæ apud ipsam illam Bethleem euenerũt. Siquidẽ Lucas in hunc modum enarrans describit: Factum est autem in diebus illis. Exijt edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis: hæc descriptio prima facta est pręside Syrię Cyrino. Et ibant oẽs, ut profiterenẽ
B singuli in suã ciuitatem. Ascendit autẽ et Ioseph a Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatem David, quæ uocatur Bethleem, eo quod esset de domo & familia David, ut profiteretur cum Maria, despõsata sibi uxore prægnante. Factum est autem, quum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, & peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem uigilantes, & custodientes uigilias noctis super gregem suum: & angelus domini stetit super eos, & gloria dei circunfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quoniam natus est uobis hodie Saluator, qui est Christus dominus in ciuitate David: & hoc uobis signum. Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis laudãtium deum & dicentiũ: Gloria in altissimis deo, & in terra pax, in ho-
C minibus bona uoluntas. Et factum est ut descesserunt ab ijs in cœlum angeli, pastores dixerunt ad seinuicem, transeamus usq; Bethleem, & uideamus hoc uerbum qd factum est, quod dominus ostendit nobis: & uenerunt festinantes, & inuenerũt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de uerbo qd dictum erat illis de puero hoc: & oẽs qui audierunt mirati sunt de ijs quę dicta erant a pastoribus ad ipsos Hæc quidem Lucas. Mattheus autẽ ubi ea quæ ad ortum saluatoris nostri exponit, scribit in hunc modum: Quum autẽ natus esset Iesus in Bethleem Iudęę in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerũt in Hierusalẽ, dicentes, ubi est qui natus est rex Iudæorũ? uidimus eñ stellam eius in oriente, et uenimus ut adoremus eum. Audiens autẽ Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo: & congregans oẽs principes sacerdotum et scribas populi sciscitabat̃ ab eis ubi Christus nasceret̃. At illi dixerũt ei, in Bethleẽ Iudæę. Sic eñ scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem domus Ephratha: nequaq̃ minima es in principibus Iuda. Ex te eñ exibit dux, qui

pascet

pascet populum meum Israel. Tunc Herodes clam uocatis Magis diligen D
ter didicit ab eis tempus stellæ quę apparuit eis, & mittens eos in Bethleem dixit: Ite & interrogate diligenter de puero, & quum inueneritis renuntiate mihi, ut et ego ueniens adorem eum. Qui quum audijssent regem, abierunt, & ecce stella quam uiderāt in oriente antecedebat eos, donec ueniēs staret su pra ubi erat puer. Vidētes autem stellam gauisi sunt gaudio magno ualde, & intrantes domum uiderunt puerum cum Maria matre eius, & prociden tes adorauerunt eum, & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum & thus et myrrham, & responso accepto in somnis ne redirent ad Herodē, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam. Hæc autem uniuersa expo- sui, ut demōstrarem ea quę in ortu saluatoris nostri in Bethleem gesta sunt, certissima præbere argumenta, illum esse de quo loquitur prophetia. Atq; hodie quoq; qui locum illum incolunt, tanquam a patribus ipsorum acce- pta memoria, ijs, qui uisendi loci gratia Bethleem petere consueuerunt, testi E
monium suum afferunt, ueritati fidem facientes, agrumque demonstrantes, ubi uirgo enixa infantem deposuit: qua de ipsa re prophetia, sic ait: Idcirco dabit eos usq; ad tempus parientis, pariet, & reliqui fratrum ipsorum con- uertentur. Consentaneę autem hic quoq; parientem intelligit eam, quę in su perioribus oraculis uirgo nominata est, & prophetica mulier, quæ ipsum Emmanuel & magni consilij angelum erat paritura. Nam usq; ad huiusce tempora, eiusq; qui de ipsa erat oriturus, quæ ad priorem populum perti- nent, steterunt, quippe quum eis præscriptio temporis data esset usque ad tempus parientis, hoc est, usq; ad mirabilem ortum eius, qui de uirgine na- sceretur: post quem, sublatum quidē est ipsorum regnum, qui uero reliqui fratrum ipsorum dicuntur, ij sunt accipiendi, qui in Christum dei credide- runt, apostoli & discipuli & euangelistæ saluatoris nostri: quos conuersos ipse dominus pascere dicitur, non sicut prius per angelos, aut per admini- stros homines, sed ipse per seipsum, usqueadeo ut propter hoc magnificari F
eos contigerit usq; ad extremum terræ. Magnificati enim sunt, quo tempo re in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorū. Constat uero etiam illud, quam magnus grex per uniuersam terram ex ra- tionalibus, humanisq; ouibus ipsi domino per apostolos suos collectus sit. Quem sane gregem ipse dominus per seipsum, qui eius pastor simul & do minus est, uisurus pasturusq; in robore dicitur, adeo quidē, ut in manu for- ti & brachio excelso a domino & pastore conseruatę oues nihil mali patian tur ab insidiantibus asperis & immitibus feris. Et eā quidem quæ ad ortum in Bethleem, quæq; ad progressum ex eo pertinent eius dei quem prophetę nunciabant, in hunc modum se habent. Aduentum autem ipsius domini & pastoris de cœlo ad homines iampridem ex eodem propheta, qui nunc in manibus est proposui, ubi sic aiebat: Audite populi omnes, & attendat ter- ra, & omnes qui sunt in ea, et erit dominus uobis in testimonium: dominus ex domo sancta sua, quia ecce dominus dominus egredietur de loco suo, &

A descendet,& cætera,quibus adiungit: Propter impietatē Iacob omnia hęc, & propter peccatum domus Israel. Ab ijs autem quæ sequuntur apud eundem prophetam etiam illud planum est, quod non solum propter impietates Iudaicę gentis dominus de cœlo descendit,sed etiam propter salutem & uocationem gentium cunctarum. Adiungit igitur deinceps: Et erit in nouissimis diebus manifestus mons domini, & festinabunt ad ipsum populi multi,& ibunt gentes multæ,& dicent: Venite,ascendamus in montem domini. Quare posthac ubi eum qui est ante secula de Bethleem egressurum nunciauit,non soli Israel amplius, sed confertim omnibus gentibus usq; ad extrema terræ illum imperaturum affirmat. Dicit igitur:Et stabit,& uidebit,& pascet gregem suum in fortitudine dominus,& in gloria nominis domini dei ipsorum existent. Quoniam nunc magnificabuntur usq; ad extrema terræ:& erit hæc pax.Cui porro erit hæc pax,nisi terræ in qua magnifi

B cabuntur greges domini?id ipsum autem quem finem sortitum sit post saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, nemini obscurum esse potest: nam quum ante hunc aduētum, principum esset multitudo, & uniuersæ gentes, aut sub tyrannis, aut in statu populari essent constitutæ, ut nullum inter se commercium homines haberent,sed priuatim,exempli gratia,apud Aegyptios suus princeps regnaret,apud Arabas item suus,apud Idumęos, Phœnicas,Syros, aliasque item gentes, quumque gentes aduersus gentes, & ciuitates aduersus ciuitates consurgerent, obsidionesque innumerabiles & captiuitates per omnem locum ac regionem fierent, tum uero ubi Saluator noster ac Dominus affuit, una cum illius ad homines aduētu, iam tum primo Romanorum Augusto imperium in orbis nationes obtinente, solutus ilico est ille multiplex principatus, & pax uniuersam terram accepit, ei prophetiæ quæ nunc tractatur concordans, apertissime de Christi discipulis dicenti: Quoniam nunc magnificabuntur usque ad extremum terrę: &

C hæc pax. Cui consentaneum est quod in psalmis legitur de Christo oraculum,dicens:Orietur in diebus eius iustitia & abundātia pacis.Ex quo mihi uidetur princeps pacis in ea,quę proxime exposita est,prophetia nominari. Animaduerte tamē quęso,quo nam pacto is de quo nūc agimus Propheta dominum de cœlo egressurum initio ait, ac non prius erga homines pastoris officio functurum, quam nascatur is qui a prophetis canitur, in Bethleem: quomodo uero hæc in saluatore ac domino terminata sint, testimonio suo planum fecit Euangelista in ijs uerbis quæ ab illo nuper accipiens proposui. Pastor autem & dux ipsius Israel declarandus dicitur Christus, quum hæc sacrarum literarum sit consuetudo, ut sententiam sequentibus, uerum Israel nominent omnem eum qui contemplari facile possit, & gratam deo uitam sequatur: sicut ecōtrario Iudæos post peccatum, Chananæos, & semen non Iuda sed Chanaan, & principes Sodomorum & populum Gomorrhę ad mores illorum alludentes uocare solitę sunt: alioqui uero etiam ad uerbum interpretantibus, omnis saluatoris nostri uitæ consue-

tudo apud Iudaicam gentem fuit, & multorum ex Israel dux extitit eorum D
uidelicet qui ipsum agnouerunt, atq; ex circūcisione in ipsum crediderunt, & id quidem quod ad expositum oraculum pertinet, talem exitum inuenit, quæ autem sequuntur altero assumpto initio legenda sunt, quæ sic quidem se habent. Assyrius quum uenerit in terram uestram, & quum ascenderit in regionem uestram, excitabuntur in illum septem pastores, & octo morsus hominum, & reliqua, quę quo sensu sint accipienda, non est nunc enarrandi locus. Dixerit autem quispiam post Assyriorũ in Iudæam aduentum, quo Iudaica gens ab illis capta est, tam multas incursiones atq; insolentias contra illos extitisse, q̃ multæ septem pastoribus & octo morsibus indicantur. Hæc autem sciri posse ab ijs qui res Assyriorũ memorię prodiderint: quorum post finem, eum de quo prophetæ loquūtur de Bethleem extitisse, post VII. uidelicet pastores & post VIII. morsus qui Assyrios inuaserint, temporibus quæ illorũ in Iudæam accessum subsecuta sunt. Cæterũ, hæc pluri- E
mam postulantia indagationẽ, non est nunc curiosius explorandi tẽpus.

A Psalmo CXXXI. V.

Memento domine Dauid, et omnis mansuetudinis eius, sicut iurauit domino, uotum uouit deo Iacob, si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascẽdero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum domino, tabernaculum deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Ephratha, inuenimus eam in campis syluæ, introibimus in tabernacula eius, adorabimus in loco ubi steterūt pedes eius. Tum deinceps adiungit: Propter Dauid seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui. Iurauit dominus Dauid ueritatem, & non frustrabitur eum, de fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Et adiungit his item dicens: Illuc producam cornu Dauid, paraui lucernam Christo meo, inimicos eius induam confusione, super ipsum autem ef-
florebit sanctificatio mea. Etiã hæc prophetia cum superiore cõcordat, quę F
illum deum qui nūciatur uenturus, de Bethleem progressurum significat. Ipsum hoc igitur Dauid quoque, prius quidem ignorans, optat discere ab ipso deo, tum uero ubi optauit uotoque popóscit, id ipsum docetur: Postq̃ enim oraculum accepit quod ad ipsum in psalmo ita ait: De fructu uentris tui ponam super sedem tuam, & rursus: Illuc producam cornu Dauid, paraui lucernam Christo meo, merito procumbit ipsi deo, atque ita hærens solo, supplicat & precatur: longius autem constantiusq; in oratione perseuerans, iurat deo, non prius se ingressurũ in tabernaculum domus suę, neq; daturum oculis suis somnũ, & palpebris suis dormitationem, neque ascensurum in lectum strati sui, humi stratum soloque adhærentem, eoque modo adorantem ac supplicantem mansurum, donec inueniat locum domino, & tabernaculum deo Iacob, hoc est, donec discat, domino sibi indicante, ipsius Christi ortum: quum autem uoto id postulasset, & talia cognoscere expetiuisset, haud ita multo post, quæ futura erant diuino indicante spiritu contempla-

A templatur: quippe quum ſuis deus pollicitus ſit, ſe amplius loquentes exauditurum. Itaque illi in hunc modum exaudito, oraculum redditur, quo ipſa Bethleem inclamatur, tanquam illic locus domino, & tabernaculum deo Iacob conſtituenda ſint. Hęc igitur ubi diuinus ſpiritus apud ſe ipſum cecinit, ipſe ſeipſum exaudiens adiungit, ecce audiuimus eam in Ephrata. Ephrata uero eadē eſt & Bethleem: ſicut in Geneſi conſtat, ubi de Rachel dictum eſt, & ſepelierunt eam in Hippodromo Ephrata, hæc eſt Bethleem. Et ſuperior prophetia habebat illud: & tu Bethleē domus Ephrata. Ecce inquit, audiuimus eam: conſtat autem quod per illud eam Chriſti originem intelligit, & ipſius dei Iacob habitationem. Sed quæ tandem hæc fuerit habitatio dei Iacob, niſi ipſius Chriſti corpus quod in Bethleem natum eſt? in quo tāquam in tabernaculo, unici filij diuinitas habitauit? cæterum non ſimpliciter dei, ſed cum additione, dei Iacob, tabernaculū eſſe dicitur, propterea quod

B non aliud ſit quidquam, quod in illo habitet, quam is deus qui ipſi Iacob in hominis ſpecie ac figura ſit uiſus. Cuius ſane gratia illo etiā cognomine Iſrael dignus eſt habitus, tanquam is qui deum uiderit: nam id nomen ſi interpreteris, eum, qui deum uideat, habebis: quod uero non alius ſit quam deus uerbum qui ipſi Iacob uiſus ſit, in huiuſce operis primordijs demonſtrauimus. Precanti ergo Dauid, & uidere cupienti locum ac tabernaculum domini deique Iacob, ipſe Bethleem locus oſtenſus eſt: quapropter cum dixiſſet, ecce audiuimus eam in Ephrata, adiungit dicens: Adorabimus in loco ubi ſteterunt pedes eius. Planiſſime igitur in his quoque uerbis, in Ephrata, quæ eſt Bethleem ipſe dominus ac deus Iacob locum ſibi ac tabernaculum conſtiturus canitur, quod ipſum cum Michææ prophetia concordat, dicente: Et tu Bethleem domus Ephrata. Ex te mihi egredieē dux: & egreſſus eius ab initio ex diebus ſeculi, quæ cum proxime ſcrutaremur, oſtendimus ad nullum alium eſſe referenda quā ad unum ſaluatorem ac dominum

C noſtrum Ieſum qui Chriſtus eſt dei, quique in Bethleem ſicut prophetiæ prædixerant, natus eſt. Nullum enim alium quiſpiam unquam oſtendet, qui inde cum gloria poſt ipſius prophetiæ tempora prodierit: nullus enim neque rex, neq; propheta, neque alius quiſpiam eorum qui apud Hebræos deo amici fuerint, præter unum ſaluatorem ac dominum noſtrum qui Chriſtus eſt dei, utrunque habuiſſe demonſtratur, & quod de ſemine Dauid, & quod in eo loco ſit natus. Tempus igitur iam eſt ut illum ipſum eſſe non alium quempiam fateamur, qui in his propheticis uerbis ſignificatur, euidenterque in ijs quæ ſequuntur eundem pſalmum dum nominatim Chriſtum appellat, hoc ipſum oſtendere, ubi ait: Propter Dauid ſeruum tuum, ne auertas faciem Chriſti tui. Et rurſus: Illuc producam cornu Dauid: paraui lucernam Chriſto meo. Inimicos eius induam confuſione, ſuper ipſum autem efflorebit ſanctificatio mea. Sed ubi tandem ait ſe producturum cornu Dauid, niſi in Bethleem atque in Ephrata? inde enim cornu Dauid Chriſtus quatenus ad naturam pertinet humanam, quaſi ingens lumen exortum

est. Hic item Christi lucerna ab ipso deo uniuersi preparata est: fuerit autē D
hæc lucerna quasi intelligibilis lucis, humanum corpus, per quod instar testacei uasis, tāquam per lucernam, proprij luminis radios in omnes quicunque ignorantia dei & profundis tenebris premebantur, emisit. Etenim in his quoq; demonstrari planissime arbitror deum Iacob, qui ab initio & ex diebus seculi existit, ad homines uenturum, & oriturum non alibi terrarum, q̄ in Bethleem loco, qui non procul ab Hierosolymis hodie quoque uisitur, ubi sane non alius post prophetarum tempora illustris, & apud omnes homines gloria celebris, quam unus Iesus Christus ab omnibus eius loci incolis, (qui quidem sic cum euangelicis uocibus concordant,) natus esse perhibetur. Est autem Bethleem ex interpretatione, domus panis, quæ sic quidem eiusdem est nominis cum eo qui de ipsa profectus est, saluatore nostro qui quum sit dei uerbum & ratio, animalium rationalium est alimentum: quam rem ipse quoque demonstrat, ubi ait: Ego sum panis qui de cœlo descendi. Verum quoniam hæc eadem ipsius Dauid patria fuit, merito qui ratione humanæ naturæ Dauid filius fuit, ex hoc ipso loco profectus est, in eo sane cum propheticis concordans oraculis: itaque obscura esse amplius causa non potest, cur sibi Bethleem patriam adscripserit. Cæterum etiam in Nazaris educatus esse dicitur: & sic Nazaræus uocandus. Scire igitur oportet quod nomen est Hebraicum Naziræum in Leuitico in eius Christi unctione quē ipsi habebant. Porro hic erat principatum obtinens secūdum imaginem magni & ueri pontificis Christi dei, adumbratū uidelicet quendam & figuratum Christum repræsentans. Vbi uero LXX. de pontifice ita interpretati sunt & non polluet quod sanctificatū est dei sui: quoniā sanctum oleum unctionis dei sui, in Hebraico legitur, quoniam Nazer oleum Aquila autem sic cōuertit, quoniam segregatio, oleum unctionis dei sui super ipsum. Symmachus autem, quoniam intactum oleum unctionis dei sui super ipsum. Theodotiō uero, quoniam Nazer oleum unctionis a deo suo F
super ipsum. Quare Nazer ipsos quidem LXX. sequentibus sanctum erit, ipsum uero Aquilam, separatio, Symmachum autem, intactum: itaque ex his Naziræum nomen, significabit, aut sanctum, aut segregatum, aut intactum. At uero prisci quidem sacerdotes, quum oleo comparato, quod apud Mosem Nazer appellatur ungerētur, ex deriuatione a Nazer uocabātur Naziræi. Sed saluator & dn̄s noster, suapte natura in se habens, & sanctum, & intactum, & separatum, neque alicuius indigens humanæ unctionis, tamen Naziræi appellationem apud homines obtinuit, non quod ab oleo quod Nazer uocaretur Naziræus extiterit, sed quod quamuis natura quidem talis esset, tamen a ciuitate Nazareth apud homines Naziræus uocatus sit, ubi apud suos, qua homo erat, parentes, puerilem educationem obtinuit. Ex quo apud Matthæum dictum est: Responso autem in somnis accepto, (ipse uidelicet Ioseph,) secessit in partes Galilææ: & ueniens habitauit in ciuitate quæ dicitur Nazara, ut impleretur quod dictum est per prophetam,

A phetam, quod Nazaræus uocabitur. Oportebat enim usquequaque quum ipse suapte natura & reuera Naziræus esset, hoc est sanctus, intactus, segregatus, illum ab hominibus hac appellatione uocari: sed quoniam non a Nazer oleo hanc obtinuit appellationē, quippe qui humanæ nullius unctionis indigeret, a loco Nazareth denominationē accepit. Quum igit hæc in hunc modum ostensa sint, tempus iam esse uidetur inspicere, & ex quo genere, & ex qua Hebræorum tribu animarum nostrarum saluator Christus dei proditurus nunciaretur. Cæterum hac de re primum uerba citabo euangelica, deinde tanquam notas atque impressiones maxime accōmodatas, prophetica illis adiungam testimonia. Matthæus ergo Christi genus (quatenus ad humanam eius naturam pertinet) in hunc modum describit: Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & quę sequuntur. Huic
B uero Apostolus quoq; concordat, qui dicit, segregatum se esse in Euangelium dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ex semine Dauid secundū carnem. Fuerint uero hæc consentanea ijs, quæ ita se habent, oraculis.

A Secundo. VI.

Et erit, quum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit ex uentre tuo, & parabo regnum eius. Ipse ędificabit mihi domum in nomine meo, & erigam sedem eius usque in sempiternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. In octauo autem & octogesimo psalmo de eodem tāquam de Dauid dicta hęc sunt: Ipse inuocabit me, pater meus es tu, deus meus et susceptor salutis meę Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ: in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et rursus: Iuraui Dauid seruo meo, in seculum parabo semen tuum, & ædi
C ficabo in generationem & generationem sedem tuam. Et rursus: Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in ęternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. Et rursus: Et ponam in seculum seculi semen eius. Fuerint uero his similia etiam illa in quibus dictum est: Iurauit dominus Dauid ueritatem, & non frustrabitur eum: de fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Solomō quidem quum esset filius Dauid, eidem palam in regno successit: hic etiam Hierosolymis primus deo templum ædificauit. Hunc itaque suspicari Iudæos illum esse de quo prophetiæ loquuntur, uerisimile est. Sed uideant quæso Iudæi, num ad Solomonem referre oraculum possint, quod ita ait: & erigam sedem eius usq; in sempiternum, & rursus quod cum iurisiurandi affirmatione pollicitum esse deum in sancto suo inducit, futuram sedem eius quem uenturum prophetæ canunt, sicut solem, & sicut dies cœli: nam si quis regni Solomonis tempus inquirat, quadraginta nō amplius annos inueniet. Quod si eorum qui illi successerint in summam redigat, ne totos

quidem quingentos annos illos omnes regnasse comperiet. Sed concedamus eos, usque ad extremam Iudaicæ gentis obsidionem, qua Romani illos expugnauerunt, regnum conseruasse. Quid istud tandem ad prophetiam, quæ ait, in æternum? & quæ ut solem atque ut dies cœli permansuram illam sedem canit? Illud uero, & ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium, qui fieri potest ut Solomoni conueniat? quando palam in historia quæ de illo extat, abhorrentia longissimeq; remota ab adoptione dei de illo prodit. Audi igitur quam illius accusationem complexa sit. Et Solomon fuit mulierum amator, & accepit externas fœminas multas, & filiam Pharaonis, & Moabitidas, & Ammanitidas, & Idumæas, & Syras, & Chettæas, Amorrhæas, ex gentibus quas interdixit dominus deus filijs Israel, non ingredi ad eas. Et adiungit: Et non erat cor eius rectum cum domino deo suo, sicut cor Dauid patris eius: & abijt Solomon post Astartem abominationem Sidoniorum, & post regem eorum, simulachrum filiorum Ammon, & fecit Solomon malum in conspectu domini. Et rursus addit in ijs quę sequũtur: Et suscitauit dominus satan Solomoni, Ader Idumæum. Eum igitur qui in talibus & tantis accusetur, quæ unquam ratio dictabit, patrem sibi audere deum adscribere? ipsumque supremum deum filium hũc suum primogenitum appellare? quam autem ob causam hæc alias quidem quasi de ipso dicuntur Dauid, alias uero quasi de illius semine? atqui ipsa hæc ipsi quidem Dauid nunq̃ accommodari poterunt. Quemadmodum tibi diligenter obseruanti fiet manifestum: igitur alium ex semine Dauid surrecturum de quo hæc oracula loquantur, quærere oportet. At enim ex illo quatenus aut monumenta literarum prodiderint, aut in memoria hominum resideat, nullus alius talis extitit, nisi unus saluator & dominus noster Iesus qui Christus est dei, qui quidem unus ex omnibus, qui unquam de semine Dauid regnauerint, in toto orbe terrarum filius Dauid appellatur, hocque secundum illius ortum qui ad humanam naturam pertinet omnes confitentur: atque huius regnum & manet nunc & permansurum est posthac in infinitum æuum perseuerans, neq; innumerabiles aduersus illud insidiæ proficient, sed diuina sua & plusquam humana uirtute q̃d diuinitus afflatum atque insuperabile habuit prophetia quæ de ipso extat, palam omni tempore demonstrabit. Vbi uero deum per sanctum suum iurantem audis, patrem accipe iurantem per deum uerbum, qui omnia secula antecedit, sanctum utique atq; unicum suum filium, quem uarie ut deum ante a nobis expositi sermones celebrauerunt, per quem iurat deus & pater ipsius tanquam per dilectum, se eum qui de semine Dauid oriatur in infinitum seculum glorificaturum: quod ipsum etiam est factum quo tempore uerbum caro effectum est, & eum qui de semine Dauid oriebatur, assumpsit, deumq; effecit. Quocirca filium quoque eundem appellat dicens: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filiũ. Et rursus: Et ego primogenitum ponã illum. Planissime igiť in his uerbis filius dei primogenitus de semine

A Dauid futurus dictus est, adeo quidem, ut unus atque idem sit filius Dauid cum filio dei, & filius dei cum filio Dauid, in quibus euidentissime primogenitus omnis creaturæ ipse filius dei, filius hominis futurus canebatur. Hoc autem oraculum scriptura Euangelica quasi signo impresso confirmat, ubi ait: Gabriel cum adstitisset, uirgini dixisse de saluatore nostro, hic erit magnus et filius altissimi uocabitur, & dabit ei dominus deus sedē Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Et post pauca in eodem Euangelio, Zacharias Ioannis pater hæc de Christo diuinat: Benedictus dominus deus Israel, quia uisitauit & fecit redemptionem populo suo, & erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum, qui a seculo sunt prophetarum eius. Quod uero promissam ipsi Dauid æternam sedem saluator & dominus noster Iesus, qui Christus est dei, neque alius ex hominum gene-
B re quispiam acceperit, satis ea quę superius posita sunt testimonia comprobauerint, necnon ipsius Gabriel & Zachariæ, in quibus etiam illud confirmatur, quod, quatenus ad humanam eius naturam pertinet, de semine Dauid natus est. Cæterum, qua ratione ipsius Ioseph genus sancti Euanlistæ describant, quamuis saluator noster ex eo natus non sit, sed de spiritu sancto & sancta uirgine, quoque modo hæc ipsius domini mater de genere ac semine Dauid fuisse ostendatur, in primo & quæstionum & solutionum quæ ad generis saluatoris nostri seriem atque enarrationem pertinent, explicauimus. Ad illa igitur eos, qui discere cupiunt remittimus. Quando ad aliud scribendi argumentum præsens nos tempus reuocat atq; impellit.

A Psalmo LXXI. VII.

C Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis, ac deinceps adiungit: Et permanebit cum sole & ante lunam, generationes generationum, descendet sicut pluuia in uellus, & sicut stillicidia stillantia super terram, oriet̃ in diebus eius iustitia & abundantia pacis donec auferatur luna, & dominabitur a mari usq; ad mare, & a flumine usq; terminos orbis terræ. Et post pauca, sic ait: Superextolletur super Libanum fructus eius, erit nomen eius benedictum in secula, ante solem permanet nomen eius, & benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum. Quando ergo in Solomonem scriptus est psalmus, primus psalmi uersiculus ad illum referatur, quæ uero sequuntur omnia ad filium Solomonis, non Rhoboam, qui post illum regnauit in Hierusalem, sed ad eum, qui de eius semine, ratione humanæ naturæ profectus est, Christum dei. Quod enim neque ad Solomonem, neque ad eius successorem referri possint ea, quæ in psalmo continentur, propter ea, quæ de illo cognita habentur, quicunque diuinarum scripturarum imperitus non est, facile

confitebitur. Etenim qui fieri potest, ut de Solomone, aut de eius filio Rho- D
boam accipiātur, quæ per totum psalmum feruntur? quale est illud: Domi
nabitur a mari usq; ad mare, & a flumine usq; ad terminos orbis terrę. Et il
lud: Permanebit cum sole, & ante lunā generationes generationum, & quę
cunq; alia his ipsis similia adiunguntur. Quapropter sine multa admodum
exploratione, quæ quidē uerba initio psalmi habentur: Deus iudiciū tuum
regi da: sane ad illum ipsum Solomonem referantur, quæ uero sequuntur:
Et iustitiā tuam filio regis, ad Solomonis filium, nō illum primogenitum,
qui illi in regno successit (nam ille quum soli Iudaicę genti ne totos quidem
X. & VII. annos pręfuisset, pessime usus est imperio) sed nec ad alium pręterea
quempiam eorum, qui post Rhoboam in regno Solomonis successerint,
sed ad solum a Dauid oriūdum, qui ita Solomonis filius ut ipsius Dauid
dictus est. Hic autem fuit saluator & dominus noster Iesus Christus.
Huius enim unius, nec alterius cuiuspiam eorum, qui unquam fuerint, diui- E
ni regni atque imperij sedes permansura est cum sole, & hic idem nec alius
quispiam ex hoīm genere, ante lunam & ante mundi constitutionem tanq̄
is qui dei sit uerbum ab initio fuit, atque hic solus cœlitus in omnem terram
roris instar stillauit: Dictum quoq; est, illum ad omnes homines exortum
esse, in ijs quæ pauloante a nobis exposita sunt, & iustitiam permanentem
usq; ad uitæ consummationem, quæ lunæ sublatio nominata est. Euidēter
uero saluatoris nostri uirtus dominatur atque imperat ab Eoo mari usque
ad solem occidentem, quæ quidem uirtus actionum suarum initium fecit a
flumine, quod est, aut a lauacri mysterio, aut a Iordane, ubi quum primū se
uidendum præbuerit, hominibus cœpit esse beneficus. Ex illo ergo profe-
ctum illius inter homines regnum, uniuersam terrā peragrauit. Quum ue-
ro per Libanum Hierusalem intelligatur, ut ex quam plurimis prophetijs
apparet, propter antiquum in illa sanctuarium, & altare, & quæ in eo ad
honorem deo turis instar offerebantur, Christi fructus, quæ est ex gentibus F
ecclesia, super Libanum extollēdus canitur. Cęterum, studiosior quispiam
discendi ubi per otium apud seipsum per singula uerba eundem psalmum
explorauerit, uni domino nostro conuenire quę in eo continentur, facile con
fitebitur. Solomoni autem, aut alij cuipiam eorum regum, qui post Solo-
monem paucis annis non amplius uni Iudaicæ genti non alibi quam in una
Iudæa terra imperauerint, nequaquam.

Ab Esaia VIII.

Et egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice eius ascendet, & re-
quiescet super eum spiritus dei, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus cō
silij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: replebit eum spiritus timo-
ris dei, non secundum opinionem iudicabit, neq; secundum loquelam redar
guet, sed iudicabit humili iudicium, & redarguet humiles terræ, & erit iusti
tia cingulum lumborꝫ eius, & ueritas indumentū laterꝫ eius, & pascetur si
mul lupus cum agno, & pardus simul quiescet cū hœdo, & uitulus et leo si

mul

A mul pascẽtur,& erit radix Iessæ,& qui surgit imperare gentibus,in eo gen tes sperabunt, & erit requies eius honor. Hic Iessæ, qui hoc in loco indicatur, pater fuit Dauid. Quemadmodum enim in ijs prophetijs quæ ipsam hanc antecesserunt, de fructu & semine Dauid proditurus dicebatur,atque item de semine Solomonis, eodẽ modo etiam hic plurimis annis post mortem non solum Dauid,sed etiam Solomonis,de radice Iessę,hoc est,de radice Dauid proditurus quidam prędicitur. Præsens autem ratio ea dissoluet, quæ in superioribus apud Iudæos de Solomone credebantur, quum illius mortis tempus cõstet,& hęc eadem Esaias de quodam alio uaticinetur, qui sit de radice Iessæ & de semine Dauid proditurus. Quod uero nõ ad alium q̃ ad nostrum Saluatorem Christum dei, qui de radice Dauid & Iessæ ortus est,referẽda sint quę proxime citauimus,dubitaturũ arbitror neminem, qui & promissum oraculi attẽderit,quod ait:Et erit radix Iessæ,& qui sur
B git ut imperet gentibus,in eo gentes sperabunt,& rerũ euenta quæ de saluatore nostro demonstrãtur. Solus enim hic ubi a morte surrexit, propter q̊d etiam illum surgentẽ uocatum esse arbitror,nõ Iudaico populo, sed uniuersis gentibus imperauit, adeo quidem,ut ne ulla quidem interpretatione indigere uideatur oraculum,quum planissime cõstet in illo finem accepisse una cum alijs illud quoq;: In eo gentes sperabunt. Quæ uero tanq̃ de animalibus & feris mansuefaciẽdis, & agrestes mores atq; indomitos deposituris, in eius aduentu de quo loquitur prophetia dicuntur, per figuram referri poterunt ad mores immites atq; agrestes,et ad uictus hominum feros, qui per Christi doctrinam,immanitatem priorem ac feritatem abiecerint. Planissime autem horum figuratus sensus aperietur, si quis radicem Iessæ, quæ in prophetia continetur, & uirgam,& florem ad sensum conuertens interpretetur, exponatq; qua ratione intelligatur iustitia latera cinxisse, & ueritate lumbos induisse. Sicut enim hæc non aliter possumus quam per figuratam
C expositionẽ interpretari, ita sequitur,ut ea quoq; accipere oporteat quę uarijs in locis sub animalium nominibus proferuntur.

Ab Hieremia IX.

Ecce dies ueniũt,dicit dominus,& suscitabo ipsi Dauid ortum iustum, & regnabit rex & intelliget & faciet iudicium & iustitiam in terra, in diebus eius seruabitur Iudas, & Israel habitabit confidens,& hoc nomen quo uocabit ipsum dominus, Iosedecim inter prophetas, in die illa, dixit dominus, conteram iugum de collo eorum, & uincula eorum frangam, & non operabuntur amplius dijs alienis, sed operabuntur domino deo ipsorum,& regem Dauid suscitabo eis. Longo admodum tempore post mortem non solum Dauid, sed etiam Solomonis, hæc Hieremias de eo rege, qui de semine Dauid esset oriturus, diuinat: quem primo quidem ortum uocat, neque simpliciter ortum, sed ortum iustum, tanquam eum, qui de sole iustitiæ sit constituendus, de quo sane disseruimus, in ijs,quæ antea de deo uerbo demonstrauimus, in quibus dei uerbum quod antea erat innume

rabi-

rabilibus appellatum nominibus, etiam iustitiæ solem nominari planum fe D
cimus, ubi prophetiam quæ ita ait: Iis autem qui me timent, orietur sol iu-
stitię, citauimus. Sicut ergo solem iustitiæ, ita etiam ortum iustum præsens
oraculum surrecturum ipsi Dauid uaticinatur. Porro eundem regem intel
ligentem & facientem iudicium & iustitiam in terra appellat. Deinde eun-
dem uocat uno & eodem nomine cum eo, qui multo ante decessit, Dauid.
Attende enim diligenter quum illud superius: Et suscitabo ipsi Dauid or-
tum iustum, tum illud quod ad extremum additum est: Et Dauid regem su
um suscitabo ei. Cui uero ei, nisi ipsi Dauid? huic enim dixit se suscitaturum
ortum iustum. Zacharias item de eodem uaticinans, ortum illum similiter
uocat: Ecce uir, ortus nomē ei, & subter eum orietur iustitia. Et rursus: Vo
cabo seruum meum, ortum: Sed enim nullus post Hieremię tempora, ac ne
post Zachariæ quidem apud Iudæos talis extitit, ut oriens iustus uocare-
tur & intelligēs rex, & faciens iudicium & iustitiam in terra. Quod si quis E
dicat in his Iesum filium Iosedec significari, dicendum erit ꝙ ratio hæc illi
constare non potest. Nam hic neq; de genere Dauid fuit, neq; tanq̃ rex re-
gnauit. Quomodo autem illi potest accommodari illud? & Dauid regem
suscitabo ei? quū & ex tribu Leui & ex ordine pontificio fuerit, & genere a
Dauid alienus, neq; rex ullo modo extitisse memoret? quare si nullus alius
inuenitur talis, tempus iam fuerit eum de quo in his oraculis mentio facta
est, & de quo illa pręcipue loquuntur, fateri unum esse saluatorem ac dñm
nostrum, qui alibi & lux mundi, & lumen gentiū uocatur. Ipse igitur etiā
hoc loco fuerit de quo prophetia loquitur, & sane absq; mendacio constitit
uaticinium. Solus em̄ de semine Dauid qui eodem nomine cum prisco suo
parente ad sensum sit dictus, quando ex interpretatione ille est manu potēs,
iudicium & iustitiam per suam ipsius doctrinam omnibus qui essent in ter
ra nunciauit, & solus omnium eorum qui unquam fuerint non in parte ali-
qua orbis regnauit, sed in omni prorsus terra, & solus ut exoriretur iustitia F
author fuit, quemadmodum de ipso in psalmo dictum est, orietur in diebus
eius iustitia & abundantia pacis. Iudas autem atque Israel, qui in diebus il-
lius, seruandi sunt, omnes sunt qui illius pietatem ac cultum ex Iudaico po-
pulo acceperint, apostoli eiusdem & discipuli & euangelistæ, aut etiam o-
mnes qui in occulto Iudæum, uerumque Israel conseruent, eum utique qui
secundum sententiam deum uideat. Non enim qui in aperto Iudæus est, in-
quit Apostolus, neque quæ in aperto in carne est circuncisio, sed qui in oc-
culto Iudæus, & circuncisio cordis in spiritu non in litera, cuius laus non
ex hominibus, sed ex deo est. Hos igitur ex Christi uocatione Iudæum in
occulto & uerum Israel referentes alio nomine esse uocandos dicit, non uti-
que Iudæos aut Israel, sed nouo quodam præter hæc. Hoc enim, inquit, no
men, quo uocabit eos dominus Iosedecim, quod ex interpretatione est, qui
iusti sunt dei. Considera autem num forsitan a Iosue factum sit nomen,
& Iosedecim discipuli Iesu appellentur apud deum, qui apud homi-
nes

A nes quidem Græco quodã more a Christo denominentur, Hebraica autem lingua tam apud ipsos q̃ apud prophetas, ab ipso Iesu tanq̃ per illum seruati Iosedecim. Ex quo illud dictum est, & hoc nomẽ quo uocabit eos dñs Iosedecim inter prophetas. Nam qui eius de quo prophetia loquitur, inquit, populus futurus est, quũ ad sensum acceptus Iudas sit atq; Israel, ab Iosue nominabitur Iosedecim, atq; hac, inquit, appellatione uocabuntur nõ apud hoĩes, sed apud deum, et apud prophetas eius. Attende em̃ diligenter ipsum oraculum, dum ait: & hoc nomẽ, quo uocabit eos dñs, Iosedecim inter prophetas, q̃d nomen, ut dixi, in nostram linguam cõuersum iustos dei significat. Quum autẽ hi sic seruãdi sint, antiquum & graue acerbissimorũ demonum se contriturũ iugum, & quibus antea tenebãtur impietatis uinculis, ea se perfracturũ pollicetur deus. Quocirca nõ amplius alienis inseruient, sed uni ipsi fructum gratissimũ afferent. Huc adde illud q̃d in II. psalmo in ad-
B uentu Christi, uocationeq; gentium dicit oraculum: Disrumpamus uincula eorũ, & proijciamus a nobis iugum ipsorũ, cui cognatum & simile esse arbitror quod nunc in manibus est, dicens: in die illa, dixit dominus, conteram iugum de collo eorũ, & uincula eorum confringam, neq; operabuntur amplius dijs alienis, sed operabuntur domino deo suo. Cæterum, quod de fructu quidem uentris Dauid, & de semine Solomonis, deque radice Iessæ Christus dei oriturus sit dictus, quod etiam ipsum factum est, quãdo cum innumerabilibus alijs appellationibus, etiam Dauid ipsum diuina uocant oracula, satis abunde probauerint ea, quę iam dicta sunt. Quod uero etiam de tribu Iuda dicatur proditurus, ne quærendum quidem fuerit, quum ex alia nulla tribu, quam ex hac ipsa ortus sit ipse Dauid. Porro idem hoc plenioris cuiusdam fidei gratia oraculum quoque illud ostenderit, quod apud Mosem in hunc modum se habet.

A Genesi X.

C Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ in tergo inimicorũ tuorũ, adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, de germine mihi fili ascendisti, recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus, quis excitabit eum? non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Quum XII. apud Hebræos tribus essent, ex quibus gens uniuersa cõstabat, unius harum primus parens ac princeps extitit Iudas, ad quẽ ea, quæ modo citauimus ab oraculo directa sunt, quę de illo ipso Christum proditurum significent. Quod si eodem congesseris, & huic quam nũc tractamus eas item, quę in superioribus positę sunt, prophetias apposueris, inuenies simili ratione ad q̃ddam signum cõmune, unum atq; eundẽ nunciari. Illa quidẽ de eo dicebat, qui de radice Iessæ esset surrecturus, & erit qui surgit imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt. Alia uero de filio Solomonis, & dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad fines orbis terræ, & benedicentur in eo omnes gentes. Ea uero quam nunc tractandam assumpsimus, itidem: Donec ueniat, inquit,

inquit, cui repositũ est, & ipse erit expectatio gentium. Quod si hæc de gen D
tibus oracula concordant, & ostensum est quemadmodum ea quoq; quæ hæc ipsa antecesserunt, ad saluatorem nostrum spectant, nihil amplius fuerit impedimento, quin hoc ipsum quoq; quod nunc tractamus, eundem illum respiciat: quandoquidem iam concessum est, consentanea inter se ab omnibus illis diuinari: præsertim quum usq; ad tẽpora aduentus saluatoris, nostri Iudaicæ gẽtis principes, eiusdemq; duces, ex maiorũ suorũ successione permanserint, una uero cum eius aduentu defecerint, gentiumq; pariter expectatio finem ipsius Iacob uaticinio imposuerit. Igitur hoc etiam in loco Christus, qui ipse non alius de tribu Iuda proditurus significatur, quiq; ex Dauid & Solomone, atq; ex radice Iessæ exiturus ferebatur, ex eadem tribu profectus ostenditur. Nam Iessæ quidem filius fuit Dauid: ipsius autem Dauid Solomon, qui de tribu Iuda oriundi sunt. Erit ergo ex eadẽ sal-
uator ac dominus noster: sicut etiam diuinus euangelista Matthæus in eius E
genere narrando testificatur dicens: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Abraham genuit Isaac: Isaac autem, genuit Iacob: Iacob autem, genuit Iudam, & cætera. Sed quando harum rerum propriã demonstrationem explicauimus, tempus iam fuerit intueri, quibus temporibus ea quæ prophetæ prædixerant, completa sint.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

HAEC INSVNT IN OCTAVO EVANgelicæ de saluatore nostro demonstrationis uolumine.

De temporibus eius ad homines aduentus ex subnotatis diuinæ scripturæ locis.

1	a	Genesi	3	a	Michæa.
2	a	Daniele	4	a	Zacharia.
			5	ab	Esaia.

F

Euangelicæ Demonstrationis Liber Octauus.

QVVM ANTEA DEMONSTRAVErimus in quam multis scripturæ diuinę locis dei uerbum ad homines uenturum caneretur, undeq; & ubi, & quomodo ijs, qui in terra uersarentur uidendum propheticis apud Hebræos uocibus nunciaretur, & quod idem non alius, sed ipse ille esset dei filius, qui omnia secula antecedit, quemq; in alijs, & deum, & dominum, & primũ imperatorem, & magni consilij angelum, & dei pontificẽ esse, antea didicimus: sequitur ut post illa omnia quæ superius explicata sunt, eiusdem aduentus tempora ex ipsis rursus propheticis prædictionibus ac testimonijs demonstremus, indeque initium huiusce rei capiamus. Temporũ enim quibus Christi aduentus futurus

A turus esset, signa euidentia hæc fore, sacræ literæ nuntiant. Quum tria insigniora uigerent apud Hebræos magistratuũ genera, a quibus gens ipsa nomen & decus obtinebat, unum regium, alterum propheticum, tertium pontificium, horum simul omnium dissipationem atque extremam euersionem, significare aduentu Christi adesse uaticinantur: argumenta uero atque indicia eorũdem esse temporum, quum Mosaico ritui finem iniectum, tum ipsius Hierusalẽ templique, quod in ipsa erat solitudinẽ, tum etiam uniuersę Iudaicę genti ab inimicis atque hostibus iugum seruitutis impositũ. Sed alia præterea eorundem subijciunt signa temporum, abundantiam pacis, principatuum rerumque publicarum quæ a condito æuo fuissent per singulas gentes atque urbes interitũ, a simulachrorum cultu, quo plures siue dij siue dæmones colebãtur, auersionem, unius supremi opificis dei cognitionem ac uenerationẽ. Hęc igitur uniuersa quorum nihil quondam temporibus prophetarum erat, sub
B ipsius Christi aduentũ futura diuina oracula prædicabant, quæ etiam cum ipsis oraculis cõcordantia suum finem cõtigisse, haud ita multo post demõstrabuntur. Cæterum cur non prius sed nunc duntaxat hisce extremis temporibus post longum multumque æuum Christus uidendũ seipsum in uita prębuerit, causæ quidẽ antea quoque dictæ sunt, uerumtamen etiã nunc paucis atque in summa repetentur. Quum multus esset quondam qui humanas animas obtenebraret impietatis & amentiæ squallor, & grauis quædam a deo alienatio oẽm uitam hominum subegisset atque occupasset, adeo ut ab agrestibus & immitibus feris, nihil differre hoĩes uiderẽtur, tum illi neque ciuitates, neque respublicas, neque leges, neque honestũ quidquam aut uitę conducibile nouerant, neque uero scientias ullas aut artes animo complectebantur, uirtutis autem ac philosophię, ne minimã quidem notionẽ tenebant, sed in solis desertis locis, in montibus ac speluncis & uicis degentes uersabãtur, & latronũ instar eos qui propius accessissent inuadebãt, nec aliunde sibi uictum
C quærebant, q̃ ex eorum oppressione quos imbecilliores nacti essent. Iidem porro neque supremum deum, neque ullum religionis ueræ modum nouerãt, sed solis quibusdam naturalibus notionibus instincti, existere quidem in rebus diuinã quandam uim, deumque esse ac nominari, et eam salutarẽ ac beneficam sentire appellationem, naturali quadã doctrina fatebantur: ut uero nõ aliud quidquam putarent, q̃ eum qui est supra oẽm quæ cernitur naturam, nequaq̃ adduci poterant. Proinde nonnulli quidem eorum cultum suum tribuerunt, ac seruierunt creaturę potius q̃ creatori: alij uero euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratũ est insipiens cor eorum, adeo quidem ut mutauerint gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hoĩs, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. Itaque mortuorum uirorum quorũdam potentium, aut etiam tyrannorum qui antiquitus fuissent, quum imagines pro simulachris erexissent, hisque diuinũ tribuissent cultum, tum deformia atque impudica eorundẽ facta quasi deorum gesta pulcherrima uenerari, theologicis quibusdã ritibus instituerunt. Qui igitur fieri potuisset,

ut in tali statu uitę degentibus, atque in tanta profunditate malitiæ uersantibus, sapientissimum atque omnem uirtutem in se continens Christi uerbum, dum summam perfectamque nuntiat philosophiam, accommodaretur: quapropter illos diuina omniaque curans iustitia, quasi agrestem & nocentissimam syluam attondens atque amputans, nunc quidem diluuijs, nūc autem incendijs castigabat: interdum uero eosdem mutuis bellis & cædibus & obsidionibus assiduis tradebat, quippe quos ipsi dæmones, ipsi inquam illi quos deos suos censebāt, in furores bellorum, quibus cōtra se inuicem grassarentur, inflammarent. Ex quo fiebat ut nullos inter se aditus haberent finitimi, sed impermixta incommunicabilisque hominum esset illis temporibus uita: paucos autem quosdam, ut in eiusmodi statu, & facile numerabiles, quorum sacra apud Hebræos oracula meminerunt, dei studiosos, amicosque nacta, hos ipsos & responsis alloquebatur, & ad diuinas uisiones admittebat, eosdemque interim quasi manu captans curabat, & legibus, quas Moses fixerat, cultiores reddebat. Sed ubi iam ex legibus quæ his ipsis datę fuerāt, atque ex propheticis posthac disciplinis, in omnes homines fragrantię cuiusdam instar profusis, quod supererat, multorum animi māsuetiores euaserant, multisque gentibus & ciuiles mores, & legum institutiones constabant, uirtutisque ac philosophiæ nomen apud multos audiebatur, quasi prisca illa feritate desinēte, & agresti immanique uictu, in mitiorem iam cōmutato, ipse iam tum temporis opportunitatem nactus, ipse inquam perfectorum cœlestiumque institutorum disciplinarumque perfectus cœlestisque magister, ueræque dei notitiæ introductor deus uerbum seipsum exhibuit, ad prescriptum humanæ a se assumendæ naturæ tempus, unamque gentibus uniuersis tam Grecis quam Barbaris, omni utique humano generi, patris sui clemētiam pietatemque nuntiare tum cœpit, & ad unam cunctos hoēs in deo adhotari salutem, ipsamque ueritatem, ueræque religionis lumen, nec non cœleste regnū ac sempiternæ uitæ promissionem, omnibus ipse prior spondere ac parare. Hactenus igitur hæc dicta sint de temporibus, quam utique ob causam nō iam diu, sed nunc demum, Christus dei in oēs homines suum lumen emiserit. Ceterum ad superiora redeuntes, temporum aduentus illius particulatim quę signa extiterint, consideremus, euāgelicasque in primis de ortu eius uoces adnotemus Matthęus igitur tempus quo ille in corpore humano uideri cœpit, in hunc modum narrat: Quum esset, inquit, natus Iesus in Bethleem Iudææ in diebus Herodis regis. Et paulo post: Audiens, inquit, quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo. Lucas autem quo tempore ille & docere & seipsum ostendere cœperit demōstrat, ubi ait: Anno XV. imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilęę Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituriæ & Trachonitidis regionis, & Lisania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha. His igitur si Iacob prophetiam quę est apud Mosem apponamus, operæpretium fecerimus, quæ in hunc modum se habet.

A A Genesi. Quemadmodum quibus temporibus regnum apud Hebræos defecerit, ijsdem gentium instabit expectatio: quod sane etiam factum est sub ipsum saluatoris nostri aduentum.

Vocauit autem Iacob filios suos & dixit. Congregamini ut annunciem uobis quid eueturum sit uobis in diebus nouissimis: congregamini & audite filij Iacob, audite Israel patrem uestrum. Deinde ubi prioribus filijs alia alijs crimina obiecit, tanquam ijs qui ob suam ipsorum culpam, eo, quod nunc dicendum est oraculo indigni euasissent, quarto eorum tanquam ei qui reliquos fratres probitate uitæ anteiret, hęc futura prædicit: Iuda te laudabunt fratres tui: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum: adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, de germine fili mi ascendisti, recumbens dormisti ut leo & ut catulus. Quis excitabit ipsum? nō deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniant, quæ ipsi reposita sunt: & ipse expectatio gentium. Considera quæso primum, quę nam ea esse dicat,
B quæ ipsi reposita sunt: & uide num ea sint, quæ ad Abraham & ad ueteres eidem similes patres, de uocatione gentiū deus olim canēs responderit. Scriptum igitur est, quemadmodum ad Abraham Deus dixerit: Et eris benedictus, & benedicam benedicētibus tibi, et maledicentibus tibi maledicam, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Et rursus: Abraham uero, inquit, futurus est in gentem magnam & multam, & benedicentur in ipso oēs gentes terræ. Sed etiam ipsi Isaac similia in hunc modum respondet oraculum: Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & benedicētur in semine tuo omnes gentes terræ. Ipsi item Iacob olim talia dicta sunt: Ego dominus deus Abraham patris tui, & deus Isaac: ne timeas, & cætera, & benedicentur in te oēs tribus terræ. Et alias dixit ad ipsum Deus: Ego deus tuus, cresce & multiplicare, gentes & congregationes gentium egredientur de te, & reges de lumbis tuis egrediētur. Quum tam multa de uocatione gentium oracula Iacob antea percepisset, & liberos mares duodecim numero genuisset, o-
C mnibus illis extremo suo tempore conuocatis, circūspiciebat, de cuius illorum propagatione diuina oracula finem suum essent acceptura: deinde quū tribus primis crimina propria obiecisset, docuit deinceps quemadmodum propter scelera, quæ ipsi ausi fuerant, non in ipsis cōplenda essent, quę in prioribus oraculis euenta continebant. Quum autem uenisset ad quartum qui Iudas fuit, tum uero oraculum quod ipsi olim respōsum fuerat, reges de lumbis tuis egrediētur, ex huius posteritate suum finem accepturum planissime cecinit: constat em̄ quemadmodum de tribu Iuda regium genus extiterit, & simul dei responsa gentiūq; promissa quibus instarēt temporibus, ostēdit. Atq; ex eo proditurū esse docuit eum, qui esset omnibus gētibus, cunctisq; tribubus terræ similis ipsi Abraham benedictionis author futurus. Hęc igitur uniuersa fuerūt quę ipsi Iuda reposita erāt, ea uidelicet quæ de ipsis gentibus olim respōsa fuerāt: et illud, reges de lumbis tuis egredient, quare etiā reliquis fratribus antepositus regiā ipsam, cęterisq; illustriorē tribum sortitus est. Continuo em̄ in totius populi ordinatione ipsius Mosi temporibus

reliquis tribubus hanc præesse imperat Deus. Scriptum est enim, & locu- D
tus est Dominus ad Mosem & Aaron dicens, singuli per turmas, signa, at-
que uexilla & domus cognationum suarum, castrametentur filij Israel in con
spectu domini per gyrum tabernaculi testimonij, & castrametantes primi
ad orientem, acies castrorum filiorum Iuda, cum copijs suis. Ac deinceps in
ijs quæ ad innouationem tabernaculi referuntur: Dixit Dominus ad Mo-
sem, princeps unus per singulos dies offeret munera sua: & fuit offerens pri
mo die munus suum, Naasson filius Aminadab, princeps tribus Iuda. Et
in libro Iesu Naue quum terra promissionis sorte cęteris tribubus distribu
ta esset, sine sorte omniumque prima tribus Iuda propriam terræ partem ac-
cepit. Sed etiam post mortē Iesu rogauerunt filij Israel in domino dicentes:
Quis ascendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli in eum? Et di-
xit Dominus, Iudas ascendet: ecce dedi terram in manus eius. Plane igitur
omni Israel præesse tribum Iuda Deus in his uerbis iubet. Quocirca dein- E
ceps scriptum est: Et ascendit Iudas, & tradidit Dominus Chananæum &
Pherezeum in manum eius. Et rursus: Et bellauerunt filij Iuda in Hierusa-
lem, & cōprehenderunt eam, & descenderunt filij Iuda in Chananæum. Et
rursus: Et abijt Iudas cum Symeon fatre suo. Et deinceps: Et fuit dn̄s cum
Iuda, & possedit montem. Et post hæc: Et ascenderunt filij Ioseph ipsi quo
que in Bæthel & Iudas cum ipsis. Itaque quū in libro Iudicum, diuersis tem-
poribus (tametsi diuersarum tribuum esse uidebantur,) iudices populo præ-
essent, tribus tamē Iuda in uniuersum totius gentis dux erat: idipsum uero
temporibus Dauid successorumque eius multo magis, quippe quū plane de
tribu Iuda illi existerent, & regnū usque ad Babylonicam ipsorum cladem pro
duxerint, post quam cladē ijs qui de illa seruitute in patriam terram reuersi
sunt, rursus pręfuit Zorobabel Salathiel filius de tribu Iuda. Inde etiam scri
ptura quæ Paralipomenō dicitur, duodecim tribuum Israel seriem generis
enarrans, ab ea quæ est ipsius Iuda fecit initium: ergo ipso ordine sequit̄ ut F
etiam posterioribus tēporibus fateamur, eandem tribum reliquis præfuis-
se, q̄uis in parte aliqua uarij diuersique populo præficerētur, quorum singilla-
tim genus solita diligētia enarrare nequaq̄ nos possumus, propterea q̄d nul
lus amplius fertur diuinus liber, qui ex illo usque ad tēpora saluatoris nostri
narrationem continuauerit. Veruntamen & fama & ratio dictabit durasse
tam diu tribum Iuda, q̄ diu tota gens libertate & suis legibus utens, sub do-
mesticis principibus ducibusque uitā egerit. Porro hoc illis contigit ab initio
usque ad tēpora Augusti, in quibus quum saluator noster Iesus hoībus se ui-
dendum præbuerit, tum uero in seruitutē Romanis uniuersa gens cessit: &
pro patrijs ac legitimis ducibus primus Herodes externus illis præfuit, &
rex Augustus. Quam diu igit̄ non defecit princeps de Iuda, neque dux de fœ
moribus eius, prophetiarum tempora appositis principū gētis nominibus no
tabant̄: sic eñ Esaias sub regibus Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia, qui in
Iudæa regnarunt, prophetiam suam contexit: similiter Osee. Amos uero in
dicbus

A diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Iesu filij Ioas regis Israel: & Sophonias in diebus Iosię filij Amon regis Iuda: similiter Hieremias. Sed ubi defecit princeps de Iuda & dux de fœmoribus eius, quũ expectatio gentium, de qua prophetæ locuti fuerant, iam iam per Christum uitã esset illustratura, non amplius reges Iuda censeri, neq; duces Israel cœpere, sed his ipsis, quemadmodum prophetię significauerant, suo certo & finito tẽpore deficientibus, primus quidem Augustus, secundus autem Tiberius, & aliorũ & Iudaicæ gentis nuncupati sunt reges, nec non alij secũdum hos ipsos Iudææ procuratores atq; tetrarchæ, quibus adnumeretur Herodes, a Iudæorũ genere, ut iam antea dixi, alienus, qui etiã ipse a Romanis Iudæorũ principatũ accepit. Quum hactenus hæc obseruauerimus, tẽpus iam fuerit ipsius prophetię contemplationem attingere, Iuda te laudabunt fratres tui: quum duodecim omnino essent filij Iacob, eorũ quartus fuit Iuda, quemadmodum an
B tea diximus, unus etiã ipse de principibus tribuum gentis Hebraicæ: sed q̃d non ipsum illum respicerẽt ea, quæ quasi ad ipsum a patre dicta sunt, ij planissime intellexerint, qui uerba diuinæ scripturæ diligẽter attenderint, & in primis ea quæ in sermone Iacob continentur, ad filios dicentis: Vocauit autem Iacob filios suos & dixit, congregamini & annũciabo uobis quid euenturum sit uobis in diebus nouissimis: cõgregamini & audite filij Iacob, audite Israel patrem uestrum. Plane enim in his pollicetur se prædicturum eis quæ ipsis euentura sint longo post tempore, &, ut ipse ait, in nouissimis diebus: præterea illa ipsa, quæ quasi ad Iudam dicta sunt, nullo modo illi primo uiro accommodari possunt. Non eñ fratres sui Iudam illum laudauerunt: etenim pro quibus tandem præclare gestis debuerũt hoc facere? sed ne adorarunt quidẽ illum filij patris sui. Longe autem magis oraculum conueniret, si ipsi Ioseph dictum esset, quandoquidẽ hunc ipse Iudas una cum reliquis fratribus adorasse perhibetũ, tametsi id ipsum ante huius prophetiæ
C uerba: posthac eñ ne ipsi quidem Ioseph tale quidquam contigisse, ac multo etiam ipsi Iuda minus, historia significat. Et illud: Recumbens autẽ dormiuisti ut leo, & ut catulus, maiorem sane postulauerit cõtemplationem q̃ ea sit quæ Iudam respiciat. Quin etiam illud quod antea dictum est: Non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniant quæ ipsi reposita sunt, & ipse expectatio gentium, tempora mihi significare uidetur, eius de quo prophetia loquitur, aduentus. Hoc eñ, inquit, non erit, donec illud eueniat: neq; enim prius desinent in Iudaica gente principes ac duces, quam gentium ueniat expectatio, & quę reposita sunt ei, de quo propheta loquitur. Hæc autem interpretans Theodotion, ab ipsis LXX. non differt. Aquila uero in hunc modum exposuit, non suscitabitur sceptrum de Iuda, & qui exquisite cognoscat de medio pedum eius, donec ueniat & ipsi congregatio populorum. Vbi quum dicatur, non deficiet princeps de Iuda, hoc item non de ipso illo primo Iuda oportet accipere, sicut nec illud, Iuda te laudabunt fratres tui, nec quæ sequuntur, ad eundem illum re-

ferri possunt: multis enim seculis principes ac duces in Iudaica gente extite- D
runt, qui de illius uiri genere profecti non sunt. Primus nanque ipse Moses dux populi fuit, qui non de Iuda sed de Leui natus est: deinde Iesus de tribu Ephræm, post quē prefuit Debbora de tribu item Ephrem, & Barac de tribu Nephthalim, post quē Gedeon de tribu Manasse, deinde filius Gedeon, & post hūc Thola de eadem tribu, postea Esebon ex Bethleem, & post hūc Ailon de tribu Zabulon, hūc secutus est Labdon de tribu Ephræm, deinde Sampson de tribu Dan, postea quū sine principe essent, prefuit ipsis Eli sacerdos de tribu Leui: hi cūcti iudices qui iudicabāt Israel nō de genere ipsius Iuda, sed ex diuersis tribubus ex alia alius oriundi, & q post hos primus apud eos regiam dignitatem accepit Saul, de tribu fuit Beniamin. Quomodo igitur illud: Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de foemoribus eius, (ut quispiam fortasse putauerit,) ad principes de tribu Iuda ac duces referetur, quando uidentur ex quo tempore mortuus est Iacob totis propemo E
dum mille annis, non ex una tribu ipsius Iuda profecti, sed ex alia alius usque ad tempora Dauid: quod si post tam multos & Dauid, & qui ipsi Dauid in regno apud Iudaicam gentem successerunt, de tribu Iuda nati sunt, sciendum tamen tibi est, quod hi ipsi ne totos quidem quingentos annos totius gentis regnum obtinere potuerunt, sed trium duntaxat tribuum, ac ne harum quidem solidarum, quippe quum eisdem temporibus alij quidam in parte gentis ampliore, & in totis nouem tribubus regnauerint: nam post mortem Solomonis, quum tota gens ab Iuda diuisa fuerit, ipsius Dauid successores triū, ut dicebam, tribuum, ac ne harum quidem solidarum in Hierusalem reges fuerunt usque ad Babylonicam cladem. Iisdem uero temporibus in ciuitate quę uocatur Samaria, nouem tribuum duces non de tribu Iuda, sed ex alijs alij extiterunt: quorum primus Hieroboam fuit, de tribu Ephrem, ac deinceps qui hunc secuti sunt, ut ne medijs quidem temporibus a Dauid usque ad tempus quo in Babylonem captiui ducti sunt, ulli de tri- F
bu Iuda uniuersæ gēti prefuerint. Porro autem quid dicendum est, quemadmodum post reditum de Babylone rursus quingentis annis amplius usque ad Christi ortum uixerint eo statu ciuitatis utentes, in quo soli optimates rem administrauerint: pontificibus utique toti genti imperātibus, quorum nullus plane de tribu Iuda oriebatur: ut iam ex his omnibus perspici possit, non ad primum illum Iudam neque ad illius successores referendum esse oraculum illud, dicens: Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de foemoribus eius, sed ea quæ ad hunc locum pertinēt, uno duntaxat modo constare posse, si secundum ea quæ prius a nobis de tota tribu exposita sunt, hęc ipsa intelligenda esse dixerimus. Hęc enim tribus ab initio & ab ipsius usque Mosi temporibus, uniuersæ gētis dux fuit: itaque secundum huius principatum, utpote quam deus cæteris ab initio præfecerit, & ipsa regio etiam nūc ab ea ipsa tribu, Iudææ uocabulum obtinet, & omnis illorum cōuentus Iudæorum appellatur. Sic igitur intelligamus quod dictum est, tanquam si

mani-

A manifestius dixisset, non desinet toti genti præesse tribus Iuda, ex quo Symmachus: Nō auferetur, inquit, potestas de Iuda, sic utiq; iuris cuiusdam amplioris, & principatus authoritatē eius quę postea futura esset tribus Iuda, nobis intelligendā proponens. Huius em̄, neq; sceptrum, ut Aquila, inquit, (regij porro principatus signū hoc erat) neq; potestatē, ut Symmachus, sublatum iri uaticinatur, donec ueniat, inquit, cui repositū est, atque ipsum fore expectationē gentium. Sed quam tandē expectationem, nisi de qua olim & ipsi Abraham, & ijs qui Abrahā secuti sunt patribus, oracula reddita sunt? Primum igitur admirari operæpretiū fuerit, quid ita, quum XII. Hebræorum tribus essent, a nulla alia nisi ab una ipsius Iuda, gentis etiam nūc appellatio usurpetur. Quod ego quidē non ob aliud cōtigisse arbitror, q̄ ob ipsius prophetię oraculū, quod uni tribui Iuda principatus dignitatē attribuit. Quinetiam patria ipsorū terra, eadem de causa Iudææ appellationem sortita est. Cur enim quæso quum XII. fuerint, non ab eorū primo Ruben gens

B eorundem appellata est? quum præsertim natu maximi potiores in lege diuina haberentur? Cur non item a Leui, qui & ætate & sacræ functionis honore Iudam anteibant? quum uero ipsi Ioseph quondā non modo Aegypti uniuersæ, sed etiam suorū imperium obtigerit, quumq; ab illo oriundi multis post seculis diu admodum, totis eius gentis nouem tribubus pręfuerint, cur nō ab eo potissimū tota gens, ipsaq; regio nomē accepit? quandoquidē ob eos ipsos, quos ab Ioseph oriundos diximus, longe honestius, probabiliusq; erat, totam gētem, totamq; regionem a primo illo ipsorū parente denominari? deniq; præter hos omnes quis nō concedat, merito illos a Beniamin fuisse denominandos, cuius posteritati ac tribui, celeberrima ipsorū ciuitas, quæ regum apud ipsos domicilium fuit, & quod in ea sanctissimum dei templum erectum est, in sortē concessit? attamen neq; ab harū aliqua, neque a reliquarū, sed ab una ipsius Iuda tribu totius gentis ac regionis appel-

C latio ducta est, sicut prophetia prædixerat. Sic sane illud: Nō deficiet princeps de Iuda, ad ipsam tribum a nobis relatū est, & hoc uno dūtaxat modo oraculi ueritas locum habet. Nanq; a Mosis usq; temporibus, deinceps nō defecerunt particulares quidem ipsorū principes qui ex diuersis, ut dictum est tribubus, genti pręfuerint, in uniuersum autē tribus Iuda, quę totius gentis principatū tenuerit. Exemplo autē id quod nunc dictū est, tibi apertius liquebit. Vt enim in Romano imperio singularū gentium procuratores, & præsides, prætoresq;, & castrorum præfecti, & qui omnes dignitate anteeunt, reges, non omnino omnes de ipsa Romana urbe capiuntur, neque de Remi siue Romuli genere, sed ex innumerabilibus alius aliunde nationibus, omnes tamen & reges & qui post ipsos secundo loco principes, præsidesque habentur, Romanorum appellatione notantur, & Romanorum denominatur imperium, & eandem denominationem in uniuersum omnes magistratus attingunt: sic etiam in rebus Hebræorum constituere intelligereque oportet, tanquam una quidem in uniuersum tribus Iuda, totam

gentem de suo nomine illustrē reddiderit, particulares uero duces ac reges D
ex diuersis extiterint tribubus, qui tamen cōmuni illa Iudæ appellatione honorem acceperint. Non alio ergo q̄ ad totam tribum referatur illud quod a propheta dictum est: Iuda te laudabūt fratres tui. Nouerat enim illam tanq̄ prærogatiuæ munus consecutam, honore cæteris tribubus esse anteponendam, & quoniā princeps fuit in bellis, & sola in apparatibus præliorum aduersus hostes genti suæ uniuersæ præfuit, merito deinceps ad eandem illud quoq; dicitur: Manus tuę in tergo inimicorum tuorum. Deinde propter principatum, propterq; regiam dignitatem, catulus leonis esse dicitur. Glorię igitur sibi tribuens hic tum generis princeps, tum etiam propheta huiusce tribus dignitatem, adiungit q̊d sequitur: de germine fili mi ascendisti. Illud autem: recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus leonis, eiusdem tribus magnificum animi ingenium & confidens, ostendit, quodq; nullis extrinsecus ingruentibus rebus cōcutiatur, & quod tum intrepidū se præbeat, tum contemptui habeat inimicos. Illum uero hoc modo se habentē, ac potius ipsam tribum quæ huiusmodi sit, quis, inquit, excitabit? ubi quum magnum quendam & admirabilē & rarum, & spectatu difficilem fore significauerit eum, qui sit huiuscemodi tribum de sede excitaturus, deque principatus gradu ac dignitate exturbaturus, tum demum quisnam hic sit, nos admonet, docetq; hunc illum esse, qui expectatio gentium sit futurus, qui uidelicet a propheta non prius inter hoĩes uidendus prædicitur q̄ & princeps deficiat, & dux amoueatur, & de principatu exturbetur tribus Iuda. Cæterum, quisnam quæso alius hic sit, q̄ saluator & dominus noster Iesus Christus? in cuius ortu, sicut proxime exposita prophetia uolebat, ex Iudæis quidē defecerunt principes ac duces, qui genti præsiderent, ipsa uero tribus Iuda una cum tota gente, principatu ac regno, q̊d ab initio obtinuerat, spoliata, Romanis etiā nunc dominantibus ex illo ad hunc usq; diem famulat̃, qui una cum reliquis gentibus etiam Iudæos subegere. A quibus item Herodes primus externo ge- F
nere ortus, & imperatoris Augusti, & Romani senatus authoritate rex declaratus est. Fuit igitur Antipatri filius hic Herodes. Ipse uero Antipater Ascalonita ab eorum nescio quo ortus, qui in templo Apollinis uersantes, sacri serui appellabātur. Qui quum uxorem duxisset quandā, cui nomen quidem Cyprinæ, genus uero ex Arabia, Herodem creauit. Hic igitur primus tali genere natus, Hyrcanū qui ultimus ex successione ac serie pōtificum, Iudæis præfuit, & in quo domesticus Iudaicę gentis principatus defecit, necatum tollit de medio. Isq; primus, ut dicebā, externo genere ortus Iudæorum rex est appellatus. Huius ergo tēporibus quum Iesus Christus esset natus, Iudæ tribus dignitas sublata est: sublatum est Iudæorum & imperium & regnum, cōpleta est proxime exposita prophetia, non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniāt quę reposita sunt ei. Hunc autem dicit futurum non Iudaicæ gentis, sed gentiū expectationem. Q m̄ igitur reposita erat illa gētium uocationis expectatio, quę ex oraculo ipsi Abrahę pro-

A promissa est, quum ex Iudaica gente iam defecissent & principes & duces, translatumq; ab ea esset imperiũ in Romanos, & in illum Herodẽ de quo dictum est: merito tempora quibus Iudęorum principes defecissent Lucas euãgelista significãs, initiũ doctrinæ Christi narrat factũ esse in anno XV. imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam. Matthæus quoq; eandẽ rem innuens notat: Nam ortu domini ac saluatoris nostri descripto, deinceps adiungit: Quum aũt Iesus natus esset in Bethleem Iudeę, in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente uenerunt Hierosolymã, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudæorum? in quo plane ostendit & externi hominis in illos imperium, et externarum gentium a deo uocationem. Eodem enim tempore & externi Iudæis imperabant, & Christum dei, de quo prophetæ locuti fuerant, externi ab orientis partibus profecti, & cognouerunt, & adorauerunt. Ergo plane in his finem suum contingens prophetia Iacob,
B apparet quemadmodum cõpleta sit, quum ad extremum sui status Iudaica gens uenisset, sicut ipse quoq; ad suos filios cecinit quum dixit: Cõgregamini ut annuntiem uobis quid euenturum sit uobis in extremo dierum. Nos enim extremos intelligimus dies, extrema status Iudaicæ gentis tempora. Cæterum, quid tandem illi euenturum fuit? nempe defectus honoris Iudæ, uniuersæ eius gẽtis sublatio, quies & terminatio ducum eiusdẽ, tribus ipsius principatus, regiæq; dignitatis dissipatio, Christi imperiũ & regnum, nõ quod in Israel, sed q̃d in omnibus gentibus dominaretur, iuxta illud: & ipse expectatio gentium. Sed quis non plane fateatur, oĩa hæc in saluatoris nostri aduentu cõpleta esse? siquidẽ qui ante Christi ortum domesticis principibus ac ducibus, & solertibus diuinarum lectionum auditoribus, suis item proprijs regibus, & pontificibus & prophetis gloriabãtur, quæq; olim regalis quum esset, tum suos hostes atq; inimicos superabat, tum suæ gentis uniuersæ princeps & dux existebat, tribus Iuda. Postremo, quicũq; inter illos
C quondã excellebant, ex illo ad hunc usq; diem Romanis tributarij facti, parent ac seruiunt. Plane eñ Christus dei uidendũ se prębuit. Atq; ex illo quę dicebatur expectatio gentiũ, omnibus gentibus palam nuntiata est. Aut dicat mihi aliquis, utrum in aduẽtu Iesu saluatoris nostri, quęcunq; apud Hebræos maiestatem aliquam haberent, necnon mater ipsorum ciuitas una cum templo, & eo q̃d in templo celebrabatur sacrificio, cumq; domesticis ducibus ac principibus nõ defecerint, & utrũ quæ in spe posita erant, gentiumq; quæ in toto orbe essent, expectatio, ex illo tempore apparuerint, quando etiam ea, quæ domino reposita erant, uenerunt. Sed quæ tandem hæc habenda sunt, nisi ea quæ continet oraculũ illud? Iuda te laudabũt fratres tui, manus tuæ in tergo inimicorum tuorum, catulus leonis Iuda, de germine fili mi ascẽdisti, recũbens dormiuisti ut leo, & ut catulus leonis, quis excitabit eum? hæc eñ alio sensu ea sunt, quæ illi reposita erãt, quæ ipsa quoq; iam tẽpus est ut contẽplemur, si hoc primũ attẽderimus diligẽter, uarijs, diuersisq; Christũ noĩbus diuina oracula appellare cõsueuisse. Nam modo illũ uocant Iacob:

Iacob puer meus, ſuſcipiã eum, Iſrael electus meus, ſuſcepit eũ anima mea, D
iudiciũ gentibus proferet, & quę ſequuntur, quibus ad extremum illud ad-
ditur: donec ponat in terra iudiciũ, & in noĩe eius gentes ſperabunt, modo
eundem Solomonẽ et Dauid nominant. Solomonẽ quidem, ut in LXXI.
pſalmo, qui in Solomonẽ quidem inſcriptus eſt, plane autem quæ ad Chri-
ſtum referenda ſunt, cõtinet. Illud eñ: Et dominabitur a mari uſq; ad mare,
& a flumine uſq; ad fines orbis terrę, & oẽs gentes ſeruient ei, & quęcunq;
poſt ipſa hæc deinceps pſalmus cõtinet, uni utiq; Chriſto ſunt accõmodan-
da. Dauid uero rurſus appellatus eſt Chriſtus, in pſalmo LXXXVIII.
quandoquidem nuſq̃ ipſi Dauid, ſed uni illi, quæ in hoc item dicuntur, con
uenire poſſunt, ueluti illud: Ipſe inuocabit me, pater meus es tu, & ego pri-
mogenitum ponam eum, excelſum præ regibus terræ, in æternum ſeruabo
illi miſericordiã meam. Et rurſus: Semen eius in ęternũ manet, & ſedes eius
ut ſol in conſpectu meo, & ut luna perfecta in æternum. Sic igitur una cum E
alijs innumerabilibus Chriſti appellationibus, quibus illum diuina oracu-
la ſignificãt, eadem ratione ut Iudas quoq; in ijs quæ modo exponebamus,
ſit appellatus, fieri poteſt, quum de tribu Iudę ſit natus. Conſtat eñ ex Apo
ſtolo, ſaluatorem ac dominum noſtrum de tribu Iudæ ortum eſſe. Huic igi
tur Iudę, ſi ſecundũ ſententiam interpretemur, repoſita erant illa, quę in pro
phetia cõtinentur. Sed quænam hęc fuerunt? primum quidem, q; a fratribus
ſuis eſſet laudandus: Deinde q; manus in tergum inimicorũ ſuorũ eſſet inie
cturus. Poſtremo q; adorandus a filijs patris ſui, quæ etiam ſuum finem cõ
ſecuta ſunt, quo tempore, dum admirabiles uirtutes & prodigioſa miracu-
la ędere, admirationi erat, & laudabatur, & adorabatur a ſuis diſcipulis &
apoſtolis, quos etiã fratres uocare nõ grauatus eſt, dum in pſalmo ſic dicit:
Annuntiabo nomen tuũ fratribus meis, in medio eccleſiæ laudabo te. Dum
autẽ Marię & reliquis mulieribus imperat, ut quę bona uiderint nuntient,
quaſi fratribus nũtiari imperat: Nuntiate, inq̃t, fratribus meis, q; aſcẽdo ad F
patrẽ meum, & patrẽ ueſtrum, deum meum, et deum ueſtrũ. Sic ſane illum
fratres miraculorũ gratia, tanq̃ admirabilem uirũ dumtaxat ab initio lauda
bant, quippe, q̃ unum aliquẽ de prophetis, ut ueriſimile eſt, illum eſſe ſuſpi-
carent. Sed ubi interim admirabiles, & omnẽ fidem ſuperãtes illius actiões
intuẽtur, & quẽadmodum inimicũ & ultorem, mortẽq; ſeculi huius domi
nã, una cum reliq̃s inuiſibilibus & inimicis poteſtatibus ſuſtuliſſet, tũ uero
deum illũ eſſe credẽtes, adorauerũt: manus aũt ſaluatoris noſtri in tergo ini
micorũ ſuorũ fuere, q̃ tempore uidelicet oẽs actiones ſuas, & uirtutes, et ge-
ſta prodigioſa, ad delẽdos dęmones et malignos ſpũs intendebat. Quinetiã
quũ manus ſuas expãdiſſet in cruce, tũ q̃q; manus eius, fugiẽtibus inimicis
et eidẽ terga dãtibus, in tergo inimicorũ fuerunt, magiſq; etiã quũ patri red
dito ſpũ, et ſuæ carnis expers, et eo q̃d aſſumpſerat corpore nudatus, q̃ ipſa
uita erat, ad loca inimicorũ deſcẽdit, ut et mortem et reliquas quę aduerſus
ipſum ſurrexerãt poteſtates, diſſiparet: quas q̃dẽ ueriſimile eſt cõmunẽ quẽ
dam

A dam hominem, ac reliquis similem ratas esse illum, itaq; circum eundẽ stetisse, & quasi unum de multis adortas, atq; ubi præstantiorem agnouerint q̃ ut homo existimari posset, ac diuiniori natura præditũ, & conuersas esse & terga illi dedisse, contra quas immissis manibus, diuinis suis & acutis sagittis, fugiẽtes exegit, ut propterea dictum sit: Manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. Quod si etiam nunc innumerabiles saluatoris nostri inimici, ecclesiam eius uarijs occasionibus oppugnare conant̃, attamen hos quoq; inuisibili quadã manu, & sua diuina uirtute in fugam uertit, ut de his item dictum sit illud: Manus tuę in tergo inimicorum tuorum. Vbi uero iam, quod reliquum fuit, insignia illius uictoriæ præclara de hostibus recepit, tum uero illud cõpletum est: Adorabunt te filij patris tui, omnes uidelicet, qui in cœlo sunt angeli, spiritusq; inseruientes, ac diuinæ potestates, necnon degentes in terra apostoli & euãgelistę, post quos quicunq; per ipsum, uni & soli ue

B ro patri deo seipsos addixerũt, qui quidẽ ubi deum uerbum Christum esse didicere, tum se illum ut deum adorare confessi sunt, sed quoniam & ortus eiusdem & mortis mysteria, eadem prophetia complecti oportebat, merito post illa quæ iam dicta sunt uaticinans Iacob, adiungit: Catulus leonis Iuda, de germine fili mi ascendisti, recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus, quis excitabit eum? catulum itaq; leonis ipsum nominat, propterea q̃ de regia tribu sit natus. De semine igitur Dauid fuit ratione corporis, de germine autẽ, inquit, fili mi ascendisti, quoniam de semine & radice eius, qui hæc prædicebat Iacob, pullulauit, quum prius quidẽ esset deus uerbum, postea uero etiam filius hoĩs sit factus, propter eam quam pro nobis assumpsit, dispensationem. Potest etiam mortẽ eiusdem significare, illud: Recũbens dormiuisti ut leo, & ut catulus, ex quadã ipsius scripturæ cõsuetudine, quę sua quadã propria cõsideratione, etiã mille alijs in locis mortem, dormitionẽ, somnumq; appellat. Illud autẽ: Quis excitabit ipsum? de reditu eius a mor

C te ad uitã cum admiratione dictum est. Siquidẽ excitãdum ad uitam illum plane nouit, qui ait: quis excitabit ipsum? cum admiratiõe uero interrogat, quisnam hoc facturus sit atq; illum excitaturus, ut sic nos ad quęrendũ inuitet, quisnam hic sit, qui dñm nostrum post susceptã pro nobis mortẽ a morte sit reuocaturus ad uitã. Quis porro hic sit alius q̃ uniuersi deus & illius ipsius pater? cui soli tribuẽda est saluatoris nostri in uitã restitutio, sicut scriptura testificat̃, quę ait: quẽ pater suscitauit a mortuis. Pro illo aũt: Catulus leonis Iuda, de germine fili mi ascẽdisti, recũbens dormiuisti: significantius Aq̃la cõuertit: catulus leonis Iuda, de captura fili mi ascẽdisti, quũ flexisses cubuisti. Symmachus autẽ: Catulus, inq̃t, leonis Iuda, de ferarum captura fili mi ascẽdisti, genibus flexis cõfirmatus es, ex q̃bus ṽbis planissime apparet ipsa de morte ad uitã restitutio, et ab inferis ueluti a quadã ferarum captura saluatoris nostri euasio: q̃d uero illũ dixerit et genua flexisse et cõfirmatũ esse, nõ autẽ cecidisse, in eo quidẽ q̃ genua flexerit, mortẽ interim demõstrauit: quod autẽ sit cõfirmatus, non raptatũ esse more aliarum animarum. Hæc igitur

omnia

omnia Christo prius reposita erant, quæ tamen quam diu finem suum consecuta non sunt, tam diu Iudaica gens stetit, Iudæorumq; principes ac duces, exquisitiq; ac sapientes diuinorum de Christo oraculorum interpretes apud ipsos floruerunt. Postq̃ autem uenerunt quæ ipsi Iudæ reposita erant, tum is in terra est uisus, qui a prophetis dictus erat de semine ac stirpe eius, qui hæc diuinauerat oriturus, recubensq; ac sopitus, uel, ut ait Symmachus, genibus flexis confirmatus est & surrexit, manibus in tergum inuisibilium atque intelligibilium hostium iniectis, eiusque fratres ac discipuli antea illum laudantes atq; admirantes, post ubi deum esse confessi sunt, etiam ut deum adorauerunt, tum uero illa ipsa cõpleta sunt, quæ ipsi reposita erant, ut propter hoc illud redditum sit oraculum, donec ueniant quæ reposita sunt ipsi. Quum enim ex illo ad hunc usq; diem, ea quæ ipsi reposita erant, ad finem peruenerint, defecerunt quidem principes ac duces Iudæorum, eisq; supra caput gentium principes collocati sunt. Econtrario autem ipsæ gentes ubi Christum dei agnouerunt, illum sibi & saluatorẽ & expectationem adscripserunt. Post hæc oĩa illud adiungitur: Ligans ad uitẽ pullum suum, & ad capreolum uitis pullum asinæ suæ, lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuæ palliũ suum, gratiosi oculi eius a uino, & albi dentes eius ut lac. In his autem significari arbitror per pullum quidem, ipsum apostolorum ac discipulorum saluatoris nostri chorum, per uitem autem ad quam pullus est alligatus, diuinam, inuisibilemq; eius uim, quam ipse dum ostenderet, docebat his uerbis: Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est. Eiusdem porro uitis capreolus dei uerbi doctrina fuerit, ad quem pullũ asinę suæ alligauit, qui quidem pullus nouum de gentibus populum, quasi geniturã quandam apostolorum eius, & prolem significauerit. Possumus item uel ad uerbum dicere hæc suum finem cõtigisse, quo tempore, ut apud Matthæum legitur, dñs dixit ad suos discipulos: Ite in castellum quod contra uos est, & statim inuenietis asinam alligatã & pullum cum ea, soluite & adducite mihi. Et sane si quis uerba diligenter attenderit, quin prophetæ prædictionem admiretur, facere non poterit, qui diuino spiritu afflatus tanto ante cognouerit, eum de quo ipse uaticinabatur, non ut aliquem illustrem apud homines regem in curribus & equis esse uehendum, sed super asina & pullo sedentẽ, quasi unum de multis & uulgarem quendã hominem atq; inopẽ. Idipsum alius quoq; propheta est admiratus, ubi ait: Gaude uehemẽter filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super iumento & pullo adolescente. Illud autem: Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuæ pallium suum, uide quæso tu quoq; ne quando, ut in arcanis, mysticam illius passionem significet, in qua stolam suam & indumentũ abluerit, tanq̃ in lauacro: ubi sane eorum, qui in ipsum crediderint sordes antiquas abluisse declaratur. Per uinum enim, quæ sanguinis illius nota est, eos qui in morte illius baptizentur, quiq; in sanguinem eiusdẽ credant, a ueteribus malis expurgat, utpote, qui abluat & abstergat antiquam eorum stolam & pallium. Itaq; pretioso

A tioſo ſanguine diuinæ illius & de ſpiritu natę uuæ, eiuſcꝫ uitis uino, de qua
dictum eſt ſupra, redempti, ueterem quidē hominem cum eius actionibus
exuerunt, nouum autem & ad cognitionem ſecundum imaginem eius, qui
creauit inſtauratum, induerūt. At illud: Gratioſi oculi eius a uino. Et illud:
Albi dentes eius ut lac. Rurſus tanquam in arcanis poſita noui teſtamenti
myſteria comprehendere arbitror, lætitiam uidelicet myſtici illius uini,
quod ſuis ipſe diſcipulis porrexit ſaluator, quum dixit: Accipite, bibite, hic
eſt meus ſanguis, qui pro uobis funditur in remiſſionem peccatorum. Hoc
facite in meam commemorationem. Siquidem illud: Gratioſi oculi eius a
uino, & albi dentes eius ut lac: ſplendorem, puritatemque myſtici illius ali-
menti mihi ſignificare uidetur. Rurſus enim ipſe diſpenſationis diuinæ no-
tas ſuis diſcipulis tradidit, dum hortatur, ut ſui ipſius corporis imaginem
repræſentent. Quum enim non amplius cruenta ſacrificia, neque ea quæ
B apud Moſem in lege, diuerſorum animalium mactationibus ſancita erant,
grata eſſet habiturus, ſed ut pane ſui corporis nota uterentur inſtituturus:
merito propheta ſplēdorem ac puritatem illius alimenti ſignificauit, quum
dixit: Et albi dentes eius ut lac. Hanc rem alius quoque propheta comme-
morat his uerbis: Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autem perfe-
ciſti mihi. Cæterum, hæc quum maiore indagatione, & longiore quadam
interpretatione indigeant, per otium quiſpiam diligentius explorauerit:
quandoquidem hoc tempus plura dici non poſtulat, ut plane appareat, una
cum alijs, tempora quocꝫ ſaluatoris noſtri aduentus a prioribus prophetis
antiquitus cognita, diuinæ euidenter commendata eſſe ſcripturæ.

A Daniele. Quemadmodum poſt annorum ſpatium ſepties ſeptuaginta, quę ſumma ef-
ficitur quadringētorum nonaginta annorum, quum CHRISTVS
hominibus ſe uidendum præbuerit, prophetiæ quæ apud Iudæos extabant, & quod antea
apud eoſdem celebre, clarumcꝫ erat ſacerdotium, diſſoluetur, & ipſi quidem diluuij cuiuſ-
dam inſtar aſſiduis obſidionibus captiui fient, ſacrum autem ipſorum templum extremam
uaſtationem patietur.

C Et quum adhuc loquerer & orarem & enunciarem peccata mea, &
peccata populi mei Iſrael, et profunderem commiſerationem meam coram
domino deo meo pro mōte ſancto dei mei, & quum adhuc loquerer in ora-
tione, ecce uir Gabriel, quem uideram in uiſione ab initio, uolans tetigit me
circiter horam ſacrificij ueſpertini, & docuit me & locutus eſt mecum, &
dixit: Daniel, nunc egreſſus ſum ut afferam tibi intelligentiam: ab initio pre
cūm tuarum egreſſus eſt ſermo, & ego ueni ut indicarem tibi, quod uir de-
ſideriorum tu es, & animaduerte in uerbo, & intellige in uiſione, quod uir
deſideriorum es tu. Septuaginta hebdomades compendium accepere ſuper
populum tuum, & ſuper ciuitatem ſanctam, ut conſummetur peccatum,
& ſignentur quaſi annulo peccata, & deleantur iniquitates, & expientur in-
iuſtitiæ, & adducatur iuſtitia ſempiterna, & quaſi ſigno impreſſo clauda-
tur uiſio, & propheta, & ungatur ſanctus ſanctorum, & cognoſces & intel
liges ab exitu ſermonis, ut reſpondeatur, & ædificetur Hieruſalem uſcꝫ ad

Christum ducem. Hebdomades septem, & hebdomades sexagintaduæ, & D
reuertetur & ædificabitur platea & murus, & euacuabuntur tempora: &
post hebdomadas sexaginta duas, peribit unctio, & iudicium nō est in ea, et
ciuitatem & sanctū disperdet cum duce uenturo, & excidentur in diluuio,
& usque ad finem belli in compendium redacti internetionibus, & confirmabit pactum multis hebdomada una, & in medio hebdomadis auferetur
sacrificium & libatio, & super templum abominatio desolationum, & usque ad cōsummationem temporis, consummatio dabitur in desolationem.
Quum Iudaicæ gentis septuagenaria apud Babylonios seruitus iam ad finem tenderet, Danieli oranti unus ex sanctis dei ministris uisus Gabriel archangelus, renouationem urbis Hierusalem primo quoque tempore & sine mora futuram canit, & tempus usque ad eam renouationem numero annorum determinat: prædicitque ut post definitum illud temporis spatium, rursus euertetur, utque post secundam expugnationem atque obsidionem, non ultra deo tutore gaudebit, sed sola ac deserta secū una Mosaicę legis ritu sublato, permanebit, quippe quum in eius ritus locum, in uitam hominum alterum sit introducendum testamentum, quod nouum dicatur. Et hæc, ut in oraculis mos est, latenter se ipsi prophetæ indicare Gabriel profitetur. Ait igitur ad illum: Nunc egressus sum ut afferam tibi intelligentiam: ab initio precum tuarum egressus est sermo, & ego ueni ut indicarem tibi, quod uir desideriorum tu es, & animaduerte in uerbo, & intellige in uisione. Quibus uerbis plane illum excitat, ut profundius animaduertat, profundiusque intelligat, ea quæ in uerbis ab ipso proferendis contemplatione digna sunt. Siquidem illa uisionem appellat, propterea quod profundiorē quendam sensum attingunt, neque uulgari quadam prudentia indigent: quam ob rem ipsi quoque eum inuocantes qui dat hominibus sapientiam, rogantesque ut mentis oculos nobis illuminet, confidenter aggrediamur, quæ ad horum locorum interpretationem pertinent. Septuaginta, inquit, hebdomades compendium accepere super populum tuum, & super ciuitatem sanctam, ut consummetur peccatum, & quasi annulo signentur peccata: & deleantur iniquitates, & expientur iniustitiæ, & adducatur iustitia sempiterna, & quasi signo impresso claudatur uisio & propheta, & ungatur sanctus sanctorum. Quod igitur septuaginta hebdomadarum spatium si in annos resoluatur, nonaginta supra quadringentos summam conficiat: nemini, puto, dubium est. Tantum igitur temporis compendium accepit super populum tuum, ubi sane omnem Iudaicæ gentis terminationem concludit: nec tamen illos in his amplius dei populum uocat, sed alloquens ipsum Daniel, populum, inquit, tuum: nanque alias quoque tanquam eum qui impie egisset, & simulachris se addixisset, non amplius suum populum deus, sed Mosi appellauit, quum dixit: Vade, descēde, peccauit enim populus tuus. Nunc igitur eodem modo causam, cur illud temporis spatium contra illos præfinierit docet: hoc autem est, eos non amplius dignos esse, qui po-

pulus

A pulus dei apellent. Deinde adiungit illud, & super ciuitatem sanctam: ubi illud tuam rursus a superiori subaudimus: ut ita dictū esse uideatur, super populum tuum & super ciuitatē sanctam tuam, non secus ac si dixisset, quę a te sancta existimatur: nam & Hebraicus cōtextus, & reliqui interpretes uno ore, non solum ad populum illud tuum, sed etiā ad ciuitatē, illud tuam, adiungunt. Aquila igitur, super populū, inquit, tuum, et super ciuitatē sanctificatā tuam. Symmachus autem, aduersus populū tuum, & ciuitatē sanctam tuam. Quocirca in bonis quoq; LXX. interpretum codicibus, illud tuam, stellula apposita adiectum est: nam quū orans Daniel in illis suę supplicationis uerbis, sępius populum, dei populū nominasset, ciuitatis autem locum, sanctum dei locum, uertens in diuersum qui respondebat, neq; ciuitatem sanctam dei, neq; populum dei esse fatet̄, sed tuum, inquit, qui oras, et qui talia de populo & de loco ciuitatis dixisti, uerba ipsius Daniel hoc mo-
B do se habent: Auertat̄ furor tuus & ira tua a ciuitate tua Hierusalem & mō te sancto tuo. Item: Populus tuus factus est in opprobrium oībus in circuitu nostro. Et rursus: Ostende faciem tuam super sanctuariū tuum, q̊d desertum est. Et rursus: Vide interitū ciuitatis tuę super quam inuocatum est nomen tuum. Ac deinceps: Quia nomē tuum inuocatum est super ciuitatem tuam, et super populum tuū. Talibus quum orasset, adiunxit: Et quum adhuc loquerer & orarē, ecce Gabriel quem uideram in uisione mea, uolās tetigit me, & dixit ea utiq; quæ superius descripta habes. Plane igit̄ in his propheta non simpliciter ciuitatē, sed dei ciuitatem nominauit, et sanctuarium, dei sanctuarium, & populum, dei populum, ita uidelicet animo erga illum populum affectus: at uero Gabriel nō item ut ipse, ea quæ iam dicta sunt uocat, sed ex cōtrario, super populum tuum, inquit, & super ciuitatem sanctam tuam, ubi propemodum & ciuitatem, & populum, & sanctuarium illa dei appellatione indigna esse demōstrat. Tantum igitur tēporis spatium
C primum contra populum, deinde cōtra ciuitatem præfinitum esse docet: & quod tantum sit, ostendit ex renouatione Hierusalem. Id porro cōtinetur a Dario Persarum rege usq; ad Augusti dominatum in Romanos, & Herodem Iudęorꝝ regem, qui alieno genere natus est, quorꝝ temporibus ea quæ ad ortum saluatoris nostri pertinent enarrātur, quēadmodum longius progressa oratio demonstrabit. Ordine deinceps sequit̄: Vt consummetur peccatum, & quasi annulo signentur peccata. & deleātur iniquitates, & expientur iniustitiæ, & inducatur iustitia sempiterna, et quasi signo impresso claudatur uisio & propheta, & ungatur sanctus sanctorꝝ: pro eo autem quod est, ut consummetur peccatū, et quasi annulo signentur peccata, Aquila uertit, ad consummādam præuaricationem, & finem imponēdum peccato. Illud enim: Implete mensurā patrum uestrorꝝ, quod a saluatore nostro ad Iudæos dictum est, etiam in his arbitror contineri ac significari: nam dum insidias illi Iudaica gens molitur & conficit, peccatum suum consummauit: & eiusdem, ut Aquila uertit, aduersus deum præuaricatio finem accepit.

Iampridem enī illos quamuis innumerabilia peccata perpetrantes ante sal- D
uatoris nostri aduentum, dei tamē clementia ferebat, quemadmodum uide-
licet prophetica ipsa uerba demonstrant: ueruntamen sicut de illis qui gene-
re ab Hebræis differentes, terram promissionis incolebāt ad Abraham di-
ctum est, nōdum enī completa sunt peccata Amorrheorꝝ: et quandiu com-
pleta non fuere, de terra ipsorꝝ patria expulsi nō sunt. Vbi autem completa
sunt, tum uero oēs in interitum inciderunt, quę sane clades illos excepit tem
poribus illius Iesu qui Mosi successit: ita etiam de priore tibi intelligēdum
est populo: quamdiu enī illorꝝ peccata completa non sunt, dei illos patien
tia & benignitas tulit, & per prophetas undiqꝫ ad conuersionem inuitauit.
Postquam autem, ut saluator ad ipsos dixit, impleuerunt mensurā patrum
suorꝝ, tum uero in eundem locum coacta oīa, extremum illis maturauerunt
interitum, sane quemadmodum idem dn̄s noster nos docet, ubi ait: Omnē
sanguinem effusum a cōstitutione mundi, a sanguine Abel iusti usqꝫ ad san- E
guinem Zachariæ uenturum super generationem istam. Quum igiť ad ex-
tremum manus iniicere filio dei ausi sunt, consummauerunt præuaricatio-
nem, & finem peccato suo imposuerunt, sicut Aquila interpretatus est, at, si
cut LXX. eorꝝ peccatum alligatum signatumque est: sed quoniam non so
lum in ruinam, uerum etiam in reparationem multorꝝ uenit in Israel, sicut
de ipso dixit Simeon: Ecce hic positus est in ruinam & in resurrectionem
multorꝝ in Israel. Merito Daniel ad ea quæ dicta sunt, adiungit: Et ut dele-
antur peccata, & expienť iniustitiæ. Quum enim sanguis taurorꝝ & hirco-
rum auferre peccata nō posset, & omne hominum genus expiatione uiua ue
raqꝫ indigeret, (cuius figuram gerebat id q̄d apud Mosem cōstructum uo
catur propitiatorium,) nulla autem propitiatio uiua ueraque esset, nisi sal-
uator & dominus noster, ille agnus dei, de quo dictum est: Ecce agnus dei
qui tollit peccata mundi. Nam rursus idem propitiatio est pro peccatis no-
stris, nec pro nostris tantū ipse est pretium ac redemptio, sed etiam pro toti F
us mundi, ut ait Apostolus: Qui factus est, inquit, sapientia nobis a deo, iu-
stitiaqꝫ & sanctificatio & redemptio. Merito eius aduētum, simul comple
mentum perfectionemqꝫ peccati esse docet eorum, qui cōtra ipsum impij fu
erunt, simul abstersionem & purgationem peccatorꝝ, & iniustitiarum expi
ationem eorꝝ, qui in ipsum crediderunt: nam quum Aquila, ad cosumman-
dam præuaricationem, & finem peccato imponēdum dixerit, tum illud ad
iecit, & ad expiandum iniquitatem, sic plane illum omnis iniquitatis, quæ
olim per ignorantiā admissa sit, expiationē esse, pro cōcesso sumens. Post
ipsa hæc, illud sequitur: Vt inducatur iustitia sempiterna. Est sane ipse dei
uerbum iustitia sempiterna, qui factus est nobis sapientia a deo, iustitiaque
& sanctificatio & redemptio, ut ait Apostolus, uerum tamen aduētu suo
omnibus hominibus conciliauit iustitiam, re ipsa ostendens, quod non so-
lum Iudæorum est deus, sed etiam gentium: Quandoquidem unus est de-
us qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præ putium per fidem. Ex quo
eos

A eos qui cum Cornelio aderãt, quiq; iam spiritum sanctum accipere meruerant, admirans Petrus, uere inquit, noui q᷑ non est acceptor personarum deus, sed in omni gẽte qui timet illum et exercet iustitiã acceptus est illi. Quin Paulus quoq; Euangeliũ iustitię affirmat esse, ubi ait: Virtus eñ dei est ad salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco: iustitia eñ dei in eo reuelatur. In psalmis quoq; de Christo dictũ est: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Et sane illius opus re uera dei iustitiã demonstrauit utpote quod omne genus hominum pari uocatione dignum reddiderit. At quæ per Mosem ædita sunt, nequaq̃ talia, sed uni soli Iudaicæ genti donata: quocirca ad tempus duntaxat prodita præterierunt. At enim quę per saluatorem nostrum iustitia denuntiata est, in perpetuum permanẽs, merito ęterna iustitia nuncupata est, quemadmodum dixit Gabriel, et ut adducatur iustitia sempiterna: pro eo autem quod est, & quasi signo impresso claudatur

B tur uisio & propheta, magis aliquanto proprie mihi uidetur Aquila reddidisse, & ad consummandum uisionis munus & prophetam: non eñ ut clauderet et quasi annulo signaret propheticas uisiones, saluator ac dominus noster aduenit, qui etiam illas, quę antea obscurę & quasi signo impresso clausæ erant, & aperuit & latius explicauit, quo tempore suis discipulis sensum diuinarum scripturarum exposuit. Ex quo ecce, inquit, uicit leo de tribu Iuda: & ipse aperuit sigilla libro apposita, ut apud Ioannem legimus in Apocalypsi. Cæterum quæ tandem sigilla, nisi prophetarum obscuritates? quas quum plane bene notas haberet etiam Esaias, dixit: Et erunt uerba hæc tanquam uerba libri signati: non ergo ut clauderet uisionem & prophetam uenit Christus dei, sed ut aperiret potius & in lucem proferret. Quare magis mihi proprie uidetur Aquila dixisse, ad consummandum uisionis munus & prophetam, quod sane cum illo concordat: Non ueni soluere legem aut prophetas, sed complere, quod a nostro saluatore dictum agnoscimus.

C Finis enim legis Christus, & omnes de illo prophetiæ inanes atque imperfectæ manserunt, donec ille seipsum ostendens, omnibus quæ de ipso a prophetis prędicta fuerant finem imposuit. Potest etiam ex interpretatione Septuaginta talem habere sensum, illud quod dictũ est, ut quasi signo impresso claudatur uisio & propheta: quum lex & prophetæ usque ad Ioannem permanserint, & ex illo defecerint, qui prius spiritu diuino afflati diuinabant, & uaticinia de Christo omnibus palam prodebant, quique in sacris responsis uisiones puras & synceras contẽplabantur, tanquam si ipsis diuina gratia & clausa, & quasi signis impressis colligata esset, merito euenit ut ab illo, de quo dictum est, tempore, non amplius apud illos munere suo fungeretur propheta, neque qui ab illis uidens nominabatur, sed omnia hęc usque ad nostrã ętatem sublata euanuerint. Deinceps sequitur, & ungatur sanctus sanctorũ, hoc item nobis eodem argumẽto cõstabit: nam usq; ad tempora saluatoris nostri, qui sancti sanctorũ pontifices erant apud Hebræos, ij ceremonijs quas ex Mosaica lege acceptas seruabant, ungebantur: sed hi

quoque posthac sicut prophetia prædixerat, defecere. Itaque quod ab Iacob ad Iudam oraculum enuntiatum est, secundum ea, quæ prius a nobis exposita sunt, Iudaicæ gentis ducum, principumque defectũ diuinabat. Sed quoniam prophetarum & sacerdotum, qui populo præerant, iam pridem honor dilatus fuerat, ordine deinceps sermo ubi interitum Iudaicæ gentis ducum & principum sub ipsum Christi aduentum, per eam quæ prius citabatur prophetiam, prædixit, per eam quæ nunc in manibus est, & prophetarum & sacerdotum, qui olim apud illos florebant, defectum plane significat, tanquam hi quoque ubi Christus aduenisset defecturi essent, quod quidem uaticinium saluatoris nostri aduentus, reipsa comprobauit. Quia uero Aquila, ad ungendum sanctificatum sanctificatorum, interpretatus est, ex eo aliquis suspicabitur ueterem Iudæorum põtificem designari: quippe, quum multi quidem illo ipso inferiores sacerdotes sancti appellarentur, solus autem pontifex, qui omnes dignitate anteibat, sanctus sanctorum. Siquidem hoc uel eo sensu acceptum quod unicuique in promptu sit, uerum est. Nam usque ad tempora saluatoris nostri, qui a prima origine per successionem erant pontifices, ijdem etiam toti populo præerant, & quæ ad cultum dei pertinent, ritum illum sectantes, qui in lege Mosi sancitus fuerat, abunde satis administrabant. Ex quo autem saluator noster aduenit, primum quidem eorum quoque ordo confusus est: non multo autem post, etiam penitus extinctus. Cæterum, quum ego quidem nusquam in sacris literis inuenerim, Iudæorum pontificem sanctum sanctorum nominari, arbitror in unicum dumtaxat dei filium uerbum & proprie designari, & uere dignum tali appellatione cõstitui. Iis enim qui ex hominibus profecti sint, & ad eum uirtutis gradum peruenerint, quem natura mortalis contingere potest, satis superque fuerit, si quando in partem & communicationem quãdam assumpti eius qui dixit, sancti eritis, quoniam sanctus ego dominus, sancti appellentur. Sanctus autem sanctorum, quis tandem sit apud homines nominandus, præter unum sancti dilectum puerꝝ, qui ut rex regum, & dominorum dominus, ita etiam sanctorꝝ sanctus est appellatus: uni igitur ei, utpote, qui præstantiori quodam modo sit unctus, q̃ omnes qui unq̃ terreno illo atq; elaborato Mosi oleo uncti fuerint, dictum est illud: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Quo quidem oleo unctus ex propria persona apud Esaiam ipse ait: Spiritus domini super me, propter quod unxit me. Quoniam igitur excellenti & spirituali ac potius ipsius diuinitatis unguento solus pręter omnes, qui unq̃ fuerint, saluator noster unctus esse perhibet, merito sanctus sanctorꝝ, tanq̃ si diceretur, pontifex põtificum, est nominatus, aut etiã sanctificatus sanctificatorꝝ, ut est in Gabrielis oraculo. Hæc porro omnia completis hebdomadibus septuaginta, finem suum contigere, non alias sane quam quo tempore saluator noster hominibus se uidendum exhibuit. Ergo quum hæc sic fore angelus is, de quo dictum est, summatim ipsi prophetæ

A cecinerit, rursus sermonem de LXX. hebdomadibus renouat, exquisitissime per singulas partes docens, unde incipere oporteat numerare tempora, & quid nam talibus temporibus euenturum sit. Et cognosces & intelliges ab exitu sermonis, ut respondeatur & ędificetur Hierusalem: Hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ, & reuertetur & ædificabitur platea & murus. Quæ sane uerba ut reddam planiora, pulchre mihi officio functus esse uidebor, si commentationem in eiusmodi locos eius uiri, qui ante nos idem studium coluerit, non occultauero, sed eam quoq; apposuero, ut accommodata ijs, qui lecturi sint hæc. Pulchre enim illud dici solet, quæ amicoꝝ sunt, ea esse communia: & quia uti quidem quasi communibus conuenit ijs, quæ alij probe dixerint, sed ita ut agnoscamus authores, neque aut sua sobole patres, aut eos, qui primi conseuerint, proprijs seminibus defraudemus, illius uerba non grauabor apponere. Ea feruntur Aphricani in quin
B to eorum quæ de temporibus scripsit, quæ quidem in hunc modum se habent: Ipsa quidem particula, inquit, quę fere sic se habet, tum multa tum admirabilia significat: attamen nunc de ijs duntaxat quæ nobis ad rationẽ temporum, & eorum quæ ad tempora pertinent conductura sint, uerba faciemus. Quod igitur hæc de aduentu Christi dicantur, qui post hebdomadas LXX. ab hominibus esset uidendus, neutiquam dubium est: tempore eñ saluatoris nostri aut ex illo ipso, & antiquantur delicta, & peccata consummantur: per remissionem autẽ, iniquitates cum iniustitijs expiatione delentur, iustitiaque sempiterna denuntiatur, præter eam quæ ex lege acquirebatur. Visiones autem & prophetiæ usq; ad Ioannem, & sanctus sanctorum ungitur: nam quum ante saluatoris nostri aduentum hæc non essent, expectabantur tamen. Numeri uero initium accipere, hoc est LXX. hedomadarum, qui sunt anni quadringenti nonaginta, Angelus præcipit ab exitu sermonis ut respondeatur, & ædificetur Hierusalem. Porro hæc contige-
C runt regni Artaxerxis qui Persarumrex fuit anno uicesimo: huius enim pincerna Neemias quum eum ipsum rogasset, responsum accepit, ut ædificaretur Hierusalẽ. Et sermo exiuit quo ipsum hoc iubebatur: nam ad illud usque tempus ciuitas deserta manserat. Quum enim Cyrus post septuagenariam seruitutem uolentem unumquenque uoluntarie emisisset, qui cum Iesu magno sacerdote & Zorobâbel, quique post hos ipsos cum Esdra descenderant, ædificare templum & murum ciuitati circundare initio prohibebantur, tanquam hoc imperatum non esset. Mansit igitur usq; ad Neemiam & regnum Artaxerxis, annumque imperij Persarum centesimum & quintum decimum: quum uero a capta Hierusalem annus centesimus atque octogesimus ageretur, tum rex Artaxerxes iussit ædificari ciuitatem, & Neemias unus eorum qui emissi fuerant, operi præfuit: & platea & muri ambitus ędificata sunt, sicut futurum prophetia significauerat. Inde igitur nobis numerare incipiẽtibus, LXX. hebdomades in Christum terminant: nam si ab illo quis tẽpore numerandi initium fecerimus, neq; tẽpus ipsum

conueniet, & multa incommoda subire necesse erit. Siue enim a Cyro, pri- D
maque emissione, septuaginta hebdomadas numerare cœperimus, anni centum & amplius supererũt, siue ab eo die quo angelus ipsi Daniel oraculum reddidit, etiam maior fiet annorum numerus. Multo autem maior si ab initio captæ urbis. Inuenimus enim regnum Persarum intra annos CC. atque XXX. contineri. Deinde Macedonum ad annorum numerum continuari trecentorum & septuaginta. Inde uero ad Tiberij Cæsaris annum sextumdecimum, annos sexaginta. Ab Artaxerxe autẽ septuaginta hebdomades ad Christi tempus perueniunt, si Iudæorum numeros sequimur. Siquidem a Neemia, qui ut ædificaret Hierusalem est missus, anno regni Persarum centesimo & quintodecimo, qui fuit ipsius regni Artaxerxis uicesimus, atque idem octogesimætertiæ olympiadis quartus, ad illud tempus qui fuit olympiadis ducentesimæ secundæ annus secundus, imperij autem Tiberij Cæsaris sextusdecimus, anni numerantur quadringenti septuagintaquinque, qui Hebraica ratio- E
ne fiunt quadringenti nonaginta: utpote, quum illi ad cursum lunę annos cõputare consueuerint, ut hac ratione annus sit, quod dictu facile est, dierum trecentorum quinquagintaquatuor. Quum tamen solaris cursus dies cõficiat trecentos sexagintaquinque cum unius diei parte quarta. Ex quo apparet lunares cursus duodecim, ab uno solari cursu, undecim diebus & quarta unius diei superari. Idcirco & Græci & Iudæi ternos intercalares menses octauo cuique anno adijciunt. Etenim si undenos cum unius parte quarta octies repetiueris, trium mensiũ spatium conficies. Quadringenti igitur septuagintaquinque anni, octennia reddunt quinquagintanouem & annos præterea tres. Quum uero octauo cuique anno terni intercalẽtur menses, cõficitur annorum XV. summa, paucis detractis diebus. Quos si ad quadringentos septuagintaquinque addideris, hebdomadas LXX. conficies. Hactenus quidẽ Aphricanus. Quod si nos quoque oportet in eiusmodi locos, propriam cõmemorationem in medium afferre, dico non frustra neque temere diuisionẽ ab ora- F
culo esse factam septuaginta hebdomadarum. Nam quum eas diuiserit in primas septem, ac deinde in alias sexagintaduas, & post plurima, quæ media interponuntur, unam reliquam adiecerit, eo modo numerum septuaginta hebdomadum compleuit. Dicit igitur: Et cognosces & intelliges ab exitu sermonis, ut respondeatur, & ædificetur Hierusalẽ usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexagintaduæ. Deinde alijs quibusdam interpositis rebus, nouissimam adiungit, his uerbis: Et confirmabit pactũ multis hebdomada una. Quod autem hæc non frustra neque absque diuino afflatu temere effusa sint, eorum qui hæc tanquam dei uerba acceperint, negaturum arbitror neminem. Hoc igitur primum commode nobis uisum est adnotari oportere, legentibusque ut huiusce quęstionis exquisitam solutionem inueniant, locum relinquere. Attamen si ne nos quidem quod in mentẽ uenit, occultare oportet, dico alio quodã sensu Christũ ducem, qui in proxime exposita scriptura significatũ esse accipiẽdum, in illis utique uerbis:

Ab exi-

A Ab exitu sermonis ut respondeatur & ædificetur Hierusalem usq; ad Christum ducem, nihilq; aliud intelligendum q̃ seriem, successionemq; pontificum, qui post illam ipsam prophetiam, reditumq; de Babylone populo Iudaico præfuerint, quos christos nominare sacræ literæ consueuerunt. Hos enim dũtaxat genti præfuisse initio facto ab Iosedec sacerdote magno, post reditum de Babylone usq; ad tẽpora aduentus saluatoris nostri accepimus. Arbitror igitur intermedium tempus quo illi præfuerũt significari illis uerbis: Ab exitu sermonis ut respondeatur & ædificetur Hierusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem & hebdomades sexagintaduę, annorum uero hebdomadas si redigãtur in annos, quadringentos octogintatres, a regno Cyri usq; ad Romanorũ imperium propagari, quo tempore Pompeius Romanorũ imperator Hierosolyma aggressus, obsidione quidẽ urbem ipsam cepit, totam uero gẽtem Romanis seruire coegit, usqueadeo, ut B ex illo tempore & tributa pendens & Romanorum iussibus obtemperans fuerit. Ad hoc igitur tempus, quadringentorum octogintatrium annorum numerus ducitur, in quo desierũt, qui secundum Mosaicam legem ex maiorum successione ac serie, totius gentis principatũ & sacerdotium capiebant, quos Christum ducem, a scriptura diuina hoc in loco nominari suspicor. Quod si opus est enumeratione quoq; uti, & quinam illo intermedio tempore de quo loquimur, quibus successerint, locumq; illum tutati sint exponere, ne hoc quidẽ facere grauabimur, ut eorum quæ dicta sunt, ueritatem ostendamus. Primum igitur post ipsius Daniel prophetiam, Cyro apud Persas regnante, post reditum de Babylone, Iesus filius Iosedec, qui sacerdos magnus est dictus, una cum Zorobabel de Babylonica seruitute reuertitur, & sic fundamenta templi iaciũtur. Sed dum a uicinis impeditur opus, septem primæ annorum hebdomades, quas propheta dicit, abierũt, quibus templi ædificatio inchoata remansit. Qua de causa diuinum oraculum pri-C mas septem hebdomadas a reliqua summa disiungit, dum dicit, hebdomades septem, ac deinde ex interuallo adiungit, & hebdomades sexagintaduę. Septem igitur a Cyro ad templi ædificationem absolutam, annorum hebdomades reperiuntur. Inde animos sumẽtes Iudæi, ad saluatorem nostrum dicebant, quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? at illi quidem quadraginta & sex annis ædificatum esse templum dixere. Tot enim a regno Cyri prioris, qui primus Iudæorum quibusque uolentibus cõcessit de Babylone in patriam terram reuerti, ad sextum Darij regni annum, colliguntur: sub quo omnis ædificatio finem accepit. Sed Iosephus author Hebræus alios tres annos adiungit, ad ea, quæ templo extrinsecus accedunt ornamenta absoluenda, ut propterea merito septem primas hebdomadas, quæ summam quadragintanouem annorum conficiunt, a cæteris oraculum propheticum separauerit, & reliquas sexagintaduas a Darij regno numerare contingat: sub quo rursum Iesus filius Iosedec, & Zorobabel filius Salathiel, quum adhuc

uiue-

uiuerent ambo, instauratione templi pręfuerunt, prophetiæ munus interim D
exercentibus Aggæo & Zacharia, post quos Esdras & Neemias de Baby
lone itidem reuersi, muro॰ circundederunt ciuitati. Tunc autem pontificatū
administrabat Ioacim, qui Iesu filij Iosedec filius fuerat, post quem succes-
sit Eliasib. Deinde Iodae, quem secutus est Ionathas, hunc excepit Addus.
Horum etiam apud Esdram fit mentio, his uerbis: Et Iesus genuit Ioacim,
& Ioacim genuit Eliasib, & Eliasib genuit Iodae, & Iodae genuit Iona-
than, & Ionathan genuit Iaddu: tempore autē huius Iaddu, Alexander Ma
cedo Alexandriam cōdidit, ut Iosephus scriptum reliquit, & Hierosolyma
ingressus deum adorauit. Mortuus est autē Alexander ineunte centesima
& quartadecima olympiade, post Cyrum ducentis trigintasex annis, qui a-
pud Persas regnare cœpit, ineūte olympiade quinta supra quinquagesimā.
Post mortē uero Alexandri Macedonis, & post quem proxime diximus
pontificem, Onias ipse quoq; pontificatus honore suscepto, genti præfuit: E
cuius temporibus quum Seleucus Babylonē cepisset, Asię sibi diadema cir
cundedit, anno post Alexandri mortē duodecimo. Ad quem a Cyro inci-
pientibus, omnis temporis summa anno॰ ducento॰ quadragintaocto col
ligitur. Ab hoc ipso tempore Græco॰ regnum numerare incipit Macca-
bæo॰ historia. Cæte॰, post Oniam, Iudæo॰ suscipit principatum ponti
fex Eleazarus, sub quo LXX. uiri diuinas interpretati scripturas, Alexan-
drinis bibliothecis dedicarunt. Post hunc secutus est alter Onias: cui succes-
sit Simon: cuius tempestate Iesus filius Sirach fama celebris fuit, qui sapien
tiam titulo omnia uirtutum genera profitentem cōposuit. Post quem alius
eodem cum prioribus nomine Onias pręfuit, huius pontificis tempore An
tiochus, quum Iudæos obsidione fatigasset, Græcorum ritibus uti coegit:
Hunc secutus Iudas, cognomento Maccabæus, dum rebus Iudæo॰ præ-
est, regionem ab impijs & profanis expurgatam liberauit. Cui succedit fra-
ter Ionathas, deinde Simon: sub cuius mortem regni quod apud Syros ui- F
guit, annus numeratur septimus & septuagesimus supra cētesimum, ad q̄d
sane tempus primus, qui Maccabæorum uocatur liber, historiā deducit, ac
deductam relinquit. Itaq; a primo anno Cyri, regniq; Persarum, ad extre-
mum historiæ Maccabæo॰ finem, Simonisq; pontificis mortē, anni colli
guntur quadringenti uigintiquinq;. Posthac uero Ionathas, ut scribit Iose-
phus, pontificatum exceptum per annos uigintinouem administrat. Hunc
secutus Aristobolus annū unum præest: Hic primus post reditum de Ba-
bylone ad pōtificiam dignitatē amplius regium diadema additū sibi impo-
suit. Huic succedit & rex idem & pontifex Alexander, qui & ipsę annos se-
ptem & uiginti rebus Iudęorum pręest. Ad cuius principatum a primo re
gis Cyri anno, & Iudaicæ gentis reditus de Babylone, omnis summa anno
rum colligitur quadringento॰ octogintaduorum, quo toto tempore pon-
tifices præfuerunt, quos ego quidem Christi ducis appellatione, a prophe-
tia significari arbitror: post quos, ipso॰ nouissimo Alexandro decedente,
res

A res Iudæorum sine principe, sine duce, neminem qui præesset habentes relinquuntur. Factum itaque est, ut eorum regnum in fœminam tandem reciderit. Cuius filij duo Aristobolus atque Hircanus, dum inter se de principatu contendunt, Pompeius interea Romanorum imperator, Hierosolyma aggressus, cum obsidione urbem capit, tum usque ad penetralia templi progressus, quæ sancta in illis dicebantur, profanat. Et hæc Iudæis accidunt centesimæ septuagesimænonæ olympiadis anno primo, qui fuit annus a Cyri regno quadringentesimus nonagesimusquintus, cuius regni initium quinquagesimaquinta olympiade factum est. Per id igitur temporis Pompeius ui captis Hierosolymis, & uinctum Aristobolum Romam mittit, & huius fratri Hyrcano sacerdotium tradit, atque ex illo tempore uniuersa Iudeorum natio Romanis tributaria facta est. Post Hyrcanū Herodes Antipatri filius, ipso interfecto Hyrcano largiente Romano senatu, Iudæorum obtinet re-
B gnum. Hic primus alieno ortus genere, perturbato pontificum ordine, qui Mosaica lege sancitus fuerat, in illa gente regnat. Lex enim diuina iubebat, ut maximus pontifex quam diu uiueret sacerdotio fungeretur. At Herodes non ijs, qui legitimo genere orti essent, neque ijs, qui id iuris haberent, sed supposititijs quibusdam, atque a serie ac successione pontificum alienis id muneris attribuit, ac ne ijs quidem in perpetuum, sed ad breue quoddam, determinatumque tempus gratificans, atque alio tempore alijs, eiusmodi honorem impertiens, ut hac ratione, primæ quidem hebdomades septem a Cyro ad Darium, reliquæ uero sexagintaduæ, a Dario ad imperatorem Romanorum Pompeium contineātur. At si tertiam præterea contemplationem uelis insistere, atque alia quadam ratione tempora septem & sexagintaduarum hebdomadum numerare, quæ annos continent quadringentos, octogintatres, inuenias idem temporis spatiū ad Augustum usque atque Herodem, qui primi externi generis regnarunt, quorumque temporibus saluatoris nostri Ie-
C su Christi ortus fuisse memoratur, propagari, si modo hunc quem dixi numerum sumpto initio a Dario, templique absolutione recolligas. Ad secundum enī Darij annum, tempus solitudinis urbis Hierusalem, quod septuagenarium fuit, peruenisse propheta Zacharias indicat his uerbis: In die uicesimoquarto undecimi mensis (is est Sabath) in anno secundo Darij, factum est uerbum dn̄i ad Zachariam filium Barachiæ. Deinde progressus adiungit: Et respondit angelus dn̄i & dixit: Domine omnipotens quousque misereberis Hierusalem & urbium Iuda, quas despexisti hunc septuagesimum annum? hoc igitur ipsum tempus Daniel quum diuino spiritu afflatus uidisset, his uerbis notauit: Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo domini ad Hieremiam prophetam, ut complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni, & dedi faciem meam ad dominum deum meum, ut orarem ac deprecarer, deinde post deprecationem angelus, qui illi seipsum ostendit, ea diuinat, quæ ad septuaginta hebdomadas pertinent, & tempus unde numerandi initium capiendum est signi-

significat dicens: Et cognosces & intelliges ab exitu sermonis ut respondea D
tur & ædificetur Hierusalem usque ad Christum ducem. Porro autem a Cy
ro primum responsum est, ut ædificaretur Hierusalem, nec tamen ipsum o-
pus effectum est, quum id uicini undique prohibuerint. Postea uero quum
Darius iusserit, eoque regnante absolutum sit templi ædificium, inde ab hoc
ipso tempore prophetæ Daniel oraculum sui euentus initium sumit, cuius
uerba illa sunt, ut respondeatur et ędificetur Hierusalem, in quo etiam illud
dictum est: Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus
est sermo domini ad Hieremiam prophetam, ut complerentur desolationis
Hierusalem septuaginta anni. Anno igitur Darij secundo apparet comple-
tos esse annos illos septuaginta, ut nos omni ratiõe oporteat septuaginta heb
domadum initium facere a LXVI. olympiade, atque a Darij anno secun-
do, in quo omnis illa urbis Hierusalem ædificatio absoluta est: inde igitur
si tempora, quæ sequuntur, numeres, inuenias ad ipsum usque Herodem & E
monarcham Romanorum Augustum, sub quibus saluatoris nostri ortus ui-
tæ hominum illuxit, quadringentos octogintatres annos contineri, qui se-
ptem & sexagintaduarum hebdomadum summam secundum ipsius Daniel
prophetiam conficiunt. A sexagesima em̃ sexta olympiade ad centesimam
octogesimã sextã intermedię olympiades colliguntur centũ & uiginti una:
qui sunt anni quadringenti octoginta quatuor, singulis utique olympiadibus
quaternos annos cõtinentibus. Quo tẽpore Augustus Romanorum rex quin
tumdecimum sui regni annũ agens, & Aegyptũ et reliquum orbem terrarum
imperio obtinet: sub quo primus alieni generis Herodes Iudæorum acci-
pit regnum, & saluator dominusque noster Iesus qui Christus est dei, nascit̃
dum uidelicet & ortus illius tempus, & septem ac sexaginta duarum hebdo-
madum finis, de quibus loquitur propheta Daniel, in idem cõcurrunt, post
quas quum segregetur, & longius post plurima ea uidelicet quæ in medio
prophetice prædicuntur, amandetur una, quæ reliqua est, hebdomada, cæ- F
tera oĩa quæcunque inter mediam oraculi prædictionem dicta sunt, perfici-
untur, quæ in hunc modum ipsa quoque se habent, post hedomadas septem
& sexaginta duas peribit unctio, & iudicium non est in ea. Et ciuitatem &
sanctum disperdet cum duce uenturo: & excidetur in diluuio, & usque ad fi-
nem belli in compendium redacti, internetionibus. Et hæc quidem perspi-
cuum exitũ nacta sunt Augusti Herodisque temporibus: in quos, eas de qui-
bus dicebamus, septem hebdomadas cõsummari affirmamus. Nam quum
suum progressum atque ordinem, pontificia illa unctio usque ad Herodem &
Augustum cõstanter seruauerit, & ueterum pontificum successio in Alex-
andro Hyrcani patre terminetur, Herodes ipso Hyrcano interfecto, nõ am
plius ijs, qui a parentibus succedendi ius haberent, ministeriũ illud cõcessis-
se dicitur, sed ignobilibus quibusdam obscurisque hominibus. Sed etiam ora
culum hanc ipsam rem anticipãs diuinauit, his uerbis: Et post hebdomadas
septem & sexaginta duas, peribit unctio, & iudicium non est in ea: q̃d qui-
dem

A dem perſpicue reliqui quoq; poſuerunt interpretes. Aquila quidem ſic: Et poſt ſeptē hebdomadas & ſexagintaduas, peribit unctus, & non eſt ei. Symmachus autem ſic: Et poſt hebdomadas ſeptem & ſexagintaduas, excidetur Chriſtus, & nō aderit ei. Ex quo maxime mihi conſtare uidetur, Chriſtum ducē eſſe eum, quem expoſitio noſtra declarauit. Poſt eas igitur de quibus diximus completas hebdomadas, peribit Chriſtus, inquit. Sed quis tādem hic Chriſtus, niſi dux qui legitime ſuccedens ex pontificio genere, ſuæ genti præeſſet? manſit igitur hic Chriſtus, quam diu hebdomades illę durauerūt, ubi autem illarum finis aduenit, exciſus eſt, qui de generis ſucceſſione, genti præeſſet. Porro hic fuit Hyrcanus, quem quum Herodes interfeciſſet, regnum protinus quod ad ipſum nihil ſpectabat, arripuit, primuſq; ipſe præfuit ex alieno genere. Cęterū non ſolus Hyrcanus, qui Chriſtus erat, & priſcorū pontificum nouiſſimus, exciſus eſt, ſed etiam ea, quæ altius a maiori-

B bus, longeq; ſuperioribus pontificibus repetita fuerat ſucceſſio, ipſaq; legitima unctio: quippe, quæ non ultra ex iudicio facta ſit, ſed inordinate & cōfuſe, non ſecundū ea, quæ Moſes in ſuis legibus ſanxerat, concurreruntq; in unum omnia, quemadmodū prophetia prædixerat, illis uerbis: Peribit unctio, & iudicium nō eſt in ea. Atq; optimus huiuſce rei teſtis eſt Hebraicus author Ioſephus, qui in XX. Iudaicæ antiquitatis libro, quæ ad illa tempora pertinent, inhūc modum exponit: Herodes autē regni adminiſtratione a Romanis accepta, nullos amplius ex Aſamonæo genere (hi autē erant, qui Maccabæi uocant̄) pontifices declarat, ſed ignobiles quoſdā et ab Hebręis tantummodo oriundos, præter unum Ariſtobolum, qui Hyrcani filius fuit. Hunc enim quum pontificem declaraſſet, ſororem eius Mariamnam duxit uxorem: quippe, qui multitudinis erga illum captaret beneuolentiam, propter Hyrcani memoriam. Deinde ueritus ne omnes ad illum deſciſcerent, hominē de medio ſuſtulit, dum eſſet in oppido Hierichunte. Illi enim

C natanti, uique interim ſub aqua detento, necem eſt machinatus, uti iam planum fecimus. Poſt hunc non amplius ex Aſamonæi prole oriundis pontificatum commiſit. Herodem imitatus eſt in conſtitutione pontificum eius filius Archelaus, & poſt hunc ipſum Romani, qui Iudęorū regnum occuparunt. Rurſus de ijs alio in loco dicit hæc: Herodes autē rex ubi turrim hanc in idoneo loco ſitam magno ſumptu inſtruxit, Antoniā appellauit nōīe: ueſtem præterea pontificiā aſſumpſit, & eam quę depoſita erat retinuit. Herodi ſimilia patrauit, qui ab ipſo rex declaratus eſt Archelaus ipſius filius, a q̊ Romani accepto principatu, ueſte pontificis quę repoſita erat ſub ſigno in domo ex lapide cōſtructa obtinuerunt. Ex his plane cuiuis intellectū eſſe arbitror, quiſnā fuerit euentus oraculi dicentis: Et poſt hebdomadas VII. & LXII. peribit unctio, et iudicium nō eſt in ea. Magis etiam intueberis, quo ſenſu dictū ſit illud: Et iudiciū non eſt in ea, ſi nullo iudicio creatos pōtifices eos, qui poſt Herodē, quiq; temporibus ſaluatoris noſtri fuerūt cōſideraueris. Quum enī ex diuina lege pontifex totū ſuæ uitæ tempus ſacrū munus

obire, idemq; legitimo filio successori tradere iuberetur, per ea tẽpora quæ D
modo explorabamus, post interitum sacrę unctionis, sicut prophetia signifi
cauerat, primus quidem Herodes, post Herodẽ uero etiam Romani, absq;
iudicio, nulla seruata lege, quos ipsi probassent, põtifices declarare institue-
runt, plebeijs quibusdam uiris atq; ignobilibus hunc honorem largiẽtes, id
que nominis uenale habere, & cauponũ more pro eo pretium accipere, mo
do hos, modo illos annua dignitate donãtes. Quocirca sanctus euangelista
Lucas, dum prædicandæ saluatoris nostri doctrinæ tempus describit, hoc
ipsum mihi notare uidetur, quum ait: In anno quintodecimo imperij Tybe
rij Cęsaris, procurãte Pontio Pilato Iudęam, tetrarchiã uero obtinentibus
Herode, & Philippo, et Lysania, sub principibus sacerdotum Anna et Cai
pha: namq; hi duo quo tãdem pacto eodem tempore fuissent pontifices, ni-
si legi quæ de pontificibus sancita fuerat, uis illata fuisset? Hæc eadem Iose
phus quoq; testificãs, sic scribit: Valerius Gratus Romanorũ imperator, E
quum Anano põtifici sacrum munus abrogasset, Ismaelum Tupheba põti
ficem declarauit, cui item ipsi quũ haud multo post honorẽ ademisset, Elea-
zarũ Anani pontificis filium põtificem creat. Deinde anno peracto hunc q̊-
que reijcit, et Simoni Cathimi filio pontificatũ tradit: huic quoq; non plus
annuo honore perfuncto abijt tẽpus, et in locum eius Iosephus, qui etiã Cai
phas, suffectus est. Hęc necessario posui propter illud: Peribit unctio, & iu
dicium non est in ea, quæ ego quidẽ arbitror indubitatam demõstrationem
habere: his deinde addit prophetia, & ciuitatẽ & sanctum disperdet cum du
ce uẽturo. Vbi ego rursus et ipsum Herodẽ, & eos qui post Herodẽ ex alie
no genere imperauerint, puto intelligẽdos: nam quẽadmodum superius no
minabat christos duces, quum in illis uerbis põtifices diceret, usq; ad Chri-
stum ducem, ita post eos, & post eorũ abrogationem, non alius fuerit uentu
rus, q̃ is qui dictus est ex alieno genere, cęteriq; quicũq; post illos deinceps
gẽti præfuerũt, quibus tanq̃ adiutoribus utens, una cum ijsdem ipse honesti F
inimicus bonorumque corruptor, & ciuitatẽ & sanctum perditurus dicit.
Etenim uere perdidit totam gẽtem, modo quidem sacerdotij ordinem prę-
ter legem perturbãs, modo uero cũctum populum peruertẽs, et ciuitatem,
(sic em̃ ciues figurate nominantur,) euocans ad impietatem et nefas: huic au
tem cõmentationi nostræ Aquila quoq; concordat, qui interpretatus est in
hunc modum: Et ciuitatẽ & sanctum disperdet populus ducis uẽturi. Non
solum em̃ qui uenturus fuit dux, quem nos superiore expositione prodidi-
mus, corrupit ciuitatẽ & sanctum, sed etiam illius populus: præterea non
forsitã quispiam a recto aberrauerit si dixerit, etiam Romanum ducem ijs-
dẽ uerbis designari, eiusq; ducis populũ. Per quæ arbitror significari exer-
citus Romanorũ principum, qui ex illo tempore gẽtis imperium tenuere,
quiq; ciuitatẽ ipsam Hierusalẽ, & in ea quondã uenerabile et sanctum tem-
plum corruperũt. Siquidem ab ijs etiam excisi sunt tanq̃ in diluuio, & usq;
ad finẽ belli in compẽdium acti interitibus peruenere, usqueadeo ut, quem-
admo-

A admodum prophetia dixerat, extremam tum passi sint solitudinem, post ipsorum nefarias contra saluatorē nostrum insidias: nam postq̃ id moliti sunt, extremam sane obsidionē pertulere. Hęc quoq; ipsa adamussim explorata habes in ijs, quas Iosephus scripsit historijs. Cęterum quum hæc de ijs quę intermedio VII. & LXII. hebdomadum tempore, Iudaicę gēti acciderunt per prophetiam prædicta sint, ordine deinceps noui per saluatorē nostrum denuntiādi testamenti significatio canitur. Ergo ubi tam multa in medio inter septē & sexaginta duas hebdomadas dicta sunt, tum adiungit: Et confirmabit pactū multis hebdomada una, & in medio hebdomadis auferet sacrificium & libatio, & in tēplo abominatio desolationū erit, et usq; ad cōsummationē temporis, consummatio dabitur in desolationem: sed iam hęc quonam pacto cōpleta sint, exploremus. Sane proditum est memorię omne doctrinæ eruditionisq; miraculorum saluatoris nostri tempus, trium annorum &
B semis fuisse: q̃d quidem est hebdomadis unius dimidium. Hoc ipsum quodam modo Ioannes Euāgelista attentissime eius euāgelium obseruantibus declarabit. Erit igitur hebdomas annorum una omne tempus, q̃d cum apostolis suis uersatus est, tum anteq̃ passus est, tum postq̃ de morte ad uitam reuenit: nam quod anteq̃ sit passus per tres annos & semis, omnibus & discipulis & non discipulis seipsum exhibuerit, palam ex ijs quæ scripta sunt de ipso, proditū est: quo tempore & documentis & admiratione dignis curationibus, diuinitatis suæ uires omnibus simpliciter tam Græcis q̃ Iudæis ostendit. Vbi uero a morte ad uitam est restitutus, q̃d idem temporis, eundēque annorum numerum cum suis uersatus sit, discipulis et apostolis, rationi sane consentaneum est, per dies XL. apparens eis, & conuescens, & de regno dei loquens, quemadmodum quidem in Apostolorum actis continet, ut hæc sit illa, de qua prophetia loquitur, annorum hebdomas, in qua confirmauit pactum multis, munitius uidelicet reddens nouum euangelicæ prædicationis
C testamētum. Sed quibus multis id confirmauit? nempe suis discipulis & apostolis, ijsq; omnibus quicunq; ex Hebręis in fidem eius uenerunt. Cęterum in huiusce unius hebdomadis medio, in qua illud ipsum de quo diximus testamētum multis confirmauit, sublatum est sacrificium, & libatio, abominatioq; desolationis inchoata est, quando quidem hac ipsa hebdomade iam ad medium sui spatium ducta, post trium annorum tempus et semis doctrinę illius, quo tempore passus est, uelum templi scissum est a summo usq; deorsum, ut ex illo iam ui quadam sublata fuerit ab eis libatio & sacrificium & abominatio desolationis in tēplo sederit, utpote quū eos uirtus illa reliquerit solos, quę ab initio ad illud usq; tēpus, & tutelam et prouidentiam eius loci gerebat: nam ad illud usq; tēpus quo ille pro salute nostra passus est, diuinam quandā uim fuisse quæ & templū & sanctum sanctorum tueretur, existimare par est. Alioqui quid oportebat, illum una cum alijs multis sedere in tēplo & ex legibus festos dies celebrare, si nouisset nō amplius consistere locū illum neq; dei pręsentia dignū esse? fuerunt igitur ad illud usq; tēporis

nõnulli in templo diuinãtes, qualis Anna prophetica mulier filia Phanuel, D
& Simeon qui in ulnas ipsum adhuc infantem accepit, qui etiam cecinerunt ea quæ publicæ memoriæ prodita sunt, sed neq; ipse dñs noster dixisset leproso, abi, ostẽde te sacerdoti & offer sacrificium, q̃d præcepit Moses in testimonium eis, si illo in loco non ultra existimasset quæ ad ritus, legesq; pertinent tanq̃ in sancto & dei præsentia digno loco celebrari oportere, neque uendentes & emẽtes eijciens dixisset uerba illa: Scriptũ est, domus mea, domus orationis uocabitur, uos autẽ eam facitis speluncã latronũ. Et rursus: Auferte ista hinc, & nolite facere domũ patris mei domũ negotiationis. Nisi adhuc plane censuisset uenerabilem esse locũ putare oportere. At eñ ubi illoꝝ extremum scelus appropinquauit, tum oĩa indicauit dicens: Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta, quod quidẽ ipsum cõpletum est, quo tempore dum ille cruci affixus est, uelum templi mediũ toto penitus altitudinis suę spatio scissum est, sublatumq; est ex illo, ui quadã, deo gratum ex E
institutione legis sacrificiũ & libatio, qua sublata, abominatio desolationis, secundum eam quę nunc in manibus est, prophetiam, in loco illo secuta est. Quod si per aliquod tempus permanere uisa sunt ea quæ ad functionem illam in tali loco pertinẽt, non tamen eadem amplius grata deo fuerunt, quippe quum & sine iudicio & præter leges celebrarent. Sicut eñ antea, unctione abolita, & legitimis ex succedendi serie põtificibus post Hyrcani interitum abrogatis, qui posthac sine ordine & pręter leges ad illud munus accedebant, uidebant illi quidem aliquid facere, et tamen id nullo laudabili instituto præstabant, propter quos etiã dixit prophetia: peribit unctio, & iudicium non est in ea, talibus interim uerbis iudicioꝝ legumq; in illis contemptum accusans: ita etiã circa libationem et sacrificium cõtigisse affirmabis, quæ recte quidem & ex lege anteq̃ Saluator noster sit passus, celebrabãtur propter uirtutem illam quæ ad illud usq; tẽpus loci sanctitatem tuebatur.
Cęteꝝ & sublata est ilico post illius perfectũ deoq; cõueniens sacrificium, F
quod ipse seipsum pro peccatis nostris obtulit, quũ ipse esset ille agnus dei qui tollit peccata mũdi: quo quidem sacrificio cunctis hominibus secũdum noua noui testamẽti mysteria tradito, quę ueteris propria erãt sublata sunt. Eodem eñ tempore & oraculum illud completum est: & confirmabit pactum multis hebdomas una, & quæ ad uetus testamẽtum spectant sublata sunt. Cæterum quando tandem quæ ad nouum pertinent testamẽtum sunt confirmata, nisi quum saluator ac dñs noster magno illo sui ad mortẽ accessus mysterio functurus, qua nocte tradebat̃, occultaꝝ & ad ipsum spectantium noui testamenti rationũ signa & notas suis discipulis tradidit? eodem eñ tempore & hæc perfecta sunt, & a Mose descriptum uetus testamẽtum sublatum est, quam rem plane declarauit uelum templi q̃d per idẽ tempus scissum est. Sublato igit̃ ex illo deinceps, & non minus reuera q̃ ui, soluto sacrificio ac libatione, quæ posthac existimabãtur illic perfici sacrificia, sine gratia, rebus sacris aliena, in profano loco a profanis et a re sacra alienis perficiebant-

A ficiebantur. Cęterę his de rebus etiam Iosephi testimonium accipe: Ipso autem die pẽtecostes noctu sacerdotes in templum ingressi, sicut eis mos erat, ad munera obeunda, primum quidem se motum quẽdam strepitumq; sensisse dixerunt, deinde uero subitã uocem crebro repetẽtem, migremus hinc. Hæc autem ille scribit facta esse post saluatoris nostri mortẽ. Rursus idem ait: Pilatum præsidẽ, ipsum utiq; illum qui tempore saluatoris nostri præfuit, noctu in templum cõtra fas imagines Cæsaris intulisse, magnamq; perturbationem seditionis atq; tumultus Iudæis iniecisse. Eadem hæc etiã Philo confirmat, qui ait: Regias imagines Pilatum noctu in templo dicasse, initiumq; seditionum & mutuarę inter ipsos calamitatum, ex illo Iudæis accidisse. Non desierũt ergo posthac quæ uniuersam gentem eorundemq; principem ciuitatem inuaderẽt omnis generis mala, usq; ad ultimum illud quod cõtra illos gestum est bellum, extremamq; illam obsidionem, in qua
B omnis generis internecionibus, & famis, & pestilentiæ, & gladij, quum pernicies aduersus eos diluuij instar conflueret, oẽs quicunq; aduersus Saluatorem nostrum cõspirauerant, cuiuscunq; essent ętatis, excisi sunt: quo sane tempore etiã desolationis illius abominatio in tẽplo constitit, quæ quidem ad hunc usq; diem permãsit singulis diebus in deteriorẽ solitudinem corruens. Par autem est eam itidem usq; ad uitę consummationẽ duraturam, iuxta terminũ quem prophetia indicauerat, illis uerbis: Et usq; ad cõsummationem temporis consummatio dabit in solitudinem, quam uocẽ Saluator ac dñs noster Iesus Christus quasi signo impresso confirmauit dicẽs: Quum autem uideritis abominationẽ desolationis, quę dicta est per Danielem prophetam stantẽ in loco sancto: tunc scitote q; appropinquauit desolatio eius. Quod si Iudęi non credere se ista respondeãt, arguendi sunt tanq̃ ij, qui non solum impudenter rebus ueris ac manifestis repugnent, sed etiam uaticinia sua ut falsa, quantũ in ipsis est, calumnientur, si illa quidem in LXX. anno
C rum hebdomadas uniuersum tempus includũt, dum quæ intermedio tempore euentura sunt diuinant: ipsi uero quum iam ab ipsa prophetia usq; ad nos prope millesimus agatur annus, nihil eorę quæ scripta sunt factum esse demonstrãt, tametsi ipsorę unctio, ut diuinum prædixerat oraculum, deleta est, & sanctum eorundẽ una cum prioribus incolis disperditum atq; excisum in diluuio belli contracti internecionibus, & eo in loco adhuc cernit̃, id q̃d omnium admirationem superat: dico autem abominationẽ desolationis adhuc stare eo in loco qui antea sanctus erat, qua de re etiam Saluator ac dominus noster exposita nuper uerba enũtiauit. Quæ quidẽ res quum planissime sub oculos nobis subiectæ sint, atq; etiam nunc cernãtur, Iudęos admirari opræpretium est, non tam q; aduersus ea quæ ita perspicua sunt intẽdere oculos audeant, q̃ quod ita caligent, eorumq; mens ita inuoluatur tenebris, ut non uideant ea, quæ tam clara tamq; euidentia sunt diuinarę scripturarum euenta, q̃d quidem eis secundum illam Esaię uocem, quæ in hoc quoque aduersus illos completa est, accidit, ubi utitur illis uerbis: Auditu audie

tis,& non intelligetis:& intuentes intuebimini,& non uidebitis. Craſſum D
enim factum eſt cor populi huius:& auribus ſuis grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt,ne quando uideant oculis,& auribus audiant, & corde intelligant,& conuertantur,& ſanem eos. Sed quoniam de gentibus quę in fidem Chriſti dei uenerunt olim prius dictum fuerat, quibus nuntiatum non eſt de illo,ij uidebunt,et qui non audierunt,ij intelligent:nos item illius atq; eius,qui miſit illum,patris beneficio,pro uiribus, quæ uiſa ſunt dicenda in hos locos iam diximus,nec non quæ Aphricano ſuperioris ætatis uiro ſunt uiſa,illi ipſi accepta referentes appoſuimus,quę ipſa quoq; diligenter atq; accurate excogitata ſunt:quare illis ut bene inuẽtis erit utẽdum.

A Michæa. Signa hæc temporum deſcenſus domini ad homines futura canit propheta,extremum rituum atq; inſtitutorum quæ apud Iudæos cum ueneratione ſeruabantur interitum,agnitionem eius dei qui a prophetis uenturus denuntiabatur,pacem omnium gentium profundiſſimam.

III. Audite populi omnes, & attendat terra, & oẽs qui in ea ſunt E
& erit dominus uobis in teſtimoniũ. Dominus de domo ſancta ſua: quoniam ecce dominus dominus egredietur de loco ſuo. Et deſcẽdet & inſiſtet ſuper altitudines terræ. Et commouebuntur mõtes ſubter eo: & ualles liqueſcent ſicut cera a facie ignis,& ſicut aqua quæ defertur in pręceps. Propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Iſrael. Deinde poſt alia plurima quæ in medio collocat,uerba hæc adiungit: Audite iam hęc duces domus Iacob,qui reliqui eſtis domus Iſrael,qui abominamini iudicium,& oĩa recta peruertitis,qui ædificatis Sion in ſanguinibus,& Hieruſalẽ in iniuſtitijs. Duces eius cũ muneribus iudicabãt, & ſacerdotes eius cum mercede reſpondebant,& prophetæ eius cum argẽto diuinabant,et ſuper dñm requieſcebant,dicentes. Nonne dñs in nobis eſt?non uenient ſuper nos mala. Idcirco propter uos Sion ut ager arabit̃,& Hieruſalem ut pomorum cuſtodia erit,et mons domus dñi in lucum ſyluę: & erit in nouiſſimis diebus manifeſtus mons dñi,paratus ſuper uertices mõtium, & extolletur F
ſuper colles, & feſtinabunt ad eũ populi,& ibunt gentes multę & dicẽt,uenite,aſcendamus in montem dñi, & in domũ dei Iacob:& oſtendent nobis uiam eius,& ambulabimus in ſemitis eius:nam ex Sion exibit lex,et uerbũ dñi de Hieruſalem. Et iudicabit inter multas gẽtes,et redarguet gẽtes fortes uſq; ad terram longinquã. Et concident gladios ſuos in uomeres, et haſtas ſuas in falces:& non arripiet ultra gens contra gentẽ gladium,& nõ diſcent amplius bella gerere. Et quieſcet unuſquiſq; ſub uite ſua, et ſub ficu ſua. Et non erit qui deterreat eos:qm̃ os domini omnipotentis locutũ eſt hæc. Iam antea hæc ſuo loco nos contẽplati ſumus:ubi oſtendimus quemadmodum non alias q̃ poſt aduẽtum ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti ad hoẽs, quæ olim apud Iudęos dignitatẽ uenerationemq; habebant, mõteſq; Sion & Hieruſalem uocabant̃,quęq; in ijs ædificia erant,tẽplum uidelicet ſanctumq; ſanctorum,atq; altare,atq; alia quęcũq; ibidem in dei honorem dedicata fuerãt, de medio ſublata cõcuſſaq; ſunt,ſicut oraculum illud prędixerat: Ecce dñs

dominus

A dominus egredietur de loco suo, & descendet super altitudines terrę, & con cutientur montes subter eo, quibus concussis Iudæorum animæ, quæ ualles nominantur ob ipsarum humilitatem, dum priscis altitudinibus conferuntur, eorum quę nuper dicta sunt, interitum deplorantes tanquam cera a facie ignis li quescēt, & quasi aqua quæ defertur in pręceps, propter multitudinem eorum qui in illis quotidie a melioribus ad deteriora labuntur: & oĩa hæc ait futura propter impietatē domus Iacob, & propter peccatū domus Israel. Quę nam uero hæc sit impietas & quod peccatum, progressus longius adiungit: Qui abominamini, inquit, iudicium, & omnia recta peruertitis. Qui ędificatis Sion in sanguinibus & Hierusalem in iniustitijs, in quibus sangui nibus etiam ille fuit, qui illis extremorum malorum initium causamque prębu it, propter quem impiam illam uocem contra seipsos emiserunt, dicentes: Sanguis eius super nos & super filios nostros. Itaque propter ipsa hæc, in

B quit, Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorum custodia erit: quæ quidem nullo unquam alio tempore, quam post illa quę contra saluatorem no strum ausi sunt, uerū exitum accepere. Ex illo em̄ ad hūc usque diem, locis il lis extrema solitudine occupatis, mons Sion qui apud illos antea celeberri mus erat, loco antiquæ illius meditationis atque exercitationis, quæ in illo ui gebat, propheticorum diuinorumque oraculorum, quæ antea uiri Hebræi dei que familiares prophetæ, sacerdotesque & magistri totius gentis in eodem magno cum studio reddebant, per uiros Romanos in nulla re a reliqua regi one differens aratur & colitur, ut nos quoque ipsi inspexerimus boum opera locum & arari & seminari. Ipsa uero Hierusalem tanquam pomorum custodia, corrupto uetere qui in ipsa erat fructu, effecta est, ac potius lapidum collectio, sicut in contextu Hebraico legitur. Sic em̄ Aquila conuertit: Idcirco propter uos, Sion terra arabitur & de Hierusalē lapides colligētur. Ab externis enim hominibus habitata, hodie quoque lapides legentibus præbet,

C quum oēs qui nostris temporibus eam urbem incolunt, ruinę illius lapides colligant tam de priuatis, quam de cōmunibus & publicis ędificijs: & licet ocu lis tristissimum spectaculum intueri, ex ipso tēplo & ex ipsis quōdam ady tis, & ex ijs quę sancta uocabant, lapides pro simulachrorum fanis, proque spe ctaculis, quo oēs populi concurrāt, ędificādis assumi, quæ quum adeo euidenter ab omnibus cernant, quod noua item lex, quodque nouū noui a saluato re nostro Iesu Christo, conditi testamenti uerbū illinc omnino profectū sit, sane cōstiterit. Quādoquidem innumerabiles populorum cōuentus, omnisque generis nationes, relictis dijs ipsorum patrijs, relictoque uetere superstitionis errore, unum supremum deum inuocant: quare etiam profundissimæ pacis compotes euaserunt, quando non amplius multiplices principatus, neque re gna per loca cernuntur, neque gens aduersus gentem gladium sumit, neque ut antea mutuis inter se bellis student, sed agricola omnis sub uite et sub fi cu sua quiescit, nemine illos exterrente, sicut prophetia prædixerat. Quæ quum sic nunquam alias ante a condito æuo, nisi post aduentum saluatoris

noſtri, Romanis imperium obtinẽtibus, ad hunc uſq; diem contigerint, indubitata demonſtratione oſtenſum eſſe arbitror eius, quem prophetæ canebant, domini aduentus ad homines tempus. D

A Zacharia. Signa tẽporum dei ad homines aduentus, & vocatio gentium, extremaque vrbis Hieruſalem euerſio.

IIII. Gaude & lætare filia Sion, quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui, dicit dominus. Et confugient gẽtes multæ ad dominum in die illa, & erunt ei in populum. Et habitabunt in medio tui: & cognoſces q̃ dominus omnipotens miſit me ad te. Et poſt alia plurima quę in medio ponit, adiungit: Gaude uehementer filia Sion. Prædica filia Hieruſalem: ecce rex tuus uenit tibi iuſtus & ſaluator, ipſe mãſuetus & impoſitus ſuper iumentum & pullum adoleſcentẽ. Et perdet currus ex Ephrẽm, & equum ex Hieruſalem: & perdetur arcus bellicus, & abundantia pacis ex gẽtibus. Et principatum obtinebit a mari uſq; ad mare, & a fluminibus per eiectiones terræ. Hæc ubi de ſaluatoris noſtri aduẽtu hoc item loco oraculũ cecinit, tum poſt alia quę interponit, etiam de extrema Hieruſalem deſolatione, nunc occulte ac per obſcuros ſermones, nunc explicite atque aperte uerba facit, obſcure quidem ac figurate ubi ait: Aperi libane portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Vlulet pinus, quoniam cecidit cedrus, quoniam magnopere magnifici afflicti ſunt. Vlulate quercus Baſanitidis, quoniam cõuulſus eſt ſaltus conſitus. Vox lamentantium paſtorũ, quoniam afflicta eſt magnificentia eorũ. Vox rugientium leonum, qm̃ afflicta eſt ſuperbia Iordanis. Et hæc quidem per ænigmata: ſed eorũ interpretationem aperte idem propheta adiungit, dicens: Ecce ego pono Hieruſalem ut ueſtibula quę quatiuntur omnibus populis in circuitu, & in Iudæa: & erit ambitus in circuitu contra Hieruſalem. Et erit in die illa, ponam Hieruſalem lapidem qui conculcetur ab omnibus gentibus. Omnis qui conculcet eam, illudens illudetur: & congregabũtur ſuper eam omnes gentes terræ. Et poſt pauca adiungit: Et reſpicient ad me, quem confixerunt, propterea q̃ inſultauerunt: & plangent ſuper eo planctum ut ſuper dilecto, & dolore, ut ſuper primogenito. In die illa magnificabit̃ planctus Hieruſalem, ut planctus Rhoonos in cãpo eius qui exciditur. Et planget terra tributim: tribus domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum: tribus domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum: tribus domus Leui ſeorſum, et mulieres eorũ ſeorſum: tribus Simeon ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum: oẽs reliquæ tribus, tribus ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum. Rurſus poſt alia, extremã urbis Hieruſalẽ obſidionẽ planius enuntiat, dicens: Ecce dies ueniunt dñi, et diuident̃ ſpolia tua in te, & congregabo oẽs gentes ad Hieruſalem in bellũ, et capiet̃ ciuitas, et diripient̃ domus, et mulieres polluẽtur, et egredietur dimidiũ ciuitatis in captiuitatẽ: reliqui autẽ de populo meo non peribũt de ciuitate, & egrediet̃ dñs, & comparabit̃ ad pręliũ in gentibus illis, ſicut dies pręlij eius, in die belli, et ſtabũt pedes eius in die illa in mõte oliuarũ q̃d eſt contra Hieruſalẽ. Deinde poſt E F

A post alia quæ in medio ponit, hæc ait: Et erit dominus unus, & nomen eius unum complectens omnem terram et desertum. Rursus post alia dum prophetiæ libro terminum ponit, uocationem gentium his uerbis diuinat: Et erit, quicunq; relicti fuerint ex omnibus gentibus quæ uenerint in Hierusalē ascendent singulis annis ut adorent regem dominum omnipotentem, & celebrent diem festum tabernaculorū. Et erit, quicunq; non ascenderint ex omnibus tribubus terræ in Hierusalem ut adorent regem dñm omnipotentem, etiam hi illis addent. Si autē tribus Aegypti nō ascenderit neq; uenerit illuc, etiā super his erit ruina, qua percutiet dominus oēs gentes terræ quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorū. Hoc erit peccatum Aegypti, & peccatum omnium gentiū, quæcunq; non ascenderint ad celebrandum diem festum tabernaculorū. Hæc sane Zacharias post reditum de Babylone, Dario apud Persas regnāte, uaticinatur, quo tempore urbs Hie

B rusalem a priore desolatione excitata instaurataq; nuper fuerat, quæ desolatio illi a Babylonijs fuerat illata. Colligit autē omne tempus a Dario Persarum, sub quo Zacharias prophetiæ munere fungitur, ad Augustum Romanorum regem, annorū hebdomadas septem & sexaginta duas, quę apud Danielem feruntur: quæ summa annorū efficitur quadringentorum octoginta trium, ut ostēdimus in ijs quæ paulo ante a nobis tractata sunt. Cæterum post imperium Macedonum ab Alexandro usque ad Augustum, etiam si ipsius Augusti regnū complectare, nihil sane q̊d prophetę uerbis concordet, aut simile sit, inuenias esse cōpletum. Quando enī per illa tempora is dominus quē prophetæ ut deum celebrant, cum hominibus uersatus est? & gentes multæ illum agnouerunt? eundemq; solum deum confessæ sunt? & ad ipsum confugientes factæ sunt ei in populum? uel quādo tandem toto Persarū aut Macedonum tēpore, is rex de quo propheta loquitur, uenit impositus iumēto & pullo adoloscenti? et ueniens Iudaicę gētis, quę Ephrem

C hoc loco dicitur, & ipsius Hierusalem regiā aciem, quæ curruum atq; equi uocabulo nominatur, perdidit? & armatas Iudaicæ gentis copias deleuit? Hoc enim significabat oraculum illud dicēs: Ecce rex tuus uenit tibi iustus & saluator, ipse mansuetus & impositus super iumentum & pullum adolescentem: & perdet arcus bellicus. Hęc de euersione regiæ dignitatis Iudaicę gentis prædicta sunt, qua prædicta euersione, rursus ea quę ad pacem gentium pertinēt, consentanea ijs quę prius exposita sunt, adiungunt hoc modo: Et abundantia pacis ex gentibus, pro quo Aquila & reliqui interpretes reddiderunt: & loquetur pacem gentibus, q̊d quidē maxime ab Augusti imperio constat uel ad uerbum esse completum, quum ex illo oīs quidem principū multitudo disperierit, pax autē plurimas orbis gentes cōplexa sit. Quis porro ante Romana tēpora uel Persico uel Macedonico stante imperio, talis extitit rex Iudęorū, ut dominatus sit a mare usq; ad mari, et a fluminibus usque ad terminos orbis terræ? itaq; hoc significarunt reliqui interpretes. Aquila enī sic ait: Et loquet pacē gētibus et potestas eius a mari usq; ad ma

re, &

re,& a fluminibus, usq; ad terminos orbis terræ. Cui cõcordat etiam illud D
quod in septuagesimo primo psalmo de Christo canitur, qui erat de semine
Solomonis oriturus, quod quidem in hunc modum se habet: Et abundan-
tia pacis donec auferatur luna,& dominabitur a mari usq; ad mare,& a flu
mine usq; ad terminos orbis terrę. Hęc enim de filio Solomonis dicta sunt
quæ nihil differunt ab ijs, quæ apud prophetam leguntur. Quando igitur,
hæc,uel quomodo, aut quibus tandem tẽporibus extiterint, si quis est qui
possit, interpretetur. Aut quonam alio tempore post Babylonicam obsidio
nem, alterum perpessa sit incendium Hierusalem,& quod in ipsa templum
erat, deiectum sit. Quod etiam ipsum magnã affert admirationem, quem-
admodum propheta id significauerit, dicens: Aperi Libane portas tuas,&
comedat ignis cedros tuas. Nam Libanũ in his uerbis more suo templum
ipsum nominat: quoniam in alijs quoq; prophetijs ostẽsum est, Libanum
ipsum templum uocari. Id autem ipsi quoq; Iudęi adhuc confitentur, quan E
doquidem Esaias huic prophetę, qui nunc tractatur similia canens dixit: Ec
ce dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum robore, & excelsi cõtume
lia cõterentur. Libanus autem cum excelsis cadet,& egredietur uirga de ra-
dice Iessæ, & flos de radice ascendet, & requiescet super eum spiritus dei,
quibus adiũgit: Et erit radix Iessę,& qui surgit ut imperet gentibus, in ipso
gentes sperabũt. Etenim hic quoq; una cum ortu Christi de semine Iessę &
Dauid, Libani euersio & gentiũ uocatio cõiuncta est. Libanum aũt ipsam
Hierusalẽ intelligi, Ezechiel plane significat his uerbis: Aquila grandis ma
gnarum alarũ, quæ habet authoritatẽ ingrediendi in Libanum,& euulsit te
nera cedri. Et hęc ipsa deinceps explanans idem propheta, adiungit: Quum
uenerit Nabuchodonosor in Hierusalẽ,& acceperit principes eius,& quæ
sequuntur. Cæterũ, Ezechiel quidem hęc de prima Hierusalẽ obsidione prę
dixit: post cuius obsidionis tempus Zacharias de secunda diuinat. Quãdo
igitur post Zacharię tempora, sub imperio Macedonum, templũ incẽsum F
est? certe nunquam. Siquidem post Babyloniorũ depopulationem atq; in-
cendium, nullam ignis alteram uastationem unq̃ perpessa est urbs, nisi sub
Vespasiano ac Tito Romanorũ imperatoribus, ob quam sane uastationẽ
rursus obscure & per figuras eos, qui olim genti imperabant ad deploratio
nes & lamenta inuitat oraculum, dicens: Vlulet pinus, quoniam cecidit ce-
drus, quoniam magnopere magnifici afflicti sunt: ululate quercus Basaniti
dis, quoniam conuulsus est saltus consitus, uox lamentantium pastorum,
quoniam afflicta est magnificẽtia eorũ. Tunc sane facta est Hierusalẽ quasi
uestibula quæ quatiũtur omnibus populis in circuitu,& in Iudæa facta est
munitio ambiens, & ab eis sacrosanctus existimatus locus, usq; in hodier-
num diem lapis existit, qui cõculcatur ab omnibus gentibus,& quicunq; il
lum cõculcat illudens illudet, sicut prophetia prędixerat. Quinetiã propte
rea q; illi dño, qui hæc cecinerat, insultauerunt, nõ defecit eos neq; planctus,
neque luctus, neq; lamentatio. Nunq̃ igitur alias nisi post saluatoris nostri

A aduentum usq; ad hanc tempestatem, omnes tribus Iudæorum quicquam lamentatione, planctuve dignum passę sunt, propter plagam quę ipsos deo feriente deprehenderit, ex qua etiam ipsorum mater ciuitas, externis gentibus tradita est, & templum euersum, suffossumq; est, ipsiq; de propria regione expulsi sunt, in terra hostili inimicis seruientes. Quas ob res, omnis ipsorum domus, omnisq; ipsorum anima in hunc usq; diem lamentationibus afflicta est. Quapropter propheta sic ait: Et plangent singulę tribus per seipsas: tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum, & quæ sequuntur. Sed qui tandem post Zachariæ tempora secuti sunt dies, in quibus spolia Hierusalem diuisa sunt? & gentes uniuersæ ad bellū contra eam coiuerint? & ciuitas capta sit & domus direptæ, & mulieres pollutæ atq; in seruitutē abactæ? & quando simul sub idem tempus dominus gentibus Hierusalem oppugnantibus subueniens, comparauit se ad prælium cum illis? aut quan-
B do steterunt pedes eius in monte oliuarum? aut quando extitit dominus in regem per uniuersam terram? ipseq; unus dominus apud omnes homines? & nomen eius ambiens uniuersam terram & solitudinem? hæc enim nunquam quisq̄ antea ad suum finem perducta demōstrare poterit, nisi Romanorum temporibus, quibus post Babylonicum incēdium, altero rursus incendio ipsorum templum uastatum est, & ciuitas ex illo ad hunc usque diem ab externis gentibus habitari ostenditur. Quo tempore etiam dominus noster Iesus Christus dei, uersari in olíueto cōsueuit quod est in monte contra Hierusalē, completumq; est oraculum q̄d ait: Et stabunt pedes eius in monte oliuarum, qui est cōtra Hierusalem, hoc est, religioso, pioq; uiuendi instituto per orbem terrarum condito et erecto, omnes gentes secundū prophetiam, diem festum tabernaculorum, celebrabunt deo prophetarum, & Aegyptij ex illo deum uniuersi agnoscentes, tabernacula sua in singulis ciuitatibus & regionibus figent. Hæ porro sint Christi in omni loco conditæ ecclesiæ. Has
C eīm multo præstantiores Mosaicis tabernaculis saluatoris nostri Iesu Christi potētia, in omni ab hominibus habitato orbe per omne hoīm genus, per omnes gentes fixit, ut deo omnia sub se habenti celebrent diem festum tabernaculorum. Quando igitur hæc quæ iam diu gentibus denuntiata fuerunt, nostris temporibus uidemus exitū sortita esse, & quæ de lamento & planctu tanto ante ad Iudaicas tribus diuinitus inclamata sunt, quęq; de uastatione, incendioq; tēpli, extremaq; ipsorum solitudine prædicta, ea ipsa nusq̄ ab oraculis discrepantia usq; in hodiernū diem uel oculis possumus intueri, quid amplius superest, nisi ut regem, de quo prophetæ loquuntur, eum qui Christus dei est, uenisse fateamur, quum utique illius aduentus signa in singulis, quæ de illo dicta sunt, euidentem exitum accepisse iam demōstrarimus.

Ab Esaia. Signa temporum aduentus domini: Aegyptiorum agnitio domini prophetarum.

V. Ecce dn̄s sedet super nube leui, & ueniet in Aegyptum, & commouebuntur manufacta Aegypti a facie eius, & cor eorum uincetur in ipsis,

& exci-

& excitabũtur Aegyptij contra Aegyptios, et bellum geret homo cõtra fra D
trẽ suum, & homo cõtra proximũ suum: excitabitur ciuitas in ciuitatem, et
lex in legem, & turbabitur spiritus Aegyptior; in ipsis, & consilium eor;
dissipabo, & interrogabũt deos suos et simulachra sua, & Pythones, & eos
qui de terra uocẽ emittunt. Et deinceps post plurima quę figurate & obscu
re dicta sunt, adiungitur: In die illa erit altare dño in terra Aegypti, & titu-
lus iuxta terminum eius domino: & erit in signum in æternũ domino in ter
ra Aegypti, quoniam clamabũt ad dominum propter affligentes se, & mit-
tet eis dñs hominem, qui saluabit eos, iudicans saluabit eos, & cognitus erit
dominus Aegyptijs, & cognoscent Aegyptij dñm deum in die illa, & fa-
cient sacrificia, & vouebunt uota domino, & reddent. Hæc nos quidem an-
tea quoq; citauimus, & in parte saltem planiora reddidimus: quod si nõ pa
trijs dijs relictis, Aegyptios hoc ipso tẽpore uidemus prophetar; deum in-
uocantes, si per uniuersam Aegyptum in omni loco, & ciuitate, & regione, E
altare illi deo erectum non est, qui apud solos Hebræos laudibus celebrat̃,
si manufacta Aegypti commota non sunt, & dæmonica uis quę circum il-
la uersabatur, non defecit, uetusq; Aegyptior; superstitio ex animis eorum
sublata nõ est, præterea, si per singulas ciuitates & per singulas domos, bel-
lum intestinum apud Aegyptios nõ grassatur, dum alij quidem dñm et cul
tũ dei prophetar; accipiunt, erroremq; quo ab initio deos multos colebãt,
auersantur, alij uero propterea ꝙ patrijs adhuc malis affecti ijs adherẽt, eos
qui dñm acceperint, oppugnant, si nõ hodie quoq; dum suos deos suaq; si-
mulachra, eosq; qui de terra uoces emittũt, & Pythones, rogare conant̃, in-
fectum atq; inane ad cuncta hæc perfugium experiũtur, propterea quod nõ
amplius ut antea itidem uim suam exercere dęmones possunt, si non uniuer
sa hæc reipsa finẽ suum inuenisse ostẽduntur, sane nondũ quisquam mihi ar
bitret̃ propheticum esse cõpletum oraculum, neq; dominum illum ipsum,
quem prophetę canũt, apud homines uixisse. Si uero re ipsa, quæ uerbis lon F
ge est euidentior, qui Aegyptum incolunt cernuntur interim, pars quidem
prophetar; deum agnouisse, et propter illum patrios deos reliquisse, alij ue
ro cõtra hos seditiones assidue concitare, et alij deos suos, suaq; simulachra,
eosq; qui de terra uoces emittunt, inuocantes nihil posse proficere, alij dño
prophetar; in omni Aegyptia regione, altare per singulas ecclesias erexisse,
inq; afflictionibus & sibi infestis insectationibus, nõ amplius belluas neq;
reptilia terrę deos, neq; agrestes feras et bruta animalia, parentum suor; in-
star, sed supremũ deum inuocare, solumq; eum, eiusq; timorẽ in suis men-
tibus conceptũ tenere, uouereq; eidem uota non autem dęmonibus ut prius
& quæ ipsi deo conueniãt promissa reddere: cur non sequitur, ut fateamur
etiam ea, quæ ipsos euentus antecesserũt in opus iam processisse, nec futura
amplius in posterũ, sed in præteritũ abijsse? porro ipsa hæc sunt ipsius do-
mini ad Aegyptios olim futurus, nõ sine corpore aduẽtus, sed per nubem le
uem, ac potius per crassitudinem agilem. Sic eñ Hebraicus habet cõtextus,
dum

A dum illius corporeum aduentum obſcure ſignificat. Proinde hunc ipſum progreſſa longius oratio, hominẽ ſaluatorem uocauit, his uerbis: Et mittet eis dominus hominẽ, qui ſaluabit eos. Nam hic rurſus in Hebraico ſic eſt: Et mittet eis dominus ſaluatorẽ, qui ſaluabit eos. Quæ quum adeo euidentem demonſtrationem exhibeant, arbitror etiam conſtitiſſe, quibus temporibus ea futura canerentur, quæ ad domini aduentum ad hoĩes pertinebant. Hæc ſane paucis a nobis collecta ſunt, de temporibus quibus dominus fuit ad hoĩes uenturus. Plura autẽ per otium quiſpiam inueniet, ſi reliquas item ſcripturas percurrerit. Nos autem his cõtenti quæ hactenus dicta ſunt, iam nunc reliquas quoq; aggrediamur prophetias. Quare quæ ab illo inter homines ſuo ordine ſunt adminiſtrata, ex diuinis oraculis colligamus.

LIBRI OCTAVI FINIS.

B

HAEC INSVNT IN NONO EVANgelicæ de ſaluatore noſtro demonſtrationis uolumine.

De ĳs quę ſecundum humanam ab eo aſſumptam naturam adminiſtranda fuerunt, ex ſubnotatis diuinæ ſcripturæ locis.

Euangelicæ Demonſtrationis Liber Nonus.

C NIHIL SANE POSTHAC RELIquum eſſe uideo, niſi ut ea quę polliciti ſumus ſequentes, eam diſpenſationis partem perſequamur, quæ humanæ a deo uerbo aſſumptæ naturæ propria eſt. Qua de re ea, quæ ſuperioribus octo libris continentur a nobis tractata ſunt, modo quæ ad eius rei theologiam pertinent ſcrutantibus, modo illius ad nos de cœlo deſcenſum, ſimulq; & modum & appellationem & tempus illius aduentus explorantibus. Quibus demonſtratis rebus, tempus iam fuerit ea contemplari, quæ quo tempore ille in apertum prodĳt geſta ſunt, quoque modo ea ſingula apud Hebræos prædicta ſint, oſtendere, oraculorum tamen efficacia, ueritaſq; & ſanctorum euangeliſtarum teſtimonio, & ipſo rerum quæ ab illis proditæ ſunt euentu, declarabitur. Quum igitur primum omnium ea, quæ ad illius & ortum, & genus, & tribum, & ſemen pertinent demonſtrata ſint, nunc iam quid de ſydere illo ſit dicendum, quod nouum & inſolitum præter conſueta & nobis co

gnita sydera in ortu illius emicuit, quæso contemplemur. Nam hoc ipsum D
quoque iampridem ab antiquis usque & primis temporibus apud Mosem ce-
lebratum inuenitur, atque in hunc modum expositum.

A Numeris. De rebus secundum humanam ab illo assumptam naturam gerendis, & de stella quæ in ortu saluatoris nostri apparuit.

I. Moses in Numeris de stella, quæ in ortu saluatoris nostri uisa est, hæc ait: Dixit Balaam filius Beor, dixit homo qui uere uidet, qui audit uerba dei, qui nouit scientiam altissimi, & qui uisionem dei uidit, in somno aperti oculi eius: ostendam illi, sed non nunc: beatum dico, sed non appropinquat: orietur stella ex Iacob, & surget homo ex Israel, & franget ductores Moab, & captiuos ducet omnes filios Seth, & erit Edom hæreditas, & erit hæreditas Esau inimicus eius, & Israel fecit in robore, & excitabitur ex Iacob, & perdet eum, qui seruatur de ciuitate. Hoc uaticinio commotos ait successores Balaam (id enim incolume extitisse adhuc, ut par est, apud illos, E quum in cœlo ignotum quoddam sydus præter cognita nobis & consueta, supra uerticem, ut sic dixerim, & ad perpendiculum terræ Iudææ constitutum inspexerunt) festinasse ut in Palæstinam terram peruenirent, utque sciscitarentur de rege, qui per eam stellam quam ipsi uiderant, significabatur. Fidem his facit euangelista Matthæus, his uerbis: Quum autem Iesus natus esset in Bethleem Iudææ in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente uenerunt in Hierusalem dicentes: Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? uidimus enim stellam eius in oriente, & uenimus adorare eum, quo tempore ijdem missi in Bethleem abierunt, & ecce rursus eadem stella quam uiderant in oriente antecedebat eos, donec ueniens staret supra ubi erat puer, uidentes autem stellam gauisi sunt gaudio magno ualde, & ingressi domum, uiderunt puerulum cum Maria matre eius, & procumbentes adorauerunt eum. Hactenus quidem Euangelium sanctum. At uero ipsius prophetiæ oraculum quid ait tandem fore aut in illius noui syderis eruptione, aut in sal- F uatoris nostri Iesu Christi ortu, dignum quod cognoscatur? nempe fractionem ductorum Moab, & direptionem filiorũ Seth, præterea reliquorum Iudaicæ gentis hostium hæreditatem, qui quidem hostes erant Edom & Esau. Cæterum, quid aliud tandem significauit his uerbis, quam per ductores Moab, inuisibilium hostium euersionem? ipsorum, inquam, dæmonum, qui olim apud Moabitas deorum loco ferebantur? atqui aliorum mentionem non fecit, propter simulachrorum ipsius Israel cultum, quo in deserto usus est, quo tẽpore populus initiatus est Beelphegor. Erat porro hic dæmõ, qui ut deus a rege Moab ipso Balac colebatur. Quoniam igitur uictus est Israel illo tempore a principibus Moab uisum effugientibus, dico autem ab ijs, qui apud Moabitas pro dijs colebantur (sane idcirco & simulachra coluerunt, & adorauerũt sculptilia, ut ait scriptura: Et initiati sunt Beelphegor, qui Beelphegor dæmon erat apud Moabitas, quo tempore ijdem cum fœminis Moabitarum fornicati sunt) merito quod olim erat futurum, re-

rum

A rum utiq; in contrarium mutationem in tempore diuinat Balaam, dicens: Orietur stella ex Iacob, & surget homo ex Israel. Et franget duces Moab. Tanquam si manifestius diceret, Moabitarum dęmonas qui nunc aduersus Israel gloriati sunt, in ortu eius de quo ipse uaticinatur, fractionem tandem & ruinam passuros: quibus fractis, filios Seth, & Edom, & Esau, & reliquas gentes, quas his nominibus significari arbitror, ut olim dæmonico errori addictæ erant, sic reiecta superstitione, familiares illius futuras, qui uẽturus canitur, & erit, inquit, Edom hæreditas, & erit hæreditas Esau inimicus eius, ueteres, inquit, hostes dei atq; Israel erunt hæreditas eius, qui canitur futurus, ipse enim est cui dictum est a deo & patre suo: Postula a me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam. Quę quum in sortem sanctorum transierint, contraria ipsi Israel fore diuinat. Ait igitur: & Israel fecit in robore, fecit autem in robore omnium maximum scelus. quapropter excitabitur &
B exurget. quis tandem iste nisi is qui a prophetis canitur deus uerbum? qui etiam perdidit eũ qui seruatur ex ciuitate? quibus uerbis ipsam Hierusalem significari arbitror: ex qua perijt omnis quicunque superstes mansit: aut etiam omne eius gentis ciuile institutum. hæc autem quem nam exitum sortita sint, quum gentes prius simulachra colentes una cum saluatoris nostri inter homines exortu, in illorum sortem translatæ sint, Iudaica uero gens, & Iudæorum mater ciuitas ea perpessæ sint, quæ nunquam antea, non longiori arbitror oratione indigere ut apertius ostendatur. attamen quæ ad consensum pertinent tum propheticæ prædictionis, tum euangelicæ consummationis, talem sane habeãt exitum. cæterum quæ tandem causa extitit, propter quam stella quæ tum uisa est illuxerit, quæ quidem causa contemplatu digna sit? Moyses quidem in signa ait & tempora in firmamẽto a deo posita fuisse sydera uniuersa. at uero hoc & peregrinum & insolitum, neque idem ex multis & cognitis unum, sed nouũ potius quoddam neque antea uisum
C sydus, quod uitæ hominũ illuxit, recentis cuiusdam luminaris signum, q̊d uniuersum mũdum illustraret, indicabat: quod quidem luminare, Christus dei erat, ingens illud nouumq; sydus: cuius imaginem ex comparatione ac similitudine quadam, illud quod tunc Magis apparuit, referebat. quũ enim per totam sacrosanctam & a diuino spiritu traditã scripturam, si quis eam ad sensum interpretetur, primum sit propositum, ut mystica quædam diuinaq; doceat, seruato tamen saltem in parte etiam uulgari apertoq; sensu eorum quæ historice gesta sunt: merito hoc quoq; quod nunc tractatur oraculum, in eius syderis, prophetia quod in ortu saluatoris nostri oriturũ denunciabatur, etiam ad uerbum completum est. existunt quidem alijs quoq; gloriosis & illustribus uiris insolitarum stellarum ignes, ut earum quæ a quibusdam crinitæ uocantur, item quæ trabes, aut quæ barbæ similitudinẽ ferentes, utq; etiam quarundam aliarum his similium, quæ magnis imminentibus rebus solent existere. at enim quid tãdem aut excellentius aut maius toti mundo unquam contigerit, quam quod per salutarem aduentũ omnibus

illuxit mortalibus intelligẽtiæ lumen: q̄d & pietatis & ueræ agnitionis dei D
perceptionem aīs rationalibus attulit: cuius gratia, ingẽs signum id, de quo antea dictum est, indicabat sidus, dum ingens & nouum luminare q̄d totum illustrauit mūdum, Christum utiq; dei omnibus significat. Eodem uero loco prophetia, & hominem & sidus futurū diuinat, his uerbis: Exorietur stella ex Iacob, & surget homo ex Israel: utpote quæ & cœleste luminare deum uerbum esse significet, & tamen eundem hominem appellet. Varie porro illum alijs quoq; in locis & ortum simul, & lumẽ, & solem iustitiæ uocat, ut in prioribus libris ostendimus. Ceterũ quod quidem in illo diuinius est, tanq̄ id quod illuminet omnem hominem uenientem in hunc mundum, ortus uocabulo celebrauit, in hunc modum: orietũ stella ex Iacob. Hominem uero eundem propter afflictionem ac mortem quam pertulit, tanq̄ eum qui ceciderit, surrecturum diuinat, quibus similia de eodem Esaias canit: Et erit radix Iessæ, & qui surgit ut imperet gentibus: in eo gentes sperabunt. Et manifestũ quidem est, quo nam modo saluatoris nostri lumẽ de Iacob exortum, hoc est, de Iudaico populo, nõ ipsi Iacob unde profectum est E
sed omnibus gentibus illuxerit. Hoc uero quum ex alijs plurimis prophetijs discere possumus, tanq̄ ad ipsum Christum dicentibus: Ecce posui te in testamentũ generis, in lumen gentium: tum etiam ex ipsius Balaam uerbis, quæ sic habent: Egredietur de semine eius homo, & dominabitur gentibus multis. Atqui de quo nam alio semine, q̄ de Israel: ut facile cõstat ex ipsius orationis cõtextu: proinde iam gentium dominatu accepto saluatoris nostri uerbum, cum ipsa prophetia concordans, oẽs quæcunq; illis quondam imperabant, inuisibiles & perniciosas potestates deleuit, nec non spiritualia malitiæ, cateruamq; dæmonicã, quę ductores Moab, & Seth, et Edom, & Esau, figuratius in ijs, quæ nũc tractamus, denominata sunt. Quum autem apud LXX. obscurius positum sit illud: ostendã illi, sed non nunc, beatum dico sed non appropinquat, idem illud apertius Aquila edidit: Videbo illum sed non nunc, prospicio illũ, sed non prope. Symmachus autem candidius: uideo, inquit, illum, sed non prope. Dici uero hæc uidẽtur a Balaam, tanq̄ longis deinceps post ipsum temporibus perficienda essent ea, quæ ab ipso canebantũ: nam duobus millibus annorũ post illud uaticiniũ completa sunt hęc, quo uidelicet tẽpore Saluator noster cum hoĩbus uersatus est F

Ab Esaia. Quemadmodũ dominus insistens illud quod de sancta uirgine assumpsit corpus, uenturus in Aegyptum & secũdum uerba, & secundum sententiam prædictus est, omnisq; in eius aduentu euertenda gentium superstitio.

II. Ecce dominus sedet super nube leui, et ueniet in Aegyptum: & commouebuntur manufacta Aegypti a facie eius, & cor eorũ uincetur in ipsis. Causa porro cur dñs ita in Aegyptum destinetur uenturus, hæc mihi esse uidetur. Primi siquidem omniũ Aegyptij errori colendi multos deos ac dęmonas initium dedisse dicũtur, et reliquis uniuersis mortalibus superstitionis authores extitisse, quin etiam omnium aliorũ maxime, dæmonicis operationibus & curiositatibus studuisse: ijdem præterea ab ipsa scriptura

A ptura diuina, hostes populi dei fuisse perhibentur. Sed antiquus quoque ipsorum rex fateri se non nosse dominum, palam descriptus est, dum sic ait: Nõ noui dominum & Israel non emittã. Ergo ingens quoddam diuinę Christi uirtutis miraculum exhibere nobis uolens prophetica oratio, dñi in Aegyptum canit aduentum, sub quem non leuem futuram Aegyptiorum mutationem, diuinat deinceps sic dicens: Et cognoscent Aegyptij dominum, qui uidelicet non cognoscebant illũ prius, et uouebunt domino uota, & quę his similia sequuntur. Superiori quidem proximo capite hæreditas eius, qui uenturus canitur, Edom & Esau dicebatur, quippe quum alieni ab Israel eo modo significarentur: hic uero & Aegyptus & Aegypti populus, non simulachrorum amplius futurus canitur, sed eius domini qui apud Iudæorum prophetas pro deo celebratur. Quæ si oculis completa nõ cernuntur, ne dicamus sane aduentum illum domini, qui in Aegyptum futurus prædicitur, fuisse adhuc.

B Sed si supra omnem rationem, rebus fidem ipsa ueritas facit, atque etiam rudissimis & sensu omni carentibus euidenter ostẽdit, ipsos Aegyptios ab ea superstitione recessisse, quam usque ab initio a patribus suis acceperant, illique deo adhæsisse, qui a prophetis hæc ipsa diuinantibus colebatur, & unum hunc interim colere, neque ullam mortem recusare pro cultu & pietate erga illum: quid aliud iam superest, nisi ut fateamur non aliter ista contigisse quam per domini in Aegyptum aduentum, sicut uaticinium proxime expositum significabat? & nihil quidem impedit aliter quoque idem accipere oraculum, ut uidelicet figurate terrenum hunc mundum significet: in quem uerba ipsa dominum super nube leui uenturum uaticinentur: quippe, quæ hoc modo hominem ab illo de uirgine & spiritu sancto assumptum, intelligi uelint. Manu autem facta Aegypti commouẽda, ipsa gentium simulachra & in illis habitantes dæmonas, sicut rursus Aegyptios uictos, omnes prioribus olim temporibus colendis simulachris addictos:

C attamen quum etiam ipso corpore saluator noster in terram Aegyptiam uectus sit, quo tempore oraculo monitus Ioseph surrexit, Mariamque una cum puerulo accepit, & cum occulta sua uirtute atque efficacia in Aegyptum peruenit, malignas ibi prius habitantes potestates, non mediocriter commotas fuisse par est, & maxime quum postea per illius doctrinam innumerabiles eorum, qui Aegyptum incolunt conuentus, ab errore ac fraude dæmonum recedentes, etiam nunc unum uniuersi deum se nosse fateantur, quæ uero deinceps sequuntur, quum obscurioribus figuris implicita sint, curęque ac diligentiæ maioris indigeant, alias seorsum quum per otium licebit, interpretabimur.

A Numeris. Quemadmodum Christus in Aegyptum uenturus, atque illinc reuersurus prædictus fuerit.

III. Dixit Balaam filius Beor: dixit homo q uere uidet, dixit qui audit oracula fortis, qui uisionẽ dei uidit, in somno aperti oculi eius, quam pulchrę domus tuę Iacob, tabernacula tua Israel, ut saltus umbrosi, & qua-

si hortus iuxta flumina, & quasi tabernacula quæ fixit dominus, quasi Ce- D
dri iuxta aquas, egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis, & extolletur Gog regnum, & augebitur regnum eius, deus duxit illum ex Aegypto, quasi gloria Rhinocerotis illi, deuorabit gentes inimicorum suorum, & crassitudines eorum attenuabit, & iaculis suis feriet inimicum, accubans quieuit ut leo, & ut catulus, quis excitabit illum? qui benedicunt tibi, ipsis benedictum est, & qui maledicunt tibi, ipsis maledictum est. Superius per eam prophetiam quæ proxime exposita est, dum oraculum, uenturum in Aegyptum dominum affirmat, saluatoris nostri Iesu Christi migrationem una cum parentibus suis in Aegyptum illi ipsi futurã indicabat. Hic autem reditum ab Aegypto, ut ordo postulat, quo in terram Israel una cum parentibus reuersus est, canit his uerbis: Deus duxit illũ ab Aegypto. Solus autem extitit saluator & dominus noster Iesus, qui Christus est dei, neque alius præterea quisquam, ex semine Israel, & Iudaica gente profectus, qui E
multis dominatus sit gentibus, ut absque hæsitatione fateri necesse sit, præsens uaticinium in illo exitum suum inuenisse, utpote quod palam enũtiet, de Iudaica gente egressurum quẽdam hominem, & dominaturum gentibus multis: aut quiuis mihi dicat, utrum habeat ex ijs qui apud Hebræos unquam illustres fuerint alium quem proferat, qui multarum gentium dominatum acceperit. Atqui nemo unquam istud dixerit, quoniam, ne factum quidem est. At uero in saluatore nostro, etiam si nos nihil dicamus, ipsa tamẽ nihilominus ueritas clamabit, & uehementer uociferabitur, planissime indicans, quemadmodum diuina illius uirtus per illum, qui ab ipso de semine Israel ratione corporis assumptus est, hominem dominata est, atque etiam nunc dominatur gentibus multis. Hic igitur illeipse erat, non alius quispiam, quem prophetia prędixerat, cuius tempore etiam Gog regnum in sublime adauctum est, cum eo simul Christi uirtute ac potentia crescente. Hoc aũt modo aiunt Romanorum regnum secũdum Hebræos significari, cum quo simul Chri- F
sti doctrina robur atque incrementum accepit. Meminit aũt Gog etiam propheta Ezechiel, dum principem Ros, Mosoch & Thobel nominat, ubi per illud quidem Ros, Romanorum, ut par est, ciuitatem significat: quandoquidem principatus & caput ea uoce apud Hebræos intelligitur, per Mosoch autem Mysiam, & ei finitimas gentes, quæcunque nunc sub Romanorum imperio sunt, & per Thobel, Hiberiam Iosephus intelligit, qui a Thobel dicit factos esse Thobeelos, qui Hiberes dicuntur, quibus omnibus imperantem Gog in sublime adaugendum ait, sub eius Christi de quo prophetę loquuntur aduentum, quem deus duxit ex Aegypto, quo tempore, ut apud Matthæum legitur, dum ipsi adhuc puero insidiatur Herodes, Ioseph accepto oraculo, accepit puerum & matrem eius, & reuersus est in terram Israel. Rhinocerotis uero gloria ipsi Christo adfuit, propterea quod placuerit in eo habitare omnem plenitudinem diuinitatis, ut ait sanctus Apostolus. Quapropter dum ueluti cornu sibi uniuersi deum patrem adscribit, etiam uni-

A unicornis in aliis quibusdam scripturis est nominatus. Idem porro dei uerbum intelligibilibus, rationalibusque suis sagittis, inimicum, sibique aduersantem diabolum, omnesque circa illum uersantes inuisibiles & malignas potestates, præstantiori sua & inexpugnabili uirtute confixit, atque etiam nunc gentibus multis dominatur, quarum crassitudines & fastum corporeę massę extenuãs ad angustam æternę uitæ uiam ingrediendã idoneas cõparat. Sed etiam recumbẽs idem hic homo ex Israel profectus, qui multis dominatus est gẽtibus, quieuit, inquit, ut leo, quibus uerbis quam ille assumpsit dispensationem significat, secundum quam quasi quidã regulus, & quasi fera quædam audacior quieuit, dum illius principatum ac regnum mouere loco nemo est qui possit. Omnes autem qui Christo fauent ac bene dicunt, & tum oratione tum uita uirtuti præceptoris addunt cultum ac reuerentiam, fauoris benedictionisque diuinæ uicissim participes facti, augescunt quotidie, ac
B multiplicãtur, utpote quũ in ipsis diuina illa uox: Crescite & multiplicamini & replete terram: & uerius & deo cõuenientius finem suum cõsequatur: sicut econtrario, qui a prima aduersus illum conspiratione etiam nunc in suis illum conciliis execrant, dei in seipsos execrationẽ ex illo in hunc usque diem contraxerunt. Quapropter non regni solum, sed etiam sui illius quod honore omni ac reuerentia colebãt sanctuarii, extremam solitudinem atque interitum in oculis habere, atque intueri non desinũt. Non ab re autẽ fuerit hisce quæ nunc tractamus, ipsius Iacob ad Iudam prophetiã adiungere, quam etiam ipsam euidentissime, saluatori nostro accommodari iam demõstrauimus, contẽplarique eam, quæ in utrisque est, cõcordiam: quemadmodum enim hic dictum est: egredietur homo de semine eius, (ipsius uidelicet Iacob) ita etiam illic dictum est, de germine fili mi ascendisti, ab ipso Iacob, ad eum de quo ipse uaticinatur. Utque in pręsenti dicit illud: & dominabitur gẽtibus multis, sic in illis quoque illud: & ipse erit expectatio gentium. Et rursus hic qui-
C dem: Deuorabit, inquit, gentes inimicorum suorum, & iaculis suis feriet inimicum: in illis autem simili ratione illud dictum est: Manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. Item illud: catulus leonis Iuda, & illud: Recumbens dormiuisti, ut leo & ut catulus, quis excitabit illum? quod in illis dictum est, nihil mihi differre uidetur ab eo, quod nunc tractamus oraculo, cuius illa sunt uerba: Recumbens quieuit ut leo, & ut catulus, quis excitabit illum? Hæc autem non ab re unum in locum coegimus, ut quasi in ore duorum testium, eius quæ in prophetiis spectatur concordiæ, de saluatore nostro demonstratio firmiorem accipiat authoritatẽ. Sed omnia quęcunque in uaticinium Iacob contemplanda contulimus, huic item quod a Balaam dictum est, accommodari poterunt, propter eorum quæ dicta sunt similitudinem. Quod si illa in nostro saluatore completa esse ampliori demõstratione tum constitit, sequitur iam ut præsentia quoque fateamur.

Ab Osee. Item de illo quod dictum est: ex Aegypto uocaui filium meum, & de Herode rege & euersione regni Iudæorum.

IIII. Et exurget perditio in populo tuo, & oïa munita tua peribunt, D
ut princeps Salaman de domo Hieroboam. In diebus belli matrem super filijs alliserunt. Sic faciam uobis domus Israel a facie iniuriarꝝ uestrarꝝ. Mane eiecti sunt: eiectus est rex Israel, quoniã infans Israel. Et ego dilexi eum: & ex Aegypto euocaui filios eius. Sed Aquila Hebraicæ elocutioni inseruiens, ex Aegypto uocaui filium meum, interpretatus est. Ego autẽ necessario ad uerbum notaui locum, quoniam Matthæus quoq; posuit prophetiam, ubi in Aegyptum commigrasse Iesum, & illinc rediisse in terram Israel indicauit: si quis autem saluatoris nostri in Aegyptum profectionem accuset, sciat id totum maxima cum ratione factum fuisse. Neq; eñ Herodis uoluntariam malitiam cohibere par erat, neq; rursus saluatorem, puerum adhuc miracula exordiri iam tum, atq; ante tempus diuinam ostentare uirtutem: quod sane factum fuisset, si mirabili quadam ratione insidiantem sibi Herodem punitus esset, neq; ullo modo illam in Aegyptum una cum pa E
rentibus secessionem pertulisset. Verum eñ præstantioris cuiusdam dispensationis ac sapientiæ fuit, suo atq; accommodato tempore miraculorꝝ, quę ad diuinitatem pertinent, initium facere eum cui in tota uita mansuetudinis & clementiæ testimoniũ redditum est, quiq; ad promerẽdum, atq; ad communia officia fungenda propensus extitit, nec aliquem unq̃ eorum qui non ipsi auscultauerũt ultus est, ne tunc quidem quum ut ouis ad occisionem ducebatur, atq; ut agnus coram tõdente se obmutescebat. Qui autẽ quęso conuenisset, eum, qui talis erat, puerum adhuc Herodis malitię non concedere, cui etiam ad uirilem ætatem profecto, concedendi & malignos declinandi, testimonium redditum est: quique, & se occultare, & in miraculis edendis laudem effugere consueuerit: nam quos ipse curasset, ijs imperabat ut nemini dicerent. Quod si quis prophetiam hanc ad populum referat, di atque hæc de populo ex semine Israel oriundo dicta esse, is attẽdat uerborum ordinẽ in quibus hæc futura dicuntur, postquam dictum est quasi ad ipsam F
Hierusalem, & exurget perditio in populo tuo, & omnia munita tua peribũt: & quę quidem princeps passus est in bello, in quo matrem super filijs, terræ alliserunt, eadem uobis quoq; ipsis faciam, propter malitias uestras. Vobis porro quibus tandem alijs, nisi qui uocamini Israelitæ: quiq; etiam reiecti estis cum rege uestro: ubi Herodem obscurius indicat: & hęc omnia passi estis, quoniam puer, inquit, est Israel, & ego dilexi eum: & de Aegypto uocaui filium meum. Qui eñ fieri potest, ut eodem in loco eosdem & accuset & laudet: sed uerus sensus est is, qui hanc habet contemplationem. Israel eñ in alia prophetia dictus est Christus, quemadmodũ in hac quoq; quam nunc tractamus: qm̃ igitur hic, inquit, obediens mihi factus, formam serui accepit, et factus est puer mihi dilectus dum oĩa quęcũq; uolo efficit, idcirco illum ex Aegypto, ad quam hoĩs forma assumpta descẽdit, dum ea uoce terrenus locus significaẗ, aut etiã ex illa uulgatiore tanq̃ legitimum dilectumq; filium euocaui: uos autẽ ipsos ad q̃s sermo directus est, una cum

regno

A regno uestro interitus & perditio comprehendet. Hæc quidem ipsa prophetia: constat autem quẽadmodum post saluatoris nostri tempora, quum obsessa fuisset ac uastata Hierusalem, sublatus est, & ad extremam perniciem reiectus, qui usq; ad illud tempus steterat Iudaicę gẽtis legum usus omnisque principatus. Veruntamen iam tertio, quę ad Aegyptũ pertinent, quęq; ad iter q̃d in illam est factum, diuinitus prædicta sunt: q̃d si quis nullo modo fateatur ea nostro saluatori conuenire, at saltem quum ea Matthæus apposuerit, de testimonio q̃d est apud Mosem ab illo accepta, ne neget, quod pauloante tractauimus, dum illud: deus duxit illum ex Aegypto, enarraremus, quando ne ipse quidem Euangelista, se ab ipsius Oseæ prophetia oraculum accepisse indicauit, ut undecunq; quærentes possint illud ubicunq; positũ sit inuenire: ibi uidelicet unde par est Euãgelistam illud protulisse.

Ab Esaia. De Ioannis in deserto prędicatione.

B V. Vox clamantis in deserto: parate uiam domini: rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in rectam, & asperæ in uias planas: & uidebitur gloria domini. Et uidebit omnis caro salutare dei, quoniam dominus locutus est. Hoc quoque uaticinium oportebat sub saluatoris nostri tempus suum finem contingere. Quocirca, ut apud Lucam Euangelistam scriptum est, in anno quintodecimo imperij Tyberij Cęsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, cæterisque imperantibus qui cum hoc cõnumerantur, factum est uerbum dei ad Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et quum uenisset in omnem terram, quæ est circum Iordanem, prædicauit baptisma pœnitentiæ, remissionem peccatorum. Hisce autem Euangelista adijcit testimonium, dicens sicut scriptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ: Vox clamantis in deserto: parate uiam domini: & quæ sequuntur. Quid igitur tandem aliud clamabat Ioannis illa in deserto prædicans uox ad turbas exeuntes, ut C ab ipso baptizarentur, tãquam ad reptilia deserti, quam conueniens accommodatumque illud: Germina uiperarum, quis ostendit uobis fugere a uentura ira? Et rursus dum prauas animas in rectas, & asperas in uias planas reparat, dicebat ijsdem: Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ. Et hæc scilicet complebantur, dum Ioannes præparabat eos qui uisuri erant gloriam domini, & quod uocatur salutare dei, quod quidem nihil aliud est, quam Christus, sicut uerbis illis testificabatur: Ego quidem uos aqua baptizo: uenit autẽ fortior me post me, cuius non sum dignus calciamenta gestare. Ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igne. Qui etiã quum Iesum uidisset uenientem, exclamauit: Ecce agnus dei qui tollit peccatum mundi. Hic est, de quo ego dixi: post me uenit uir, qui ante me factus est. Quod uero idẽ esset salutare dei, Simeon quoq; testificatus est, qui accepto in ulnas puero Iesu, dixit: Nunc dimittis seruum tuum domine secundum uerbum tuum in pace. Quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium. Quibus etiam propheta consentit,

consentit, dum ait: Et uidebit omnis caro salutare dei. Illud enim, omnis caro, pro omnibus gentibus dictum est. Ut autem demonstretur quomodo hæc suum finem cõtigerint, & gentes Christum dei agnouerint, multis non opus est uerbis: & quæ quidem ad uerbum solent considerari, in hunc completa sunt modũ. Cæterum quid quæso fuit in causa, ut non in urbibus neque in ipsa Hierusalem, sed in deserto, Ioannes suggestum sibi ad prædicandum elegerit? ad hoc quispiam fortasse respõderit, illum hoc fecisse ut prophetia compleretur. Sed qui exquisitius ac diligentius se doceri uoluerit, ilico interrogabit, atqui prophetia hæc quid tandem sibi uolebat, quum desertum, & ea quæ ad id genus pertinent enuntiabat? cui respondebimus, quod hoc quoque signum erat euertendæ urbis Hierusalem, & eius quod in ipsa erat altaris, ritusq; illius, qui secundum Mosaicam legem seruabatur, quando non amplius per legitima sacrificia remissio illis peccatorum conciliabatur, sed per purgationem lauacri, quod in olim sitibunda ac deserta, dico autem, in collecta de gentibus ecclesia, tradebatur, in qua etiam illa quæ facta est prophetica uox, parare uiam domini iubet, dum malitias in imo quodam fundo, quasi in cõualle positas animarum auferendas, & ueteres urbis Hierusalem atque eorum qui in illa imperabant principum ac regum, qui montes et colles nominantur, altitudines deijciẽdas uaticinatur, quibus perfectis, omnis, inquit, caro uidebit salutare dei. Hoc est omnis quæcunque corpori inclusa in terra uersatur anima, tam barbarorum quam Græcorum, hoc est, omnium omnino gẽtium: quę quidem ipsi uaticinio consentanea ad suum finem peruenisse demonstrantur. Dum igitur mecum tacitus quæro, oborta mihi est dubitatio, quid tandem illud esset in Ioanne, quo capta multitudo illa, admiraretur hominem, & prædicanti baptisma pœnitentiæ fidem haberet, quidque illud quo ducti omnes undique rebus proprijs relictis confluerent in desertum, quum præsertim nulla illius gesta memoriæ prodita sint: neque enim quod aut mortuos excitauerit, aut alia miracula fecerit, scriptum extat. Quid igitur illud erat quod admirabũdos omnes redderet? num forsitan nouum & quod a multitudine abhorreret uitę illius genus? procedebat enim ex deserto inusitatum indutus habitum, omnemque communem hominum consuetudinem declinans: nam neque in uicum ullum, neque in urbem, neque in communem aliquem uirorum cœtum commeabat. Sed ne uictu quidem communi uescebatur: siquidem scriptum est, quod a puerili ætate in solitudine uersaretur ad illum usq; diem, quo ipsi Israel ostenderetur. Quin etiam eius uestimentum ex pilis camelorum confectum erat, & cibus erãt locustę & mel syluestre. Nunquid igitur quum capillo quidem Naziræum dei uiderent, qui, quę deum facile deceat, faciem ostentaret, uestimenti autem inusitatum genus indutum, repente nescio unde e latebris solitudinis prodeuntem, et post prędicationẽ, rursus in solitudinem et in latebras recedentẽ, sine potu, sine cibo, abhorrẽtem a multitudine, merito obstupebant, & ne hoẽm quidem illum esse arbitrabantur? quid ni

illum

A illum qui uel nullo cibo indigeret: quocirca eundem angelum esse credebāt illum ipsum de quo propheta loquitur, dum dicit: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem meam, qui parabit uiam tuam ante te. Eundem scripturæ locum Marcus quoque Euangelista citauit. Quin etiam ipse Saluator huic rei testimonium exhibet, dicens: Venit Ioannes ad uos, neq; comedens neq; bibens, & dicitis dæmonium habet. Incredulos enim & aduersus ueritatem difficiles & peruicaces, credibile est propter illud quo Ioannes utebatur uitæ genus, talia in illum probra iactasse, sicut econtrario qui uirtutis illius sensu afficiebantur, angelum existimasse. Hæc igitur arbitror ipsum Ioannem intuentibus admirationem, ac stuporem erga hominem attulisse: quapropter ad eam animę purgationem, quæ ab illo denuntiabatur undique concurrebant. Meminit autem huiusce quæ de illo fertur historiæ etiam Iosephus in decimo octauo Iudaicæ antiquitatis libro, in hunc mo-
B dum scribens: Nonnulli autem Iudæorū putabāt ideo perijsse Iudęorū exercitum, quod deus iustissime ulcisci uoluerit supplicium Ioannis qui Baptista uocabatur: hunc enim occiderat Herodes uirum bonum, & Iudæos adhortantē ut exercitatione uirtutis, mutuaq; inter seipsos iustitia, atq; erga deum pietate utentes, ad baptismum accederent: sic nanque ablutionem quoq; ipsi uideri acceptam.

Ab Eodem. Item de solitudine, ipsoq; nominatim Iordane fluuio, apud quem Ioannes baptizabat.

VI. Lætare solitudo sitiens: exultet desertum, et floreat ut lilium, & efflorebunt & exultabunt deserta Iordanis, & gloria libani data est ei, & honor Carmeli, & populus meus uidebit gloriam dñi. Quibus adiungit: Conualescite manus remissæ, & genua soluta: cōsolamini pusillanimes intellectu: confirmamini, ne timete. Ecce deus noster iudicium reddit, & reddet. Ipse ueniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cęcorum, & aures
C surdorum audiēt. Tunc saliet, ut ceruus, claudus, & plana erit lingua mutorum. Quoniam erupit in deserto aqua, & scissura inundans in terra sitienti. Hęc autem saluatoris nostri plane admirabilibus gestis completa sunt, post Ioannis prædicationē. Contemplare igitur, quemadmodum solitudinem euangelicæ instruit, neq; id simpliciter aut q̄uis solitudinem, sed definite illam & solam, quæ est apud Iordanem fluuium: quandoquidem iuxta hanc uersans Ioannes baptizabat, ut scriptura ipsa fidem facit, dicens: Erat Ioannes in solitudine baptizans, & exibat ad illum oīs Iudęa regio, & Hierosolymorū incolę omnes, & baptizabantur ab illo in Iordane. Hanc igitur solitudinem eius quæ quōdam ab omnibus bonis deserta erat, dico autem collectę de gētibus ecclesiæ, signum gestare arbitror, ipsum uero fluuium in solitudine, purgantem oēs qui in ipso abluerentur, purgationis cuiusdam, quę secūdum sententiam intelligatur, imaginem gerere, qua de re loquuntur scripturæ dicentes: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Significat porro hoc perpetuam influxionem diuini spiritus, qui desuper inundat, et dei ciuitatem,

uitatem irrigat, sic autem uocatur uitæ genus, eius quæ a deo dirigitur. Hic D
igitur dei fluuius usque ad solitudinem deuenit, collectam uidelicet de gentibus ecclesiam: & huic quas in se ipso habet aquas uitales etiam nunc abunde largitur. Postea idem uaticinium eidem solitudini canit datum iri gloriam Libani, & honorem Carmeli: sed quæ nam hæc est gloria Carmeli? nisi is qui ex lege Mosi per sacrificia celebrabatur ritus? quem ubi repudiauit deus per eam prophetiam quæ ait: Cur mihi thus de Saba affertis? & quid mihi multitudo sacrificiorum uestrorum? in solitudinem Iordanis trãstulit gloriam Hierusalẽ, postquam ratio pie religioseque uiuendi non in Hierusalem, sed in deserto consummari cœpta est, q̃d uidelicet accidit post Ioannis tempora. Simili ratione, etiam honor legis, et eorum quæ in lege corporalius sancita sunt, Iordanis solitudini datus est, propter eandem causam, quoniã non amplius in Hierusalem confugiebant qui curationis indigebant eius quę ad animum pertinet, sed in id q̃d nominatur desertum, propter eam quæ in illo prædicabatur remissionem peccatorum. Puto etiam saluatoris nostri ad E
baptismum accessum significari illis uerbis: Et populus meus uidebit gloriam dñi, et altitudinem dei: tunc enim uisa est saluatoris nostri gloria, quum ascendit de aqua, & ei aperti sunt cœli, & uidit spiritũ dei descendẽtem quasi columbam, & manẽtem super eo. Quum uox quoque de cœlo audita est, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui. Sed etiam quicunque legitime ad lauacri mysterium accedit, ubi theologiam de Christo acceperit, gloriam eius intuebit̃, et cum Paulo dicere poterit: Etsi cognouimus secundum carnem Christum, at nunc tamen non amplius cognoscimus.

A Psalmo XC. De Christi post baptismum tentatione.

VII. Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei cœli cõmorabitur. Dicet domino susceptor meus es, & refugium meum, deus meus adiutor meus, & sperabo in eum: quoniam ipse liberauit me de laqueo uenatorum, & ab oratione turbulenta. In scapulis suis obumbrauit tibi, & sub alis F
eius sperabis. Scuto circũdabit te ueritas eius, non timebis a timore nocturno, a sagitta uolante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu, et demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, & decẽ millia a dextris tuis: ad te autẽ non appropinquabit. Verum tamen oculis tuis cõsiderabis, & retributionem peccatorum uidebis: quoniam tu domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo: quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. In manibus portabũt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconẽ. Saluator & dominus noster Iesus qui Christus dei est, dum quatenus homo factus est, consideratur, habitans dicitur in adiutorio altissimi, utpote quum in protectione dei et patris cõmoretur. Hic igitur unum patrem nec alium præterea quempiam, quo tempore a diabolo tentatus est, perfugiũ nactus, liberatus est olim de laqueis aduersantium potestatum,

A tum, quæ uenatores hoc loco appellantur, quum instar cuiusdam communis hominis ductus est in desertum, ut tentaretur a diabolo, & fuit in deserto quadraginta dies & quadraginta noctes, & tentatus est a satana: fuitque, ut euangelista author est, cum bestijs. Sed quæ tandem hæ bestiæ, nisi quas cõ memorat is, qui nunc tractatur psalmus ad eum, qui in adiutorio altissimi habitat, ubi ait: super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem? cæterũ non ab his solum liberatũ iri eum dicit, sed etiam ab oratione turbulenta. At uero quæ tandem hæc fuit oratio, nisi quam illi obiecit tentator, ut in sacro euangelio scriptum est? operæ autẽ pretium est cõtemplari, quæ causa fuerit, ut saluator noster, qui talis, tantusq; est, tentationẽ perpessus sit. Quum igitur omnẽ ex hominibus ægritudinẽ, omnemque languorẽ, infestosq; spiritus atq; impuros dæmonas, qui plurimis ante seculis omnes qui in terra uersabãtur, per eam superstitionem quæ multos
B deos colit, subegerant, esset expulsurus, nõ ex abdito quasi latitãs ad ea quæ dicta sunt, accessit. Sed cõtra infestos prius, eosdemq; inuisibiles principes, per eum, quem assumpsit hoĩem, militantium more profectus, & in ipsius diaboli medium, oĩsq; dæmonicæ cateruæ progressus, ubi super aspidẽ & basiliscũ ambulauit, & cõculcauit leonem & draconem, multoq; prius regnantium inimicorũ, & millia & dena millia subuertit, principatus uidelicet ac potestates, alias quidẽ a dextris, alias uero a sinistris bellantes, itemq; eos, qui mundi rectores harũ tenebrarũ dicuntur, ac spiritualia malitiæ: oĩa, inquam, hæc, ubi nihil posse redarguit, ac deniq; ipsum malorũ principem diabolũ, uerbo oris sui procul extrusit, percurritq; atq; inambulauit, omnẽ aduersantem potestatem, ac seipsum quidem adire ac tentare uolentibus exhibuit, nec quisq̃ omnino aduersus illum stare potuit: tum demũ ad hominum salutem accessit. Quocirca intuentes illum dæmones agnoscebant, propter eam de qua dictum est in deserto commorationem, quum ad ipsum di
C cerent: Quid nobis & tibi Iesu fili dei? hæc igitur de his dicta sunt. Quæ uero deinceps in psalmo sequuntur, ad ipsum Christum enuntiãtur ex illo: In scapulis suis obumbrabit tibi, altissimus uidelicet, & sub alis eius sperabis, scuto circundabit te ueritas eius, & quoniã diebus XL. noctibusq; toti dem tẽtatus est, de ijs quidẽ qui noctu illum inuadebãt, dictũ est ad ipsum: Nõ timebis a timore nocturno: de ijs uero qui eundem per diem oppugnabant, illud: A sagitta uolante in die. Item de nocturnis illis, illud: A negotio perambulante in tenebris. De diurnis uero illud: Ab incursu & dæmonio meridiano. Ad hæc, qm̃ dum tentabatur, malignæ potestates illum circũstabant, & quæ quidem illius latus dextrum stipabant, sinistris multo plures erãt, utpote quum dextra longe sint ualẽtiora, merito adiungitur ad eundẽ: Cadẽt a latere tuo mille, & X. millia a dextris tuis, ad te autẽ non appropinquabit. Vbi a latere dictum est, pro eo quod est a sinistro. Quum autem nomen sinistri merito prætermissum sit ac tacitum, ne aduersi quippiam aut sinistri in illo reperiri uideatur, quumque tota X. millia, necnon ipsa mille,

tum a latere eius, tum a dextris casura esse dicantur, iure optimo post ipsa D
hæc deinceps dictum est illud: Verum tamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum uidebis. Et hęc, inquit, circum te erunt, qui es Christus dei, quoniam tu ipse, qui es spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Vbi etiam diligēter obseruabis quonam pacto propheta ad ipsum dominum dicat: Quoniam tu domine spes mea altissimū posuisti refugium tuum: ubi exquisite alterum, qui priuatim est dominus, ab altero distinguit qui & huius ipsius est pater, & præterea deus altissimus dicitur: quapropter, quum illum ut patrem, utque deum altissimum, refugium suum, Christus posuerit, dictum est ei, illud: Non accedēt ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et sane diligenter obserua quonam modo, in illo: quoniam tu domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Illud: dn̄e, per id nomen q̄d quatuor literis cōstat, in Hebraico scriptum sit, E
q̊d quum inenunciabile esse dicāt Hebræi, solo deo & patre usurpare consueuerunt, nos autem idem nomen ubi de uerbi quoque diuinitate agitur, in plurimis positum esse scripturis antea demonstrauimus, ut item in eo psalmo qui nunc in manibus est, qui ait in personam ipsius domini: Quoniā tu domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum, tanquam si diceret: quoniam tu ipse, o domine, qui mea spes es diuinantis hæc, illum a quo ipse es deum altissimum nosti, & hunc ipsum posuisti refugium tuum, ex quo etiam in principio psalmi de eodem dicebatur: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei cœli commorabitur. Dicet domino susceptor meus es, & refugium meum, deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum: quoniam igitur tu, o domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco, inquit, ipse altissimus liberabit te a laqueo uenatorum & ab oratione turbulenta, & in scapulis suis obumbrabit tibi. Quapropter quum tali fultus sis paterno altissimi auxilio, non timebis a timore nocturno, neque omnino a quopiam eorum quæ prædicta sunt, ac ne ab ijs quidem quæ deinceps F
addūtur: nam quoniam tu, domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Flagella porro efficacias ipsorum dęmonum etiam in euangelijs nominari deprehēdes, quas ne appropinquare quidem audere idoneas esse ait, tabernaculo Christi, hoc est corpori eius. Qui enim id potuissent, quando solo uerbo eas ex hominibus expellebat? de hoc autem tabernaculo, etiam Dauid quodam in loco iurauit domino, & uotum uouit deo Iacob, his uerbis: Si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum domino, tabernaculum deo Iacob. Huius igitur tabernaculi causa dicebatur: non timebis a timore nocturno, & illud: ipse liberabit te de laqueo uenatorum, & ab oratione turbulēta, & illud: non accedent

A ad te mala,& flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo,& quæcunque ad hominem magis spectantia de illo dicta sunt,sicut etiam illud: Angelis suis madabit de te,ut custodiant te, & illud: In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Talia enim ad deum dici nunquam cõueniet: at uero ad tabernaculum eius,quod propter nos assumpsit, quo tempore uerbum caro factum est,& habitauit in nobis,conueniet. Cæterum non ab re mihi quidem uidebor facere, si quo exquisitius ac stabilius ea quæ dicta sunt,confirmentur, reliquorum quoq; interpretum sententias æditionesque hoc loco posuero,quorum unus Aquila in hunc modum reddidit: Quoniam tu domine, spes mea altissimum posuisti habitaculum tuum. Non traducentur ad te mala, & tactus non appropinquabit in protectione tua: quoniam angelis suis mandabit,ut custodiant te in omnibus uijs tuis. Sed Symmachus,tu em̃,inquit,domine securitas mea, altissimam po-
B suisti habitationem tuam. Non inualescet aduersum te malum, neq; tactus appropinquabit tentorio tuo: quoniam angelis suis mandabit de te ut custodiant te in omnibus uijs. Igitur hisce ipsis authoribus,ad dominum tanq̃ de domino dictũ est illud: Angelis suis madauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. In manibus portabunt te,uidelicet te dominum, ne forte tu dominus offendas ad lapidem pedem tuum. Quin etiam diabolus in tentatione aduersus saluatorem nostrum, eisdem usus est uerbis, quando assumptum illum in sanctã ciuitatem constituit supra pinnaculum templi, & dixit ei: Si filius dei es, mitte teipsum hinc deorsum. Scriptum est enim,q̃ angelis suis mandabit de te,& in manibus portabunt te,ne forte offendas ad lapidem pedẽ tuum. Ad quem dominus noster respondens ait: Scriptum est, non tentabis dominum deum tuum. Præterea quoniam in tentatione cum feris,ut ipse Euangelista est author,uersabatur, cum quibus autem non descriptum est palam, eam rem ipsius psalmi uaticinium, dum genera ferarũ
C commemorat,manifestius eloquit̃,his uerbis: Super aspidem et basiliscum ascendes,& conculcabis leonem & draconem: ubi aspidem & basiliscum, ipsum utiq; diabolum,& qui ipsum sequunt̃, principatus malasq; potestates,conculcaturũ affirmat. Iis autẽ qui similem ipsi uirtutẽ nacti sunt,discipulis utiq; suis atq; apostolis,potestatem incedendi super serpẽtes & scorpiones donauit,non permittens eos tentari supra q̃ ferre possent: ad illum enim solum spectabat, peiores in nequitia potestates, nec non ipsum omnium principem seculiq; huius tyrannum, diuina sua uirtute prosternere.

Ab Esaia. De Galilęa gentium, in qua saluator noster maximam suorum miraculorũ partem ædidit, & de apostolorum ipsius uocatione.

VIII. Hoc primum bibe,cito fac,regio Zabulon,*terra* Nephthalim,& reliqui maritimam incolentes, & trans Iordanem Galilęa gentium, populus ambulans in tenebris, uidete lucem magnam, habitantes in regione & umbra mortis lux splendebit super uos. Plurimum populi q̃d deduxisti in lætitia tua: & lætabuntur coram te, tanq̃ qui lætantur in messe, &

quemadmodum qui diuidunt spolia: quoniam auferetur iugum q̃d super ipsis positum est, & uirga quæ super collo ipsorum. Virgam enim repetentium dissipauit dñs, sicut in die super Madiam, quoniam omnem uestem cõgregatam dolo, et uestimentũ cum permutatione persoluent, & uolent si facti fuerint igne combusti: quoniam puerulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius principatus extitit super humerum eius. Et uocabitur nomen eius magni consilij Angelus, princeps pacis, ius & potentiam habens, deus fortis, pater futuri seculi. Præter alia oĩa completa sunt etiã hæc in saluatore ac domino nostro Iesu, qui Christus dei est, quo tempore, ut diuinus Euangelista author est, audiens q̃d Ioannes traditus esset, secessit in Galileam, & relicta Nazareth, ueniens habitauit in Capernaum iuxta mare in finibus Zabulon et Nephthalim, ut impleretur q̃d dictum est, per Esaiam prophetam dicẽtem: Terra Zabulon, & terra Nephthalim, uiam maris, trans Iordanem Galilea gentium. Populus sedens in tenebris uidit lucem magnam, E
& habitantibus in regione & umbra mortis, lux orta est eis. Ex illo igitur cœpit Iesus prædicare & dicere: Pœnitentiam agite, quoniam appropinquauit regnum cœlorum. Præteriens autem iuxta mare Galilææ uidit duos fratres, Simonem qui uocatur Petrus, & Andream fratrem eius mittentes rete in mare. Erant em̃ piscatores, & ait illis: Venite post me, & faciam uos piscatores hominum. Illi autẽ statim relictis retibus secuti sunt eum. Et profectus inde uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioãnem fratrem eius in naui cum Zebedæo patre ipsorum reficientes retia sua, & uocauit eos: illi autem cõtinuo relicta naui & patre ipsorum, secuti sunt eũ. Et circuibat Iesus totam Galileã docens in conuẽtibus eorum, & prædicans euangelium regni et sanans omnem ægritudinẽ & omnem languorem in populo. Et abijt opinio eius in totam Syriam: et afferebant ei oẽs male habentes, uarijs morbis & cruciatibus comprehensos, & dæmonia habentes, & lunaticos, & paralyticos, & sanabat eos, & sequebantur eum turbæ multæ a Galilæa. Sane F
hæc oĩa propter prophetiam exposui, quæ in Galilæa magnum lumen fore pollicetur, et in regione Zabulon ac Nephthalim, quum tamen neutra sit Galilæa gentium. Cur autem in Galilæa gentium plurimum diuersatus est? nimirum ut omnium gentiũ uocationis exordia constitueret, etenim inde profectos discipulos suos euocauit. Quocirca paulo post in eodem euangelio inuenies Matthæũ de Galilæa uocatum fuisse: & in alio rursus Leui. Philippus autem, ut apud Ioannem legitur, de Bethsaida profectus est ciuitate Andreæ & Petri: atqui hæc ipsa erat Galileæ. Quin etiam apud eundem euangelistam nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, ubi quum dñs admirabiliter aquam in uinum commutasset, miraculorum ibidem initium fecit, quo tempore declarauit gloriam suam & crediderunt in eum discipuli. Considera uero num hoc ipsum primum saluatoris nostri miraculum, q̃d in Cana Galilææ editum est, dum aqua in uinum commutatur, diuinans in ipso prophetiæ principio, ea quæ nũc tractatur oratio significet illis uerbis: Hoc primum

A mum bibe, cito fac, regio Zabulon & terra Nephthalim, Galilea gentium, quod si tale miraculum nota quædam fuit arcanioris mixturæ ex ea commutatæ, quæ ad corpus magis spectaret, in intelligentē ac spiritualem lætitiam spectantis ad fidem noui testamenti mixturę, uide ne hoc ipsum quoq; ad ea quæ de Galilæa dicta sunt, accommodate significauerit, canens quem admodum sub Christi aduentum primi omnium, ij qui Zabulon ac Nephthalim habitarent, non autem qui Iudęam & Hierusalem, potus euangelicę prædicationis participes futuri essent. Porro his lætitiæ causam ait fuisse, ingentis lucis illustrationem, qui quidē ante aduentum in tenebris sedentes, in regione & umbra mortis sedebant. Exorto autem illis salutari lumine, ita lętabuntur, ut ij qui lætantur in messe, utq; ij qui diuidunt spolia. Hęc uero ipsa re completa sunt, quum de Galilæa uocatis apostolis, mirabilia opera sua & doctrinam, saluator ac dominus noster illis palam exhibuit: lætatu-
B ros autem eos coram ipso prophetia diuinat, instar lætantium in messe. Sed in qua tandem messe, nisi in ea de qua ipse dicebat? Attollite oculos uestros, & uidete regiones, ut albę sunt ad messem iam nunc. His autem uerbis gentium congregationem significabat: de eisdem uero dictum est, quod lætabuntur ut ij qui diuidunt spolia. Quum ergo gentium inter se regiones, & uniuersam quæ sub sole est terram saluatoris nostri discipuli atq; euangelistæ diuisissent, innumerabiles seculi huius principes spoliauerunt, eos utiq; qui prius gentibus imperabant. Attamē aliā quoq; causam, propter quam lętitia sint afficiendi, commemorat, quod auferēdum sit ab ipsis corporale legis iugum, iampridem ipsis impositum, quod neq; ipsi, neq; patres ipsorum potuerunt ferre. Cæterum non modo iugum sublatum est ab ipsis, sed etiam uirga repetentium, quæ prius in collo ipsorū imposita erat. Declarat porro qui sint repetētes alibi, dicens: Populus meus, exactores uestri spicas uestras colligunt, & repetentes dominantur uobis. Verum hi quidem a Za
C bulon & Nephthalim oriundi, qui ingens lumen intuiti sunt, lętabūtur propter illa quæ iam antea dicta sunt, qui uero ab ipsis repetebant, ab ijs repetetur usq; ad ultimum quadrantem, ijdemq; ubi omnem uestem omneq; uestimentum persoluerint, igne combusti fient in ipso exactionis tempore, omniaq; hæc passuros ait, propterea quod puerulus natus est nobis, & filius datus est nobis, ipse magni consilij angelus. At uero quibus tandem nobis, nisi qui in ipsum credidimus, & omni uidelicet Galilææ gentium, quibus magnum lumen ortum est? sed quod nam quæso, nisi ipse natus puerulus, & qui a deo datus est filius, qui magni consilij angelus, & princeps, pacis, & ius potentiamq; habens, & deus fortis, & pater futuri seculi nominatus est? uerum hęc ipsa iam antea ad unum referenda esse saluatorem dominumque nostrum, suo tempore demonstrauimus.

A Psalmo LXVII. De apostolorum uocatione.

IX. Visa sunt itinera tua deus, itinera dei mei regis qui est in sancto. Pręuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio adolescentula-

rum tympanistriarum. In ecclesijs benedicite deo domino de fontibus Isra- D
el. Illic Beniamin iunior in mentis excessu, principes Iuda, duces ipsorum, principes Zabulon, principes Nephthalim. Hoc quoque in loco eos, qui dicuntur principes Nephthalim non alios esse censeo quam apostolos: inde enim eos saluator ac dominus noster elegit, ut a Matthæo scriptum est. Ingressum uero ad homines, aduentumque dei uerbi cum corpore, dum canit scriptura, sic ait: uisa sunt itinera tua deus, & cætera. Huiusce porro aduentus quum quasi præcursores fuerint ueteres deo amici prophetæ, ad psalterium & ad omnis generis spiratilia instrumenta illum in choris prædicantes & laudibus celebrantes anteuenerunt, in medio adolescentularum tympanistriarum. Vbique enim in medios Iudæorum conuentus progressi diuini prophetæ, Christi tanto ante denunciabant aduentum: quin etiam ijdem diuino spiritu afflati saluatoris nostri discipulos alloquebantur dicentes. In
ecclesijs benedicite deo domino de fontibus Israel. Fontes autem Israel uer- E
ba fuerint, quæ ipsi Israel tradita sunt: primis enim illis credita sunt dei oracula, unde nos quoque haurientes Christi ecclesias irrigare oportebit. Adolescentulas autem & tympanistrias dixit, ut eo modo animas olim uitam suam ad Mosi legem, dirigentes, & secundum corpus plurimum degentes significaret, ubi dum adolescentulas quidē uocat, earum rudius atque imperfectius propositum notat, dum autem tympanistrias, earūdem corporalis adorationis usum intelligi uult.

Ab Esaia. De prophetica lectione, quam ipse dominus noster in conuentu Iudæorum exhibuit.

X. *Spiritus domini super me, propter quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prędicare captiuis remissionem, & cęcis uisum, uocare annum domini acceptum, & diem retributionis.* Hoc quoque uaticinium ipse dominus noster in seipso completum
esse confirmat, quo tempore quum uenisset in Nazareth, ubi fuerat educa- F
tus, ingressus est, ut solebat, quodam sabbatorum die in conuentum, siquidem surgenti illi porrectus est liber Esaiæ prophetæ, quem quum euoluisset, legit illud quod in eo scriptum est: Spiritus domini super me, propter quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem, & cęcis uisum, dimittere confractos in remissionem: uocare annum domini acceptū. Et quum plicuisset librū, redidissetque ministro, tum sedit: & omniū oculi in conuentu erant intenti in illum. Itaque cœpit ad illos dicere, quod illo die completa esset scriptura illa in auribus illorum. Ergo saluator ac dominus noster ex hac plane scriptura uidetur longe excellentius ac melius quam illi sacerdotes qui olim corporali unctione ungebantur, non oleo comparato neque ab hoībus, ut alij solebant, sed diuino, hoc est, dei patrisque sui spiritu unctus: a quo etiā eius diuinitatis quę facta nō est, cōpos effectus deus ac dn̄s in sacris dictus est libris. Huic prophetię quę nunc tractatur similia scribit Matthęus, ubi illū pauperes euangelice instruentē inducit, quod tempore

A pore uidens turbas ascendit in montẽ,& quum sedisset, accesserũt ad illum discipuli sui, & aperiens os suũ docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum. Nam etiam illud scripto proditum est, quod cæcis non paucis uisum restituerit, non solum enim ijs, qui oculis corporis capti erant uisum largiebatur, sed etiam ijs, qui in altero genere caligabant, ut animo deum uniuersi intuerentur atq; agnoscerent, authorem se exhibebat. Alioqui uero etiam ijs, qui ab inuisibili ac dæmonica potestate uincti essent, captiuiq; abducti ac malorũ catenis impliciti, libertatem, dissolutionemq; earum rerũ a quibus tenebantur denuntiabat, si modo ipsi quoq; illius prædicationi fidem adhibentes, ad illum tanquam ad redemptorem & saluatorem accurrebãt, & illius præceptis obtemperabant. Cæterum, quæ ex hoc oraculo supersunt, suo tempore in ijs, quæ de promissionibus tractanda sunt, exquirentur.

B A Deuteronomio. De nouæ legis in Euangelio Christi sanctione.

XI. Prophetam de fratribus tuis suscitabit tibi dominus deus tuus sicut me, illum audietis in omnibus quæcunq; postulasti a domino deo tuo in Choreb in die cõcionis dicentes: Non ultra audiemus uocem domini dei nostri, et ignem hunc grandem non uidebimus amplius, neq; moriemur, et dixit dominus ad me, recte omnia locuti sunt, prophetam ex fratribus ipsorum suscitabo eis sicut te, & dabo uerbum meum in os eius, & loquetur eis secundum quodcunq; præcepero illi, & quicunq; homo nõ audierit omnia quæcunque loquetur propheta ille in nomine meo, ego ulciscar ex eo. Animaduerte diligenter ut nullus plane apud Habræos Mosi similis propheta surrexerit, hoc est, qui & legũ author, & pietatis apud homines introductor extiterit, nisi unus saluator noster Christus dei, itaq; in fine Deuteronomij legitur: Nõ surrexit ultra propheta in Israel sicut Moses. Nam etsi innumerabiles prophetę post illum extiterunt, at non tamen sicut ille. Totum C uero hoc ipsa dei pollicitatio cõplexa est, quippe quæ unum dumtaxat non multos, & eundem similem illi suscitandum promittat. Significat autem hunc & legum authorem & pietatis apud homines magistrum futurum, cuiusmodi unus saluator ac dominus noster Iesus Christus, nec alius præterea quispiam fuisse demonstratur, & legum author uidelicet, & idem sui patris qui deus est uniuersi propheta, & Moses quidẽ unius dumtaxat gentis dux fuit, & quę uni illi nõ autẽ cęteris quoq; gentibus accõmodari possent, in legibus suis sanxisse reperitur. At uero ipse Christus dei, ubi a patre promissum illud accepit: Postula a me, & dabo tibi gẽtes hereditatem tuã: utpote, qui nõ solis Iudæis, sed etiã uniuerso hoĩm generi nouus legum, pietatisq; author a patre cõstitueretur, uocationi oĩm gentium, tum facilẽ, tum accõmodatam legũ disciplinã exposuit. Quũ ergo ampliori q̃ quæ hoĩem deceat authoritate, leges inuenerit, diuiniore etiã q̃ quę a Mose pręstari potuerit uirtute, in toto orbe seruãdas sacrosanctas suas leges per suos euãgelistas descripsit, dum ita ad illos dicit: Audistis q; dictum sit antiquis, nõ oc-

cides, ego autem dico uobis ne irasci quidem temere, & quęcunque his adiun D
cta in publice descriptis ipsius documentis circumferuntur, quę quidē ipse
etiam euangelista tali commendat, quod utique obstupescerēt omnes doctri
nam illius, eo quod doceret eos tanquam potestatem habens, non tanquam
scribæ ipsorum. Quum autem totius operis initio quis esset saluatoris no-
stri, tum in doctrina, tum in legibus sanciendis modus explanauerimus, ubi
quid esset Christianismus in medium protulimus, ad illa ipsa legētes etiam
nunc remittimus. Sed diligentiori quadam animaduersione res digna esse
uidetur, cur ita dominus prophetam illis se suscitaturum polliceatur. Quo
niam igitur Mosem ipse dominus iusserat uniuersum populum triduo ex-
piare, ut simul & spectatores illi & auditores diuini aduentus efficerentur,
illi autem infirmiores ad gratiam dei existebant, ut propterea quum iam &
intueri & audire inciperent, eam rem ipsi recusauerint, dicētes ad Mosem:
Tu loquere ad nos, neque loquatur ad nos deus, ne moriamur: merito ob E
eam rem suscipit quidem illorum pietatem ac reuerentiam dominus, idem
uero ait: Recte omnia quæcunque locuti sunt, prophetam excitabo illis de
medio fratrum suorum sicut te. Sic ergo causam quoque docuit, cur tāquam
propheta fuerit uēturus ad homines. Ea uero fuit hominum imbecillitas, &
præstantioris uisus recusatio. Habes igit̃ causam, cur propheta ille, qui uen
turus canebatur, homo esset futurus. Merito igitur expectātes illum Iudęi,
Ioannem Baptistam interrogabant, ac dicebant: Ipse propheta es tu? & re-
spondit non. Verum quum Ioannes uerum fateretur, nō se prophetam esse
negauit, erat enim, sed se illum esse prophetā dumtaxat, quem Moses uentu
rum prædixisset. Quod uero ante illum prophetā missus esset, planissime
demonstrauit. Cęterum, quoniā prophetica oratio unis ijs, qui ad circuncisio
nem pertinent, suscitandum esse prophetam canebat, merito saluator ac do-
minus noster, utpote qui ipse esset ille antea denuntiatus, non ueni, inquit, ni
si ad oues quæ perierunt domus Israel. Apostolos autem suos monebat, di F
cens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intra
ueritis. Ite uero potius ad oues quæ perierunt domus Israel, ubi plane osten
dit, se primo loco ad illos esse missum, sicut etiam ab ipsa prophetia dictum
fuerat. Sed quum talem gratiam non accepissent, eosdem alibi redarguit, di
cens: Eo quod ueni & non fuit homo, uocaui & non fuit, qui audiret. Dein-
de ad illos dicit: Auferetur a uobis regnum dei, & dabitur genti ferenti fru-
ctus suos. Suis uero discipulis post illorum reiectionem imperat: Ite & do
cete omnes gentes in nomine meo. Sic igitur nos quidē gentes, antea denun-
tiatum illum & a patre missum prophetam, tanquam eum qui omnibus ho
minibus & legum & pietatis, erga deum uniuersi author extiterit, per salu-
tarem ipsius, Euangelicamque doctrinā agnouimus, & suscepimus, quum
in hoc alia quoque prophetia completa sit, quę ait: Constitue domine legis-
latorem apud eos, agnoscant gentes quod homines sunt. Iudæi uero contra
qui illum, quem sua ipsorum oracula uenturum prædicebant nō susceperunt,
ido-

A idoneum dedere supplicium, sicut prophetia diuina significauerat, quum dixit: Et quicunque homo non audierit omnia quaecunque loquetur propheta ille in nomine meo, ego ulciscar ex eo. Vltus igitur est de populo illo omnem sanguinem effusum in terram a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariae, & ad extremum ipsius Christi, cuius sanguinem quum super se, & super filios suos expoposcissent, in hūc usque diem eius sceleris quod audacissime perpetrarunt supplicium pendunt.

Ab Iob. De ambulatione Christi in mari.

XII. Qui dicit soli, & non oritur, & astra quasi signo impresso claudit, qui extendit coelū solus, qui ambulat in mari sicut in solo. Hęc item uni saluatori ac domino nostro, tanq̃ dei uerbo et rerum omnium opifici accommodari possunt, solus enim ex omnibus qui unq̃ fuerint, quo tempore homo factus est, & corpore & figura hominis assumpta, in superficie maris

B ambulasse dicitur, quum suos discipulos cōpulit ascēdere in nauiculam, & praecedere ipsum transfretum donec ipse dimitteret turbas, & dimissis turbis ascendit in montem ut solus oraret. Vespere autē facto solus erat ibi. Nauicula autē iam erat in medio mari, uidentes autem eum supra mare turbati sunt, dicentes quod phantasma esset, & prae timore clamauerūt. Statim uero locutus est eis, dicens: Confidete ego sum, nolite timere. Nam alioqui fieri nō poterit ut deo cōuenientem theologiam cōprehendere uideatur oraculum, si quis illud de supremo deo & patre uniuersi intelligat. Quid enim uenerationis aut dignitatis habeat si deus uniuersi ambulare in mari dicatur? cuiusmodi autē ambulatio in mari intelligetur illius, qui oīa complectitur, ac coelum, terramque cōplet, & propemodum dicit: Coelum mihi sedes, terra autē scabellum pedum meorum? item coelum & terram ego impleo dicit dn̄s? Saluator autē ac dominus noster, quum seipsum euacuauerit et formā serui acceperit, & habitu inuētus sit ut homo, dum signum eius quę multos

C latebat diuinae uirtutis suae uidendum suis prębet discipulis, super marinos fluctus incessisse, & tempestatē, uentosque cohibuisse, publicae scripturae testimonio dictus est, quo tempore ij, qui talia intuebātur obstupescebant dicentes: Quis est hic, cui uenti, mareque obtēperant? fuerit uero hoc etiam alterius cuiusdam, q̃d intelligitur, uastioris maris signū, in quo Draco quidā esse dicitur, factus ut in eum illudant angeli dei, super quo item mari saluator ac dn̄s noster inambulans caput illic cōstituti Draconis, reliquorumque illo inferiorum Dracōnum dicitur cōtriuisse, iuxta illud: Tu cōtriuisti capita Draconum super aquam, tu confregisti caput Draconis, plane alterius q̃d intelligitur maris, de quo idem rursus in psalmo ait: Deueni in profunda maris. Et ad Iob de seipso disserens: Venisti, inquit, ad fontem maris? & in uestigijs abyssi deambulasti? aperiuntur uero tibi timore portae mortis? & ianitores inferorum uidentes te expauerunt? merito igitur etiam in ea, quae ad nos pertinet uita, dum ipsum mare ingreditur & uentos, tempestatemque increpat, rerum in arcanis positarum signa interim obijt ac peragit.

Ab

Ab Esaia. De rebus ab ipso admirabilibus gestis. D

XIII. Conualescite manus remissæ, & genua dissoluta, consolamini pusillanimes intellectu, fortes estote, & nolite timere, ecce deus noster iudicium reddit & reddet, ipse ueniet & saluos faciet nos, tunc aperient oculi cæcorum, & aures surdorum audient, tunc saliet sicut ceruus claudus, & plana erit lingua mutorum. Harum igitur rerum euenta in Euangelijs habes, nunc quidem dum ad ipsum saluatorem ac dominum nostrum, paralyticum afferunt in lecto iacentem, quem pristinę sanitati uno suo uerbo restituit, nunc uero dum innumerabiles cæci & dæmonia habentes, necnon uarijs ægritudinibus & languoribus affecti, salutaris illius uirtutis beneficio ab omnibus morbis liberantur. Præterea etiam nunc in ijs, quæ in toto orbe terrarum ostendit, dum innumerabiles multitudines uarijs malitiæ generibus implicitas, & ignoratione supremi dei refertas animas habentes, admirabiliter & supra omnem rationem doctrinę suæ medicamentis curat & sanat, & tamē quod etiam in his deus appelletur suo tempore, tanquam is qui talia efficiat, iampridem a nobis, ubi de diuinitate eius testimonia protulimus, demonstratum est, & sane si unquam alias, nunc maxime conuenerit deum illum confiteri, quando & diuinæ & re uera deum complexæ uirtutis iam plane opera ædidit. Si quidē unius dei nec alterius præterea cuiuspiam munus fuerit, corroborare dissolutos, uitę reddere mortuos, prębere salutem ægrotantibus, cęcorum aperire oculos, auresq; item sanare surdorum, & erigere claudos, & linguam impeditam habentibus facultatem loquendi restituere, quæ omnia saluator ac dominus noster Iesus Christus admirabiliter præstitit, tanquam is qui uerus sit deus, & hæc omnia multorum testimonio, qui illum in toto orbe prædicarunt, fidem acceperunt: quorum testimonij et simplicitatem & ueritatem exploratio per tormenta confirmat, & usque ad mortem certandi perseuerantia, quam in conspectu & regum, & principum, & præsidum, & uniuersarum gentium pręstiterunt, dum eorum, quæ ab ipsis prædicabantur, ueritati fidem sic faciunt. Porro autē ad hos ipsos & euangelistas eius & apostolos, spiritū arbitror inclamare propheticum, ea quæ deinceps sequuntur, ab illo loco: Conualescite manus remissæ, & genua dissoluta. Nam quoniam hi & manibus, & uiribus quæ ad agendum pertinent, & plantis ipsis & incessu, ex longo adorationis secundum Mosaicam legem circuitu elanguerant, solutioresq; euaserant, idcirco excitans illos ad Euangelicam uitæ institutionem, cōualescite, inquit, manus remissę, & genua dissoluta, ad alacritatē uidelicet Euāgelici cursus. Confirmamini etiam ad exhortandos, concitandosq; alios, ut Euangelicam salutem amplectantur, uos, inquam, qui prius eratis pusillo animo, neq; ullus uos capiat timor eorum, qui extrinsecus Euāgelicæ prędicationi resistūt: uerum contra hos quoq; robur accipite, & ne timete, deus enī est et dei uerbū, non aūt quispiam Mosi similis, ac ne ullus quidē prophetarum huic est cōparandus, q non solū miracula inusitata ædere cōsueuit, uerumetiā uobisipsis omnis

A omnis fortitudinis & cōstantiæ author existit. Argumentum uero certissimum fuerit diuinæ eius, quem prophetæ uenturꝝ nuntiarunt saluatoris nostri uirtutis, per quam re uera & claudos, & cęcos, et lepris infectos, & mēbris dissolutos, uerbo, ut scripturæ quæ de illo extant fidem faciunt, aliquādo sanauerit, ea quæ etiam nunc efficaciam suam ex illius diuinitate in toto, qui ab hominibus incolitur orbe, ostendit uirtus, per quam rebus ipsis & factis qualis tunc quoque fuerit ijs, qui intueri possunt, ostenditur: quando in tam multos annos post illa quę scripta sunt durat inuictus, et re uera dei uerbum esse, q̊d ab ipso denuntiatum est, demonstrat: utpote quod omnes iam uicerit quicunqꝫ ab initio in hunc usqꝫ diem doctrinā ipsius oppugnare conati sint, & ex uniuerso orbe innumerabiles conuentus ad seipsum assidue trahat, & ab omni peccato, omnibusqꝫ animi & perturbationibus & morbis eos, qui ad se accesserint, liberet, & ad religiosam, piamque doctrinam
B omne et Græcorꝝ & barbarorꝝ genus inuitet, innumerabilesqꝫ ad unius, uerique dei cognitionem, & sanum ac moderatum uiuendi institutum adducat. Quemadmodum uidelicet eum deceat, qui supremi dei cultū profiteatur. Quinetiā hic idem deus noster, tanq̄ is qui sit dei uerbum, iudicium, inquit, reddit & reddet, ipse ueniet & seruabit nos. Nam ut est in psalmo, qui ait: deus iudicium tuum regi da, utqꝫ est in doctrina Euangelica, in qua illud dictum est: Pater non iudicat quempiam, sed omne iudicium dedit filio, accepta a patre iudicandi potestate, dum iuste iudicat, populo quidem ad circuncisionem spectanti, pro ijs quę & in seipsum & in prophetas suos ausi sunt, meritum, cōuenienscqꝫ supplicium assignauit, omnes autem omnino, qui ad ipsum accesserunt homines ex ęquo ut iustum est, conseruauit: quorum utique & aures & oculos mentis aperuit. Quocirca tempus illius aduentus, tēpus retributionis diuinum uocat oraculum quod in alijs item sic ait: Vocare annum dn̄i acceptum, & diem retributionis. Porro hoc fuit retributionis
C tempus, in quo oīs sanguinis effusi, a sanguine Abel, usqꝫ ad sanguinē Zacharię, & ipsum pretiosum sanguinem Iesu, ultio sumpta est, et supplicium de illorꝝ natione, qui in illum peccauerunt, usqueadeo, ut ex illo extremum interitum, extremamque uastationem pertulerint. Et quod quidem ad illos pertinet iudicium, talem contra illos retributionem molitū est: ex quo prophetia sic ait: Ecce deus noster iudicium reddit & reddet. Quod uero ad illos spectat, qui seruandi sunt, in sequentibus indicatur, illis uerbis: Ipse ueniet, & seruabit nos: tunc aperientur oculi cæcorꝝ, & aures surdorum audient, & quę sequuntur. Hoc uero salutare iudiciū a Christo esse proferendū, alia quoqꝫ prophetia denūtiat, quæ sic ait: Ecce puer meus, suscipiam eum: electus meus, suscepit eum anima mea: iudiciū gentibus proferet. Proinde etiam de uerbo noui testamenti dictū est: De Sion exibit lex, et uerbum dn̄i de Hierusalem, & iudicabit inter gentes. Diuino enim iudicio, rationibusqꝫ nobis occultis atqꝫ ineffabilibus ea quę ad uocationē pertinent eorꝝ, qui ad ipsum conuertuntur, administrare illum par est. Quinetiā dum nos diuinū

docet

docet iudicium, dumq́ ut omnia cum iudicio faciamus instituit, iudicium D
gentibus dicitur prolaturus.

Ab Eodem. De signis & prodigijs quæ ædidit.

XIIII. Tunc manifesti erunt qui signant & claudunt legem, ne discant. Et dicet: Expectabo deum, qui auertit faciem suam a domo Iacob, & confidens ero in ipso. Ecce ego & pueri, quos mihi dedit deus. Et erũt signa & prodigia in Israel a domino Sabaoth, qui habitat in mõte Sion: & si dixerint ad uos, quęrite Pythonas, & eos qui de terra uoces ędunt, qui inania loquuntur, qui de uentre uoces emittunt. Non gens ad deum suum? quid exquirunt de uiuẽtibus a mortuis? legem enim in auxilium dedit. Paulus quidem Apostolus in epistola ad Hebræos, citans huius loci uerba illa: Ecce ego & pueri, q̃s dedit mihi deus: exequitur explanationẽ de Christo, dicẽs: Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, ut per mortẽ destrueret eum qui habebat imperium mortis. Pueros aũt suos hoc in loco apostolos nominat, per quos dominum Sabaoth qui habitat in monte Sion, signa & prodigia in domo Israel editurũ E
indicat, eosdemq́ fore manifestos, dum more nostro uultus Christi annulo impressos & signatos gerent, monebunturque ne amplius Mosi legem discant, quippe quæ amplius non consistat, eo q̃ quæ uocatur domus Iacob, a deo relicta sit. Quum uero obscurius apud LXX. dictũ sit illud: Tunc manifesti erunt qui signant & claudunt legem ne discant. Et dicet: Expectabo deum qui auertit faciem suam a domo Iacob, & confidens ero in eo. Planius idem reddidit Symmachus his uerbis: Liga testimonium, signa legem in ordinationibus meis. Et expectabo dominum qui abscondit faciem suam a domo Iacob, et expectabo ipsum. Aquila uero etiam ipse in hũc modum conuertit: Illiga testimonium, signa legem in docibilibus meis, & assumam deum qui abscondit faciẽ suam a domo Iacob, & expectabo ipsum Hæc igit̃ facere saluatoris nostri discipuli docentur, post quę deinceps subiungit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi deus. Et erunt in signa & portenta in Israel a domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Porro dominus F
Sabaoth, ipsum dei uerbum, postquã habitauit in eo homine, quem assumpsit, & in monte Sion uersatus est, signaq́ & portenta ædidit: tum uero suis discipulis, & omnibus, quicũq́ antea simulachris addicti, in fidem ipsius uenissent, præcepit, ne amplius superstitionis errorem ullo modo timerent, uerum potius, q̃uis ipsos agitarent, aut etiam cogerent, qui apud gentes colebãt simulachra, quærere Pythones & oracula dæmonum tanq̃ admirabilia, & nullis partibus inferiora, diuinorũ deoq́ amicorum hominum, prophetico ritu, attamen ipsi illis responderent, ac dicerent: quid interrogant de uiuẽtibus mortuos? legem enim in auxilium dedit, & quę deinceps sequuntur. Eos enim qui semel & legem, & salutaria præcepta ad proprię ipsorũ uitæ opem atq́ medelã acceperint, oracula quæ dęmonicis fraudibus nixa respondeant, curiosius inquirere, superuacaneum inaneq́ fuerit.

Ab

A Ab Eodem. De non enuntiando aut indicando, dum miracula æderet Christus.

XV. Iacob puer meus, ſuſcipiã eum: Iſrael electus meus, aſſum-
pſit eum anima mea: iudicium gentibus proferet, non clamabit, neq; remit-
tet, neq; audietur foris uox eius, calamum contritum non franget, & linum
fumigans non extinguet, ſed in ueritate proferet iudiciũ, reſplendebit & non
conquaſſabitur, donec ponat in terra iudicium, & in nomine eius gentes ſpe
rabunt, ſic dicit dominus deus qui fecit cœlum, & intendit illud, qui firma-
uit terram & ea quæ ſunt in ipſa, quicq; dat flatum populo, qui eſt in ea, &
ſpiritum calcantibus eum, ego dominus deus tuus uocaui te in iuſtitia, &
apprehendam manum tuam, & corroborabo te, & dedi te in teſtamentum
generis, in lumen gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres ex uincu-
lis illigatos, & de domo carceris ſedentes in tenebris, atq; huius loci euange
liſta meminit, quo tempore Phariſæi conſilium cœperunt contra ſaluato-
B rem noſtrum, ut eum interficerent, propterea quod ſabbatis ægrotantes cu
raret, tunc enim, inquit, Ieſus intellecta aduerſum ſe conſpiratione, ſeceſſit
inde, & ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, & curauit eos omnes, & præcepit
eis ne manifeſtum ipſum facerent, quibus hęc adiungit deinceps: Et hęc oĩa,
inquit, facta ſunt: hoc eſt, q; ſeceſſerit, q; declinauerit inſidiatores, q; latere
ſtuduerit, dum miracula æderet, q;q; eis quos curaſſet præceperit, ne mani
feſtum ipſum facerent, ut impleretur quod dictum eſt per prophetam dicen
tem: Ecce puer meus, in quo complacui: dilectus meus, quem elegit anima
mea, ponam ſpiritum meum ſuper eum, & iudiciũ gentibus nuntiabit, non
contendet neq; clamabit, neq; audiet quiſpiam in plateis uocem eius, arundi
nem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eij
ciat in uictoriam iudicium, & in nomine eius gentes ſperabunt. Animaduer
te diligenter quonam modo Matthæus ubi dixit: Ecce puer meus quem ele
gi, dilectus meus in quo complacuit anima mea, neq; Iacob, neq; Iſrael no-
C minauerit, non enim dixit: Iacob puer meus, Iſrael electus meus, ſed indefi-
nite enuntiauit, dicẽs: Ecce puer meus, & dilectus meus. Quocirca, quaſi in
Hebraico ea prophetia non ſit, apud ipſos quidem LXX. obeliſco ſigna-
tum eſt, nomen Iacob, atque Iſrael: apud reliquos autem interpretes ſilentio
pręteritum, propterea quod ne in Hebraico quidem feratur. Proinde etiam
euangeliſta merito id prætermiſit, quippe qui & Hebræus eſſet, & in pro-
phetiæ poſitione Hebraicos libros ſequeretur. Ergo ne ſententiam quidem
ſi ſpectes, populo ad circunciſionem ſpectanti, oraculum accommodari po
terit, ſed uni Chriſto dei, cui & ipſa euidentia, & euentus rerum fidem indu
bitatam facit. Vnus enim hic futurum iudicium gentibus publice denuntia-
uit, quum ſeipſum tacite in uitam hominum inſinuauerit, atq; in terra iudi-
cium poſuerit, & non modo arundinem contritam non confregit, ſed, ſi fas
eſt dicere, colligauit, quum infirmos & cõtritos corde erexerit, forteſq; red
diderit, & quemadmodum infirmos ac debiles, & ſuę ipſius curationis in-
digentes non deſpiciebat, neq; quos prioris uitæ pœnituiſſet condemnabat,

aut conterebat, sic ne illos quidem qui in malis perseuerarent, aut qui prauis animi affectibus incenderētur, extinguebat, aut ne ex suo proposito suaque ipsorum libidine agerent, prohibebat, neque uero præter tempus unquam horum aliquem supplicio affecit, quippe qui talibus debitas pro meritis pœnas in tempus communis iudicij reseruaret, ex quo illud dictum est: & linum fumigans non extinguet. Planissime autem finem suum accepit etiam illud: Et in nomine eius gentes sperabunt: in solo enim saluatoris nostri Iesu Christi nomine, Christianæ gentes sperauerūt, quæ etiā ex religione quam accepere, illius quasi parētis cognomine notatę sunt. Etenim quod nullis alijs nisi gētibus in lucem sit datus, iam antea dictum fuerat: & per eundem, ut ipsum oraculum significauerat, oculi cęcorum, eorum utique qui quondam mente excæcati erant, aperti sunt, neque eorum modo, sed etiam qui ipsum corpus perdidissent. At qui uinculis & catenis peccatorum in tenebris & ignoratione ueræ pietatis prius uersabātur, per eundem a peccatis soluti, lumen cognitionis libertatemque apud deum accipere meruerunt. Tu uero ad horum exemplar quæ exposita sunt, si reliquam item dictionem exploraueris, in solo domino saluatoreque nostro, unumquodque eorum, quæ in illa continentur, absolute completum inuenies. E

Ab Eodem. De eo quod Iudaicus populus in ipsum crediturus non esset.

XVI. Vidi dominum sedētem super solio excelso & sublimi: & Seraphim stabant in circuitu eius. Deinde paululum progressus sic ait: Et audiui uocem domini dicentis: Quem mittam? & quis ibit ad populum hūc? Et dixi: Ecce ego adsum, mitte me. Et dixit: Vade, & dic populo huic, auditu audietis, & non intelligetis, & intuentes intuebimini, & non uidebitis. Crassum enī factum est cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne quando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Harum quoque rerum habes euentū in saluatore nostro, ut apud Ioannem legimus, qui ait: Quum autem tam multa signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum, ut sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro? & brachium domini cui releuatum est? propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Execęcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne uideant oculis, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos. Hæc dixit Esaias, quādo uidit gloriam eius, & locutus est de eo. Cęterum, ut est apud Matthæum, accedentes discipuli eius dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? qui respondens, ait illis: Vobis datum est nosse mysteria regni, illis autem non est datum: ideo in parabolis loquor eis, ut uidentes non uideant, & audientes non audiant, ne quando conuertantur, & sanem eos. Tunc completa est in eis prophetia Esaiæ, quæ dicit: Vade & dic populo huic, auditu audietis, & non intelligetis, & quæ sequūtur. Attende uero quid sit quod Ioannes adiungit, ubi ait: Hæc dixit Esaias, quando uidit gloriam eius, & locutus est de eo. Quod sane non aliter accipiendum est, F

A est, ac si Christum Christiq́ gloriam propheta in ea uisione uiderit, in qua ait: Vidi dominum Sabaoth sedentem in solio excelso & sublimi, & quæ sequuntur. Quis autem non admiretur oraculum? quum etiam nūc adeo euidēter intueri liceat, Iudaici populi aduersus Christū incredulitatem? nam olim quidem illum hominem factum, miraculaque ædentem apud se intuentes, animi atque intilligentiæ oculis cernere non poterant, neque apud ipsos ullus erat animæ intelligentis intuitus, quo perspicerent, quæ nam esset in medijs ipsis uirtus, quæ tanta & tam multa miracula efficeret. Quin etiam quum auribus uerba uitæ æternæ percipere idonei redditi essent, & uocem diuinæ sapientiæ audirent, auribus mentis non audiebant, ut sic uidelicet ipsimet prophetiæ manifestum finem imponerent. Adhuc autem quum diuinam Christi uirtutem, per quam omne genus hominum patrijs superstitionibus liberatum, suæ ipsius religioni subiecit, tam clare micantem
B inspiciant, nequaquā ui mentis attendunt, neque animaduertunt, quem admodum, quod neque a Mose neq́ a posterioribus Mose prophetis in solis ipsis obtineri potuit, hoc est ne simulachris addicerentur, neque multorum deorum superstitioni adhærerent, ipsum hoc in cunctis gentibus diuina saluatoris nostri uirtus, ut cōstitueretur, effecerit. Deinde prophetica de illo testimonia assidue uersantes, auditu quidem audiunt, sed nō intelligunt, utpote quum etiam nunc prophetia, quæ nunc in manibus est, contra ipsos re ipsa compleatur.

A Zacharia. Quemadmodum super pullo sedens Hierosolyma ingressurus oraculo dicatur.

XVII. Gaude uehementer filia Sion: prædica filia Hierusalem. Ecce rex tuus uenit tibi iustus & saluos faciens: ipse mansuetus & impositus super iumentum & pullum adolescentem. Et perdet arcus ex Ephraem, & equum ex Hierusalem: & peribit arcus bellicus, & abundantia pacis ex
C gentibus. Et principatum obtinebit a mari usque ad mare, & a fluminibus per exporrectiones terræ. Quum hæc post reditum de Babylone, nouissimis prophetarum temporibus Zacharias cecinerit, nullus post eius prophetiæ tempus rex apud Iudæos fuisse memoratur, qualem hæc prophetia describit, nisi unus dūtaxat saluator ac dominus noster Iesus, Christus dei, cuius tempore hoc quoque uaticinium suum finem est consecutum, quum ad suos discipulos uerba illa dixit: Ite in uicum qui contra uos est, & inuenietis asinam & pullum alligatum. Soluite illum & adducite: & si quis uobis dixerit, quid facitis? dicite illi: dominus his indiget. Et abeuntes illi fecerunt ut præceperat illis Iesus. Et ea quidem quæ uel ad oraculū, uel ad oraculi euentum pertinent, in hunc modum se habēt. Sed quid tandem sibi uult hęc illius in asino uectatio, nisi humilem illius & obscurum significare aduētum, cuius tempore primum ipsius accessum peregit? nam est alter item gloriosus, de quo Daniel apertius prodens quæ contemplanda sint, exponit: Aspiciebā donec throni positi sunt, & antiquus dierū sedit. Millia mil-

lium ministrabant ei, & decies millies dena millia adstabant in conspectu D
eius. Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniens. Et usque ad antiquum dierum peruenit: & datus est ei principatus, & honor, & regnum. Et omnes populi, tribus, linguæ, seruiunt ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ non præteribit, & regnum eius non corrumpetur. Verum ea quidem, quæ ad primum aduentum pertinent, qui & humanior, & abiectior fuit, cum alijs, hoc quoque argumenti signique habent, quod mansuetus & placidus futurus dicatur, uenturusque insidens iumento eodem oraculo declaretur: hoc enim communis humanique uictus argumentum fuerit. Quę uero ad alterum illum & diuinitatis amplius præ se ferentem, manifestissime indicantur per illam in nubibus cœli aduectationē, perque illud æternum in omnibus gentibus regnum: nec sane ab re fuerit utrunque Iudæis proponere, rationemque ab illis postulare, quo nam pacto si unum duntaxat Christi aduentum expectant, prophetias suas sibi uelint constare: nam E
quum utramque earum, quę expositæ sunt, ad Christum pertinere ipsi quoque fateantur, dicant quæso, & interrogantibus nobis respondeant, qui fieri possit ut uno eodemq; tempore, sub unum eundemq; aduētum, idem & in nubibus cœli feratur, & iumento pulloque adolescente insidens uehatur. Longe enim hæc a se inuicem distant: quapropter si tu quoque innumerabiles alias his similes de Christo prophetias collegeris & contuleris, & earum significata diuersa simul contēderis, alias quidem earum inuenies primi illius aduentus uaticinia comprehendere, quæ etiam sub eundem primum completa sunt, alias uero ad secundum eundemque gloriosum referri oportere. Et currus enim & equum & omnem arcum bellicum saluatoris nostri diuina uirtus in priore ipsius aduentu, de illa ad corpus umbramque pertinente Hierusalē, deque eo, qui Ephræm uocatur populo, latenter eiecit ac perdidit: quare ex illo ad hunc usque diem nusquam amplius illorum regia dignitas constat, neque eorundem qui olim ualebat in bellis, apparatus F
& in armis uirtus. Sapiēter uero in his omnem Iudaicū populum Ephręm nominauit, non autem Israel, ne ueneratione digniores calumnietur appellationes. Inuenies autem in alijs quoque prophetijs, totam gentem Ephręm cum multa calumnia & accusatione nominari, sicut hic quoque. Quum igitur post reditum de Babylone non amplius itidem ut prius in tribus diuisus esset populus, quos tandem per Ephræm merito significari intellexeris, nisi eos qui ipsam Hierusalem habitarent? quorum in bellis & in armis egregiam uirtutem quæ usque ad Romana tempora uigens fuit, saluatoris nostri aduentus, sicut in prophetia dictum fuerat, diuina & ineffabili uirtute deleuit. Proinde collectam de gentibus ecclesiam oraculum euangelice instruit ac monet, non ut simpliciter gaudeat, sed ut uehementer gaudeat quippe quod illam ad id faciendum exhortetur propter dei uerbi ad ipsam aduentum, quam item cœlestis Sion, aut etiā prioris congregationis filiam uocat, proterea quod nos omnes qui ex gentibus profecti in Christum dei credi-

A credidimus, Christi apostolorumque eius proles & filij sumus, utpote qui de Iudæorum congregatione tanquam de matre orti simus: nam etiam q̊d sequitur, in saluatoris nostri aduentu completum esse cõstat. Quis enim ignorat eiusmodi pacem ex gentibus post aduentus illius tempora extitisse, cuiusmodi nunquam antea fuisset? neque eñ ut prius, sic nunc ciuitates a ciuitatibus oppugnãtur, neque gentes cum gentibus collidũtur, neq; uero ut priscis temporibus, sic nostris uita hominum inquieta instabilisq; est, quippe quum neque Athenienses contra Lacedæmonios ferantur, neque Syri aduersus Phœnicas, neque Arabes in Palęstinos, neque item Aegyptij, aduersus finitimos militiam exerceant. Sed ex illo in hunc usque diem deo fauente, in unum omnia coiuere, & re uera, sicut in prophetia dictum fuerat, abundantia pacis ex gentibus prodijt, & unus Iesus, & ab ipso denuntiatum euangelicę doctrinæ uerbum, principatum, a mari usque ad mare, hoc
B est ab oriente sole usq; ad occidẽtem, & a fluminibus ad exporrectiones terræ, sicut ea significauerant, quæ apud prophetam prædicta sunt, accepit, quæ sane Aquila quoque in hunc modum interpretatus est: Et loquetur pacem in gentibus, & potestas eius a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terræ. Tu uero hæc comparato cum illis quæ in psalmo continentur, qui inscriptus est in Solomonem, quæ uidelicet de filio regis ex semine Solomonis oriundo dicuntur, de quo is psalmus ita loquitur: Et dominabitur a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines orbis terrę. Porro idem hic psalmus eam item quæ hic significatur, pacem, sic futuram describit: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Esaias quoque cum his ipsis concordat, quum ait: Et conflabunt gladios suos in uomeres, & lãceolas suas in falces. Et non sumet amplius gens in gentem gladium, & non discent ultra bellum gerere. Cæterum Michæam quoque inuenies ijsdem consentanea dicentem, itemque alios ex prophetis multos. Si
C uero diligenter, ut alias dixi, tempora obseruaueris, facile intueri poteris, quemadmodum ab Augusti temporibus, & a saluatoris nostri aduentu, qui per ea tempora emicuit, quum ad unum redactum Romanorum imperium omnia obtinuisset, ueteres gentium differentię, & multiplices principatus aboliti sunt, atque ex illo in hunc modum, quæ ad pacem pertinerent, quam prophetæ prædixerant, ea finem suum contingere cœperint. Cæterum hactenus quidem cœpit, tempus autem ueniet, quum plenissime prophetia complebitur, ubi gentium plenitudo ingressa illud fuerit, quod a sancto apostolo dictum est.

A Psalmo CXVII. De acclamatione, os anna filio Dauid.

XVIII. Lapidem quem reprobauerunt ędificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea. O domine saluum fac iam nunc, o domine da profectum iam nunc. Benedictus qui uenit in nomine domini. Benediximus uobis de domo domini: deus dominus &

illuxit nobis. Saluatore nostro Iesu Christo ingresso quondam in urbem D
Hierosolyma, quo tempore, sicut prophetia, quam proxime ante hãc expo suimus continet, dum asello insidens uehitur, fidem huic rei faciente Euangelista, uaticinium quod est apud Zachariam compleuit, turbæ quæ præibant & quæ sequebantur acclamabant benedicentes: Os anna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine domini: os anna in altissimis. Quo etiam tempore quum intrasset Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est propheta Iesus a Nazareth Galileæ. Quoniam igitur ex proximo psalmo dictum est illud: os anna, quod si interpreteris, significat, saluum fac iam nunc, & Hebraicus contextus: anna Adonai osanna, habet, nec non illud: Benedictus qui uenit in nomine domini, ipsum quoq; ab eodem psalmo est acceptum, & hæc ipsa plane ad Christum deum referri cõstat: merito ad eundem reliqua quoque eiusdem uaticinij hoc in loco retulimus. Hic enim est ille benedictus, qui ab E
alio propheta ueniens est nominatus, ubi sic ait: Adhuc modicum, & ueniens ueniet & non tardabit, qui item uenit in nomine dei & patris sui. Idem uero fuerit etiam deus dominus qui illuxit nobis. Itaque in nomine patris sui confitetur se uenisse ad Iudæos, dicens: Ego ueni in nomine patris mei, et nõ accipitis me. Alius quum uenerit in nomine proprio, illum accipietis. Hic ipse igitur, qui illuxit nobis deus dominus benedictus, qui uenit in nomine domini, lapis ille fuit, quem reprobauerunt qui quondam antea populum circuncisione signatum, per Mosaicam doctrinam ædificabant: qui item ab illis reprobatus in capite alterius anguli, collectę utique de gentibus ecclesiæ, est constitutus, quam sane ecclesiam non ut eam quæ ab omnibus, sed ut eam quæ ab unis propheticis oculis cernatur, admirabilem esse ait oraculum, ubi sic ait: Et est mirabile in oculis nostris. Aduentum uero eius, rursus diem nominat, quam fecit dominus, quando quidem ipse etiam lux fuit uera, & sol iustitiæ, & dies dei, in qua utinam nobis quoque dicere li- F
ceat: Hæc dies quam fecit dominus: exultemus & lætemur in ea. Cæterum quum hæc a nobis in hunc modum breuiter comprehensa sint, tempus iam fuerit, ad eas quæ de passione illius loquuntur prophetias, transire.

LIBRI NONI FINIS.

HAEC

A

HAEC INSVNT IN DECIMO LIBRO Euangelicæ de saluatore nostro demonstrationis.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Decimus.

POST EXPOSITA ORACVLA DE
B illius dei ad homines accessu, qui antea nũtiabatur uenturus, inuitat iam nunc tẽpus nos, ut de ijs differamus, quæ consideranda sunt in eiusdem de uita humana discessu, uideamusque diligenter, quæ rursus ea forent, quæ illi ab initio & a propheticis usque temporibus cuncta canerẽtur, ac primum ea putamus esse tractanda, quæ ad illos pertinent, qui illi mortem ac cædem machinati sunt, quæ sane non paruam rerum hoc loco propositarum sibi uendicant partem, sed antequam ad id ueniamus, ea nobis firmiter tenenda sunt, quæ plerunque diximus de dispensatione, quæ omnes illius rationes complexa est, in qua illud considerari solet, quod alia sunt quę ad eiusdem diuinitatem, alia quę ad assumptam humanitatem pertinent. Alias enim induci solet tanq̃ & dei uerbum, & dei uirtus, & dei sapiẽtia: item magni cõsilij angelus, magnusq; & æternus pontifex, qui ut oĩa quęcunq; genita sunt & sint id q̃d sunt, & in eo
C cõseruentur, dum sacro munere fungitur, patrem suum exorat. Alias autem tanq̃ & agnus dei, qui tollat peccata mundi, & ouis quæ ad cædẽ ducatur. Hoc autẽ fuit ipsum humanũ corpus, quod ille instar agni atq; ouis, quum de nostro grege ueluti pontifex assumpsisset, primitijs humani generis fauste, feliciterq; operatus, patri munus attulit, per quod etiã cum humana natura commercium habuit, quæ alioqui neq; dei uerbum, neq; uim incorpoream atq; intelligentem exaudire aut percipere potuisset, neq; quicq̃ supra carnem aut corpus per oculos corporis intueri. Quæcunq; igitur de illo in his quæ nunc tractamus, humilius, abiectiusq; dici uidebuntur, ea spectare agnum dei, qui tollit peccatum mundi, corpusque illud humanum, meminisse oportebit. Agnus ille quidem fuit, tollens peccatum mundi, ut Baptista Ioannes dicebat: Ecce, inquit, agnus dei, qui tollit peccatum mundi, agnus item, ad cædem ductus, ut est in Esaiæ prophetæ oraculo, quod ita ait: Tanquam ouis ad cędem ductus est, & tanquam agnus coram tondente obmutuit. De eodem uero tanquam de agno etiam illud dictum est: Ex

peccatis populi mei ductus est ad mortem, oportebat enim agnum dei, qui D
a maximo pontifice assumptus fuerat, pro reliquis cognatis agnis, & pro
omni humano grege, deo uictimam afferri. Nam quoniam per hominem
mors, per hominem etiam resurrectio a mortuis, inquit Apostolus, & sicut
per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic per unius
iustitiam, in omnes homines in iustificationem uitæ, ex hoc ipse quoque
suis quidem discipulis se & uitam, & lucem, & ueritatem esse, & reliqua
omnia quæ ex theologia de illo considerantur, ostendebat. Ad profanos autem, & arcanorum ipsius expertes dicebat: Quid me quæritis interficere,
hominem qui ueritatem uobis locutus sum? quemadmodum igitur quæ
theologiæ de illo propria sunt, in prioribus libris sunt exposita, ita in hoc
quæ ad agni humanas affectiones, patibilemque naturã pertinent, tractabuntur: quę medij cuiusdã instar fuere, ad ea quæ passionem illius antecesserũt,
& utraque simul tum ea, quę ad deum pertinẽt, tum ea quę ad hominem, qui E
ille erat, complexa sunt. Postquam igitur hæc a nobis non inutiliter obseruata, retentaque sunt, iam tum ipsa etiam oracula aggredi tempus esse uidetur, quæ & Iudam proditorem, cumque eo futuram aduersus Christum cõspirationem, & quæ illi sub ipsum passionis tempus euentura erant, significabant.

A Psalmo XL. De Iuda proditore, & ijs qui cum eo insidias aduersus saluatorem nostrum construxere.

I. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum dñs. Dominus cõseruet eum, & uiuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & nõ tradat eum in manus inimicorum suorum. Dominus opem feret illi super lectum doloris eius, uniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius. Ego dixi, domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi, inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, & peribit nomen eius? Et si ingrediebatur ut uideret, uana loquebatur: cor eius cõgre- F
gauit iniquitatem sibi, egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum, aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi, uerbum iniquum constituerunt aduersum me, nunquid qui dormit, non adijciet ut resurgat? etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Tu autem domine miserere mei, & resuscita me, et retribuam eis, in hoc cognoui quod uoluisti me, quoniam non gaudebit inimicus meus super me, me autem propter innocentiam suscepisti, & confirmasti me in conspectu tuo in æternum. Quoniam nonnulli suspicati sunt librum psalmorum, hymnos tantum in deum & carmina theologica cõtinere, præsagia uero aut de rebus futuris prophetias nõ item, primum illud erit obseruandum, quod innumerabilia sunt, quæ in illis futura canuntur, quæ quidem longum esset in præsentia colligere, sed satis fuerit ad huiusce propositi confirmationem, duobus nunc uti psalmis, qui ipsi quidem Asaph inscripti sunt, dicti uero ipsius Dauid temporibus,

A tunc em̃ quum Asaph unus esset ex ijs uiris sanctis, qui psalmos canebãt, ut scriptum est in libro, qui Paralipomenon inscribitur, psalmos qui illi attribuuntur, diuino afflatus spiritu enuntiauit. Quid igitur huiuscemodi psalmi continent? nimirum uaticinia, quibus Iudæorum regiæ ciuitatis uastatio prædicitur, quæ uastatio Iudæis accidit anno circiter quingentesimo post eiusmodi uaticinium. Ergo psalmus septuagesimustertius, qui intellectus Asaph inscribitur, ita habet: Vt quid deus repulisti in finem? iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ? memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio, redemisti uirgam hæreditatis tuæ, mõs Sion hic, in quo habitasti in eo, leua manus tuas in superbias eorum in finem, quanta malignatus est inimicus in sanctis tuis, & gloriati sunt qui oderunt te in medio solennitatis tuæ, posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu desuper, quasi in sylua lignorum securibus exciderunt ianuas eius in idi-
B psum, in securi & uecte deiecerunt eam, incenderunt igni sanctuarium tuum, in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Hæc quidem septuagesimustertius psalmus. Septuagesimus autem octauus, qui ipse quoque est Asaph, hæc continet: Deus uenerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Hierusalem quasi pomorum custodiam, posuerũt morticina seruorum tuorum, escas uolatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terræ. Ex his ea quæ prius recitata sunt, dico autem ea, quæ de septuagesimotertio psalmo accepimus, prædicta sunt adhuc regnante Dauid, antequam templum a Solomone constructum esset, sed suum finem contigere, non alias, quam semel quidem populantibus Babylonijs, iterum autem bello quod aduersum Iudæos a Romanis gestum est, unumquodque enim eorum, quæ dicta sunt, completum est tam prima templi euersione, quam ea quę secuta est, tametsi in hisce duobus psalmis & prouisum & enuntiatum est. Quæ uero secundo loco recitauimus, & a se-
C ptuagesimooctauo psalmo accepimus, completa sunt eius Antiochi temporibus, qui uocatus est illustris, qui quum in Syria regnaret, irrupit quidem in urbem Hierosolyma, fœdauit uero templum, & sanctuarium euertit. Dumq; Iudæos Grecorum moribus cogit uiuere, quam plurimos eorum tam mares quam fœminas, qui neq; proprias leges neq; patriam pietatem deserere uolebãt, uarijs prius uexatos supplicijs, interfecit. In illud ergo tempus, & in eos qui posthac, eadẽ quæ Antiochus patrauerint, clamat Asaph ea quę septuagesimooctauo psalmo continentur, fidem huic rei facit, ea quę uocatur Maccabæorum historia, quæ in hunc modum se habet, & conuenerunt ad Iacimum & Bacchidem congregatio scribarum requirentium quæ iusta sunt, & deinceps adiungit, & iurauit illis dicens: Non inferemus uobis malum, neq; amicis uestris, & crediderũt ei, & cõprehendit ex is sexaginta uiros, & occidit eos in uno die, secundũ uerbum Asaph quod scripsit, dederunt morticina seruorum tuorum, escas uolatilibus cœli, carnes sanctorum tuorũ bestijs terræ, sanguinemq; eorum effuderunt in circuitu Hierusalem

ſalem, & non erat qui ſepeliret. Quum hæc in hunc modum & prędicta & D
completa ſint, mirum uideri nō debet, ſi eodem modo etiam oracula de quadrageſimo pſalmo nuper accepta, quid futurū eſſet per id tempus, quo Iudæi aduerſus ſaluatorē noſtrum conſpirarunt, ſignificant: ex quibus quum uniuerſi homines non intelligerent, quonam pacto qui uerbum dei eſt, & ſapientia, & uita, & lumen uerum, & omnes bonorum diuitias poſſidens, propter nos aſſumpto corpore, & pauper & natura mortalibus hominibus & egenis ſimilis ſit factus, formamq; & ſerui & pauperis acceperit, maxime quo tempore complebat ea, quæ ad prophetiam huius pſalmi pertinent, merito in initio pſalmi, is ut beatus commendatur, qui hæc de illo intellexerit, utpote, qui promiſſum publicæ memoriæ traditum obtineat. Tum deinceps, quod ſupereſt, ex ipſius pauperis atque egeni perſona, ipſius uidelicet ſaluatoris noſtri, qui propter nos inopem uitam aſſumpſit, adiūgitur: Ego dixi, domine miſerere mei. Quod uero ex perſona ſaluatoris, quæ ad hunc E
pſalmum pertinent, prædicta ſint, optimus ſane ſit teſtis euangeliſta Ioannes. Narrat enim, ut olim Ieſus, quum accepiſſet linteum, præcinxerit ſe, quumque pedes diſcipulorum ſuorum abluiſſet, dixerit: Ego ſcio quos elegerim, ſed ut compleatur ſcriptura: Qui edit mecum panem, leuauit contra me calcaneum ſuum. Etenim quam tandem aliam in his ſcripturam cōpletam eſſe dicebat, niſi eam quæ in hoc pſalmo habetur, qui nunc in manibus eſt? in quo quidem pſalmo illud dictum eſt: Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos, magnificauit ſuper me ſupplantationem. Initio ergo ſic ait: Ego dixi, domine miſerere mei, ſana animam meam, quia peccaui tibi, & per totum pſalmum, ea quæ planius in hunc modum Symmachus ędidit, me dicente: Domine miſerere mei, ſana animam meam, & ſi peccaui tibi, inimici mei dixerunt de me mala, quādo morietur, & peribit nomen eius? & quum ingrederetur, uana loquebatur, cor eius cōgregabat iniuſtitiam ſibi. Quum egrederetur foras, obloquebatur, uno ani- F
mo ſuſurrabant contra me omnes qui oderant me, de me cogitabāt mala mihi, uerbum iniquum effuſum erat inter ipſos, & qui cecidit nō amplius ſurget, ſed & homo qui pacem habebat mecum, cui confidebam, comedens mecum panem meum, magnificatus eſt contra me conſequenter, tu autem domine miſerere mei, & ſuſcita me, ut retribuam eis, propter hoc cognoſcam quod uoles, ſi non obloquetur inimicus meus, me autem propter ſimplicitatem ſuſcepiſti, & conſtitues me in conſpectu tuo in æternum. Cum his uero quæ Symmachus ædidit cōcordant etiam ea, quæ ab Aquila ædita ſunt, ſenſuq; idem ualēt. Primum igitur de eo quod ex perſona ſaluatoris noſtri enuntiari uideatur, illud quod dictum eſt: Sana animā meam, quia peccaui tibi, obſeruato quęſo te ut idem apud Symmachum non eodem modo ſe habeat, ſed ſic: Sana animam meam, & ſi peccaui tibi. Sic autē hoc ille ait, propterea quod noſtra ſecum ipſe peccata communicauit. Ex quo illud dictum eſt: Et dominus tradidit eum peccatis noſtris, & ipſe peccata noſtra fert.

Factus

A Factus est igitur pro nobis execratio ille agnus dei, qui tollit peccatũ mundi, quem non cognoscentem peccatum, deus pro nobis peccatum fecit, dum illum pretium animatum ac uiuum pro nostris omnium animis tradit, ut nos efficiamur iustitia dei in ipso. Sed quando etiam in similitudinem carnis peccati factus, condemnauit peccatum in carne, merito proferuntur ea, quæ iam exposita sunt. Quod autem peccata nostra, sua faciens propter charitatem erga nos ac beneuolentiam, hæc dicat, deinceps oratione progressus in eodem psalmo demonstrat, dicens: Me autem propter innocentiam suscepisti. Quibus uerbis planissime agnum dei, omnis mali expertem & innocuum ostendit. Sed quo tandem modo ille peccata nostra sua fecit, & quo item modo iniquitates nostras tulit? num ex eo quod corpus illius nos esse dicti sumus, ut ait Apostolus: Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte, & ex eo quod dum unum membrum patitur, simul
B omnia cum eo membra patiuntur, ita nimirum: multis enim patientibus & peccantibus membris, ipse quoque ratione consentientis sibijnuicem naturæ (quandoquidem quum dei uerbum esset, ei placuit, & formam serui accipere, & communi omnium nostro domicilio copulari) patientium membrorum labores in seipsum assumpsit, & nostras ualetudinis infirmitates, suas fecit, & ex legibus humanitatis pro omnibus nobis & dolores & labores sustinuit. Cæterum non modo rebus his gestis dei agnus, uerumetiam pro nobis tormenta passus, supplicioque affectus, quo ipse quidem dignus minime erat, sed nosipsi propter multitudinem peccatorum, ut peccata nobis dimitterentur, author extitit: utpote, qui pro nobis & mortem subierit, & uerbera & probra & contumelias, quibus nos digni eramus, in seipsum transtulerit, & execratio pro nobis factus, execrationem quæ nobis debebatur, ad seipsum attraxerit. Quid enim aliud ille, quam pro animis nostris pretium? itaque ex persona nostra oraculum ait: Liuore eius nos sanati sumus, & dominus tradidit eum peccatis nostris. Proinde
C merito dum seipsum nobis coniungit, & nos ac uitia nostra sibi adsciscit, ita ait: Ego dixi, domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi: uidentesque item merito non solum insidiatores homines, sed etiam insidiatrices inuisibiles potestates, uim immensam illius diuinæ appellationis & nominis, quo haud ita multo post totum orbem terrarum Christianis impleuit, illam se posse extinguere putauerunt, si mortem illi machinarentur. Hoc ipsum igitur his uerbis redarguit: Inimici mei dixerũt mala mihi, quãdo morietur & peribit nomen eius? quoniam autẽ simulatis uerbis accedebant, tentãtes ut ipsum caperent in sermone, ut legimus apud diuinam scripturam, quæ illos cõtra illum alias alijs & occasionibus & criminibus utentes inducit, idcirco illud adiungit: & ingrediebatur ut uideret, uana loquebatur, cor eius congregauit iniquitatem sibi, egrediebatur foras & loquebatur in idipsum contra me. Hisce uero rebus expositis, deinceps ipsum illum scelestissimum proditorem uerbis indicat: quandoquidẽ illud

eue-

euenit, ut postq̃ de prodẽdo præceptore cum principibus Iudæorꝫ pactus D
esset, non amplius ut solebat ad diuina præcepta perdiscenda conueniret, ne que uero tanq̃ ad præceptorem accederet, aut aliorꝫ more præceptoris con suetudine uteretur, sed tempus duntaxat circunspiceret atq̃ obseruaret, quo adoriri illum posset. Proinde illum ista molientem ac patrantẽ, sancti Euã gelistæ criminantur: quorum unus Matthæus ita ait: Tunc abiens unus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes ad principes sacerdotum, ait il lis: Quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam? illi autem constitue- runt ei triginta argenteos. Et ex illo quærebat opportunitatem, ut ipsum eis traderet. Marcus autem sic: Et Iudas Iscariotes unus ex duodecim, abijt ad principes sacerdotum ut eum illis traderet. Illi autem audientes gauisi sunt. Et promiserunt se argentum ei daturos: & quærebat quomodo illum op- portune traderet. Lucas uero in hunc modum scribit: Intrauit autem Sata- nas in Iudam, qui uocatur Iscariotes, unum de duodecim. Et abijt & locu- E
tus est cum principibus sacerdotum & scribis et ducibus templi, ut eum il- lis traderet. Et gauisi sunt, & pacti sunt argentum illi dare: & quærebat op portunitatem, ut traderet illum sine turbis. Eadem igitur hæc, uaticinium quod nunc in manibus est, canens, ita ait: Et ingrediebatur ut uideret, uana loquebatur. Cor eius congregauit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. Contra me susurrabant oẽs inimici mei. Symma- chus autem: Ingrediens, inquit, ut inspiceret, uana loquebatur. Cor eius con gregabat iniustitiam sibi. Egrediẽs autem foras obloquebatur. Vno animo susurrabant contra me omnes qui oderunt me. Solus igitur tanq̃ familiaris & discipulus ingressus, circunspiciebat & explorabat intus, insidias in cor de suo occultans. Egressus autem, cum pluribus uno animo & in idem ob- loquebatur, dum saluatorem inimicis tradebat, et latẽter paciscebatur cum principibus Iudæorꝫ quum de alijs rebus, tum uero etiam de pecunia qua se traditurꝫ illum promittebat, & de qua una cum ipsis illis susurrabat. Ex F
quo ita ait: Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. Aduersus me su- surrabant oẽs inimici mei. Aduersum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt aduersum me. Videtur autem pactionem de argen teis, uerbum iniquum, prophetice nominare: aut etiam ita dicit, propterea quod nefaria & iniqua aduersus illum cogitabãt, utpote qui illũ extinguen dum & post necem abolendum, neq̃ amplius inter uiuos requirendum ar- bitrarentur. Tale est em̃ illud: Nũquid qui dormit, nõ adijciet ut resurgat? quod lucidius protulit Symmachus his uerbis: & qui cecidit non ultra re- surget. Aquila uero: & qui, inquit, dormierit, non adijciet ut resurgat: & hęc quidem adhuc communiter de uniuersis dicta sunt, qui sub ipsum passi onis tempus, insidias illi fecerunt. At seorsum de proditore, tanquam de eo quem ipse ut discipulum instituisset, deinceps adiungit, dicens: Etenim ho- mo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Pro quo rursum Symmachus: Et homo, inquit, qui

pacem

A pacem habebat mecum, cui confidebam, comedens mecum panem meum, magnificatus est contra me. Pessimus enim reuera omnium & sceleratissimus, qui post communem mensam, & post cibi inter uerba preceptoris assumptionem, se ad deteriora conuertit, & contrarijs rebus eum a quo iuuabatur, & beneficia capiebat, remunerauit. At uero quoniam inimici insidiantes dicebant, quando morietur, & peribit nomen eius? & putabant morte sopitum non amplius surrecturum, idcirco ipse saluator ac dominus noster his aduersa precatur, & reditionis ad uitam sine impedimēto se compotem fieri patrem suum orat, dicens: Tu autem domine miserere mei, & suscita me, et retribuam eis. In hoc cognoui quod uoluisti me, quod nō gaudebit inimicus meus super me. Et sane haud obscurum est, quē in modum postquam a mortuis redijt, euestigio neq; ita multo post, eos qui illi insidias struxerāt retributio ulta sit, utque ea, quæ uitæ eius inimica erat mors, sit
B pudore confusa, adeo illa quidem ut quasi probrum ei obijcientes dicerent: Vbi est, mors, stimulus tuus? ubi est mors uictoria tua? Ceterum si quis historias tempora post reditionem ad uitam saluatoris nostri complexas, quę ab Iosepho conscriptæ sint, euoluerit, facile uidebit quænam calamitates Iudaicam gentem atq; eius principes inuaserint, atq; afflixerint, in quas merito illi inciderunt ut sceleris quod in illum patrauerant, præmia digna reciperēt: & hec quidem omnia aduersus illos completa sunt, ut oraculum prędixerat. Saluatoris autem nostri de morte ad uitam reditio plane omnibus demonstrauit, quantum sibi pater in illo placuerit, quam quidem rem ipse ostendit, dicēs: Miserere mei, & suscita me, & retribuam eis. In hoc cognoui, quod uoluisti me, quod non gaudebit inimicus meus super me. Deinde adiungit: Me autem propter innocentiam suscepisti. Attende autem quonam pacto ipsi deo & patri suo supplicans, tanta utatur libertate loquendi, ut sibi ipsi innocentiæ testimoniū exhibeat, tametsi superius dixit: Sana ani
C mam meā quia peccaui tibi. Sed illud quidem, peccaui tibi, quo sensu sit accipiēdum, antea planum fecimus, q̄d Symmachus apertius exposuit, quum dixit: Sana animā meam etsi peccaui tibi: quod sane ipsum etiam de peccatis nostris dici potest, quæ saluator ac dominus noster in seipsum suscepit. Illud autem: Me autem propter innocentiam suscepisti, puritatem naturæ ipsius, quam totam possidebat, demonstrat, ex qua puritate uitam quoque & salutem stabilem atque inconcussam post reditum ipsius ad uitam exponens adiungit: Et confirmasti me in cōspectu tuo in æternum, aut aliter: & constitues me ante te in æternum, ut interpretatus est Symmachus.

A Psalmo LIIII. Item de Iuda, & de ijs qui cum eo aduersus Christum coniurationem fecerunt.

II. Auribus percipe deus orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam. Pręsta attētum te mihi, & exaudi me. Contristatus sum in nugatione mea, & cōturbatus sum a uoce inimici, & a tribulatione peccatoris: quoniam declinauerunt in me iniquitatē, et in ira molesti erāt mihi. Cor

DD meum

meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. Timor D
& tremor uenerunt super me, & contexerunt me tenebræ, & quę sequũtur,
quibus adiungit: Præcipita domine & diuide linguas eorũ: quoniam uidi
iniquitatem & contradictionem in ciuitate. Die ac nocte circundabit eam
super muros eius, & iniquitas et labor in medio eius et iniustitia: & nõ defe
cit de plateis eius usura & dolus. Quoniã si inimicus probro me affecisset,
sustinuissem utiq;. Et si is q oderat me, super me magna locutus fuisset, ab-
scõdissem me forsitan ab eo. Tu uero homo unanimis, & dux meus, & no
tus meus: qui in idem dulces cõparabas mihi cibos. In domo dei ambulaui
mus cum cõsensu. Ex his igit̃ illud: Si inimicus probro me affecisset, susti-
nuissem utiq;. Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscõ
dissem me forsitant ab eo. Tu uero homo unanimis, & dux meus, & notus
meus, qui in idem dulces comparabas mihi cibos, simile est illi: Etenim ho
mo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super E
me supplãtationem: q̊d quum de Iuda sit accipiẽdum, in superiori prophe
tia positum est. Vt ergo in illo dicebatur, homo pacis aliquando fuisse, qui
quondam a saluatore instituebatur, quum ipse quoq; ex numero apostolo-
rum unus esset, sic etiã in pręsenti, & unanimis, & dux, & notus dictus est.
Item quemadmodum in illo de eodem dictum est: Qui edebat panes meos
magnificauit super me supplantationẽ, ita etiam nunc ex persona ipsius dici
tur illud: qui in idem dulces cõparabas mihi cibos. Etenim ex ijs ipse quoq;
unus erat, qui ad arcanam, qua cum suis discipulis utebatur, saluatoris no-
stri consuetudinem spiritualemq; cibum assumpti fuerant: nam ad profa-
nam multitudinem & ad turbas quum uerba faceret, parabolis utebat̃. So-
lis uero suis discipulis, in quorũ ordinem etiam Iudas admissus fuerat, a-
pertius oĩa demonstrabat. Ex quo illud dictum est: Qui edebat panes me-
os, magnificauit super me supplantationẽ. Et illud: qui in idem dulces com
parabas mihi cibos, q̊d sane euidentius expressit Aquila quidem sic: qui si- F
mul dulce cõparabamus arcanum. Symmachus autẽ sic: Qui inter nos cõ
municabamus dulcẽ sermonis cõsuetudinem. Pro illo uero: Tu autem ho-
mo unanimis, dux meus, & notus meus, Symmachus ita cõuertit: Tu au-
tem homo moris eiusdem mecũ, & dux meus, & notus meus: nam quum
ad tantam dignitatem assumptus esset, & ob id inter primos saluatoris a-
micos censeret̃, merito de eo sic ait: Si inimicus probro me affecisset, susti-
nuissem utiq;, & quæ sequunt̃. Vbi autẽ hæc de Iuda cecinit, ordine dein-
ceps liberationem a morte euasionemq; suam tãto ante indicat illis uerbis:
Ego ad deum clamaui, & dñs saluauit me. Vespere & mane & meridie nar
rabo & annũtiabo, & exaudiet uocem meam, redimet in pace animam me
am. Sic tanq̃ in prece tempus q̊d mortem antecessit significat, quo quidem
tempore Iudas quoq; ad proditionem cõparabatur contra illum. Tunc eñ
saluator ac dñs noster ueluti ob perniciem atq; interitum sui familiaris do-
lens mœrẽsq; ac multo etiam magis ob totius Iudaicę gentis perditionem,
tanq̃

A tanq̃ ob ſuos ad inſaniam redactos, & tanquam ob ſibi chariſſimos miſericordia commotus, omnem qua cum illis utebatur ſermonis cõſuetudinem ac doctrinam, eo quod illis nihil profuiſſet, nugationem appellat, dicens: Contriſtatus ſum in nugatione mea, & conturbatus ſum a uoce inimici, & a tribulatione peccatoris: quoniam declinauerunt, inquit, in me iniquitatem & in ira moleſti erant mihi, quæ quidem poſſunt etiam ad principes Iudęorum referri, qui inimico inſidiantique animo circunuenire illum conabantur. Poſſunt etiam de poteſtatibus inuiſibilibus, quæ extrinſecus illum oppugnabant, ac per homines talia illi machinabãtur, intelligi. Proinde eadem mihi uidentur concordare cum ijs, quæ ab ipſo in Euangelio dicta ſunt ſub ipſum paſſionis tempus, ubi ait ad ſuos diſcipulos: Triſtis eſt anima mea uſq; ad mortẽ, manete hic & uigilate mecũ. Et rurſus: Nunc anima mea cõturbata eſt. Similia nanq; his ſunt etiam quę pſalmus hic cõtinet, ubi ſic ait:
B Cor meum conturbatum eſt in me. Et formido mortis cecidit ſuper me, & contexerunt me tenebræ: quibus uerbis contrariarũ poteſtatum conatus aduerſum ſe ſignificat. Quemadmodum enim in prophetijs nominatur quidam ſpiritus fornicationis, ut eſt illud: ſpiritu fornicationis aberrauerunt, & alius ſpiritus erroris in deſerto, ita etiam ſpiritus fuerit formidinem mortis efficiens: ſane ut etiam ſpiritus roboris, & potentiæ, & fortitudinis eius, quæ deo aliena non eſt, author. Quare ſic etiam dicetur ſpiritus timoris ac tremoris, & rurſus alius præter hos, ſpiritus timoris & confuſionis, qui quidem pene, ut ita dixerim, oẽs mortem pro uera religione teſtimonij gratia ſubeuntes, inuadere conſueuerunt, ac multo etiam magis longeq; uehementius illum aggreſſi ſunt, qui pro omnibus mortẽ ſuſtinuit: ueruntamen ſiue ſpiritus formidinis & mortis, ſiue timoris & tremoris, ſiue alia quæpiam eiuſdem generis poteſtas illum adorta eſt, ea illum non cõfregit, propterea q; tanq̃ generoſus certator, formidinem quidem mortis, cõfidentia ui-
C tæ, (ipſe eñ uita,) procul deturbatam abiecit. Alium autem qui ipſum item inuaſerat ſpiritum timoris & tremoris efficientẽ, ſpiritu cõfidentiæ, & potentiæ, & roboris, longiſſime a ſe præcipitauit: quandoquidem, ut eſt apud Eſaiam, quieuit ſuper eum una cum alijs ſpiritibus, etiam ſpiritus cõſilij & fortitudinis. Sic porro etiam ſpiritum tenebrarũ proprij luminis ui diſſipauit, propterea q; lux in tenebris lucet, & tenebrę eam nõ comprehenderunt. Cęterũ, his ſimilia etiam in XXI. pſalmo inuenire poteris, in quo ex eiuſdem perſona rurſus illud dictum eſt: Circundederunt me uituli multi: tauri pingues obſederunt me. Aperuerũt ſuper me os ſuum ſicut leo rapiens et rugiens. Et rurſus: Quoniam circundederũt me canes multi: cõcilium malignãtium obſedit me. Et rurſus: Erue a framea deus animã meam, & de manu canis unicam meam. Salua me ex ore leonis, & a cornibus unicornium humilitatem meam. Plane eñ in his malignas poteſtates, taurorũ & uitulorum & leonum & canum et unicornium nominibus appellat, quæ quidem illum ſub ipſum paſſionis tempus obſederunt ac circundederũt, non tamen

etiam aliquid efficere contra illum potuerunt. Et hæc quidem talem habeant rationem, si modo etiam hæ psalmi partes, ad saluatorem dominumque nostrum referãtur. Quod si non ad illum sed ad aliam personam, ipse quoque diligenter attendes, ut ea quæ ad ipsum hunc locum pertinent, sibi inuicem æquata respondeant. Veruntamen de ipsa etiam Iudæorum ciuitate, de ipsa inquam Hierusalem, ordine deinceps post uaticinium de ijs qui insidias illi fecerint adiungit, in hunc modum: Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & quæ sequuntur, quæ quo sensu sint accipienda non est nunc narrandi tempus. D

A Psalmo CVIII. Item de Iuda, & de suffecto in locum eius apostolo, et de gente Iudaica.

III. Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, & sermonibus odij circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis. Pro eo ut E
me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam. Et posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. Cõstitue super eum peccatorem, & diabolus stet a dextris eius. Dum iudicatur exeat condemnatus, & oratio eius fiat in peccatum. Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Quod etiam hæc ad proditorem Iudam sint referenda, idoneus sane esto testis apostolus Petrus, qui post saluatoris nostri ascensum, coactis in unum locum apostolis omnibus, alijsque quam plurimis fratribus, in medijs illis stetit atque ait: Viri fratres, oportuit impleri scripturã hãc, quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum: quia numeratus erat nobiscum, & sortitus erat sortem ministerij huius. Hic igitur possedit agrum de mercede iniustitiæ suæ: & suspensus crepuit medius, & effusa sunt omnia uiscera eius. Et notum factum est omnibus habitãtibus Hierusalem: ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, A Keldamach, hoc est, ager sanguinis. Scriptũ est enim F
in libro psalmorum: Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea, & episcopatum eius accipiat alter. Petrus uero quum talia dixisset, subiecit, in locum Iudæ, aliũ assumi oportere, quo duodecim apostolorum numerus, qui diminutus fuerat, cõpleretur, ut prophetia suum finem cõtingeret. Quo etiam tempore quum sors iacta esset, ea cecidit super Matthiam, & connumeratus est cum duodecim apostolis. Quum hæc igitur in hunc modum peracta sint, sequitur ut personam quæ in hoc psalmo loquitur, non aliam esse arbitremur, quam saluatoris nostri, qui assignatã sibi a patre sub ipsum passionis tempus orationem, publica tãto ante per spiritum sanctum descriptione dignatus, quod sibi usu uenturum erat cecinit. Ait igitur: Deus laudem meam ne tacueris: ubi uidelicet doctrinã quam ipse suis discipulis tradidit, & laudem noui testamenti, non esse premendam silentio exhortatur, sed in omne futurum æuum ad uitæ humanæ utilitatem permanere. Os autem peccatoris, & os dolosi, os ipsius Iudæ proprie nominauerit quispiam,

qui

A qui cum abiisset ad principes sacerdotum, eis dixit: Quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam? At illi cōstituerunt ei triginta stateres. Et ex illo quærebat occasionem, ut illum eis proderet. Quum ergo talia cōtra illum molitus esset, unus postea fuit ex iis qui cum illo in paschali cœna accubuerunt, quo tempore ipse quoq; saluator ac dominus noster accumbebat una cum ipsis duodecim, qui etiam comedentibus illis dixit: Amen amen dico uobis, quod unus uestrum me tradet. Et dum ualde cōtristantur, cœperunt singuli dicere: Nunquid ego sum domine? In quibus erat etiam Iudas, qui quum omnis doli ac simulationis plenum os aperuisset respondit, ac dixit: Nunquid ego sum rabbi? Dolosum ergo os, quo insidiatoribus saluatoris nostri signum proposuit, dicens: Quemcunq; osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Quod quum dixisset uerbo, re quoq; ipsa dolum cōpleuit, quo uidelicet tempore quum ad Iesum accessisset, dixit ei: Salue rabbi: & oscu-
B latus est eum. Iesus uero ad illū dixit, Amice ad quid uenisti? Et rursus: Iuda, osculo filium hominis tradis? Harum ergo rerū causa tanto ante in psalmo ait: Quoniam os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Locuti sunt cōtra me lingua dolosa et sermonibus odii circundederūt me, & oppugnauerunt me gratis: ubi cum ipso Iuda etiam reliquorū meminit, qui ipsi insidias fecerūt. Itaq; ipsum Euangeliū narrat, quemadmodū saluatore nostro suos adhuc adloquente discipulos, ille uenerit: Ecce, inquit, Iudas unus de XII. uenit, & cum eo turba multa cum gladiis et lignis, a principibus sacerdotū & senioribus populi. Quibus etiam dominus dixit: Tanq̄ ad latronem existis cum gladiis et lignis cōprehendere me? quotidie apud uos sedebam in tēplo docens, et non tenuistis me. Hoc autem totum factum est, ut impleantur scripturæ prophetarū. Præterea uero q̄d ait in psalmo: Pro eo ut me diligerēt, detrahebāt mihi, ego autem orabam: ipsum quoq; tunc suū finem cōtigit, quum saluatore nostro in loco qui dicit̄ Gethsemani cum un-
C decim apostolis orante, paululumq; ab illis digresso ut procūbens patrem precaret̄, iterumq; & tertio supplicāte, Iudas cum principibus Iudęorū insidias illi maturauit, dum cogit ipse & conducit copias quę cum gladiis & fustibus, ut illum comprehenderēt paratæ erant. Tunc autem mala aduersus ipsum posuerūt pro bonis, & odium pro dilectione ipsius, quum malis affecerunt ipsum saluatorē & bene de ipsis meritum, & magistrum, qui innumerabiles sanationes & medelas, sermonumq; documēta, & oīs generis utilitates ipsis pręstiterat: quas ob res quū mala pro bonis aduersus ipsum posuerint, & odiū pro dilectione ipsius, merito adiungit: Constitue super eum peccatorē, & diabolus stet a dextris eius. Dum iudicatur exeat condemnatus, & oratio eius fiat in peccatū. Fiāt dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Quæ quidē ipsa quem exitum sortita sint, sanctus Apostolus Petrus paulo ante indicauit, dum scripturā hanc ad ipsum proditorem accōmodat. Et sane tibi ipsi interim licet intueri, num super Iudaicam gentem costitutus sit princeps ac dux peccator, cui uidelicet post scelera ad-

uersus saluatorem nostrum audacissime cōmissa, traditi sunt, interim pro D
antiquis & ipsorum domesticis deoq; amicis principibus, externis et simu
lachra colentibus seruire coacti. Cæterum quis tandem nō obstupescat ipsi
us prædictionis euentum? nam quum oraculum dixerit: fiant dies eius pau
ci, constat plane quam breue post structas aduersus saluatorem nostrum ab
illis insidias omne fuerit tempus, quo manere uisi sunt. Post quod tempus
nouissimā uastationem extremumq; interitum passi sunt, ex quo etiam epi
scopatum eorum accepit alter, cōditus uidelicet per Christum nouus popu
lus. Porro etiam reliqua huius psalmi omnia per horum ipsorū exemplar
intelliges: quę uero sequuntur & quasi de quibusdam Iudæ filijs dici uidē-
tur, illis uerbis: Fiant filij eius orphani, & quæcunq; alia his similia sunt, re
ferentur primo quidem loco in ipsum Iudam, post illum uero etiam in oēs
illi similes salutare uerbum prodentes. Eadem uero ratione intelliges uxo-
rem quoq; eius, & peccata patris, & eius quæ ipsius mater dicit̄, Iudaicæ E
gentis uidelicet congregationis. De hac em̄ arbitror dici illud: Et peccatum
matris eius non deleat̄. Veruntamen sicut in ea quę proxime antecessit pro
phetia, egenus & pauper nominabatur saluator ac dn̄s noster, ueluti demon
strauimus in illo: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem: ita etiam
in præsenti psalmo ijsdem uocat̄ nominibus. Fiant em̄ illa & illa ipsi Iudę,
ijsq; qui illi similia æmulati sint, propter illa quæ est ausus, inquit. Quęnā
uero ista sint adiūgit, dicens: Pro eo q̄d non est recordatus facere misericor
diam, & persecutus est hominē pauperem & egenum & compūctum cor
de ut morte afficeret. Et dilexit execrationē et ueniet ei. Et noluit benedictio
nem, & procul amouebit̄ ab eo. Post quę uerba deinceps oratione progres-
sus, rursus pauperē atq; egenum seipsum nominat, dicens: Et tu dn̄e domi-
ne fac mecum misericordiā propter nomen tuū, quia benigna est misericor
dia tua. Libera me, quia egenus & pauper sum ego. Quibus post alia adiū
git: Genua mea infirmata sunt a ieiunio, & caro mea immutata est propter F
oleum: & ego factus sum opprobriū illis. Viderunt me & mouerunt capi-
ta sua: quæ sane ipsa nihilominus suum finē cōsecuta sunt, quo tempore qui
præteribant maledicebant ei mouentes capita sua & dicentes: Alios saluos
fecit, seipsum non potest saluū facere. Quoniā uero etiam nunc Iudæi pa-
trum suorū in seipsos execrationem attrahentes execrabilibus et nefarijs uer
bis detestari saluatorē ac dominū nostrum, omnesq; quicūq; in fidem eius
transierint, consueuere, idcirco deinceps adiūgit: Maledicent illi & tu bene-
dices. Qui insurgunt in me, confundant̄: seruus autem tuus lætabitur. Indu
antur qui detrahūt mihi pudore, & operiant̄ sicut diploide, confusione sua.
Ego autem confitebor dn̄o in ore meo: & in medio multorū laudabo eum.
Quoniam adstitit a dextris pauperis, ut saluā faceret a persequentibus ani-
mam meā. Et sane cōstat quam multis etiā nunc rebus aduersis conflictent̄
quicūq; execratiōes aduersus illū in suis conuētibus iactant, quippe qui ab
ijsdem tēporibus ne respirare quidē, aut suspicere unq̄ potuerint, quāq; ille
felicitet

A feliciter in medio multarum gentium per suum ipsius nouum testamentum suo patri laudem perficiat, dum eundem patrem adiutorem & suæ dextræ assessorem obtinet, quas ob res ita loquitur: In medio multorum laudabo eum, quia adstitit a dextris pauperis. Salutem præterea quæ ipsius mortem secuta est; docet his uerbis: Vt saluū faceret a persequentibus animā meam. Supra enim quum illud dixerit: Persecutus est hominem pauperem & egenum, & compunctum corde, ut morte afficeret, planeq; suam mortem indicauerit, dum prophetiā circumscribit: tum uero salutem quæ mortem ipsius secuta est, significauit dicens: Quoniam adstitit a dextris pauperis, ut saluam faceret a persequentibus animam meam.

A Zacharia. Item de Iuda & argenteis, quibus dominum prodidit, deque reiectione apud Iudæos, tam eorum, qui imperabāt, quam eorum, quibus imperabatur.

IIII. Et capiam mihi duas uirgas, unam uocaui pulchritudinem,
B & alteram uocaui funiculum, & pascam oues meas, & auferam tres pastores in mense uno, & grauabitur anima mea super eos. Etenim animę eorum rugierunt super me, & dixi, non pascam uos, quod moritur, moriatur, & quod deficit, deficiat: & quę reliqua sunt, deuorent unusquisque carnes proximi sui, & capiam uirgam pulchram, & abijciam eam, ad dissipandum testamentum meum, quod disposui ad omnes populos, & dissipabitur in die illa, & cognoscent Chananæi, oues quæ custodiuntur mihi, quod uerbum domini est, & dicam ad eos, si honestum est in conspectu uestro, date mercedem meam, aut renuite, & constituerunt mercedem meam, XXX. argenteos, & dixit dominus ad me, dimitte eos in fornacem, & specta num approbatum sit, quemadmodum probatus sum pro illis, & accepi XXX. argenteos, & proieci eos in domo domini in fornacem, & abieci uirgam alteram, quæ dicitur funiculus, ad dissipandum testamentum inter Iudam & Israel. Hæc igitur suum finem consecuta sunt, quo tempore, ut est apud Lu-
C cam, abiens Iudas locutus est cum principibus sacerdotum & scribis & ducibus templi, quomodo illum eis traderet, & gauisi sunt, et pacti sunt argentum illi dare. Vt uero apud Marcum legimus, quum abijt ad principes sacerdotum, ut illum proderet, illi autem gauisi sunt, & promiserunt ei se argentum daturos. Verum apud hos quidem argentum simpliciter nominatum est. Apud Matthęum autem, numerus quoq; indicatur, qui sane ab eo quem posuit Zacharias minime discrepat. Dicit igitur Matthæus: Tunc abiens unus de XII. qui dicitur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum, dixit eis: quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam? illi autē constituerunt ei XXX. stateres. Cōsentanea igit̄ hęc sunt ei q̄d in prophetia dictum est a dn̄o, & constituerunt mercedē meam XXX. argēteos. Pro quo Symmachus quidē ait: Et apprehenderunt mercedem meam XXX. argenteos. Aquila uero: Et cōstituerunt mercedē meā XXX. argenteos, quibus illud adiungitur: Et dixit dn̄s ad me, dimitte eos in fornacē, & uide num probatum sit, quemadmodū probatus sum pro illis. Pro quo rursus Aquila qui-

dem sic ait: Et dixit dominus ad me, dimitte eos in fornacem, proijce eos ad D
figulum, immensum pretium quo æstimatus sum pro illis, & sane attende
quonam pacto ipse dominus pretium suum cõfitetur XXX. argenteos da
tum esse. Videtur autẽ ipsa uerborꝝ excogitatio talem præ se ferre sensum,
ego quidem dominus a primo incipiens die nunq̃ desij meę benignitatis in-
dicia uobis Iudęis impẽdere, innumerabilibusq; uos beneficijs afficere, non
solum dum ad uos ab initio prophetas mitto, sed etiam dum me ipsum uo-
bis præsentem exhibeo, tum in monitis ac documentis, rationalibusq; præ-
ceptis, tum in signis & portẽtis & alijs miraculorum generibus, tum etiam
in sanationibus et medelis: uos ergo qui tanta beneficentia digni habiti estis,
date mercedem meam, aut renuite, sic quidem ab illis, ut par est, fructus pie-
tatis, & indicia fidei erga seipsum postulans. At illi (ut in ea quam proxime
ante hanc posuimus prophetia, dictum est) pro eo ut me diligerent detrahe-
bant mihi, & posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odiũ pro dilectio E
ne mea, & quum XXX. argenteos constituerint, tanq̃ eum qui tanti uende
retur ęstimauerunt. Sed quoniã uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit,
merito imperat ut mittantur in fornacẽ, illud adiungens: Quemadmodum
probatus sum pro illis. Fornacẽ uero hoc loco ipsam domũ domini nomi-
nare uidetur. Nam cum dñs dixerit, ut est apud LXX. dimitte eos in forna
cem, tum adiungit: & proieci eos in domo domini in fornacem. Vt uero est
apud Aquilam, quum dñs dixerit: proijce illud, ipsum uidelicet argentum
ad figulum, tum adiũgit: & proieci illud in domo dñi ad figulum. At uero,
ex Symmachi æditione, quum dñs dixerit: proijce illud in fornacem, tum
adiungit uerba illa: & proieci illud in domo dñi in fornacem. Num igitur
hoc tunc forsitan completum est, quum Iudas qui dominum prodidit, ui-
dens quod condemnatus esset, pœnitentia ductus, retulit argentum princi-
pibus sacerdotum & senioribus, dicens: Peccaui tradens sanguinem inno-
centem. At illi dixerunt ei: quid ad nos? tu uideris, & proiectis argenteis in F
templo, recessit: et abiens laqueo se suspendit. Principes autẽ sacerdotum ac
ceptis argenteis dixerunt: non licet eos mittere in corbanam, quia pretiũ san
guinis est. Cõsilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam
peregrinorꝝ. Quapropter uocatus est ager ille, ager sanguinis, usq; in præ-
sentem diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophe-
tam dicentem: Et acceperunt XXX. argẽteos pretium appretiati, quem ap
pretiauerunt a filijs Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut cõstituit mi
hi dominus. Vbi diligenter cõsiderabis, quum hæc nõ habeantur apud Hie
remiam prophetam, num arbitrari oporteat ea per quandã malitiam ex illo
sublata esse, an uero librarij erratum fuisse, qui negligentius sanctorꝝ Euan-
geliorꝝ exemplaria cõfecerit, & ex negligẽtia in errorẽ inciderit, & pro Za
charia posuerit Hieremiã: utpote, quum ita scripto opus fuerit, tunc cõple-
tum est, q̊d dictum est per Zachariã prophetam. Pro eo autem q̊d perperã
cõuersum est: & miserunt eos in domo domini in fornacẽ, dictum est illud:

Et de-

A Et dedi eos in agrum figuli. Plane enim in ipsa prophetia in templo domini proiectum fuisse argentũ dicitur, & ab Euangelio itidem in templo: Proiectis enim, inquit, Iudas argenteis in templo, recessit. Et sane æquum est ex illis argenteis templũ fuisse profanatum, & cõpletum fuisse illud: Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta. Porro autẽ etiam illud contẽplare, num fornax dicta sit domus domini, propterea quod in templo dei quasi in fornace conflatoris, animos ex diuinorũ sermonum calore atq; igne transformari contingit, aut alioqui nõ puros dum tanq̃ in fornace igne explorantur redargui. Idcirco Aquila dum ita cõuertit: Et proiecit argentũ in domo domini ad figulum: plane nos docet quemadmodũ diuinum uerbum instar figuli habitet in domo domini, & eorũ qui illuc accedunt animas informet ac renouet. Veruntamen quum pretiũ appretiati in illa domo proiectum, eam ipsam profanam reddiderit, merito statim adiungit: Et abieci uirgam alte-
B ram, quæ dicitur funiculus, ad dissipandũ testamentum inter Iudam & Israel. Ex illo enim illa gentis multitudo abiecta est procul ab antiqua dei tutela, quę prius illos conseruabat. Alteram autẽ uirgam puto pro uniuersa simul Iudaica gente hoc in loco accipi oportere. Qua de causa illam etiam funiculum uocat, dicens: Vnam uocaui pulchritudinẽ, & alteram uocaui funiculum. Tum de altera euidenter adiungit illud: Et abieci uirgam alteram, quæ dicitur funiculus, ad dissipandũ testamentum inter Iudam & Israel. Si quidem hi erãt & funiculus & uirga altera. Prior autẽ quæ pulchritudo nominata est, nõ alia fuerit q̃ ipsa Hierusalem, adoratioq; Mosaica, omnisque prisca cõstitutio, quæ uetus dicitur testamentum, hocque ipsum uel ex ipsa prophetia plane cõstiterit, dum ait: Et capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam ad dissipandum testamentum meum. Vides ut testamentum quidem suum, uirgam priorẽ esse dixerit: alterã uero uirgam funiculũ, & tamen se utranq; abiecturũ minatur, q̃uis prius dixerit, & capiam mihiipsi
C duas uirgas, unam uocaui pulchritudinem, & alterã uocaui funiculum, pro quo Aquila quidẽ sic cõuertit: Vnam uocaui decorẽ, & alteram uocaui funiculum. Symmachus autẽ: Hanc quidẽ uocaui decorem, illam autẽ uocaui funiculum. Hoc igitur uniuersæ gentis pulchritudinis, decorisq; noĩe, diuinam legem & quod in ea cõtinetur testamentũ merito appellat. Venerabilitas enim illa urbis Hierusalẽ, & quæ in ea ad munus pontificum, sacerdotumq; pertinebant, tum etiam oĩa quæcunq; olim apud illos populos ex diuinis legibus, ac ex ueteri testamẽto de more prius administrabantur, decẽs quidam ornatus ijs erant, qui talibus rebus ornarentur. Funiculus autẽ ipsa gentis multitudo apud ipsum quoq; Mosem uocata est, in illis uerbis: Facta est portio domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. At uero huiusce utriusq; uirgæ mutationem, magno impetu futurã ijs temporibus de quibus dictum est, diuinat: utpote, quum et uetus q̃d prius in ea erat testamentũ, & pulchritudo quæ in eadem olim cernebatũ, delenda fuerit & ad nihilũ redigenda, simul ac pretio illius ęstimato, qui XXX. argẽteis

æsti-

æstimatus est, illi pro sua ipsorum impietate meritæ ignominię obnoxij fa D
cti sunt, dicit igitur: Et capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam ad dissipandum testamentum meum. Et rursus: Et abieci uirgam alteram, quæ dicitur funiculus. Ad hęc, quum in prophetia dicatur illud: Et auferam tres pastores in mense uno, arbitror sic tres ordines eorum significari, qui olim populo dei præerant, regum, pontificum, & prophetarum: quoniam ab his tribus quasi pastoribus, omnia quę ad illos ueteres olim pertinebant, gubernabantur. Sed quãdo tres isti pastores uno tempore conuersionẽ passi sunt, saluatore utiq; nostro adueniente (nam & rex præter leges creatus, non ab ipsorum genere oriundus, sed externus ipsis tunc præerat: & pontifex a Romanis ad sacrã functionem prouectus, non ex successione generis, neq; secundum leges atq; instituta, honorẽ illum obtinebat: nec propheta, qui usq; ad Ioannem perueniens, desierat, amplius apud eos operabatur, sed loco eius mendax quidam propheta & impius populum decipiebat) meri- E
to tria illa dona, quæ quondam supra omne ornamentum ac decus totam illam gentem ornabant, sublatuꝝ se uno tempore minatur, dicẽs: Et auferam tres pastores in mense uno, et grauabit̃ anima mea super eos, pro quo Aquila quidẽ sic ait: Et mutilata est anima mea in eis. Symmachus autem: Et exanimatus sum in eis. Theodotion aũt: Et exanimata est anima mea super eos. Et causam exanimationis ostendit in ijs quæ adiungit: Etenim animæ eoꝝ rugierunt super me, pro quo rursus Aquila hoc modo cõuertit: Etenim anima eoꝝ immaturuit in me. Symmachus aũt: Et anima eoꝝ inualuit in me. Illi uero q̃d apud LXX. dictum est: Etenim animæ eoꝝ rugierunt super me, simile quiddã fertur etiam apud Hieremiam, q̃d ex persona dñi profertur his uerbis: Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatẽ meam, dedi dilectam animã meam in manus inimicoꝝ eius, facta est hęreditas mea mihi ut leo in sylua, dedit super me uocem suam, nunquid spelunca Hyænæ hæreditas mea mihi? has igitur ob res merito deinceps adiungit: Et dixi, non pascã F
uos, q̃d moritur moriatur, & q̃d deficit deficiat, et quę reliqua sunt deuorẽt unusquisq; carnes proximi sui. Post quę subijcit: Et capiã uirgam meã pulchram, & abijciã eam. Pro q̃ Aquila: Et accepi, inquit, uirgam meam, decorem, & excidi illã, Mosaicam uidelicet adorationẽ. Ergo prima quidẽ uirga initio sermonis, prima item quæ frangat̃ & abijciatur, fore dicit̃. Quum autẽ pretium eius, qui æstimatus est, & pro eo argentũ proditori erogatũ, proiectum est in domum dñi tanquam in fornacẽ, tum uero etiã ea quæ ad alteram uirgam, hoc est, quæ ad uniuersam gentem pertinẽt quid latura sint mali, prophetice declaratur in illis uerbis: & abieci uirgam alteram, funiculum ad dissipandum testamẽtum inter Iudam & Israel: & quoniam illoꝝ reiectionem his uerbis plane oraculum indicauit, merito deinceps non amplius illos uim prophetiarum intellecturos affirmat, sed Chananæos, sic dicens: Et cognoscẽt Chananæi, oues quæ custodiuntur mihi, q̃d uerbum dñi est. Cæterum, qui tandem alij fuerint hi Chananæi quam nosipsi? qui prius

alieni

A alieni eramus, & qui ex uniuersis olim profanis atq; impijs gentibus, oues Christo custoditi sumus: qui etiam beneficio illius sumus immutati, et ipsa uaticinia prophetarum intelligentes, cognitionem ueram uerbi domini accepimus. Iidem nos qui sumus Chananæi, nouimus atq; intelleximus ea quæ dicuntur. Non nouerunt autem neq; intellexerunt, qui nomine Israel gloriantur, & qui semen Abrahæ iactare consuerunt.

Ab Hieremia. Item de Iuda nominatim.

V. Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in ungue adamãtino, exaratum super latitudinem cordis eius, & in cornibus altarium uestrorum. Quum recordati fuerint filij eorum ararum suarum & lucorum suorum in ligno denso & in collibus excelsis, robur tuum et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, & excelsa tua in peccato in omnibus finibus tuis, & priuaberis & humiliaberis ab hæreditate, quam dedi tibi, & transferam te ad ini-
B micos tuos in terrã quam nõ nosti: quoniã ignis accẽsus est in furore meo, usq; in seculum ardebit, tametsi hæc non apud LXX. attamen in Hebraico nacti atq; in reliquorum interpretum æditionibus, item in exquisitioribus quoque ipsorum LXX. exemplaribus cum appositione stellularum, necessario ea apposuimus, tanquam ea quæ nominatim ipsum proditorem Iudam significent, & peccatum quod ab illo commissum est, fieri non posse ut unquam aboleatur. Hoc em̃ mihi uidetur significare illud: Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in ungue adamãtino. Poterunt item referri ad uniuersam Iudaicam gentem, quibus deinceps ipso ordine post ipsorum scelus indelebile, extremam quæ ipsos punitura est perniciem interminatur, quæ non est nunc singillatim ad uerbum interpretandi tempus. Sed quãdo tam multa hactenus de eo, qui saluatorem ac dominum nostrum erat proditurus, alijsq; qui illi insidias facturi erãt, diuinitus prędicta exposuimus: tempus iam fuerit quæ sub ipsam eiusdem passionem euentura fuerunt, ut
C item diuinitus per prophetas denuntiata sint, intueri.

Ab Amos. De solis defectu, qui in ipsa saluatoris nostri passione accidit, et de extremo Iudaicæ gentis interitu.

VI. Iurat dominus in superbiam Iacob, si obliuiscetur in uictoriam omnia opera uestra, & super his non turbabitur terra, & lugebit omnis qui habitat in ea, & ascendet quasi fluuius consummatio, & descendet quasi fluuius Aegypti, & erit in die illa dicit dominus, occidet sol in meridie, & obtenebrabitur super terram in die lux, & conuertam solennia uestra in luctum, & omnia cantica uestra in lamentum, & inducam super omnem lumbum saccum, & super omne caput caluitiem, & ponam eum tanq̃ luctum dilecti, & qui cum eo fuerint tanq̃ diem doloris, ecce dies ueniunt, dicit dominus, & mittam famem in terram, non famem panis, neq; sitim aquæ, sed famem audiendi uerbum domini, & commouebuntur aquę a mari usq; ad mare, & ab aquilone usq; ad orientẽ circuibunt quęrentes uerbum domini, & nõ inuenient. Contumeliã & superbiam & insolentiã aduersus saluatorẽ nostrum,

nostrum, quam in illum excitarunt Iudæi, hæc prophetia prædicens, iurare dominum ait contra superbiam Iacob, non futuram esse obliuionem eorum, quæ cõtra ipsum ausi sint, dignaq; luctu mala passuram esse ipsorum terram, una cum habitatoribus, neq; ultra sicut prius, ubi breuiter emendati fuerint, esse iterum restituendos, sed in cõsummationem quæ ad ipsos spectant, esse uentura. Siquidem ascendet, inquit, ut fluuius consummatio ipsorum: sic utiq; iram quæ illos non alias quam Romanis regnantibus inuaserit, per fluuium ascensurum super eos, ueluti qui prius in sublimi uersarentur, significans. Deinceps post hanc, de qua dictum est, contra illos immissam a deo iram, rursus ad illos spectantia negotia, persequitur: Vt fluuius, inquit, Aegypti descẽdet. Quibus uerbis significari arbitror, quæ olim sublimia & apud deum uenerabilia fuerint, & quæ quasi in sublimi positæ Iudaicæ gentis prælationes, ea similia & fluentis, & rebus nationum fide carentium, fluuij instar labentibus, esse constituenda, ac de sublimiori in inferius esse præcipitanda. Deinde post hæc ipsa quæ dicta sunt, ipso ordine ea quę sub ipsum salutaris passionis tempus euenerint aperiens, in illo, inquit, die dicit dominus, occidet sol in meridie, & obtenebrabitur super terram in die lux, quæ sane euidentem exitum sortita sunt, tunc quum saluatore in altum sublato, ut est apud euangelistam, a sexta hora tenebrę factæ sunt super uniuersam terram usq; ad horam nonam, & circa horam nonam exclamauit Iesus uoce magna dicens: Aeli, aeli, lemasabachthani. Quæ quum in hũc modum suum finem contigerint, deinceps adiungit: Et conuertam solennia uestra in luctum, & omnia cantica uestra in lamentum, & inducam super omnem lumbum saccum, & super omne caput caluitiem, & ponam eum sicut luctum dilecti, et eos qui cum ipso fuerint, ut diem doloris: Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & mittam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquę, sed famem audiendi uerbum domini, & quę sequuntur: quę quidem omnia propter superbiam ipsorũ, qua aduersus Christum usi sunt, diuinitus prædicta, euidentem oraculi exitum ostenderunt post ipsorũ aduersus saluatorem nostrum insidias. Non ergo ante illud tempus, sed ex illo tempore in hunc usq; diem solennia illorum in luctum conuertit deus, et cantica in lamentum: quippe, qui illos celeberrima ciuitate priuauerit, & uenerabile illud sanctuarium quod in illa erat, Tito ac Vespasiano apud Romanos imperantibus, euerterit, usqueadeo, ut non amplius uenire et celebrare in ea legitima solennia, & legitimos conuentus possint. Cæterum, quid opus est dicere, quemadmodum fames audiendi uerbum domini, omnes illos inuaserit? propterea quod procul a seipsis dei uerbum exegerint, quum illud uno animo negauerunt, & ab eodem negati sunt.

A Zacharia. Item de solis defectu, & de tempore salutaris passionis.

VII. Et adueniet dominus deus meus, & omnes sancti cum eo, in die illa non erit lux, & frigus, & gelu erit in uno die, & dies ille notus dño, & neq; dies, neq; nox, ad uesperam erit lux, & in die illo egredietur aqua uiua de

A ua de Hierusalem, dimidiũ eius in mare primum, et dimidium eius in mare extremum, in æstate & in uere erit sic, & erit dñs in regem super uniuersam terram, in die illa erit dñs unus, et nomen eius unum, ambiens omnẽ terram & solitudinẽ. Hęc quoq; in aduentu saluatoris nostri completa sunt: quum aduenit, siue cum suis sacris apostolis, siue cum suis sanctis, diuinis uidelicet quibusdã potestatibus & incorporeis spiritibus, necnon angelis & ministris suis, de quibus dictũ est in sacris Euangelijs, q utiq; ad illum accesserint angeli, & illi ministrauerint. Porro autẽ die illo (sic autẽ sacræ literę cõsueuerunt omne tempus uocare, q̊ ille inter hoĩes uersatus est) una cum alijs prædictionibus etiam quod nunc tractatur, oraculum cõpletum est, quum utiq; sub illius passionis tempus ab hora VI. tenebræ factæ sunt super uniuersam terrã usq; ad horam IX. Ex quo sic ait prophetia: In die illo nõ erit lux. Et rursus: Et neq; dies, neq; nox, ad uesperã erit lux, quibus uerbis perB spicue indicari puto illius temporis cõditionem, quum saluatore nostro altius sublato in ipsa diei luce, nox ab hora VI. id, q̊d circum terram est, obtinuit usq; ad horam IX. Post quam rursus desinẽtibus tenebris, dies & lux reuersa est: post quæ rursus consueta nox secuta est. Quę oĩa sermo propheticus innuit, ubi ait: Et dies ille notus domino, & neq; dies, neq; nox, ad uesperam erit lux, dies quidẽ ille nõ erat, propter meridianas tenebras, sed nec item nox, propter ipsius diei recursum, quem indicauit significans per illa uerba, ad uesperã erit lux. Quis autem non admiretur etiam hybernæ horæ cõmemorationem? quam ipsam itidem diuinauit oraculum, quum ait: Et frigus & gelu erit. Quod itẽ ipsum, Euãgelij testimoniũ cõmendat, quum Petrus dum Iesum sequitur, accenso igne in atrio Caiphæ, una cum alijs calefaciebat se. Proinde Ioannes frigoris quoq; mentionem apertissime facit, dicens: Stabant serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Et ad uerbum quidem huiusmodi finem contigerunt, quæ sic prædicta C sunt: ad sensum uero, quum Iudæis salutare lumen illuxisset, ipsique potius tenebras q̃ lumen amplexi essent, hoc quod ab ipsis electum, assumptumq; est, uniuersam ipsorum nationem inuasit. Quum enim ipsi recessissent a luce, & eos obscura nox occupasset, obscuratis ipsorum mentibus, eo quod illuminatio Euãgelica radios suos in corda ipsoꝝ nõ immitteret, quinetiam refrigerata ipsoꝝ erga deum charitate, talium rerum signa merito expressa sunt, & in tali salutaris aduentus die cõpleta sunt ea, quæ ad hoc oraculum pertinent, dum aqua uiuens erumpit ex Hierusalẽ, & in omnes gentes progredit̃ fœcundus & uitę apportator Euãgelicæ doctrinę sermo: qui quum profectus sit de Iudęa et de ipsa Hierusalẽ, disseminatus postea est in omnẽ terram & in omnes orbis terraꝝ fines. Huius uero aquæ ipse quoq; saluator ac dñs noster meminit, dum loquit̃ cum muliere Samaritana: Si scires, inquit, quis est qui petit a te bibere, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam. Quanta autem ad eos, qui uiuam, rationalemq; aquam gustauerint uentura sit utilitas, declarat deinceps, dum docet quemadmodum qui eam

aquam biberint, & multos illos, qui antea ipsis imperabant, malignos dæ- D
monas abnegauerint, ij unum sui ipsorum & dominum & regem confite-
būtur, item quod is dominus, qui ab unis Hebręis antea noscebatur, rex fiet
omnium earū nationum, quæ ex uniuersa terra in ipsius fidem uenerint: &
nomen eius unum erit ambiens uniuersam terrā & solitudinem, quod qui-
dem ipsum ubi quis uiderit, qui fieri possit ut nō admiretur? etenim a Chri-
sti uocabulo, Christus porro ipse dominus est, Christianorum nomen de-
ductum omnem locum & ciuitatem & regionem ipsasq; in desertis orisq;
extremis terræ habitantes nationes circuiuit, fidem eo modo faciens & con-
sentiens huiusce prophetiæ uaticinio.

A Psalmo XXI. De ijs quæ in ipsa salutari passione facta sunt. In finem pro susceptione matutina.

VIII. Deus deus meus respice in me, quare me dereliquisti? lon-
ge a salute mea uerba delictorum meorum. Deus meus clamabo per diem E
ad te, & nō exudies, & per noctem: et non ad insipientiam mihi. Tu autem
in sanctis habitas, laus Israel. In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt,
& liberasti eos. Ad te clamauerunt, & salui facti sunt. In te sperauerunt, &
non sunt confusi. Ego autem sum uermis & non homo: opprobrium homi
num & abiectio plebis. Omnes uidentes me subsannauerunt me, locuti sunt
labijs, & mouerunt caput. Sperauit in domino: eripiat eum, saluum fa-
ciat eum, quoniam uult eum, quoniā tu es, qui extraxisti me de uentre: spes
mea ab uberibus matris meæ. In te proiectus sum ex utero. De uentre ma-
tris meæ deus meus es tu, ne discesseris a me, quoniam tribulatio proxima
est, quoniam non est qui adiuuet. Circundederūt me uituli multi: tauri pin-
gues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum, ut leo rapiens & rugi-
ens. Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est
cor meum tanquam cera liquescens, in medio uentris mei. Aruit tanquam
testa uirtus mea. Et lingua mea adhęsit gutturi meo, & in puluerem mortis F
deduxisti me: quoniam circundederunt me canes multi. Congregatio mali-
gnantium obsedit me. Foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraue-
rūt oīa ossa mea. Ipsi uero considerauerunt, & inspexerunt me: diuiserunt
uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem. Tu autem do
mine ne procul amoueas auxilium meum. Ad susceptionem meam respi-
ce. Eripe a framea animam meam, & ex manu canis unicam meam. Sal-
ua me ex ore leonis, & a cornibus unicornium humilitatem meam. Narra
bo nomen tuum fratribus meis. In medio ecclesiæ laudabo te. Qui timetis
dominum, laudate eum. Omne semen Iacob glorificate eum. Timeant eum
omne semen Israel: quoniam non spreuit, neq; moleste tulit deprecationem
pauperis, neque auertit faciem suam a me, & quum clamarem ad eum exau
diuit me. A te laus mea in ecclesia magna. Vota mea reddam in conspectu ti
mentium eum. Comedent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt dominū,
qui requirunt eum: uiuent corda eorum in seculum seculi. Reminiscentur
& con-

A & conuertentur ad dominum omnes fines terræ, & adorabunt in conspe-
ctu eius uniuersæ familiæ gentium: quoniam domini est regnum, & ipse
dominatur gentibus, comederunt & adorauerunt omnes pingues terræ, in
conspectu eius prolabentur omnes, qui descendunt in terram, & anima mea
illi uiuit, & semen meum seruiet ei, annuntiabitur domino generatio uentu-
ra, & annuntiabunt iustitiam eius populo qui nascetur, quem fecit domi-
nus. Illud quidē deus deus meus respice in me, quare dereliquisti me? quod
initio psalmi dictum est, a saluatore nostro, ut est apud Matthæum, ipso
passionis tempore dictum est, in hūc modum: A sexta autem hora tenebræ
factæ sunt super uniuersam terram usque ad horam nonam, & hora nona
clamauit Iesus uoce magna: Eloim, Eloim, lema sabachthani, quod ex inter
pretatione est: Deus deus meus, quare dereliquisti me? accepta uero sunt
Hebraica uerba ex ea, quæ nunc est in manibus prophetia. Siquidem uel ijs-
B dem syllabis illud ipsum: Eli Eli, lema sabachthani, initio psalmi cōtinetur,
quod Aquila in hunc modum interpretatus est: Fortis meus, fortis meus,
quare dereliquisti me? Porro quod hæc eandem cum ijs, quæ passionis tem
pore a saluatore nostro dicta sunt, habeant uim, nemo utiq; negauerit. Tem
pus igitur iam nunc fuerit psalmum ipsum absque controuersia ad alium
nullum referre, quam ad illum: quandoquidem illi uni & nulli præterea a-
lij, quæ in eo continentur, cōueniunt. Planissime igitur in illo cum alia com
pleta esse constat, quæ in hoc psalmo leguntur, tum uero etiam illud quod
ita ait: Diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sor
tem. Traiectionem uero clauorum qui illius manibus ac pedibus in cruce
affixi sunt, euidentissime indicat, dum ait: Foderunt manus meas & pedes
meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Sic etiam reliqua uni illi nec alij cui
piam præterea conuenient, quemadmodū progressa longius oratio demon
strabit, aut certe quiuis suo arbitratu quamuis aliam proferat personam aut
C regis, aut prophetæ, aut alicuius eorum, qui quondam apud Iudęos dei ami
ci & familiares extiterint, ostendatq; si possit, ea quæ ita descripta sunt, huic
conuenire. Sed enim cui unquam eorum quos in utero mater gestauerit, tan
tum uirtutis, tantumque uirium adfuit, ut cōstanti cogitatione, animoq; im
perturbato, & mente sobria et erecta, dei cognitionem acceperit, & omnem
suam spem in deo collocauerit? usqueadeo ut potuerit dicere? quoniā tu es
qui extraxisti me de uentre matris meæ, spes mea ab uberibus matris meæ,
in te proiectus sum ex utero, de uentre matris meæ deus meus es tu. Quis
porro unquam ubi ipse tantæ curæ deo fuerit, post opprobrium hominum
& abiectio populi factus est? a quibus autem & cuiusmodi uitulis, aut tau-
ris intelligendū est hunc fuisse circundatum? & quid tandē huic ipsi accidit,
ut quasi aqua effusus sit? & quomodo eiusdem ossa dispersa sunt? & qua ra
tione in puluerem mortis deductus est? & simul ac in talem puluerē est de-
ductus, adhuc & talia loquitur, et uiuit, & uocalē se pręstat? & qui nam alij
canes illum circundederunt præter eos, q̄s dixit & tauros & uitulos? quod

uero consilium malignantium nõ solum manus sed etiam pedes huiusce de D
quo sermo est, foderunt? qui etiam postquam eũdem exuerunt, partem qui
dem uestimentorum ipsius diuisere, partẽ uero iactis sortibus arripuerunt?
& quænam framea illa? quis canis? quis leo? qui item illi qui dicuntur uni-
cornes eum de quo sermo est obsidentes? & qua fiducia post tantã contra id
genus luctam ac postquam in puluerem mortis deductus est, pollicetur se
nomen patris sui narraturum nõ omnibus, sed solis suis fratribus? et qui tan
dem hi fratres? quænam uero ecclesia hæc, de qua is qui talia pertulit, ita lo-
quitur? In medio ecclesiæ laudabo te? quibus etiam illud adiungit: quod u-
tiq; non una Iudaica gens, sed omnes fines terræ reminiscentur & conuer-
tentur ad dominum, & adorabunt in conspectu eius omnes familiæ genti-
um. Cæterum tu quoq; ubi per te ipsum singula eiusdem psalmi uerba ex-
ploraueris, facile intelliges utrum ea quæ in ipso continentur ad uulgarem
quempiam referri possint: quod quum feceris, certe nõ inuenies cui tandem E
illa conueniant, præter unum saluatorem nostrum, qui omnium & fidelissi
me & uerissime huiusce psalmi uoces in suam personã assumpsit, quemad
modum Euangelistæ testificati sunt. Mattheus quidem illis uerbis quæ an
tea retulimus. Marcus autem ijs quibus etiã ille, utpote qui in hũc modum
narret: Et facta hora sexta tenebræ factæ sunt super totã terram usq; ad ho-
ram nonã. Et hora nona exclamauit Iesus uoce magna dicens: Eli eli lema sa
bachthani, q̃d est ex interpretatione: Deus deus meus, ad quid dereliquisti
me? Et quidã ex audientibus dicebãt: Heliã uocat. Age igit̃ posthac ipso or
dine uideamus, qua ratione ea quę in hoc psalmo continent̃, ad illum referen
da sint. Ac primũ inscriptionem ipsam tractemus, quę talis est: in finem, uel
quemadmodũ Aquila ędidit: uictorię authori, uel etiã ut Symmachus: ad
uictoriam pro susceptione. Hæc sane nobis ueniũt in mentẽ, propterea q̃ sa
lutaris illa passio, ut scripta Euangelistarũ demonstrant, perfecta est circiter
horam nonã, factis iam tenebris, ab hora sexta usq; ad horã nonam, qua sa- F
ne hora etiam uocem magnã emisit, & ea quæ paulo ante recitauimus, pro-
tulit, ut plane sit confitendum, illius passionẽ ad uesperam nocte aduẽtante
fuisse. At reditus eiusdẽ a mortuis, quæ fuit susceptio patris, illũ suscipiẽtis,
& ad seipsum ex regionibus mortis adtrahentis atq; assumẽtis, circa auro-
ram fuit, quemadmodũ rursus Euangelistarũ testimonio confirmat̃. Siqui
dem Lucas hęc ait: Vna autẽ sabbatorũ ualde diluculo uenerunt ad monu-
mentũ ferentes, quę parauerãt aromata, mulieres uidelicet et nõnulli cum e-
is. Inuenerunt autẽ lapidẽ reuolutũ a monumẽto: et ingressæ non inuenerũt
corpus, propterea q̃ iam tum Saluator noster a morte erat excitatus. Hoc
uero ipsum Marcus q̃q; ostendit sic dicẽs: Et ualde mane una sabbatorũ ue
niunt ad monumentũ orto iam sole, et dicebant ad se inuicẽ: Quis reuoluet
nobis lapidẽ ab ostio monumenti? Erat quippe magnus ualde: et ueniũt, &
inueniunt illũ reuolutũ. Erat autẽ iam tum excitatus. Habes apud Ioannẽ q̃
que idẽ testimoniũ hoc modo: una autẽ sabbtorũ uenit Maria Magdalene
mane

A mane ad monumentum, quum adhuc tenebræ eſſent, & uidet lapidem ſub-
latum a monumento. Matthæus quoqꝫ, tametſi ſero ſabbatorꝝ, dixit, atta-
men adiungit: Ea quæ illuceſcit in unam ſabbatorꝝ, uenit Maria Magdale
ne, & alia Maria uidere ſepulchrũ, & ecce terræmotus factus eſt magnus.
Angelus enim domini deſcendens de cœlo acceſſit, & reuoluit lapidem ab
oſtio monumenti. Hęc addidi neceſſario, ut oſtenderẽ quęnam ſit ea, quę in
pſalmo prædicitur ſuſceptio matutina. Nam quũ ſignificet ea, quæ ad paſ-
ſionem ſaluatoris noſtri pertinent, nec in paſſione deſierit ea quæ ad ipſum
ſpectat diſpenſatio, paſſionis uero finis ipſa fuerit a morte ad uitam reſtitu-
tio, & matutina ſuſceptio, merito oraculum huic fini admirabili ipſam dedi
cat ſcripturam, non ſecus ac ſi omne huiuſmodi argumentum, & earꝝ uexa
tionum quæ finem ipſum, reditum uticꝫ de morte ad uitam anteceſſerũt, &
ſuſceptionis matutinæ cauſa, inductum ſit. Vbi ergo ſaluator ac dominus
B illud dixit: Deus deus meus reſpice in me, quare dereliqſti me? ac deinceps
illud addidit: Ego autẽ ſum uermis & non homo, opprobrium hominum,
& abiectio populi, necnon illud ſubiecit: Circundederunt me uituli multi,
tauri pingues obſederunt me, & euidẽter ſuam mortem denuntiauit ex illo,
in puluerem mortis deduxiſti me: quoniam circundederũt me canes multi,
cõgregatio malignãtium obſedit me, foderunt manus meas & pedes meos.
Præterea ubi etiã ea quę ſub ipſam paſſionẽ ſibi euenerunt, ſignificauit illis
uerbis: Diuiſerunt ueſtimenta mea ſibi, & ſuper ueſtem meã miſerunt ſor-
tẽ. Hæc, atqꝫ his ſimilia ubi prædixit, non intra hæc ſtetit, ſed adiũxit: Qui
timetis dñm laudate eum, quoniã non ſpreuit neqꝫ moleſte tulit deprecatio
nem pauperis, neqꝫ auertit faciẽ ſuam a me, & quum clamarẽ ad eum exau
diuit me. Qua autẽ ratione diceret ſe exauditum? ſi non conſecutus eſſet quę
optauerat, quæqꝫ ſuperius deprecatus fuerat, quum dixit illud: In puluerẽ
mortis deduxiſti me, eripe a framea animã meam, & de manu canis unicam
C meã? hęc enĩ quum oraſſet, ac ſe ex his eripi & liberari precatus fuiſſet, tum
ea ipſa cõſecutus quæ orauerat adiungit: Non ſpreuit neqꝫ moleſte tulit de-
precationem pauperis, neqꝫ auertit faciem ſuam a me, & quum clamarem
ad eum, exaudiuit me: ubi euidenter ſuum de morte ad uitã reditum ſignifi-
cat, qui ſub matutinã ſuſceptionem extitit, quam pſalmus deinceps longius
progreſſus indicauit, ubi dixit: Tu autem dñe ne amoueas longius auxiliũ
meum, ad ſuſceptionẽ meam reſpice. Sed quam tandem aliam ſuſceptionẽ,
niſi eam quam inſcriptio pſalmi ſignificauit? Cæterꝝ, hæc quidem dicta ſint
a nobis in ipſam pſalmi inſcriptionẽ: in illo autem, Eli Eli lema ſabachtha-
ni, quod quum a ſaluatore noſtro ipſis Hebraicis nominibus dictũ ſit ſub
ipſum paſſionis tempus, in pſalmi initio poſitum eſt, uide quæſo ne qua in-
ſit profundior cõtemplatio apud Hebræos: Nam Eloim deus nominatur,
& hoc per totam propemodum ſcripturam inuenies: quãdo uel proprie ſic
apud LXX. etiam nũc Hebraica uoce nominatur, apud ipſos tamen He-
bræos aliæ nonnullæ feruntur appellationes ad diuinam naturã ſignifican-
dam,

dam,ut illud, Saddai,ut illud,iao,ut illud,El,aliaque his similia: ergo psal- D
mus qui nūc in manibus est, illud: Eli eli lema sabachthani, initio habet, quo
etiā saluator noster usus est,nō autem illud: Eloim. Proinde Aquila quum
diuersitatem dei appellationis, quæ ex ipso Eloim significatur apud Hebræ
os uidisset, illud de quo nūc agimus, in illo, Eli eli, non ita quemadmodum
reliqui quum conuerteret, enunciandum putauit, sed: fortis meus, fortis me
us, quare dereliquisti me? q̃d quidem si exquisitius eloqui uolueris, dices:
robur meum, robur meum. Quare ex huius interpretatione, agnus dei, qui
est noster Saluator, dum illud: Eli eli, dicit ad patrem, illud dicit: Fortis me
us, fortis meus, quare dereliquisti me? & forsitan quod ipsum dereliquerit
fortis suus, idcirco crucifixus est, ut ait Apostolus. Etenim crucifixus est ex
infirmitate, & uiuit ex uirtute dei: qui quidem nunquam cruci esset affixus,
nisi fortis suus ipsum dereliquisset. Et sane inspice tu, quam bene conuene-
rit, agnum dei, qui ut ouis ad occidendum sit ductus, et ut agnus coram ton E
dente obmutuerit, suas uires ad ipsum deum referre, & nihil proprium se ha
bere arbitrari nisi unum patrē. Proinde etiam fortem suum, ipsum patrem
uocat, sane quemadmodum uel in decimo septimo psalmo robur suum, &
firmamentum, & refugium eundem nominat, dum dicit: Diligam te domi
ne robur meum. Dominus firmamentum meum & refugium meum, & li-
berator meus. Deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum. Protector me
us et cornu salutis meæ, & susceptor meus. Dereliquit ergo illum fortis su
us, quum uoluit illum usque ad mortem, & mortem crucis descendere, &
pro uniuerso mundo pretium quo animæ redimerentur exhiberi, & uitæ e-
orum qui in fidem eius uenissent expiationem fieri. Ille uero protinus diui-
num ac paternum decretum intelligens cognoscensq; si quis unq̃ alius, cau-
sas propter quas a patre esset relinquendus, multo etiam amplius seipsum
demisit, mortemq; pro nobis ingenti alacritate subiuit, factusq; est is qui e-
rat, & sanctissimus & benedictus pro nobis execratio, & qui peccatum nō F
nouit, peccatum, ut nos efficiamur iustitia dei in ipso. Ad hæc ubi peccata
nostra detersit, tum cruci affixus est, quod quidem nos pati oportebat, &
pro redimendis animis nostris ipse factus est pretium, usqueadeo ut nō im-
merito illud propheticum possimus dicere: Ipse peccata nostra fert, & pro
nobis est in dolore. Et ipse uulneratus est propter peccata nostra, et elanguit
propter iniquitates nostras, ut liuore eius nos sanaremur. Etenim tradidit il
lum peccatis nostris. Quocirca tanquam traditus a patre & languidus fa-
ctus, & tāquam is qui peccata nostra assumpserit, ut ouis ad cædem est du
ctus. His cōcordat etiam Apostolus dum ita ait: Qui proprio filio non pe
percit, sed pro omnibus nobis tradidit illum. Cæterum excitans nos ad in-
quirendam causam cur ipsum pater deseruerit ait: Quare me dereliquisti?
Causa porro hæc fuit, omnis humani generis redemptio ac liberatio, quæ
pretioso illo sanguine facta est, a priore illa intollerabili seruitute, qua sub
uisum effugientibus dominis, impuris utique dæmonibus et malignis prin

cipibus

A cipibus ac spiritibus premebantur, & alia item ratione deseruit illum pater, ut illud scilicet ostēderetur, affectionem pro hominibus ipsius quoq; Christi fuisse. Quapropter quum illius animę ius & potestatem nemo haberet, uolens ipse pro hominibus illam posuit, ita sane quemadmodum docet ipse dum ait: Nemo tollet animam meam a me, potestatem habeo ponēdi eam, & potestatem habeo rursus sumendi eam. His quæ dicta sunt, deinceps adiungit: Longe a salute mea uerba delictorum meorum. Pro quo Aquila quidem: Lōge a salute mea uerba fremitus mei, exposuit. Symmachus autem: Recesserunt a salute mea uerba luctuum meorum, necnon apud quintam, quæ fertur, interpretationem dicitur: Longe a salute mea uerba deprecationum mearum. Ita uides in nulla harum conuersionum quæ posterius dictę sunt, illud: delictorum meorum, haberi. Quippe, quum interdum librarijs errantibus huiusmodi uarietates libris cōtingere soleant. Ex multorum au-
B tem interpretatione inuestigandum est utrum in his quispiam illum nostra delicta sua facientem talia enuntiasse dixerit. His deinceps adiungit: Deus meus clamabo per diem, & non exaudies, & per noctem & non ad insipientiam mihi, pro quo rursus Symmachus: Deus meus, inquit, clamabo interdiu & non exaudies, & noctu, & non est silentium. Ergo in his patrem suum tanquam se non exaudientem admiratur, utpote, quum nouum hoc atque inusitatum inspiciat. Ille autem huic audientiam ad idoneum exaudiendi tempus reseruauit. Hoc uero fuit, susceptionis matutinæ excitationisque a morte ad uitam tempus, quo sane tempore si quando ad alium quempiam, ad ipsum quoque iuste dicendum fuit: In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te, ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Dici uero possunt hæc alia quoque ratione a saluatore nostro, tanquam ab eo, qui consueuerit semper quidem & in omnibus exaudiri a patre, nunc autem, qui etiam fidem habeat se esse exaudiendum, non secus ac si planius
C diceret, nunquid fieri potest, o pater, ut ego unicus ac dilectus filius, dum ad te patrem meum clamo, & uociferor, nō exaudiar? siquidem hoc ipsum ille idem docet in Euangelio Ioannis ubi de Lazaro sermo est. Nam quum dixisset: Tollite lapidem a monumento, sustulit deinde oculos suos ad cœlum & dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quod semper me audis. Si igitur semper illum audit, nunc quoque non dubitans, sed plane compertum habens se esse audiendum, & tanquam fieri non possit, ut non audiatur, ex interrogatione ait: Deus meus clamabo interdiu & non exaudies? nobis uidelicet interrogationis notam addentibus ad uerbum, exaudies, & cōtrarium eius, quod interrogatum sit, subintelligentibus. Siquidē hoc ipsum paulopost sermone progressus ostēdit deinceps in psalmo dicens: Non spreuit neq; molestam habuit deprecationem pauperis, neq; auertit faciem suam a me, & quum clamarē ad eum, exaudiuit me. Quomodo igit̄ negatiue illud dicetur? Deus meus clamabo interdiu, & non exaudies, nisi ea ratione quam nos attulimus, quam sane rationem

tionē ipsum quoqꝫ arbitror significare dum dicit: Deus meus clamabo in- D
terdiu, & non exaudies, & noctu, & non ad insipientiam mihi. Non enim
ad insipientiam, inquit, a me dicitur illud, exaudies. Noui enim ipse qua ra-
tione hoc dicam, quippe qui fidem habeam te natura propensum esse ad su-
scipiendum, atqꝫ audiendum non solum me, sed etiam omnes sanctos tuos.
Semper em̄ et usquequaqꝫ in tuis sanctis habitas, idēqꝫ ipse es uniuscuiusqꝫ
deo familiaris atqꝫ amici hominis, qui Israel appellari cōsueuerit, laus: pro-
pter te enim ad omnem eum qui te complexus sit, non uulgaris uenire solet
laus. Et in te patres nostri sperauerunt, & quum sperarent ab ingruentibus
in ipsos malis liberati sunt, & ad te clamauerunt, & salui facti sunt, atqꝫ in te
sperauerunt & confusi non sunt. Si igitur omnes sancti hæc a te impretraue
runt, & clamātes exauditi sunt non autem confusi, quanto magis me tuum
dilectum filium clamantem, præ cunctis absqꝫ mora exaudies? quod si ad-
mirantis cuiuspiam instar enuntio illud, clamabo & non exaudies, non ta- E
men ad insipientiam profertur talis a me oratio. Noui enim ipse quo sensu
meas preces enuntio non gloriabundus uidelicet neque iactabundus: nam
quum sim mansuetus atqꝫ humilis corde, humili item more & meę mansue
tudini cōsentaneo, humilia de meipso loquor. Proinde etiam meipsum uer-
mem appello: & quid uerme tandem esse possit humilius? sic ne hominem
quidem meipsum dixerim, quum utiqꝫ ad tantam humilitatem relicta mea
magnitudine descenderim, ut etiam uerme nihilo prēstātior uideri possim,
propterea quod usqꝫ ad mortē & usqꝫ ad interitum corporis peruenerim.
(Etenim qua tandem alia ratione factus sit uermis, nisi qua corpora solent
corrumpi?) ad quem sane interitum quum ipse quoqꝫ descenderim, merito
meipsum uermē & nō hominem agnosco: ex quo etiam factus sum oppro
brium hominum & abiectio populi, qui quidem nunquam id genus factus
essem, nisi usqꝫ ad uermis conditionē sub ipsum passionis tempus progres-
sus essem. Tunc igitur uidentes me in cruce suspensum, subsannauerunt, & F
locuti sunt labijs, & mouerunt caput dicentes: Sperauit in domino, eripiat
eum, saluum faciat eum quoniam uult eum. Hęc igitur plane omnia in psal
mo de ijs quæ tam longo post tempore futura erant, prædicta sunt, eadem-
que suum finem sunt consecuta, quo tempore, ut est apud Matthæum, cur-
ci affixis cum eo duobus latronibus, uno ad dextram, altero ad sinistram,
qui illac præteribant, mala in illum congerebant mouentes capita sua, & di
centes: Vah qui destruis templum & in tribus diebus ædificas. Saluum fac
teipsum: si filius dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum
illudentes cum senioribus & scribis, dicebant: Alios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & crede-
mus ei. Si confisus est deo liberet nunc eum, si uult eum. Dixit enim: Filius
dei sum. Vt uero est apud Lucam: Stabat populus spectans, & subsanna-
bant eum principes cum eis dicentes: Alios saluos fecit, saluū faciat seipsum
si hic est Christus filius dei electus. At secūdum Marcum, prętereūtes bla-

A ſphemabāt eum, mouentes capita ſua, et dicentes: Vah qui deſtruis tēplum & in tribus diebus ędificas illud. Saluum fac teipſum, & deſcende de cruce. Similiter & principes ſacerdotum illudentes inter ſe cum ſcribis, dicebant: Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce, ut uideamus & credamus ei. Hæc namq; in quo tandem ab ijs differunt, quæ in pſalmo prædicta ſunt illis uerbis? Ego autem ſum uermis & non homo, opprobriū hominū & abiectio populi. Omnes uidentes me, ſubſannauerunt me, locuti ſunt labijs, & mouerunt caput. Sperauit in domino, eripiat eum, ſaluum faciat eum, quoniā uult eum. Noli autem mirari ſi hęc ſub ipſam ſaluatoris noſtri paſſionē & dicta ſunt & completa, quando hodie quoque apud omnes homines, quicunque nondum in illius fidem uenerunt, opprobrium hominum habetur. Quid enim turpius & omni probro uilius, q̃ cruci eſſe affixum? ſed nonne etiam populi Iudai-
B ci abiectio eſt? quippe quum uniuerſa illa natio etiam nunc & in hunc uſq; diem, & irridere & negligere & deſpuere illum conſueuerit. Proinde Apoſtolus merito, nos autem, inquit, prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, gentibus autem ſtultitiam. Sed nec minus ea quę ſequūtur in pſalmo, facile etiam nunc inuenies a pleriſque de illo dici. Hæc igitur pro afflictione quæ illum apprehendit etiam tunc orabat. Quum autem nihilo uiliorem primā corporeę naturę aſſumptionem, ortumq; illum de fœmina & uirgine, ipſa mortis calamitate eſſe intelligeret, nō incommode in ijs quæ ad mortem pertinent, etiam ea quę ad ortum ſpectant commemorat, ſic ad patrem dicens: Quoniam tu es qui extraxiſti me de uētre, ſpes mea ab uberibus matris meæ. In te proiectus ſum ex utero matris meæ: deus meus es tu. Merito autem hæc meminit, ut ſeipſum conſoletur & a præſentibus malis auertat. Qui enim, inquit, fuiſti mihi adiutor quū humanum corpus aſſumerem, quo tempore ex ipſius parturientis utero, me, tu ipſe
C deus meus & pater meus, tanquam obſtetricis fungens officio, pro ea quæ mihi de ſpiritu ſancto comparata erat carne, extraxiſti, tua porrecta uirtute da mihi iam nunc ſalutem, ne qua fraus aut ullæ inſidiæ, ab aduerſis poteſtatibus maligniſque ſpiritibus, qui mihi etiam in acceſſu meo ad homines inuiderunt, fiant, quoniam in prima item conceptione tu rurſus quod in utero fui, obumbraſti, ut principes ſeculi huius ipſa de ſpiritu ſancto & ſancta uirgine conceptio lateret. Quod ſane ingens myſterium, tuus Archangelus Gabriel Mariæ indicauit, dicens: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uirtus altiſſimi obumbrabit tibi. Quemadmodum igitur tua tunc, qui es altiſſimus, uirtus me in cōcipiendo obumbrauit, in pariendo autem extraxit de uentre matris meæ, ita quoq; non parua mihi adeſt conſolatio, quod multo magis de morte ſis extracturus. Atq; equidem hoc ſperans tibi confiſus ſum, qui meus deus & dominus & pater es: & confiſus ſum non nunc primum in te ſperare incipiens, ſed tunc quoq; quum ab uberibus matris meę infantilem alimoniam accipiens, putabar ut reliqui hominum infantes, im-

perfectus esse & absq; usu rationis. Non enim eram talis, licet mihi cęteris D
hominibus simile esset corpus. Sed neq; item ui, neque substantia plęrisque
eram similis, uerum potius liber ac solutus tanq̃ agnus tuus, qui deus es,
quum ab illa usq; ætate lacte nutrirer, dico autem ab uberibus matris meę.
Cæterum hoc nondum quispiam magnum arbitrabitur, si intelliget, quem
admodum prius quoque in te proiectus sum ex utero, & de uentre matris
meę deus meus es tu. Quum enim adhuc intra cellam gestantis me in utero
laterem, te tamen deum meum uidebam tanq̃ is, qui & inconfusus & imper
turbatus in tanta communicatione corporei oneris permansissem, ac poti-
us incorporeus tunc quoque fuerim, & ab omnibus uinculis liber. Porro
autem sic in te proiectus sum ex utero, & sic de uentre matris meæ deus me
us es tu, ut meam uirtutem quum adhuc in utero a uirgine sancta gestarer,
meus quoque iam tum senserit præcursor Ioannes, qui etiam ipse in utero
Elisabet gestabatur, usqueadeo ut mea diuinitate concitus exultatione exilie E
rit, & spiritu sancto repletus sit. Hæc igitur cũcta ad memoriam reuocans,
& omni tempore deum meum & patrem meum ante oculos mihi constitu
ens, merito & sub ipsum instans comprehendentis me passionis tempus,
quum tibi patri factus obediens, sponte & uolens effectus sum uermis, &
non homo, opprobrium hominum, & abiectio populi, & nunc quum oẽs
meum cruci affixum corpus uidentes, dum rem & fugiendam & omino-
sam putant se uidere, me subsannauerũt, tantum aduersum me irrisionis, tan
tumque detractionis iactantes, ut de me non modo cogitantes ratiocina-
rentur, animoque uersarent nefaria, sed intrepide quoq; loquerentur, & pa-
lam enũtiarent, (siquidem locuti sunt labijs & mouerunt caput, dicentes:
Sperauit in domino, eripiat eum,) & nunc igitur, ut dicebam, quum talia
me circunsteterũt, te patrem meum, qui extraxisti me de uentre matris meę
in quem proiectus sum ex utero, in quo speraui ab uberibus, qui etiam de
uentre matris meę agnitus es mihi, & interim agnosceris deus, supplex oro F
ac precor ne recedas a me, quoniam in proximo est afflictio. Venit enim,
inquit, & quanta nondum antehac, adest atque appropinquat, quæ compre
hendit iam, & mihi instat extrema omnium immodicæ meę afflictionis nu
bes. Neque enim ego per afflictionem hanc quę nunc me circunstat, crucem
ipsam intelligo, neque probra ex hominibus, neque ludibria, neq; uero ea
quæ ante crucẽ mihi acciderunt, flagella, contumelias, & alia quęcunq; de-
bacchati sunt contra me filij hominum, sed uideo post solutionem corporis
in ipsa morte, & ad inferos descensu appropinquantem aduersariarũ & ini-
micarum deo potestatum insolentem impetum. Quapropter dico afflictio
nem in proximo esse, quoniam non est qui adiuuet. Qui enim fieri potest,
ut non immodica & maxima ipsa illa fuerit afflictio, in qua non fuerit qui
adiuuaret? ille enim pro earum animarum salute accedebat, quæ apud infe-
ros ex longissimo tempore aduentum eius expectabant, & descendebat fo-
res æreas contriturus, & uectes ęreos confracturus, & eos qui antea uincti
apud

A apud inferos erant in libertatem uendicaturus, quod ipsum etiam factū est, quando multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surgentia, simul cum eo ingressa sunt in uere sanctam dei ciuitatem, aduersantes uero potestates ut hominibus nocerent, contra illum quasi in acie ueniebant, mœrorem non paruum atq; afflictionē illi afferentes, quippe qui etiam illas nimia bonitate defleret. Cæterum attēde quem nam in modum cuncta hęc dicta sint, quasi ex persona eius qui in utero sit gestatus, & de uentre matris natus, & quem dicebamus esse agnum dei. Huic enī ipsi ita acciderūt quæ ad passionem spectāt, quemadmodum quę ad ortum in corpore conueniebant: nam quod ortum est, id etiam occidit: quod uero occidit, non alias mortem contingit quam si prius per ortum ingressum sit. Hæc igitur exponit Saluator ac dominus noster, non quatenus & carnis & corporis expers erat natura, neque quatenus dei uerbum deusque ipse intelligitur, sed quatenus idoneus B erat in oratione ad patrem dicere: Quoniam tu es qui extraxisti me de uentre, spes mea ab uberibus matris meæ. In te proiectus sum ex utero. Ex uentre matris meæ deus meus es tu. Hic igit̄ dum in ipsa passione est, supplex ad patrem suum ea dicit, quę iam exposita sunt. Et quum tam multę, inquit, me circunuenturæ sint copiæ ex aduerso efficaces, & impuri dæmones, & spiritualia nequitię, & deniq; is qui omniū pessimus est, ipse inquam princeps seculi huius, (quos propter malitiam, feras malignas nominare par est, & uel tauros agrestes, uel uitulos, uel leones, uel canes,) & me cōtra omnes stare oporteat, neq; quidquam boni in eos sim collaturus, propterea quod ipsi propter supremum malitiæ habitum, meorum bonorum capaces non sunt, neq; adiutorem aut socium habeam quempiam eorum ipsorum qui dicti sunt, in certamine mihi pro salute animarum ineundo, quæ sunt apud inferos, cur tandem non merito dixerim, q; in proximo sit afflictio, & quod non sit qui adiuuet? Cæterum malignas quidem atque aduersas potestates C non fuisse illi auxilio, neq; succurrisse ad bonum properanti, mirari nihil necesse est, uerum quod omnium maximum est, ex ea afflictione quæ illum maxime premebat, id sane fuit, ne fauentium quidem ac propitiorum angelorum quempiam, nec diuinarum potestatum prorsus ullam, ausam esse regias mortis domos inuadere, atque ad auxilium animarum quæ illic erant, sociam se præbere. Si quidem uni illi hoc immotum seruabatur, quādo quidem uni etiam apertæ sunt portæ mortis, & unum illum orci ianitores conspicati formidauerunt, ipseq; ille qui mortis imperium habebat, de regijs sedibus cedens, utpote qui unū illum suum dominum cognosceret, cum illo est locutus deprecantium ac supplicantiū more non minus ignauiter, quam apud Iob de his ipsis rebus scriptū est: sed tamen nefariā illius tyranni impotentiam usqueadeo cernens inualuisse, ut nullus alius cœlestium adesse illi in talibus locis auderet, atq; ad earum animarum salutem, quæ illic detinebantur socium se præbere, merito ait afflictionem propius adesse, propterea quod non sit qui adiuuet, quippe quum unus ille qui potuisset etiam ta-

libus in locis illi opitulari, ipsum deseruisset, ut uidelicet illustre illud exími D
umq; incoeptum, illaque singularis aduersus omnes uictoria tanquam pro
pria ipsius apud omnes praedicaretur. Itaque quum ille qui unus ipsi auxi-
lio esse poterat, tunc ipsi adiutor non esset, merito in ipso initio ait illud: Eli
eli lema sabachthani, hoc est, deus meus, deus meus quare me dereliquisti:
nam quum idem conciperetur, & in utero a sancta uirgine gestaretur, tunc
quidem paterna uis cum ipso erat, quo tempore spiritus sanctus uirgini su-
peruenit, & uirtus altissimi obumbrauit illi, ipseque pater eum qui gigne-
batur, sicut oraculum indicauit, de uentre matris extraxit, quum autem sub
ipsum passionis tempus ad luctam aduersus mortem exueretur, non item il
li tunc erat adiutor. Ego namque hoc ipsum illi testificãti credo: nam illud:
Eli eli lema sabachthani, quod ab ipso in cruce dictum est, nec non a psalmo
prophetice enuntiatum, itemque quod afflictio prope adesset, & quod non
esset qui adiuuaret, quid tandem sibi aliud uolunt, quam quod tãquam ma- E
gnus certator, tam multis tantisque aduersarijs ipse esset obiectus, praefecto
eius certaminis & totius negotij gubernatore supremo omnium deorum prae-
sidem ergo rerum gerendarum atq; assessorem precabatur patrem, ut qua-
si peritissimus Aliptes sibi adesset tunc maxime, quũ alius ipsi adiutor ad-
esse poterat nullus, praeter unum ipsum qui totius negocij erat gubernator.
Quocirca dum orat sic ait: Ne recedas a me quoniam afflictio prope ad-
est, quoniam non est qui adiuuet. Diuinis autem oraculis cernens, quum ad
huc illi corpus in ligno esset suspensum, extrinsecus circum hunc aerem uer
santes incorporeas & hominibus inuisibiles potestates, quae circum ipsum
quasi crudiuorae aues & ferae aduoluebantur, & ad mortuum cito futurum
ipsius corpus, undique confluentes principatus & potestates aeris huius, ac
spiritus, qui nunc efficaciam suam exercet in filijs contumaciae, nec non cir-
cum terram per totum orbem, qui incolitur ab hominibus uolitantes daemo
nes, credibile autẽ est uidisse infernas quoq; ac tartareas belluas agrestes at- F
que formidabiles, de quibus Esaias, ad eum qui de coelo ceciderat luciferum
sermonem intendens, ita loquebatur: Infernus subter conturbatus est in oc-
cursum aduentus tui, suscitati sunt tibi omnes gigantes: haec itaque omnia
conspiciens, suum extrinsecus cruci affixum corpus in orbem cingentia, se
que aduersus ipsum comparantia, multitudinem eorum collectam descri-
bit, sic dicens: Circundederunt me uituli multi: tauri pingues obsederunt
me. Aperuerunt super me os suum, ut leo rapiens & rugiens. Etenim dum
animam, ut par est, humanã & ceteris similem nec amplius praeterea quid-
quam esse arbitrantur, quod in corpore Iesu habitabat, belluae, de quibus di
ximus, aperuerũt os suum, ut quemadmodum alias hominum animas con
sueuerant, ita etiam hanc deuorarent, quapropter sic ait: Aperuerunt super
me os suum, tanq̃ leo rapiens & rugiens, quibus deinceps adiungit: Quasi
aqua effusus sum, quod quidem uel ipsis sensibus percipi potuit, atque hi-
storia fidem faciente completum est, quum uidelicet unus militum, ut est

apud

A apud Euangelistam Ioannem, agni dei lancea latus aperuit, & exiuit continuo aqua & sanguis, sed tamen totam spiritualis naturæ mortificationem significare uidetur, ubi ait: Quasi aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio uentris mei. Aruit tanquam testa uirtus mea, & lingua mea adhæsit gutturi meo. Quid enim aliud tandē uniuersa hęc significent, q̄ mortui corporis conditionem? proinde ilico adiungit illud: Et in puluerē mortis deduxisti me. Hęc igitur dum prouidet nondum facta, ut aduentātia tamen & de proximo imminentia, & seipsum iam iam circunuenientia, dicebat. Sed rursus repetitis ijs quæ iam antea gesta sunt, ut seipsum de ijs quę post euentura erant cō solaretur, quę sustinuerit insidijs circūuentus, docet his uerbis: Quoniam circūdederunt me canes multi. Congregatio malignantium obsedit me: quibus sane uerbis tum ipsos milites tum etiam Iudęos qui in seipsum conspi-
B rauerant, intelligi uult. Siquidem milites Pilati suscipientes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem. Et exuentes eum, chlamydem coccinam circundederunt ei. Et plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius. Et genibus flexis ante eum, illudebant ei dicentes: Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydē, & induerunt eum uestimentis suis: & abduxerūt eum ut crucifigerent: propemodum re ipsa complētes illud: Quoniam circundederunt me canes multi: concilium malignātium obsedit me. Qui in illud etiam: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Item illud: Ipsi autem considerauerunt & inspexerunt in me, & illud: Diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem. Hęc inquam omnia tunc completa sunt, quum in cruce & manus illius & pedes, clauis transfixerunt, & quum illius uestimenta accipien-
C tes, ea inter se diuiserunt. Nam eam rem Ioannes exponit his uerbis: Milites igitur quum crucifixissent Iesum, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem & tunicam: quia uero tunica erat incōsutilis a summo contexta per totum, dixerunt inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, ut impleretur scriptura quæ dicit: Partiti sunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem: & milites quidem hæc fecerunt. Matthęus uero ijsdem rebus gestis in hunc modum fidem facit: Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per prophetam: Diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem: & sedentes seruabant eum. Canes autem erant qui illum circundederant, & conuentus malignantium, ipsi ad circuncisionem pertinentes magistratus Iudæorum, & scribæ & principes sacerdotum & pharisæi, qui etiam uniuersam multitudinē compulerunt, ut sanguinem illius & aduersum seipsos, & aduersum filios suos peterent. Proinde Esaias plane illos canes

uocat, dum dicit: Omnes canes stupidi, qui nequeunt latrare. Quum enim D
eos oporteret, tametsi pastorum morem non susceperant, attamen bonorum canum instar, domini sui rationalem gregem atq; oues domus Israel custodientes, docte ac prudenter latrare, dominumq; suum ac pastorum principem demulcere atq; agnoscere, omniq; custodia creditum sibi gregem conseruare, latrare autem si forte acerbius uellent, contra eos id facere qui extrinsecus gregi insidiarentur, ipsi contra, canum stupidorum req; uera insanientium instar, latratus suos emiserunt, & oues pastoris efferarunt, ut merito conueniat eis illud: Circundederunt me canes multi, concilium malignatium obsedit me. Quin etiam omnes quicunque in hunc usque diem itidem ut illi pergunt maledicere ac latrare aduersus Christum dei, ab illis diuersi putandi non sunt. Nec minus ij, qui tunc in illum impie grassantium militum instar, nunc filium dei iterum cruci affigunt, palamq; ignominia afficiunt, non longe admodum ab illorum nefaria uoluntate recedunt: oẽs E
uero hi sunt, qui etiam nunc Christi corpus, hoc est, ecclesiam suscipientes, manus illius & pedes & ossa præterea dissipant, si modo omnes unum corpus sumus in Christo Iesu, singuli autem singulorum inuicem menbra. Neque uero caput pedibus dixerit, opera uestra non indigeo, sicut nec manibus quidem oculi. Illis ergo temporibus quibus insectationes grassantur, si qua forte Christi mẽbra ab inimicis atq; hostibus uexentur, non intẽpestiue de illis tum quoque dixerit: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi autem considerauerunt, & inspexerunt in me. Tunc etiam diuidunt eius uestimenta sibi, & in uestem eius sortem mittunt quum ipsius uerbi ornatum, hoc est, diuinarum scripturarum uoces alias aliter unusquisq; corrumpit & lacerat, item quum opiniones de illo peruersis documentis excipiunt, cuiusmodi sunt, quæ nefarij hæretici facere solent. Post omnia hec ad suum deum & domiuum & patrem orationem intendens subijcit illud: Tu autem domine ne procul amoueas auxilium me- F
um. Siquidem tanquam in angustum redactus ad ipsam certaminis ostentationem, & solus absq; adiutore aduersus mortẽ nudatus, quum plane cõpertum haberet, auxilium sibi a petre nõ aliter affore q̃ per restitutionem a morte ad uitam, merito in pręsentia orat ex acie aduersariorꝫ euadere. Quocirca sic ait: Tu autem dñe, ne procul amoueas auxiliũ meum: ad susceptio tionem meam respice. Etenim ab auxilio tuo susceptio mihi ueniet, propter quam susceptionẽ totus psalmus merito inscriptus est, pro susceptione matutina. Ad susceptionem igitur respice pręstans mihi q̃ celerrime sub ipsam auroram reuersionis a mortuis susceptionem, quam sane spero me consecuturum, quũ eam non procul a me amoueris, & eripueris a framea animam meam, & ex manu canis unicam meam, & quum seruaueris me ex ore leonis, & a cornibus unicornium humilitatem meam: quibus uerbis illum arbitror significare infernas potestates, quas sane nõ nostrum fuerit speciatim distinguere ac diuidere, quemadmodum ex eis alia quidem, quæ framea sit,

A intenta sit in animã saluatoris nostri, alia uero, quæ ipsi morti sit canis, mortiferam manũ porrexerit, ut illam attingeret, ex quo ait: Eripe a framea animam meam, & de manu canis unicam meam, alia item maligna quædam potestas, omnium illic ferarum princeps, quæ leo appelletur, ubi latum, supraq; omnem modum hians mortis os diduxerit, una cum cæteris quæ ad inferos descendunt, illius quoq; animam deuorare conata sit, non aliter sane quam quemadmodum olim prius deuorauerat mors inualescens, quæ quidem mors non alia fuerit quam qui hoc loco leo nominatur, & qui os contra saluatorem nostrum aperuit, a quo ipso se saluum euadere patrem suum orat dicens: Salua me ex ore leonis. Fieri etiam potest ut aliæ præterea sint quædam malignę, ac deo rebelles potestates aduersus dei unicornem nitentes, eumque in contrarias partes abducere conantes, a quibus item, dei unicornis, ipse dominus noster, solum patrem cornu habens, suam liberari humilitatem postulat, dicens: Et a cornibus unicornium humilitatem meam.
B Sed quam tandem humilitatem, nisi hanc ipsam, secundum quam, quum in forma dei esset humiliauit seipsum, & euacuauit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis? Cæterum is qui ad tantam humilitatem descendit, & hucusque peruenit, hoc est usque ad orci frameam, & usque ab manum eius, qui illic dicitur canis, (ex quo etiam scriptores Græcorũ par est quum de tali cane audiuissent, qui orco inseruiret, hunc ipsum tricipitem pinxisse,) item qui usque ad fauces eius, de quo iam dictum est, leonis perrexit, & humilitatem suam aduersarijs & deo inimicis unicornibus substrauit, & huiusmodi fine, omnem suæ euacuationis & humilitatis dispensationem terminauit, ac deinde precatus est, quod iam reliquum erat, se & auxilij & susceptionis a patre compotem fieri, illud adiungit: Tu autem domine ne procul amoueas auxilium meum, & susceptionem meam respice. Quod sane ubi dixit, non diu moratus a patre suo est auditus,
C qui quidem neque cunctatus est, neque quod statim facere poterat in longum distulit, sed re ipsa propemodum ad illum respondit: Adhuc loquente te, dicam, ecce adsum. Itaque is qui hoc ipsum iam senserat, & paterni auxilij quemadmodum supplicauerat, compos factus erat, tum denique illinc hymnum ad uictoriam inchoat, dum pro matutina susceptione psalmum facit, ubi ait: Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiæ laudabo te. Primis enim suis discipulis & apostolis quę ad suam lætitiam & exultationem pertinent pollicetur se nunciaturũ, eos interim nominans fratres quibus cõsentanea etiam Matthæus exponit dum dicit: Et ecce Iesus occurrit illis, ubi illas intelligit, quæ cum Maria Magdalena erant, dicens: Salue te. Illę autem accesserũt & tenuerunt eius pedes, & adorauerũt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere. Ite, annuntiate fratribus meis, ut abeant in Galilęam: & ibi me uidebunt. At uero Ioãnes post reditionẽ a mortuis ipse quoque inducit Iesum dicentem ad ipsam Mariam: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade aũt ad fratres meos, & dic eis: Ascen

do ad patrem meum & patrem uestrum, et deum meum & deum uestrum. D
Primis ergo apostolis suis, quos suos fratres nominat, nomen se patris sui narraturum ait. Post illos autem, ipso ordine ipsaque consequendi ratione ecclesiæ quæ per totum orbem terrarum in nomine ipsius fundata est, paternum hymnum se expositurum promittit. Quemadmodum enim si quis excellens sapientia præceptor in medijs suis discipulis uerba percurrat, ut ipsi quoque audientes auscultent, ita etiam ille, in medio ecclesiæ, inquit, laudabo te, ut quum hoc ecclesia didicerit, dum ab ipso audit, non ultra ut antea dæmonas, sed, ut par est, ipsum uniuersi deum per eum, qui illum denuntiat, hymnis concelebret. Hęc ubi se facturum promisit, tum admodum conuenienter atque apte iam inde imperat ecclesiæ ac suis fratribus ut hymnis celebrent patrem, ubi ait: Qui timetis dominum laudate eum. Omne semen Iacob glorificate eum. Et timeant ab eo omne semel Israel, quoniam non spreuit, neque moleste tulit deprecationem pauperis, neque auertit faciem suam a me, & E
quum clamarem ad eum, exaudiuit me. Quibus uerbis plane ostendit se ab illis esse liberatum malis quæ superius dicta sunt. Si enim quum clamaret ad illum, ab illo exauditus est, & clamans precatus est ut eriperet a framea quidem animam suam, a cane autem unicam suam, nec non ab ore leonis & a cornibus unicornium humilitatem suam, sequitur ut intelligamus illum liberationem a talibus malis consecutum, quippe qui dixerit, deum non moleste tulisse deprecationem suam, neque faciem suam auertisse ab ipso, sed clamantem ipsum exaudiuisse. Quocirca eidem de tantis malis erepto & ipsi morti elapso abunde contigit una uersari ac degere cum suis & discipulis & fratribus, & in media ecclesia patrem laudare. Sed attende rursus ut pauperem seipsum iterum uocat, in eo concordans cum ante expositis prophetijs, in quibus pauper & egenus est nominatus: sed quia suum ad uitam reditum in his indicauit, rursus sermonem conuertens ad patrem, a te, inquit, laus mea in ecclesia magna, in quibus sane uerbis ecclesiam in nomine ipsius F
ex gentibus collectam, & in toto orbe constitutam intelligit, in qua saluatoris nostri laus, patre ipso annuente atque opem ferente assidue canitur, ex quo ait: A te laus mea in ecclesia magna. Magna enim re uera ecclesia hæc est, quippe quæ ex omni genere hominum collecta sit, & ne comparanda quidem propter grauitatem & præstantiam uitæ, & propter institutorum magnitudinem ad Iudaicam gentem, & ad circuncisorum conuentum, qui omni egestate, & orationis, & uitæ, & prudentiæ, & reliquæ de deo sentiendi rationis, oppressi attenuatique sunt. Deinde subijcit: Vota mea domino reddam in conspectu omnium timentium eum, ubi per timentes eum intelligit eam quam ante ecclesiam magnam nominauit, quum illis uerbis usus est: Qui timetis dominum laudate eum. Sed quæ tandem uota redditurum se ait, nisi quæ pollicitus est? quæ porro pollicitus est, nisi illa quę tum significauit quum dixit? Narrabo nomen tuum fratribus meis. In medio ecclesiæ laudabo te. Vota enim sunt promissa quæ se in medio ecclesię

prestaturum

A præstaturꝝ pollicitus confirmauit. His illud adiungit: Comedent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirunt eum. Viuent corda eorum in seculum seculi. Reminiscentur & conuertentur ad dominum omnes fines terrę. Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ familię gentium, quoniam domini est regnum, & ipse dominatur gentibus. Quibus uerbis ualde apte admodumque ordinate, quæ a se post reditum in uitam recte facta sint, quosue successus habuerit, commemorat, quæ uniuersa per omnium gentium uocationem completa sunt, & per hominum ex orbis terrarꝝ finibus electionem. Quarum rerum euenta quæ ipsis oculis intueri licet, facile ijs quæ in hoc psalmo dicuntur, fidem facere possunt. Per pauperes autem rursus nos intelligit, quos in paupertate secundum deum degentes, dum salutare uerbum intelligibili rationaliq; pane, hoc est, cibis qui uitam animis afferant, enutrit, uitam nobis largitur æternam. Ex quo psalmus ita
B ait: Comedent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirunt eum. Viuent corda eorum in seculum seculi. Peroratio uero totius prophetiæ, quę post omnia illud continent: Annuntiabitur domino generatio uentura. Et annuntiabunt iustitiam eius populo qui nascetur, quem fecit dominus, absque omni controuersia populum de gentibus collectum prædicit, constitutamq; per saluatorem nostrum Iesum Christum in terra generationem: nam quis tandem fuerit is populus, qui post ipsa hæc, deo dicatur oriturus? quiq; antea quidem non fuerit, neq; extiterit inter homines, postea uero extiterit? quæ porro generatio illa, quam tunc quidem non esse, post autem uenturā significat? nisi hæc quę per saluatorem nostrum in toto orbe cōstituta est ecclesia, recēsq; hic collectus de gētibus populus? de quo etiam per Esaiā spiritus sanctus cum admiratione locutus est, quum dixit: Quis audiuit talia? et quis ita uidit? si parturiuit terra in die uno, et si nata est gens omnino. Hæc igitur nos ad alia ob breuitatē temporis festinantes per-
C currimus, atq;, ut dicitur, summis labijs attingentes, præteriuimus. Cui autem curæ sit adhortatio saluatoris nostri.

Eusebij Cæsariensis Euangelicæ Demonstrationis Libri Decimi FINIS.

Eusebij
in
Evange
lia

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm